

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

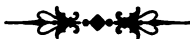
УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, † Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА проф. Унив. у Београду

КЊИГА IX

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ
д-ра ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА С. К. АКАДЕМИЈЕ

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1930

САДРЖАЈ IX КЊИГЕ

Расправе.	СТРАНА
1. Гојко С. Ружићић: Језик Петра Зоранића. Задарски дијалекат у почетку XVI века	1— 92
2. Данило Вушовић: Прилови проучавању Његошева језика	93—196
3. Радомир Алексић: Језик Матије Антуна Рељковића	197—272
4. П. Ђорђевић: Трпни глаголски придев прошлог времена у старословенском језику, грчком и латинском тексту	273—278
Прилови.	
1. А. Белић: Ст.-слов. <i>седмъ</i> и <i>седмь</i>	279—281
2. Fr. Plešić: Doprna članku o moći i morati JF VIII 155—159	282—286
3. Г. Ильинский: Славянские этимологии	286—296
Хроника.	
1. А. Белић: Љубомир Стојановић	297—315
2. А. Б.: Олджих Хујер	316—318
3. Б. Милетић: Јозеф Хлумски	319—327
4. Јос. Курц: Библиографски преглед научних радова проф. О. Хујера (1901—1930 г.)	327—343
Библиографија.	
Предговор	344
Скраћенице	344—345
I Филозофија и језик	345
II О прасловенском и словенским језицима	346—347

	СТРАНА
III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи	347—353
IV Несловенски језици	353—354
V Старословенски језик и црквенословенски	354—355
VI Српскохрватски језик	355
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)	355—357
б) Граматика и грамат. питања	357—359
в) Правопис српскохрватски	359—360
г) Дијалекти	360—363
д) Тајни језици	363
ђ) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.	363—368
е) Историја српскохрватског језика	368
ж) Методологија језичке наставе	369
VII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)	369—373
VIII Биографије, аутобиографије и сл. грађа	373—376
IX Библиографија	376
X О становништву, насељима, њихову пореклу	377—380
XI Различно	380—381
XII Словеначки језик	381—385

Језик Петра Зоранића

ЗАДАРСКИ ДИЈАЛЕКАТ У ПОЧЕТКУ XVI ВЕКА

У В О Д

Чакавски дијалекти привлачили су одавно а и данас привлаче нарочиту пажњу научника. Њихове архаичне особине, често тако различне од црта књижевног штокавског говора, њихове границе у садашњости и прошлости, њихови односи према штокавским дијалектима — све је то претстављало свестрано интересантне и сложене проблеме наше дијалектологије и историје језика чијем се проучавању радо приступало. И зато су им разни испитивачи садашњости и прошлости нашега језика посветили многе расправе.

Радовима Јагића, Даничића, Лескина и многих других, а у последње време нарочито Белића и Решетара, велики део тих проблема већ је доста добро расветљен. Описани су на разним местима чакавске територије поједини локални говори, приближно су утврђене њихове садашње и раније границе, проучена су многа детаљна питања њихова развоја из области гласова, акцената и облика, и најзад, прилично су разјашњени њихови односи према штокавским дијалектима.

Па ипак, поред свега тога, при расправљању појединих питања чакавске дијалектологије наилази се још увек на осетне празнине и недостатке. Неки пут се лута у одређивању граница извесних дијалекатских црта и груписању локалних говора у веће целине, у објашњавању порекла појединих особина, у одређивању времена и места њихова јављања, њихова ширења и укрштања, у тумачењу утицаја једних говора на друге итд. Други пут се грешу у класификацији говора и одређивању њихових карактеристичних црта. Тако се, на пр., чак и она врло важна и доста стара диференцијација источних и западних чакавских говора према развојку прасл.

џ, љ и др. црта, на основу које је Белић (*Диал. карта 7, Глас LXXVIII* 78—80, *R Sl III* 86—88) извршио поделу чакавских дијалеката на две главне групе, у неким расправама потпуно занемарује, целокупни чакавски дијалекат узима се као једна целина, па се на тај начин особине једне групе приписују другој.

Узроци тих недостатака су разне природе. С једне стране, „има врло мало добро описаних чакавских дијалеката на различним местима њихова простирања“ (Белић, *Глас LXXVIII* 82). С друге стране, нема довољно засебних и исцрпних студија о језику многобројних чакавских језичких споменика, писаних у различним чакавским крајевима и у различна времена. Најзад, досадашња проучавања чакавских говора нису равномерно распоређена на поједине чакавске крајеве. Претежна већина радова и описа тиче се говора који спадају у западночкавску групу. Говори источночкавске групе, међутим, који су по своме географскоме положају, на граници према штокавским говорима на истоку, од нарочите важности за правилно просуђивање питања о некадашњим узајамним односима двају основних дијалеката српскохрватског језика, врло су мало проучени. Истина, њихово проучавање је скопчано с већим тешкоћама, него што је то случај са говорима прве групе. Источночкавски говори су, као што је познато, у току XV и XVI века нешто услед сеобе њихових претставника испред турске најезде, а нешто и због мешања са штокавским говором нових насељеника, изгубили велики део своје територије, источни део Хрватске до Купе, Лику и Крбаву, крај западне Босне, уколико су је заузимали, и севернодалматинско копно, тако да се данас слика неких некадашњих локалних говора може добити само помоћу реконструкције, на основу старих језичких споменика писаних у тим крајевима, и поређењем са говорима који су до данас очувани у Хрватској, западно од линије Карловац—Оточац—Сењ, на уском приморском појасу око Задра, Шибеника, Трогира и Сплита, и на острвима према далматинској обали до половине Пељешца. Али таквих реконструктивних радова готово и нема, осим Решетарове студије „Језик приморских лекционара XV вијека“ (*Rad CXXXIV* 80—160, *CXXXVI* 97—199), као што нема ни добрих и исцрпних описа појединих очуваних говора. Има само неколико краћих описних радова, неједнаких по вредности, о неким месним говорима Хвара, Виса, Корчуле, Пељешца и Дугог Отока, док „о средњечакавском острвском говору, о чакавском икавском у Далмацији и Хрватској има само незнатних бележака“ (Белић, *Глас LXXVIII* 80).

(северозападно од Скрадина) из 1492 (*A C 136*). Разуме се да се и сведочанства ових споменика не могу узимати апсолутно, него са резервом, пошто није познато порекло њихових писара.

Старао сам се да дам што потпунију и што свестранију слику гласовног и морфолошког система Зоранићева језика, износећи за сва питања од значаја цео материјал, да би други испитивачи могли вршити поређења. Уз сваки пример наводио сам и страну књиге и број реда на страни, бројећи све редове сложене у тексту, осим заглавља *Petar Zoranić* и *Planine* у врху појединих страна. (Грешком је на стр. 19 изостављен при бројању први ред с речју *Vlade*, тако да су редови бројани почев од првог стиха *Lipost tva* итд.). Слово *n* уз број стране значи да се пример налази у напоменама са стране, ван текста. Слова *a* и *b* иза броја стране и реда значе први одн. други стубац на оним странама на којима је текст сложен у два ступца. Знак \times с неким бројем у загради иза броја стране или реда [на пр. 66 ($\times 5$), или 10 ($\times 2$)] значи да се дотични пример толико пута налази на тој страни, или у том реду.

СКРАЋЕНИЦЕ:

- Z* = Zadarski lekcionar, издао М. Rešetar, Djela Jugoslav. Ak. zn. i umj. XIII, Zagreb 1894;
- B* = Lekcionarij Bernardina Splićanina, изд. Т. Maretić, Djela Jug. Ak. zn. i umj. V, Zagreb 1885;
- K* = Odlomak starog slovenskog rukopisnog evangelijara, изд. Franjo Radić, Glasnik zem. muz. za B. i H. III, 254—262, и János Melich, Miskönyv a XIV századból, Magyar könyvszemle XI 33—46;
- Š* = Šibenska molitva, изд. Ј. Milčetić и Јосо Milošević, Starine XXXIII 572—592, са снимцима;
- Red* = Najstariji datovani spomenik hrvatske gotice, изд. поp Vinko Premuda, Nast. Vjesnik XXXVI (1928) 81—98;
- A C* = Acta Croatica, изд. Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb 1863 (бројеви означавају бројеве аката);
- П П* = Старе српске повеље и писма, изд. Љ. Стојановић, Збор. за ист. јез. и књ. срп. нар. Срп. кр. ак., Београд — Ср. Карловци 1929;
- St P* = Stari pisci hrvatski;
- R J A* = Rječnik Jugoslavenske akademije;

Белић, *Замѣтки* = Замѣтки по чакавскимъ говорамъ, Изв. Отд. русс. яз. и слов. XIV (1909), кн. 2 (цитати по засебном отиску);

Белић, *Діал. карта* = Діалектологическая карта сербскаго языка, Статьи по славяновѣдѣнію II, 1—59, С. Петербургъ 1906; — и обичне скраћенице часописа и периодичних публикација:

J Ф = Јужнословенски филолог,

R Sl = Rocznik slawistyczny,

J Arch = Archiv für slavische Philologie,

Z sl Ph = Zeitschrift für slavische Philologie,

Р Ф В = Русскій филологическій Вѣстникъ,

Rad, Глас и сл.

П Р В И Д Е О ТЕКСТ, ГРАФИЈА И ОРТОГРАФИЈА, МЕТРИКА

А. Т Е К С Т

§ 1. *Планине* су до нас дошле у једном једином засада познатом примерку штампаном у Млецима 1569 године под насловом: *Planine che zdarxe ufebi Pifni pete po Paltirich, Pripouifti i Pri-tuori Junachou i Dechlic i Mnoge oftale stuari sloxene po Petru Zor-nichiu Nignaninu.*

In Venetia, Appresso Domenico Farri, in contrata di S. Antonino. MDLXIX. — С. Т.

Посвећене су Матији Матијевићу, нинском канонику, који је Зоранићу био учитељ. Тај се примерак налази у библиотеци Југославенске академије у Загребу.

Не зна се поуздано ни је ли то једино издање Планина, ни кад је приређено, за животога Зоранићева, или после смрти. Будмани мисли да је посмртно, сматрајући да Зоранић иначе „не би био дао штампати писмо Матијевићу (који је јамачно онда био мртав) онако као што га бијаше написао 33 године прије“ (*St P XVI, VI*).

§ 2. На основу тога примерка приредила је Југославенска академија знаности и умјетности у Загребу у редакцији П. Будманија ново издање савременим правописом штампано у XVI свесци збирке „*Stari pisci hrvatski*“, 1888 године, заједно са делима Антуна Сасина и Савка Гучетића Бендевишевића. У уводу је неколико података о личности Зоранићевој, црпених искључиво из његовога дела (стр. V — VIII), претрес Зоранићева метра (стр. VIII — XII), мало бележака о графици оригиналног издања (стр. XII — XIII) и 3 стране текста прештампана оригиналном графицијом ради угледа (стр. XIII — XIV).

Иако је несравњиво боље при испитивању језика једног књижевног споменика служити се оригиналним рукописом или првим

издањем, ја сам за овај рад употребио то ново издање. Оно је приступачно свакоме, док се јединим примерком старог издања може користити једино у библиотеци Југославенске академије у Загребу. У поређењу са неким другим издањима Старих писаца, Будманијево је издање релативно добро. Треба нарочито истаћи његов умешни поступак што је свуда у транскрипцији оставио неизмењену ознаку *f* за глас *v*, иако је мислио да је „можебити разлог с којег су стари писци овако употребљавали ово слово био само тај да се не би читало *и* мјесто *v*“.

§ 3. Наравно, то никако не значи да је ново издање и сасвим добро, и да може потпуно заменити старо, јер и оно пати од извесних недостатака заједничких свима издањима Старих писаца које је поводом II издања Гундулићевих дела лепо истакао Решетар (*Slavia II* 143 и д.). Модерном транскрипцијом је често померен карактер неких језичких појава. Речи са slabим *j*, на пример, транскрибоване су тако да се о његовом пропуштању не може на основу издања ништа поуздано закључити. Обично је пропуштено слабо *j* реконституисано, исп. у последњој глави (коју доносимо у оригиналној графици, § 28): *prijateļ* 94₂₅ (× 3), ₂₆, место оригиналнога *priategl*, *prijateļa* 94₂₆, 95₃, м. ориг. *priategla*, одн. *priateglia*, *prijatu* 94₁₁, м. ориг. *pryatu*, *hitrijami* 94₁₄, м. ориг. *hitryami*, *božija* 95₁₀, м. ориг. *boxia*, *zmije* 94₃₅, м. ориг. *zmye*, *nije* 67₃, м. ориг. *nie*, *opiješ* 67₁₉, м. ориг. *opies*; и међу речима: *Boļe ti je* 67₂₇, м. ориг. *Bogle tye*, *Ki je* 66₁, *ki je* 66₂, м. ориг. *Chie*, одн. *chye* итд. Неки пут је такво пропуштање сасвим рђаво интерпретирано: *ako t' je drago* 22₁₂, м. очигледног *ako ti-e* (тј. *ti je*) *drago*, *da t' je umriti*, 94₁₂ м. *da ti-e* (тј. *ti je*) *umriti*, ориг. *datye*, *ča m' je viditi* 64₃₈, м. *ča mi-e* (тј. *mi je*) *viditi*, *pojmaše* 90₁₄, м. *poimaše* (тј. *pojimaše*), *zajsto* 15₁₃, м. *zaisto*, *Adrijno primorje* 37₃₂, м. *Adrino* (тј. *Adrijino*) *primorje* итд. Исто тако неоправдано је реконституисано редуцирано *j* у примерима *vij* 79₃₂, ориг. јасно *ui*, и *vijte* 74_{41a}, ориг. јасно *uite*, јер је редукација *j* у оваквом положају и иначе честа, тако да ју је и сам Будмани у већини случајева оставио нетакнуту, означивши је апострофом.

§ 4. Недостатак је и то означавање апострофом редукације слабог *j*, а и других гласова на крају речи, чак и у прози. На тај начин су поједине несумњиве особине живог народног говора Зоранићева времена претстављене као вештачке творевине које потичу од самог писца. На пр. *hoti'* 51₃₁, 81₃₆, *hti'* 34₂₀, 78₃₉, *napi' mi se* 40₁₅, *odkri'* 31₃₆, *vi'* 91₇, *povi'* 22₁₂, *razvi'te* 63₁₁, (sic!), место просто

hott, hti, napi, odkri, vi, povi, razvite. Затим код редукције самогласника на крају : *kako j' po naravi* 17₂₂, *ča j' triba* 33₁₅, *kako j' običaj* 44₁₃, *tu j' ukopana* 46₇, *tako j' hotila* 51₂₉, *hod'* 12₃₅, *ali t'* 88₃₁, место *kako j po naravi, hod, alit* итд.

У *hoc'* (2 л. ј. сад. вр.) 66₉ (×2), 10 (×2), 68_{19, 35}, *č'* 30₁₄, 67₂₆, 68₂₀, 78₈, *pec'* 73₂₁, и *mož'* 7₂₆, 19₉, 67₃₁, 73₁₈ и немамо редукцију, него други појав.

У примерима из стихова : *Obaruj život sfoj od stvar' ke ti ude* 67, и *bože j' hot i ude od stvar' odkloniti* 67₉, именица *stvar* има јамачно облик gen. sg. према основама на -a (основе на -i се са њима врло често мешају), па је опет апостроф био непотребан, јер изопачава карактер облика.

Најзад има и недоследности у транскрипцији неких гласова, у одвајању или састављању речи : *špiļu* 7₃₁ и *spiļe* 12₂₇, *crvak* 6₃₉ и *črva* 49₂, *črno* 7₈, *črčki* 17₁₂, 69₁ итд., *vražija* 14 *n* и *vražja* 15₁₀, *n* и сл., *ujisto* 24₁₇ и *u jisto* 89₂₉, 94₂₃, 95₅, *toti* 15₄ и *to ti* 89₁₅, *nalazno* 7₄ и *na lazno* 13₂₅ *mnogokrat* 38₃₈₋₉ и *mногоkrat* 14₁₉, *aliti* 8₄₁, 8 и *ali t'* 88₃₁ итд.

§ 5. Исто тако није редак ни случај да је погрешним читањем поремећен и смисао појединих облика, речи и реченица. Ја сам, на пример, без упоређивања са оригиналом, на основу самог Будманијевог текста, довођењем у везу облика, израза и паралелних места, констатовао приличан број грешака које треба исправити :

Стр. 3 ₁₉	место <i>reše</i>	треба <i>rese</i>
4 ₅	" <i>vižbalo</i>	" <i>uvižbalo</i> (ориг. <i>uuixbalo</i>)
6 ₃₀	" <i>strasne</i>	" <i>strašne</i>
6 ₃₆	" <i>gračca</i>	" <i>gracka</i>
8 ₄	" <i>lupivš koga</i>	" <i>lupi us koga</i> (исп. 16 ₂₀ : <i>Još ja kako človik us koga živući trisk lupi</i> итд.)
8 ₂₀	" <i>lutuju</i>	" <i>lutu ju</i> (ориг. <i>glutu yu</i> , исп. 18 ₂₃ <i>a meni ju i haj.</i>)
9 ₃	" <i>Tim'</i>	" <i>Ti m'</i>
10 ₂₄	" <i>pošili</i>	" <i>posili</i>
12 ₃₈	" <i>prikazaše</i>	" <i>prikaza se</i>
13 ₁₉	" <i>navrsiše se</i>	" <i>navršiše se</i>
14 ₃₁	" <i>gospodčem</i>	" <i>gospodčem</i>
14 ₃₇₋₈	" <i>svemogoga</i>	" <i>semogoga</i> (ориг. <i>semogoga</i> , исп. и <i>semogi</i> 65 ₁₂ , <i>semoga</i> 44 ₁₆ , <i>semoguč</i> 32 ₂₁ , <i>semoguci</i> 65 ₈ .)
15 ₅	" <i>ok' ogná</i>	" <i>okoña</i> (исп. 70 ₃₄₋₅ : <i>i pogub u kom Velevij okoña</i> , 70n <i>Okon Velebića</i>)

15 ₁₇	место <i>jadernih</i>	треба <i>jadrnih</i> (исп. 19 ₃₃ , 23 ₂₁ , <i>jadrna</i> 18 ₃₁ , <i>najjadrnija</i> 19 ₂₆)
17 ₂₆	" <i>mañe</i>	" <i>magne</i> (ориг. <i>magne</i> , исп. <i>mag-nutje</i>)
19 ₁	" <i>prozorom</i>	" <i>pozorom</i> (исп. 19 ₁₁ : <i>jer ljubki, primili, sokolski pozor tvoj</i>)
21 ₁₀	" <i>ne</i>	" <i>ni</i> (ориг. <i>ni</i>)
25 ₉	" <i>veselenju</i>	" <i>veseļenju</i>
25 ₁₉	" <i>s kem je</i>	" <i>s ke m' je</i>
26 ₃₂	" <i>smiza</i>	" <i>smiša</i>
27 ₁	" <i>urek</i>	" <i>ureh</i>
28 ₁₀	" <i>tetacih</i>	" <i>Tetačić</i> (исп. Dr. T. Matić, P. Zoranić 7, <i>J Arch XXXVI</i> 177—181)
28 ₃₁	" <i>Jovi</i>	" <i>ñoj</i> , или <i>joj</i>
29 ₂₂	" <i>krozi nemnoge</i>	" <i>kroz ine mnoge</i> (исп. 4 ₃ : <i>da u jinih mnogih skrbljivih pećalah jesam</i>)
31 ₂₁	" <i>prid vratja</i>	" <i>pridvratja</i> (исп. <i>pridvratja</i> 33 ₁₀ , 35 ₁₅)
33 ₁₂	" <i>smisan</i>	" <i>smišan</i>
37 ₂₈	" <i>cviće</i>	" <i>cvitke</i> (као што је 4 ₂₃)
39 ₂₉	" <i>raskošno</i>	" <i>raskošo</i> (ориг. јасно <i>rascoso</i> , исп. и 88 ₈ Будманијево <i>raskošo</i>)
39 ₃₆	" <i>razčiniti</i>	" <i>razciniti</i>
41 ₂₈	" <i>jednomu obličju</i>	" <i>jednomu u obličju</i>
42 ₂₇	" <i>od dubaca hoteci</i>	" <i>od duba za hoteci</i> (исп. <i>za hoteci korablu potopiti</i> 47 ₂₅ , <i>za hteć najedno van iziti</i> 45 ₂₈₋₉)
43 ₁₃	" <i>nic</i>	" <i>nič</i>
49 ₁₃	" <i>oholast</i>	" <i>oholost</i> (исп. 15 ₁ и сл.)
49 ₂₀	" <i>poopcaše</i>	" <i>popcaše</i> (ориг. јасно <i>popchiasce</i>)
51 ₃₇	" <i>zadati</i>	" <i>zaditi</i> (ориг. јасно <i>zaditi</i> , дакле * <i>zadēti</i>)
52 ₂₉	" <i>s imenom</i>	" <i>simenom</i>
54 ₂₃	" <i>u zracih</i>	" <i>u zrakih</i> (ориг. јасно <i>uzrachih</i> , исп. на пр. <i>u jekih</i> 12 ₁₁)
57 ₁₄	" <i>javiše</i>	" <i>javi se</i>
60 ₁₀	" <i>dobrovoļnoj</i>	" <i>dobrovoļno j'</i>
60 ₁₆	" <i>blaženij'</i>	" <i>blaženi</i>
64 ₆₆	" <i>ļubeću</i>	" <i>ļube ću</i>
66 ₁₃	" <i>okusiti</i>	" <i>skusiti</i> (ориг. <i>šchufiti</i>)
67 ₃₈	" <i>čim</i>	" <i>kim</i>

69 ₈₁	место <i>tetacih</i>	треба <i>Tetačić</i> (исп. напред 28 ₁₀)
77 ₁	„ <i>tuzlicu</i>	„ <i>tulicu</i> (исп. <i>tulca</i> 43 ₉ , <i>tulicom</i> 60 ₃₆)
76 ₁₃	„ <i>bijaše</i>	„ <i>bujaše</i> (ориг. јасно <i>buiase</i>)
78 ₂₃	„ <i>užitku</i>	„ <i>u žitku</i>
79 ₁	„ <i>nestani</i>	„ <i>ne stani</i>
82 ₁₅	правилно је <i>tukof</i> , а <i>duhov</i> није могуће	
84 ₈	место <i>razume kim</i>	треба <i>razumećim</i> (исп. 41 ₁₄ <i>ka prosecim milosti ne kratī</i>)
84 ₁₁	„ <i>sebar</i>	„ <i>srebar</i> (ориг. јасно тако, исп. и у <i>Z, Rad CXXXVI</i> 180)
90 ₁₄	„ <i>pojmaše</i>	„ <i>pojimaše</i> (или <i>poimaše</i>)
92 ₇	„ <i>ne razčiñenje</i>	„ <i>nerazciñenje</i>
93 ₁₁	„ <i>bdijah</i>	„ <i>bjah</i> (ориг. јасно <i>biah</i> , шток. <i>бѣах</i>)
94 ₃₉	„ <i>jinak ofvo</i>	„ <i>jinakovo</i> (Тако чита и Dr. T. Matić, <i>op. cit.</i> 51)
95 ₁₃	„ <i>starac</i>	„ <i>tarac</i> (ориг. јасно <i>tarac</i> =„мољац“).

§ 6. Има и штампарских грешака које је Будмани погрешно исправио, или пропустио :

Стр. 6 ₈	место <i>nići</i>	треба <i>niki</i> (ориг. <i>Nic</i> , али иначе овај заменички придев долази увек у облику <i>niki</i>)
12 ₈	место <i>ñehova</i>	треба <i>ñegova</i>
17 ₄	„ <i>us to 'e zahvalih</i>	„ <i>us to se zahvalih</i>
18 ₅	„ <i>ogrnih</i>	„ <i>ogrlnik</i> (или <i>ogrnik?</i>)
31 ₃₉	„ <i>ustranovitifši</i>	„ <i>ustanovitifši</i> (исп. <i>ustanovicen</i> 38 ₂₆)
53 ₃	„ <i>mladićicu</i>	„ <i>mladiću</i> (или <i>mladića?</i>)
69 ₃₄	„ <i>trudbo</i>	„ <i>trudno</i>
75 _{19a}	„ <i>misecim</i>	„ <i>misecem.</i>

§ 7. Осим тога, проучавање Зоранићеве графије и ортографије, и појединих особина његова језика упућује на друкчију интерпретацију следећих примера:

6 ₃₉	место <i>crvak</i>	треба <i>črvak</i> (§ 182)
13 ₂₅	„ <i>ļudih</i>	„ <i>ļudi</i> (§ 195)
14 ₁₉	„ <i>mного krat</i>	„ <i>mnogokrat</i>
15 ₃₂	„ <i>na srid</i>	„ <i>nasrid</i>
16 ₁₄	„ <i>meju</i>	„ <i>meja</i> (§ 157)
17 ₉	„ <i>malne</i>	„ <i>mane</i> (§ 192)
17 ₂₈	„ <i>u toj</i>	„ <i>utoj</i>
18 ₂₆	„ <i>malo krat</i>	„ <i>malokrat</i>

19 ₄	место	<i>srdāce</i>	треба	<i>srdace</i> (§ 180)
19 _{10, 36}	"	<i>srdācu</i>	"	<i>srdacu</i> (§ 180)
26 ₈₄	"	<i>misļu</i>	"	<i>mtslju</i>
29 ₁₂	"	<i>ustaāca</i>	"	<i>ustaca</i> (§ 180)
38 ₂₉	"	<i>veā krat</i>	"	<i>veākrat</i>
39 ₁₂	"	<i>meju</i>	"	<i>meja</i> (§ 157)
39 ₃₄	"	<i>u tome</i>	"	<i>utome</i>
40 _{2, 9}	"	<i>u to</i>	"	<i>uto</i>
47 ₈₇	"	"	"	"
49 ₁₈	"	<i>uñilosti</i>	"	<i>u gñilosti</i> (§ 180)
50 _{35, 36}	"	<i>u toj</i>	"	<i>utoj</i>
51 ₂₀	"	<i>u to</i>	"	<i>uto</i>
52 ₁₉	"	"	"	"
54 _{8, 18}	"	"	"	"
61 ₁₃	"	<i>u vruži</i>	"	<i>vruži</i> (§ 120)
63 _{28a}	"	<i>v ognju</i>	"	<i>u ognju</i> (§ 120)
68 ₂	"	<i>udih</i>	"	<i>udi</i> (§ 195)
74 _{20b}	"	<i>f frimena</i>	"	<i>frimena</i> (§ 120)
74 _{41a}	"	<i>vijte</i>	"	<i>vite</i>
79 ₃₂	"	<i>vij</i>	"	<i>vi</i>
83 ₃₈	"	<i>u srid</i>	"	<i>usrid</i>
86 ₃₂	"	<i>u to</i>	"	<i>uto</i>
89 ₂₉	"	<i>u jisto</i>	"	<i>ujisto</i>
91 ₁₉	"	<i>v vrimenth</i>	"	<i>vrimeni</i> (§§ 120, 195)
93 ₁₀	"	<i>u to</i>	"	<i>uto</i>
94 ₂₃	"	<i>u jisto</i>	"	<i>ujisto</i>
95 ₅	"	"	"	"

Најзад, треба изоставити апостроф у свима примерима наведеним у § 4, уопште свуда у прози, и у следећим примерима из стихова: 'voj 22₃₅, 35₁₁, 'vih 61₂₀, 've 73₁₁, 'spod 72₂₈, 'zmeju 72₈₁, 'zreā 34₈, 'zit 21₃, 'zide 15₂₀, 'zustit 63_{10a}, 'zvor 64_{10b} и сл.

Б. ГРАФИЈА И ОРТОГРАФИЈА

§ 8. Планине су штампане латинском азбуком која је састављена од ових 25 слова:

a, b, c, ĉ, d, e, f, g, h, i, j, l, m, n, o, p, q, r, s, ſ, t, u, (велико *V*), *x, y, z*. Гласове означава, осим тога, и надредни знак ~.

§ 9. Само са 10 од тих слова обележава се увек један једини и исти глас: *a, b, d, e, f, h, m, o, p, r, t*. Осталим словима означавају се по два, три, или и четири гласа:

- ç — ц: *çuitach, çaruach, çonça, çunçu, razçuiglien, Glubçiçu, goşpodariça, и*
 — ч: *çuyach, çudechse, çlouich, reçe, daleçe, plaçuch, zaç,*
 g — з: *gdo, goyechi, toga, uxgano, bruşgom, prignuş, dug, neg, и*
 — ј: *gine, gişhini, gimenom, mogim, brogi, ugişto, bogi, gogi,*
 s — с: *suncen, straha, sfoga, sfud, osta, zamislişe, и*
 — ш: *mores, tratis, naperuyes, protriznis, yzaslaşam, neznasli*
 итд.,
 u — у: *V to, Vşebi, umriti, fuş, nauch, ruchu, praznuuyuchi, и*
 — в: *uechma, uode, Vila, ulaşti, urit, urugliu, duorna* итд.,
 x — ж: *xitach, xigliach, blixicha, prixiuiti, traxechi, tuxechşe,*
тох, Bix, и
 — а: (ретко, као случајно, или чак и грешком): *ихтохло, uoxiti, Raxum, uexan, ulioch, raxlichimi, yzcxhni,*
 y — и: (обично у почетку речи, ређе у средини или на крају):
y, yz, yzayde, yzaznati, peryuoy, Maryiu, obusaуа, upazyşce, и
 — ј: *ya, yer, yur, yedna, moye, pouyuch, duiyu, usayen, oslo-*
boyen, izchaya, moy, obicay, magnutyе итд.,
 z — а: *za, zayde, Zorice, blizu, chrozi, fuze, prez, fuş, yz, и*
 — ж: (врло ретко, као случајем или грешком): *uhozenye,*
zelech, zestochо, uuizban, Tuzbeni,
 n — н: *na, ne, meni, yedna, gimenom, pran, uzoren, и*
 — њ: (ретко, само иза g, по свој прилици да се не би пи-
 сало ggn): *ognen, gnilost, ugnilosti, gnif,*
 l — л: *led, lazniye, çlouich, blixicha, dil, mogal, pisal, и*
 — љ: (као код n = њ ретко, само иза g): *omaglen, uagleni,*
 ~ — м: *tachouñ, framñ, gimenñ, plã, pñeda, vazãsi, и*
 — н: *yedã, slobodã, milosardã, pñiftãcha.*

Овај знак се ипак употребљава доста ретко, само на месту *m, n* који стоје на крају слога или речи. Маретић наводи и један пример у коме је употребљен за *n* у почетку слога: *plemeñita* (*Ist. hrv. prav.* 25), али је то свакако изузетно, грешком, или можда под утицајем графиције у облику пом.—ас. sg. и gen. pl. *plemẽ* (реч је мушког рода!)

- f — с: *şam, şebe, fuze, şarce, zdaşi, mişecem, xestoch, şuidocaştuu,*
 — ш: (ређе): *uzuişa, uafih, pişuchi, ulişi, meştriyom, zduşom,*
 — а: (ретко): *şglit, nişech, bruşgom, moşga, gişdat, uşdişuchy.*
 c — ц: *çitof, lica, ptica, sunce, mişecem, tamnicu, sudcu, tarac,*
 — ч: *ca, caşti, cisto, clouich, rece, obicay, otacaştuо, zac, ric,*

— *к*: *Cim, clece, croz, scarbi, recosce, ocrugnenim, nebesca, napocot, tolicoy,*

— *ћ*: (сасвим ретко, јамачно грешком): *umicstuo.*

Знаци *q* и *j* нису у ствари засебна слова, и долазе врло ретко, *q* увек у вези са *u* за обележавање групе *kv*: *ofquarniti, ofquargneni,* а *j* на крају речи у вези са *i*, за означавање дужине: *gij, ugij, oblacij* (instr. pl.). Маретић мисли да овако *ij* долази грешком место *y*, (*Ist. hrv. prav.* 25), али је из горњих примера, које он наводи, јасно да је на тај начин обележена дужина вокала *i*.

§ 10. Поједине гласове означавају и комбинације слова:

ar, er — *г*: *farca, garlu, barxe, uzdarxat, uarxe, starxe, ofquargnen, marhcati, tuardimi, — zauernuh, osquergnen, berda, uerh, cerglenim,*

gn, gni — *њ*: *gnu, gnihoue, magne, cignu, sumgnu, ogagn, nepomgna pochlagnam, mgnu, — sumgnie,*

gl, gli, gly — *љ*: *glubi, gludi, glutu, chreglut, zemgli, smiglenya, priategl, — uagliu, trubglia, xigliach, zegliay, priateglia, boglie, lagglie, pochripglien, — uruglye,*

sc — *ш*: *bifce, gouorafce, iafgnafce, pochrifce, uafce, prisadsci, — c*: (врло ретко): *fce, rescim,*

ch — *к*: *cha, che, chacho, chonca, chip, chrozi, techuchi, flatchoft, rechfi, xitach, roch, mrach, trifch,*

— *ћ*: *stechi, goyechi, utafchine, cudechje, uechma, rech, noch, mladich,*

— *х*: (пеће): *starich, poznach, odchrich, izchaya, pifach, pech,*

chi, chy — *ћ*: *chie, bitchies, tafchie, suischienim, chiudi, — Nesrichya, tebichye, nefrichye, hochyu, chyudi, chyutim, uechye,*

gi, ij — *ј*: (сасвим ретко): *sigiafce, gioy, — obicaij, ijoy.*

Маретић (*op. cit.* 25) мисли да и ова графика долази грешком место *y*.

ph — *ф*: (врло ретко) *Diphnichya.*

§ 11 Гласовна вредност свих тих слова и комбинација јасна је у свему и на први поглед. Наравно, у главним линијама, у смислу врсте којој поједини гласови припадају, а не и у појединостима са свима фонетско-физиолошким нијансама. Није потпуно јасна само вредност слова *f*, и зато се на њему морамо мало дуже задржати.

Слово *f* се пише где стоји

1) глас *ф* у страним речима:

ofrajan 11₃₄, *ofrajan* 47₁₃, *ofrajanim* 50₈, *ofrajal* 76₈, *Morfej* 50₈₆, *Morfea* 50₁₉, *Lucifer* 15₃₇, 16_{3, 11}, *Lucifera* 16₇, и јединој домаћој

основи *ufam* 29₃₄, *ufajuc* 4₈, 8₂₈, *ufanje* 9₂₆, 78₂₅, *ufanjem* 29₃₇, *neufanje* 9₂₉ и т. д.,

2) глас *v* у старим и савременим српскохрватским говорима, али под нарочитим условима:

А) скоро редовно за *v* које стоји на крају речи, или на крају слога, одн. уопште пред неким сугласником у средини речи који припада следећем слогу:

а) а) *ľubaf* 3₆, 6₇, 10₁₀, 8₁₉ итд., *paraf* 3₇, 25₃₄, 26₅ итд., *staf* 8₂₁, 25₅, 26₈ итд., *plaf* 52₃₃, *zabaf* 8₂₀, 57₃₇, *opraf* 25₃₅, 26₆, *Vilslaf* 5₂₁, 75₃₇, 41₁, 76₁₃, 16₁₈, 80₂₈, *Jerlaf* 5₁₉, 31₂₄, *krf* 17₂₂, 26₂₁, 51₁₆, 86₃₄, 91₂₄, *tetif* 43₁₇, *gnif* 16₁₅, 74_{8a}, *tof* 10₁₀, 25₁₅, 45₂₆, *lof* 86₂₉, *plof* 10₈, *rof* 10₇, — *glaf* 13₁₂, *traf* 73₁₆, *drľaf* 73₃₈, *dubraf* 74_{42b}, — *gizdaf* 11₃₃, 25₃₆, 58₁₉, 62₂₃, *zdraf* 25₄, 66₃₄, 71₁₆, 89₂₂, *mrtaf* 25₃, 7₁₀, *sumľif* 14₁₃, 16₆, *predľif* 6₃₁, *kriposnif* 11₃₃, *dobrostif* 38₅, *ľif* 25₃, 7₈, 9₉, 10₁₀, *krif* 84₂₀, *Sladmilof* 31₃₂, *Polľkof* 35₁₅, *javorof* 39₃₁, *protif* 13₁₁, 70₂₇, *suprotif* 46₂₇, *upraf* 8₂₂, *praf* 58₂, *of* 10₉, 12₁₉, 23₃₈, 25₁₄ итд., *ľegoľ* 28₁, 47₂₃, 51₃₇ итд., *takof* 4₆, 7₅, 15₁₆, 25₁₆ итд., *kakof* 81₁₉, 93₈, *kakaf* 5₆, — *ľubvenikof* 6₇, 25₂₆, 44₁₃₋₁₄, *uzrokof* 25₂₉, 28₃₆, 37₂₀, *pastirof* 17₁₄, 27₂₆, 49₁₇, 71₁₄, *junakof* 3₂₅, 72₂₆, *gradof* 62₂₂, 93₁₇, *putof* 38₂₉, 80₃₃, *zdahof* 25₁₃, *vukof* 17₁₅, *zrakof* 17₁₂, *sinof* 16₁₄, *grkof* 52₃₃, *dubof* 74_{1a}, *lugof* 74_{2a}, *teľof* 61₁₉ и сл., затим врло много у глаголском прошлом прилогу: *smisľif* 6₃, *zamisľif se* 7₁₇, *sloľif* 19₃₃, *spustif* 31₃₇, *izpustif* 39₁₃, 14₁₄, 43₁₈, *sredif* 19₃₄, 24₂₇, *naredif* 17₃₅, 18₃₇, 23₂₄, *vidif* 43₁₀, 15₁₅, *obratif* 20₉, 43₁₃, 14₁₄, *povratif* 7₃₅, *skoľif se* 42₂₇, *udrif* 8₃₄, *stavif* 13₃, 43₁₇, *ostavif* 18₂₃, *daf* 12₂₈, 13₂₁, 17₂₇, 23₂₆, *postaf* 26₇, *pogledaf* 41₅, 30₃₀, *sľisľaf* 24₁₄, 54₃₇, *zavijaf se* 39₉, 14₁₄, *pokaraf* 38₂₆, *razgnivaf se* 39₃₀, *dvignuf* 14₁₆, *podvignuf* 41₂₉, *prignuf* 7₃₅ итд.,

б) *ľubofca* 17₃₅, 18₃₇, 63_{10b}, *ľubofcu* 6₉, 41₂₃, 52₁₂, *ľubofce* 19₃₃, 20₃₃, 23₁₇, *ľubofci* 31₂₄, *ľubofcom* 40₆, *ľubofcam* 31₂₀ итд., *plafca* 88₁₃, 23₂₃, *plafcom* 88₉, 33₃₃, *ofca* 71₂₄, *ofcah* 61₁₈, *lofca* 63_{12b}, *lofci* 43₁₄, *vladafca* 37₆, 54₂₆, *vladafcu* 15₂, *ofćice* 55₂₇, 57₅, *krbafske* 28₁₂, *ľerafku* 90₉, *Prisľafka* 37₃₆₋₇, 41₁₉, 42₆, 46₆, 8₈, 9₉, *Prisľafku* 45₁, 46₁₁, *Prisľafke* 42₁, *Slafko* 35₁₆, 37₁, 62₂₇, — *ľifľenje* 30₂₇, *ľifľenja* 10₂₈, *ľifľenju* 25₁₁, *postafľen* 37₁₈, *postafľena* 54₂₅, *ostaľlam* 79₂₁, *ostaľľajuc* 66₃₂, 73₂₇, *ostaľľajuci* 69₃₀, *oprafľati* 28₃₃, *prafľaše* 37₃₆, 42₃, *sprafľaše* 23₁₃, *razprafľaju* 47₂₃, *ponafľa* 72₇, *ponafľaše* 7₃, *ponafľiva* 91₃₅, *djafľa* 16₁₃, *slafno* 23₃₀, 31₃₆, *slafnoga* 28₁₆, 52₃₇, 82₁₉ итд., *jadofno* 3₁₀, 8₃₁, 34₁₆, 52₁, *jadofna* 32₄ итд., *priprafnu* 53₃₄₋₃₅, *priprafni* 17₂₈, *sprafno* 82₃₈, *sprafnih* 31₂₆, *difna* 60₃₇, *difnu* 50₄, *difne* 11₁₂, *gnifna* 5₃₈, 13₁₄, 87₂₂, *rafnu* 39₅, *rafnoj* 16₃₃, *dafńega* 28₈, *dafńe* 30₄, *Difńića* 5₇, 89₂₀, 90₂₃,

93₃₃, *čarofnicam* 28₃₂₋₃₈, *čarofnicah* 53₁₈, *lofnica* 49₇, *vraždefnica* 63_{17b}, *mrtofnic* 85₂₄₋₅, *ľubojnik* 53₂₂, *zdrafje* 28_{26, 28}, 37₆, *zdrafja* 13₁, 80₃₅, *ľubafju* 11₃₄, 37₃₈, 38₁₉ итд., *drifje* 62₁₂, 64_{7a}, 75_{10a}, *drinofje* 56₈, *difji* 42₉, *grafrana* 13₁₅, *grafrani* 73₂, *ofdi* 12₁₇, 26₂₅, 70₆, 82₂₃, *ofdika* 26₂₇, *ofde* 12₁₄, 39₂₅, 86₃, *prafda* 74_{5a}, *prafdu* 5₃₀, *prafdo* 40₃₈, *prafdat se* 68₁₉, *Slafgor* 5₁₈, 72_{9, 10}, 73₁₁, *Slafgore* 72₄. затим многи облици прошлог глаголског прилога: *razmislišči* 3₂₂, *složišči* 19₂₆, *položišči* 17₂₄, *ispustišči* 7₂₀, *središči* 19₃₁, *naredišče* (?) 31₃₂, *vidišči* 15₂₄, 38₃₇, 40_{4, 26}, *razvidišči* 43₁₁, *vratišči se* 40₂₉, *skočišči se* 40₂₂, *udrišči* 15₅, *ostavišči* 38₂₈, *pokrišči* 7₈, 12₃₃, *dafši* 44₂₂, *stafši* 15₃₂, 18₄, 31₁₈, *pristafši* 12₃₅, *zazgledafši* 11₂₈, *ugledafši* 12₃₇, *ugledafši* 37₅, *poznafši* 39₁₄, 40₂₁, 27₂₇, *prignafši* 27₂₈, *zagnafše* 27₂₃, *napitafši* 43₃₅, *dvignufši* 27₂₂, *dignufši se* 40₂₉, *uzdahnušči* 22₂₇, 29₁, *ustinušči* 16₄, *čufši* 15₂₄, *usnušči* 39₄, *viknušči* 39₁₉, *protegnušči* 43₁₇₋₁₈, *zamrfši* 12₆, 40₂₈, 41₉ итд. итд.

Изузетак је релативно мало:

β) а) *ľubav* 6₁₁, 23₁₈, 29₂₀, 57₃₇, *krv* 13₁₉, *gizdav* 45₃₄, *junakov* 3₂, *obrativ* 18₂₂, *pomisliv* 23₂₄, *pokleknuv* 20₂₅, — б) *pripravni* 27₃₄, *slavni* 28₂₉, *slavnoga* 71₉, *gnivna* 44₂₉, *Prislavke* 41_{33 34}, *divstvo* 49₄, *naravska* 70₄, *plavci* 88₁₉, *živlah* 30₂₂, *poživlu* 19₂₁, *napravľa* 95₁, *čuvši* 48₁₄, *spustivši* 26₄₀, *podivjajući* 43₃₁. Пример *spominav se* 52₂₄, није поуздан, јер смисао захтева *spominam se*.

Б) врло често на месту *v* иза прострујног сугласника *s*:

а) у зависним падежима и свима образовањима од основе *vbsb* —

α) *sfe* 6_{17, 25}, 8₃₆, 15_{4, 25, 33}, 16_{3, 4}, 20₂₆, 21₃₀ итд., *sfemogi* 14₃₈, 70_{20, 26}, 74_{7a}, *sfemogoga* 15₁₅, 54₂₄, 70₃₀, *sfemogom* 38₉, 70₃₁, 92₃₂, *sfemogoj* 76₈, *sfemoguci* 66₂₉, *sfemožna* 31₁, 84₁₇, *sfemožno* 30₂₉, *sfega* 41₁, 47₃, *sfemu* 29₁₈, *sfem* 3₂₈, 13₁₉, 14_{2, 28}, 22_{3, 21}, *sfa* 24₃₃, 48₂₈, *sfu* 11₆, 30₃₅, 31₃₀, *sfim* 7₉, 38₁₆, *sfi* 7₆, 9₂, 17_{6, 21}, 22₁₀, 24_{17, 18, 22} итд., *sfih* 13₉, 21₁₆, 24₃₆, 25₃₆, *sfimi* 13_{17, 18}, *sasfim* 9₃₇, 12₂, 19₂, 20₁, 21₂₁ итд., *sasfima* 4₃, 5₃₈, 12₁₂, 22₈, 59₃ итд., *sfak* 6₃₅, 16₈, 26_{28, 36} итд., *sfaki* 5₂₈, 7₃, 15₁₄, 17₂₄, 19_{25, 32} итд., *sfakoga* 4₉, 6₂₈, 14₃₂, *sfakomu* 6₃₈, 43₂₈, 49₃₉, *sfakom* 12₃₂, 26₃₄, 42₁₃ итд., *sfakim* 49₁₀, *sfako* 6₁₂, 30₂₈, 44₁₇, *sfaka* 12₂₆, 13₂₈, 15₁₅, *sfaku* 13₃₀, 32₆, *sfake* 14₃₄, 44₁₈, *sfakoj* 43_{2, 4, 7}, *sfakojak* 70₂₁, *sfakojaka* 28₁₉, 81₂₇, *sfakojake* 47₁₁, 70₁₀, *sfakojakih* 71₁₃, *sfakčas* 16₁₈, 20_{2, 6}, 30_{18, 30}, 36_{5, 6, 7}, *sfakčasno* 71₂₁, *sfakčasne* 45₂₂, *sfakčasnoj* 29₂₈, *sfakdanje* 17₁₅, *sfakdanjoj* 29₂₈, *sfjude* 15₃₄, 22₃₆, 72₃₈, 74_{18b}, *sfud* 7₃₈, 8_{1, 15}, 24₄, 73₁₃ итд. итд.

Са словом *u* означени су од ове основе само примери:

β) *sva* 3₁₃, 43₁₅, *svi* 72₁₃, *svim* 69₆, *sasvim* 84₁₉, *sasvima* 44₃₉.
 Пример *svada* 9₁₈, је јамачно штампарска грешка место *sada*.

б) у образовањима од основе *svoјь* —

α) *sfoј* 8₁₈, 19₈, 20₂₇, 22₁₀, 35₁₀, итд., *sfoје* 3₁₆, 10₁₁, 15₇, 25₂₁, 26₃₈, 27₂₉ итд., *sfoјега* 10₂₉, *sfoга* 8₅, 12₁₁, 16₃₇, 49₃₃, 51₁₁, *sfoму* 43₂₃, *sfoт* 6₂₃, 26₂₀, 65₃₁, *sfoјет* 53₃, *sfoјим* 16₄, 28₈, 14₁, 31₂₀, 47₆, 20₁, *sfoја* 7₁₇, 11₁₇, *sfoју* 12₁₄, 14₁, 33₁, 36₁, 19₃₂, *sfoјој* 28₁₈, 31₂₄, 28₁, *sfoјот* 44₃₅, 45₃, 47₇, 51₃₆, *sfoјими* 46₁₂, 49₆, 69₅, *sfoји* 9₂ итд. итд.

Са словом *и* само:

β) *svој* 10₂₂, *svoју* 70₃₅, *svoјих* 28₃₆.

в) у другим основама које почињу групом *св* али ређе или сасвим ретко:

α) *sfetoga* 46₂₉, *osfetu* 15₂, *posfećen* 87₅, 92₃₁, *posfećena* 90₃₂, *posfećenim* 90₁₄, али

β) *svetoga* 82₁₉, *svete* 46₃₂, (×2), *svetih* 68₂₄, *osvetu* 24₁₅, *posvećen* 36₂₈, 29₁, 82₁₄, *posvećena* 28₃₁ 85₃₆, *neosvećena* 40₂₃, *posvećivahu* 90₁₈.

α) *sfrha* 95₂₁, *sfršujući* 5₃₁, *sfršena* 22₁₀, али

β) *svršenim* 57₂₁, *dosvrši* 23₁₅, 82₁,

α) *sfecaše* 25₃₄, *sfecaf* 78₃₆, *sfит* 6₁₃, 17₁, 28₁₈, *sfита* 6₁₉, *sfити* 6₅, *sfитовалу* 6₉, али

β) *svit* (= савет) 57₃₈, 36₁, 39₁, 58 (×13), 67₃₈, 78₃₈, *svитuj* 79₃₁,

α) *sfит* (= свет) 57₃₃, *sfита* 6₆, 26₂₄, *sfитofни* 16₉, *sfитofнога* 5₃₂, *sfитofне* 14₃₄, *sfитofној* 27₂₁, али

β) *svit* 18₇, 25₃₇, 26₃, 31₃, 54₂₂, 28₁, 62₇, 11₁, 68₁₈, 75₂₉, 74₂₄, 93₁₉, 81₁, *svита* 61₃₃, 70₆, *svиту* 26₃₂, 44₅, 48₃₀, 54₁₆, 25₁, 80₂₁, 92₂₉, *svити* 60₂₉, *svитом* 26₃₂, *svитofни* 54₂₀, 66₂₀, 90₂₅, 94₁₆, *svитofнога* 79₂₀, *svитofна* 66₂₅, 75₁₃, *svитofне* 40₃₉, 44₇, 47₃₃, 57₂₀, 94₂₂₋₂₃, *svитofној* 18₉, 70₁₅, *svитofних* 69₁₃, *svитofним* 94₂₃,

α) *sfidoči* 11₂₅, *sfidočastvu* 65₃₀, али

β) *svidok* 94₂₁, *svidokom* 28₁₁, *svidoci* 52₄, *svidočit* 34₁₉, 76₂₃ 80₂₁, *svidočim* 11₃₅, 82₆, *sfidoči* 11₂₅, *svidočstvo* 76₂₅, *svidočastva* 47₃₉ *svidočastvu* 99₁₆,

α) *svitilñaci* 90₁₂, али

β) *svитити* 54₁₀, 16₁, *svитиш* 83₄, *svити* 3₁₅, *svите* 70₁₁, 80₂₀, *svитлим* 54₂₈, *svитли* 48₃₈, *svитлећ* 76₃₆, *prosvитли* 56₃₂, *svитло* 17₈, 27₃₇, *svитлому* 53₃₂, *svитлим* 53₂₃, *svитла* 29₉, 54₁₅, 57₁₂, 87₂₈, *svитлу* 13₆, 44₂₁, *svитлих* 87₂₇, *svитлије* 35₂₃, *svитлија* 36₃₅, *prsvital* 10₁₁, *svитложута* 86₁₂, *svитне* 69₇, *svитlost* 8₁₄, 11₈, 12₁₀, 22₁, 24₁ итд. често, *svитlosti* 14₁₀, 12₁, 14₁, 48₃₆ итд., *svитlostju* 27₁₇, *svитлину* 53₃₈, *svића* 3₁₄, и вероватно *Svitko* 5₁₁, 65₁₂, скраћено *Svit.* 66 (×5), 67 (×4), 68 (×5), *Svitku* 64₃₅.

Примери *sfuci* 83₃ (ориг. *ysfuci*) и *sfrveni* 47₃₈ усамљени су. Има основа у којима за *v* није никад написано *f*:

svist 46₁₃, 68₂₇, 80₃₈, 81₂₂, 84_{9, 10, 19, 24}, *svisti* 81₁₁, *svistju* 68₁₂, *svistiti* 64₄₀, *svišćen* 54₁₇, *svišćeni* 65₃₇, *svišćenim* 94₃₈, *svišćenju* 50₃₄, *svišćam* 13₃₈, *nesvist* 16₁₇,
sviral 55₂₄, *sviri* 73₂₄,
svionu 43₁₇,
sviši 69₉,
rassvanu 37₄.

С друге стране, међутим, означено је неколико пута и у вези предлога *s* са речима које почињу са *v*:

s felikim 19₂₂, 38₂, *s fisokim* 25₂₄, *s flasi* 22₂₂.

В) једном и на месту *v* иза прострујног сугласника *x*:

а) *uhfati* 42₂₇,

б) *uhvati* 39₁₃, *hvatajuć* 61₄, и сл., затим увек *hvalit* 22₃₃, *hvale* 3_{17, 20}, *hvaleći* 14₃₆ итд.

Г) често на месту *v* у вредности предлога *y*, али само у стиху:

f uzi 21₃, 30₃₁, 31₁₄, 58₃₇, 61₁₁, *f oči* 31₃₇, *f očicih* 24₃₃, 59₃₃, *f očijih* 10₂₁, *f udih* 68₂, *f umiļenoj stavi* 92₁₈, затим пред сугласницима *f srcu* 27₁₄, 73₃₉, 77₂₈, 80₄, *f srcih* 91₃₆, *f službi* 11₂₆, 36₂₅, *f žitku* 25₈, 73₄₀, *f ljubavi* 58₇, *f noći* 34₇, *f ňih* 72₃₆, 65₁₇, *f suzah* 10₃₈, *f skraci* 61₂₁, *f stavi* 67₈, *f pokoj* 19₂₁, *f tuzi* 61₁₂, *f tebi* 19₁₃, *f razboru* 67₁₅, *f rojstvu* 65₁₂, *f moru* 58₁₆, *f baščine* 75_{17b}, *f državi* 18₉, *f dobi* 65₁₆, 67₆, *f zori* 30₇, *f znoju* 68_{17a}, *f gore* 74_{17a} итд.

Д) неколико пута и на месту *v* у почетку слога, па и пред самогласником:

djafal 16₁₅, *poblagofafši* 17₂₅, *sprafif* 33₁₄, *Priflaka* 46₁₀, *Priflake* 4₂₅, 46_n, поред *Privlaku* 46 *n*, *Privlaci* 41 *n*.

Ђ) два пута, најзад, уз слово *u* с вредношћу *v*:

jinakofvo 94₃₉, (Б. транскрибовао криво *jinak ofvo*), *Slavsko* 5₂₁.

§ 12. Ту исту црту, само у различној мери и различно распо­ређену, имају и сви други источничавски споменици писани латинским писмом, лекционари (*Rad CXXXVI* 109—110), дела Мару­лића, Хекторовића, Будинића (Маретић, *Ist. hrv. prav.* 2, 6, 11—14, 22—24, 30) итд.

Не може бити никакве сумње да у првој групи примера, у страним речима и речи *ufati*, слово *f* има вредност лабиоденталног прострујног муклог сугласника *φ*. Међутим, о вредности слова *f* у

другој групи примера мишљења су у науци подељена. Први издавачи старих источночкавских писаца сматрали су да је писање *f* у овим случајевима само графичка црта, да *f* дакле има вредност гласа *v*, и зато су га обично транскрибовали словом *v*. Па и сам издавач Зоранића, Будмани, који иначе у саму графију *f* није дирао, мислио је „да се и ово изговарало као *v* а не као *ф*, и да је можебити разлог с којег су стари писци овако употребљавали ово слово био само тај да се не би читало у мј. *v*“ (*St P XVI XVIII*). На другој страни, опет, Маретић (*Lekcionarij B. Splitsanina XVI*) и Решетар (*Rad CXXXVI 110*), ослањајући се на фонетско-физиолошке законе и на услове под којима се у споменицима јавља бележење *f* за *v*, претпостављали су да је по среди гласовна црта, тј. да ту *f* има одиста вредност сугласника *ф*.

Судећи по релативно доследној употреби знака *f* на месту *v* у неким групама примера, а и према фонетско-физиолошким могућностима уопште, рекло би се збиља, нарочито за Зоранићев језик, да је тумачење Маретића и Решетара унеколико исправно. Тако би се на пр. могло допустити да је у задарском дијалекту старије *v* прелазило у *ф* на крају речи редукцијом интензивности, пред муклим сугласницима једначењем по звучности, иза сугласника *s* преношењем мукле фрикације на потоњи сугласник, иако би остало нејасно зашто тај прелаз није свуда доследно спроведен, зашто је извршен иза *s*, а није иза *x*, где је природнији, зашто се не налази у данашњим остацима задарског дијалекта итд. Али се велики број других примера томе одлучно противи. Јамачно никакви фонетско-физиолошки разлози нису могли изазвати прелаз старијег *v* у *ф* и у положају пред самогласницима, као у примерима *f uzí, f oči, f udih, djafal, sprafif, poblagofafši* итд., а још мање пред звучним сугласницима као у *ofdi, prafda, Slafgor, žifljenje, slafno, zdrafje, grafrana* и многим другим. А кад се и у том положају ипак налази написано слово *f*, онда се никако не може нити сме претпоставити да је уопште имало другу гласовну вредност осим вредности гласа *v*.

Да је то тачно показује очигледно једна чињеница коју су Маретић и Решетар превидели: редовно бележење словом *v* свих ових случајева у источночкавским споменицима писаним глагољским писмом. На пр. *A C 60 (1451)*: плавна, всим, всакомѢ, ов, правдѢ, пристѣпнѣше, виноградов, встав, пристав, мартинѣв, свога, св'доке, св'доков, в'днѣши и т. д., *A C 37 (1437)*: прескитлога, владавца, павла, здрав', рѣков', моѣв', гѣбавца, в том, всакомѢ, свѣти, всѢ, всакѢ,

скита, свѣмѣ итд. Страно *ф*, иначе, пише се правилно, *A C 37*: франциска, *ф*ушкарн, франциско, *ф*ити, *ф*илнп.

§ 13. Према томе слово *f* има у Зоранића, а и у свима другим источничакавским споменицима писаним латинским словима, двојаку гласовну вредност :

а) лабиоденталног муклог прострујног сугласника *ф* у страним основама, и домаћој основи *ufa-ti*,

б) лабиоденталног звучног прострујног сугласника *в* у свима другим случајевима.

Будмани је, дакле, био унеколико у праву кад је претпостављао да се у Зоранића и других старих чакавских писаца словом *f*, кад стоји на месту *в*, означавао ипак глас *в*. Само није погодио праве разлоге тога начина бележења. Јер, као што је сасвим умесно приметио Решетар, „кад би наши старији писци само писали *f* мјесто *в*, да тобоже тиме разликују сугласник *в* од самогласника *у*, које обоје они иначе пишу са *и*, тада би они сигурно то чинили гдје год може бити глас *в*, — али баш то није“ (*Rad CXXXVI* 110).

§ 14. И одиста, ти разлози нису графичке, него опет — гласовне природе. То прилично јасно показује чињеница да су и услови под којима је глас *в* означен словом *f* гласовне природе. На крају слога, и иза муклог прострујног сугласника *с*, делимичним преношењем мукле фрикације на потоњи сугласник, глас *в* добива специјалан карактер: артикулисан је са мање интензивности, слабо. Услед тога чинио је у говору наших старих чакавских писаца акустички ефекат сличан акустичком ефекту гласа *ф*, иако никад није потпуно прелазио у њега. Упознати са романским гласовним и графичким системом, наши стари писци су знаком који је тамо означавао глас *в* почели обележавати своје нормално, јако *в*, а знаком који је тамо означавао глас *ф*, необичан у источничакавском, и уопште српскохрватском, — словом *f* — сличан глас свога гласовног система, слабо *в*. Само се по себи разуме да је у употреби једног и другог знака морало бити колебања, пошто је колебања било и у артикулацији, одн. акустичком ефекту јаког и слабог *в*. Исп. идентичан појав и код артикулације и означавања сугласника *ј*.

§ 15. Неки пут је, доста ретко, један и исти глас означен удвојеним словом, али то удвајање нема никаквог нарочитог система. Обично се удвајају слова:

с : *оџси*, *оџсиу*, *оџсита*, *иеџсечи*,

c : *occi, occitouat, occe, u jardaccu,*

t : *Vidittye*. Исто тако и *f, k, l, s* (Маретић, *op. cit.* 26).

Врло ретко налазе се и знаци акцента ` и ´, али произвољно. Маретић (*op. cit.* 26) наводи *pristrašén, ò, ù meni*.

§ 16. Према томе само на један начин бележе се гласови : *a, б, д, е, ф, г, о, п, р, ш, у*; на два начина гласови : *ц* (*c* и *ç*), *ч* (*c* и *ç*), *х* (*h* и *ch*), *м* (*m* и ређе ~), *н* (*n* и ређе ~), *ж* (*x* и ретко *z*), *г* — самогласничко *p* — (*ar* и ређе *er*), *в* (*u* и *f*), на три начина гласови : *ћ* (*ch, chy, chi*), *и* (*i, y*, и ретко *ij*), *к* (*c, ch, q*), *њ* (*gn*, и ретко *n, gni*), *с* (*f, s* и ретко *sc*), *ш* (*f, s, sc*), *з* (*z, f* и ретко *x*), четири начина глас *љ* (*gl, gli, gly* и ретко *l*), и најзад на пет разних начина бележи се глас *ј* (*y, i, g, gi, ij*).

§ 17. Иако је осетно напреднија и поузданија од графиције старијих латиницом писаних споменика из источних чакавских крајева, *Z, B, Š* итд., Зоранићева графиција, као што се види, има доста недостатака, који много отежавају или сасвим онемогућавају констатоване и правилно просуђивање неких језичких појава. Највеће незгоде ствара потпуно неразликовање знакова за *ц* и *ч*, због чега је на основу самога текста немогуће утврдити изговор старе гласовне групе *çr* (*чрн* или *црн*, *чрв* или *црв* итд.), облика *chiercu* 55²⁹, 8 (*ћерку* или *ћерцу*), страних речи као *citaru* 18³⁷, 60²⁰, *Lucia* 19²⁷¹) и сл. Исто тако ствара забуну и мешање знакова за *с-ш-з* и *з-ж*, бележење гласова *м* и *н* знаком ~, и група *гњ, гљ* са *gn, gl*. Исп. §§ 178, 182, 189.

§ 18. У бележењу гласова подложних фонетско-физиолошким променама у гласовним групама Зоранић се углавном не разликује од других наших старих писаца. Као год ни они, ни он нема једног сталног, потпуно разрађеног и доследно спроведеног правописног система. Бележење гласова у поменутих случајевима и код њега зависи највећим делом од тога која од двеју могућих претстава даног фонема преовлађује у његовој свести у моменту писања: претстава првобитне гласовне вредности, изазвана психолошким асоцијацијама са образовањима у којима се првобитна гласовна вредност јасно одржава, или претстава стварне гласовне вредности, добивена акустичким утиском у даној вези. У првом случају имамо т. зв. „етимолошко“, тј. психолошко означавање гласова, у другом фонетско.

¹) Будмани је транскрибовао *Lucia*, али акростих песме упућује на изговор *Lučija*, одн. *Lučia*).

§ 19. Само се по себи разуме да се у свима оним случајевима у којима претстава основне, првобитне гласовне вредности није могла бити изазвана психолошким асоцијацијама, било зато што образовања која би првобитну гласовну вредност чувала уопште није било, или зато што је осећање везе са њима било изгубљено — гласови бележе увек фонетски. Зато налазимо увек само фонетско бележење у случајевима као:

- bc* — *općit* 12₁₇, *općimo* 4₄, *općeno* 15₁₀, 16₂, 21₁₆, *općena* 5₂₉ итд.,
šcb — *vižbot* 88₁₄, *uvižba* 70₂, *uvižban* 14₁₃, *uvižbalo* 4₅ (Б. *vižbalo*, в. § 5) и сл.,
šcpb — *užba* 28₃₁ (**ušćr̥bba*, исп. савремено „*уштаи*“),
čb — *žban* 66₃ (са правилном редукијом *џ* у *ж*, исп. § 188,
dčb — *sržbu* 74_{11a},
bč — *pčela* 29₃₂.

Такви су јамачно и примери:

- kd* — *gdi* 10₃₅, 26₂, 34₂₄, 27₃₂, 44₂₂, 47₃₆ итд. често (иако долази и *kadi* у истом значењу); *nigda* 25₂₀, 42₉ (×2) 10₁₁, 64₄₂, 71₃₇ и сл. увек, *nigdar* 6₂₅, 12₃₆, 27₂₀, 29₂₇, 31₃₁, 38₂₃, 27₄₄, 49₃ итд. редовно, *nigdare* 14₉ (мада постоји *kada*, *kad*),
čt — *ništar* 40₂₇, 94₉, *ništarmane* 4₆, 5₂₉, 12₃₈, 17₁₈, 19₂₅ итд., иако је редовно *ča*, *zač*, неодр. *nič*,
zdn — *prazno* 66₃₂, *praznosti* 17₂₅, *praznuju* 87₂₂, *praznujući* 7₁₆,
gk — *lako* 15₂₀, 94₂₃.

§ 20. Али, иако је означавање гласова подложних изменама у гласовним групама вршено углавном према томе која је од претстава преовлађивала у свести писца, оно ипак није произвољно, него зависи од природе морфолошке везе у којој се јавља додир гласова. У вези предлога-префикса са основама, и у вези глаголских основа са наставцима гласови се обично бележе психолошки. У вези именских основа с наставцима обично фонетски. То значи да је и претстава првобитне гласовне вредности, односно психолошка асоцијација делова извесног облика са образовањима у којима се првобитна гласовна вредност одржава, у првом случају јача него у другом.

Није тешко погодити откуда та разлика. Везом префикса са основама, или наставака са глаголским општим деловима, додаје се само извесна мала нијанса значењу основе, тако да саставни делови и даље задржавају своје специјално значење. Због тога је код њих у свести редовно присутна веза психолошким асоцијацијама са сродним образовањима. Међутим, везом именских основа са суфик-

сима ствара се један сасвим нов појам, услед чега саставни делови губе самосталност, и веза психолошким асоцијацијама са сродним образовањима се обично прекида.

Осим тога бележење гласова у гласовним групама зависи и од карактера самих гласова. Асимилација звучних е к с п л о з и в н и х сугласника према потоњим муклим, на пр. долази до израза много ређе него асимилација звучних ф р и к а т и в н и х према муклима. Тако се асимилација сугласника б према следећим муклим сугласницима не означава ни у једном положају, чак ни у вези именских основа са суфиксима. Асимилација сугласника з, опет, означава се често и у вези предлога-префикса са основама. Узроци тога интересантног појава нису довољно јасни.

Примери:

I група

§ 21a) Веза префикса са основама

b + ten. — увек психолошки:

bh — *obhoditi* 23₃, *obhodit* 75₂₉,

bs — *obslužiti* 17₁₇, 27₃₄, 84₆, *obsluži* 53₂₅, 70₂₅,

bt — *obtiče* 46_n, *obtrcane* 31₂₂.

d + ten. — увек психолошки:

dh — *odhod* 91₂₇, *odhrañen* 38₃,

dk — *odklañaju* 4₄, *podkladeš* 84₁₀, *odklon* 33₂₀, *odkriti* 53_{9, 31}, *odkrit* 63_{8a}, *odkri* 31₃₆, 38₂₅, *odkrifši* 53₈, *odkrih* 6₄, *odkrila* 38₂₂, — *odkol* (Б. криво *od kol*) 11_{2, 3, 8}, 54₂₂, 91₄₀,

dp — *nadpisah* 3₂₇, *nadpisa* 5₅, 89₂₇, *nadpise* 89₃₂, *nadpisom* 89₂₀, *odpravi* 51₂, 53₁₄₋₁₅, 54₁₇, 79_{10, 13},

ds — *odsivaše* 14₁₂, *odsivahu* 17₂₉, *odsivajući* 27₂₇.

z + ten. — мешовито:

zc — а) *razcvilit* 39₃₇, *razcviljavati* 29₃₁, 51₂₈, *razcvili* 19_{2, 12}, 36₂₁, 51₂₈, *razcviljen* 8_{4, 7}, 24₃₂, *razcviljeno* 21₃₂, *razcviljenu* 36₁₈, 89₃₆, *razcviljenje* 92₃₇, *razcvillila* 79₂₈, *razcvira* 62_{37a}, *razciniti* 39₃₀ (Б. криво *razciniti*), *razciniš* 29₅, *nerazcinenje* 92₇, *nerazcinenjem* 81₃₃, б) *rascvili* 8₃₁, 18₂₀, 77₁₇, *rascvileni* 8₄₀, 11₁₄, *rascinit* 73₉,

zč — а) *izčeznete* 41₁, *izčeznu* 3₂₁, 17₅, 80₄₀, 85₁₈, *izčeze* 13₄,

б) *usčudih se* (или *uš-?*) 81₈, 83₁₉,

zh — а) *izhaja* 16₂₄, 49₁₈, *izhajahu* 83₂₁₋₂₂, *izhodi* 4₁₆, 15₁₁, *izhode* 29₁₄, 71₂₀, *izhodeći* 69₂₄, *izhojaše* 83₂₄,

б) *ishodi* 13₁₁, 14_{4, 17}, *ishode* 12₂₂, *ishojaše* 15₂₃,

zk — а) *izkazati* 28₆, 87₁, *izkažujem* 24₃, *izkažuju* 87_{4, 11}, *izkomoli se* 42₃₆, *izkomoļujući* 54₁₈, *razkošivaše* 14₉, *razkošom* 38₂, *razkoše*

15₇, *razkošu* 14₃₅₋₃₆, *razkošan* 17₁₁, 45₂₈, 86₉, *razkošno* 15₃₃, 43₁₃, *razkošni* 17₉, *razklopljene* 29₁₃, *razkrili* 53₃, *razkrilif* 29₂₄, *razkrižje* 80₃₃, *razkruži* 9₃, *izkuševaše* 70₁₂, *izkusi* 94₃₂, *izkoreniti* 84₁₄₋₁₅, *prezkorisno* 3₁₂,

β) *iskomoľujući* 13₆, *raskoš* 9₂₈, *raskošo* 88₈, *raskošan* 6₂₈, *raskošnimi* 16₃₄, *izkuševaše* 70₂, *iskoren* 10₃₆,

zp — α) *izpade* 42₂₈, *razpara* 81₃₄, *uzpojte* 72₅, *izprazni* 83₉, *razpraflaju* 47₂₈, *razpreže* 77₂₇, *izprid* 54₇, *uzpripovidaj* 41₂₉, *izpuniti* 52₁, *izpuni* 51₂₀, 53₃₉, *izпусти* 51₆, 70₃₃, 72₁, *izпустif* 39₁₃, 14, 43₁₈, 45₃₃, 50₂₀, *izpušćen* 47₃₈, 50₆₋₇. Пример *izpušća* 16₂₉ није поуздан, јер је у оригиналу *ypuschya*, — *prezprudno* 3₁₃,

β) *raspara* 82₂, *uspoje* 10₁₂, *ispovij* 81₁₇, *ispovidam* 81₂₃, *uspovidaše* 37₃₁, *ispiše* 10₂₈, *uspomenu se* 51₁₇, *uspominak* 82₂₁, 60₃₄, *uspripovidajući* 28₂₂, 48₃₅, *uspripovidašji* 28₃₇, *ispusti* 48₁₇, 93₃₆, *ispustiše* 26₃₈, *ispustifšji* 7₂₀, *rasprašni* 74_{8b}, *prespametne* 54₂₅,

zs — α) *razsedosmo se* 37₁₄, *uzstadif se* 33₉,

β) а) *rassvanu* 37₄,

б) *rasedeni* 57₂₄, *rastavi* 8₂₄, *rastupi* 7₃₁, *ustanovićen* 84₁₅, *rasuti* 70₃₂, *rasule* 4₃₂, *rasuta* 37₃₄, 88₃₀, *rasute* 71₈, 72₃₅, *raspa* 72₃₄. Тако је увек и *ustah se* 69₃₆, 87₃₈, *ustaše* 43₃₉, *ustaf se* 50₃₇, али се овде, можда, као префикс није осећало *uz -*, него *u*.

zt — α) *uztezaše* 88₁₇, *uztežuć* 9₁₀, *uztezni* 9₁₀, *iztićući* 88₇, *iztok* 28₆, *raztresenim* 93₂₂,

β) *ustegnuti* 67₅, *ustegnuf* 65₃₇, 69₆₋₇, *isteče* 27₁₇, *istekšji* 83₁, *istićući* 37₅, *istok* 14₂₄, 16₁₀, 52₃₆, *istoka* 5₃, *istoku* 69₂₉, 71₅, *istočnih* 71₂₀, *istočišće* 16₃₇, *rastali* 39₁₅, 46₅, *rastaljenim* 70₅, *ustreplah* 29₂₆, *istuče* 48₁₇, *ustrhal* 93₃₂.

Треба напоменути да сви примери фонетског обележавања у овим групама нису потпуно поуздани, пошто Зоранић знаком за *c* (*f*) означава, истина ређе, и глас *z* (в. § 9).

s + med. — фонетски (?):

Осим јединог *sbujah se* 6₃₁, сви примери ових група транскрибовани су у Будманијевом издању са *z*. Ако су, како изгледа, тим знаком, или евентуално знахом *x*, означени и у оригиналу (исп. пример *zgodim* 65₁₁ = ориг. *zgodym*), онда су сви поуздано сведочанство за фонетски начин бележења.

sb — *zbudih se* 82₂₃, *zbudio se* 31₁₇, *zbudif se* 51₂₂, *zblagovat* 67₃₄, *zbirajuć* 79₁₆, *zbiše* 10₃₁.

Наведени пример *sbuja*h se не може сведочити о психолошком начину бележења, зато што *f*, као што смо видели, има вредност и гласа *з*.

sg — *zgodit* 73₃₁, *zgodim* 65₁₁, *zgodí* 44₂₃, 45₁₇, *zgodilo* 41₂₁, 42₂, 45₁, 2, *zgorit* 62₁₂, *zgrozim* 20₁₃, *zgor* 15₁₇, 64_{8b}, *zgoru* 75_{18a}, 91₃, *zgleдал* 61₁₈.

k + med — психолошки:

kd — *sfakdan* 92₁, *sfakdanje* 17₁₆, *sfakdanjoj* 29₂₈.

d + d — психолошки:

dd — *oddahnuti* 74₁₄, *oddihaše* 83₁₉, *oddilif se* 70₅, *poddržana* 86₁₅.

z + ž — фонетски:

zž — *ražali se* 9₂₁, 54₁₉₋₂₀.

§ 22. б) *Вега глаголских основа с наставцима*

d + ten — мешовито:

dš — а) *izašadši* 12₂₄, 27, 13₁₂, 31₂₆, 88₁₀, *odašadši* 33₉, 43₃₅, *došadši* 26₃₉, 46₃₇, *pošadši* 37₃₃, 50₁, *prošadši* 14₇, 38₂₀, 34, *prišadši* 17₁₉, 38₃₆, 39₉, 40₉, *mimošadši* 39₂, 47₄, 34, *padši* 14₃₈, *padše* 34₅, *popadši* 40₂₂, 44₁₁, *upadši* 42₂₉, *probodši* 45₃₄, *ubodši* 53₃₅, *sedši* 17₂₄, 71₁₆, 81₁₅.

б) *obašaci* 7₆, *odašaci* 81₃₀.

g + ten — психолошки:

gš — *dvigši* 39₃₁, *vrgši* 74_{32b}, *pristrgši* 39₈.

z + ten — фонетски:

zt — *ulisti* 13₃₆, 15₂₃.

zš — *uliši* 7₂₃, 14₈.

ž + ten — фонетски:

žt — *bište* 57₃₁ (2. pl. imper.).

s + š фонетски:

sš — *napaši* 69₁₉, исп. *zš*.

II група

§ 23. *Вега именских основа с наставцима*

b + ten — увек психолошки:

bč — *lubčica* 63_{4b}, *lubčice* 63₂₀, 64_{23a}, *lubčici* 63_{8a}, *lubčicu* 8₈, 11₃, 23₂₁₋₂₂, *lubčic* 23₂₀ итд. стално,

bk — *lubko* 17₁₉, 47₁₃, 51₁₉, 64₄₂, *lubka* 11₁, *lubke* 10₁₄, 33, *lubki* 8₄₀, 11₁₅, 19₁₁, 37₂₅, *lubkih* 17₃₃ итд., *Grabko* 5₂₃, 57₆, *Grabkove* 57₉,

bs — *robstvo* 8₂₃, 74_{30a}, 76₂₃, *nepodobstvo* 68₄,

bš — *podobščine* 84₂₂, 87₃₋₄, *podobščini* 84₁₀, *nepodobščinu* 94₁₇.

d + ten — мешовито:

dc — а) *sudca* 14₃₈, *sudcu* 94₁₃, *vodci* 37₉,

- β) *a) srtce* 44₁₈,
 б) *srce* 6₁₂, 18, 7₂₀, 8₁₀, 22, 9₃, 14, 23, 33, 10₂₃, 26 итд. често,
srca 11₄, 17₃₃, *srcu* 22₆, *srcem* 6₃₁, 9₃₇ итд. често,
- dč* — β) *a) slatčine* 37₂₅,
 б) *srčen* 92₁₇, *srčeno* 38₆, 92₂₇, *srčenoj* 69₂₆, *srčenu* 11₃₈,
srčenosti 72₁₂, *prisrčeno* 27₁₂ и сл.,
- ds* — β) *a) љucki* 83₃₉, *љucko* 44₂, *љuckoga* 7₃₋₄, *љucka* 79₁₃, *љuckih* 73₁₅, а
 вероватно и *gracka* 6₃₆ (које Б. неразумљиво транскрибује
gračca, в. § 5), *gospocki* 28₂₃, (ориг. *gospochi*),
 б) *љustvu* 27₁₉, *уљustvo* 43₂₅,
- dk* — β) *slatko* 16₃₅, 27₂₆, 47₁₄, 53₂₃, 87₂₄, *slatka* 44₃, *slatki* 64₄₃,
slatke 29₁₄, *slatkim* 10₂₀, *prislatko* 10₁₂, *slatkost* 10₂₈, 36₃₃, 60₁,
 итд., *glatka* 43₂₉, *britke* 6₈, 46₆, *britku* 5₃₆, *britkom* 90₈,
 исп. чак и *britak* 41₅, поред *bridak* 45₃₂,
- dš* — β) *slobošćinu* 36₂₆.
 z + ten — фонетски:
- zk* — *mrsko* 15₃, 38₁₅, *usko* 45₂₈.
 ž + ten — мешовито:
- žk* — α) *rožka* 30₂, *rožkom* 31₃₀, *Dražko* 5₂₅, 75₃₇,
 β) *roške* 90₄, *teško* 15₂₀,
- žc* — β) *nebošcu* 48₁₂,
- žs* — β) *muški* 38₈, *muštvo* 66₉, *mnoštvo* 66₁₂, 74_{24a}.
 s + d — фонетски (?):
- sd* — *vazda* 5₃₈, 6₁₄, 38, 8₃₀, 40, 19₃₀, 66₃₀, 31 (оба примера у ориг.
 писани са *z*: *Vazda*).
 t + s — увек фонетски:
- ts* — α) *hrvackoga* 87₁₄, *hrvackom* 3₁₁, *hrvacke* 28₁₂, *hrvackih* 75₂₆ (ориг.
Haruachich), *dalmackih* 28₇ (? — ориг. *Dalmacchih*),
 б) *srdistvo* 68₅. Исп. и *ts* од *ds*.
 t + c — мешовито:
- tc* — α) *bratca* 43₃₆, 55₁₀, *jednolitci* 42₄. Исп. и *tc* од *dc*.
 β) *oca* 69₂₆, *ocu* 28₃, *ocem* 70₃.
 t + č — увек фонетски:
- tč* — *oče* 28₅, 69₃₃, 94₂₀, *priča* 7₂₅, *priči* 84₂₃, 94₁₆, *pričom* 68₇. Али
 исп. *tč* од *dč*.
 č + s — мешовито:
- čs* — α) *svidočstvo* 76₂₅,
 β) *grčkoj* 3₁₇, *junačku* 46₃₇, *djački* 55₆,
 š + s — фонетски:
- šs* — *tovarištvo* 67₃₅.

č + c — мешовито :

čc — а) *srdac̄ce* 6_{1, 26, 38}, 84_{34, 38}, 9₁₂, 10₁, 12_{4, 16}, 18₁₇, 21₃₃, *srdac̄ca* 5₃₇, 9₂₅, *srdac̄cu* 5₂₂, 8₃₆, 12₁₀, 20₂, *srdac̄cih* 3₉ итд., *sunac̄ce* 35₁₈, *sunac̄ca* 12₁₁, *sunac̄cu* 37₄₀, *lic̄ce* 17₈, 43₂₉, 63_{19a}, *lic̄ca* 18_{28, 27}, 50₈, *lic̄ci* 20₂₂, 22₂₃, *lučca* 29₈, *putac̄ce* 60₂₇, *putac̄ca* 43₇, *ka-mičcem* 42₃₁, *vimenačca* 55_{28, 29}.

β) а) *srdace* 19₄ (ориг. *sardace-m*), *srdacu* 19_{10, 36} (ориг. *f-sardacu*), *ustaca* 29₁₂ (ориг. *ustaca*), *lica* 63_{35a}, 94₁₉, *lici* 69₂₅, 78₃₂. Многе од ових примера Б. је криво транскрибовао са *čc* в. § 186.

б) *venašcem* 69₁₀.

st + n — мешовито :

stn — а) *plavolistne* 69₉, *plavolistnim* 87₂₆,

β) *kriposno* 6₂, 64₄₀, 94₁₉, *kriposna* 28₁₈, 38₁₀₋₁₇, 47₈, *kriposnu* 24₂₀, 38₄, 61₉, *kriposno* 47₂, 49₂₆, *kriposnim* 42₄, *kriposnimi* 4₉, *kriposnij* 11₃₃, *kriposnivi* 65₁₀, *sedmokriposni* 65₂, *korisne* 6₂₁, *korisnu* 95₁₄, *prezkorisno* 3₁₂, *radosno* 17₁, 35₃₂, 87₃₁, *radosna* 58₁, *radosne* 77₁₁, *žalosna* 48₃, *žalosnu* 78₃₉, *žalosne* 55₁₁, *milosno* 22₃₀, *časnu* 27₂, 47₄, *lasno* 6₁₂, 66₁₇, *usnicami* 29₁₃, *navlašte* 7₃₂.

n + b — фонетски :

nb — *himba* 54₃₁, *himbe* 40₁₂, *himbu* 51₂₉, *himbom* 24_{7, 11}, 51₃₄, *him-bezni* 9₉, *himbena* 45₁₅, *himbeno* 44₂.

n + n — фонетски :

nn — *jistino* 83₃₈ (**istin-ьно*, исп. *jistinan* 68₂₁), *istino* 28₈, *istine* 45₂₆, *istinih* 65₂₇, *rano* 9₁₄ (**ran-ьно*), *ranim* 9₃₇, *plemena* 46₂₆ (**plemen-ьна*), *razlikozlameni* 60₄ (**razlikoznamen-ьni*).

§ 24. Сугласничке групе које настају додиром засебних речи бележе се обично психолошки. Али има случајева да су означене и гласовне промене:

ss — *Sladmilom* 27_{24, 38}, 28₃₅, *Stanom* 54_{8, 14}, *strahom* 47₂₈, *sudom* 88₂₆, *smrtju* 79₅, *stran* 73₁₈, *slanom* 88₄₁, *sfojom* 47₇, *sfojim* 49₁₉, *sfojimi* 49₆, *slatkim* 85₂₇,

sz — а) *z živinami* 27₃₈, *z zmajem* 95₁₀,

б) *zlatopernimi* 43₉, *zlatom* 42₂₅, *zutom* 19₃₄, 24₂₇, *zdahom* 76₁₅.

sg — *z gorčinom* 8₁₂, *z gorñe* 55₁₁,

sd — *z dušom* 8₉, 11₁₉, *z dobre* 23₁₈, 43₃₁, *z dragim* 42₃₁, *z dobrim* 53₁₄, *z dobrom* 52₃₄, *z druge* 94₆,

dd — *tadragoľubu* 59₁₁ (Б. *tad Dragoľubu*),

tg — *zagrlid ga* 94₈,

i + j + voc. —

boglie tye (= *bolje ti je*), *datye* (= *da ti je*), *chyc, chie* (= *ki je*),

zk — us koga 8₂, 16₂₀, is krila 42₂₆,

zp — pres pokoja 16₁₈, pres pristanka 91₄₄, pres pristanak 91₂₄, čris podne 50₃₂, 82₁₁,

zt — us to 17₄, us toj 22₁₃, 23₉.

Сугласник *j*

§ 25. У уводу је већ напоменуто да се на основу Будманијева издања не може створити никакав суд о бележењу сугласника *j*, пошто је према правилима савремене ортографије означен свуда, дакле и у оним случајевима у којима га Зоранић није писао. Првобитно стање остављено је само у почетној групи *ji*. Због тога овде износим углавном примере из оних двеју страна прештампаних оригиналном графијом у предговору академског издања, и из последње главе Планина коју ниже доносим.

§ 26. Сугласник *j* се бележи редовно кад није у вези са *i* :
j + voc. —

ya, ia, yadouit, yadouitu, iafgnafce, iazicha, yer, ier, yedan, yedna, yednu, ieççechi, ieši, iešu, yur, yu итд.

cons. + *j* + voc. —

razmifglenya, stanye, razborenya, vidittye, oblice, charftiansche, uidinya, pametyu, magnutye, uidinyem итд.

voc. + *j* + voc. —

zmayet, ufayen, faznayuchi, sconcayu, poznayu, zmayu, sfoya, tuoya, poya, moye, moie, osloboyen, tuoye, goyechi, poyuch, moyu, çuyach, obuiam, uyed, praznuyuchi, zagargliuyu, naperuyes.

voc. + *j* + cons. —

zayde, yzayde, naylipgli, nay texe, nay peruoy, doštoyna, doštoyni.

voc. — *j* —

obucaj, znaaj, moi, opou, oboj, onou, odgoj, moj, naštoj, pou, zemaglfchoj, tuy итд.

§ 27. У вези са *i* сугласник *j* се неки пут бележи, неки пут не бележи :

j + *i* —

а) *jih* 29₁₇, 40₂₅, 43₂₅, 32₂, 33 итд., *jim* 29₇, 37₁₆, 43₂₂, 23₇, 27, 43₂₂, 34 итд., *jini* 14₂₂, 15₃, 19₂₇, 21₁₈, итд., *jino* 20₁₁, 21₂₀, 43₂₇ итд., *jinako* 6₃₈, 62₁, 5, 85₇ итд., *jime* 17₃₀, 18₂₆, 19₃₃, 22₁₂ итд., *ji mena* 23₂₀, 46₂₉ итд., *jistina* 53₅, 81₃₁, *jistine* 70₁₉ итд., *jimiti* 11₃₆, 49₂₆, 66₅ итд., *jimit* 20₁₆, 66₃₇, 4, 27 итд., *jimam* 22₁₄, 79₃₁ итд., *jigre* 27₃₂, *jiskati* 40₁₀, *jiskali* 44₃₇, *jiščuci* 53₆ итд.,

б) *ih* 14₁, 2, 71₂₂, *inoga* 21₉, *ina* 37₁, *inoj* 19₁₃ итд., *ime* 28₄, 44₁₀, 61₃₀, *imenom* 37₃₆, 52₂₇ итд., *istina* 14_{n.}, 24₁₁, 59₃, *istine* 67₁, 95₁₅, *istinu*

95₁₈, итд., *imiti* 29₃₄, 30₁₄ итд., *imaš* 18₃₆, *ima* 63_{13a} итд., *igri* 53₂₇, *igrajuć* 59₃₃, *isceš* 42₃₈, *išću* 7₉ итд. Даље примере за обе категорије и уопште особине овога појава види у § 173.

cons. + *j* + *i* —

zeli 31₂₈, 90₈, *primalitji* 86₁₋₂, *diffi* 42₉.

У *protuliti* 91₁₅ (+ *liti*) имамо вероватно loc. sg. од *protulito*, а не од *protulitje*.

i + *j* + *voc.* или *voc.* + *j* + *i* —

а) *priategl* (× 3), *priateglia*, *priategla*, *pria*, *pryatu*, *hitryami*, *zmye*, *nie*, *Hyeronim*, *hieronimom*, *Lyu*, *oćciu*, *choym*. Исп. и примере које наводи Маретих: (*Ist. hrv. prav.* 25) *prial*, *licharya*, *ubyahu*, *zmyu*, *pristoy* (3 sg. praes.),

б) *lazniye*, *zdrauiye*, *hitriyom*, *mestriyom*, *Mariyu*, *duiyu*, *mogih*, *mogim*, *mogimi*, *brogi*, *bogi*, *gogi*,

i + *j* + *cons.* —

uite 74₄₁ (2. pl. imperat.; ориг. *uite*, Б. *vijte*), *razvite* 63₁₁ (Б. *razvi'te*),

i + *j* —

а) *hoti* 51₃₁, 81₃₆, *hti* 26₁, 34₂₀, 78₃₉, *napi* 40₁₅, *odkri* 31₃₆, *vi* 79₃₂, 91₇, *povi* 22₁₂ (Б. је већину ових примера транскрибовао с апострофом, а прво *vi* са *j*),

б) *vij* 79_{35, 36}, *ispovij* 87₁₇.

Исто то имамо у једном случају када је *j* у вези са *e*, у предлогу *meju*:

а) *meju* 14₁₉, 50₈, 52₃₆, 53₃₅, 54₃₅, *meja* 16₁₄, 32₁₂,

б) *meu* 13₃₆, 14_{7, 23, 24}, 15₄, 17_{18, 20, 26}, 43₂₁, 85₃.

§ 28. Да би се могла створити јасна претстава о Зоранићевој графици и ортографији прештампавам овде верно према оригиналу последњу главу Планина.¹⁾

Vidittye Diphnichya shieronimom ysgiftinom.

Cap. XXVIII.

Eto fe pach Nebo otuori i odtole bil oblach chacho od / cista bumbacha: u prilichu: od pristola yspuftife: a nagnem ufridi uila iedna sfa u cisto bilu tacho ialgnafce da ocho moye ftanouito ugnu nemogafce pozriti: da prauo chacho clouich chi u funce gleda i ca vech razgleda tucho vech zafnichien oftane: tacho ya ftah: zato

75b

Veritas
Prilicha

¹⁾ За ово сам дужан нарочиту захвалност своје пријатељу г. Мартину Матковићу, професору у Загребу, који ми је с оригиналног издања Планина у библиотеци Југославенске академије љубазно преписао десетак страница текста.

	occi na gne defnu ftran obratih i uidih ftara Muxa po- çtenya i cafti doftoyna: i uoblicyega pozrif poznah da to biſce ona naſega iazicha paceli charftianſche uire ftano- uita chlonda: Hyeronim: tocho ſlouuch i poctouan na fuiti: azdruge drugi mux ſtafce: choga chacho razgledah poznach da to on dobri i poftovani i doftoyni paftir biſce chomyſe god xarchia ſe: i chgnemu priſtupif za zagrlidga gdife goſpoda zagargliuyu: i trichrat ruchami obuiam ni- ſtar ne zauhitih: tad on tiho Clece ciſt duh ſan ya: a ono ca ti zauhitit mni u grobu tom ieſt: Dauori dauori: Petre moy: ca miloft miloftiuo pryatu utafchine tratis caſe ne protriznis neznasli datye umriti i ſfega toga Bogu pra- uomu ſudcu oduit dati: zac Jedanchip: mogu rech ſmar- dechif xencice yedne ſtolichimi hitryami meſtriyom i na- cinom ſiloualfiſe nareſiti i proſlauiti euoſam ya pri giſtini a ti na laxi ieſi: chacho ui ſuitofni uprici recete: nemoi uſuido- caſtuu uile oue lagati ni hitriyom naperene rici giſtini do- dobne gouoriti: prid tachouõ uilom od tachoua Muxa: uchorenſe uidechi ya: od onoga ca mgnah dami chripofno dilo biſce: licamiſe rumenim ſramõ pochriſce dali poſtaffi tacho od gouorih: poſtouani goſpodine occe cagodir rechi ochyu uila ta hochyu dami ſuidoch bude: yer ona dobro yzuod od miſli moie zna: ne putouah na planine: ne / pi- ſach: ne pech: za xencice yedne ſuitofne glubaſ: budi da ſe ſuitofnim lacho uidi i u giſto ne ſlidim glubechi: Martu: ali Lyu: da Rachel: i Maryiu: i ne reſcim chip gluboſce moie: da cignu chacho priategl clouich choga priategl u tamnici bude a chacho obicay ieſt Tamnice ſfe ſmardechiue yeſu: priategl razlichich cuitof y zegliay miriſnih otarca i naſtarcha tamnicu: ne za gnu na reſiti: da za priateglia pochripiti: tacho ia ne teleſne lipote i gizde hualim i çtuyu: da: duhofne chripoſti ſlauim i pochlagnam Nu. nu- naſmihnuſſe: odgouorimi: ne rechohliti ya dami rici ne naperuyes naſtoj ginacho piſuch i poyuch plati: ca do ſad mogu rech bludechi: piſal yeſi: Znam nay texe: Clouich ſam ſebe yſchufi i pozna: i znam da oto prem uoſam lit poduiyu chrixih ieſi: a chacho pri mudri Salamun go. uori daye uele teſcho paceli ne uxmoxnõ znati put Orla letechi: put Zmye poſchrili plazechi: put Clouicha u nay peruoy mladofiti: uchoj tiieſi ſada: ier ta doba uicha ne
Gratia gratis data	
V prici	
76a	
Vita açtũa Vita contẽpla- tũa	
Prilicha	
Ex ſecreto petrace	
Difficilme ſibi conſcius ẽ homo	
Auctoris Etas	
Tria ſunt quorum penitus ignoro: uiam aquilae in	

more da ne zaneſe clouicha uchugodi nepodobſchynu: ya
tada osloboyen ſgnim: rechoch: prauari ce: odgouora
nima: receſe: zato nechyu ricem ſuiſchienim tuoye miloſti
odgouoriti: da ouo ſamo ſad obitan i dim: da Miſalma:
ginachofuo perie naprauglia za ſtril chu ſad miſli udilati
naperiti: i tuoye otacaſtuo mogliu da tuoga toga druga
blaxenoga uzmolis i Auguſtina tuoga priateglia da mi po-
mogu ſtril moyu naperiti yer prez pomochi gnihoue ſum-
gnu da nebi prauo litala: aho me od tega toga napor od
rati ali nagla ſmart ne odurati: ugiſto achome / ſobofchina
ne hina: ginache piſni peti hochyu yod glubaiu gine: i
morebiti: uili toy ugodne da budu: Nigdar: odgouori:
Dobri Bogo prauedne chyudi ne zapuſti uazda uſliſa: i
tebichye: ufayſe: uich dug poſuditi: a ratni napor pri-
choſiti: a chome uydinya ne hine: nut gori pozri: Eno
tricrugna boxia ptica oral: z zmayem miſecem ocrugne-
nim zaratilifuſe eno Mihouil upomoch: orla yur chreglut
iedan zmayu odchrenulye: yoſtali chip ſchoncati hochye
uzdayſe: zato ſuſifenom pametyu: priprai ſebi blago
choti tarac ſtarti ne more ni lupex uchreſti: y tom ſlauu
uicgnu i chorifnu dobudes: a ginacho cinechi bitchies od
onih od chih Paual trubglia rece uazdaſe ucechi a nigdar
na mudroſt Iſtine dohodechi: ucini: chachofi iednim duhom
tafcie bludil ſad poboxaſtuo hodi yer ſe yednim duhom
uruchſmoch: omlaci: i ſtudene ruhe oteple: i torechſi
oblach ſe poduignu: i Iſtinu: i gnih: u magnutye: Na
Nebo zaneſe: ya protrizniſſe rici nauchom i uidinyem
pochripglien: Sedmi dan u baſchini pocinuh.

coelo uiam colu-
bris ſuper petram
uiam uiri in adole-
ſcentia ſua
Eccl.

V price

76b

Nisi me oracula
fallunt
Cefar

Tefaurus quo fur
non appropriat
neque tinea cor-
rumpit.

Euang.

Semper diſcetes,
& nūquam ad
ueritate perueni-
entes
Paul.

Sfarca.

Mayius incepit: September perfectit
Iſtorice & Alegorice
MDXXXVI

В. МЕТРИКА.

§ 29. Зоранићева метрика почива на т. зв. „силабичком“ си-
стему, тј. на рашчлањавању језичког материјала на равномерне
или симетричне, по броју слогова одређене делове који се наиз-
менично понављају — стихове и стопе, на правилном распореду
тих делова у веће, симетричне целине — строфе, и на редовном
понављању истих гласова и гласовних група на сталним местима

— слику. Стопе претстављају само дводелне и троделне тактове код којих је удар изражен једним слогом. Наглашеност и ненаглашеност слогова, акценат, или њихова дужина и краткоћа, квантитет, немају метричког значаја. И у овом правцу, дакле, Зоранић наставља већ утврђену ранију традицију која долази до израза у свих наших старих писаца.

Стих

§ 30. Стихови су у Зоранића доста разноврсни. Има их од 12, 11, 8, 7, 6 и од 5 слогова.

Стих од 12 слогова — дванаестерац — најобичнији је стих Зоранићеве поезије. Сложен је од 4 тросложне стопе, по схеми: 3 + 3 + 3 + 3. Између 2 и 3 стопе има обавезан прекид, цезура, који стих дели на два симетрична дела, полустиха. Он се увек подудара са границом говорне гласовне целине, и у оригиналу је редовно означен знаком = (у Б. транскрипцији изостављен), на пр.

XIV₁₁₋₁₂ *Chacho gdo suncen zrach = bude razgledati*
Sfud muſe vidi mrach = chud oççi obrati итд.

Само у једном једином стиху пада прекид у средину речи:
 66₂₉ *Isfe moguchi ſtuor = ytegl umiglienye.*

Али тај пример није очигледно наметнула никаква ритмичка невоља, него потреба слика са *gor*.

Границе између 1. и 2, и 3 и 4 стопе, напротив, ретко се подударају са границама говорних гласовних јединица, већ обично падају у њихову унутрашњост. Ретки су стихови типа:

9₁₀ *pohotne | uztezni || usilno | uztežuc*
 9₁₂ *usilno | skončajuc || srdačce | pripada*
 10₁₅ *četerno | plačuci || suzice | prolivam, или*
 11₁₆ *vodi me | na umor || zmučena | ozoja и сл.*

Много чешће долазе стихови као:

10₉ *ni, ni od | suz daž of || ki bružji | cvileći*
 10₉₆ *biše od | vod silnih || pri vrime|na iskoren, или*
 8₁₄ *a oč|ju svitlost || pomrknu|tu vidim,*
 8₂₂ *to pozna|ju upraf || jer mi sr|ce otravi*
 21₁ *vrhu ne|ba letim || a na ze|m|ļi ležim* итд.

§ 31 *Стих од 11 слогова* је сасвим редак. Налази се само у једној песми, на стр. 57—58, и то не као стих спроведен кроз целу песму, него као рефрен уз строфе састављене од седмераца. Сложен је од 4 двосложне и једне тросложне стопе, по схеми: 2 +

2 + 2 + 2 + 3. Границе стопа подударају се са границама говорних гласовних јединица:

Slište | svit moj | moj svit | slište | junaci (одн. *deklīce*).

§ 32. *Стих од 8 слогова* долази само у једној песми, на стр. 55—57. Сложен је од 2 тросложне и 1 двосложне стопе, несумњиво по сталној схеми 3 + 2 + 3. Цезуре нема. Границе стопа ретко се подударају са границама говорних целина:

55₂₆ *pasite | drobne | travice*, или

55₃₀ *da vidra | mlika | naljete*.

Много обичније имамо:

55₂₇ *moje pri|mile | ofčice*, или

56₁₇ *i nekta|rom bo žanstvenim*

56_{36, 37} *moju za|snīče|nu pamet* итд.

Интересантна је Зоранићева напомена са стране уз ову песму (стр. 55): „*U zuk: A ti devojko šegļiva*“, према којој би се могло закључити, као што то Будмани чини (*St P XVI* стр. XI—XII), да је њен метар узет из народних песама.

§ 33. *Стих од 7 слогова* налази се такође само у једној песми, на стр. 57—58. Сложен је од 2 двосложне и 1 тросложне стопе, по схеми: 2 + 2 + 3. Цезуре нема. Границе стопа се ређе подударају са границама говорних целина:

57_{31—32} *bište | žeļe | ļubvene*

da vam | srce | ne vene.

Али исто тако и:

58₁ *ļubaf | je ra|dosna staf*

58_{22—23} *prezo|čna j' ļu|baf propast,*

u mi|sli plo|di napast и сл.

И за овај метар би се могло закључити да је народни, према Зоранићевој напомени са стране: „*U zuk: Drazt mi goru projdoše*“. Само је нејасно зашто овај стих има 8 слогова. Можда је по среди нека грешка, или евентуално варијанта стиха од 7 слогова који је превлађивао у целој песми.

§ 34 *Стих од 6 слогова* употребљава се после дванаестерца најчешће. У ствари он и не претставља ништа друго него извесну његову измену, и обично се са њим меша у строфама. Сложен је од 2 тросложне стопе, дакле као полустих дванаестерца, и има све његове особине:

31_{1—2} *sfemožna | ļubezan*

u srcu | užga plan, или

30₁₃ *čim se tu | čim žubeć,*
 30₂₁ *u slobo | dnoj stavi* итд.

Границе стопа се ипак сразмерно доста често подударају са границама говорних гласовних целина. Такви стихови су на стр. 30—36 и 74—75.

§ 35. *Стих од 5 слогова* заступљен је само у једној песми, на стр. 62—64. Сложен је од 1 тростложне и 1 двостложне стопе, јамачно по схеми 3 + 2. Границе стопа се ређе подударају са границама говорних гласовних целина:

63_{1a-2a} *pojuć se | tužim*
veselim | plaćuć и сл., али и:
 63_{16b-17b} *već je ne | mila*
ma vraždef | nica итд.

Слик

§ 36. И типови слика су доста многобројни. Има их састављених од једног, од два, од три и од четири гласа. Ретко и од више гласова, већином у паралелним образовањима или облицима образованим од исте основе.

а) Са самогласником на крају:

1) тип самогласник (V): *né + me* 8₃₃₋₃₄, *sa + ja* 22₂₇₋₂₈, *tva + ma* 23₁₋₂. Налази се врло ретко, и само кад је једна од речи једнословна.

2) тип сугласник + самогласник (CV): *tve + sfe* 8₃₅₋₃₆, *tvu + sfu* 74_{11a-12a}, *nečas bi + pogubi* 19₃₋₄, *jada + svitu da* 26₈₁₋₈₂, *žubinja + prija* 27₁₃₋₁₄ и сл. Овај тип се срета нешто чешће.

3) тип VCV: *razgledati + obrati* 7₃₇₋₃₈, *pravi + žubavi + javi + gizdavi* 8₂₉₋₃₂, *koga + toga + sfoga + toga* 8₃₋₆ и сл., и његова варијанта VCCV: *žubezni + boleznj + himbezni + uztezni* 9₇₋₁₀, *dosti + gorkosti* 9₃₃₋₃₄, *ratiste + dobiste* 9₂₃₋₂₄. Сасвим обичан тип.

4) тип CVCV: *razlika + velika* 19₁₅₋₁₆, *odrinuti + jasnuti* 24₃₋₄, са варијантом CVCCV: *drvornosti + srčenosti* 27₁₁₋₁₂, *jedno + nijedno* 26₂₃₋₂₄ и сл. Налази се доста ретко, више случајно.

б) Са сугласником на крају:

5) тип VC: *potamnen + zasničen* 8₁₋₂, *jadovit + žit* 8₇₋₈, *oćutih + mojih* 8₉₋₁₀, *dušom + nom* 8₉₋₁₀, и варијанта VCC: *žalost + mladost* 8₁₁₋₁₂, *slatkost + svitlost* 8₁₃₋₁₄. Овај сиромашни слик је у Зоранића врло чест, и монотон, зато што се највише јавља у једнаким образовањима, истим наставцима или суфиксима: *povratit + vrit* 8₅₋₆, *ćutim + vidim* 8₁₃₋₁₄, *protežuć + greduć* 61₁₋₂, *obratih + vidih* 11₇₋₈ и сл.

6) тип CVC: *biserom + hitrom* 60₃₁₋₃₂, *zrak + mrak* 7₃₇₋₃₈, *bih + zgubih* 8₇₋₈, *obratim + ćutim* 8₁₅₋₁₆. Има особине претходнога типа, али долази ређе.

7) тип VCVC: *zorom + gorom* 10₁₇₋₁₈, *љubezan + bolezan* 33₁₋₂, *ufajuc + prehtajuc* 9₇₋₈, с двама варијантама VCVCC: *radost + mladost* 23₃₈₋₃₉ и VCCVC: *jećenjem + poniženjem* 77₃₃₋₃₄. Овај тип са свима варијантама долази још ређе него претходни.

§ 37. Неки пут се у сликовима сусрећу и два сродна сугласника. Тако сугласник *s* римује са *š*: *opješ* (или *opješ*, а никако *opiješ*, како транскрибује Б., §96) + *jes* 67₁₉₋₂₀, (*biše + htiše*) + (*ražall se + poroti se*) 9₁₉₋₂₀. Овај слик се јамачно оснива на графичкој једнакости знакова за *s* и *š*, исп. на пр. чињеницу да је у другом пример *s* написано знаком *sc*, *raxa ll sce*, којим се већином означава *š* (§ 10). Али су примери таквих сликова сасвим ретки.

Овамо не иду случајеви у којима римује *v* и *f*, или *m* и *n* на крају речи, јер су то знаци за један исти фонем, или, у најмању руку, за варијанте једнога и истог фонема (в. § 52).

Строфа

§ 38. Стихови су сложени у строфе од 2, 3, 4, 5 и 6 стихова.

Строфа од 2 стиха — дистих — образује се од разних стихова, дванаестераца, седмераца и шестераца. Најобичнија, и најчешћа врста строфе уопште, јесте строфа сложена од два дванаестерца. Она има двоструки равни слик на цезури и на крају стиха, у облику *a'b | a'b* (где знак ' означава место цезуре, а знак | крај стиха), на пр.

15₁₉₋₂₀ *Po mni se uhodi | u najgorčiji stan,*
lako se prohodi | da teško zide van и сл.

Сваки дистих је, опет, редовно везан сликом са претходним и наредним дистихом на тај начин што крајње речи једног стиха римују увек са речима на цезури наредног стиха, дакле:

19₁₋₆ *Lipost tva nesmerna | s pozorom primilim,*
krunice biserna, | razcvili me sasfim,
kada sritom prvim, | ki u moj nečas bi,
pogledom љubvenim | srdace m' pogubi.
U taj čas zarubi | mu slobod, moj pokoj
i utih izgubi | итд.

Често су по два дистиха везана у строфе од 4 стиха. Такве су строфе у Зоранићевим сонетима (стр. 17—25) и неким другим песмама.

Ређе су строфе од 2 стиха сложене од друге врсте стихова. Од седмераца су састављене такве строфе у једној песми, на стр. 57—58. Све имају један сталан рефрен, са варијацијама последње речи. Стихови су међусобно везани сликом заједничким за две узастопне строфе. И најзад, од седмераца су састављене такве строфе такође само у једној песми. Стихови су просто повезани сликом, по схеми *aa | bb* итд.

§ 39. *Строфа од 3 стиха* састављена је од шестераца, и долази такође само у једној песми. Има једну нарочиту карактеристику: почетни стих сваке строфе није ништа друго него поновљени последњи стих претходне. Због тога изгледа као нека варијанта строфе од два стиха. Слик везује свака два прва стиха у строфи. Тако се добива схема *aab | bc* итд.

55₂₆₋₃₁ *Pasite drobne travice*
moje primile ofčice
da vimenačca nadmete
da vimenačca nadmete
da vidra mlika naljete
i sa mnom se obeselite итд.

§ 40. *Строфа од 4 стиха* сложена од дванаестераца је већ поменута. Друга врста ове строфе састављена од три шестерца и једног дванаестерца долази у неколико песама. Шестерци су међусобно повезани равним сликом који се слаже са крајном речју претходног дванаестерца, дакле по схеми: *aaab/bbbc* итд.

30₇₋₁₃ *Slaviću ki f zori*
mej zeleni bori
u slatki romori
mimošne tuge tve počitaš žubereć,
rač', molim te, slišec
postati jer ću reć
čim se mučim ľubeć,
i druga ć' imiti u tuženje tvoje итд.

§ 41. *Строфа од 5 стихова* у ствари је варијанта дванаестерачке строфе од 4 стиха којој је додан пети стих римован с претходнима на цезури и крају стиха. То је увек завршна строфа сонета.

§ 42. *Строфа од 6 стихова* сложена је само од петераца и долази у једној песми. Стихови су везани укрштеним сликом по схеми *ababab*:

62_{29a-35a} *Kako sunčen plam*
snig tali čas sfak,

*a vitar bludan
odgoni oblak,
tako љubezan
tali moj žitak.*

Версификација и језик

§ 43. У тако строга и уска правила версификације песнику, разуме се, није лако стезати слободну мисао изражену помоћу недовољно гипког, и са своје стране опет сталним и неизменљивим законима подвргнутог језичког материјала. Поготову не Зоранићу, који није ни инвентиван и вешт версификатор, ни довољно педантан и пажљив писац. Он мора да се довија и тражи начин како да језички материјал прилагоди захтевима метра.

Извесна средства за то пружа му најпре сам језик: избор између готових дублета, краћих и дужих облика једне исте речи, могућност употребе покретних вокала и консонаната (в. § 138-143). Али то није довољно. И зато он прибегава вештачким средствима, по „песничкој слободи“: употреби архаичних изумрлих облика (употребистаријег облика предлога *вз*: *f*, место *и* (§ 120, 121), стварању вештачких аналошких облика према образовањима која већ постоје у језику, измени гласовног састава појединих речи, спајању у један слог вокала у непосредном додиру у једној речи, или међу речима — синерези —, пропуштању крајњих самогласника у појединим облицима — елизији — и сл.

§ 44 Вештачки аналошки облици стварају се нарочито због слика. У току даљег излагања ми ћемо често имати прилике да их сретнемо и као такве означимо. Овде ћемо изнети само неколико примера, ради илустрације:

Због слика са *pišuc*, *pojuć* Зоранић ствара облик партиципа *mišluc* 20₂ (или *mišluc*, м. *misleć*), због слика са *uzdišuc* + *goruc* облик *žeļuc* 63_{34b} (м. *želec*), због слика са *nigujuc* облике *goruc* 35₃₄ (м. *goreć*) и *trepluc* 35₃₅ (м. *trepeć*), због слика са *tekući* + *pojući* облик *sidući* 61₁₅ (м. *sideći*), због слика са *slovuc* облик *obituc* 23₈ (м. *obitajuc*, исп. 1. sg. praes. *obitan* 94₃₉). Или, због слика са *očiju* + *smiju* он ствара облик *živiju* 20₁₀ (м. обичног *živim*, или *živem*), због слика са *vezuje* + *smučuje* облик *uzdajuje* 61₉ (м. *uzda*), због слика са *prolivam* облик *puščivam* 10₁₆ (м. *puščam*), због слика са *odbignuti* облик *kunuti* 24₁, и најзад због слика са *mojoj* облик loc. sg. од *bedra—bedroj* 60₃₆.

§ 45. За љубав метра или слика мења се и гласовни састав појединих речи. Тако се на пр. због слика са *glas*, *stas* пропушта

крајње *t u slast: slas* 75₂₇, *vlast: vlas* 75₂₈ и сл. (исп. § 97), због слика са *pogubi + izgubi* пише се *zarubi* 19₃, место *zarobi*, због слика са *priklonif + zagrlif* пише се парт. прошли I *vidif* 60₁₅ (м. *vidil*), због слика са *daje + ova je* прилог *tokoje* добива облик *tokaje* 23₃₅, због слика са *onoj + moј* додаје се *j* и облику *u jedno: ujednoj* 23₃₂ и сл. Због метра се, опет, двапут место *mrtaf* употребљава облик *mrt* 25_{8, 9}.

§ 46. Из истих разлога се мења врста промене именица, или њихов род, или се један другим замењују падежи. На пр. због слика са *pohotu* основа ж. р. *hot* добива у loc. sg. облик м. р. *u tom hotu* 20₁₅, због слика са *mladost + svitlost* пише се gen. pl. *kost* 24₈ (ако није по среди елизија), а због слика са *muке* voc. pl. од *vik* има облик *vike* 56₂₃ итд.

Синереза

§ 47. У непосредном додиру у једној речи, или међу речима, вокали задржавају слоговну вредност, тј. образују хија т. На пр.

8₁₁ *Samo osta sa mnom | trud muka i žalost*
10₂₇ *tere se obviše | obe okol nega* итд.

Али ако захтева потреба метра они могу, исто тако, помоћу синерезе, образовати дифтонг, тј. бити спојени у један слог. На пр:

21₂ *vas svit zauhitit mrim | a ništar ne držim,*
24₃₈ *kad hote i tmasteni | opet pooblačuju,*
8₁₅ *kud god se obratim | od sfud me grize ujed,*
8₂₂ *to poznaju upraf | jer mi srce otravi,*
18₁₉ *a i ovo reči smim | da želan umor taj,*
8₃₁ *ti me u sni i javi | jadofno rascvili* итд.

Синерезом могу бити, истина сасвим ретко, у један слог спојена и три вокала (двострука синереза):

18₁₇ *suze i uzdasi su žir | srdačce pitam kim,*
74_{31a—32a} *Tvoji peharnici*
drže u uzi i tamnici и сл.

Проста синереза у Зоранића је доста обичан појав. Њом се спајају све врсте вокала, и све речи, како оне које и иначе припадају једној акценатској или синтаксичкој групи, тако и оне које припадају разним групама. Поред примера као *u očiju* 32₄₀, *za utih* 23₃₁, *ne otravi* 59₂₃, *se otravi* 30₂₀, *i onoj* 26₁₀, *da uho* 59₂₃, *u uzi* 32₂₀, *ne okom* 30₃₄, *me očice* 66_{33b}, *družbi ovoj* 65₁₁, *ličca ona* 23₃₇ итд., налазимо и примере: *zato u tmi pribiva* 11₁₄, *moje j' veselje u nih*

24₃₅, *ki iz nevarke udren* 32₁₀, *rač molin te uslišit* 34₁₈ *i nebesko i moje* 35₁₉ и сл.

Елизија

§ 48. У оригиналном издању Планина елизија самогласника није начим означена. Зоранић пише *sardacem* (стр. 19, нап. 2) = *srdace m'* тј. *срдацце м'* (§ 180), *zdrautyey* = *zdravije j'* 52₃₇, *bogliey* = *boļe j'* 66₃, *cin* = *čin*' = 67₂₉, *blx* = *biž'* 67₃₁ и сл. Примери с апострофом као знаком елизије у академском издању претстављају, дакле, Будманијеву интерпретацију.

Та интерпретација, као што смо једном већ рекли, у многим случајевима није исправна. Будмани је знаком за елизију означавао и многе случајеве гласовног или гласовно-морфолошког скраћивања гласова на крају речи који се често сретају и у прози, и који, дакле, с правом елизијом немају ничега заједничког. Због тога се у овом питању не смемо ослањати на његову транскрипцију, него морамо сами утврдити случајеве у којима се она заиста огледа.

§ 46. Као сасвим поуздани примери елизије могу се означити само примери у оним категоријама које се у прози никако не јављају без крајњег вокала. То су:

m', dat. 9₃ (с исправком м. Б. *Tim*, в. § 5), 19₄, 22₂₂, 24₂, 25₁₉ (с исправком м. Б. *kén*, в. § 5), 62_{33b}, 37_b итд.,

b', 3. sg. cond. 20₁₀, 19₉, 59₂₅, 27₇, 63_{35a} и сл.,

pačel' 8₃₇,

men' dat. 27₅ (+ *ļubven*), 60₂₈ (+ *rumen*),

ran' 22₁₇ (+ *plam: ja guduč zorom ran'*, м. *rano*),

bil' 72₃₂ (+ *vil: i na ņoj pratež bil*, м. *bilu*).

Пример *s'*, ас. sg. 20₃₇, м. *se* сасвим је непоуздан, на првом месту зато што је једини у овој категорији, а још више због тога што баш у том случају елизија није била ни потребна: наредна реч почиње вокалом: *nit s'imam*, па је са синерезом *se imam* крајњи самогласник могао остати. Пример *blaženij'* 60₁₆ почиња јамачно на Б. погрешној интерпретацији графиције за дуго *i* на крају: *ij* (§ 9).

§ 50. Сви други случајеви пропуштања крајњег вокала засведочени су и у прози мањим или већим бројем примера. Због тога је тешко с поузданошћу закључити у којима од њих имамо елизију, а у којима просто краће облике добивене гласовним или гласовно-морфолошким путем. Али је ипак врло вероватно да је елизија често по среди у оним случајевима који су у прози заступљени усамљеним или специјалним примерима, а у стиху су многобројни. Такви би, дакле, били случајеви:

t' dat. 20₂₅, 22₃₂, 23₂₉, 60₃₃, 66₃₅, 67₁₀, 73₃₇, 75₂₁ итд. У прози долази само једном (в. § 142).

s' 2 sg. praes. 9₃₃, 34₃₈, 60₂, 61_{31, 32, 36}, 77₃₇, 79₂₉ итд. У прози има такође само један пример (§ 142).

Облици 2. sg. imperat. *rač'* 11₂₄, 30₁₁, 31₁₀, 35₁₁, 36₃₇ итд. *rec'* 11₂₇, 21₃₅, 61₃₈, 62_{3, 7, 11}, *povrat'* 19₂₁, *odklon'* 33₂₀, *stvor'* 22₃₀, *spraf'* 25₃₅, *smil' se* 22₉ (× 2), *čln'* 19₉, *stan'* 33₁₇, *prim'* 27₁₃, *sin'* 35₁₈ итд. У прози се налазе само специјални примери *poj* (м. *pojd*, в. § 142) 4 пута и *hod* једном, но није искључена ни могућност да су такви облици и у свих других глагола били у употреби у народном говору.

j' 3 sg. praes. м. *je* 20₆, 24₃₅, 26_{11, 23}, 27_{5, 6, 15}, 32₃₀, 35₂₃, 58_{19, 20, 22} итд. врло често. У прози има 5 примера (§ 142).

Остали многобројни облици означени с апострофом у Будма-нијевој издању нису, дакле, никакви случајеви елизије, већ црте живог народног говора које треба друкче тумачити.

ДРУГИ ДЕО ГЛАСОВИ

А. ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

§ 51. Анализом Зоранићеве графије долази се до система од 28 гласова :

а) самогласници
и, е, а, о, у.

Графије *ar*, *er* за старије *г* нису јасне. Могло би се зато поставити питање да Зоранићев језик место тога гласа није имао какав познији рефлекс, групу *ar* која се, као што је познато, данас на том месту налази у неким савременим чакавским говорима, или сугласничко *г* са неким неодређеним самогласничким елементом. Али иако сам Зоранићев текст не пружа јасних доказа за то, може се слободно узети да је и у систему његова језика било још неизмењено самогласно *г*, и да ознаке *ar*, *er* претстављају само традиционални, романски начин бележења српскохрватског самогл. *г*. Уосталом, то унеколико доказује и сама чињеница да се обе графије, и *ar* и *er*, употребљавају подједнако у свима речима, без нарочите поделе. С друге стране, о томе сведоче и глагољцом писани текстови из источних чакавских крајева, исп. А С 37 (1437) крствѡѡ, смрѡти, трѡѡ (тј. *шрсје*), прѡѡѡ, А С 60 (1451) в'рх, х'рват, х'рѡѡѡѡѡѡ, с'рѡѡ, с'рѡѡѡѡѡѡ, п'рѡѡ итд.

б) сугласници

α) праскави

	прости	сложени
мукли	п т к	ѡ ч ѡ
звучни	б д г	— — —

β) прострујни

мукли	с ш ф х
звучни	з ж в —

γ) сонантни

ј р л љ м н њ

Као карактеристичну за сугласнички систем Зоранићева језика, а и чакавских дијалеката уопште, ваља истаћи особину да не само прострујни сугласник *x*, него ни сви сложени мукли сугласници (*ц, ч, ћ*) немају звучних парњака (*с, џ, њ*). Место њих стоје одговарајући продужни звучни сугласници *з, ж, ј*, дакле, гласови образовани на бази другог компонента, без експлозивног елемента.

Иначе текст не даје никаквих могућности да се изближе окарактеришу поједини гласови. Једино се за сугласнике *ј* и *в* може утврдити да су у Зоранићеву језику имали две нијансе, два начина образовања, *слаб* и *јак*. Сугласник *ј* био је слаб у вези са *ц*, па зато често није давао акустички утисак и потпуно се губио. У свима другим положајима он је био јак, и чувао се увек. Ту разлику између једног и другог начина образовања утврдио је Белић (*О савременом правопису српскохрватског књижевног језика*, засебан отисак из *Просв. Гласника XL 6*) и за савремени изговор. Сугласник *в* је, опет, био слаб на крају слога (пред сугласником) и иза муклог прострујног сугласника *с*, па је услед тога давао акустички ефекат прострујног муклог сугласника *ф*.

Б. РАЗВИТАК ГЛАСОВА

§ 53. Гласовни систем Зоранићева језика добивен је од прасловенског разноврсним променама које су се десиле у различним епохама развитка српскохрватског језика, почев од времена прасловенских дијалеката, преко јужнословенске и српскохрватске језичке заједнице, до општечакавске дијалекатске епохе, и засебног живота појединих чакавских говора. Зато се у њему осим црта које су у заједници добили сви српскохрватски дијалекти налазе и друге специјалне, општечакавске, и посебне источночакавске, и локалне дијалекатске особине. Какве су оне и на који су начин добивене покушаћемо утврдити у даљем излагању.

I. САМОГЛАСНИЦИ

1. Самогласник *и* (*і, у, ё и др.*)*і, у*

§. 54. Као и у осталим српскохрватским говорима самогласник *и* је редован рефлекс старих *і, у*, па и онда кад је добивен аналошким путем, као у *pisati*. У *udira* 93₁₃, *udiraše* 13₇, и сл., поред *udara* и сл., *и* претставља вокализам итеративног образовања о-

снове *dŕ/der*. У облику *verugami* 15₃₇, опет, према штокавском *верига*, имамо јамачно суфикс са другим вокализмом.

ě

§ 55. Највећим делом стоји *и* у Зоранића и на месту старијег српскохрв. *ě*. Али не и увек, без изузетка. Има, наиме, мален број основа у којима је рефлекс за старије *ě* увек *e*, а поред тога и једна група основа у којима се на месту *ě* јавља и *и* и *e*, било тако да се у једном истом образовању налази подједнако и један и други рефлекс, било да се у једним образовањима налази само један, а у другим само други.

Том својом цртом, двојношћу рефлекса за стари самогласник *ě* Зоранићев језик се, у општим линијама, слаже са језиком многих источничакавских писаних споменика старијега доба, на првом месту са језиком лекционара, а исто тако и са великим бројем данашњих локалних говора. Оправдана је, дакле, претпоставка да је и питање о пореклу ове црте у њима у узајамној вези. Због тога је Решетар расправљајући о карактеру и пореклу екавског рефлекса у лекционарима проучио и изнео и особине Зоранићевих Планина, па на основу поређења једних и других извео неке закључке о обиму и пореклу рефлекса за *ě* у свима источничакавским књижевним споменицима и говорима.

Али подаци које је он изнео, нарочито из Зоранићева текста, нису ни потпуни ни у свему поуздани. Узимајући у обзир већином само позитивне примере изузетног рефлекса (тј. екавске), а занемарујући негативне, не улазећи у исцрпно статистичко процењивање и пажљиво поређење важних примера, Решетар је дао једнострану и у извесном погледу неверну општу слику рефлекса за прасловенско *ě* у овим споменицима. Поводом облика *presnih* у *B* он, на пр., тврди да у *Z* нема речи *prěsan* (*Rad CXXXIV*. 110). Међутим је има, и то на три места, али са икавским рефлексом: *prisnih* 25₁₉, 43₃₆, и *prisni* 25₁₇. Исто тако, по његовим речима у Зоранића се врло често налази екавски облик предлога-префикса *prě-*. А у ствари у Зоранића *pre-* долази врло ретко; однос *i:e* је у њега отприлике 200:10, дакле, ни пуних 5 процената, све и кад се не узму у обзир многобројни примери ове основе у другим образовањима, предлозима *pri*, *prik* и прилогу *prija*. Таквих нетачности, као што ћемо видети, има више.

Разуме се, онда, да ни Решетарови закључци о обиму, природи и пореклу екавизама у Зоранићеву језику и другим источничакавским споменицима и говорима нису у свему вероватни. И због

тога се овом приликом цело питање о рефлексима за *ě* мора понова претрести.

§ 56. Најбоље и најпоузданије средство помоћу кога се може доћи до правилнијег схватања пружа исцрпан статистички преглед свих примера са рефлексом за *ě*, нарочито оних који у споменицима долазе са мешовитим рефлексом. Само на основу таквога прегледа може се, пажљивим поређењем једних с другим, критички проценити и утврдити права вредност сведочанства појединих примера и избећи нетачности. Зато ћемо овде дати статистику свих примера с рефлексом за *ě* који долазе у Зоранића, осим једне велике категорије у којој је на месту *ě* редовно и без изузетка *и*, наставака за основе и наставака за промену речи, за које је довољно навести по неколико примера.

§ 57. Редовно је *и* на месту *ě* у

1) падежним наставцима :

а) dat.-loc. sg. именица с наставком *-а* и придева женског рода неодређене промене: *vodi* 83₁₃, *tmi* 11₁₄, *stini* 11₂₄, 12₁₅, *službi* 11₂₆, *tuzi* 12₉, *muci* 5₃₇, *planini* 4₁₉, *zabavi* 9₅, *utrobi* 7₃₃, *jabuci* 12₃₄, *dobri* 44₂₂, *bistri* 42₁₇, 83₁₃, *hladni* 42₃₃, *slavni* 28₂₉, *negovi* 54₂₀, *razkošni* 17₉, *veliki* 45₁₂, *zeleni* 7₁₃, 39₂₇, 85₄₀, *tihi* 83₁₃, *drobni* 7₁₃, 42₂₁, 85₄₀, *zlati* 12₃₄, 85₁₇, 89₄, *netlačeni* 4₇ итд. Чињеница да је код меких основа било и у прасловенском *і* свакако не умањује вредност сведочанства ових примера.

б) dat.-loc. личних заменица за једнину : *meni* 4₁, 6₁₃, 21₁, *mani* 61₂₂, *po mni* 15₁₉, 59₁, *u mni* 25₁₄, *tebi* 9₂₁, 19₁₄, 24₁, *sebi* 3₁, 5₂₈, 33₁, 6₃₄ итд.

в) loc. pl. основа на *-о* : *po pastirih* 3₁, 16₃₁, *jekih* 12₁, *luzih* 40₁₂, *poslih* 38₂₂, *porucih* 6₁₉₋₂₀, *slovih* 19₃₂, *mistih* 85₃₂, 38₁ итд. У придевским облицима као : *razlikih* 16₉, 38₂₂, 57₉ и *razlicih* 6₁₉, 29₃₄, *gorkih* 10₈, *mnozih* 4₃, 29₂₂ итд. рефлекс није јасан, пошто је неодређени облик изједначен са одређеним.

г) loc. sg. основа на *-о*, уколико се сачувао у ретким примерима, од којих су неки и у слику : *u sni* 8₃₁, 9₄₀, 30₁₈, 39₂₁, 42₂₁, 47₁₉, 50₂₁, 51₁₁₇, 53₁, 68₂₀, *na nebi* 25₃₃, 82₁₄, *na sviti* 60₂₉, 94₆, *na krili* 60₁₅, *u liti* 72₁₆, 91₁₆, *u protuliti* 91₁₅ и сл.

2) наставцима заменичких основа : instr. sg., gen.- dat.- loc. pl. *tim* 18₂₈, 38₂₇, 49₃₂, *jinim* 4₁, 20₁₁, 32₁₅, 38₁₆, 57₁₄, 59₁₂, 66₁₉, 67₁₄, *onim* 13₂₅, 64₃₄ и сл., *tih* 3₉, 11₂₉, 16₂₂, 18₃₈, *jinih* 4₃, 35₆, 62₂₇, 64₂₇, 67₁₂, 37₁, 78₁₅, 82₄, 85₃₉, 87₂₅, 88₂₇, 90₉, *inih* 41₆, 58₁₀, *onih* 13₂₅, 64₃₄, *ovih* 4₁₂, 61₁₇, 62₂₅ и сл. врло често. Сасвим је очигледно да један

једини пример са *e*, dat. pl. *jinem* 44₃₈, који Решетар (*Rad CXXXIV* 114) наводи као екавизам у Зоранића, није ништа друго него штампарска грешка (можда издавачева ?), место *jinim*.

- 3) наставку компаратива: *lazniji* 6₅, *stariji* 86_{22, 23}, *starišina* 19₂₇, 21₁₇₋₁₈, *starišini* 17₃₀, *strašnja* 88₃₅, *krasnija* 36₃₄, *svitlija* 36₃₅, *jasniji* 36₃₆, *dostojniji* 69₁₂, *zdravije* 66₃₇, 88₅, *pravije* 76₂₋₃, *hitrije* 4₁, 92₄₀, *dvornije* 81₁₀, *jasnije* 35₂₁, *narešenije* 4₁, *prilicniji* 69₁₂, *gizavije* 35₂₄, *slafnije* 93₈, *kriposnije* 35₂₄, *plemenitiju* 41₂₃ итд.
- 4) наставку глаголских основа: *viditi* 13₁, 14₂₁, *vidit* 6₃₃, 13₃₆, 14₁₀, 15₂₆, 18₃₁, *živiti* 45₂₀, 52₁₄, 80₄, 89₁₈, 91₁₄, *poživiti* 91₈, *prživiti* 7₂₆, *živit* 11₂₄, 19₈, 64_{15a, 20a}, 73₁₂, 78₈, 79₂₉, 84₂₆, *poživit* 73₄₀, *želiti* 6₂₂, 70₂₂, *poželiti* 49₈₈, *jimiti* 11₃₆, 49₂₆, 66₅, 67₃₀, *jimit* 20₁₆, 66_{3, 4, 27}, 67₂₇, *imiti* 29₃₄, 30₁₄, 44₁₅, *imit* 23₂₈, *htit* 67₁₈, *umiti* 70₂, *razumiti* 39₃₈, *pozriti* 91₇, 94₁, *prozrit* 73₁₈, *gorit* 32₁₆, *zgorit* 62₁₂, — *vidih* 7_{34, 35}, 11₈, *vidi* 17₂₃, 18_{26, 34}, *poživih* 9₇, *imih* 29₂₈, *imi* 37₃₈, *jimi* 6₁₃, 16₁₂, 14₁₄, 69₈₈, *jimismo* 59₁₉, *jimiše* 73₃₃, *imiše* 44₁₀, *hotih* 12₁₇, *hoti* 14₂₇, 49₁, *hti* 26_{16, 17, 18}, 68₃₀, *hotiše* 38_{25, 29}, 39₈, 51₃₈, 64₃₃, 70₁₈, 88₁₅, *htiše* 9₂₀, 29₁₇, 52_{1, 35}, *htihu* 31₃₁, *umih* 17₅, 78₁₀, 81₁₀, *razumih* 18₃₈, 83₈, *umi* 72_{2, 3}, *nadazrih* 86₁₉, *mni* 94₁₀. — *vidil* 16₂₈, 30₁₆, 59₂₆, *živil* 10₄, *hotila* 51₂₉, *htil* 45₂₇, *htila* 45₂, 60₁₀, *živil* 10₄, *umil* 61₃₆, *umilo* 61₃₅, *umili* 87₁₈, *zapovidil* 64₃₄, *probidil* 59₃₁, *sidil* 61₂₀, *mnil* 60₃₇, 62₂₂, *potamnil* 10₅, *zril* 89₃₁, *zrilim* 56_{12, 13}, *nezrili* 87₁₅, *nezrilo* 86₃₈₋₄, *zrilvoća* 4₁₁, *pogorile* 73₂₉, — *vidif* 43_{10, 15}, *vidifši* 15₂₄, 38₃₇, 40_{4, 26}, *razvidifši* 43₁₀, *izgorif* 73₈, *priletif* 42₂₆, *pozrif* 59₃₁, 79₁₈, 86₃₂, 94₄, *pozrifši* 85₁₅, 87₂₅, *uzrif* 51₅, *obazrif se* 43₁₅; *vidinje* 5₇, 93₃₃ (у ориг. *vidittye*), *vidinjem* 95₁₉, *vidinja* 95₅, *hotinje* 38₁₄, *hotinjem* 52₄, *htinja* 81₇, *htinju* 89₁₇, *htinjem* 89₅, *dobrohtinje* 43₂₁, *dobrohtinja* 89₂₈, *želinoga* 13₃₉, 68₁₆, *želinu* 17₁, 83₂₇, *želinom* 89₂₂, *sminan* 50₂₉, *smina* 13₃₅, *sminu* 12₃₂, *sminost* 51₁₈ и сл.

§58. Правилу о искључивом икавизму у овој групи, како на први поглед изгледа, противе се три облика са *e*, наведена у Решетара међу Зоранићевим екавизмима: *bolezan* 33₂, 60₁₈, *bolezni* 9₈, сва три примера само у стиху и слику, *žubezan* 31₁, 33₁, 60₁₇, 61₂₇, *žubezni* 9₇, 42₇, 54₁₄, *žubeznivu* 78₁₉ и *imenja* 65₂₁ (+ *smiženja*). Али је то тек привидно. Пример *imenja* је очигледно вештачки, удешен због слика са *smiženja*. То доказује и облик *jimanja* 74_{28a} (+ *stanja*), а нарочито малопре наведена нормална образовања ове врсте *vidinje*, *hotinje*, *htinje*. У облику *žubezan*, опет, по сведочанству осталих словенских језика, а и наших дијалеката (исп. рус. *любезный*, *любезно*, чеш. *libezný*, *libeznost* итд.) *e* и није никакав рефлекс за *ě*,

а поготову не у наставку глаголске основе. Једино је пример *bolezan* поуздан екавизам, али, као што ћемо видети, опет не као екавизам глаголске основе *bolě-*, него као екавизам готове речи.

- 5) наставцима имперфекта нарочитих глагола: *bih* 18₁₆, 89₃₀, *biše* 3₁₂, 6₁₄, 15₁₇, 17₁₈ итд. често, *bihomo* 52₁₈, 55₁₂, *bihu* 3₂₂, 7₃₃, 15₄, 17₉, 24₂₀ и сл., *gredih* 7₁₂, 14₁₄, 27₂₅, 89₂₃, *grediše* 37₁₀, 49₆, 79₁₆, 83₂₃, *griziše* 6₃₈, 7₂, *vuciše* 93₁₉, *těciše* 49₁₂, 25₅, 53₆, 93₂₁, *tecihu* 15₃₈, *skubiše* 41₄, *zoviše* 49₁₉, 93₂₉, *ploviše* 88₂₃, *otmiše* 93₂₉, *meļiše* 93₁₆, *sameļiše* 93₂₉ 30₃₀, *stanih* 6₁₅, *otrnih* 29₂₅, *posrnih* 85₂, *usnih* 6₃₀, *unesihu* 93₂₃, *cva-tihu* 47₁₀, 73₂₂, *kradihu* 93₂₈, *pasihu* 57₆, 71₁₄, 72₁₅, *riñihu* 73₂₀.
- 6) појединим основама глагола: *poniti* 50₆, *ponit* 31₁₁, 36₄₀, 64₁₅ *b*, 21₁ *b*, 57₃, *podniti* 13₂₉, *podnit* 68₁₀, 73₃₂, *doniti* 39₁₆, *donit* 73₁₀, *nantit* 68₁₆, *poni* (3. s. aor.) 79₂₅, *odni* 50₅, *uzniše* 34₅, *ponila* 12₉, 79₃₀, *odnila* 79₃₈, *zanilo* 88₁₉, *uznit* 34₁₁, 47₁₄, 93₁₁, *uznita* 3₁₄, 16₃₈, — *rit* 62₁₈, 66₂₅, 68₁₇, 21₁, *zrit* 76₂₆, *rih* 29₃₇, 77₃₇, *ri* 25₃₅, *riše* 17₂₆, 25₂₈, 71₁₈, 26₁, 81₁, 75₃₇, 79₉, — *udri* (3. s. aor.) 16₂₁, 43₁₈, 44₃₂, 47₃₈, *udriše* 33₁₂, *izdri* 27₅, 89₃₇, *izdriše* 76₆, *razdri* 48₁₇, *udrila* 34₄₀, *udrif* 8₃₄, 60₁₆, 70₃₂, 73₇, 86₃₄, *udrifši* 15₅, — *umriti* 7₂₆, 21₉, 94₁₂, *umrit* 11₂₂, 21₅, 25₁₉, 67₁, 73₃₈, 79₃₂, *umriše* 41_n, — *doprit* 20₁₈, 30₂₅, 63₁₈, 68₈₅, *opril* 5₁ *b*, *upril* 61₃₂, — *samliti* 93₂₆, 31₁, *prostrif* 41₂₅ и сл.

§ 59. Што се тиче рефлекса за *ě* у основама (односно коренима) засебних речи, сви примери који у Зоранића долазе могу се поделити у три групе, према томе да ли је у појединим образовањима од исте основе рефлекс увек *и* или увек *е*, или се оба рефлекса мешају.

- У прву групу, са редовним рефлексом *и*, иду ове основе:
- b e s ě d-* : *besidom* 81₁₆, *besidi* 17₂₆, *besiditi* 27₃₂, *besidimo* 71₃₀, *besijahu* 71₁₅, *besideći* 11₃₁₋₂, 27₂₅, 37₂₃, *uzbesidimo* 81₁₃₋₄,
- b ě l-* : *bil* 15₃₁, 26₁₄, 76₃₂, 92₂₂, 93₃₅, *bilo* 43₂₉, 85₂₆, *bila* 29₁₈, 33₁₉, 39₇, 47₃₀, 51₄, 54₁₆, 60₉, 63₃₄ *a*, 1₁ *b*, 20₁ *b*, 93₆, *bile* 72₂₉, 85₃₈, 86₁₀, *bilu* 43₂, 50₃₀, 34₁, 76₃₃, 90₁₁, 93₃₇, *bilom* 12₃₃, *bili* 20₂₁, 48₁₇, 60₂₀, 72₁₄, 78₃₂, *bilim* 42₂₆, 45₃₃, 69₉, 11₁, 70₃₈, 85₂₄, 25₁, *bilimi* 69₂₅, *bilih* 71₃₃, 85₃₈, 93₁₄, *Velebil* 69₃₀, 35₁, 70₃₆, 37₁, 39₁, *n*,
- b ě g-* : *biži* 45₂₃, 50₁₃, 74₄₂ *b*, *biže* 75₃ *a*, 91₂₂, *bižeći* 7₁₀, 28₂₃, 32₈, 42₁₇, *bižec* 63₂₇ *b*, *biži* (2. sg. imp.) 68₃, *biž* 67₃₁, *bište* 57₈₁, *bižah* 7₃, *biga* 63₅ *b*, *bigajuc* 73₂₈, *pobignuti* 13₂₁, 44₁₈, 51₂₃, *odbignuti* 24₂, *pobigll* 71₂₃, 25₁, *pobigla* 57₁₂, *big* 44₃₀,
- bl ě d-* : *blidili* 60₂₂, *problidim* 63₂₁ *a*, *problidi* 63₁₅ *a*, *problidif* 45₃₅, *problidil* 59₃₁,

- bræg-* : *brig* 85₁₁, 88₃₁, *briga* 88₃₂, *brigu* 53₂₂, 54₃₃, 55₂, 5, 89₁₂, и вероватно *brizi* (instr. pl., ориг. *hrizi*) 52₃₆,
- brëmen-* : *brime* 64₄₁,
- cvëli-* : *rascvili* 8₃₁, 18₂₀, 77₁₇, *razcvilila* 79₂₈, *razcvilën* 8₄, 7, *razcvilënu* 89₃₈, *rascvileni* 8₄₀, 11₁₄, *razcvilenje* 92₃₇,
- cvët-* : *cvit* 30₂₄, 34₂₂, 38₃₈, 45₃₄, 48₃₇, 52₁₁, *n*, 58₁₉, 60₂₇, 61₃₇, 79₃₀, 80₂₀, *cvitom* 47₁₀, 48₃₇, 85₂₆, *cvitu* 52₁₁, *cviti* 16₃₃, 31₂₂, 60₃₁, 61₃₀, 69₄, 74₂₁, *b*, 85₃₁, 90₈, *cvitof* 7₈, 13₅, 16₃₆, 17₆, 27₂₃, 29₃₂, 37₁₄, 43₅, 71₁₁, 85₃₉, 90₃₄, 93₁₈, 94₂₆, *cvite* 3₂₅, *cvitje* 64_{9a}, 69₂₄, 75_{9a}, *cvitja* 47₁₀, 82₁₅, 86₁, 2, 3, 16, 87₆, *cvitjem* 33₁₀, 37₃, 55₃₇, 56₁, 60₂₃, *cvitak* 52₇, 16, 17, 10₅, 11₃₄, 12₂₀, 27_a, 48₅, 80₁₈, *cvitka* 38₃₄, 47₃₀, 52₉, *cvitkom* 85₃₇, *cvitke* 4₂₃, 27, 13₇, 27₂₄, 37₂₈, 72₂₃, 76₂₈, 77₁₀, *cvitña* 4₂₁, 3₇, *procvit* 18₁₀,
- čëca* : *cica* 31₁₆, 48₂₄, 49₁₀, *cic* 8₃₀, 17₁₅, 19₃₇, 20₃₃, 22₁₈, 33₃₆, 61₁₁, 80₅,
- čël-* : *cil* 61₃₄, и можда *Cilmir* 5₂₂, 90₁₃,
- čën-* : *procinit* 73₂₀, 67₂₃, *prociniš* 91₄, *razciniti* 39₃₆, *razcinit* 73₉, *razciniš* 29₅, *nerazcinenje* 92₇, *nerazcinenjem* 81₃₃,
- človëk-* : *človik* 5₂₈, 7₁₆, 16₂₀, 24₁₂, 28₂₆, 44₆, 54₂₁, 60₂₉, 68₁₇, 71₁₈, 77₂₉, 80₃₃, 37, 82₁, 83₃₄, 94₁, 25, 32, *človika* 44₂₉, 49₃, 54₂₈, 82₅, 94₃₅, 36, *človiku* 62₂₄, 81₃₉, 84₁₃, *človičja* 42₃₇, *človičëci se* 46₃₆,
- črëz-* : *čriz* 17₁₄, *čris* 50₃₃, 82₁₁,
- črëd-* : *čridi* 92₁₂,
- dëd-* : *did* 28₁₃, 37₃₀, *dida* 28₁₃, *didu* 41₃₆, *didine* 69₃₁,
- dë-* : *dim* 5₃₀, 8₂₁, 33, 54₂₆, 70₂₁, *di* 8₁₉, 57₃₈, 58₂, *diju* 8₃₅, 45₂₄, *diše* 15₁₈, *dihu* 38₄, *dijaše* 42₃, 86₂₀, 24, 29, 88₂₅, 90₂₁, *nadijući se* 40₉, *nenadino* 51₂₃, *zaditi* 51₃₇, *zadije* 93₁, *podiva* 91₃₆, *pridivak* 28₁₄, *odi* (3 s. aor.) 70₃₁, *odif* 59₂₈, *odivena* 43₂, 46₃₁,
- dël-(o)* : *dilo* 22₃₀, 94₁₉, *dila* 9₃₂, 38₁₇, 47₈, 78₁₅, *dilu* 49₁₆, 92₃₀, *dilal* 61₁₅, *udilati* 95₁, *udilan* 59₉, *udilane* 59₅, 62₁₉, *izdilaše* 27₂₇, *izdilana* 59₁₀, 86₁₂, 89₂₇, *izdilanimi* 89₂₅,
- dël-* : *dil* 3₁₉, 29, 12₂, 7₂₇, 24₃₁, 37₃₄, 42₈, 59₈, 12, 61₃₃, 70₆, 71₂₃, 87₂, 92₂, *dili* (ac. pl.) 30₂₂, 78₂₉, (3. s. pr.) 8₉, 60₁₈, 21, 65₂₁, *dileći* 46₁₈, *dilec* 75₂₉, *razdiļam* 11₁₉, *razdiļismo se* 12₆, *razdilil* 54₈, *razdiļën* 11₂₂, *razdiļeni* 38₉, *razdiļene* 38₁₂, *oddilif* 70₅,
- dët-* : *ditinški* 46₃₅, *dičice* 74_{29a},
- drën-* : *drinofje* 56₈,
- drëv-* : *drivo* 6₃₉, *drivu* 6₃₉, *drifjé* 62₁₂, 64_{7a}, 75_{10a},
- gnëzd-* : *gnizdo* 61₁₁,

- gr ě h-* : *grih* 15₂, 7, 54₃₄, 65₂₅, 68_{1, 23}, 82_{6, 10}, *griha* 68₂₃, *grišna* 75_{5b}, *grišnikom* 40₃₉, *sagrišenja* 65₁₈,
- gn ě v-* : *gnif* 16₁₅, 74_{8a}, *gniva* 45₁₀, *gnivom* 93₂₉, *gnifna* 5₃₈, 13₁₄, 87₂₂, *gnivna* 44₂₉, *razgnivati se* 54₂₉, *razgniva se* 52₁₄, 53₂₈, *razgnivaf se* 39₃₀, 47₂₃₋₄, *razgnivan* 89₂, 93₃₀,
- j ě d r-* : *jidra* 88₁₅, *jidriti* 66₃₈, *jidrit* 92₂₂, *jidreći* 85₃₃,
- kl ě š ċ-* : *klišće* 13₁₃,
- kol ě n-* : *kolino* 16₁₀, *kolina* 14₃₈, 28₁₀, 37₆, 43₆, 46₂₆, 69₃₁,
- kopr ě n-* : *koprine* 89₂₇, *koprinu* 2₂₉, *koprinom* 3₂₃, 12₃₃, 18₃₃,
- kr ě p-* : *kripak* 38₂₅₋₆, *kripko* 14₂, *kripka* 13₂₅, *kripki* 36₃₈, *kripost* 9₂₇, 22₁, 26₃₉, 31₅, 35₂₅, 38₆, 51₁₈, 61₉, 64_{3b}, 67₂₉, 75₂₉, 77₈, 79₈, *kriposti* 3₁₉, 14₁, 41₂₅, 44₂₈, 45₃₈, 50₁₀, 52₃₈, 56₂₉, 55₁₈, 65₉, 71₃₄, 72₃₂, 82₁₆, 83₂, 87₂₁, 89₁, 94₂₉, *kripostju* 44₃₄, 54₃₉, *kriposni* 42₄, *kriposno* 6₂, 64₄₀, 94₁₉, *kriposna* 28₁₉, 38₁₆₋₇, 47₃, *kriposnu* 24₂₀, 38₄, 61₉, *kriposnom* 47₂, 49₂₆, *kriposnimi* 4₉, *kriposnij* 11₃₃, *kriposnivi* 65₁₀, *sedmokriposni* 65₂, *kriplāše* 69₂₅, *pokripiti* 94₂₈, *pokripit* 23₃₉, *pokripi* 23₁, 59₁₈, 81₂₇, 92₃₇, *pokrip* 63_{2b}, *pokripite* 55₃₈, *pokripismo* 17₂₅, 57₁₀₋₁₁, 81₂₉, *pokriplah* 24₇, *pokripila* 20₁₀, *pokripif* 78₃₄, *pokriplēn* 14₁₈, 50₃₇, 81₄, 95₁₉, *pokriplēno* 17₇, *pokriplēni* 69₂₀, *ukriplēn* 88₁₄,

С кореном-основом *kr ě p-* доводи Бернекер (*Slav. etym. Wörterbuch* 614) у везу и образовања: словен. *krepem* = укочен, *kr ě pen ě ti* = (у)кочити се, чеш. *k ě pen ě ti* = кочити се, мрзнути се, којима по значењу потпуно одговарају два облика у Зоранића *krepem* 20₃₈ (*i sum ě im i ě lim, gorimi krepem*), 35₃₄ (*krepem vas goru ċ*, Б. *krepesnim*, јер је и у оригиналу, јамачно штампарском грешком, *chrepesnim*). То су и једини примери овога образовања нађени у наших старих писаца, ако се ту не рачуна пример *krepem* = оковеам се, *dugeo, duresco* у кајкавском Белостенчевом речнику, и *krepenti se* у Стулићевом, где је изрично напоменуто да је узет из Белостенчева речника (*RJA V* 514). Само је још М.Храсте на Хвару забележио *skrepenti se*, с истим значењем основе „смрзнути се, укочити се од зиме“ (*J Φ VI* 213). Иако је, дакле, због оскудности примера забележених у језичким споменицима и савременим српскохрватским говорима тешко дати одређен суд о Бернекеровој претпоставци, морам рећи да ми та веза не изгледа ни мало вероватна. И у Зоранићеву језику, и то, као што се може видети, у многобројним примерима, и у хварском дијалекту, основа *kr ě p-* јавља се само с икавским рефлексом за *ě*, па бисмо јамачно тај

рефлекс морали имати и у основи *krepēn-*, кад би оне биле у вези. Због тога је у овом прегледу рефлекса за *ě* нисам ни узео у обзир.

- lěh-* : *lihu* 73₂₁,
- lěk-* : *lik* 3₂₃, 9₈, 12₂₅, 28₂₀, 29₂₉, 32₃₈, 71₃, *lika* 19₁₃, 28₁₉, 24₁, 81₂₀,
likarija 4₂₆, 82₂₈, *ličeci* 82₂₄, *uličiti* 3₂₃, *uličen* 28₃₀,
- lěn-* : *lin* 31₂₄, 54₁, *linim* 50₁₂, *linost* 67₃₁,
- lěp-* : *lipa* 4₃₀, 14₂₇, 37₃₆, 38₁₇, 51₁₂, 89₂₄, *lipe* 86₂₅, 87₁₁, *lipu* 29₈,
50₉, *lipim* 14₃₁, *lipļa* 18₇, 27₁, 36₃₃, *lipļoj* 8₂₅, *lipļu* 41₂₂, *naj-*
lipļi 8₂₄, 34₂₂, *lipota* 29₂₅, *lipote* 27₁₉, 52₃₈ 53₅, 85₆, 23₁, 94₂₈,
lipotu 20₁₄, 37₃₇, 43₁₅, 51₁₆, 53₃, 54₉, 70₇, *lipotom* 12₃₂, 17₂,
lipost 6₃₇, 9₁₉, 12₁₄, 14₃₃, 36₁, 18₁₅, 19₁, 21₃₆, 22₃₁, 23₁, 2₁,
24₂₁, 26₃₀, 27₁, 5₁, 31₄, 35₂₆, 36₃₂, 33₁, 43₂₄, 52₃₀, 53₁₅, 60₃, 24₁,
61₁₀, 63₁₄*a*, 64₅*b*, 77₅, 26₁, 78₁₂, 26₁, 30₁, 79₇, *liposti* 29₁₈, *n*, 31₁₆,
49₉, 71₃₄, 91₃₀, 93₁₈, *lipostju* 78₁₄,
- lět-* : *lito* 74₂*b*, *litu* 29₆, 38₃, *liti* 72₁₆, 91₁₆, *lita* 46₃₅, *lit* 7_n, 9₁₃,
18₈, 76₂₇, 78₁₃, 33₁, 94₃₃, *liti* 64₄₃, *jednolitan* 46₃₄, *jednolitci*
42₄, *primalitje* 76₂₇, 87₈, *primalitju* 64₂₂*a*, *primalitji* 86₁₋₂,
protulitje 47₁₀, *protuliti* 91₁₅,
- lěta-* : *litala* (iter.) 95₄,
- lěv-* : *livo* 88₇, *live* 26₁₉, 43₃₂, 51₃, 88₂₉, 36₁, *livu* 73₅, 88₈, 89₁,
livom 10₃₄, 12₃₃, 89₁₀, *livoj* 51₁₃, 87₂₉,
- lěz-* : *ulisti* 13₃₆, 15₂₃, *ulize* 6₁₈, 14₁₀, *ulizi* 88₁₁, *uliši* 7₃₂, 14₈, *uli-*
zoh 17₈, 85₂₂, 88₁₄, *ulize* 7₃₁, 38₂₀, 82₃₂, *slizla* 13₃₄, *uzlizu-*
jući 70₁₉ и *zaliženje* или *zalizanje* (ориг. грешком *zali-*
lixnye) 81₁₉,
- měd-* : *midenimi* 59₁₀, *midenih* 85₃₆, 87₂₅,
- měn-* : *prominih* 6₂₇, *promni* 30₃₀, 46₉, *prominif* 76₁, *promiñen* 76₂₂,
promiñeni 42₃₇, *promiñenim* 12₂₃, 38₂₅, 48₂₃, *promin* 4₃₀, 59₁₄,
72₅, *naminil* 61₂₂,
- měšec-* : *misec* 47₁₆, 29₁, 64₂*b*, *miseca* 3₇, 4₁₁, 21₁, 28₃₂, 31₂₀, 83₃, *mi-*
secu 54₂₃, 62₈, *miscem* 95₁₀, 75₁₉, *misečni* 74₄₃*a*, 82₃₈, *mi-*
sečnoga 47₂₉,
- měst-* : *misto* 7₅, 32₁, 12₁₈, 14_n, 15₁₀, 32₁, 43₂₄, 50₃₆, 51₃₂, 52₃₂, 35₁, 54₁₀,
55₁₉, 85₁, 88₃₁, 91₂₅, *mista* 37₃, 38₃₃, 50₂₅, 52₃₇, 88₃₅, *mistu*
18₄, 33₁₀, 48₅, 51₂, 36₁, 55₁₆, 74₁, 89₁₄, 23₁, *mistof* 75₄*a*, *mistih*
85₃₂, 38₁,
- měša-* : *mišaše* 82₃₇, *mišajuci* 88₄₁, *mišajuc* 80₁₄, *smiša* 26₃₂, 39₁,
smišafši 26₂₁, *smišan* 15₂₂₋₃, 33₁₂,

- mlěk-* : *mliko* 61₁₃, *mlika* 29₁₅, 55₃₀, 91₂₃, *mliku* 29₁₁, *mlikom* 26₂₁, 56_{15, 16},
- mrěž-* : *mrižom* 70₂₃, *mrižami* 42₁₂,
- něg-* : *nigovat* 61₂₃, 68₁₂, *nigovaše* 78₂₅, *nigovan* 40₃₂, *nigujúc* 9₅, 35₃₃, *nigujući* 36₁₂, 48₇,
- nědr-* : *ńidra* 53₁₇, 84₂₀, *ńidri* 22₁₅,
- pěn-* : *zapińena* 13₁₄,
- pěņęz-* : *pinez* 68₈,
- plěn-* : *plńńenja* 17₁₆, *zaplńńiti* 41₂,
- rěza-* : *rizati* 14₁₁, *razrizana* 29₁₂,
- rěč-* : *rič* 5₂₉, 55₈, 59₂₃, 63_{10a}, 69_{32, 33}, 76₁₅, 83₃₇, 90₂₁, 94₃₇, *ričń* 3₂₁, 6₂₀, 18₂₅, 23₁₆, 24₂₂, 25₂₁, 29₁₄, 31₁₁, 38₂₆, 39_{20, 39}, 44_{15, 16}, 50₁₅, 57₈, 62₁₇, 64_{21b, 26}, 68_{29, 33}, 69_{18, 37}, 70₃₇, 81₄, 82_{30, 31, 36}, 83_{8, 10}, 84_{7, 8}, 93₁₀, 94_{17, 30}, 95₁₉, *ričju* 14₁₈, 65₅, 80₃₉, *ričem* 5₃₇, 53₁₂, 94₃₈, *ričeh* 24₂₈, *ričice* 78₇, *ričonosnih* 6₁₃, *ričonosńice* 53₈, — *kukurikom* 81₂₆,
- rěk-* : *rika* 85₈, 88n (× 2), *rike* 3₁₈, 5₃, 16n, 23₅, 48₁₆, 70₉, 87₃₅, 88_{23, 41}, *rici* 74₃, 85₁₀, *rik* 10₁₂, 16₁, 74_{43b}, 75₂₃,
- rěši-* : *odrińiti* 83₆, *odrińi* 78₃₁, *odriń* 77₃₇, *odrińila* 80₂, *odrińena* 89₁₆, *odrińene* 83₃₀, *odrińenje* 4₃₆, 82₂₈, 83₂₅,
- sěk-* : *sikirom* 84₁₅,
- sěmen-* : *simena* 87₈, *simenom* 52₂₉,
- sěń-* : *sin* 73₁₇, *sini* 27₂₇, 39₂₉, 42₁₇, *since* 74_{23a}, *sinu* 37₁₃, *sinci* 34₁₄, 39₂₉, 50₃₃, 61₁₅, 86₁₇, *sincih* 61₂₀, *sinici* 82₃₃, *sincem* (или *sincom*?) 89₂₉,
- sěva-* : *prosiva* 11_{13, 31}, *prosvaše* 37₂, *odsvaše* 14₁₂, *odsvahu* 17₂₉, *odsvajuci* 27₂₇,
- slěd-* : *slidom* 50₃₁₋₂, *slidit* 25₁₉, *slidim* 32₃₆, 63_{3a}, 94₂₃, *slidiń* 42₃₉, *slidi* 8_{19, 20}, 14₆, 58₁₁, 68₁₁, 74_{27b}, 78₈, *slide* 65₁₈, *slidite* 57₃₅, *slideci* 17₃₇, 42₉, *slidih* 78₁₃, *sljlah* 78₂₀, *naslídovati* 6₁₁, *naslídovat* 67_{29, 35}, 68₁, *naslídovah* 6₂₄, *naslídujući* 62₂₇, *poslídńe* 84₆₋₇, *poslídńim* 87₈, *najposlídńa* 90₂₁. Један једини пример са *e*: *sled* 8₁₈, очигледно је вештачки, ради слика са *ujed+led+zled*, и зато ова основа не спада у групу мешовитих рефлекса.
- slěp-* : *slip* 26₁₁, *slipa* 45₁₈, 79₅, *slipi* 84₁₈, *slipci* 76₄, *zaslipi* 54₂₉, *zaslipłeni* 84₁₉,
- smě-* : *smin* 17₃₂, 61₅, 66₂₁, 93₁₇, *smina* 13₃₅, 49₃₁, *sminu* 12₃₂, *smino* 51₂₂, 68₁₅, *sminan* (?) 50₂₉, *sminimi* 42₉, 49₅, *sminih* 64₃₁,

- sminojakt* 88₁, *sminost* 13₂₁, 18₁₄, 51₁₈, *smim* 9₃₉, 18₁₉, 63_{3a},
smiju 20₁₂, *smijuć* 43₂₅, *smijaše* 54₃₅, *smil* 61₆,
směh- : *smih* 59₃₈, *smíhom* 59₈₇, *nasmíhnuf se* 94₂₈,
sněg- : *snig* 51₄, 62_{31a}, 70₃₈, *snigom* 70₃₇₋₈,
(s)nět- : *sniti* 49₂₈, *snícuje* 61₇, *sníčovahu* 6₂, *zasnititi* 15₂₇, *zasnitil*
59₃₀, *zasničen* 8₂, 16₂₁, 49₃₀, 35, 76₄₀, 77₃₂, 86₃₉, 94₂, *zasni-*
čena 48₁₄, *zasničenu* 56₃₆, 37, *zasničene* 55₁₅, *zasničenju* 86₃₁,
spě- : *dospiti* 44₃₈, *dospiju* 79₂₀, *dospih* 23₁₁, *dospi* 19₂₂, 42₁₄, 45₃₅,
46₂₁, 52₁₅, 75₂₄, *dospila* 52₉, 80₃, *dospiven* 35₁₅, 38₁₃, 62₁₈,
dospivena 31₁₈, *dospivene* 20₃₁, *dospita* 48₂₇, *dospifši* 23₁₂,
33₉, *dospivam* 11₁₈, *dospiva* 9₁₃,
sřed- : *sridi* (loc. sg.) 87₇, 93₃₆, *sridíne* 29₆, *srid* 9₄, 36₄, 72₂₅, 91₁₈,
usrid 22₂, 24₈, 27₂₈, 83₃₈, *nasrid* 15₃₂, 50₂₃, *posrid* 68₈, 14₁₅,
90₂, *sridu* 86₈, *strid* 64_{16a},
srět-/srět- : *sritih* 18₃, *sritif* 53₁₀, *sritah* 80₃₁, *susritih* 3₁₀₋₁₁, 76₃₁, *su-*
sritec 77₁₄, *sritom* 19₈, *srića* 14₂₇, 19₂₉, 23₂₅, 44₃, 71₂₇, 74₁,
srići 11₃₈, 28₁₆, *sriću* 53₂₈, *srićom* 9₃₀, 18₃, 42₃₀, *srićan* 49₂₂,
srićni 42₁₃, *nesrića* 11₁₅, 12₅, 50₅, 66₂₃, 76₃, 5, 79₅, *nesriće*
24₁₄, 44₇, 47₅, 68₁₃, *nesrići* 11₃₈, *nesriću* 7₂₁, 16₁₆, 52₁₃,
78₃₆, 84₂₁, *nesrićom* 9₂₂, 32, 23₃₂, 35, 42₃₄, 77₃₀, *nesričo* 40₂₀,
31, 45₁₅, *nesriće* 34₃₈, 45₁₈, 79₂₇, *nesrićni* 19₆, 52₁₁, *nesrićni*
9₃₅, *zlosrićstvo* 76₂₄, *Sričko* 5₂₄, 75₃₇,
stěn- : *stine* 16₂₈, 17₁₀, 64_{6a}, 66₃₇, 83₁, *stini* 11₂₄, 12₁₅, 81₅, *stinu* 7₃₅,
strěl- : *stril* 6₁₈, 10₂₂, 32₃₁, 36₂, 43₁₇, 54₃₂, 60₃₆, 61₃, 76₂₉, 80₁, 95₁, 3,
strili 8₃₃, 9₃₆, 43₁₀, 44₃₁, 64₂₉, 77₁₅, 86₃₅, *strilju* 29₁₀, *strila*
13₂, 34₃₉, *strilom* 44₃₂, 54₃₇, *strilumi* 42₁₄, 43₆, 44₁₇, *prostrili*
8₃₂, 10₂₃, 29₂₁, 54₃₇, 77₁₆, *prostrilila* 25₂₂, *nastriljala* 9₃₆, *pro-*
strilenu 55₂, *ustrilif* 42₁₇,
svět- : *svititi* 54₁₀, 16, *svitiš* 83₃, *sviti* 3₁₅, *svite* 70₁₁, 80₂₀, *svitlim*
54₂₈, *svitli* 48₃₈, *svitlec* 76₃₆, *prosvitli* 56₃₂, *svitlo* 17₈, 27₃₇,
svitlomu 53₃₂, *svitlim* 53₂₃, *svitla* 29₉, 54₁₅, 57₁₂, 87₂₈, *svitlu*
13₆, 44₂₁, *svitlih* 87₂₇, *svitlije* 35₂₃, *svitlija* 36₃₅, *prisvital* 11₁₀,
svitložuta 86₁₂, *svitné* 69₇, *svitlost* 8₁₄, 11₈, 12₁₀, 22, 24, 13₃₇,
16₂₄, 17₁, 20₉, 23₃, 24₁, 9, 36₃₅, 42₁₅, 44₂₁, 52₃, 54₁₃, 16, 64_{1b},
75₂₈, 87₃₈, 90₃₆, *svitlosti* 14₁₀, 12, 14, 48₃₆, 51₂₀, 56₂₇, 28, 65₁₁,
svitlostju 27₁₇, *svitlinu* 53₃₆, *svitilnaci* 90₁₂, *svića* 3₁₄, и, можда,
Svitko 5₁₁, 65₁₂, и написано у скраћеном облику *Svit.* 20, 28,
66₅, 13, 21, 29, 37, 67₇, 15, 23, 31, 68₁, 9, 17, 25, 33, *Svitku* 64₃₅, —
svit 18₇, 25₃₇, 26₃, 31₃, 54₂₂, 28, 62₇, 11, 68₁₈, 75₂₉, 76₂₄,
93₁₉, 31, *svit* 57₃₈, *svita* 61₃₃, 70₆, *svita* 6₆, 26₂₄, *svitu* 26₃₂

- 44₅, 48₃₀, 54₁₆, 25, 80₂₁, 92₂₉, *sviti* 60₂₉, *svitom* 26₃₂, *svitofni* 54₂₀, 66₂₀, 90₂₅, 94₁₆, *sfitofni* 16₉, *svitofnoga* 79₂₀, *sfitofnoga* 5₂₂, *svitofna* 66₂₅, 75_{13b}, *svitofne* 40₃₉, 44₇, 47₃₃, 57₂₀, 94₂₂₋₃, *sfitofne* 14₃₄, *svitofnoj* 18₉, 70₁₅, *svitofnoj* 27₂₁, *svitofnih* 69₁₃, *svitofnim* 94₂₈,
- t ě h -* : *utih* 9₁₇, 28, 11₆, 19₆, 15, 20₂₄, 21₃₀, 23₃₁, 24₁₅, 36₂₇, 78₃₃, 79₂₅, *utihe* 6₃₆, *utihu* 33₇, 50₂₅, *utihl* 37₂₂, *tišit* 77₄₅, *tiši* 6₂₉, *tišaše* 39₃₉, *tišeci* 39₂₁, 37, 41₂₂, 51₂₆, 61₂₈, *tišec* 32₁₇, 78₂₅, *utišit* 12₁₉, 41₂₄, 59₂₁, *utišiti* 12₁₃, 53₂₀, 55₅, *utiši* 51₂₉, 74_{11a}, *utišen* 41₁₇, *utišena* 20₂₀, 63_{3b}, *utišenom* 89₁₇, 95₁₂, *utišia* 3₂₉,
- t ě n -* : *tihe* 6₃₀,
- t ě r a -* : *tira* 63_{13b},
- tr ě b -* : *tribi* 13₃₅, 24₂₂, 68₃₃, 71₂₈, 84₈, 91₁₃, *triba* 13₂₇, 24₂₈, 28₂₅, 29, 33₁₅, 37₈, *potribe* 12₂, *potribah* 17₃, *potriban* 13₃₇, 28₂₄, *potribna* 40₁₁, 50₂₉, *potribno* 82₂₂, *potribnije* 81₁₄. Оволики број примера са *u* јасно доказује да се пример *treba* 15₁₂ не може узети као екавски облик, већ се мора одбити као штампарска грешка, утолико пре што се у основи *trĕb-* ни у осталим споменицима никад не јавља екавски рефлекс.
- tr ě s k -* : *trisk* 8₃, 16₂₀, 47₃₃, 70₃₁, 73₇, 89₃₅, 90₃, *trisku* 90₅, *triskom* 15₄, *trisci* 74_{11b},
- tr ě z n -* : *trizan* 68₂₅, *triznim* 71₂₉, *protrizniš* 94₁₂, *protriznih* 80₃₇, *protriznij* 95₁₉,
- v ě d -* : *vim* 21₅, 32₃₉, 63_{19a}, *повим* 23₃₀, *zapoviš* 14₃, 27₃₄, *zapovi* 24₂₁, *poviditi* 45₂, 5, 81₃₆, *povidi* 40₆, 41₂₂, *povida* 39₃₇, 45₉, *zapovidi* 24₂₂, 45₁₀, 84₃, *zapovidiši* 17₃₁, *zapovidil* 64₃₄, *ispovidam* 81₂₃, *ispovij* 81₁₇, *spovidam* 15₁₂, *uspovidaše* 37₃₁, *zapovid* 65₁, 70₁₉, *zapovidi* 43₂₁, 88₁₅, *pripovidati* 37₂₄, *pripovidu* 54₁₃₋₁₄, *pripovidajući* 27₃₃, 46₃₃, 69₃₈, 81₃₄, *pripovidaše* 52₂₆, 73₆, *pripovidahu* 44₉, 55₂₂₋₃, *pripovida* 47₃₁, *pripovidali* 48₂₈, *pripovidano* 47₂₂, 57₁₇₋₈, *uzpripovidaj* 41₂₉, *uspripovidajući* 28₂₂, 48₃₅, *uspripovidašiši* 28₃₇, *pripovist* 4₁₄, 22, 24, 26, 27, 28, 31, 33, 35, 5₃, 7₁₄, 37₂₇, 41₃₄, 46₂₁, 24, 48₂₇, 30, 37, 52₁₈, 22, 81₁₋₂, 89₁₃, *pripovisti* 3₁₋₂, 24, 52₂₅, 55₂₂, 57₈, 21, 64₃₉, 81₂₁₋₂, —
svidok 94₂₁, *svidokom* 28₁₁, *svidoci* 52₄, *svidočiti* 34₁₉, 76₂₃, 80₂₁, *svidočim* 11₃₅, 82₆, *sfidoči* 11₂₅, *svidočstvo* 76₂₅, *svidočastva* 47₃₉, *sfidočastvu* 65₃₀, *svidočastvu* 94₁₆, —
svist 46₁₃, 68₂₇, 80₃₈, 81₂₂, 84₉, 10, 19, 24, *svisti* 81₁₁, *svistju*

68₁₈, *nesvist* 16₁₇, *svistiti* 64₄₀, *svišćen* 54₁₇, *svišćeni* 65₃₇, *svišćenim* 94₃₈, *svišćenju* 50₃₈, *navisti* 81₂₆, *svišćam* 13₂₈, *navišćevaše* 54₁₆, 87₃₇. Ван сваке сумње је да се ни овде један једини пример са *e*: *zarovedi* 44₂₆ не може сматрати екавским рефлексом задарског дијалекта, утолико мање што таквих примера у овој основи нема ни *Z*.

vižbom 88₁₄, *uvižba* 70₂, *uvižban* 14₁₃, *neuvižbanu* 4₆, *uvižbalo* 4₅ (Б. *vižbalo*),

vědr- : *vdra* 55₈₀, 91₁₂, *vidri* 17₂₉,

věk- : *vik* 5₃₁, 6₂₇, 15₃₅, 41₁₈, 82₁, 8, 95₈, *vika* 18₈, 94₃₆, *viku* 67₂₃, *vike* 15₅, *vikom* 31₈, *uvik* 11₃₄, 15₁₃, 31₈, 80₇, *vičnega* 90₃, *vična* 40₃₈, *vične* 15₃₈, 87₅, *vičnoj* 87₅, *vičnu* 95₁₄, *vičnih* 14₃₇, 15₅₋₆, 90₃₄,

větr- : *viťar* 14₁₄, 17, 21, 22, 23, 24₈, 12, 25, 62_{32a}, 69₂, 70₂₂, 93₁₅, *vitri* 14₂₀, 47₂₄, 74_{17b}, *vitrof* 54₅,

vrěč- : *vrice* 93₁₇,

vrěmen: *vrime* 5₃₃, 6₄, 12₁₀, 17₂₃, 38, 18₂, 36, 25₂₀, 27₂₃, 28₃₃, *n*, 37₁, 7, 19, 23, 38₁, 40₁₄, 28, 41₂₇, 42₂₉, *n*, 44₃, 45₅, 37, 46₈, 47₁₉, 39, 48₂₂, 49₂₂, 39, 51₁, 53₁₈, 21, 55₇, 10, 21, 57₇, 30, 64₄₃, 66₃₄, 67₂, 69₁₇, 70₃₇, 79₃₂, 82₁₀, 25, 90₂₈, *vrimenta* 5₆, 7₉, 10₃₆, 12₂, 38₂₀, 45₁₅, 47₄, 34, 55₁, 74_{26b}, 82₁₆, 93₈, *vrimenom* 54₁₁, *vrimentu* 6₁₂, *vrimeni* 91₁₉,

vrěd- : *malovridnost* 87₂₁,

zvěr- : *zvir* 13₁₁, 18₁₆, 39₆, 62₇, 63_{3a}, 80₃₁, *zvirju* 16₁₁, *zviri* 7₉, 15₃₄, 16₉, 44₁₃, 49₆, 55₃,

zvězd- : *zvizda* 47₁₆, 73₃, 82₂₀, *zvizde* 23₄, 27₁₇, 64_{4b}, 69₇, 74_{7b}, 76₃₅, 82₂₂, *zvizdu* 14₂₄, *zvizd* 47₁, 50₂₂, 54₁₉, 70₁₁, 82₁₇, *zvizdami* 54₂₃, *zvizdah* 90₃₅, *zvizdeni* 70₂₈.

§ 60. У овај ред иде и рефлекс *u* у усамљеним образовањима, префиксима, непродуктивним суфиксима, наставцима:

něst- : *nisam* 29₃₃, 61₂₆, *nis* 23₂₈, 69₁₅, 81₁₂, 87₂, *nisi* 3₁₆, *ni* 3₁₇, 10₉ (×2), 14₂₂, 15₃, 11, 23, 59₃, 60₂₉, 68₅, 17, 23, 33, 69₃₅, 70₁₈, 74_{30b}, 76₂, 87₂₀, 91₈, 19, 92₁₃, 25. Облик *nije* 57₃₇, 67₃, 68₂₄, 70₂₂, 71₂₂, 75_{1b}, 88₄ и сл, као што је познато, постао је доцније од *ni* и *je*.

něta- : *nima* 5₃₀, 54₃₁, 70₂₁, 75_{14b}, 81₃₁, 94₃₈, *nimaju* 91₁₆,

ně- : *nitko* 28₃₅, *nikim* 28₃₅, *nika* 39₃₉, 40₁₀, *niku* 16₃₆, 17₆, 24₁₃, *nikom* 13₉, *niki* 24₁₅, 27₂₆, 26 (×2), 37₁₄, 15 (×3), 40₁₁, а јамачно и 6₈, *nikih* 62₂₂, *nič* 43₁₃, 26, 71₁₃, 86₂₇, *nikoliko*

13₄, *nikako* 12_{3, 19}, 40₂₉, *nikuko* 3₂₉, 9₅, 16₆, 17₁₄, 27₂₁₋₂,
38₂₀, 41₁₇, *nigda* 25₃₀, 42₉ (X2), 10₁, 11₁, 64₄₂, 71₃₇ итд.,
pogiběl-: *pogibil* 50₉, *pogibili* 6₇, 19₉, 40₈, 74₅, 88₁₉,
jelěn- : *jelina* 17₃₇, *jelinu* 90₄, *jeline* 64_{14a}, *jelinak* 32₂, *jelinkom* 34₃₄.

Самогласник *ě* је у овој основи јамачно секундаран, добивен тек на српскохрватском тлу, али врло рано. Већ у Мирослављевој јеванђељу долази она са *ě*: *вѣтнь, вѣтн* (Куљбакин, *Палеогр. и јез. испитивања о Миросл. јеванђељу* 99), а с његовим редовним рефлексом и у многим савременим говорима (исп. *RJA IV* 580).

s ě t o : *simo* 27₂₃, 32₃, 71₃₇, 85₄, 86₆,

d v ě : *dvi* 16₁₃, 29_{8, 11}, 43_{1, 8, 8}, 44_{8, 27, 29}, 59₅, 63_{31b}, 68₂₈, 72₂₂,
76₃₅, 82₃. Остали облици, иако имају *u* у наставку, нису поуздани примери рефлекса за *ě*, пошто су претрпели утицај придевске промене, исп. *dvih* и сл.

§ 61. И на крају многих прилога стоји обично *u* за *ě*, али се због честих аналошких уједначавања и ширења покретних самогласника не може у свакој прилици са сигурношћу тврдити да је оно заиста прави рефлекс самогласника *ě*. Исп. на пр.:

god ě : *godī* 5₂₄, 6_{26, 30}, 17₂₇, 22₃₅, 41₂₉, 43₃₄, 64₄₂, 84₁₃, *godir* 86₃₈,
91₁, 94₂₀,

gor ě : *gori* 47₂₈, 70₃₀, 75_{16a}, 81₂₅, 90₁, 93₇, 95₉,

dol ě : *doli* 26₃, 85₁₅, 88₃₄, 91₇,

jutr ě : *jutri* 27₃₁, 37₂₂, 50₂₉, 53₂₉,

v њ ě : *vani* 7₃.

Мање су поуздани: *krozi* 3_{13, 20}, 7₁₈, 15₁₅, 24₂₉, 38₁₆, 40₃₈, 45₁₂, 49_{28, 37}, 81₁₉, 83_{31, 36} и сл., према ст. сл. *сквоѣк, скоѣк, razmi* 6₃₅, 31_{4, 5, 6, 7}, 54₂₈ и сл. према ст. сл. *рѣѣк* (ту је на пр. могао у целини бити пренесен прилошки наставак *-mi*), *posli* 14₂₅, *unutri* 14₈, 29₁₃, *najkoli* 15₁₅, 16₁₃, 70₂₇ итд.

У облицима *kadi* 25₃₆, 38₃₄, 44₈, 52₃₃, 57₁₀, 68₅, 74₂, 76₁₂, 82₁₀, 85₁₁, 88₃₁, 89_{14, 23}, 90₇, 92₃₁, *gdi* 10₃₅, 26₂, 34_{24, 27, 32}, 44₂₂, 47₃₆, 48₅, 54₁₃, 60₁₆, 64_{23b}, 68_{6, 35}, 71₁₃, 73_{22, 24}, 87₂₈, 94₈, *ofdi* 12₂₇, 26₂₅, 70₆, 82₂₃, *ofdika* 26₂₇ имамо секундаран рефлекс за *ě* пренесен из прилога на *-dě*.

§ 62. У другу групу, са редовним рефлексом *e*, иду основе: *cěsar-* : *cesaru* 74₂, *cesarica* 54₂₄, *cesaricu* 11₄, 80₁₀, *cesarova* 18₆, *cěl(o v)iv-*: *celova* 90₁₇, *celivajući* 41_{3-4, 7}, *celunu* 51₂₇,
zlěd- : *zled* 8₁₆, *zledi* 75_{14a},

v ě n њ c- : *venac* 43_{5, 23, 28}, 51₂₂, 69₈, 76₃₇, 79₁₂, 92₂₀, *venu* 60₂₃, *venče* 19₁₉, *vencem* 90₃₄, *vencen* 65₃₈, *venci* 43₂₇, 69₁₈, *venašcet* 69₁₀.

§ 63. У предлогу *prez* 7₃₀, 11₃₆, 13_{38, 39}, 15₃₁, 29₁₂, 38₂₈, 39₂₈, 25, 40_{18, 20, 38}, 43₂₀, 57₁₇, 59₄ итд., *pres* 16₁₈, 91_{24, 34}, *prezkorisno* 3₁₂, *prezprudno* 3₁₃, *prezrednim* 40₃₅₋₆, *prezrazborna* 45₁₅, *prezrazbornim* 40₃₆, *prespametne* 54₂₅ итд. самогласник *e* очигледно и не стоји место *ě*, него место *e* предлога *bez*, који је контаминацијом са предлогом *prěz* дао *brez* и *prez*. То јасно доказује факат да облика *bez* већ у *Z* никако нема. Доцније је облик *brez* потиснут дублетом *prez*. *Z* има још обично *brez*, а сасвим ретко *prez*.

Исто тако ни у прилозима *kude* 4₁₆, 14₄, 48₃₈, 51₂₄, *tude* 48₃₉, 77₁₃, *sfude* 15₃₄, 87₃₇, *inude* 35₁₆ и сл. *e* није никакав рефлекс за *ě*, него етимолошки вокал *e*, пренесен, као покретни самогласник, од облика *kъde*, *ovъde*, *onъde* — исп. у Зоранића *ofde* 12₁₄, 39₂₄, 86₅, *onde* 86₇, и сл. — услед мешања суфикса за означавање места *-de* и *-dě*, исто онако као што је рефлекс за *ě* пренесен од старих прилога ове врсте на прилоге *kadi*, *gdi*, *ojdi*. Исп. и *kud* 5₃, *odkud* 4₁₈, 15₂₉, 28₃, *sfud* 85₃₀, *tud* 84₃₅ и *tuda* 42₃₀.

Примери (*ranu nesmernu*) *ureu* и *u* 29₂ и *teacho* (*ali plitko*) 84₃₈, према прасл. *měizkъ*, нејасни су зато што су усамљени, па се о рефлексу *ě* на основу њих не може ништа поуздано закључивати. У другом примеру је *a* можда штампарска грешка, јер се у Зоранићеву језику иза *e* сугласник *l* никад не мења.

Етимолошко је *e*, а не екавски рефлекс за *ě*, као што неки узимају (и Решетар, *Rač CXXXIV* 138), *e* у *koren* 80₁₇, *korena* 39₃₂, *korenja* 82_{15, 31, 33}, *izkoreniti* 84₁₄₋₅, *ukorenij* 29₂₄, *skoreni* (+ *ment*) 8₃₈, *Iskoren* 10₃₆. Редовно *e* имају и оба лекционара. Штокавско *корпијен* на које се Решетар позива јамачно има секундарно *ě*.

§ 64. Трећу групу, са мешањем рефлекса *u/e* у истим или разним образовањима од једне основе (одн. корена) чине:

- pě* - : a) *pripivam* 11₁₇, *pripivaše* 10₂₀, 27₂₇, *pripivajući* 86₆, *pisan* 24_{10, 29}, *pisam* 17₃₃, 18_{24, 30}, 19_{23, 30}, 20₂₈, 23₁₂, 27₇, 59₁₉, *pisni* 3₁, 19₂₆, 95₆, *pisni* 4₁₉, 11₂₉, 16₃₁, 17₃₂, 20_{23, 30}, 21₂₈, 23₁₅, 27₁₇, 29_{28, 35}, 33₁, 35₁₄, 36₄₀, 37₂₀, 62₆, 72₅, 76₁₇, 77₂, 77_{20, 38}, 78_{18, 38}, 79₂₂, 80_{8, 21, 27}, *pismom* 25₃₀, *pisnih* 32₂₈, *pisanca* 21₁₆, 22₁₀, 27₁₉, *pisance* 31₃₁, 57₁₉, *pisancu* 19₂₂, 20₃₈, 21₂₂, 33₉, *pisnivac* (?) 57₁₉₋₂₀,
- b) *peti* 19₃₁, 20₃₅, 21₂₀, 22₁₅, 23₂₄, 24₂₂, 25₃₀, 27₃₂, 31₃₂, 37₁₅, 37_{22, 24}, 55₂₄, 57_{26, 27}, 59_{13, 14}, 62₁, 64_{27, 33, 35, 37}, 72₉, 86₃₆, 90₁₉, 95₆, *peh* 20₂₂, 94₂₂, *peše* 62₁₅, *pel* 86₃₈, 89₃₀, *pele* 37₂₁, 59₅, 64₄₈, *peta* 24₁₀, *pete* 3₁, *peto* 57₁₇, *petje* 3₁₄, 4₃₃, 27₁₁,

- 62₅, 64₂₅, 89₁₉, *petja* 3₂₄, 4₂₁, 30, 16₃₅, 22₁₄, 64₃₀, 39, 65₃, 81₂₁, 89₃₀, *petju* 84₁₇, *petjem* 5₄, 31₂₅, 57₂₀, *peteh* 81₂₆,
- s ě d-/s ě d-*: a) *sidit* 30₃₁, 68₈, *sidiš* 45₁₈, *sidi* 74_{28b}, *side* 47₃₆, 65₁₉, *sideći* 34₁₄, 42₂₂, 45₁₄, 53₂₂, 70₁₀, 28, 74₃, 81₆, 13, *sidući* 61₁₅, *sijaše* 10₁₉, 51₅, 54₃₃, 55₅, *sijahu* 17₁₉, 55₁₇, 19, 86₁₇, и можда *Sidmoj* 5₁₆,
- б) *sesti* 17₂₁, *sedi* 81₁₄, *sedoh* 7₁₃, 17₂₃, *sede* 47₃₆, 51₁₉, *sedoše* 43₃₆, 55₁₂, *sedši* 17₂₄, 71₁₆, 81₁₅, *rasedeni* 57₂₄, *razsedosmo se* 37₁₄, *sused* 46₃₄, *suseđa* 37₃₃, *suseđu* 28₁₅, *susedof* 49₃₆, *susedo* 88₄₀, *susednih* 33₁₄, 82₂₆, *prisusedif se* 71₁₅,
- (j) ě d -: a) *jim* 21₁₂, 32₁₃, *ji* 6₃₉, 38₂₄, *uji* 79₁₇, 84₂₁, *medviđa* 13₁₅, *medvidi* 42₁₁, *medvidica* 39₂₉, 82₂₁, *medvidić* 82₂₁,
- б) *ujed* 8₁₅ (+ *zled*), 16₁₅ (у прози),
- v ě r -*: a) *vira* 28₁₁, *vire* 94₅, *viru* 74_{12a}, 7 5_{8b}, *neviru* 16₁₇, *nevirna* 38₃₀, *nevirne* 15₃₄,
- б) *vere* 39₃₈, 39, 54₂₂, *veruju* 11₃₀, 53₁₇, *veruje* 67₁₃, *veroval* 83₁₅, *veran* 22₃, *verni* 20₂₆, 42₂₈, *vernu* 21₂₅, *verno* 8₂₆, 9₁, 21₂₁, 25, 59₈₈, *vernomu* 53₃₇, *verna* 14₁₆, 22₇, 80₃, *vernoj* 17₄, 48₁, *privernu* 60₂₁, *neverna* 45₁₄, 52₁₄, *najverniju* 38₃₁, *nevernice* 44₃₁, *vernost* 9₁₈, 50₂₄, 78₂₉,
- d ě (v) -*: a) *divice* 74_{33a}, *divstvo* 49₄, *divojčica* 46₂₈, *dif* 60₃₈ (gen. pl.),
- б) *devojko* 55 n, *devojak* 3₂₅, 86₁₄, и, ако је збиља етимолошки у вези с овим кореном, као што Бернекер претпоставља (*Slav. etym. Wört.* 197): *dekla* 13₂₂, 50₂₆, *dekle* 18₂₅, 20₂₈, 20₃₁, 53₂₀, 73₂₃, *dekli* 19₃₆, *deklu* 18₃₃, *dekal* 44₁₀, *deklami* 17₃₄, *deklica* 10₁₉, 38₁₇, *deklice* 57₃₉, 72₂₁, 17₂₈, 44₈, *deklicu* 12₃₂, 29₃, 38₄, 49₁, 51₃₄, *deklic* 3₂, 6₁₂, 72₂₆,
- m ě r -*: a) *mira* 75_{3a}, *zamiriti* 24₂₄, 65₄, *zamirit* 65₂₅, 92₁₅, *zimir* 69₃₂, *namiri se* 40₂₅, *licimiri* 68₃,
- б) *nesmeran* 5₃₄, 11₃₉, 22₅, 32₂₈, *nesmerni* 15₃₇, *nesmernim* 15₁₆, *nesmerno* 18₃₂, 51₁₄, *nesmerna* 6₃₉, 18₁₅, 19₁, 29₂₅, 35₂₅, 27, 73₃₇, *nesmerne* 31₁₆, *nesmernu* 5₃₁, 20₁₄, 29₁, 36₃₂, 53₁₆, 32, 60₂₄, 63_{14a}, *nesmernimi* 16₃, *nezmerne* 85₂₃,
- v ě t -*: a) *sfit* 6₁₃, 17, 28₁₈, *svit* 57₃₃, 36, 39, 58 (× 13), 67₃₈, 78₃₆, *sfitā* 6₁₉, *sfiti* 6₅, *sfitovahu* 6₉, *svituj* 79₃₁, *obit* 23₁₀, *obitam* 22₃₈, *obitan* 94₃₉, *obituc* 23₈, *obitovat* 67₂₃, *obitaše* 44₂₂, *uvit* 12₇, 35₈, 44₂₂, 80₂₂, *uvitu* 53₈, *zavit* 49₅, *zavitu* 50₂₇, *odvit* 94₁₃,
- б) *obeća* 51₂₈, *sfecaše* 25₃₄, *sfecaf* 78₃₆,
- t ě l(es) -*: a) *tilo* 11₁₉, 12₂₀,
- б) *telesne* 94₂₅,

pre-: a) *pri* (предлог) 7₂₅, 10₃₆, 18₁₆, 19₃₁, 22₁₂, 30₁₉, 40_{14, 16}, 57₁₃, 64_{13a, 19a, 1b, 7b, 764}, 87_{13, 15}, 88₃₅, 90₂₈,
prija (прилог) 12₂₃, 18₃₇, 27₁₄, 37₈, 67₂₅, 73₃₃, 88₁₂,
najpri 4₂₀, 10₃₃, 14₂₅, 27₃₅, 31₃₀, 43₁₀, 44₃₂, 48₁₉, 59₁₅, 62₂₈, 72₉, 81₁₈, 84₂, 86₁₉,
pristol 25₃₃, *pristola* 93₃₆, *pristolno* 50₃₈, *pristolnoga* 50₂₅,
Priflaka 46₁₀, *Priflake* 4₂₅, 46 *n*, *Privlaku* 46 *n*, *Privlaci* 46 *n*,
и врло вероватно име *Prislafka* 41₁₈, 42₆, 46_{9, 9}, *Prislavke* 41₃₃ 4, *Prislafke* 42₁, *Prislafku* 45₁, 46₁₁, *prihitar* 93₅, *prihitran* 10₂₁, *prihitro* 59_{5, 9}, 86₁₂, 92₁₆, *prilipo* 64₃₀, *prilipu* 43₁, *primili* 19₁₁, *primile* 55₂₇, *primilim* 19₂, *prigorke* 15₃₈, *prigorkim* 77₃₈, *prihraboga* 81₃₂, *prijasna* 31₃₅, 59₁₇, *prjadofno* 15₈, *primedvena* 67₈, *primudri* 69₃₈, 94₃₃, *primuklim* 38₂₄, *prsvital* 11₁₀, *prislafna* 77₈, *prslatko* 10₁₂, *prsrčeno* 27₁₂, *privernu* 60₂₁, *prizelenu* 90₆, *prižeļni* 78₃₃, *pribistri* 43₃₆, *pričemerno* 80₁₆, *pridragoga* 82₅, *prtgzdavu* 48₃₉, —
prtvor 4_{14, 25, 26}, 7₁₄, 12 *n* (× 2), 41 *n* (× 2), 46₂₄, 46 *n* (× 2), 48_{13, 18, 22, 32}, *n* (× 2), 52₂₁, 52 *n* (× 2), 54 *n*, 55 *n*, 69₂₂, 75₃₃, 76₁₁, 91₂₈, *prtvora* 4₂₅, 4_{22, 24, 27, 28, 31, 33}, 37₂₇, 41₃₈, 89₁₃, *prtvorom* 41₁₇, 75₃₇, *prtvori* 3₂, *prtvore* 3₁₉, 82₂₄, *prtvorih* 46₁₅, — *prtvorit* 48₂₀, *prtvori* 84₁₄, 41₁₆, 44₃₅, 45₃₉, 52_{8, 17}, 55_{6, 18}, *prtvorif* 63_{21b}, *prtvoren* 42₃₈, 89₁₈, 89₁₅, *prtvoreni* 46₁₅, *prtvorena* 46₁₃, 48_{21, 37-8}, 76₉, *prtvorenu* 52₁₁₋₂, *prtvorene* 55₁₉, *prtvorenja* 41₃₁, 46₆₋₇, — *pristanak* 91₃₄, *pristanka* 7_{2, 22}, 32₄, 39₂₃, 53₇, 91₃₄, *pristanu* 34₁₀, *pristaj* 79₃, 80_{13, 15}, *nepristale* 45₂₂, — *privračaš* 45₁₉, *privrača* 93₁₅, *privračaše* 93₁₆, *privračajući* 3₂, 50₂, 71₃₇, *privračena* 84₃₄, *privračenjem* 40₃₈, — *pribivat* 11₂₁, 70₂₉, *pribivam* 12₁₈, 82₂₄, *pribiva* 11₁₄, 14₂₂, 15₁, 50₁₁, 53₁₁, 80₁₉, 83₃₅, *pribivaju* 69₁₉, *pribivah* 12₉₋₁₀, *pribivaše* 12₁₁, 48₃, — *prikrših* 81₃₆, *prikršiše* 53₂₉, *prkršif* 28₂₁, *prikršila* 52₅, *prikršena* 53₂₆, — *prignuti* 84₁₄, *prignulo* 69₁₇, *prignuf* 52₅, *prignutom* 52₈, *prignuti* 25₂₀, — *pribrodit* 12₃₀, *pribrodī* 13₂₃, 81₂₀, *pribrodila* 84₃₇, — *pristrašen* 13_{18, 22}, 15₂₄, 16_{6, 21}, *pristraši* 16₁₂, *priporučih* 88₂, *priporučif* 71₇, *priporučen* 20₂₅, — *prikositi* 95₉, *prikostih* 69_{32, 33}, *prikošen* 45₃₅, — *privrnu* 47₇, *privrnuf* 47₆, *privrnula* 45₁₀, — *prida* 53₁₂, 54₂₆, 88₂₇, *pridan* 92₃₃, — *pripaden* 54₃₆, *pripadena* 39₂₁, — *privijajući* 29₁, *privijajuć* 7₃, — *primore se* 84₁₅, *primogal* 6₃, затим *priživiti* 7₂₆, *prithiñena* 82₇, *prikrenu* 89₂₇, *privaren* 77₂₉, *pri-*

bjenu 91₃₈, *priskakaše* 47₂₇, *prisudiše* 43₃₈, *priletif* 42₂₆, *prikorom* 92₃, *priplivati* 12₈₄, *prižlvuju* 74_{24a}, *pritr* 90₆, *privinu* 89₃₅, *prituć* 73₄ (= „претећи“, у слику), и вероватно *privrže* 66₂₁, *pribirajući* 86₆, *pristrigane* 85₂₁, *pripisan* 87₂₈₋₉, *prigovornici* 5₉,

prik 4₁₅, 12₃₀, 13₂₅, 40₅, 46₁₄, 47₁₅, 60₁₄, 69₆, 70₂₄, 81₂₉, 82₁₈, 84₃₆, 85₁, 17 и сл., — *prikla* 3₁₁, 51₅, *pričac* 13₂₄,

prid 7₃₁, 11₃₁, 14₁₁, 37₇, 19₂₉, 22₈, 27₁₇, 28₂₆, 31₂₂, 43₃₄, 52₄, 63_{3b}, 7b, 15b, 64₃₃, 70₃₀, 74_{15b}, 91₈, 92₂₃, 94₁₇, *prida* 44₂₆, *izprid* 54₇, *pridvratja* 31₂₁, 33₁₀, 35₁₅, *naprid* 84₃₇, *pridak* 14₁₄, 37₆, 69₁₇, 71₆, 80₃₉, 88₁₋₂, 91₉, *sprid* 43₃₀, *spridu* 37₁₈, 63_{3b}, *spridnih* 43₃,

primalitje 76₂₇, 87₆, *primalitju* 64_{22a}, *primalitji* 86₁₋₂.

б) *prebritke* 62₄, *prehitreni* 77₁₅, *prevore* 75₂₃ (?) *preнести* 12₃₆, *prenese* 85₁₇, *pregaziti* 85₁₄, *preskočif* 88₃₇, *prepadena* 41₂₁, *neprestaloj* 6₂₇, *pretrudiše* 10₃₂ (ориг. *pretudisce*),

pred 50₁₂ (непоуздано, иако *Red* и *AC* 51, 58, 102 имају то исто, јер остали споменици имају увек *prid*, исп. у *Z prid* 3₁₆, 5₁₀, (X 2), 11₁, 15₁, 8₁₈, 10₁₇, 12₁₀, 15₂₀, 17₄₀, 18₄, 20₁₁, 23₄₅, 26₂₁ (X 2), 25₁, 28₄, 31₈, 10₁, 12₁, 13₁, 16₁, 36₃₄, 37₁₈, 39₁₄, 41₃₀, 34₁, 42₇ итд., затим *prida* 16₃₉, 41₃, *prida* 22₃₂, *naprid* 40₃₇ и сл.).

У примеру *prepravni* 27₃₄ *e* је место етимолошког *i*. Јамачно је и то штампарска грешка, исп. *pripravi* 95₁₂₋₁₃, *pripravite se* 37₂₆, *pripravan* 17₃₄, 19₃₀, 21₁₉ и сл.

§ 65. Свакако овамо не спадају примери:

pret (прилог, значи „управо, баш“) 5₈₁, 8₇, 17₁, 18₃₂, 28₃₁, 29₆, 22₁, 38₁₂, 37₁, 42₂₉, 43₃₈, 45₃₀, 70₂₂, 94₃₃, *pren* 10₃₇, *ako pret* 59₃, *pret ako* 13₃₀, 23₁₈, 22₁, 45₂₄, *premda* 11₁₉, 13₂₇, 29₁, 17₁, 44₁₈, 46₁₄ и сл., иако, као што смо видели, сам Зоранић има и *prima* у композицији *primalitje*, а ст. сл. *прѣмо*, јер руски језик има *прямъ*, *прямо*. Етимологија речи је нејасна, исп. Vondrák, *Vergl. slav. Gram. I* 553, и у најновије време Дурново, *Slavia VI* (1927/28) 209-232. Карактеристично је да у *Z pret* долази свега три пута: 6₂₉, 34 и 80₃₅.

Облици *obe* 10₂₇, 39₁₁, 43₁₈, 77₂₄, 83₃₂, *obedvi* 39₁₃, поред *obi* 10₂₆, *obiju* 40₃₁, 46₆, *obita* 44₃₃, *obim* 21₁₄, 40₈, *obidvim* 12₄ и сл., нису никакви екавизми, него секундарни облици придевске промене коју је ова реч добила, исп. и *obih* 42₃₄, 64₃₁, 88₂₇, *obimi* 7₁₉, 44₁₁, 55₁₇.

§ 66. Према томе у основи Зоранићева језика имамо један релативно чист тип икавског чакавског говора. Екавизми су у њему сразмерно врло ретки. Међу корене-основе у којима се редовно или делимично јављају могу се са сигурношћу убројити само: *česar-*, *čě(ov/tv)-*, *zlěd-*, *věnc-*, затим *pě-*, *sěd-/sǝd-*, *věr-*, *měr-*, *vět-*, *(j)ěd-*, *dě(v)-*, *těl(es)-*, *prě-* и само унеколико *slěd-*, *bolězn-*, *iměnja*. Сви остали примери које Решетар приписује Зоранићу као екавизме, наиме: *prez*, *žubezan*, *obe*, *sfude*, *kude*, *tude*, затим *jinem*, *treba*, *zapovedi*, *prepravni*, *vreju*, нису у ствари никакви екавизми, него делом облици са секундарним или аналошким, али етимолошким *e*, а делом штампарске грешке. Уосталом, неке од тих примера ни сам Решетар није увек сматрао за праве екавизме, па је одиста неразумљиво зашто их је убројио овамо. Тако на пр. за облик *obe*, говорећи о екавизмима у дубровачком дијалекту, каже да „неће бити екавски облик, већ аналогија према завршетку именица уз које стоји“ (*Rad CXXXIV* 125), а за завршетке прилога *sfude*, *kude*, *tude*, да су постали на тај начин „што су у најстарије доба успоредо били наставци *-dě* и *-de*“ (*Rad CXXXVI* 178). У ову групу, по свој прилици, спада и предлог *prez*, јер га ни у том облику (напр. *Z* 57₃₅), ни у облику *brez* (врло често), није навео као екавизам у *Z*, јачачно због тога што је у њему очигледан вокализам *e* предлога *bez*.

Али ни сви примери прве групе нису исте природе. Усамљени примери *sled* и *imenja*, који се у екавском облику јављају само по једном, према многобројним случајевима са *u*, и то само у слику, као што смо видели, очигледно су књишки, вештачки облици, употребљени једино ради тога да би се задовољила потреба слика. Споредно је питање да ли је њих Зоранић осећао као стварну гласовну црту неког другог живог народног говора, или само као традиционалне књижевне облике, одн. као вештачке творевине, дотеране по песничкој слободи. Могуће је и једно и друго. Кад је због потребе слика са *pogubi* место *zarobi* могао написати *zarubi*, због потребе слика са *daje* + *ova je*, *takoje* претворио у *tokaje* итд. (§ 44), могао је и због слика са *zled* + *led* створити *sled*, место свога нормалнога *sld*, а за љубав слика са *smiženja* облик *imenja*, место свога нормалнога *iminja*. Главно је, и у исти мах и поуздано, да су у том гласовном изгледу ти облици његовом језичком осећању били страни. По свој прилици то вреди и за екавизам *bolezan*, који такође долази сва три пута само у слику. Јер иако се у Зоранића с икавским рефлексом никако не јавља, та

основа долази са *u* редовно у *Z* (§ 67), једном у *Š*, а наћи ће се свакако и у другим споменицима.

Екавизми *cesar*, *cel(ov/iv)*-, *zled* и *obećati*, опет, не претстављају никакву специјалну особину самога Зоранићева језика, одн. источночакавских икавских говора, јер се у том облику јављају и у другим говорима, на целом терену српскохрватског језика, од најстаријих времена. Већ у Мирослављеву јеванђељу образовања од основе *vět*- имају обично *ε*: *отвѣца. оувѣца, завѣца, съвѣца-свѣц*, ретко *ѣ*, а основа *čeliv*- такође *ε*: *цѣлѣати* (Куљбакин, *Палеогр. и јез. испитивања о Миросл. јеванђељу* 98—99). У свима старим споменицима налази се само *ѣцѣати*, (*R J A VIII* 320—3), а у Кулиновој и Нинослављевој повељи *ѣцѣти* (*ПП* 3, 9_в). Они су, дакле, ма каквог порекла иначе били, у том облику ушли у српскохрватске говоре врло рано, још пре него што је *ě* било замењено другим гласовима, па зато нису ни могли претрпети исте измене.

И најзад, *e* у перфективној основи *sěd*-, према редовном икавизму у имперфективној основи *sědě*-, није ништа друго него уопштени правилни вокализам *e* старог презентатског образовања основе с инфиксом *sъd*-, који је био искоришћен за диференцијацију перфективног значења од имперфективног.

Правих и типичних екавизама, дакле, у Зоранићеву језику има врло мало. То су поједина образовања од основа: *věps*-, *pě*-, *věr*-, *měr*-, *svět*- (*sfecati*), *dě(v)*-, *těles*-, *ujěd*- и префикс *prě*-.

§ 67. Сличне односе налазимо и у свима старијим језичким споменицима из источнијих чакавских крајева, као и у великом броју данашњих локалних говора. Сви се они у општим линијама слажу са Зоранићевим језиком и међу собом. Разлика има само у детаљима: екавизама има нешто више у споменицима писаним на северозападу и у приморским местима, одн. на северозападним острвима, него у споменицима писаним на југоистоку и на копну.

Z, који је ван сваке сумње писан такође задарским дијалектом, има мало више екавизама од Зоранића. Поред *cesar*-, *cel(ov/iv)*-, *zled*-, *obeća*-, у њему екавски рефлекс долази редовно и у свима образовањима од *věr*-, у основама *pě*-, *nevěst*-, *těles*- и *pogiběl*, а мешовит *e/u* у *těl*-, *sěd*-, префиксу *prě*-, и у основама *měst*-, *děl*-(ъ), *děl*-(o), *lět*-(o), *kolěn*-, *čěn*-, *stěn*-(a), *obitěl*-. Али у коренима-основама *jěd*-, *děv*-, *měr*-, *vět*- (сем *obećati*), *slěd*-, и у *bolězn*-, које се у Зоранића делимично јављају и са екавским рефлексом, *Z* има увек само икавски рефлекс. На пр. *gisti* 22₄, *gi* 13₃, *ičij* 19₂₉, *isimo* 46₃₅, *gid* 29₁, *gidenye* 30₃₉, *gidengi* 32₂₈, *ičidenye* 75₈, *gisbinu* 36₁₇, *gisbine*

47₁₇, *gisbinami* 72₁₃, *diua* 38₃₂, *diui* 38_{37, 38}, *difci* 5₁₃, *diuoycha* 51₃₇, *diuoyci* 51_{28, 37}, *diuiča* 75₃₀, 76₁, *diuiču* 74₂₇, *diuiče* 76₃₈, *diuice* 76₂₇, *diuič* 75₂₅, *diuičam* 35₂₂, 76₂₁, *diuiciča* 11₇, *diuiciču* 11₃, *diuistua* 6₃₂ и сл., *miri* 58_{8, 16}, *mir* (gen. pl.) 80₁₂, *mirasce* 52₁₁, *nečamiri* 4₈, *samire* 53₁₀, *smirne* 61₂₄, *nesmirno* 41_{2, 5}, *nesmirnu* 94₁₈ и сл., *uichine* 14₂₁, 16₂₁, 17_{4, 12}, *obitam* 22₃, *oduita* 59₂₉, *sauiti* 67₁₆, *suitouan* 61₅ итд., *bolisan* 68₃₈, *boličan* 77_{4, 84}, *bolisni* 20₁₉, *bolisny* 20₃₂ итд. Основе *věньс-* у *Z* нема.

§ 68. По Решетаровим подацима (*Rad CXXXIV* 111) са *Z* (тј. са односним делом) слаже се у свему *K*. И он има за *ě* редовно *u* „али има неколико пута и *e*, и то у истијем ријечима и на истијем мјестима, гдје је *e* и у *Z*^а: *telesa*, *telesam*, *mestih*, *vernih*. Независно од њега има мешање *eju* у *věк-*: *va vek vikoma*, *va fse veki vek*, *va fse vik vek* (*Rad CXXXIV* 111. Пример *tebe*, dat., који Решетар овамо убраја, није поуздан).

§ 69 Уколико њен ограничени текст допушта поређење и *Š*, која очевидно припада истом дијалекту, има углавном то исто. Само *u* у: *clouich* 45, *clouic* 46, *grisnih* 31, 32, *cripco* 8, *pocriplenge* 12 *mi-seci* 44, јамачно и *bisseca* 45 м. *miseca*, *sftilim* 60, *p(ro)suitliti* 60, *p(ro)suitlenge* 22, *sfitu* 7, *utisiti* 56, *utisenye* 27, *sapouidi* 48 (*ui* над петком), *uspouidnicof* 13, *uicca* 3, *uica* 40, *uični* 44, *wrimeni* 45, *hotil* 52, 55, 57, *ni* 41, loc. sg. masc. *dusi* 43, *teli* 44, *wrimeni* 45, *gedinffiti* 41 (м. *gedinstfi*), можда и *p(ro)minenye* 21, затим *sidechigh* 22, *rasdilil* 41, *od-uitnice* 26, *gil* 59, *bolisniuoga* 20, *diuo* 4, 24, 38, *dif* 15, *diuič* 28, — само *e* у: *uere* 8, *neuere* 9, *uernih* 30, 31, 32, 33, 35, 36, 53, 56 и 61 (*h* писано као *s*), *uernimi* 61, *werugu* 52, 55, 57, *ccessariče* 25, *suesdo* 26, а мешовито *eju* у: *teli* 44 — *tilo* 43, *presuitla* 1 — *prislauna* 1, *prige* 3. И у њој, дакле, основе *děv-* и *bolězn-* имају икавски рефлекс.

§ 70. И *Red* има сличне особине, али је доста оскудан у примерима рефлекса за *ě*. Редовно је *u* у наставцима: *duii* (тј. *dvi*, Премуда чита *d(i)vi*) *la* 16, 20, *naistarie* *la*₁₆, *starisini* *la*₇₋₈, *capituli* (loc. sg.) *la*₁₁, *lb*₃, *tebi* *2b*₈, *prostriti* *lb*_{4, 5}, *rasumis* *2b*₁₂, затим у основама: *dil* *la*_{2, 13, 19}, *dilniču* *2a*_{17, 18}, *dilom* *2b*₆₋₇ (дјело), *misto* *la*₆, *suita* *2b*₄, *tilo* *2a*₁₁, *uichnij* *2b*₉, *uičgnega* *2b*₇₋₈, *pripouidania* *2a*₂₀, *sapouidi* (ac. pl. f.) *2b*₁₂, *uichne* *la*_{8, 14}, *uichia* *la*₉, а мешовит *eju* у *pě-*: *petia* *2a*₁₉, — *pissaan* *2a*₁₉, *prě-*: *pred* *lb*₂ (× 2) — *priporučuiu* *2a*₁₀, *pristolia* *2a*₁₅, *naipria* *la*_{4, 17}.

§ 71. *B*, међутим, опет према Решетаровим подацима, осетно отступа од *Z*. Осим *cesar-*, *celov-*, *zled-*, *obeca-ti* он има редовно

e и у *věньс-*, *svěća-ti* (*venčaci*, *svećali*, *svećaše*), мешовито *e/u* осим у *pě-*, *sěd-*, *těl(es)-* и у *věr-*, а свугде другде редовно *u*, чак и префиксу *prě-*, изузев једном *kolena*. Али се поједини делови његови не слажу у свему. Највећа је разлика у комаду са службом за Цвети, који има редовно *e* у *věr-*, затим примере *tela*, *mesto*, *dela*, *deli*, *prelpi*, па чак и *va fse veki vekom*, *presnih*. Он је, дакле, у употреби екавизама ближи *Z* (*Rad CXXXIV* 109—110).

§ 72. Од световних споменика долази на прво место Јудита Сплићанина Марулића. Поред редовног икавизма и у њој имају стално екавизам основе *těl-*, *pě-*, *sěd-*, а мешовит рефлекс *e/u* префикс *prě-*. Осим тога, у слику има и екавизама који не долазе ни у *B* ни у *Z*: *beli*, *železni*, *obeda*, *tezmi* (instr. pl.), *spovidenja*, а једном и обрнуто, икавизам према редовном екавизму у њима: *pitje* (+ *žitje*).

§ 73. У делима хварског писца Петра Хекторовића налазимо поред мешавине екавизма с икавизмима и примере трећег рефлекса наших говора за *ě* — је к а в и з а м! Али је природа њихова јасна на први поглед. Они долазе само у једној посланици посвећеној дубровачком песнику Николи Наљешковићу (*St P VI* 69—75). Према томе, Хекторовић је у томе напису очигледно имитирао језик дубровачких писаца, које је врло добро познавао, и с којима је био у честом, личном додиру. Што се тиче екавизама, треба правити разлику међу језиком бугарштица и народних песама на једној страни, које Хекторовић само „верно“ како их је чуо записује, и његовим личним језиком на другој. У првом има екавизама који се не срастају ни у правом Хекторовићеву тексту, ни у другим споменицима и говорима источнијих чакавских крајева: *dobegla* (*Ribanje* 705), *bel-* (*R* 598, 599, 662, 700). Такав је јамачно екавизам и *jelenak* (*R* 559, 560, 563), *jelenčac* (*R* 554), исп. у Зоранића редовно *jelin*. То су, дакле, црте стране хварском говору. У личном Хекторовићеву језику, међутим, налазимо обично оне исте екавске рефлексе који долазе у осталим споменицима. Само екавски рефлекс имају основе *cěsar-* (*cesar*, × 2), *těles-* (*telesnoga* *R* 1579), *bolězn-* (*bolezan* *R* 1324, али *boliti* 12961), и *věньс-* (*vence Razlikosti III* 36, *venčac* *R* 237). Мешовит рефлекс *e/u* имају: *sěd-/sęd-* (*sest* *R* 902, *sede*, 3 sg. pr., *R* 1562, *sedošē* *R* 689, 1473, *sedši* *R* 967, 1075, *sel* *R* 960 — и *sisti* *R* 728, 1279, *side*, 3 sg. aor., *R* 292, *sidosmo* *R* 725, 1194, *sidoše* *R* 319), *pě-* (*peti*, *petje*, × 8, — и *pisan*, *pisam*, × 19, *spivati* *R* 1236, *spival* Предговор 78) и *věr-* (*veran* *R* 715, *vernu* *R* 1453, *verno* *R* 1608, *verovat* *R* 355, *verovati* *R* 248

986, 1551, *Пр.* 66, *veruj R* 418, 1034, *Raz II* 155, *verovasmo* 362 — и *vire R* 1571, *Raz IV* 41, *viru Raz III* 27, *virnu R* 1088, *virenicu Пр.* 42, *viruj R* 1390). Свакако су сасвим непоуздани примери: *krepost Пр.* 15, једини екавски облик од основе *kr ěp-* према 30 икавских, и *grešnici R* 1389, једини екавизам према 21 икавизму од основе *gr ěh-*.

Све друге основе имају увек икавске облике, чак и оне које се у појединим споменицима јављају и с екавизмом. Редовно је напр. *tilo (R 922, tilu R 925, Raz II 59, Raz V 100, tilom R 1610*, па и у посланици с јекавизмима *Raz VI 71 tilom*), *dil-* (19 прим.), *dil-o* итд. (врло често), *mir-iti* итд. (12 прим.), *'cin-a, stin-a (stine R 442, stinje R 1231, zvizd-a* (3 прим.), *pri-* и сл.¹⁾

§ 74. У ситнијим глагољцом писаним споменицима Задра и Северне Далмације има мало примера с рефлексима за *ě*. Али су они од нарочитог интереса за ово питање, због тога што су сви локализовани, иако се за сваки понаособ не сме претпоставити да у свему верно одаје црте места у коме је писан. Поједини састављачи, нарочито свештеници, могли су бити родом и из удаљенијих крајева, или уносити традиционалне књижевне или стране црте у шаблонским фразама. На пр., јасно је да облици *instr. sg. fem.* од *a-*основа своју *рѣкъ*, поред *моѣкъ рѣковъ. колеѣкъ божиѣкъ* у тест. попа Брајка Храншића из Бокањца (*АС 92* и *95*), *божю милостю*, поред *рѣков' моѣк', сво'ѣк' рѣков'* у тест. попа Јурја Зубине из Блата (*АС 37*), *моѣ рѣкъ* у тест. попа Петра Полетчића из Стоморина Села (*АС 55*) претстављају особину страну задарском дијалекту. Зато врло лако може бити да и понеки екавизам који се у њима налази није био у употреби у месном говору.

У листини из Тнина (*АС 60*), има само један екавизам, *верокан'ѣ*, према редовном икавизму: *диа* (×14), *дила* (×2), *дидѣци(м)*, *мисти*, *лит*, *понѣдѣли*, *наследкѣ* (×2), *рике*, *сидѣ(щ)им*, *потрѣвѣющим*, *прид* (×4), *обню*, *ли* (*лѣ*), *имѣли*, *имѣ*, *разѣмѣвши*, *к'дѣиши*, *в'дѣти*, *нимаш*, *нима* (×2), *loc. sg.* *пластови* (×8), *тнини*, *срѣи* (×2), *столи*, *мисти*, *кипи*. Ћирилска листина писана на Вукшићима нешто доцније, 1492 год. (*АС 136*) нема, опет, ни једног: *мисти* (*loc. sg.*), *ли-тихъ* (*loc. pl.*), *цѣлимъ*, *сидѣће*, *дидѣће*, *потрѣвѣћимъ*, *придъ* (×2), *оби страни*, *бѣше*, *тецише*. Основа *věr-*, која се у споменицима Задра и околине јавља готово увек у екавском облику, овде не долази.

¹⁾ Ове податке наводим према срећеном материјалу који ми је љубазно ставио на расположење мој пријатељ г. Радисав Пауновић, суплент гимназије у Земуну.

Сличну слику пружају и глагољски споменици из суседних северних крајева, удаљенијих од мора. Узећемо само три листине писане у Рмању. Листина из 1448 год. (АС 51) има у основама *prě-*, *sěd-/sęd-* мешовит рефлекс: *прєвѣднѣтѣ*, *прєд* (× 6) и *прида*, *прид* (× 3), *напридѣ*, *с'сєло* (× 2) и *в'сидало*, *сиѣх'омо*, а свугде другде само икавски: *бримѣ*, *цине*, *крипка*, *крип'ка*, *лито*, *литух* (loc. pl.), *излести*, *либак*, *пинязь* (× 2), *оплинили*, *ричь*, *наслід'кѣ*, *тило*, *видити* (*vědě*), *свидочас'тво*, *повида*, *вике* (× 3), *викѣвич'ню*, *викѣвитимѣ*, *живити*, *хотиаь*, *хотиаи*, *хотин'емѣ*, *нех'тити*, *нех'тит(и)*, *нех'тиаь*, *посли*, *послии*, *гди* (= кад) loc. sg., *закони*, *столи*, *ѣ пѣни столи* (× 4), *котари*, *ѣ смирни госпоцтви*, loc. pl. *ѣ кипиухъ* (× 3). Друга скоро истодобна листина, из 1451 год. (АС 58), има два екавизма: *прєд* (× 3) и *цєсара*, поред икавизама: *диоце*, *диоци*, *дилити*, *ди(ли)ти*, *ѣдилити*, *разданише*, *мисто*, *лнть*, *сиѣх'омо*, *приградити*, *видити* (*vědě-*), *вистѣ*, (2 pl. praes.), *имнѣши*, *видѣши*, *хоти(ло)*, *инди*, *кади*, *нимин* (× 2), *нима*, loc. sg. *столи*, (× 2), *рмни*. И најзад, листина из 1478 год. (АС 102) има екавизам *прєд* (× 3), поред икавизама *диаещи*, *лит'*, *сиѣх'омо*, *стипан'* (× 4), *стип(ан)*, *стипанѣ*, *потриєв'юшим'*, *видити* (*vědě-*) *повида*, *покић*, *викѣвитим'*, *викѣ(вит)им*, *видѣши*, *оби страни*, loc. sg. *в кипи* (× 2), *в столи*, *в пѣни столи* (× 2).

Међутим, у споменицима писаним у Задру или непосредној околини, и на задарским острвима, дакле уопште у приморским местима Северне Далмације у ужем смислу речи, налази се нешто већи број екавизама. У тест. попа Зубине (А С 37) долазе екавизми: *прє(свѣт)лога*, *мести*, *невеста*, *обєд*, *лет*, *срєдѣ* (× 2), поред икавизама: *вримѣ* (× 2), *мисѣца*, *свѣта* (× 2), *дид* (*прє(свѣт)лога*, *наипосланин* (× 2), *надиюци се*, *скитом*, (*sъvět-*), *чловик*, *раздани*, *видѣ* (*vědě-*), *заповидам'*, *пинези*, *пинез* (× 2), *потриєвѣ*, *внѣше*, *ловринца*, *ловринцѣ*, *нигда*, *ничь*, *старишинѣ*, *хотити*, *хотиниє*, *хотих'*, *тих*, loc. sg. *мести*, *задри*, *клати*. У тестаментима попа Брајка Храншића екавизми: *верован'є*, *веровано*, *некєсти*, *некєстѣ*, *стєпаница*, поред икавизама: *ц'вити*, *мисѣца*, *одило* (× 2), *наприѣ* (× 2), *пом.-ас. du. капи*, loc. sg. *здри*. У тест. попа Петра Полетчића (А С 55) екавизми: *дєл'* (× 2), *дєла* (× 2), *срєди*, поред икавизама: *цвѣтана*, *цвѣтанѣ*, *грихов'*, *ловринцѣ*, *мисѣца*, *с'тирати*, *с'видѣци*, *видѣв'ши*, *тих'* (= *hōtēhō*), *више*, *двѣм'*, *тих*, loc. sg. *стѣмори сєли* (× 2), *dat.-loc. sg. стани*, *жени*, *сєстри*, *паси*, *станини*, *милови*. У тест. попа Томана Мавровића с Уљана (А С 82) екавизми: *кєлѣ*, *лет*, и икавизми: *с'типана*, *ћи*, *отих*, loc. sg. *ѣглани*. *пом.-ас. du. блазиници пакррани*. И најзад, у тест. попа Петра Кршавића писаном у Сустипањој Луци на Дугом Отоку (А С 67)

екавизми: дела (*dělo*) лет' (× 2) лети, мешовито *e/u* непрестано, непрестанно и припорвчен, и икавизми: раздилити, дитиц', (× 2), дитища (× 2), стипана, сѣстипане, сѣстипани, потрнбами, време, имни (× 2), отила, симо, оѣди, коли, loc. sg. сѣли, задри, отоци, лѣци, миси, dat. sg. микѣли.

§ 75. Савремени источничокавски говори нису ни довољно ни систематски проучени да би се о односима у њима у овом погледу могао створити ма и приближно поуздан суд. Зна се само да су источнији локални говори готово чисто икавски, с минималним бројем екавизама, обично оним истим који се налазе и у споменицима из тих крајева. Тако на острву Хвару, у селу Брусју, М. Храсте (*J Ф VI 182*) поред основног икавизма бележи и екавизме: *celov, celivat, venac, telesa* (поред *tilesa*), *ozledit, zenica*, затим *starešina* (и *starišina*), *seno, oseka*. Облик *zenica* се налази и у јекавским говорима, а *seno* и *oseka* су по свој прилици новији. Остали примери које Храсте наводи: *zanovetat, obe, jastreb, pest, koren, ovde, onde* нису никакви екавизми. Тако исто ни *vera* = венчани прстен, које претставља млетачко *vera* (исп. Ласкарис, *J Ф V 192—194*), а свакако ни *nevera* = зло време.

§ 76. Што се даље иде на запад, број екавизама постепено бива већи. На северној страни Дугог Отока, острва најудаљенијег од севернодалматинског копна, отприлике у висини Задра, у месту Божави, А. Кронја је (*J Ф VII 77*) с основним икавизмом нашао нешто више екавизама: поред обичних *peti, peteh, sedit, telesa* (али *tilo*), *verovat-veran* (и *viran*) имамо и *beli, beseda, celi, cene, cvet, delat, de-del, koleno, leto, mesto, nevesta, obedvat-zabedun, zavecat*, и мешовито *pena-pina, vetar-vitar*. У *zneti*, које је он овамо убројио, немамо рефлекс за *ě*, него за *e*.

§ 77. Још више екавизама има у говору најсевернијег далматинског острва Раба. Према материјалу који износи М. Кушар (*Rad CXVIII 2—3*) поред основног икавизма ту долазе екавизми у основама: *besěd-, blěd-, brěst-, cěl-, cěn-, cvět-, děd-, lěn-, lēs-, měl-, měst-, mlěd-, nevěst-, oběd-, pěsk-, polěn-, prěsn-, rědьk-, sěd-/sěd-, sěn-(o), slěd-, slěz-, starěšina, stěn-, tēsн-, těst-(o), věr-, zděl-, zlěd- (poledit se? = позледити се), želěz-*, а мешовит рефлекс *e/u* у: *prě- (prěd-, prěk-), běl-, děl-, lět-, kolěn-, měr-, srěd-, těl-(o) (telo-tilo, али telesa), věr-, vět- (svet, svetovat, zavet, zavecat se, али svist, nesvist, navistit)* и сл.

Говори Винодола и острва Крка, у којима већ превлађују поједине црте западночкавских говора иду у овом правцу још

даље, тако да је врло тешко, ако не и немогуће, утврдити која је замена у њима основна и месна, а која страна. За екавизме у Новом исп. Белић, *Замјшки* 4—7, а за однос једног и другог у суседним местима и Винодолу *ib.* 7.

§ 78. Као што се види, у свима споменицима из источних чакавских крајева, и у свима источночкавским локалним говорима долази икавски рефлекс као основни рефлекс за *ѣ*. Он се подједнако јавља у најразноврснијим положајима у речима и гласовним групама: у наставцима увек и без изузетка, у коренима-основама, под акцентом и изван акцента, у дугом и кратком слогу, испред и иза гласова свих врста. Једном речју, икавизам у њима није условљен никаквим нарочитим погодбама. Екавизам је ограничен на мален број скоро увек једних и истих основа. Према томе, не може бити никакве сумње да је икавски рефлекс у источночкавском дијалекту био добивен спонтаном и безусловном изменом старог *ѣ* у *и*. То је јасно. Питање је само шта у појединим источночкавским језичким споменицима и говорима претстављају примери екавског рефлекса.

§ 79. Било је неких покушаја да се на то питање одговори. Јагић је претпостављао (*J Arch IV 490, VI 80*) да поједини екавски примери икавских споменика и савремених говора претстављају само остатке једне старије општечакавске фазе гласовног развитка самогласника *ѣ*, затвореног *e*, преко кога је и добивен рефлекс *и*. Међутим, М Кушар је сматрао (*Dubrovčani jesu li Hrvati?* 18, навед. у Решетара, *Rad CXXXIV 121*) да су ти екавизми „прешли у чакавштину из језика словенскога“.

Та два тако опречна и толико искључива тумачења с правом је одбацио Решетар. Он је тачно приметио да се ни рефлекс *e* ни рефлекс *и* не могу сматрати некадашњим општечакавским рефлексом самогласника *ѣ*. Али праву природу екавских рефлекса у источночкавским икавским споменицима није ни он правилно оценио. По његовим речима „екавски су облици у чакаваца тако стари и досежу тако дубоко на југ, да о каквом утицају словенскога језика апсолутно не може бити ни говора, — екавски су облици у чакаваца без сумње исто тако директни рефлекса опћега славенскога *ѣ* као што су у западној Бугарској и Македонији и у наших штокаваца екаваца и у кајкаваца, у неким појединим примјерима јекавскога говора, па у већине Словенаца. Судећи пак по томе, што

се редовно у сваком чакавском споменику, што је старији, то више екавскијех облика налази, затим што се је много више таковијех облика сачувало у сјевернијем чак. крајевима, који су уопће доста језичне старине сачували, могло би се промислити да је и у чакаваца изнајприје изговор старога *ѣ* био ближи гласу *е* него ли *и*. Али с друге стране не може се нијекати да су и у најстаријим споменицима и из некијех сјевернијех чак. крајева икавски облици претежнији од екавскијех, да је тешко вјеровати да су сви чакавци (за неке сјеверне чакавце, који су још данданас чисти или готово чисти екавци, то се наравски не може сумњати) негда били екавци у оном опсегу, у којему су нпр. кајкавци или штокавци екавци“ (*Rad CXXXIV 121*).

Према томе, Решетар је ипак нагињао Јагићеву мишљењу да су екавизми у икавским чакавским споменицима и говорима директним гласовним путем добивени рефлекси. До тога закључка он је дошао зато што је узимао да су екавски облици уопште „старији од односнијех икавскијех, јер у млађих писаца их нестаје“ па је као и он „разлог, с којег је тај *старији екавски изговор сачуван*“) баш у тијем облицима, и опет разлог, с којег су ти екавски облици замијењени икавскијем“ тражио у утицају претходних сугласника *ц*, *в* итд. А кад те разлоге, разуме се, није нашао, он је, уместо да тражи могућности каквог другог вероватнијег решења, резигнирано закључио: „Не може се дакле него констатирати да се у некијем старијим чак. споменицима и неким садашњим чак. говорима мијеша *е* и *и*, при чему је у некијем случајевима утврђен један од та два гласа а у другијем се опет обадва мијешају; као у многијем другијем приликама тако и овдје језик јасно показује да се не да стегнути у чврста правила“. Икавски рефлекс појединих основа који у Зоранића, Бернардина, Марулића и других познијих писаца источночкавских стоји на месту екавског у неким старијим споменицима, према његову мишљењу је страног порекла, пошто су чакавци доцније „из сусједнијех икавскијех говора прихватили икавско изговарање“ (*Rad CXXXIV 122—123*)!

Решетарови се закључци не могу усвојити због тога што чињенице на којима су засновани не одговарају стварности. Пре свега, није тачно да је број екавизама сразмеран са старином споменика. *В* и Марулићева Јудита су старији од Зоранићевих Планина, па опет имају мање екавизама од њих. Први део *Z*, исто тако, ста-

1) Курзив је наш.

рији је свакако од другог и трећег дела, па опет има мање екавизама од њих. Решетар није запазио ту упадљиву разлику. У основама *tělo, město, dělo, děl, lěto, kolěna, cěna, stěna*, које у *Z* имају мешовит рефлекс, на први део пада најмањи број екавизама. Од укупна 124 примера облика од тих основа он има само 17 екавских, а 107 икавских, дакле свега 13.8 процената екавизма, док у другом делу на 85 примера долази 29 екавских 56 икавских, тј. 34.1 процената екавизма, а у трећем од 94 примера су 33 екавска а 61 икавски, или 35.2 процената екавизма. Или на пр. у префиксу *prě-* први део лекционара има од 57 примера укупно свега 3 екавска, дакле 5.26 процената, док други део на 44 има 12 екавских, тј. 27.27 процената, а трећи на 30 укупних примера има 13 екавских или целих 43.33 процента.

Исто тако, није тачно да су сви екавизми старији од односних икавизама. Зоранићев текст заиста није старији од *Z* и *B* па опет, као што смо видели, има екавизама који се у њима не налазе. У Марулићевој Јудити исто ако долазе екавизми којих нема у *B*. Најзад, *B* и Јудита имају екавизама којих нема у *Z*. Кад је у питању појав засведочен уопште малим бројем примера, то није „мала несугласица“, како каже Решетар, него крупна и значајна чињеница која се одлучно противи његовим закључцима. Она се не може уклонити ни претпоставком да „писци Задарског лекционара можебит нијесу били баш Задрани него негдје уз околице, а свакако су старији од Зоранића“ или да је „Бернардин издавао т у ђ е, Марулић писао с в о ј е“. (*Rad CXXXIV* 120). Ако су екавизми старији, они морају бити старији и у Задру, и у околици, и у Бернардина, и у Марулића. А ако се у задарској околици и „у половци XV. вијека говорило само тако“ (тј. *divojka, bolizan, nesmiran*), или ако се „у Задру и његовој околици већ у половци XV вијека мијешао изговор *devojkа* итд. и *divojka* итд.“ (*Rad CXXXIV* 120), зар то не значи у исто време да је и икавски „изговор“ ових основа у задарском дијалекту био исто толико стар и ји колико и екавски? Да и не говоримо о томе да за основицу језика у *Z* немамо никаква права само због тога неслагања претпостављати неки нарочити локални дијалекатски тип, кад се иначе са језиком Зоранићевих Планина, ако се не гледа на разлике у цртама које су последице временске разлике, у свему потпуно слаже, и у гласовима, и у облицима, и у речнику.

Али чак кад би то било и тачно, кад би екавски облици очувани у источночкавским језичким споменицима били и бројнији

и старији од односних икавских, то опет никако не би морало значити да су уједно били и п р и м а р н и, добивени на домаћем тлу непосредно од старијих облика са *ě* редовним гласовним развојем, а још мање да су икавизми били с е к у н д а р н и. Поједине екавске облике могли су писци, односно преписивачи, уносити у своје саставе и из књижевних споменика у којима је такав рефлекс био редован, или доминантан, или из неких суседних локалних говора у којима је *ě* дало гласовним путем *e*. Видели смо, на пр., да усамљени екавизми као *sled*, *imenja*, а по свој прилици и *bolezan* у Зоранића нису ништа друго него књишки облици, употребљени искључиво ради тога да се задовоље потребе слика. То исто вреди и за Марулићеве екавизме *beli*, *železni*, *spovidenja*, *tezmi*. А и екавизме који су у мањем или већем броју били у употреби и у народним говорима источнокавским, искључиво или поред односних икавских, могли су ти типично икавски говори примити из каквих других говора, као с е к у н д а р н у, страну црту. Претпостављати противно, као што чини Решетар, потпуно је немогуће. То значи претпостављати да је у једном говору једна црта која има све особине изузетности — органска, а црта која има све особине редовитости — неогранска, унесена са стране.

§ 80. Разлика у броју појединих екавизама у старијим источнокавским споменицима, очигледно, не зависи од њихове старине, него од тога из кога је краја који споменик. Споменици писани у источнијим крајевима, у Сплиту и на Хвару, или дубље на копну у Книну и Рмању, имају мање екавизама од споменика писаних у Задру или задарском приморју, и на острвима према њима. И у њима се, дакле, у том погледу могу констатовати оци исти односи који се констатују у савременим локалним говорима. Отуда, према томе, потиче и разлика у броју екавизама у појединим нелокализованим споменицима задарскога краја. Споменици који имају више екавизама, одн. њихови аутори, били су пореклом из приморских места, или с острва према Задру. У прилог томе говори врло много чињеница да се и у поменутих глагољским листинама из задарске околине и с острва, и у данашњем божавском говору, употребљавају скоро исти екавизми који долазе и у *Z*.

§ 81. Јасно је, дакле, да Јагићево мишљење, уз које углавном и Решетар пристаје, да су екавизми у источнокавским споменицима и говорима гласовног порекла, није оправдано. На развитак *ě* у правцу *e* у њима, а још мање на чување тобоже старијег рефлекса *e*, нису утицали ни суседни сугласници, нити какви други

гласовни чиниоци, акценат, квантитет, положај у речи и сл. Поред *cesar, celov / celiv, zled, obećati* имамо *ćića, cina, bil, big-biži*, поред *zled* — *lito, livi, lip, lin*, поред *venac* — *vim,avidok, vik, vitar, vidro* итд. У другим случајевима имамо и уз *e* не само под истим условима, него у истом корену, одн. истој основи: *vera-vira, telotilo, peti-pivati-pisan, sestisiditi, sfecati-sfit-vice, nesmeran-zamiriti* итд. Што се у неким коренима-основама са мешовитим рефлексом може констатовати извесна устањена подела једног и другог рефлекса на нарочита образовања, као на пр. у корену *sed-/şed-* (облици сврш. глагола *sesti* и именица *sused* имају увек *e*, а облици несвр. глагола *siditi* увек *u*), у корену *pě-* (основа *pe-ti* и именица *peteh* увек *e*, а основа *piva-ti* и *pisan* увек *u*), корену *vět* (*obećati* и *sfecati* увек *e*, а сва остала образовања увек *u*), корену *měr-* (*nesmer-an* увек *e* а сва остала образовања увек *u*) — то је само секундарна семантичка диференцијација која, као што је познато, настаје тек онда кад у језику већ постоје гласовни дублети.

Само у ограниченем броју случајева, као што смо видели, постали су неки привидни екавизми унутрашњим развојем, морфолошким путем: *obe, obedvi* уопштавањем наставка *e* придевских облика множ. ж. р., и *sesti*, аог. *sede, sused* уопштавањем основе облика сад. вр. *sedu, sedeš* с вокализмом *e* старих облика с инфиксом *şed-*.

§ 82. Кад се све то узме у обзир, а нарочито чињеница да и у данашњим источночкавским локалним говорима и у старијим језичким споменицима има утолико више екавизама уколико су ближи западу и западној морској обали, мора се доћи до закључка да екавски рефлекси у њима не претстављају ништа друго него црту страног порекла, унесу из западночкавског дијалекта, у коме је *ě* исто тако гласовним путем прелазило у *e*.

Који су све локални говори раније припадали западночкавском екавском дијалекту, докле је он на истоку допирао, и где се додиривао са источночкавским икавским дијалектом није потпуно јасно. Поуздано је само, а то се да закључити и на основу овде изнесеног материјала, да је цело севернодалматинско копно, заједно са његовим даљим залеђем, као и великим делом Старе Хрватске, било икавско. А врло је вероватно, као што и Белић претпоставља (*Дијал. карта* 7), да су осим кварнерских и севернодалматинска острва некада припадала западночкавском екавском дијалекту, и да су њихови говори и били посредници у уношењу екавизма у копнене говоре. Али су зато у току доцнијих векова, услед стал-

ног прилива становништва с копна, примили из њих и икавизам, и многе друге новије источначавске црте.

§ 83. И неке карактеристичне појединости Зоранићевих екавизама могу, по моме мишљењу, послужити као позитивни докази за тврђење да су екавизми у овим говорима страна црта. Такав је, на пр., екавизам *nesmeran*. Према горњем попису примера са рефлексима *и м. е* у корену *т ě r*- види се да екавски рефлекс има само образовање *nesmeran*, редовно и без изузетка (26 примера), а сва друга имају увек икавски, опет без изузетка: *mira*, *zamiriti* (× 2), *zamirit* (× 2), *zimir*, *namiri se*, *licimiri*. Шта то може значити? Ништа друго него да је образовање *nesmeran* као готова реч унесено са стране или у народни говор задарски, или само у књижевни језик. Ако томе још додамо чињеницу да ни у *Z*, дакле споменику отприлике један век старијем од Зоранићева текста, корен *т ě r*- нема никад екавски рефлекс, него само икавски, чак и у образовању *nesmĕrĕn*-: *nesmirno* 41_{2, 5}, *nesmirnu* 94_{1, 2} добијамо заиста позитиван доказ да је екавски облик *nesmeran* у Зоранића позајмица са стране, и то свакако познија.

То исто може се рећи и за екавизме *sfećati* (који са *е* долази и у *B*), *devojka*, и, ако је збиља екавизам, *dekla*. Сва образовања од корена *v ě t*-, осим *sfećati* (*obećati*, као што смо рекли, треба издвојити из овог питања), имају редовно и без изузетка *и*: *sfit* (*svit*), *sfitovati*, *obit*, *obitati*, *obitovati*, *uvit*, *zavit*, *odvit*. Исто тако редовно је *и* и у *Z* (*uichie* 14₂₁, 16₂₁, 17_{4, 12}, *oduita* 89₂₉, *sauiti* 67₁₆, *suitouan* 61₅, *obitam* 22₃ итд.), *Š* (*oduitnice* 26), *Red* (*uichie* 1a_{8, 14}, *uichia* 1a₉). образовање *sfećati* или *sfićati* не долази, међутим, ни у једном. Сва је прилика, дакле, да таквога образовања у старије време источначавски говори нису имали, па су доцније са стране добили готову реч *sfećati*.

И у корену *d ě (v)*- је редован рефлекс *и* у другим образовањима: *divice* 74_{33a}, *divstvo* 49₄, *divojčica* 46₂₈, а само у *děvojka* долази *е*. И старији споменици имају увек *и*, *Z*: *diuoycha* 51₃₇, *diuoyci* 51_{28, 27}, *diuiču* 74₂₇, *diuiciča* 11₇, *diuistua* 6₃₂ итд., *Š* *diuo* 4_{24, 38}, *dif* 15, *diuic* 28. Реч *dekla* не долази у другим споменицима.

Екавизам у образовању *ujed* је такође једини у основи *j ě d*-, и налази се само у Зоранића. *Z* има *gid* 29₁, *gidenye* 30₃₉, *gidengi* 32₂₆, *ičidenye* 75₈, *gisbine* 47₁₇, *isimo* 46₃₅ итд., а *Š* *gil* 30.

§ 84. Једно сасвим ново и оригинално тумачење развитка самогл. *ě* у чакавским говорима дали су недавно на основу матери-

јала у говорима Новог и острва Крка L. Jakubinskij (*Z sl Ph I* 381—396) и K. H. Meyer (*J Arch XL* 222—264, *Untersuchungen zur Čakavština der Insel Krk (Veglia), Leipzig 1928, Cap. III*). По њихову мишљењу оба рефлекса су у чакавском (ни један ни други не ограничавају географски своје тумачење) добивена условном гласовном променом, у зависности од следећег сугласника: рефлекс *e* пред некадашњим тврдим (непалатализованим) предњејезичним сугласницима (*t, d, s, z, n, l, r*), а рефлекс *u* у свима осталим положајима, на онај исти начин на који су двојни рефлекси добивени и у пољском језику. Као што се види, они не воде рачуна ни о географском положају говора Крка и Новог, на граници западних екавских и источних икавских говора, ни о разлици у бројној сразмери екавизама и икавизама зависној од географског положаја појединих говора уопште. Већ због тога се њихово тумачење не може усвојити, све и кад не би било и других препрека. На пр., оба аутора при објашњавању извесних примера који се противе њиховој теорији дају исувише места утицају аналогije. Затим, њихово тумачење почива на једној другој претпоставци која није ничим доказана, и која се тешко може допустити: да се у чакавском дијалекту у време кад је *ě* прелазило у *e* или *u*, дакле најраније крајем XII века, још увек чувала разлика међу тзв. палатализованим и непалатализованим предњејезичним сугласницима *t, d, s, z, n, r, l*. И најзад, оно не објашњава зашто је на крају речи *ě* увек морало прелазити у *u*. Таквим тумачењем би се много штошта могло објаснити, пошто отвара врата разним могућностима.

§ 85. Самогласник *u* према старом и шток. *e* има у Зоранићеву језику и основа *postel-: postiļu* 84₂₇. Овај вокализам познат је и другим споменицима, као и данашњим чакавским говорима (напр. у Новом, Белић, *Замѣтки* 6). По свој прилици ово *u* претставља вокализам итеративне глаголске основе *stila-*, образоване према *stbl-/stel-*, исп. сличну основу *samilaše* 93₂₅, *samilahu* 93₂₀, образовану према *mel-*.

§ 86. Напослетку, самогласником *u* замењени су разни страни самогласници *ě, ě, o*, пошто су се на различне начине овом гласу приближили (преко *ы, l'* и др. гласова и процеса). *kaštil* 9₂₅, *kaštile* 73₂₇, 89₁₁, поред *kašteli* 88₂₄, *kaštele* 88₂₉, *kaštelof* 93₁₇, *kondir* 38₃₂, 39₁, *Jelina* 18₂₅, 32₂, и у акростиху песме на стр. 17—18, затим *Tnin* 88₂₄, *Skradin* 88₃₈, *Nin* 4₂₀, 27₃₅, *Ninu* 4₁₁, *Niňaninu* 3₃, *Split* 74n.

2. Самогласник *e* (*e*, *ę*).*e*

§ 87. Самогласник *e* је у Зоранићеву језику најпре редован заменик старијег *e*. То је, разуме се, случај и са примерима:

tepline 57₁₂, *tepleći* 71₁₁, *teplāše* 7, 88₇, *steple* 95₁₇, затим *lebut* 10₁₁, 92₂₁, и

brestran 85₃₀₋₁, према штокавском *топл-*, *лабуд-*, *бриљан-*.

У тим основама је, као што је познато, вокализам *e* поред *o* постојао још у прасловенском; исп. напр. чешко *teplý, teplo, břechan*, руско *лебедь* и бугарско *лебедь* (ако није новија позајмица из руског). Основа *tepl-* има *e* и у *B* (*Rad CXXXIV* 106), и у данашњим чакавским говорима (Белић, *Замъшки* 2).

§ 88. Секундарно је *e* у облику

greb 89₂₀, *greba* 12₁₈, 89₂₆, 90₈, *grebu* 89₂₄, 33, 90₁₄, *grebot* 5₄, *nadgrebje* 89₃₈, *nadgrebja* 5₅, поред *grob* 90₁₆, 20, 93₆, 19₁₈ (+ *rob*) и *groba* 77₄₁ (+ *roba* + *znoba* + *doba*). *B* такође има редовно облик *greb*, а често га, поред *grob*, имају и дубровачки писци, и многи савремени икавски дијалекти, чакавски и штокавски. Види се, дакле, да је био доста распрострањен у раније време. Иначе се вокализам *e* у том образовању не јавља ни у једном другом словенском језику, а *Z* има редовно *grob*, исп. 19₅, 16, 25₁₃, 23, 25, 26, *groba* 19₆, 25₂₅, *grobu* 19₈, *grobi* 18₃₈ итд., а само једном *grebof* 18₃₉. Облик са *e* *greb* образован је, дакле, у једном делу српско-хрватских дијалеката према глаголу *grebu, grebeš* итд., и постепено се ширио. Такво је и Зоранићево *tek* (= ход) 70₁₁, 82₁₈, поред *tok* 83₂₁ (= ток).

§ 89. Прасловенског је порекла и *e* у

sunčen 61₂₈, 70₂₃, 92₂₄, *sunčeni* 26₇, 71₁₁, *sunčetoga* 57₁₂, *sunčenu* 51₁₁, 87₃₇, *sunčenih* 90₃₆,

srčen 92₁₇, *srčena* 38₆, 92₂₇, *srčenoj* 69₂₆, *srčenu* 11₃₈, *srčenosti* 72₁₂, *prisrčeno* 27₁₂,

srebrn 38₃₂ (поред *srebrnu* 87₂₉, *srebrnih* 87₂₅),

hitrena 60₄,

hrabren 51₃, затим

žuberite 56₃, 4, *žuberěci* 34₂₅, 68₃₈, 86₄, 87₃₈, *zubereć* 30₄, 10, 31₁₃, *žuberahu* 47₁₂, и према штокавском *сунчан*, *срчан*, *сребрн*, *жубор-жуборити*. Разлика у вокалима потиче од разлике у наставцима којима су једне и друге основе образоване.

§ 90. Неколико основа имају у Зоранићеву језику *e* место других прасловенских самогласника. То су интересантни примери, познати и старим споменицима, између осталих и лекционарима, и савременим говорима, чакавским и икавским штокавским :

restu 41₁₇, *restiše* 46₃₆₋₇, *restuċ* 61₂₉, 72₃₇, *izreste* 48₅, *izreslo* 48₇, *poresle* 73₁₆,

kredu 91₂₃, *ukresti* 95₁₃. Али има примера и са *a*: *zraste* 55₃₆, *kral* 82₁₉, *kradihu* 93₂₈. За трећи случај овога појава, потврђен у оба лекционара и у савременим говорима, *vrebac-rebac* (*Rad CXXXIV* 100) Зоранићев текст не пружа примера.

§ 91. Да ли и облик

deri 15₃₅, 47₃₉, 52₈, 88₂₈, према прасл. *daže*, у *Z dari* 4₁₄, 5₂₂, 12₄, 18₂₈, 25₁, *dary* 2₂₇ 6₁₆ итд., поред ређега *deri* 8₁₈, 15₁₃ и сл., претставља облик са секундарним *e* добивеним на српскохрватском терену, или прасл. дублет — није јасно због тога што се различан вокализам првога слога јавља и у другим словенским језицима, на пр. у бугарском *дери*, *дори*.

Међутим, облик *pravedne* 95₇, *pravednoga* 28₁₆, *pravednik* 40₃₈₋₉, *nepravedna* 26₆, 40₃₆ и сл. који у лекционарима долази увек с вокализмом *a*, исп. у *Z prauadna* 3₂₃, *prauadno* 1₂₄ итд. са наст. -ьль, и *prauden* 1₁₄, 25₅, *prafdena* 4₁₃, *neprafdenstvo* 10₁₆ са наст. -ень, има несумњиво секундарно *e*. На који је начин оно добивено није ми јасно.

§

§ 92. Осим тога, самогласник *e* је обично рефлекс старога самогласника *ę*. Само иза сугласника *j*, *č*, *ž* долази често за *e* и самогласник *a*, в. § 101.

3. Самогласник *a* (*a*, *o*, *ь-ъ*)

§ 93. Самогласник *a* је у Зоранићеву језику рефлекс старог заједничког српскохрватског *a*, затим старих *ь-ъ*, односно уопште српскохрватског примарног или секундарног полугласника затвореног слога. Али, као и у другим говорима, има случајева да *a* стоји и на месту полугласника отвореног слога:

stazom 13₉, 84₃₃, *stazu* 84₃₄, *stazi* 4₇, *staze* 73₁₅,

staklena 45₂₇, *staklenic* 82₃₄ (поред, вероватно, *skaļenica* 86₁₄, *skaļenicu* 86₁₃),

stablа 85₂₃, 30, *stablū* 91₃₈,

magla 15₂₁, *omagļen* 16₂₈,

tašce 9₆, 59₃₈, 95₁₆, *taščom* 32₁₁, *taščini* 67₁₄, *taščinom* 24₁₃, *taščine* 94₁₁, 87₂₂,

današni 46₅, *današnega* 44₂₆,
mahe 11₃₅, 67₂₆, 68₆, *ništarmahe* 4₆, 5₂₉ итд.,
cvatihu 47₁₀, 73₂₂, *procvatoše* 47₃₀₋₁, *procvatite* 56₁₁, *procvasti*
 65₃₈ (са вокализмом сад. времена),
usahlo 70_{10a}, *usahoše* 91₂₈,
dahni 65₁₀, *udahni* 65₁₈,
taknuf 50₂₀, *potaknuta* 47₅, 53₃₆, *staknute* 83₃₂, *takmen* 60₂₉,
šajuci 6₂₀,
magnutje 13₂₉, 16₄, 95₁₈, и сл.

Али *svit* 57₃₃, 36₃₉, 58 (× 13), 67₃₈, *svituj* 79₃₁, *sfit* 6₁₃, 28₁₈,
sfita 6₁₉, *sfiti* 6₅ итд. увек, место данашњег књижевног *savesh*,
tmi 11₁₄, *tmine* 14₁₀, *tminah* 12₁₁, *tmast* 74_{42a} и сл., према данашњем *тама*.

§ 94. Исто тако има *a* и у зависним падежима једносложних речи, наравно, унесено аналогичом из падежа са затвореним слогом: *lava* 13₁₄, 28₁₆, *dažja* 51₃₀, исп. и *dažjeć* 33₃₅, *dažjenju* 25₁₂, *časti* 3₂₀, 6₁₁, *laži* 94₁₅, исп. и *lažuci* 3₁₉, *mačić* 45₃₃ и сл. Непостојано *a* су од једносложних речи задржале именице: *san* — *snom* 50₂₁, *sni* 8₃₁, 9₄₀, 30₁₈, 42₂₁ итд., *snu* 48₁₈, *pas* — *psa* 49₂₅, 26₂₆, *psom* 49₃₂, *psi* 71₂₂ и *dan* — *dne* 5₃₇, 44₃₇, *dni* 30₁₆, 68₁₉, *dnih* 65₂₂.

§ 95. Поред тих општих има и неколико специјалних карактеристичних случајева у којима је полугласник очуван под утицајем акцента или аналогиче:

а) пом.-ас. заменица *čb*, *tъ*, *sb*: *ča* 3₁₇, 4₃₅, 5₆, 7₇, 12₁₂, 19₃₆, 37₃₇, 20₂ итд., поред *zač*, *pač*, *ta* 5₂₇, 4₉, 6₁₂, 7₂₉, 12₁₆, 13₂₄, 14₁₅, 17₁₇, 23₂₃ итд., исп. и са партикулом *j*: *taj* 16₃₈ и сл., поред *pat kopas* 39₂₄, исп. данашње *náf kopâc*, *nâti kopâc* у говору Новог (Белић, *Замътки* 16, 55), *saj* 18₇ (ретко),

б) instr. заменице 1 л. једн. *таном* 23₇, 60₅, 87₁₉, па и са предлозима *за таном* 27₂₆, 50₃₁, *прид таном* 63₃₆, поред *тном* 26₃₃, 92₃₉, *са тном* 7₃₀, 8₁₁, 11₂₀, 12₂₇ итд., *за тном* 41₂₈, па и *над тном* 22₉ (у стиху). — У дативу, међутим, сасвим превлађује облик са аналошким *e*, био с предлогом или без предлога: *мени* 4₁, 6₁₃, 21₂₁, 37₃₇, 7₂₄, 8₃₇, 13₇, 11₁₁, 23₂₃, 27₂₇ итд. Старији облик са пропуштеним полугласником долази само три пута: *ро мни* 59, (у прози), 15₁₉, и *мни* 25₁₄ (у стиху), а са непропуштеним (тј. са *a*) само једном: *тани* 61₃₂.

в) прилози за време: *kada* 6₂₉, 50₃₃, *tada* 3₁₂, *sada* 4₃₅, 10₄₀, 89₈, *onada* 10₃₉ (+ *sada*). Али сложени *nigda* (неодређено) 25₂₀, 53₂₂, 83₃₉, 88₂₄, 30₃₀, 39₃₉, *nigdar* (одречно) 44₃₈, 53₃₇, 81₈, 95₇, 15 и сл. увек су без *a*.

з) прилог за место: *kadi* 25₃₆, 38₃₄, 44₈, 52₃₃, 57₁₀, 68₅, 74₂ итд., поред *gdi* 10₃₅, 26₂, 34₂₄, 27, 32, 44₂₂, 47₃₆, 48₅, 54₁₃ итд.,

д) instr. sg. основе *misal-*: *misalju* 3₁₀, 13, 6₁₅, 34₁₀, 11, 39₃₃, 70₁₁, 21, 71₃₇ и сл. Само једном у стиху има јамачно вештачки облик *mislju* (Б. *misļu*) 26₃₄.

ђ) облици придева *zal-*, али само у стиху: *zalo* 67₃₅ (+ *malo*). *zaloj* 65₁₇, *zale* (+ *obujale*) 91₄₀, *zalih* 67₃₈. У прози, а каткад и у стиху, долазе облици без *a*: *zla* 50₉, *zlim* 55₁₆, *zla* 68₁₂ (у стиху), исп. и *zloričan* 67₅. Именица *zlo* нема никад *a*: *zlo* 38₃₀, 67₃₈.

е) нека образовања са наст. *-stvo*: *božastvo* 25₃₈, 47₂₃, *pobožastvom* 95₁₆, *božastven* 27₃, 36₂₀, *božastveno* 27₁₄, *božastveni* 65₂₉, *božastvena* 49₉, 70₂₄, *božastvenu* 57₂₁, *božastvenoj* 17₂, 44₂₈, 54₂₀, *svidočastva* 47₃₉, *svidočastvu* 94₁₆, *sfidočastvu* 65₃₀, али једном и *svidočstvo* 76₂₅ (у стиху), *otačastvo* 95₁₋₂, *sučastvo* (= „биће“) 25₁₅. Но поред тога има и *muštvo* 66₉ (у стиху), *mnoštvo* 66₁₂, 74_{29a} (оба у стиху), *tovarištvo* 67₃₅ (у стиху) *rojstvo* 62₂₁, *rojstva* 16₁₀, *rojstvu* 65₁₂ и сл.

§ 96. Рефлекс полугласника отвореног слога у групи *cons + њ + voc.* (т. зв. напрегнутих-уских полувокала, исп. Шахматов, *J Arch XXXI* 418-506), није увек јасан због недовољне прецизности Зораниневе ортографије (в. § 27). У именица образованих суфиксом *-ње* он је свакако изгубљен, као и у савременим говорима. Будмани је дакле с правом транскрибовао *petje* 3₁₄, 4₃₈ итд. *žitje* 60₂₀, *cvitje* 64_{9a}, 69₂₄ итд., *razmišljenja* 3₆, *tumačenje* 4₅, *odrišenje* 4₃₆, *zelje* 48₃, 6, 8 итд., *grmje* 73₁₄ и сл. Исто тако и у instr. sg. основа на *i*: *častju* 13₃₂, *vlastju* 9₃₁, *lubafju* 11₃₄, 37₃₈ и сл., *misalju* 3₁₀, 13, 6₁₅, итд., и другим рејим образовањима: *tretje* 19₂₈, *netja* 41₃₈, 46₆, *bratjo* 17₂₀, *difji* 42₉ итд.

Али у неким другим случајевима, на пр. у појединим основама, или облицима глагола *бити*, *пити*, *лити*, који у савременим говорима имају *иј* и *ј*: *убије*, *убијен* и *убјен*, *пијан* и *ајан*, Будмани има двојаку транскрипцију:

cons + j + voc.: *ubjen* 9₂₇, *ubjena* 9₂₇, *pribjenu* 91₃₈, *zjatje* 81₅ и сл.
cons + ij + voc.: *piju* (1 sg. praes.) 32₁₃, *opiješ* 67₁₉ (ориг. *opies*), *nal'jete* 55₃₀, *zijatja* 16₂₄, *zijatju* 14₈, *zmije* (ориг. *zmye*) 94₃₅ итд.

На основу примера из прозе не може се створити поуздан суд о гласовној вредности некадашње групе *њ* у овим случајевима. Међутим, примери из стиха упућују на закључак да је, бар у неким од ових облика, полугласник био такође изгубљен, и да је Будманијева транскрипција *opiješ*, *piju*, *nal'jete* погрешна. Пример

piju има метричку вредност једног слога, *opiješ* вредност два слога, а *naljete* три слога. Претпостављати синерезу *iu*, *ie* после евентуалног губљења слабог *j* није нимало оправдано јер се она у оваквом положју никад не јавља. Требало је дакле транскрибовати *pju*, *opješ*, *naljete*. Такви облици били су у раније време у употреби и у другим говорима, исп. јасне примере *разавиџ ПП I 615*⁵⁰⁻⁵¹, *разавџ ib. 319*¹¹, *чџ ib. 615*¹⁰.

97. Самогласник *a* (наравно непостојан) стоји и на месту секундарног српскохрватског полугласника који се гласовним путем развио у сугласничким групама после губљења крајњег полугласника. Али се стање Зоранићева језика у томе погледу унеколико разликује од данашњег стања у већини српскохрватских, нарочито штокавских говора.

Секундарно непостојано *a* раздваја све крајње сугласничке групе, изузев *st*, *zd*:

slast 6₂₈, 8₂₇, 9₂₈, 12₁, *vlast* 8₈, *žalost* 8₁₁, 9₂₀, 10₇, *mladost* 8₁₂, 9₁₇, *slatkost* 8₁₃, *svitlost* 8₁₄, 11₈, 12₁₀, 22₂, 24₂, *radost* 11₉, *jasnost* 11₁₀, *vernost* 9₁₈, 50₂₄, 78₂₉, *lipost* 6₃₇, 9₁₉, 12₁₀, 14₃₃, 36₃, *sminost* 13₂₁, 18₄₁, 51₁₈, *kripost* 9₂₇, 22₁, 26₃₉, *milost* 9₂₈, 12₁, *nemilost* 9₂₉ итд. итд., *ust* (gen. pl.) 55₂₂,

zvizd (1 = gen. pl. од *zvizda*) 47₁, 54₁₉, 70₁₁, 82₁₇, (2 = „звиздук“) 27₂₈.

Таква је јамачно била и група *šč*, према шток. *шт*, али у Зоранића не долази на крају ни у једном примеру. Група *žj*, међутим, која стоји према шток. *жд* није у Зоранићеву језику овога карактера, иако је у раније време несумњиво била. Зоранић има увек *daž* 10₉, 11₁, 25₁₃, 30₁₆, 74₁₃, 76₁₄, 21₂₁, 80₁₆, 91₃₄, као и *B* (*Rad CXXXVI* 121). Облици *dažja* 51₃₀, *dažječ* 33₃₅, *dažjenju* 25₁₂ у Зоранића, *dažja* у *B* (*Rad CXXXVI* 121, нап. 1), и *dasg*, *dačg* у *Z* (*ib.* 100) јасно показују да је *daž* добивено од *dažj* редукцијом *j* на крају (Решетар за *Z* криво претпоставља групу *žd*, в. § 166, 167).

§ 98. Но осим те групе секундарно непостојано *a* не раздваја ни групе *sk*, *rd*, *nt*:

trisk 16₂₀, 47₃₈, 70₃₁ (у прози), 8₃, 73₇, 89₄₅, 90₃ (у стиху), *vosk* 62₃₇а (у стиху),

dard 51₃₇, 52₁₄, поред *darad* 61₃₀ (све у прози), и *talant* 92₃₃ (у стиху).

Иако неки примери долазе само у стиху, иако чак поред *dard* има и *darad*, несумњиво је да су групе *sk*, *rd*, *nt* на крају речи биле нормалне у задарском дијалекту. Фонетско-физиолошки

оне претстављају оно исто што и групе *st*, *zd*, *šč*: непрекидни импловивни ланац¹⁾, у коме се од гласа већег отвора прелази ка гласу мањег отвора. У таквим везама, сасвим појмљиво, не настаје прекид ланца који ствара вокалски утисак и изазива развитак секундарног самогласника. Уосталом, облик *vosk* долази и у *B*, а поред *vosak* и у *R* (*Rad CXXXVI* 120). На основу тога може се слободно узети да је *a* у облику *darad* добивено аналошким путем. Даље се, исто тако, може закључити да је, упоредно са групом *sk*, у источночакавском без секундарног *a* остајала и крајња звучна група *zg* (на пр. у *mozg*, *bruzg*), иако у Зоранића ни за њу нема примера. Облик *mozg* одиста долази у старих писаца, на пр. у Кавањина, у Вранчићеву речнику, а и у савременим истарским народним говорима, исп. и *moz* у дубровачких писаца (*RJA VII* 29).

§ 99. Поводом овога фонетско-физиолошког разматрања није без интереса поставити питање: како је у источночакавским говорима у раније време без непостојанога *a* могла постојати и група *žj*, кад је сугл. *j* већег отвора него сугл. *ž*. Он је такав у нашим данашњим говорима, а такав је био и у Зоранићеву језику. Управо због тога је и био редукован. Зашто се онда у време развитка секундарног полугласа у групама са другим сугласником већег отвора (*tr*, *dr*, *pr*, *kl*, *gl*, *sm*, *sn* итд.) и у групи *žj* није развио полуглас? Зашто немамо **dažaj* као *vitar*, *vedar*, *vepar*, *dobar* итд. Или зашто *j* није редуковано и у језику *Z*. Несумњиво зато што група *žj* у то време у фонетско-физиолошком погледу није била слична групама *tr*, *dr*, *pr*, *br* итд., него групама *st*, *zd*, *šč*, *sk*, *zg*, тј. зато што је и она претстављала непрекидни импловивни ланац. У таквом ланцу сугл. *j* свакако је морао бити мањег отвора него *ž*. То значи да је у то време фрикативним елемент у њему још силно превлађивао. Овај факат, у вези са неким карактеристикама бележења рефлекса за старо *d'* у *Z*, као што ћемо видети, показује јасно да је раније, па чак и онда кад је *Z* био писан, одиста постојала она физиолошка разлика између етимолошкога *j* и *j* добивеног од *d'*, коју помињу неки старији граматичари, а констатују у појединим чакавским говорима и новији испитивачи (исп. Белић, *Годишњак Српске краљевске академије XXVI* 235—236).

¹⁾ *chaînon implusif continu*, по терминологији Де Сосировој, *Cours de linguistique générale* 86.

§ 100. Самогласник *a* имамо редовно и у групи *nr* у познатом примеру *naraf* 3₇, 25₃₄, 26₅, 44₂₀, *naravi* 6₂₂, 26₂₃ итд. Да ли је оно овде рефлекс секундарног полугласника, или је прасловенског по-рекла, није јасно.

ѣ

§ 101. Самогласник *a* стоји често и на месту некадашњег са-могласника *ѣ* иза сугласника *j*, *ч*, *ж*. Али се поред њега јавља неки пут и *e*.

Редовно је *a* у основама:

jѣ-: *jati* 63_{6a}, *jat* 63_{4a}, _{5a}, *ja* 20₃₅, 24₄, 44₁, 77_{45, 46}, *prijati* 28₃₈, 81₃₆, 88₃₃, *prijat* 25₃₈, 38₂₁, *prijah* 11₂₆, *prija* 42₂₄, 44₃₅, 47₃₀, 49₃₇, 53₁₄, *prijaše* 17₂₀, 24₁₅, *prijal* 36₁₀, *prijat* (part. perf. pass.) 92₆, *prijata* 18₂₄, 49₈, *prijatu* 94₁₁, *pojah* 24₃₄, *poja* 7₃₁, 22₂₈, 26₆, *pojaše* 37₈₋₉, 39₁₂, *pojata* 23₁₈, *obuja* 40₁₈, 50₂₁, *obujat* 52₇, *obujata* 48₁₅. У облицима *jamši* 13₂₄, *prijam* 20₈, 22₃₀, *pojam* 14₁₆, 16_{12, 14, 17}, 26₁₅, 51₃₇, 55₁₇, 62₁₈, 64₂₈, *obujam* 51₃₈, *prijamši* 40₁₈, *pojamši* 9₂₃, 25₃₁, *pojanši* 18₂₈, *zajamši* 47₂₄, самогласник *a*, наравно, није рефлекс за *ѣ*, не-го за *ъ*.

jѣ dr-: *jadrna* 18₃₁, *jadrnih* 15₁₇, 19₃₃, 23₂₁, *najjadrnija* 19₂₆.

За основу *žѣd-* има само један пример са *a*: *žaju* 42₃₃, уједно једини пример рефлекса иза *ж*, па се не може знати је ли и ту *a* било редовно, или не. У *ožamši* 39₁, наравно, *a* је опет на месту *ъ*.

§ 102. У другим основама поред *a* налази се и *e*:

jazik 4₄, 67₃₃, 87_{18, 20}, 88₁₇, *jazika* 4₉, 21₇, 86₂₁, 94₄, *jaziku* 87₂₃, *jazikom* 55₉, 71₃₆₋₇, 76₉, *jazicih* 82₄ — и *jezik* 55₇, 67₅, *jezika* 87₁₄, *z a č a l a* 7₇, *začafši* 38₁, 48₃₉, *počah* 56₃₈, *počaše* 47₁₈, 52₃₄, *počalu* 6₁₁, — и

početi 18₃₆, *počeh* 81₁₈, *poče* 18_{25, 38}, 19₃₁, 21₂₃, 23₁₅, 25₃₁, 31₃₃, 50₁, 52₂₀, 55₂₄, 57₃₀, 62₂₉, 72₉, 76₁₅, 83₂₇, *počela* 86₃₀, *početak* 18₂₅, 31₁₇, 41₃₁, 85₁₆, *početku* 23₂₃. У основи *čѣ-* се, дакле, извршила извесна расподела: у *začѣ-* је увек *a*, а у *počѣ-* обично *e*, а врло ретко *a*. У *počamši* је *a* од *ъ*, са *t* унесеним аналогijом према *jamši* и сл.

§ 103. У свима другим основама са старим *ѣ* иза сугл. *j*, *ч*, *ж*, које долазе у тексту налази се само *e*:

jek 79₂₈, *jeci* 15₂₂, *jekih* 12₁₁, *ječuo* 91₆, *ječeci* 12₁₃, 79₂, 80₁₅, *ječec* 72₁₁, *ječući* 41₇, *ječuć* 62_{31b}, *često* 9₁₅, 25₂₁, 30₁, 75₃₈, 61₁₆, *česta* 17₁₆, *česti* 6₂, *češčekrat* 26₃,

čestit 10₄, 19₈, 30₂₂, 76₂₈, 92₁₀, *čestito* 37₄, 77₁₁, *čestita* 12₃₅, *čestiti* 20₂₁, 72₁₅, *čestitih* 13₂₆, *zločesta* 16₇₋₈ *zločeste* 16₉.

Иза *ш*, *шћ* редовно је опет *е*:

šetajuć 90₃₅, *šetaše* 77₆, *šetam* 77₁₀, *pošetafši* 47₃₅, *šćediti* 29₂, 81₃₁, *šćedeć* 23₄. Исто тако и у наставцима, у ген. јединице и ак. множине *-ja-* основа, и ак. множине *-jo-* основа, као и у 3 л. множине аориста.

§ 104. У погледу на ову познату црту, којом се источничакски говори одликују од свих других српскохрватских говора штокавских на једној, и западночакавских на другој, Зоранићев језик се не слаже са лекционарима. *В*, истина, за *ѣ* иза *ј*, *ч*, *ж* има такође мешовит рефлекс *а/е*, али има много више примера са *а* него Зоранић. Само у основи *čest-* је и у њему увек *е*. *З*, међутим, има увек без изузетка *а*, наравно опет само иза *ј*, *ч*, *ж*, а не иза *ш*, *шћ* (*Rad CXXXIV* 109). У глаголским листинама налази се такође понеки пример: *АС 37* за^ка, *АС 60* почаше, *АС 55* початк^к, початак^к. У *Š* само један *šagã*. Али у ћирилној листини писаној на Вукшићима 1492 г. (*АС 136*) већ стоји почаше. Јасно је, дакле, да је некад у целом источничакском дијалекту иза *ј*, *ч*, *ж* (дакле не уопште „иза меких сугласника“) гласовним путем од *ѣ* преко сасвим отвореног *е* добивено *а*, као у руском и чешком језику, а да су облици са *е* унесени доцније, почев од XV века, са истока, из суседних штокавских икавских говора или из западних чакавских заједно са многим другим гласовним и морфолошким цртама, као што то и Решетар (*Rad CXXXIV* 108) с правом претпоставља.

l

§ 105. Самогласник *а* налази се и на месту сугласника *л* на крају слога, али само иза самогласника *и*. Број примера је сразмерно сасвим мален:

složia 11₂₈, 21₁₇, 29₃₅, *utišia* 3₂₉, *skusia* 88₁₂, *bia* 8₂₅, *služia* 8₂₆, *užia* 8₂₇, *želia* 8₂₈. Пример *meako* 84₃₈ (*meacho ali plitcho*, прасл. *měľькъ*) сасвим је усамљен, и зато непоуздан и по рефлексу за *ě* и по замени *л*. Могло би бити *miako* или *melko*.

Далеко је већи број примера у којима је *л* иза самогл. *и* очувано:

а) у именским образовањима: *dil* 3₁₉, 29₂₉, 7₂₇, 12₂, 24₃₁, 37₃₄, 61₃₃, 70₆, 71₂₃, 87₂, 92₂, *bil* 15₃₁, 26₁₄, 76₃₂, 92₂₂, 95₃₅, *Velebil* 69₃₀, 35₃₅, 70₃₇, 39₃₉, *mil* 10₃, 43₁₈, 49₁₆, 76₃₀, 78₄₄, 80₂₄, *čil* 36₈, *cil* 61₃₄, *obil* 92₃₅, *smil* 61₆ (због слика, место обичног *smil*), *pogibil* 50₉, *Mihovil* 95₁₁,

Sladmil 5₁₂, 19₃₅, 28₃₈, 29₃₀, *Lubmil* 5₂₀, 31₃₂, 34, 33₉, *Gostmil* 5₁₉, 71₃₁, 72₃, *Žilbil* 11₂₇, 33, *n*, *Pojmil* 5₂₂, *vil* (gen. pl.) 42₂, 44₁₇, 45₂, 49₈, 60₃₈, 76₃₁, 87₁₀, 88₂₇, *skril* 90₃₄, *stril* 6₈, 10₂₂, 32₃₁, 36₂, 43₁₇, 54₃₂, 60₃₆, 61₃, 76₂₉, 80₁, 95₁, 3, — *silnom* 33₂₅, *silnimi* 16₇, *silnih* 10₃₆, *usilno* 9₁₀, 12, 51₃₆, 80₃₇, *usilna* 28₁₇, *usilnu* 6₂₃, *usilnoj* 7₄, *obilje* 12₂₁, 15₃₈, 68₁₁, 92₄, 9, *krilce* 21₃₁, 41₂₄, *krilcu* 41₂₅, 86₂₆, *sfitilhaci* 90₁₂, *Cilmir* 5₂₂, *Vilslaf* 5₂₁, *Vilslava* 4₂₄, *bilja* 12₂₆, 17₆, 40₁₀, 13, *strilju* 29₁₀,

o) у part. perf. act.: *bil* 11₃₃, 22₃, 30₁₈, 31₂₄, 35₃₇, 41₃₁, 43₃₂, 59₂₇, 61₅, 92₂₉, 34, *dobit* 49₂₀, 61₃₁, 62₂₁, *slišil* 28₁₈, 53₄, 69₃₇, 81₃₅, 37, *vidil* 16₂₃, 30₁₆, 59₂₆, 29, 60₃₅, 61₁₃, 83₂₅, *razvidil* 83₂₅, (*vidif* 60₁₅ има *f* очигледно због слика са *priklonif* + *zagrlif* + *udrif*), *mnit* 60₃₇, 62₂₂, *ostavit* 59₂₈, 61₁₉, *izgubit* 21₂₁, 32₂₆, *zgubit* 30₃₅, 32₅, *pogubit* 35₆, *naminit* 61₂₂, *pustit* 59₂₇, *obalit* 10₆, *zapovedit* 64₃₄, *očitil* 29₃₃, *zasnitil* 59₃₀, *probitil* 59₃₁, *sidil* 61₂₀, *ugasit* 36₁, *htil* 45₂₆, *učinit* 5₃₆, 12₁₆, *činit* 71₁₁, *sredit* 23₁₈, *napit* (*se*) 28₂₇, *živit* 10₄, *potamnit* 10₅, *razrit* 61₄, *pravil* 76₃, *bludit* 95₁₆, *oskvrnit* 43₂₉₋₃₀, *opčit* 54₁₄, *razditil* 54₈, *prihinit* 51₃₅, *čtit* 3₁₅, *pripitomit* 61₂₅, *uprit* 61₃₂, *oprit* 75₁₁, *b*, *odrit* 75₂, *umit* 61₃₆, *shranit* 61₂₁.

Овамо не иду примери 2 sg. imp. са елизацијом крајњег *u*, као *smil* (*se*) 22₉ и сл., јер је *l* у њима само привидно на крају слога.

Једном је један овакав облик написан просто без сугласника *l*: *sliši* (Б. *sliši'*) 52₃₇. Није јасно да ли је по среди пример са редукованим крајњим *l*, или штампарска грешка.

§ 106. Иза осталих самогласника *l* је увек неизмењено:

-*al*: — *misal* 3₆, 13, 9₉, 10₃₉, 20₁₇, 24₃₇, 29₂₉, 30₃₄, 36₈ итд., *pečal* 16₁₆, 58₂₉, 32, *pakal* 4₁₇, 15₂₈, 16₃, *oral* 42₂₅, 95₁₀, *uzal* 83₂₈, *djafal* 16₁₅, *osal* 13₁₃, *gusal* 19₃₁, *Paval* 95₁₅, *obal* 29₁₅, 82₃₈, 85₈, *zal* 39₃₆, *prisivital* 11₁₀, *nahval* 23₁₇, *mogal* 6₁₆, 7₂₉, 14₁₁, 19₃₆, 20₁, 23₂₈, 24₁₄, 30₂₆, 36₉ итд., *primogal* 6₃, *izašal* 17₂, 28₁₀, 21, *došal* 28₂₀, *prošal* 13₃₀, *jitmal* 23₂₉, *užival* 23₃₀, *zazval* 13₃₂, *zazival* 23₃₁, *prijal* 29₃₆, 36₁₀, *sal* 36₁₁, *držal* 29₃₉, *skazal* 36₁₆, *kral* 82₁₉, *ostal* 89₃, *pisal* 4₉, 86₃₈, — *misalju* 3₁₀, 6₁₅, 34₁₀, 11, 70₁₁, 21, 71₃₇, *pečalno* 15₃₅, *palme* 85₂₇,

-*el*: — *basel* 4₂₆, 46₂₄, 48₂₈, *Asel* 46₂₆, 34, 47₇, 24, 48₄, 22, *jel* (gen. pl.) 31₂₂, 85₂₉, *vesel* 42₃₁, 86₃₁, 89₂₂, *pel* 86₃₈, 89₃₀, — *veselje* 24₃₅, 45₁₆, 68₉, *zelje* 48₄, 6, 8, 20, 21, 68₁₂, 76₈, *zelja* 48₂₂, *dreselje* 45₁₇, 68₁₀, *jelje* 56₈,

-*ol*: — *bol* 6₃₅, 87₁, *stol* 28₃, *pristol* 25₃₃, *sokol* 39₉ (× 2), 13, *smol* (gen. pl.) 90₉, — *pristolno* 50₃₆, *dolcem* 22₂₀, *dolce* 42₁₄, *molbu* 83₅, *molbami* 6₁₁, 90₁₆,

-*ul*: — *odkrenul* 95₁₁, *ulja* 83₈.

čestit 10₄, 19₈, 30₂₂, 76₂₈, 92₁₀, *čestito* 37₄, 77₁₁, *čestita* 12₃₅, *čestiti* 20₂₁, 72₁₅, *čestitih* 13₂₆, *zločesta* 16₇₋₈, *zločeste* 16₉.

Иза *ш*, *шћ* редовно је опет *е*:

šetajuc 90₃₅, *šetaše* 77₆, *šetam* 77₁₀, *pošetafši* 47₃₅, *šcediti* 29₂, 81₃₁, *šcedec* 23₄. Исто тако и у наставцима, у ген. једнине и ак. множине *-ja-* основа, и ак. множине *-jo-* основа, као и у 3 л. множине аориста.

§ 104. У погледу на ову познату црту, којом се источночакавски говори одликују од свих других српскохрватских говора штокавских на једној, и западночакавских на другој, Зоранићев језик се не слаже са лекционарима. *В*, истина, за *ѣ* иза *ј*, *ч*, *ж* има такође мешовит рефлекс *a/e*, али има много више примера са *a* него Зоранић. Само у основи *čest-* је и у њему увек *е*. *Z*, међутим, има увек без изузетка *a*, наравно опет само иза *ј*, *ч*, *ж*, а не иза *ш*, *шћ* (*Rad CXXXIV* 109). У глаголским листинама налази се такође понеки пример: *AC 37* *закъ*, *AC 60* *почаше*, *AC 55* *початкъ*, *початакъ*. У *Š* само један *sagã*. Али у ћирилној листини писаној на Вукшићима 1492 г. (*AC 136*) већ стоји *почаше*. Јасно је, дакле, да је некад у целом источночакавском дијалекту иза *ј*, *ч*, *ж* (дакле не уопште „иза меких сугласника“) гласовним путем од *ѣ* преко сасвим отвореног *е* добивено *a*, као у руском и чешком језику, а да су облици са *е* унесени доцније, почев од XV века, са истока, из суседних штокавских икавских говора или из западних чакавских заједно са многим другим гласовним и морфолошким цртама, као што то и Решетар (*Rad CXXXIV* 108) с правом претпоставља.

l

§ 105. Самогласник *a* налази се и на месту сугласника *л* на крају слога, али само иза самогласника *и*. Број примера је сразмерно сасвим мален :

složia 11₂₈, 21₁₇, 29₃₅, *utišia* 3₂₉, *skusia* 88₁₂, *bia* 8₂₅, *služia* 8₂₆, *užia* 8₂₇, *želia* 8₂₈. Пример *meako* 84₃₈ (*meacho ali plitcho*, прасл. *mělkъ*) сасвим је усамљен, и зато непоуздан и по рефлексу за *ѣ* и по замени *л*. Могло би бити *miako* или *melko*.

Далеко је већи број примера у којима је *л* иза самогл. *и* очувано:

а) у именским образовањима: *dil* 3₁₉, 29, 7₂₇, 12₂, 24₃₁, 37₃₄, 61₃₃, 70₆, 71₂₃, 87₂, 92₂, *bil* 15₃₁, 26₁₄, 76₃₂, 92₂₂, 95₃₅, *Velebil* 69₃₀, 35, 70₃₇, 39, *mil* 10₃, 43₁₈, 49₁₆, 76₃₀, 78₄₄, 80₂₄, *čil* 36₈, *cil* 61₃₄, *obil* 92₃₅, *smil* 61₆ (због слика, место обичног *smil*), *pogibil* 50₉, *Mihovil* 95₁₁,

Sladmil 5₁₂, 19₃₅, 28₃₈, 29₃₀, *Lubmil* 5₂₀, 31_{32, 34}, 33₉, *Gostmil* 5₁₉, 71₃₁, 72₃, *Žilbil* 11_{27, 33}, *n*, *Pojmil* 5₂₂, *vil* (gen. pl.) 42₂, 44₁₇, 45₂, 49₈, 60₃₈, 76₃₁, 87₁₀, 88₂₇, *skril* 90₃₄, *stril* 6₈, 10₂₂, 32₃₁, 36₂, 43₁₇, 54₃₂, 60₃₆, 61₈, 76₂₉, 80₁, 95_{1, 3} — *silnom* 33₂₅, *silnimi* 16₇, *silnih* 10₃₆, *usilno* 9_{10, 12}, 51₃₆, 80₃₇, *usilna* 28₁₇, *usilnu* 6₂₃, *usilnoj* 7₄, *obilje* 12₂₁, 15₃₈, 68₁₁, 92_{4, 9}, *krilce* 21₃₁, 41₂₄, *krilcu* 41₂₅, 86₂₆, *sfitilñaci* 90₁₂, *Cilmir* 5₂₂, *Vilslaf* 5₂₁, *Vilslava* 4₂₄, *bilja* 12₂₆, 17₆, 40_{10, 13}, *strilju* 29₁₀,

б) у part. perf. act.: *bil* 11₃₃, 22₃, 30₁₈, 31₂₄, 35₃₇, 41₃₁, 43₃₂, 59₂₇, 61₅, 92_{29, 34}, *dobil* 49₂₀, 61₃₁, 62₂₁, *slišil* 28₁₈, 53₄, 69₃₇, 81_{35, 37}, *vidil* 16₂₈, 30₁₆, 59_{26, 29}, 60₃₅, 61₁₃, 83₂₅, *razvidil* 83₂₅, (*vidif* 60₁₅ има *f* очигледно због слика са *priklonif* + *zagrlif* + *udrif*), *mnil* 60₃₇, 62₂₂, *ostavil* 59₂₈, 61₁₉, *izgubil* 21₂₁, 32₂₆, *zgubil* 30₃₅, 32₅, *pogubil* 35₆, *naminil* 61₂₂, *pustil* 59₂₇, *obalil* 10₆, *zapovidil* 64₃₄, *očutil* 29₃₃, *zasnitil* 59₃₀, *problidil* 59₃₁, *sidil* 61₂₀, *ugasil* 36₁, *htil* 45₂₆, *učinil* 5₃₆, 12₁₆, *čini* 71₁₁, *sredil* 23₁₈, *napil (se)* 28₂₇, *živil* 10₄, *potamn* 10₅, *razril* 61₄, *pravil* 76₃, *bludil* 95₁₆, *oskvrnil* 43₂₉₋₃₀, *općil* 54₁₄, *razdilil* 54₈, *prihinil* 51₃₅, *čtil* 3₁₅, *pripitomil* 61₂₅, *upril* 61₃₂, *opril* 75_{11b}, *odril* 75_{2b}, *umil* 61₃₆, *shranil* 61₂₁.

Овамо не иду примери 2 sg. imp. са елизијом крајњега *u*, као *smil (se)* 22₉ и сл., јер је *l* у њима само привидно на крају слога.

Једном је један овакав облик написан просто без сугласника *l*: *sliši* (Б. *sliši'*) 52₃₇. Није јасно да ли је по среди пример са редукованим крајњим *l*, или штампарска грешка.

§ 106. Иза осталих самогласника *l* је увек неизмењено:

-*al*: — *misal* 3_{6, 13}, 9₉, 10₃₉, 20₁₇, 24₃₇, 29₂₉, 30₃₄, 36₈ итд., *pečal* 16₁₆, 58_{29, 32}, *pakal* 4₁₇, 15₂₈, 16₃, *oral* 42₂₅, 95₁₀, *uzal* 83₂₉, *djafal* 16₁₅, *osal* 13₁₃, *gusal* 19₃₁, *Paval* 95₁₅, *obal* 29₁₅, 82₃₈, 85₈, *zal* 39₃₆, *prisivital* 11₁₀, *nahval* 23₁₇, *mogal* 6₁₆, 7₂₉, 14₁₁, 19₃₆, 20₁, 23₂₈, 24₁₄, 30₂₆, 36₉ итд., *primogal* 6₃, *izašal* 17₂, 28_{10, 21}, *došal* 28₂₀, *prošal* 13₃₀, *ji-mal* 23₂₉, *užival* 23₃₀, *zazval* 13₃₂, *zazival* 23₃₁, *prijal* 29₃₆, 36₁₀, *sal* 36₁₁, *držal* 29₃₉, *skazal* 36₁₆, *kral* 82₁₉, *ostal* 89₃, *pisal* 4₆, 86₃₈, — *misalju* 3₁₀, 6₁₅, 34_{10, 11}, 70_{11, 21}, 71₃₇, *pečalno* 15₃₅, *palme* 85₂₇,

-*el*: — *basel* 4₂₆, 46₂₄, 48₂₈, *Asel* 46_{26, 34}, 47_{7, 24}, 48_{4, 22}, *jel* (gen. pl.) 31₂₂, 85₂₉, *vesel* 42₃₁, 86₃₁, 89₂₂, *pel* 86₃₈, 89₃₀, — *veselje* 24₃₅, 45₁₆, 68₉, *zelje* 48_{4, 6, 8, 20, 21}, 68₁₂, 76₈, *zelja* 48₂₂, *dreselje* 45₁₇, 68₁₀, *jelje* 56₈,

-*ol*: — *bol* 6₃₅, 87₁, *stol* 28₃, *pristol* 25₃₃, *sokol* 39₉ (× 2), 13₁₃, *smol* (gen. pl.) 90₉, — *pristolno* 50₃₆, *dolcem* 22₂₀, *dolce* 42₁₄, *molbu* 83₅, *molbami* 6₁₁, 90₁₆,

-*ul*: — *odkrenul* 95₁₁, *ulja* 83₈.

§ 107. Ови оскудни и делом необични примери замене крајњега *л* самогласником *а* у Зоранићеву језику били би мало и сумњиви да нису засведочени и у другим старијим источничакавским језичким споменицима и, нарочито, у неким савременим говорима. У Книјској листини (АС 60) такође долази *а* место *л* на крају слога, под потпуно истим условима под којима и у Зоранића, само иза самогласника *и*: *кна* (× 2), *днa* (× 13), *имнa*, поред *тѣкал*, *позвал*, *допал*, *отговарал*, *рекал* (× 2) *с(т)ол*, *стол* (× 2), *питал*, *двигал*. Од данашњих говора имају ову црту чакавски и штокавски говори задарске и сплитске околине и неки истарски говори. Не може се, дакле, сумњати да примери са *а* претстављају особину народног говора Задра и околине у Зоранићево време.

§ 108. Спорно је питање на који су начин добивени ови облици. Свакако под сугестијом савремених штокавских партиципа на *ā*, распрострањених већином у југозападним говорима, Решетар је претпостављао да се облици на *-ua* не могу тумачити друкче него „као аналогија према облицима као *dā*, *rekā*, *kazā* итд., гдје је *л* претворено у *о*, па *ао* сажето у *ā*“ (*Rad CXXXVI* 106, слично и у *Der štok. Dialekt* 108-109), иако је увиђао и изрично наглашавао да таквом тумачењу стоји на путу једна велика препрека: да се облици на *ua* јављају у споменицима пре него они према којима би имали бити образовани. Проф. Белић је, према томе, дао много вероватније тумачење. Он је такође претпоставио аналошки утицај, механичко преношење вокала *а*, који се у облицима глагола с осном на консонант као *mogā* (: *mogla*, *moglo*) осетио као засебан наставак, међу глаголе с осном на *и*. Само што те облике није, као Решетар, тумачио сажимањем *ао* у *ā*, него губљењем *л* на крају слога (речи), раширеним у различним старим и савременим чакавским говорима (*Диал. карта* 55, нап. 1), исп. примере у *B pozna* (× 2), *prida* (*Rad CXXXIV* 152; Решетар их криво тумачи сажимањем), можда и *poko* *B* 114 (м. *pokol*), *po* *B* 131 (м. *pol*), врло много у Бараковића, у слику и мимо слика, *dosega St P XVII* 2 (+ *svega*), *bi* иб., *steka* 3, *ukre* 4 (+ *gre*), *vaze* иб., *objubi* 6, *slavi—ostavi* 8 (+ *naravi*), *obradi—zakradi—pozlatil—naplati* иб., *moga* иб. (+ *ovoga*) итд., а вероватно и поменути пример у Зоранића *sliši* 52₃₇.

О рефлексу *о* за крајње *л* исп. § 115.

109. Самогласник *а* има у Зоранићеву језику редовно и реч *таџ* 45₃₃, *таџиџ* 42₂₈. *Z*, међутим, има увек рефлекс прасл. дублета *теџь*, а *B* мешовито *теџ/таџ* (*Rad CXXXIV* 100). По свој прилици

је и овај Зоранићев облик у задарски дијалекат унесен са стране, из суседних штокавских говора, у којима је био уопштен други прасл. дублет *тъць*.

§ 110. Најзад, редовно *a* има у Зоранића и основа *malin-malin* 5₈, 93₈, 12₃₁, 31₃₁, *malinski* 73₂₅, *malinar* 93₂₆, *malinara* 93₈, 16₃₁, 21₃₁, *malinaru* 93₂₈, као и у многим савременим и старим чакавским говорима. Она је можда позајмица романског порекла.

О *a* полугласничког порекла на крају предлога и префикса в. § 154—155, а о *a* у групама *въ*, *вь*, *въз* § 123—124.

4. Самогласник *o* (*o*, *l*)

§ 111. Самогласник *o* је једини од свих старих самогласника који је до Зоранићева времена дошао готово у свом првобитном обиму. Тек у малом броју примера се показује тенденција да му се обим прошири заменом сугласника *л* на крају слога са *o*. У неким усамљеним случајевима оно се у Зоранићеву језику налази и према другим самогласницима осталих говора.

Прасловенског је порекла *o* у

lastovic (gen. pl.) 93₁₂, према шток. *ластавица*. Исп. између других словенских језика чешко *lašťovka*, *vlašťovka*. Облик *lastovica* је познат и неким савременим српскохрватским дијалектима, на пр. чакавском говору Новог (Белић *Замъшки* 3).

§ 112. У *udorci* 43₁₁, 60₁₂, 78₄ (само једном и *udaracet* 77₃₂), имамо новије образовање с вокализмом *o* основе *dьr/der*, исп. *udri* (3 sg. aor.) 43₁₈, 44₂₃, 47₈₈, *izdri* 27₅, 89₃₇, *razdri* 48₁₇, *udriše* 33₁₂, *izdriše* 76₆, итеративно *udira* 93₁₅, поред облика са старијим вокализмом *udaraše* 93₁₈, *udara* 60₈ (+ *razgovara*), *udaren* 77₃₀ (+ *privaren*).

§ 113. Морфолошким путем добивено је *o* у

nizoka 28₆. Цео суфикс *-ok* унесен је са стране, по свој прилици из придева *visok*, под утицајем семантичког паралелизма.

§ 114. Самогласник *o* имају у Зоранића и усклици

ovo 51₂₆, поред *evo* 75₃₇, 89₄, *oto* 94₃₂, поред *eto* 11₃₂, 12₃₂, 13₂₂, 15₁₀, 43₈₉, 48₁₀ итд., *ono* 16₇, 43₁₄, поред *eno* 95₉, 11₃₁. Тајви облици су сасвим обични у старих чакавских писаца, и у језику лекционара (*RJA s. v. ovo, oto, ono*, и *Rad CXXXIV* 106). *Z* има врло често и загонетно *eovo* 1₁₅, 3₄₁, 4₁₀, 19₁₉, 6₂₇, 8₁₇, 29₂₉ (× 2), 9 итд., а једном чак и *eov* 16₂₄, поред *ovo* 2₇, 7₁₇, 23₂₃, 8₅, 15₄₁, 42₄₂, 22₃₁ и сл., *oto* 2₁₀, поред *eto* 16₃₃ итд., а врло ретко *evo*. Решетар наводи само један пример (*Rad CXXXIV* 106).

Облици *ovo, olo* су новији, образовани под утицајем демонстративних основа *ov-, ol-*. Према њима је доцније образовано и *oto*. Облик *eovo* у *Z* постао је опет по свој прилици контаминацијом *evo* и *ovo*. Замен.-прид. облик *eov*, јасан је доказ да је између усклика *evo, epo* и демонстратива *ov-, ol-* било везе.

1

§ 115. Напоследку, самогласник *o* стоји у малом броју примера и на месту старијег сугласника *l* на крају слога или речи: *slišio* 11₃₁, 14₁₉, 28₂₂, 48₃₅, *bio* 13₃₈, 43₃₅, *imio* (ориг. *umiyo*) 29₃₈, *pohvalio* 13₃₂, *zbudio* 31₁₇, *svionu* 43₁₇.

Као што се види *o* се јавља место *l* под потпуно истим условима под којима и самогласник *a*, само иза самогл. *u*. Због тога мислим да примери *podne* 17_{9, 14}, 37₁₁, 50₃₈, 69₈, (поред *poldne* 88₅, *poldno* 52₃₆), *doñi* 24₈, *doñe* 54₁₀, *doñet* 52₃₆, *doñim* 27₃₇, *najdoñet* 15₃₈, (поред *dolña* 13₉, *najdolñoj* 40₃₈) не претстављају облике с вокализацијом *l* у *o* и сажимањем *oo* у *o*, као што узима Решетар (*Rad CXXXVI* 106), него примере губљења *l* на крају слога пред сугласником. У тој мисли ме поткрепљује чињеница да и у *Z*, који уопште не зна за вокализацију сугл. *l* на крају слога, долази пример *dopodne* 31₁₂. Исп. и облик *отаръ* у тест. с Уљана из 1466 год. (*AC* 82).

§ 116. Замена старијег сугласника *l* на крају слога (речи) самогласником *o* позната је, и то у много већој мери, и другим старијим источничакским споменицима, нарочито споменицима из источнијих крајева, из Сплита и околине, с Хвара итд. *B* већ обилује примерима ове замене, а и Марулић их доста употребљава, нарочито у прози (*Rad CXXXVI* 106). Исто тако и у мањим локалним споменицима налазимо ову црту. У ћирилској листини из Клиса од 1506 год. (*AC* 177) има *хтно, говорно, љкно, нѣдно, продло, ванзао, сл(а)о*, у ћирилској листини с Вукшића од 1492 (*AC* 136) *миховно, павао*, и најзад у глагољској листини из Рмња од 1451 (*AC* 58) *диоце, диоци*. Несумњиво је, дакле, да је она већ у другој половини XV века била раширена у народним говорима крајњег дела источничакских говора. Њено географско простирање у то време јасно показује да је замена крајњег *l* са *o* дошла у току XV века са истока, из суседних штокавских говора, у којима се, као што је познато, јавила већ у половини XIV века, и да је постепено заузимала терен према западу.

5. Самогласник у (и, о, љ и њд.)

§ 117. Самогласником у замењени су редовно прасл. самогласници и и о. У примеру *verugati* 15₃₇, према шток. *veruga* имамо други суфикс.

!

§ 118. Самогласник у стоји редовно и на месту старијег српскохрватског самогласничког *l*. Та је замена у задарском дијалекту била свакако извршена доста рано, јер је увек спроведена и у *Z*. Исп. и у *AC 60* (1451) редовно *дѣг* (× 4), *дѣга*, *дѣгован'ѣ*, *дѣговани* (× 3), *дѣгѣщиѣ*, *мѣчан'ѣ*. Само у усамљеним источничавским језичким споменицима налазимо и трагове старијег рефлекса. *Š* има обично графију *ul: pulc* 39, *pult* 52, 55, *pulti* 48, 49, 50 (× 2), 51, *pultgu* 57, 62, *pulteu* 43, 46, *napulnege* 10, *ispulnege* 5, двапут *ol: golbini* 28, *dolsnih* 29, и једном *u: sputihl* 43. *K* такође *ul: pulku, pulno, pulna* и *u: puk, napunil* (*Rad CXXXIV* 142), *AC 37* (1437) *длжан'* (× 2), *длжн*, *длжници*, а *AC 67* *длг* поред *дѣг'* *дѣзи*, *дѣжан*, *дѣжнн*, *напѣнвиши*, *напѣнн*.

Примери у *Š* и *K* могу претстављати и старији изговор задарског дијалекта, пошто су оба споменика писана најдоцније крајем XIV века, или изговор неког локалног говора удаљенијег од копна. Примери у *AC 37* претстављају несумњиво само ово друго, јер је и временом и местом врло мало удаљен од *AC 60* (1451, Книн) у коме је, као што смо видели измена *!* у у редовно извршена.

Према томе, ова црта кретала се по свој прилици с копна на острва.

У примеру *plazeći* 94₈₅ (с непрелазним значењем) имамо други вокализам, исп. данашње *плазити* с прелазним значењем.

v

§ 119. Самогласник у стоји у Зоранићевој језику већином и на месту некадашњег сугласника *v* у почетку речи пред сугласником (тј. на месту старије групе *vъ/vь* отвореног слога на почетку речи). Зоранићева графија, истина, не показује то јасно, пошто се гласови *v* и *u* пишу једним и истим словом *u* (§ 9). Али има посредних доказа за то. Један од тих је, на пр., *веза и њ* 41₉, 77₂₈, у којој слово *u*, очигледно, не може имати другу вредност осим самогласничку. Још бољи и јаснији доказ је чињеница да у стиху *u* које стоји на месту старог *vъ/vь* отвореног слога чини увек слог. Исп.:

- 8₆ *tako straha toga vlast bude u nem vrit,*
 8₁₃ *Momu žitku slatkost u ničem ne čutim,*
 9, *Poživih ufajuc u takoj ljubezni,*
 9, *U takoj himbezni misal mu pitajuć,*
 10₁ *U ogañ mi stavi srdačce tolikoj* итд. врло често.

У прози долази у на месту старијег *vъ/vь* редовно, без изузетка, а у стиху врло често, исп.: *u kot* 6₂₄, *u sfem* 6₂₈, *u dube* 6₂₅, *u petje* 3₁₄, *u jinih* 7₃, *u plač* 11₇, *u ljubaf* 12₂₆, *ulisti* 13₈₆, 15₂₃, *ulizoh* 17₈, 85₂₂, 88₄, *ulize* 7₃₁, 38₂₀, 82₃₂, *uprosiše* 45₈, *unutri* 14₈, 29₁₃, *unutra* 15₂₃, 55₁₄, *uz to* 28₁₇, *us to* 17₄, *uza ñ* 7₃₄, *uza ñu* 81₁₅, *uz ñu* 51₁₈, *uz goru* 4₁₅, *uznita* 3₁₄, *uzdajuci se* 4₁, *uzrok* 4₁₃, 7₁₉, *uzmožan* 5₃₃, 49₂₀, *uzmož* 84₄, *uzdasi* 5₃₅, 48₁, *uzdišuci* 50₂, *uzdišuc* 48₈, *uzdržati* 51₇, *uzdrži* 45₃₈, 46₅, 49₄, 52₁₁, 17, *uzdrže* 4₁₂, 48₂₉, *uzdrža* 46₈, *uzdržaše* 48₂₂, *uzmoli* 45₁₀, *uzmoliše* 45₂, *uzgrusti se* 47₅, *uzveselih se* 48₂₈, *uzstadiš se* 37₉, *užga* 16₅, 43₂₀, 50₇, 53₃, *užgaše* 43₂₂, *užeže* 77₂₈, *užgala* 25₂₂, *užgan* 22₂, *užgani* 90₁₁, *užgano* 50₆, *užgane* 47₁₁, *zaužge* 53₃₅, 83₂₃, *učeru* (= јуче) 37₁₉ итд.

§ 120. Али се на месту старог предлога *vъ* доста често у стиху налази написано и *f*: *f uzi* 21₉, 30₃₁, 31₁₄, 58₈₇, 61₁₁, *f oči* 31₃₇, *f očicih* 24₃₈, 59₃₃, *f očijih* 10₂₁, *f udih* 68₂, *f umiļenoj stavi* 92₁₈, затим *f srcu* 27₁₄, 73₃₉, 77₂₈, 80₄, *f srcih* 91₃₆, *f srdačcu* 19₁₈, 36, 20₂, *f srdačce* 33₂₈, *f službi* 11₂₆, 36₂₅, *f žitku* 25₉, 73₄₀, *f ljubavi* 58₇, *f ljubvenoj ulici* 90₁, *f ljubvenoj dežeļi* 18₁₁, *f noći* 37₇, *f noćni mrkli mraci* 73₄, *f ñih* 72₂₆, 65₁₇, *f suzah* 10₃₈, *f skruci* 61₂₁, *f stavi* 67₈, *f sfako pečaljenje* 92₃₀, *f pokoj* 19₂₁, *f pogibili* 74₅, *f pravof ljubavi* 58₃₂, *f primalitju* 64₂₂, *f protivni* 68₂₆, *f propasti* 75_{12b}, *f tuzi* 61₁₂, *f tebi* 19₁₃, *f trisku* 90₅, *f trudna oboju* 80₁₂, *f kogod nepodobstvo* 68₄, *f razboru* 67₁₅, *f rojstvu* 65₁₂, *f rajskoj (dežeļi)* 18₁₂, *f rumeno lice* 63_{22a}, *f moru* 58₁₆, *f tom srdačcu* 8₃₆, *f nebeskih zlamen* 74_{30b}, *f najtipļi cvit* 34₂₂, *f jednakoј kriposti* 65₉, *f baščtne* 75_{17b}, *f državi* 18₉, *f dobi* 65₁₆, 67₆, *f zori* 30₇, *f zmoju* 63_{17a}, *f žalosti* 59₂₇, *f gorke tužice* 63_{24a}, *f gore* 74_{1a}.

У вези са речима које почињу сугласником в овај облик предлога *vъ* је друкче означен. Једном је написан са *f*: *f vensu* 60₂₃ (ако је Будманијева транскрипција тачна), а три пута је потпуно изостављен:

61₁₃ *Da ñh vraļt ovoj mliko vidl vrući* (ориг. *utugli* Б. је безразложно транскрибовао *a vtuļi*),

91₁₉ *A vrimeni zimñih ni travice zamah* (ориг. *Aurñment* Б криво *a v vrimenih*), и најзад

42₂₅b -26b *Jove se ne stvara*

kot frimena stara (ориг. *frimena* Б. криво *f frimena*), пример у коме је гласовна група *vr*, која се иначе стално пише *ur*, написана *fr* очигледно под утицајем графије у примерима као *f dobi*, *f gore* и сл.

У стиху:

68₂₃ *v ognju krepnim*

Будманијева транскрипција *v* је погрешна. Слово *u* ту не означава сугласник *v*, него самогласник у који је синерезом спојен са *o* у један слог *uo*.

§ 121. Да у овим примерима *f* има вредност сугласника *v*, тј. да претставља старији невокализовани облик предлога *vъ* види се по томе што никад не чини слога:

8₃₆ *to poznaju nad sfe f tom srdačcu sada,*

10₂₁ *F očijih joj staše љubven bog prihitran,*

10₃₈ *da f suzah umoren žitak moj kophaše,*

11₂₆ *da f službi љubvenoj smrt prijah za mito* итд.

Није нимало тешко разумети ове примере с изосталом заменом *v* са *u*. Довољно је скренути пажњу на чињеницу да се они налазе само код предлога *vъ*, и само у стиху, а никад код других речи са некадашњим *vъ/vъ* отвореног слога, и никад у прози, па да се одмах увиди да је по среди један архаичан, специјално песнички облик, очуван књижевном традицијом из времена кад је још био у употреби, због тога што је погодан за версификацију, кад потреба метра захтева да се не добије један слог више. Зато се, уосталом, и означава увек словом *f*, чак и пред самогласницима.

У три последња примера је такво *v* спојено са почетним *v* наредне речи.

§ 122. Само у једној категорији није извршена замена са у групе *vъ* отвореног слога, иако је полуглас испадао. То су зависни падежи заменичког придева *vas* и образовања сложена од њега. У њима место *vs* стоји метатезом добивено *sv*, исп. § 148.

§ 123. Када је група *vъ/vъ* била у затвореном слогу полуглас се чувао, па је *vъ* прешло у *va*. Таквих случајева нема много: редовно пот.-асс. једн. мушког рода замен. придева *vas*, прилози *vazda*, *van*, *vanka*, и под утицајем ова два последња облика и прилог *vani*.

§ 124. У два случаја, међутим, стоји *va* и на месту *vъ* отвореног слога, у облицима од основа *vъpi-ti* и *vъzъ-ti*: *vapiti* 79₃, *varijet* 21, (наставак није сасвим јасан, јер оригинал има *variet* у слику

са *mrzim* + *vidim* + *prosim*), *vapaj* 79₂₆, 80₁₂, *vaze* 26_{7, 10, 14}, 38₃₉, 77_{15, 21}, *vazeše* 43₂₄, *vazimaše* 93₂₅, *vazam* 26₁₇, 62₂₀, 69₂₆, *vazamši* 37₈, 38₃₂₋₃, 39₂₂, 48₇, 54₁₇ итд. Али поред тога има и *uzeti* 62₂, *uze* 59₅.

Тумачити постанак ових и сличних облика са *va* утицајем акцента, као што чини Решетар, није ни потребно ни оправдано. Кад је, после губљења полугласника у отвореним слоговима, у затвореним добивено *в* (и после прелаза *ь* у *a va*) а у отвореним *v*, утицаји аналогije добили су широко поље, нарочито у основама које су, у зависности од образовања, имале и *в* (*va*) и *v*. Они су се доцније, разуме се, ширили и на друге, па и на оне које нису ни знале за напоредност *в* (*va*) и *v*. То врло јасно илуструје чињеница да је старији облик *va* предлога *в*, добивен у затвореним слоговима, потпуно истиснут у Зоранићеву језику, иако је у *Z* још сасвим обичан.

О неким случајевима губљења сугласника *v* добивеног од прасл. групе *в* отвореног слога *v*. § 193.

§ 125. По ономе што Решетар утврђује за језик лекционара изгледало би да се у погледу на ову црту Зоранићев језик слаже са *B*, а са *Z* разилази. Истина, графика и код њих ствара тешкоће. *B* има на месту старијег *в*/*в* написано редовно *u*, а *Z* поред тога неки пут и *f*: увек у зависним падежима заменичког придева *vas*, и сложени *fse* 2₂₂, *fso* 3_{12, 17, 4_{12, 15}}, 9₈, *fsi* 4₁, *fsy* 1_{32, 3_{6, 22}}, 7₃₀, 8₁, *fsu* 5₂₅, *fsih* 1_{9, 5_{14, 26}}, 11₂₆, *fsim* 1₂₃, *fsym* 3₂₇, *fsega* 2₂₉, *fsemu* 2₁₀, *fsem* 2₃₃, *fsachi* 1_{32, 2_{31, 5_{33, 14_{14, 34₁₁}}}, *fsacho* 14_{13, 38₁₃}, *fsachoga* 3_{24, 14₁₃} итд., затим *f chriposti* 1₆, *f nouom* 15₁₆, *f to* 6₃₄, *f damasch* 35₃₉, *f damaschu* 36₂₃, *f damascu* 36₁₈, *fsčeti* 1₁₇, *fse* (aor. 3 sg.) 7₁₉, *fsymglie* 8₂₉, *flice* 38₁₃, *f hiči* 39₂₆, *fstani* 7_{26, 8₂₆}, *f crychaf* 32₂₉, *f choga* 34₁₅, *f yeruselemi* 37₁₀. Не може бити никакве сумње да је у овом другом случају забележен изговор *v*. Али то никако не значи, као што мисли Решетар, да у *Z* и „слово *u* (*v*), када стоји према ст. сл. къ-, въ-, треба читати баш *v* а не *u*“, или да се може узети „да се овако *u* (*v*) редовно изговарало збиља као *v*, али може врло лако и то бити, да се уз старије *v* чуло и млађе *u*“ (*Rad CXXXIV* 104). Многи примери, напротив, сасвим очевидно показују да се овакво *u* мора узети као *u*. У примеру *u gn* 34₁₁ *u* несумњиво не може гласити *v*. Исто тако ни у примерима *u me* 14_{3, 39_{26, 40₃₆}} (= *u me*), *u mni* 29_{38, 65_{3, 4, 6}}, *u uiche* 31_{4, 65₃₇}, *u uas* 31_{32, 37_{30, 60_{6-7, 35, 65_{7, 13}}}, а јамачно и *u fsih* 1₉, *u fsa* 9₉, *u fsacho* 38₁₃, *u sni* 7₁₇ *u sny* 7₂₂, *u suitah* 28₃₁, *u uodu* 31₃₇, *u urime* 37₃₁, *u ueli* 37₁₄, *u uedosce* 35₃₉. Најзад, ни у примерима *usmet* 64₁₄ (обично је *vazme*}}

38₂₄, *vazmu* 39₂₈ и сл.), *usduignuti* 13₇, *usduignut* 28₂₉, *usduignufsi* 27₃₇, и сл., *usuisite* 10₃₄, *usuisil* 14₁₂, *usuisen* 28₃₂, *uscharsnu* 13₈, 15₂₀, *uschrisy* 20₈, *usmočno* 15₃₁, *usmosna* 31₃₉, *usda* 15₁₂ и сл. врло често. Шта више, неке од њих је и сам Решетар навео са изговором у (*Rad CXXXIV* 105), па је унеколико неразумљиво зашто је поврх свега тога извео овакав закључак. Поготову кад је навео и онај најречитији доказ, облик *uadrino*, у коме се, по његовим сопственим речима, „етимолошко у помијешало с онакијем у које је постало од *въ*“. Тај облик не би могао ни настати да *ва* и *у* нису били у напоредној употреби у истој функцији.

Јасно је, дакле, да и *Z* има поузданих примера са у на месту старих група *въ/въ* отвореног слога. Да ли се сваки овакав пример графије *и* има узети са вредношћу у питање је спореднијег значаја, на које ће се вероватно детаљнијим проучавањем ове црте моћи дати одговор. Главно је да и он доказује да је у време кад је писан замена *въ/въ* са у у Задарском дијалекту већ била вршена.

Још несумњивије сведочанство о тој замени дају нам глагољске и ћирилске листине које јасно разликују *в* од *у*. У *АС 60* налазимо редовно *у*, осим пред сугласником *с*: *ѡ стол*, *ѡ столи*, *ѡ дѡговани* (× 3), *ѡ мисти*, *ѡ залѡгѡ* (× 9), *ѡ залѡг* (× 2), *ѡ срѡи*, *ѡ пластѡи* (× 7), *ѡ рѡке* (× 2) итд., према *вѡе*, *вѡим*, *вѡакомѡ*, *вѡстав*, а такође и у *АС 136 ѡ вѡкниѡиѡѡ*, *ѡ пѡиѡ столѡ*, *ѡ антиѡѡ*, *ѡ томѡ* (× 2), *ѡ комѡ*.

§ 126. Међутим, у неким другим глагољским текстовима из ових крајева, писаним скоро у исто време, долази редовно *в*. У *АС 37* има *в столи*, *в задри*, *в калиѡѡ*, *в потриѡѡ*, *в римѡ* (тј. *в римѡ*), *всакѡ*, *всакомѡ*, па чак и *вѡмѡ*, у *АС 55 в' имѡ*, *в' стомѡри сѡи* (× 2), *в рѡм'*, *в гр'ѡаѡ'*, *в' плаѡи*, *в ѡѡм'*, осим *вѡе*, *вѡѡга*, *вѡиѡ'*, у *АС 67 в' имѡ*, *в сѡѡтипани ѡѡци*, *в разѡмѡ*, *в тридѡѡѡ*, *в мѡиѡ*, *в депѡзит*, *в задри*, *вѡѡѡ ѡѡѡѡ* (тј. *в вѡѡѡѡѡ*), *вѡѡѡѡ*, *вѡ ѡѡ вѡримѡ*, *вѡ ѡѡм' сѡи*, осим *вѡѡ*, *вѡѡ*, *вѡим'* и сл., у *АС 92 в' имѡ*, *в' раѡѡѡѡѡ*, осим *вѡѡга*, *АС 95 в' имѡ*, *в' рим'*, *в' чанаѡѡ'*, *в ѡѡм'*, осим *в'сѡ* итд. Да ли та црта претставља традиционални књижевни облик, или особину неког локалног дијалекта удаљенијег од Задра или стварну особину самог задарског говора тога времена, није јасно. То ће се, вероватно, поузданије моћи утврдити онда када се детаљно испитају и међу собом упореде све особине ових ситнијих споменика, и особине *Z*.

§ 127. Али ма какве резултате дала та испитивања, она неће моћи довести у питање чињеницу да је велики део источничак-

ских дијалеката већ у XV веку имао самогласник у месту *v* у почетку речи пред сугласником, и тим се разилазио са западним чакавским говорима, који, као што је познато, и дан-данас имају неизмењено (или редуцирано) почетно *v*, а приближавао се штокавским. Исто тако је јасно да је та црта и унесена из суседних штокавских говора, у којима је била добивена већ у врло рано време њихова развитка, око друге половине XII века. Један од несумњивих доказа за то тврђење јесу и примери *vadrīmo* (= удри-мо, ударимо) у *Z* 22₃₆, и *vagļeni* (= угљени) 27₁₆ у Зоранића, у којима је због напоредности *va* и *u* у време продирања ове црте чак и етимолошко у замењено слогом *va*.

§ 128. Самогласник у стоји у Зоранићевој језику и на месту групе *oli/olь* у основама *kolik-*, *několik-*, *tolik-*:

kuko 15₃, 17₄, 42₅, 50₉, 65₂₂, *kukogodi* 53₃₃,

nikuko 3₂₉, 9₅, 16_{6, 29}, 17₁₄, 27₂₁₋₂₂, 29₁₆, 33_{9, 13}, 38₂₀, 41₁₇, 44₁₈, 45₁₃, 48₁₅, 49₃₄, 71_{4, 6, 26, 38}, 84₃₅, 88₁₂, 89₂, 90₂₈,

tuko 12₁, 15₃, 34₃₈, 42₅, 50_{5, 32}, 51₁₄, 53_{4, 28}, 55₂₁, 62₂₄, 65₂, 73₃₄, 78₃₃ (× 2), 94₂, *tukoje* 60₂₅, 83₁₄, *tukoj* 68₃₁, *tuku* 46₁₇, 48₃₇, поред *koliko*, *nikoliko*, *toliko* итд. *koko*, *nikoko*, *toko* итд. Ти облици су јамачно били стари у задарском дијалекту, јер и *Z* има *tuko*, *tukoje* (*Rad CXXXIV* 107, *CXXXVI* 179), али досад, како изгледа, нису протумачени. Белић мисли да је њихов постанак у вези са променом самогласничког *l* у *u*, и то ће по свој прилици бити тачно. Наиме, пре него што је на месту старог *l* добивено у облици *kolko*, *nikolko*, *tolko*, који су били образовани аналогijом према старим прилозима *kolь-koli*, *tolь-toli*, дали су редуциjом самогл. *o* дублете са *l*: *kļko*, *tļko* и сл., који су се умешали међу речи са вокалним *l*, па се после заједнички развијали, и претрпели исте измене. Облици *koko*, *nikoko*, *toko*, настали су доцније редуциjом сугл. *l* пред наредним сугласником у *kolko* и сл., исп. чињеницу да их у *Z* нема.

§ 129. Напоследку, самогласник у стоји на месту страних самогласника *a*, *o* у позајмљеним речима: *kutlić* 59₈, *kutlice* 27₂₆, 61₁₅, *kundir* 38₃₂, 39₁, *drakunske* 13₁₂, *kuralnimi* 29₁₂₋₁₃.

6. Самогласничко *r* (r)

§ 130. Видели смо већ (§ 51) да графijе *ar*, *er* на месту старог *r* не показују јасно какву је оно вредност имало у Зоранићевој језику, али да се на основу глагољских листина може с поузда-ношћу утврдити да је било још неизмењено. Наведеним примерима могу се додати АС 55 (1450 Стоморино село) *trc'c* (× 4), в гр'ваџ'.

четрти, с'вршнл', гр'гѣра, бр'виѣл', бр'виѣл', бр'виѣл(л)а, бр'виѣлѣ, АС 92 (1472, Бокањац) чрнѣ, АС 95 (1473, Бокањац) нанпрво (X 2), трсѣ чрна, исп. и чрно итд.

Иначе у овоме правцу нема никаквих отстапања од осталих српскохрватских говора. Као нарочити примери могу се само истаћи иначе јасна образовања: *jadrna* 18₃₁, *jadrnih* 15₁₇, 19₃₃, 23₂₁, *najjadrnija* 19₂₈, и *nutrñu* 6₃₄, *nutrñe* 62₂₃, 85₁₁, поред *najnutreñega* 25₂₃ (ако није штампарска грешка).

Облика *prnesti*, са секундарним самогласничким *p*, који долази редовно у *Z* (*Rad CXXXIV* 141), као и у савременим чакавским говорима, на пр. у говору Новог (Белић, *Замѣтки* 8), Зоранићев језик нема. Он има само једном облик *prnese* 53₃₅.

Наставиће се

Гојко С. Ружичић

Прилози проучавању Његошева језика

У В О Д¹

Његошева су дела већином писана народним језиком, и то оним дијалектом каквим се говори у Црној Гори. Најкарактеристичнија су у том правцу, поред његових песама испеваних „на народну“, његова два најбоља дела *Горски вијенац* и *Шћепан Мали*. У тим делима обично увек налазимо — и у фонетици, и у морфологији, и у синтакси — особине црногорских дијалеката. Извесни туђи елементи које налазимо у тим делима, поглавито турски и талијански, обични су и у говорима у Црној Гори. Али у делима Његошевим често налазимо и русизме. Његош је као свештено лице (а знао је добро и руски језик²) уносио у своја дела црквене односно руске речи, нарочито при изношењу својих филозофских погледа. Отуда је и разумљиво што највише руског (црквеног)

¹) Петар II Петровић-Његош рођен је у селу Његушима (Црна Гора) 1813 г. Још у његовој дванаестој години узео га је код себе његов стриц владика Петар I да га школује у Цетињском манастиру, одакле га је ускоро послао на школовање у Савински манастир у Боку Которску. Од 1827—1830 г. био му је на Цетињу учитељ Сима Милутиновић, који му је и омилио књигу и поезију и „увео га у зрачне просторе“, како сам Његош каже. После смрти његова стрица 1831 г. Његош постаје архимандрит и прими владавину над Црном Гором. Завладичен је у Петрограду 1833 г. Као владар много се бринуо о уређењу и благостању своје земље (подизао је школе, установио судове, радио путове и др.). Путовао је државним послом у Русију 1837 г., а у Беч 1846 г. Оболео је врло рано и умро на Цетињу 1851 г. О животу и раду Његошеву в. опширно у студијама: М. Решетара (пред говор „Горском вијенцу“ девето издање, Београд 1928 г.), П. А. Ловрова (Петрџ II Петровић-Његош, Москва 1887 г.), П. Поповића (Млади Његош, Из књижевности III, Београд 1928 г. стр. 81—98).

²) Поред рускога Његош је добро знао талијански и француски језик.

елемента налазимо у његову религиозно-филозофском спеву „Луча микрокозма“ и још неким омањим мисаоним песмама („Мисао“, „Филозоф, астроном и поета“ и др.).

Његош је много читао и наше песнике свога доба, нарочито С. Милутиновића и Л. Мушицког. Мушицког је нарочито волео, па је под његовим утицајем написао и неколико ода. Утицај се његов опажа и на језику у неким ранијим Његошевим песмама, нарочито у „Слободијади.“ Честа употреба у том делу гломазних придевских сложеница (*вјенценосне* главе, *вјештобојни* Црногорци и др.) и других ненародних кованица дошла је само утицајем књижевног језика Л. Мушицког. Интересантно је да је на Његоша утицај његова учитеља С. Милутиновића у дикцији и језику неосетан¹, иако знамо да је идејно на њега много утицао. С обзиром на поменути чињенице, ја сам и покушао у овом раду да изнесем само најважније црте Његошева језика и да их по могућству осветлим и с гледишта црногорских дијалеката.

Издање Његошевих дела. Његошева су дела појединачно више пута издавана (сам „Горски вијенац“ доживео је досад на српскохрватском језику двадесет девет издања). Но, целокупна Његошева дела издата су први пут 1926—1927 год. у две књиге, у редакцији М. Решетара. У првој се књизи налазе три најбоља Његошева дела: „Горски вијенац“, „Луча микрокозма“ и „Шћепан Мали“. Издавач је, наравно, своје издање приредио по првим издањима поменутих дела.

1. *Горски вијенац* је први пут издат старом ортографијом у Бечу 1847 године од самог Његоша. Издање је доста добро. Ситније правописне грешке и интерпункцију, која је код Његоша у свим делима врло слаба, Решетар је у свом издању исправио. Али ја се не бих увек сложио с Решетаром у транскрипцији појединих облика. Писање Његошево *од ка'* (м. откако) у примерима:

Од ка' нешто међу собом главе (стих 472),

Од ка' паћи вјеру прихватисмо (ст. 880) и сл., Решетар транскрибује са *ошка'* (м. *ошкâ*), мислећи да је то место облика *ошкад* (Он то изрично и каже у свом предговору „Горског вијенца“, в. издање IX, стр. 47).²

¹) Дикција је у поезији Милутиновића врло заплетена и неразумљива, а језик је често ради стиха сакаћен.

²) Овај облик Решетар тако транскрибује у свим Његошевим делима. Исп. у „Шћепану“: Не би никад *ошка'* људи памте (2, 648), у „Мањим песмама“: *Ошка'* Петар собом се закраљи. стр. 8. и сл.

Напоменућу да није требало ни у облик *сагрешења* (ст. 198) уносити замену *ѣ са је*, већ га тако оставити, као што је и учињено са облицима: *прегорети* (1281), *грешника* (807), *грехове* (807) и др.

2. И *Луча микрокозма*, написана 1845 г. а издата у Београду исте године од Љ. Ненадовића, унесена је у ово издање без већих исеравака. Наравно да је старији начин писања (*побожношћу, ярсћу, млечниехъ* и сл.) доведен на садањи правопис. Ипак ћу напоменути, да је требало облике од глагола *прећи*: *пређем* (стр. 15 bis) *пређе* (79) тако оставити, пошто се у црног. дијалектима тако обично изговарају, а не писати их: *пр'јеђем, пр'јеђе*.

Није требало у стиху: сви ледови два *противне* пола (стр. 56) облик *противне* замењивати обликом *противна*, пошто таког слагања придевских речи уз бројеве има Његош доста често. Излишно је било и у стиху: *треск* ће његов испитат ужасни (стр. 60), руски облик *треск* замењивати нашим *тр'јесак* и тако створити неправилан стих (једнаестерац) поред осталих правилних. Његош има и иначе у „Лучи“ много руских речи, па није требало ни овај облик исправљати.

3. *Шћепан Мали* је написан 1847 год., а издао га је први пут А. Стојковић у Трсту 1851 г. (али је штампан у Загребу). Ово је једино Његошево дело, које је за његова живота (али без његова допуштења) штампано Вуковом ортографијом¹. Издање је Стојковићево доста слабо. Грешака у правопису и језику има пуно, а да ли су све биле и у рукопису Његошеву, то не знамо, пошто нам аутограф „Шћепана“ није сачуван.

а) Велика је недоследност у писању великих слова.

Поред писања великим словом: *Срби, Србу, Руси*, налазимо и: *нјемче, шурци, шураках* (али и *Турци*). И придеви су од ових именица писани већином великим словом: *Русински, Русинскијем, Руски, Србски, Црногорски, Турски* (поред обичнијих примера *шурски*). Великим су словом обично писане и заједничке именице као: *Цар, Царица, Султан, Паша, Владика, Патрика, Патријарх, Сердар* и др. Тако налазимо великим писменом написане и неке придеве уз заједничке именице: *Велика Царица, Царској глави, Царској кући, Божју вољу* и др. Све је ове и овакве неједнакости Решетар у

¹) Вредно је овде напоменути да је Његош штампао 1834 год „*Пуштињака цешњског*“ и „*Лијек јарости шурске*“ старом ортографијом, али без *ѣ* и *ѡ*. Вероватно је да је то учинио из пажње према Вуку, који је био његов гост на Цетињу 1833 год. Исп. к томе чланак П. Поповића „Млади Његош“ (Из Књижевности III, стр. 92).

свом издању удесио према данашњем начину писања. Вероватно је написано грешком: *Лазином м. лазином* у стиху: *Ту Лазином* непрегледном на све стране Турчин паде (1,387).

б) У Стојковићеву издању „Шћепана Малог“ налазимо транскрибоване речи: *Нјегуш* (у лицима), *Силјеш* (1,279), *нјеном* (3,19). Сигурно је да је Његош у рукопису за њ односно љ писао *н* и *л* испред *љ*, што је и навело издавача да погрешно транскрибује поменуће речи. Решетар је у свом издању наведене облике исправно, али је задржао облик *Н'јемче* (Добро *Н'јемче*, сјутра ћемо видјет 1,281), иако би било исправније *Њемче*, како се и у дијалекту чује.

Није требало ни облике: *посље*, *најпосље* исправљати у: *посл'је*, *најпосл'је*, већ или их тако оставити (јер се често тако и чују) или их исправити како се најчешће изговарају: *пошље*, *најпошље*.

в) Поред наведених и других ситних исправака, Решетар је каткада исправљао и текст „Шћепана Малог“. Ја мислим да је у томе понекад грешио. Тако у стиховима:

За свијет га нико већ иначе

Зват не смије до Шћепане Мали (3,318),

где дијалекатски израз *за свијет* значи: *нипошто*, *ни по коју цену* и сл., Решетар је изменио у: *на свијет*... и тиме наведеним стиховима дао сасвим друго значење.

У стиху: *Кунем ви се паћи вјером турском* (5,85), није требало замењивати заменички облик *ви* (вам) обликом *ти*, јер Мехметпаша то говори свима што су на окупу, а не само једном лицу. У стиховима: *Књаз би њега смио изгубити*,

Затворит га не *смје* у тамницу (4,907—8), аориски облик *смје* у Решетаровом је издању без потребе означен обликом *см'је* као презент.

У стиховима: *Брат рођени брата трудно*

Мога наћи и познати,

Које чудо бјеше чудно

Ту љешина наслагати' — аориски облик *мога* означен је као облик прошастог придева *могâ* (*могао*), тј. узет је перфекат место аориста.

Погрешан стих Стојковићева издања: „У престолу лавру Немањића“, који према Решетаровој исправци гласи: „У престолу

лавре Немањића“ (3, 40), логичније је исправљен у издању Српске књиж. задруге: „У престоу лавру Немањића“.¹

4. Овде ћу навести неколико случајева из „Шћепана Малог“, које је, по мом мишљењу, било потребно исправити и дати им логичније значење. Тако у стиховима:

Но вежите неслик с неприликом (тј. Шћепана и цар-
Грдну главу на труп нејакашни; ску круну)

Да ли *на нас* неће посрнути (1,101—3) — очигледно је да у последњем стиху место израза *на нас* треба да стоји *на нос*, јер иначе нема смисла. Напоменућу да је Његош чешће употребљавао такав израз, на пр.: Но је грдно *на нос* посрнуо (4,235); Да се *на нос* у море побију (2,525) и сл.

Требало је уклонити и нелогичност у стиховима:

Докле живи све *стариј' млађега*

Више главе држи и поштује

Обичај је такав у свијету (4,908—10). У *Годишњици Н. Чуића I* Св. Вуловић је то изменио према логичном смислу: „Докле живи све *старијег млађи...*“ а према тој измени и Задругино издање.

У стиховима: Узвијали Турци и Млечићи,

Облаче се са свакоје стране,

Узјарила браћа православна

Около нас на четири стране (1,28—31) — потпуно је јасно да је требало облик *облаче се* исправити у *облачи се* (у фигуративном значењу: прети опасност).

У стиху: *Нисам* знао нити марим знати (2,775), требало је *нисам* раздвојити у: *ни сам* тј. *ниши сам...*

Слична је грешка учињена и у стиховима:

Ешо каже, честити валису,

Што је ваша вјера наопака (2,810), где место *ето* треба да стоји: *е то*, тј.: *баш то* (тако је и у Задругином издању).

У стиховима: И *Ликова* кулу Раша

Хоће Турчин да обара (3,707 Решетарово издање), требало је да место облика *Ликова* стоји *Иликова*, јер је Раша био Иликов, а не Ликов (а погрешком је у првом издању штам-

¹) Ваља овде напоменути да је од свих досадањих издања „Шћепана Малог“ издање Срп. књиж. задруге најбоље и најкритичније рађено. Многе од грешака које овде наводим тамо нећемо наћи.

пано: *И ликова...*). У Кучима и данас постоји породица Иликовићи. В. Спом. С. К. Академије XI (исп. белешке С. К. З. 65, стр. 61).

У другој књизи Његошевих дела изашла је *Слободијада* и остале мање песме Његошеве.

4. *Слободијада* је написана 1835 год., а прво је њено издање изашло у Земуну 1854 г., које је приредио Љ. П. Ненадовић по рукопису што је добио од Његоша. Ваља овде напоменути да постоји и један рукописни примерак *Слободијаде* у Петроградској публичној библиотеци, који је написао Вук Врчевић. П. Лавров је (в. Петрџ II Петровић-Њгошџ, Москва 1887 г. стр. 236—41) упоредио тај рукопис са панчевачким издањем „Слободијаде“ (а не с издањем Ненадовића, како каже Решетар. Исп. предговор Његошевих дела, књ. II) и нашао је неколико разлика у тексту.

Решетар је за своје издање, поред Ненадовићева издања, имао при руци и поменути опис Лаврова и њиме се послужио.

Сматрајући да је бољи и аутентичнији рукописни текст, унео је у своје издање скоро све оне разлике што их је Лавров изнео¹. Тих разлика има више и Решетар их је све навео испод текста у свом издању. Међутим, ја бих на више места оставио варијанту издања Ненадовића као бољу и логичнију². Да бих то показао навешћу овде само неколика примера. Тако у стиховима (Решетарова издања):

У њих (у кола) с крилма коње преже,

Да наредно сјест му буде,

У војена мучна кола (стр. 13) — код Ненадовића стоји место *мучна облик лучна* (тј. сјајна) што је боље и логичније. И у стиховима:

Јаук мајке, плач ђетета,

Глас *подаде* Црногорцма,

Да их Турци преварише (стр. 46) — место облика *подаде* логичнија је Ненадовићева варијанта: *допаде*.

¹) Напоменули смо, међутим, да тај рукопис није аутограф Његошев, већ препис Врчевићев, где је могао сам преписивач исправљати текст, и где су, како каже Лавров, често испуштани поједини стихови, које је Његош доцније допуњавао и исправљао.

²) Ваља напоменути да је ипак и Решетар узео на неколико места варијанту Ненадовићева издања: на *војницма* (Лавров: на *војницим*) стр. 70, *вама* (Л. *нама*) стр. 37, *храбра војско* (Л. *војска*) стр. 37, *исламизма* (Л. *исманизма*) стр. 29.

Решетар је исправио и многе ситније грешке које се налазе у издању Ненадовића (а којих у опису Лаврова нема). Ту су најчешће облици са погрешном заменом *ѿ* вокалом *е* (м. *је*), на пр.: *одрешите* (стр. 4), *требиш* (5), *истребљаше* (5), *истребљају* (7), *истреби* (16), *растрезнила* (16), *прекомерну* (27), *увредила* (51), *стреле* (7,8), *светлост* (30), *колелу* (172) и др. Но, међутим, облике: *преваром* (32), *превари* (40), *прѣће* (30, 31), *излећу* (50), *пролећу* (50), није требало ни исправљати (у *пр'јеваром* и сл.), пошто се тако у Црној Гори често и чују.

Код Решетара налазимо и неколико примера погрешне и непотребне исправке текста. Тако у стиховима (у Ненадовићеву издању):

Друге војске *ками* *ледни*

С тога боја крвавога

Тад утече и спасе се (стр. 76) — где је дијалекатски израз *ками ледни*, са значењем *врло мало* и сл., код Решетара замењен са: *кам иједни*, што слабо има смисла.

У стиховима: Чадорове и хатове

С *барјацима* поклонише (стр. 93), правилан облик *с барјацима* Решетар је заменио обликом *са барјацима*...

У стиховима: О богиње пјеснопјења,...

Сјајну зраку барем малу

У мој ума храм претавни

Отправите и *бјеснише* (стр. 177) — облик *бјеснише* стоји дијалекатски м. *бљеснише* (тј. блесните) и Решетар га је погрешно схватио и означио са *б'јеснише*.

У стиховима: Него *умне наше силе*

С пријеваром окренимо (стр. 36) — није било потребно место „*умне наше силе*“ стављати „*умне мисли наше*“.

Не могу се, најзад, ни с тим сложити, да у стиховима:

Постељом им бјеше *слашко*

Њежна трава и цвијеће (стр. 24) — облик *слашко* стоји грешком место *слашком*, већ ту имамо мало необичнији ред речи (што је чешће код Његоша), а облик „*слашко*“ (иако удаљен) атрибут је именици „*цвијеће*“.

5. У другу књигу Његошевих дела, поред Његошевих мањих песама које су покупљене из разних наших старих часописа и листова („Шумадинке“, „Босанске виле“, „Гласа Црногорца“ и др.), ушле су и његове мање збирке песама: *Пустинјак цетињски*, *Лијек јарости турске*, обадве штампане на Цетињу 1834 год., и *Кула*

Ђуришића и Чардак Алексића први пут издата у Бечу 1850 год. У ову је књигу ушло и пет песама које је Његош испевао на народну још у раној својој младости.¹ Те је песме објавио С. Милутиновић у *Пјеванији* (с напоменом да су Његошеве) одакле су и узете². Јасно је да је у тим песмама Милутиновић исправљао Његошев језик. Тако налазимо речи: *онди, ончас, лашно, помишли* и др., којих код Његоша иначе нема, а које налазимо често у неким делима С. Милутиновића (исп. то у *Дики црногорској*).

6. Његош је издао и збирку народних песама под насловом *Огледало српско* (Београд, 1845 год.). Већ сам напоменуо да се у овој збирци налази и једна Његошева песма (*Бој на Мартиниће*) која је пре била изашла у Милутиновићевој *Пјеванији*. Неки сматрају (Св. Вуловић, Медаковић и др.) да у *Огледалу српском* има више песама које је сам Његош испевао. Лавров у свом делу о Његошу (в. стр. 288—289), бавећи се тим питањем, закључује по неким стиховима да би могле бити и Његошеве песме оне под бројем: 4, 5, 8, 19, 24, 54 и 57 или ако су „у основи својој народне“, Његош их је ипак прерадио на своју руку (стр. 293)³. И за мене је потпуно јасно да извесно „мајсторисање“ у неким песмама и поједине језичке црте (исп. русизме: *совјет, отечество* и сл., п. 31) може бити само Његошево, а не народно.

7. Преписка Његошева изашла је у *Његошевој споменици* (Цетиње, 1926 год.). Ваља напоменути да нису ту означена она писма која је Његош писао својом руком (јер је многа писао и његов секретар), што је свакако требало учинити.

Напомена. Материјал је за овај рад узиман: из *Горског вијенца* (означен са В) од 1847 године; из *Шћепана Малог* (означен са Ш) од 1851 год.; из *Луче микрокозма* (означена са Л) од 1845 год.; из *Мањих песама* (означене са МП) издање Српске књижевне задруге, 1912 год., и само понешто из *Огледала српског*

¹) Мање песме Његошеве штампала је први пут Срп. књиж. задруга 1912 год. у 141 књизи свога издања под насловом *Мање песме*. И у овом је издању (како се то каже и у предговору) задржан исти ред песама, само је на крају додато и нешто мало прозе Његошеве („*Житије Мрђена Несретниковића*“ и „*Сан на Божић*“) и неколико песама „за које неки мисле да су владине.“

²) Једну од тих песама („*Бој на Мартиниће*“) издао је Његош у *Огледалу српском* (Београд 1845, стр. 433—436).

³) Решетар („*Мање песме*“ предгов. стр. XIV) сматра да је тешко закључити „које су међу овим пјесмама владине (ако их има!), јер знамо, како је он вјешто умιο да погоди тон црногорскијех народнијех пјесама и његова времена.“

(означено са О) од 1845 год. и Његошевих писама из *Споменице* (означена са Сп)¹.

ЛИТЕРАТУРА

При изради овог рада највише сам се послужио овом литературом:

А. Белић, О употреби времена у српскохрватском језику (Јужно-словенски филолог, књ. VI, Београд 1926—27, стр. 102—132);

А. Белић, О постанку српскохрватских глаголских облика *нећу*, *ћу* и сл. (Глас С. К. А. CXII (1924), стр. 1—18);

А. Белић, Прилози историји словенских језика (Јужнослов. филолог, књ. IV, Београд 1924, стр. 1—28);

А. Белић, Српскохрватски језик (литографисана предавања, Београд 1923—26 г.);

P. Budmani, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori (Rad J. A., knj. 65 (1883), str. 155—180);

Ђ. Даничић, Српска синтакса, Београд 1858 г.;

П. А. Лавровъ, Петръ II Петровичъ-Нѣгошъ, Москва 1887 г.;

Т. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika, Zagreb, 1899 г.;

Т. Maretić, Veznici u slovenskijem jezicima (Rad J. A., knj. 91, str. 1—81);

Т. Maretić, Metrika narodnih naših pjesama (Rad J. A., knj., 168, str. 1—112 и knj. 170. str. 76—200);

А. Musić, Rečenice s konjukcijom „da“ u hrvatskom jeziku (Rad J. A., knj. 142 (1900), str. 1—125);

П. Поповић, Млади Његош (Из књижевности III, Београд 1927 г.);

М. Решетар, Живот и рад П. П. Његоша (уредговор „Горском вијенцу“, Београд 1928 г.);

М. Решетар, Рукопис „Горског вијенца“ („Стражилово“ 1892), стр. 265 и Дела П. П. Његоша, Београд 1926 г. стр. 338—355);

М. Rešetar, Der štokavische Dialekt, Wien 1907;

М. Šrepeš, Analogija u sintaksi gramatičkih padeža latinskoga i hrvatskoga jezika (Rad J. A., knj. 102 (1890), str. 1—29).

¹) За примере из „Горског вијенца“ и „Шћепана Малог“ арапским бројевима су означени стихови (у „Шћепану Малом“ у заградама од 1—5 и чиновни), а у осталим делима бројевима су означене стране.

ФОНЕТИКА

ВОКАЛИ

§ 1. Глас Ћ. Добро је познато да у јужном дијалекту постоји већа сложеност гласовних односа који су створени различитим заменама старог гласа ђ у различитим положајима речи. Овде ћу у овом одељку навести све иоле карактеристичније случајеве у том правцу, а о вези кратког ђ са појединим сугласницима и њиховим изменама, рећи ћу нешто у одељку о сугласницима.

Пре свега ћу навести неколико случајева где имамо (као и у црн. н. песмама) дуљење кратког ђ, тј. место једносложног је узето је двосложно *ије*, што није особина народног говора у Црној Гори. Ваља напоменути да су обично случајеви тог дуљења иза лабијала *в* и *б*. Тако имамо у облицима глагола *видети*:

У њих данас овдје *видијесмо*. В 113,
Кад међу се цара *видијесмо*. Ш (1) 318,
На наша ћеш дјела *видијети*. Ш (1) 322,
Би сад дјеца могла *видијети*. Ш (4) 904,
На скоро ће Турци *видијети*. Ш (5) 284,
Колико смо јада *видијели*. Ш (1) 644; у другим речима:
Скупи мрачну *завијесу*. С 106,
Побиједа одержана. С 28,
Многбројне *побиједе*. С 71¹.

§ 2. У неким речима и у црногорском дијалекту може бити двојака замена ђ: *је* или *ије*. Наравно да таквих дублета има и код Његоша: *сњежна* В 1868, МП 186 и: *снијежан* МП 130, *снијежном* Л 18, *одсјече* Ш (1) 435 и: *одсијече* О 250, *ођело* С 112 и: *одијело* С 57. То исто имамо и код прилога за време на -лђ-:

¹) У неким босанским дијалектима може се чути дуљење кратког ђ у сличним примерима, али код Његоша то имамо, несумњиво, стиха ради.

посље Ш (3) 62, најпосље Ш (2) 268, Ш (3) 202 и: *послије* В 2386, *послијед* В 1661, *најпослијед* Ш (3) 274, С 55 и сл.

§ 3. Двојака замена *љ* може бити и у префиксу прљ-. Поред примера са *-ије-*: *пријекрст* В 2439, *пријекором* В 1052, *пријеваром* С 36, *пријеварни* МП 34, *пријеђи* МП 17, *пријеђоше* О 93, *пријешао* О 71 и др., имамо их и са *-је-* (односно *е* иза *р*): *преварне* Л 6, *пређем* Л 15, *пређе* Л 79.

Разумљиво је да се употреба оваквих (дужих или краћих) облика подешава према потреби метра.

§ 4. Кратко *љ* у положају иза гласа *р* обично даје *е*, на пр.: *сагрешење* В 119, *грешника* В 807, *крепости* МП 5, *крепост* С 99, *зазреш* Ш (5) 435, *изгоре* В 2785 и др. Али често налазимо и примере са *-је-*: *изгорјети* В 2215, *изгорјесмо* В 2604, *изгорјеше* Ш (3) 722, С 73, *изгорјеш* МП 4, *прегорјеш* МП 3, *изгорје* С 47, *сагорје* МП 217, *старјешине* С 138, *старјешинство* С 25, *горје* МП 20, *погрјешку* Л 57, *Корјенићих* МП 82, *Корјенића* МП 83, *Корјенићима* С 87, *сврјепости* Л 55. Пошто се скоро у свим горњим примерима не налази *је* у истом слогу са гласом *р*, већ у наредном, то се тамо лако могло оно и задржати; с друге стране ти се примери и подржавају од сродних речи са заменом дугог *љ*.

§ 5. Кад се *љ* налазило испред *о* или *ј* (или *ђ* и *љ* у којима се *ј* садржи), онда је оно, као што је познато, у јужном дијалекту прелазило у *и*, пошто се у тим случајевима редуцирала, односно претворила у *ј*, отворенија његова дифтоншка компонента. Примера за то има доста: *дио* В 1543, *цио* Ш (1) 226, *ио* В 2431, *смије* се Ш (1) 127, 128; *заповиђети* Сп 53, *приђе* В 2243, 543, Ш (1) 22, Ш (2) 39, С 59, *најприђе* В 2587, *поприђе* Ш (2) 11. Напоменућу да је у последњим речима обична замена *љ* и са *-је* (*-ије*): *заповијеђено је* Сп 121, *пређе* В 653, Ш (4) 320, 344 и сл.

И у другим случајевима има каткад отступања, нарочито у прошастом придеву м. рода, што је, несумњиво, дошло утицајем обл. жен. рода, на пр.: *жељео* Ш предг., Л 47, 49, С 164, *сјео* С 107, *смјео* Ш (1) 240, *разумјео* Сп 121. Необичнији су примери: *бјељегу* В 1101, *засјејана* Л 73, *смјејућ* МП 122, *смјеј* (то казати) МП 195, *смјеј се* (појавити) МП 192.

§ 6. У јужном се дијалекту може наћи изван број речи у којима је *љ* замењено вокалом *е*. И у Његошевим делима има више таквих случајева који каткада могу бити и књишког порекла. Забележио сам неколико примера.

а): *леб* О 157, *леба* В 1667 (врло често у Ц. Г.), *целива* В 2680, *целивамо* С 89, *целивају* Ш (1) 572, *цесарову* С 49, *утециште* О 493 (bis), *разлежу се* В 281, *полећу* С 51, *излећу* С 51, *тело* МП 163, *бјелегу* Ш (1) 423 (и *бјелегу* В 1101, МП 17), *светлост* Л 27;

б) код прилога за место на -дѣ: *овде* В 615, 1253, 1494, 2541 Ш (3) 83, Л 27 (bis), *овден* О 178, *овдена* Ш (2) 702, *одавде* Л 27 (3 пут), *онде* В 613, Л 29, *ондена* В 1359, Ш (3) 346 (али је већином: *овђе* В 113, *овдјена* Ш (2) 723, *негђе* В 1715, *овдје* Л 4, *овђен* С 31, *нигђе* Ш (2) 440 итд.).

Исто је тако *е* (од *ѣ*) било и у прилошким облицима: *свуд* В 1537, 1358, *штогод* В 1511, 2242, *ђегод* С 138 и сл., које је, пошто је схваћено као покретни вокал, могло и отпасти. Али су ипак чешћи облици: *ђегође* С 13, *куђе* О 175, *свуђе* С 182; *ђегођ* В 1335, *когођ* В 669, *штогођ* В 870, С 44 и сл.

в) Вероватно под утицајем одречне речце *не* имамо увек примере: *неки*, *нешто*, *неколико* и сл. Облици пак: *њешто* МП 184, *њеки* Сп 156, *њеколико* Сп 71, 83, усамљени су, те иако се понегде говоре у Ц. Гори (у Црмници), ипак сумњам да су црта Његошева језика.

§ 7. *Напомена*. Напоменућу овде да у облицима: *живити* Л 74, Сп 116, *хотити* Сп 131, *засврбили* В 819, вокал *и* није добивен фонетски од *ѣ*, већ морфолошки, вероватно, према парт. м. рода на -о (*живио*, *хошио* — *хшио* и сл.).

§ 8. У понеким случајевима налазимо и секундарну замену *ѣ* (-*је*- *-ије*-). То долази обично по аналогiji. Тако имамо примере: *просвјештење* С 2, *просвјештења* МП 94, вероватно према примеру *свјетлост* и сл. Кореново дуго *и* у примеру *покријева* Л 8, могло је доћи према облицима: *снијева*, *лијева* и сл.

§ 9. Познато је да се у јужном дијалекту често замењује именички суфикс -*ир* суфиксом -*ијер* (*путијер*, *водијер*, *косијер*, *инцилијер* и сл.), вероватно, под утицајем именица талијанског језика на -*iere* (*candeliere* и сл.). Такав би код Његоша био само пример *талијера* Сп 59, 114, иначе је увек: *путир* В 2617, *официри* С 191, (и *официри* С 191), *инжинира* Сп 51.

§ 10. *Други вокали*. О осталим вокалимa код Његоша немам шта нарочито рећи. Напоменућу то да се може наћи већи број

¹⁾ Многи од тих примера могли би бити, услед рђавог издања, и ортографске грешке. Ја бих рекао да то имамо у прим.: *сшрела* С 7, *дрема* С 52, *сшрелом* МП 107, *одрешите* С 4, *време* В 22, Л 30, 31, *грех* Ш (1) 536, *млеком* В. 637, *слепом* Ш (1) 848, *колевка* Л 4, *првенцима* Ш (1) 366 и др.

речи у којима су стари сугласници њ и џ замењени вокалом *e* односно вокалом *o*. Иако се по каткад чује и у дијалекту (*воздух, воспишати* и сл.), несумњиво је да их је Његош непосредно узео из црквеног (руског) језика. Сетимо се овде да је Вук у таквим случајевима увек замењивао поменуте гласове вокалом *a* и тиме је те речи прилагођавао духу фонетике српског језика (исп. *тачка* м. точка и сл.). Да наведем неколико таквих речи;

а) са *e*: *чест* В 2317 (и *част* С 60, 63), *честно* В 2333, *нечестива* Л 70, *бесконечне* С 160, *отечество* С 6 (и *отачаство* С 1, МП 101), *величество* Л 24 и др.;

б) са *o*: *точка* Л 8, *љубов* С 118, 161 (и *љубав* Л 38), — нарочито у преф. *съ-*: *состав* В 2501, *собратски* Ш (4) 19, *созда* МП 46, *совршенство* Л 26, *сопушници* Л 70, *сочињава* Л 3, 20, *сочинила* Л 25 (и *сачиниле* Ш (5) 51) итд.; у преф. *въ-*: *воздух* Л 25, 28, С 131, *воздухом* Ш (4) 28, *воздушна* Л 39, *воздушном* МП 45, *воскрсење* В 2351, *воскреснуо* Л 43, *вообразих* Л 26, *воображеније* Л 21 итд. Али има примера и са *a*: *ваистину* В 2448, *васкрснула* В 2352, *васпрсне* МП 186.

§ 12. *Напомена*. У примерима: *сотијем* С 157, *со тим* С 57, вокал *o* добивен је из примера као *с оволико* и сл., пошто је схваћено као да припада предлогу.

§ 13. Из црквеног језика биће узете и речи у којима стари назал *ж* иза непчаника *ч* прелази у *a*: *начала* Л 47, *началнице* С 122, *началнике* О 163. Ови се облици могу чути и у обичном говору.

§ 14. **Непостојаност и покретност вокала**. Познато је да вишесложне речи обично задржавају непостојаност вокала *a*. Примери су тако обични да их не треба наводити. Овде ћу само навести неке необичније случајеве где је то непостојано *a* развијено. Тако налазимо: *игумна* В 2680, *игумне* В 2231, 2263, 2470, 2725, Ш (1) 116, Ш (3) 300 (поред облика: *игуману* В 2547, *игумане* В 2361, Ш (4) 794), *аманша* Ш (4) 775 (ном. *аманат* В 194). Навешћу овде и мало необичније примере са вокалом *a* у префиксу, на пр.: *сакуп* Ш (1) 139, *сакупу* Ш (1) 135, *сакупио* Ш (1) 173, *одаби* (војску) С 74, *саломе* Ш (5) 525, *саломише* В 1146; *сакривио* Ш (4) 809, *обазнао* Сп 90, *сатвар* В 2410, *сатварају* Л 12, *савршиши* С 124, *сйлести* МП 95 и сл.

¹⁾ Напоменућу и овде да глагол *шрти* обично као сложен гл. има инфинитивну основу као глагол *мрѣши* са *ѣ* (ѣ): *уштријети* В 2397, *уштријет* Ш (1) 724, *уштрије* Ш (1) 207, *сатрије* Ш (1) 203, *сатријеше* В 209, *заштрије* В 289 итд.

§ 15. Случајеви са покретним вокалом *a* најчешће се јављају код предлога и прилога. Тако налазимо *a* у предлозима: *уза* себе В 1238, *проза* село С 160, *нада* мнош В 39, *ода* шта Ш (4) 704 *ода* зла Ш (1) 423, *спрама* сунцу В 154, *проза* сву МП 6 и сл.; у прилозима: *опета* В 741, 1231, Ш (2) 297 Ш (3) 197, *јопета* МП 76, *кудгода* МП 45, *одмаха* Ш (2) 216, Ш (4) 215, МП 39, или са другим партикулама: *ондена* В 1359, *шадера* В 2001 и сл.¹

Најзгодније ми је да овде наведем и неколико примера (прилога и свеза) са покретним вокалом *e*: *веће* Ш (1) 33, Л 9, С 40, 73, *теке* С 41, 201, Л 22, О 14, В 824, *каде* С 122 (bis), 211, исп. и пр.: *јоште* В 1671, Ш (1) 640, 310, Ш (2) 429, *јере* Ш (1) 289, *ере* В 2533, *годе* Ш (4) 159, 223, 519, Ш (5) 472, В 506, *гође* С 13, *свуђе* С 182 и сл.

§ 16. **Сажимање вокала.** Сажимање се у већини наших дијалеката обично врши према другом вокалу. Али као и у црногорском дијалекту налазимо и код Његоша већином обрнут случај, тј. сажимање према првом вокалу. Узећемо неколико случајева. Вокали *a* + *o* обично су сажети у *ā*, на пр. у парт. на *-ao*: *дошā* В 425, 514, *обукā* В 701, *развијā* В 746, *размишљавā* В 506, *повуковā* В 507, *вјеровā* Ш (1) 427, *рекā* Ш (4) 749 итд.; у другим речима: *посā* В 507, Ш (2) 466 *котā* В 1894, *папагā* Ш (3) 752, *кā* В 466, 529, Ш (1) 116, 212, *откā* В 473, 880, *кāда* (као да) Ш (1) 554, 556, *ано* (а оно) В 1505, Ш (4) 81, *пāцā* (паоца-палаца) МП 25. Каткад код Његоша бива сажимање и према вокалу *o* што није особина црногорског дијалекта: *могō* Ш (4) 412, *одговарō* Ш (4) 464, *послō* С 55, *кō* Л 19².

Напоменућу да је сажимање према првом вокалу и у примерима: *шено* (те оно) В 91, *ђено* (ђе оно) В 156, *чдче* В 1403.

У осталим случајевима које сам забележио (где је често и проклитика спојена са идућом речју) или је сажимање према задњем вокалу, на пр.: *нако* (но ако) В 645, 1152, Ш (2) 554, *пāс* В 355, *пāсу* 355, 2318, *стећу* (стојећу) С 151, — или су у примерима сажета два иста вокала, на пр.: *досим* (до+осим) Ш (2) 265, МП 59, 60, 62, О 74 *дако* (да ако) В 2171, *мајде* (ма ајде) Ш (4) 416, О 395.

¹) О партикулама в. у морфологији § 160.

²) Не треба разумети да Његош увек сажима вокале *a* и *o*. Вероватно је да би било више несажетих случајева. Често ћемо наћи облике као: *издао* В 381, *обрљао* В 382, *казао* В 406, *дошао* Ш (4) 515, *знавао* Ш (3) 514, *вјеровашо* Ш (4) 416, *као* В 406, *папагао* Ш (3) 730 и сл.

§ 17. **Губљење и уметање вокала.** Често се чује и у обичном говору да поједине речи губе свој крајњи вокал. Нема сумње да ће се у стиху наћи и више таквих случајева.

а) Поред обичних примера: *ал'* В 33, *да л'* В 1914, *ја л'* МП 35, 62 и сл., најчешће је губљење вокала на крају у облицима императива: *држ'* В 1832, С 41, *излаз'* В 1789, *не заборав'* В 1790, *бјеж'* В 1564, *шур'* МП 26, *жеж'* МП 14 итд., па и у л. плурала: *не остав'ше* В 1848, *отвор'ше се* Ш (1) 10 *скуп'ше* МП 14.

б) Вокал *о* обично је изгубљен у прилозима за време на -*колѣ*, -*шолѣ* (*докле*, *одакле*, *дошле* и сл.). Ређе се могу наћи и облици који задржавају тај вокал, на пр.: *ошоле* С 16, *дошоле* Ш (1) 458, *дошолем* С 175. То имамо и у прилошком облику *коље* (у дијал.: није *ми коље* = немам времена и сл.). Исп. код Његоша: Не би *коље* турској војсци, тражит мосте и бродове. С 173, — Не би *коље* шанац бранит. С 132.

Напоменућу овде да каткад у поменутиим облицима место *о* имамо вокал *а* или *е*: *ошале* МП 215, *отеле* Ш (4) 105.

в) Губљење вокала имамо и у речима: *чојка* (човјека-чојека) В 977, Л 7, *чојку* Л 8; *Оздрнићи* (Озринићи) МП 83, *вако* (овако) О 212.

Најзад да наведем и пример *Зевес* (м. Зевс) МП 200, где је вокал *е* према рускоме *Зевесъ*.

КОНСОНАНТИ

х

§ 18. Док су многи наши дијалекти потпуно изгубили глас *х*, дотле је у једном (североисточном) делу Црне Горе његов изговор доста добро очуван. Вук га је, као што је познато, и нашао у тим крајевима и у Дубровнику и унео га у књижевни језик као саставни део наше ортографије. Али одмах овде морам напоменути да се и тамо чују примери где се тај глас не изговара.

И у том је правцу Његошев језик добро задржао локални карактер, иако се може каткад констатовати и књишки утицај. Поред обичних примера са гласом *х*, које и данашњи књижевни језик употребљава (*хоћу*..., *хиташи* и сл.), Његош каткад употребљава и старије облике, а) придева и заменица: *лагахне* МП 12, О 196, *малехно* О 219 *шанахна* МП 213, О 215, *њихна* МП 11, *њихне* О 196, б) у турским речима: *џехенем* (м. обичнијег *џенем* од арап. *džehenem* = пакао) МП 26, *зохор* (*зџр*) МП 7, *кахвам* МП 11, *хала* О 453, *хендек* О 194, *сехратлије* О 196 (погрешно м. *сехратлије* од тур. *serhadly*).

§ 19. Има случајева да је Његош употребљавао *x* и онде где му није место, на пр.: *увехнуши* МП 107, *увехнуше* МП 167, *увехнуо* МП 109, *увехли* МП 51, *неувехле* С 16, *неувехлог* МП 106, *хрђава* МП 35, *кахур* (исп. тур. *gjaur* од арап. *cafir*) МП 15, *кахурима* МП 14, *хеглен* (тур. *eglendže*) О 254, *хараискијем* С 107, *хагинога* МП 35, *халајем* (перс. *alaj*) С 72. Глас *x* у неким од ових примера могао је доћи по аналогiji, а у последњим се речима могао развити и преко аспирираног почетног вокала који се често чује на почетку турских речи¹.

§ 20. Навешћу и неколико примера где се глас *x* губи, и то у свим положајима речи.

а) У почетку: *рана* В 1440, *ране* В 1442, *рањаху* В 1665, *ришћанскога* В 1981, Ш (1) 101, *рена* В 1238, *оће* В 233, 857, 1765, *оли* (*хоћ ли — хоћеш ли) В 797, Ш (4) 644, *ол'* Ш (1) 809, *ојемо* С 42, *ладит* МП 84, *итро* МП 80, *итд* МП 81, *одит* С 92, *дрде* Ш (1) 841, *оризонт* Л 12, *оризонту* МП 121; *армонију* Л 16, *артију* С 41, *аљинах* В 2226, *аљином* С 19, *аберињаца* МП 74, *анцара* О 454.

б) У средини речи: *саморана* В 110, *довати* МП 25, *прифатише* С 23, *крају* МП 215, *цебеана* Ш (3) 714, *шиога* МП 213, *њиове* В 1204, *њиовијех* С 51, *њиовијем* С 70, *њиов* Сп 83.

в) На крају речи: од *вр* Ш 113, међу *њи* (њих) В 2508, С 23, тисућа *мртви* (мртвих) Ш (3) 620, *рана љути* (љутих) С 91, *дјела славни* С 98, из *петније* жилах Ш (3) 55.

§ 21. Ваља овде напоменути да нисам нашао код Његоша ни један пример, где би глас *x* на крају речи прелазио у *k* или *g*, иако тога има у црногорским дијалектима.

ф

§ 22. Каткада глас *v* у почетку речи, добивајући јачу нијансу фрикативности, прелази у *ф*. Тако се у црногорским говорима могу чути примери као: *фџлуд*, *фрба*, *фџга*, *фџд* (и *фџтак*) и сл. Код Његоша сам нашао само примере: *фиска* В 2560, Ш (1) 192, *зафискаше* С 72, које је аноматопоеетског порекла, *фриштијаху* В 1746.

§ 23. Исто тако и на крају речи, губећи своју звучност, глас *v* прелази у *ф*, на пр.: *прошиф* Сп 82, *лаф* Сп 93, *лафи* В 259, *лафу* В посв. Пред фрикативним *h* — *ф* је појмљиво: *Тифћани* Сп 127, *Тифћанин* Сп 130.

¹) Исп. у арап. речима: *'араб*, *'ареб* (Арап).

§ 24. У речима са групом сугласн. хв-, фрикативна се артикулација звука х пренела на потоњи сугласник (в), те смо тако и добили фрикативно ф : *фала* В 1674, *фална* С 1, *фалит* С 11, *фашат* С 114, *фашате* С 122, *пофашасмо* С 23, *пофашаше* С 23, *пофаћају* С 175.

§ 25. Ређи су случајеви да глас ф пређе у в. Забележио сам само: *Муставе* С 125 и *филозовски* Ш (4) 51.

л

§ 26. На крају слога глас л прелази у о. Каткад налазимо отстапања по аналогiji: *престол* В 236, Ш (3) 679, 701, *предјел* В 908, С 84, *дјел* МП 56, *бијел* С 19 и сл., или у туђим речима које су ушле у наш језик као такве после прелаза л у о : *тишул* Ш (2) 780, *вал* Л 47, *шал* В 2386, *шелал* МП 7 и сл. Интересантно је да каткад и код таквих речи налазимо место л вокал о, што је, вероватно, Његошева творевина (према примерима на -л и -о: *прѣстѡ* и *прѣстол*, *дѡ* и *дѣл* и сл.), на пр.: *папагао* Ш (3) 730, *папага* Ш (3) 752, *вицеконсуо* Ш (1) 791, *тишуо* Ш (2) 784.

§ 27. **Секундарни сугласници.** У овом ћу одељку навести случајеве са уметањем и додавањем појединих сугласника. Појав те врсте може бити морфолошке и гласовне природе. У првом се случају секундарни сугласник јавља или по аналогiji или народним етимологисањем. Да наведем за то неколико случајева.

а) У средини речи у примерима: *Оздрнићи* МП 38, *оздрнићки* МП 38, глас д је развијен гласовним путем. У присвојним придевима: *русинскога* Ш (1) 164, *русинскијем* Ш (1) 54, *румелински* Ш (1) 164, Ш (8) 825, *румелинскоме* Ш (1) 627, *персинскога* Ш (1) 770, *кривошински* Сп 65, *кириџински* О 169, имамо, несумњиво, образовање према присвојним придевима са основом на -н-: *шумадински* (од Шумадинац), *далматински* и сл. И у туђим речима: *тирјанин* В 617, *тирјанству* В 618, *тирјанина* С 51, *Настрадин* МП 10, *сејџада* (арап. sedžade) МП 87, *шамбор* МП 18 (bis), *шамбора* МП 20, такође имамо уметање сугласника по аналогiji или народним етимологисањем.

б) На крају речи: *пријед* В 327, 381, 1128, *послијед* В 381, 1640, Ш (1) 108, *најпред* (најпре) С 204. Вероватно и овде имамо утицај аналогije. Глас је д могао доћи из облика као: *напријед* (напред), *пошљедњи* и сл. Овде би ишли и примери: *ланих* В 1296, *ономланих* Ш (5) 426, где је х можда дошло према облицима генитива плурала.

§ 28. Навешћу овде још неколико примера секундарних сугласника, добивених гласовним путем. Познато је да се често иза палаталних вокала *e* и *и*, или испред њих, развија прелазни звук *i*, који може прећи и у пун глас *j*. Забележио сам код Његоша такве примере: *цијо* Ш (2) 499, 528, Ш (3) 631, *судијо* Ш (3) 290, *кријо* Ш (2) 245, (па отуда и *стајајо* О 115), *окејан* МП 43, *окејана* МП 44, 93, *окејани* С 126 *осамнајест* МП 179, *двајест* С 107. На сличан начин је добивено *j* и у примерима¹: *јојеш* МП 26, 63, С 134, *јојеша* МП 76, *јема* О 41, *једа* О 176 и сл.

§ 29. Има случајева да у речи и вокал *и*, обично иза ког другог вокала, редуцирањем своје дужине прелази у глас *j*, на пр.: *Мијајла* (*Мијаила*) МП 36, *Мијајле* О 396. То чешће налазимо у одречним облицима глагола *имати*. Поред обичнијих облика: *немам*, *немаш*... , *немамо* и сл. (који су образовани у прасл. јез. сажимањем: *не има* — *нѣма*), код Његоша налазимо и нове формације: *нејмам* (неимам — *неймам*) Ш (4) 648, *нејма* Ш (2) 24, 319, 380, 440, 605, С 211, *нејмају* Ш (5) 49, *нејмаше* Ш (4) 708, МП 21.

§ 30. *Напомена*. Ваља напоменути да може бити и обрнут случај, тј. да се сугласник *j* вокализује, ако је то за стих потребно, на пр.: *аиване* (м. ајване) Ш (5) 540, *тајину* (тајну) Ш (1) 564, *тајине* Ш (3) 627², *Ареи* (Ареј) В. посв.

§ 31. *Редуција сугласника*. Већ сам напред навео случајеве губљења сугласника *x*. Овде ћу навести остале примере редуције сугласника у свим положајима речи.

И у почетку речи каткада може бити изгубљен сугласник. Има крајева у Црној Гори (Грахово, Бањани), где се глас *j* испред палатала *e* обично губи (ѐсам, ѐси... , ѐсмо... , есенас и сл.). Таквих се случајева може наћи и код Његоша: *едно* В 2680, *ере* В 1954, 2157, Ш (3) 653, *ели* Сп 55, *ер* В 2163, *ек* (јек) МП 85, *едне* Сп 125, *едногласно* Сп 116, *ербо* Сп 130.

§ 32. *Експлозивни сугласник и* изгубљен је на почетку у речима: *тица* В 2573, *тице* В 772, *тицу* Ш (4) 751, 755, *шеница* Ш (4) 470, *шенице* В 2647, *шеницом* В 2441.

§ 33. Да наведем и два примера губљења сугласника *v* испред л: *лашку* (влашку) МП 34, *лаке* (влаке) О 94 (bis). Слични се примери могу чути и у околини Цетиња: *Лáдо* (Владо), *лáдика* (вла-

¹) Исп. на пр. везу: *и i ојеш* је дошао и сл., одакле се може развити: *и јојеш*... .

²) У горњем примеру глас *j* је секундаран (тајине).

дика), *лџс* (власт) и сл. Напоменућу овде да се в радо губи и у Зети испред гласа *д* (љ): *лџра* (вера), *лџровати*, *лџреник* и сл.¹

§ 34. Најзад ћу напоменути и то, да је и у примерима *Чев* В 1733, *Чева* Ш (3) 116, *Чеву* В (1) 357 и др. на почетку изгубљен сугласник *к* (исп. *Кчева* С 74, *Кчево* С 122; у лат. спом. *Сиссева*, и *Сиссеви*).

§ 35. За средину речи забележио сам већи број сугласничке редукције. Навешћу најпре случајеве губљења сугласника *ј*.

Пошто је тај консонант, као што смо видели, испред палаталних вокала, или иза њих, слабе артикулације и претставља прелазни звук, он се могао лако и изгубити у тим случајевима.

Такво губљене налазимо у примерима: *мое* В 1919, *швоє* В 1921, *швоєга* В 1827, *кое* В 135, *своє* В 1066, 1368, *боеве* В 1638, *наєдох* В 1673, *чует* В 656, *чует* В 670, *испоєм* В 2090, *задаєм* В 2396, *брое* В 1772, *шребує* В 1023, *царує* В 649, *задржає* В 2257, *кажує* В 2131, *ратує* В 2503, 2504, 2506; *Баице* В 1696, *краичници* В 312, *издаице* В 215 и сл. Несумњиво је да има већи број таквих примера и са задржавањем консонанта *ј*, на пр.: *ратује* В 2502, *даје* В 2680, 2507, *кажује* В 2415, *које* В 2680, *којешта* В 2565 и др.

§ 36. Примери као: *божа* О 205, *боже* МП 4, *божу* МП 39, О 22, *божом* Ш (1) 622, Сп 50, *голубе очи* С 103, *јаганче месо* МП 194 (поред обичнијег: *божја*, *божје* и сл.), образовани су, несумњиво, према облицима у м. роду: *божи* Ш (4) 746, *вражи* Ш (3) 366, Ш (5) 95 и сл., којих је употреба врло обична.

§ 37. Експлозивни сугласник *д* испред других сугласника често се губи. То обично налазимо у префиксима, на пр.: *окинути* (м. откинути) В 1596, *окинуће* (м. откинуће) С 87, *окинуте* (м. откинуте) С 97, *окинули* (м. откинули) МП 76, *окоса* (м. ђткѡсѧ, gen. pl.) О 190 (да ли овде имамо гласовни или морфолошки појав не можемо знати, услед малог броја примера), *обрану* (м. одбрану) МП 56, *обранимо* (м. ђдбрѧнѧмо) О 475, *нагледа* (м. наџглеџда) В 711, *очупати* (м. отчупати), В 2305, *почињеној* (м. потчињеној) Сп 56; *пожижати* (м. поджижати) С 122, *освућ* (м. отсвућ) МП 3, *озваише се* (м. одзваше се) С 145, — па и у слободној употреби: *ми смо (дошли) о чобана* (м. ђд чѡбѧнѧ) С 88.

§ 38. Сугласник *с* губи и пред наставком *-штво*, на пр.: *љуство* МП 94, 95, 99, *љуства* МП 206, *љуством* МП 92.

§ 39. *Напомена*. Иако се у нашем језику гласови *ш* и *д* губе ако се нађу између сибиланта *с* и *з* и носног *н*, код Његоша ипак

¹) Исп. чланак С. Вулетина, „Бр. коло“ 1903 г. стр. 187.

налазимо (према етимолошком писању): *устне* В 1866, *наушница* О 454, *вјестник* С 203, *вјестници* С 17, *врстније* С 85, 48, *крсно* В 2480, *честно* В 2333, *праздно* В 1923, Л 57, *праздника* В 1446, 2632. Исто тако налазимо примере где је сугласник *ш* задржан и испред африкате *ц*: *отца* С 19, *смртца* С 3, *светца* С 10, 31.

§ 40. Најзад ћу напоменути да се код Његоша увек губи сугласник *с* из наставка *ски* ако се налази иза основе на сугласник *ћ*: *ћеклићки* В 727, 2608, *оарнићки* В 717, *нишићко* Ш (1) 714, *нишићкијем* О 137.

§ 41. На крају речи сугласничке групе: *-ст*, *-зд*, *-шт*, *-жд*, обично код Његоша задржавају крајњи сугласник, што није особина дијалеката у Црној Гори, на пр.: *милост* В 776, 2360, *пријекрст* В 2439, *шест* С 161, *двадест-тридест* В 2539; *грозд* В 1593, 1598, *јошт* В 1988, 2024, *невјешт* В 2495, *навлашт* Сп 96, *вожд* Ш (1) 374 и сл. Врло су ретки примери да се у тим случајевима губи сугласник: *ча̇с* (част) МП 102, *шеснаес* МП 24, *још* В 563, Ш (4) 671, МП 15.

§ 42. Особина је црногорских дијалеката да крајње *ј* у 2 л. синг. императива губе. То каткад налазимо и код Његоша: *да'* (м. дај) В 2061, *прочита'* (прочитај) В 2061, *исприча'* (испричај) В 2242, *шиска'* В 1453, *влада'* (владај) МП 200, *сабира'* О 222, што се пренело и на множину: *дочека'мо* (дочекајмо) С 99, *пита'те га* МП 48, *вјенча'те* С 92, *да'те* С 97.

§ 43. Напоменућу и то да поред облика *јуче* и *озго*, са изгубљеним крајњим сугласником *р* (вероватно под утицајем партикуле *р*), имамо и старије облике *јучер* В 2285, *озгор* МП 194.

§ 44. **Једначење сугласника.** Позната је особина нашег језика, да се сугласници различни по звучности, ако су у непосредној близини, једначе међу собом. То је, наравно, обично и код Његоша и примера за то не треба много наводити: *списку* В 22, *бришку* В 367, *мушку* В 139, *оикладу* В 101, *откупе* В 340, *истраге* В 133 и сл.

§ 45. Једначење се сугласника врши не само у засебним речима већ и у вези речи у реченици. То каткад имамо и код Његоша код неких предлога, на пр.; *з друге* Ш (1) 380, *з Богом* Ш (1) 551, *з Бајом* Ш (1) 652, *з даровима* Ш (2) 304, *з бреговима* Ш (3) 348, *з громовима* Ш (3) 350, *з гроба* Ш (3) 737, *з грохотом* Ш (3) 794, *з границе* Ш (4) 223, 458, *з гором* Ш (4) 9, *з браћом* Ш (4) 349, *з дружином* Ш (4) 676, *з душе* Ш (5) 23, *з бистрима* Ш (5) 28, *з дивана* Ш (5) 61, *з другим* Ш (5) 462;

збок *папагала* Ш (3) 730, *ис штапа* Ш (3) 633, *ис прста* Ш (1) 745, *бес црваре* Ш (1) 575.

Ја верујем да и код предлога *од* имамо у следећим примерима тако једначење сугласника, а не употребу његове старије форме *от*, на пр.: *от* тридесет Ш (1) 356, *от* каква Ш (1) 608, *от* Скадра Ш (1) 706, *от* камена Ш (2) 51, *от* турске Ш (2) 61 *от* Травника Ш (1) 684, *от* како МП 15 (исп. *од олова* Ш (1) 611, *од мора* Ш (1) 588 и сл.).

§ 46. Једначење сугласника може бити и по начину и месту њихове артикулације. Познато је да је у примерима као: *шћаше* В 344, *шће* В 60, *шћери* В 487, МП 92, *шћерца* С 93 и сл. комбинован и један и други начин једначења.

§ 47. Често се у црногорским говорима не мења сибилант *с* испред сугласника *љ* и *њ* добивених најновијим јатовањем. То код Његоша налазимо доста често: *сљедоваш* В 643, *сљедује* В 623, *сљедујући* Л 14, *сљепота* Л 44, *сљепоће* Ш (3) 209, *наследника* С 125, Сп 84, *напосљедак* С 193, *посље* Ш (3) 62, *најпосље* Ш (2) 202, 206, Ш (3) 22, *сњежна* В 1868, МП 86, 186, *сњегови* МП 93. Забележио сам само пример асимилације у том правцу: *шљеме* В 1710, 1590.

§ 48. Немењање сугласника *с* испред старог *љ* и *њ* каткад се чује и у дијалекту, што је, несумњиво, новог порекла. Тако имамо код Његоша примере: *мисљасте* В 1136, *мисљаше* Л 65, *стијесњени* Ш (3) 140, *стијесњене* Ш (1) 141 (начињено према *мислиши* и др.).

§ 49. Испред меких сугласника *ћ* и *ђ* сибиланти *с* и *з* обично прелазе у *ш* и *ж* (*Шћепан*, *шћер*, *шћети*, *чешће*, *гвожђе* и др.). Но код Његоша и у таквим случајевима каткад наилазимо на старији гласовни ред: *чешће* Л 36, *извјешћено* Сп 100, *јарошћу* Л 12, 63, С 187, *бесмртношћу* Л 13, *мудрошћу* Л 15, *свјетлошћу* Л 16, 20, *наглошћу* Л 19, *живошћу* Л 50, *довољношћу* Л 38, *завишћу* Л 45, *влашћу* Л 51, *љутошћу* Л 62, 67, *храброшћу* С 29, *преглошћу* С 50, *гвозђем* С 190; па и: *несћаше* В 1479, *несћедоше* С 73. Овакве облике у дијалекту ја нисам могао чути и мислим да је на овакво писање њихово увек утицало размишљање о њима и сећање пишчево на сличне облике са *с* односно *з* (на пр.: *често*, *јарост*, *гвозден* и сл.).

§ 50. Једначење може бити извршено и према првом сугласнику. Тако је у примерима: *срећњи* Ш (3) 396, *срећњега* Ш (2) 668, Ш (3) 79, *кућњи* Ш (2) 13 — сугласник *н* измењен под утицајем претходног гласа *ћ* (али налазимо и примере: *срећно* Ш (1) 245, *најсрећни* Ш (2) 770, *несрећној* Л 13).

§ 50a. Чешће се дешава да сугласници међусобним додиром мењају место своје артикулације. Најобичније су измене у том правцу код носних сугласника. Тако усненосно *м* испред: *ш*, *ч*, *џ* прелази у зубносно *н*: *паншим* МП 11, *паншивијека* Ш (1) 754, *поденчио се* Сп 83, *канџија* (исп. турски *katdži*) В 844.

§ 51. Слично горњим случајевима и билабијални сугласник *п* (б) испред *с*, *ш*, *ш*, *д*, *к* мења начин образовања (постоје лабиодентални) прелазећи у *в*: *авса* МП 23 (bis), *хавса* МП 24, *авсу* МП 23, *хавсе* МП 24, *уливсио се* МП 26, *всима* (псима) МП 58, *все* (псе) МП 193, *љевши* МП 25, *љевше* МП 101, С 145, 203¹, *невтунска* С 179, *Авдија* (исп. арапско *'abdi* — роб) О 266, *кљвка* В 1197, *овколили* МП 83.

§ 52. Напослетку да овде наведем и неколико примера у којима сугласник *н* иза *г* прелази у *њ* као и другим говорима нашим *гњиједзо* В 710, 1733, *гњијезда* С 29, 46, *гњијезде се* Л 7, *гњијев* Л 44, 45, 46, *гњевом* Л 43 (али и: *гнијездо* Ш (5) 159).

§ 53. Дисимилација сугласника. Код два сугласника непосредне близине и истог начина артикулације каткад бива разједначавање, тако да само један од њих задржи стари начин образовања. Забележио сам у том правцу неколико примера, где група сугласника *мн* прелази у *мл* и *вн*: *млого* С 44, *млоге* МП 24, 121, 122, *Млешке* В 677, 1507, 1517, *Млешака* В 1400, *Млешкама* В 1529, *гввно* В 1209, *гввну* В 562, *тавнице* В 389, 1497, *тавне* С 2, *тавницу* В 484, *ловне* (ломне) МП 13, *обравница* О 233. Напротив, асимилацију имамо у примеру *мнаду* (клањају се *мнаду* сунцу Ш (3) 571).

§ 54. Дисимилацијом смо добили и сугласничку групу *-шњ-* од *-ћњ-* у примерима: *помошњик* Л 44, *помошњика* МП 55, *несретњик* Л 45, 44, *сретња* МП 122, *сретњу* МП 58, *сретњо* МП 192 *пресретња* Л 36, *пресретње* Л 4, *пресретњу* МП 199.

§ 55. Дисимилација може бити и у даљним слоговима речи. На тај смо начин и добили примере као: *џефердан* (м. џефердар) С 23 (bis), *џефердани* С 20, *телар* (м. телал) МП 6, *теларе* МП 18 и сл.

§ 56. Друге сугласничке измене у средини речи. Већ смо напред видели да се често у речи мења један од двају сугласника, ако се налазе у непосредној близини. Видели смо и то да су те промене биле скоро увек условљене и изазване једним од дотичних сугласника. Интересантан је и појав, који је добро

¹ И у рукопису „Горског вијенца“ у ст. 560 стајало је најпре *љевше*, а у ст. 1239 *овшоку*, па је то после исправљено у *љешје* и *оашоку*. (Исп. Опис рукописа „Горског вијенца“ од М. Решетара, „Стражилово“ за 1892 г. и дела П. П. Његоша књ. I, Београд 1926 г. стр. 338—47).

познат црногорским дијалектима, да се иза билабијалног *п* и *б*, денталнолабијалног *в* и носноусненог *м* сугласник *љ* мења у *ј*. То код Његоша налазимо врло често: *просицију* Ш (1) 209, *скуцијени* Ш (4) 328, *окуцијај* Ш (5) 240, *куцијено* МП 49, *заклопјена* МП 35, *окупјаше* С 68, *попјачкали* МП 167, *пјачке* О 172 (bis), *пјачку* МП 167, *с нестријењем* С 116; *љубјаше* МП 210, 115, *дробјаху* Л 36 *Пивјанина* Ш (5) 515, *Граховјане* Сп 130, *поставјати* Сп 55; *сло-мјени* Л 56, *изломјена* Л 56, *сло-мјене* Л 36, *сло-мјеним* МП 107, *ломјава* МП 17, *изломјене* В 2736, *чамју* Ш (4) 35, *грмјава* С 136, *помамјен* С 162, *мјаше* (*мџаше*, дисим. **мљаше*) С 105, *лакомјаче* (*лакомџаче*, дисим. **лакомљаче*) МП 198.

У свим горњим примерима промена је извршена у сугласничким групама: *пљ*, *бљ*, *вљ* и *мљ* које су добивене јотовањем у прасловенском језику. Али то имамо и у случајевима добивеним новим јотовањем од суфикса *-јје*, на пр.: *копја* МП 206, *шриујем* С 82, *шриуца* Ш (3) 363; *славољубје* Л 57, *славољубја* МП 126, *родољубјем* МП 107, *робје* В 304, Ш (1) 631, Ш (5) 475, *робјем* Ш (3) 562, С 10; *здравје* Ш (4) 53, *јавје* В 2332, *крвју* Ш (3) 512, *дивје* С 136, *дивјачне* В 243, *дивјачности* МП 96, *љубавју* Ш (4) 16, *живје* В 1303, поред *копља* и сл. (в. § 57).

Прелаз гласа *љ* у горњим случајевима показује да је његова промена условљена самим његовим положајем у речи, тј. само ако се налази иза лабијала (док у другим положајима речи остаје неизмењен; исп. овде *љ* = *ј* у икавским говорима и у примерима: *људи* = *јуди*, *љут* = *јут* и сл.). Тај факат нас наводи да поменути појав доведемо у везу са најновијим јотовањем (од *љ*) сугласника *п*, *б*, *в* и *м* у црногорским дијалектима (исп. § 60.).

Познато је да у Црној Гори налазимо поред примера *пјесма*, *бјелоћа*, *вјера*, *мјесец* и сл. и јотоване примере: *пљесма*, *бљелоћа*, *вљера*, *мљесец* и сл. Сама напоредна употреба тих речи (с једне стране са *пј*, *бј*, *вј* и *мј*, а с друге са *пљ*, *бљ*, *вљ* и *мљ*) утицала је те смо и у речима са старим *пљ*, *бљ*, *вљ* и *мљ* добили *пј*, *бј*, *вј* и *мј* (пјувати, пребјен, ставја, сло-мјен и сл.). Да је то тако показује нам и тај факат, што неке стране (талијанске) речи са *пј* добивају у дијалекту и *пљ* (обрнуто горњим случајевима), на пр.: поред *пјаш* имамо и *пљат* (т. piatto), *пјаца* и *пљаца* (т. piazza).

§ 57. Ваља такође напоменути, што је према датом тумачењу природно, да често налазимо и примере без промене поменутих сугласничких група, на пр.: *скуциљаху* В 1535, *просицље* Ш (1) 441,

избљувала В 53, позивље Ш (4) 119, називљу Ш (5) 103; робље В 351, 451, дивље В 7546, кошља Л 56, кошље Ш (1) 94 итд.

§ 58. Забележио сам у неколико случајева метатезе: *оздгор* В 1241, *цклена* (*тсклена, исп. стаклена) С 92, *цклене* МП 90, 103, *цленовидну* С 100, *цкленијема* С 47, *сујма* (сумја > сумља > сумња) С 138, О 177, *барјак* Ш (2) 194, *барјакшару* В 1137, *свега* Ш (1) 342, *свемогући* Л 34, *сав* (увек), али према црквеном и: *всемогућа* С 213, *всемогућом* С 7.

§ 59. Најзад ћу навести неколико примера немењања непчаних сугласника *к* и *г* испред палатала *и*, што би се ретко чуло у црногорским дијалектима, на пр.: *књиги* МП 33, *стоки* С 108, *јеки* С 207, *војски* С 37, *битки* Л 59, *сјенки* Ш (3) 882, *боги* МП 192, 206, *неслоги* С 100.

§ 60. **Најновије јотовање.** Познато је да се у јужном дијалекту сугласници *л* и *н* у вези с кратким *ћ* увек јотују (*љешо*, *хљѐб*, *њѐдра*, *сњѐжна* и сл.). У црногорским дијалектима је јотовање готово увек извршено и код сугласника *ш* и *д*. Но код Његоша у тим случајевима имамо често и нејотоване примере, што у многама може бити књишки утицај. Тако поред обичнијих примера: *ћескота* В 1425, *ћешкоте* Ш (2) 671, *ућерасте* В 1172, *шћели* Ш (1) 819, *ћера* Ш (5) 432, *ћерају* Л 12, *улећела* Л 14, *излећела* Л 14; *ћед* В 1584, *ћетињити* В 1640, *оћести се* В 2035, Ш (3) 216, *нећѐље* В 2107, *вићеше* В 1599, *овће* В 113 итд., налазимо и: *шјескоти* Ш (4) 65, *шјелохранитељи* В 2527, *шјелесине* В 1025, *утјеха* Л 21; *дјеца* Ш (4) 904, *дјецу* Ш (5) 264, *видјели* Ш (5) 69 *видјеше* Ш (1) 281, *подјела* Ш (4) 671, *дјела* Ш (1) 322, *овдје* Л 4, *овдјена* Ш (2) 723 и др. У Црној Гори се често јотују од *ћ* и лабијали: *м*, *в*, *п*, *б* (*мљечна*, *вљечити*, *пљесна*, *бљеличаст* и сл.). Нашао сам код Његоша у том правцу само пример *пљеном* МП 177.

§ 61. **Сугласничке групе.** Најпре ћу овде навести примере где у речима место старе јотоване сугласничке групе *шт* имамо *шћ* уместо *шт*: *пушћа* МП 212, 213, *смјешћене* Ш (4) 225, *опрашћам* Ш (2) 823, *кришћењу* В 306, *кришћено* В 1041, *кришћаху* Ш (2) 733, *закришћеним* В 586, *некришћена* В 423, *прекришћени* В 2461.

Нема сумње да горњи примери не претстављају продужење старих облика, већ су наново образовани по аналогiji облика (имперфекта, трпног придева и итеративних глаголских облика) глагола са основом на *ш* (исп. *млатити-млаћах-млаћен*, *мушити-мућах-мућен* и сл.).

§ 62. Стара сугласничка група *шт* задржана је без промене у примерима: *остра* В 1931, Ш (4) 231, *остро* В 2304, *остроме* С

20, *изострише* С 196, *изострила* В 2306, *остротом* В 884, *прегршт* Ш (3) 25 (исп. руско *горсть* и сл.).

§ 63. Одмах ћу овде навести и примере са сугласничком групом *шт* место обичније *ст*: *коштурницу* В 1226, *јаштребу* МП 76; у туђим речима: *каштигам* Сп 132, *каштигани* Сп 98. У глаголским облицима: *пуштите* В 194, Ш (3) 29, *упушти* В 1824, *попушти* Ш (4) 609, имамо *шт*, вероватно, по аналогiji (исп. *пуштен*, *пуштах* и сл.).

§ 64. Често сугласничка група *-шск-* (*-дск-*) прелази у *-цк-*: *брацке* В 702, *брацку* МП 101, *брцки* МП 38, 39, 75, 76, Сп 47, 103 (и са наново унесеним *д*: *брдцки* МП 73, *брдцкога* Сп 49), *сармацко* МП 48, *свјецке* МП 98, *грацкијех* МП 20, *љуцке* МП 92, *љуцкога* МП 98, *љуцкоме* Сп 141, *госпоцку* Сп 47.

§ 65. Групу *-цк-* имамо каткад и место *-ћск-*: *никшицкоме* С 167, *никшицки* Сп 94: *-ћск-* > *-цск-* > *-цк-*.

§ 66. Стара сугласничка група *кш* од *гш* у средини речи остаје без измене у примерима: *дркшим* В 1360, *дркти* В 2188, *дркташе* В 1507, *дрктећи*, *дрктећој* Ш (3) 765.

§ 67. Да наведем на послетку и случајеве кад *хћ* у почетку речи (код облика гл. *хтети*) гласи *кћ*: *кће* В 1051, 2600, С 52, 116, *кћех* Ш (1) 232, *кћели* С 73, *кћела* Сп 57.

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНИЦЕ

§ 68. Именице *ра̄т*, *о̄шрѡв* и *стѣпѣн* јављају се код Његоша (као и у црногорским дијалектима) као именице женског рода. Тако поред примера по I промени: без *рата* Ш (4) 355, судба наша *ошрова* је чаша Л 22, степен *највећи* Л 39, 55, налазимо и примере по IV промени: без *рати* Ш (3) 322, неће *рати* Ш (3) 727, од *рати* С 109, МП 13, 203, из чаше *ошрови* В 2496, степен *највећу* Л 64 (bis).

§ 69. Именице *власи* и *Млѣци* код Његоша су увек у женском роду и мењају са по III промени: бјеле *власе* просуо В 587, за свјетле *власе* Л 28, запалила *власе* МП 111, сиједих *власах* МП 115, нек се *Млешке* вежу Ш (1) 839, да ће остат *Млешке* са Русијом Ш (1) 786, по *Млешкама* В 1444, у *Млешкама* В 1525.

§ 70. Место обичнијих именичких облика: *дсвѣта*, *недаћа*, *завѣса*, *слобѡда*, имамо каткад у истом значењу и облике по IV промени: *освѣт* С 37, 55, *недаћ* Ш (2) 241, *завјес* МП 92, *слобод* МП 39, што налазимо и у народном говору.

Именица *веће* (*вијеће*) јавља се и у мушком роду као *вијећ*: *мудри вијећ* С 18, и у женском као *вијећа*: *данашњу вијећу* В 79.

§ 71. Често имамо случајеве да се место обичнијег именичког облика мушког рода јављају и облици женског рода на -а. Потребно је овде напоменути и то да ти облици нису увек дублети (јер каткад имају извесне разлике у значењу). Да наведем неколико таквих именица: *зрака* сјајна Л 12 (bis), *зраку* МП 92, *бездну* кипећу Л 12, 26, *бездне* хладне Л 68 (и: *бездан* Ш (4) 807), царство *мраке* Л 36, *мракама* Л 36, 77, *зла поразо!* Л 79, *зла иредсказо!* Л 79, сан *забораве* Л 13 (па и: несрећној *заборави* Л 13).

§ 72. Именице: *ка̄мѣн*, *гр̄мѣн*, *кр̄мѣн*, *пл̄амѣн* имају и краће облике: *кам* В 848, 1944, Ш (4) 506, МП 4, *грм* В 1089, МП 185, *крем* МП 85, С 196, *плам* В 2771, *пламови* В 80. Чешће се јавља

у прилошком облику и стари облик номинатива *ками* Ш (3) 418, МП 84, С 76.

§ 72а. Каткада глаголске именице на *-ње*, образоване од трпног придева имају неумекшан крајњи сугласник основе, несумњиво, према облицима презента, аориста и сл.: *молење* Л 44, МП 199, *хулење* Л 70, *хулења* Л 52, *ухилење* Л 59, *дијелење* МП 83, *дозволење* Ш (4) 784, *сажалелење* МП 178, *лешење* МП 99, *чудењем* МП 47.

§ 73. Његош често употребљава према црквеном (руском) језику глаголске именице на *-ије* (м. на *-ње* или *-ће*): *познаније* В 619, *страданије* В 634, *посланије* Ш (4) 125, *спасеније* Ш (5) 448, *мученије* Ш (1) 509, *званије* Л 8, 9, *зданије* МП 178, *пјеније* Л 30, *ученије* С 2, *зачетије* Л 13, С. 16, 81, *бесмртије* С 16, *прошенија* Л 47, *преданија* Ш (4) 5 и сл. Али су обичнији облици на *-ње*: *добровање* В 348, *надање* В 135, *молење* Л 44, МП 199, *дијелење* МП 83, *вјеровања* Ш (1) 214, *странштовања* Ш (1) 228 итд.

§ 74. Могу се чути и у говорном језику именички облици на *-ће* (*-тје*) као: *божје даће* МП 200, *развиће* Турака Ш (3) 1, *поклаће* Ш (2) 365, *просуће* крви С 128, *придобиће* С 24, исп. и: *имуће* Ш (1) 181, *шренуће* С 173, 184 (и *шренућ* С 173).

§ 75. Није на одмет да наведем овде и неколико апстрактних именица на *-ост* које су доста ретке у обичном говору: *каквост* МП 126, *каквости* МП 94, *каквостима* МП 178, *љушост* Ш (2) 790, МП 191, С 27 (bis), *јадост* МП 100, *тврдост* С 20, *миленост* МП 178, *нељепост* Сп 125. Такво је образовање и за конкретан појам у примерима: *поврхност* земна Л 78 (исп. р. *поверхность*), *светшост* (у зн. светиња) МП 128.

§ 76. Обичније је много образовање апстрактних именица на *-ло*. Тако налазимо и код Његоша примере: *губавило* Ш (2) 145, *опачило* Ш (3) 813, *подобило* МП 85, *махнишило* МП 202.

§ 77. Да наведем овде и неке именице на *-ота* које су доста обичне у црногорском дијалекту: *висота* МП 43 (у дијал. и *низдошта*), *бистрота* МП 45, *краснота* МП 99.

§ 78. Именице *славуј* и *мрав* имају облик и на *ља* (-ја): *славља* В 1294 (исп. у р. соловей-соловья) *мравља* МП 175 (у р. муравей-муравья, у Ц. Гори и: *мрваљ-мрвља*). Облик *мравља* се често налази и код дубровачких песника (Ветранића и др.); налази се и у словеначком језику.

§ 79. Најзад да наведем за именице *казна* и *песма* и старије облике: *казан* (ст. сл. *казнь*) МП 111 и *цјесна* (ст. сл. *пѣснь*) В 292, Ш (3) 693.

§ 80. **Падежни облици у једнини.** Од именице *дѣн* имамо у генитиву облик по основи на *і* (са уметком *-ев-*) *дневи*: тога страшнога *дневи* С 212, од тога *дневи* МП 191, не чекаше *дневи* од удара О 382, до Ђурђева *дневи* Сп 130. Именица *нѣбо* има генитив с проширеном основом консонантом *с* у примеру: до *небеса* престолодржнога Л 10. Напоменућу да се у црногорским дијалектима каткад могу наћи с таквим проширењем и примери номинатива; исп. пр. *чудесо* (м. чудо) Решетар, *Der štok*. Д. стр. 172.

§ 81. Именица *господ*, као и у дијалекту, често има у вокативу стари облик *господи* В 2653, Ш (3) 13, 14, Л 24. Именице на *-ар* имају у вокативу наставак *-е* и *-у*: *господаре* Ш (1) 226, 484, МП 4, О 20, *сердаре* В 1016, Ш (1) 102, — и: *господару* В 2585, *сердару* В 2049. Забележио сам с вокативом на *-у* и примере: дико и *поносу* С 164, *штиту* С 36, *цвијету* МП 109. Да наведем овде и стари вокативни облик, свакако из црквеног јез., од именице *душа*: *душе* изгубљена! Л 47.

§ 82. У инструменталу именица *пуш* има и старији облик *пушем* Ш (3) 817, поред чешће *путом* В 1016, Ш (1) 645, Ш (2) 372, С 16. Од именица на *-ар* имамо и у овом падежу двојачке наставке: *-ем* и *-ом*: *царем* Ш (1) 737, *господарем* Сп 47 и чешће: *царом* Ш (1) 67, Ш (2) 381, Сп 47, 48, *сердаром* Ш (3) 843 и сл. Именица *дѣн* има у инструменталу облик по основи на *і* (са уметком *-ев-*) *дневи*: бога славим и *дневи* и ноћи Ш (4) 75, гријеш ноћи ка и *дневи* МП 8, — и с наставком *-љу*: *дневљу* С 68. Ваља овде напоменути да именице са променом основе на *і* могу примити по аналогiji и наставак *-ом*: *смрћом* МП 16, *помоћом* Ш (2) 519.

§ 83. **Множина.** Од именица мушког рода Његош често употребљава краће облике (тј. без уметка *-ов* или *-ев*) и онде где то не бисмо очекивали (бар не према народном говору у Ц. Гори). Нема сумње да је то у већини случајева изазвао метар. Да наведем неколико необичнијих примера: *цари* В 200, Ш (1) 371, *вјетри* В 2505, *лафи* В 259, *длани* В 819, *громи* Ш (1) 21, *боји* Ш (2) 705, *друми* Ш (2) 711, *брати* (браћа) О 475, *дари* Ш (1) 53, Ш (3) 516, Ш (4) 185, *гласи* В 2585, *краљи* Ш (2) 736, *спужи* Ш (2) 736. Наравно да краће облике налазимо и у косим падежима. Тако имамо у генитиву: *царах* Ш (5) 558, В 1081, *топах* С 185¹; у акузативу: *духе* Л 17, *краје* В 1631, *после* В 452, *маче* С 17, *шти-*

¹ Интересантно је да у црногорским дијалектима од именица: *пласш*, *снои* и још можда неке, генитив плурала је уз бројеве обично: *пласша*, *снопа*, док иначе имају увек дуже облике: *пласшова*, *снопова*.

хе С 1, *своде* С 121, *шоце* С 122; у инструменталу: над *царима* Ш (2) 225, *роима* Л 34.

§ 84. Супротно горњим случајевима имамо и мало необичније примере с наставком *-ови* (*-еви*). Али ваља напоменути да се те врсте дужи облици радо употребљавају и у црногорским дијалектима. Тако има код Његоша: *витежеви* МП 8, *прешковах* Ш (4) 179, *зубовах* В 2306, *шрудове* Ш (1) 473, *јеленове* С 203, *бадњакове* О 20.

§ 85. Позната је особина црногорских говора да у генитиву плурала имају наставак *-āx* (*-āx*), где је сугласник *x* могао доћи према придевском наставку *-āx* (*-ciāx*). То обично налазимо и код Његоша, на пр.: *бињишах* В 1, *руках* В 34, *ногах* В 99, *путах* В 140, 142, *громавах* В 152, *крилах* Л 11, *зраках* Л 11, *небесах* Л 11, *јунаках* Ш (1) 12, *данах* Ш (1) 49, *момаках* Ш (1) 125, *громавах* МП 42, С 17 и: *очих* В 897, 1989, Л 13, *људих* МП 102, С 204, *ћудих* МП 102, *стварих* МП 47.¹

Од именице *гдшт* забележио сам облик генитива *гостах* МП 108.

§ 86. Стари генитив без наставка *-ā* могао би бити у примерима као: тридесет *тисућ* Ш (3) 576, *седам стотин* С 50, девет *стотин* С 110, пошто се слични примери могу чути и у обичном говору.

§ 87. У дативу именица мушког рода каткад налазимо наставак *-ма* место обичнијег *-има*: вјешта *бојма* С 16, метне *Турцма* С 16, каза *Црногорцма* С 17, прискочила *витезма* С 90.

§ 88. Ређе се нађе од именица женског рода у¹ дативу и наставак *-ам*: *слугам* даде С 133, мојим *снахам* и *јетрвам* О 434, што не постоји у народном говору.

§ 89. У акузативу сам забележио и старији облик *гости*: чврсти кости за јуначке *гости* Ш (1) 581, поред новијег *госте*: за горске се *госте* не приправља' В 1159.

§ 90. У инструменталу плурала, поред обичног наставка *-има* налазимо код именица сва три рода, као и у дијалекту, и наставак *-ма*: *слабостма* смо привезани В 770, под *кључевма* В 240, пред *кавурма* Ш (5) 171, пред *војницима* С 18, с *Турцма* В 546, С 21, с *главарма* С 25, са *мачевма* С 14, са *шаторма* С 134, познатога *бојма* С 188, с *крилма* С 11, с *устма* С 9, с *дусма* МП 127.

§ 91. Код именица женског рода каткад налазимо у инструменталу и стари дативни наставак *-ам*: одоље им *мишцам* Ш(3)

¹) Ређе се код Његоша нађу и облици генитива без *x*, што је лако могло доћи и грешком, на пр.: *пуша*, *књига*, *ухода*, *крајева* Шh. предг., *дана* Ш (4) 572, *матшца* Ш (4) 569, *дјела* С 98, *погледа* Л 13.

481, с *равнинам* Ш(4) 864, жестокијем *минам* МП 5, *цвјета лучам* свјештенијем Л 9, с *надеждам* С 88.

§ 92. Иако се у Црној Гори често чују у локативу облици генитива на -ах (по *пдљах*, по *горах* и сл.), ипак их код Његоша налазимо врло ретко. Забележио сам само ове примере: о *ратиштах* МП 212, по *села(х)* МП 164, по *Бањанах* О 14, по *гранах* О 458.

§ 93. Вредно је навести и неколико облика старијег локатива на -и: на *небеси* Л 17, на *рамени* (глава) МП 37, у *волови* Сп 114, у *послови* Сп 54.

§ 94. *Напомена*. Ваља још приметити да неке именице средњег рода у инструменталу и локативу плурала место наставка -има имају наставак као именице женског рода (на -а) -ама, на пр.: с *писмама* Ш(1) 512, у *сунцама* Л 15, у *божештвама* Л 15, у *људствама* С 191. Ја мислим да су ови облици образовани према облицима у руском језику (исп. *письмами*, *солнцамъ*, *божествамъ* и сл.).

ЗАМЕНИЦЕ

§ 95. **Личне заменице**. У дативу сингулара место облика *теби*, *себи* нашао сам дијалекатску употребу у примерима: *тебе* се клањам Ш(3) 392, *вјенац тебе* сплести. МП 104, *к себе* прима С 5, и ставише *себе* вождом, сина Ченгић паше С 68.

§ 96. У дативу се плурала често код Његоша јављају дијалекатски енклитични облици: *ни* В 190, 282, 283, 337, 448, 657, 935, Ш(1) 638, Ш(3) 696; *ви* В 188, 864, 941, Ш(1) 127, 128, Ш(3) 295, 386, 342.¹

§ 97. И у акузативу плурала поред обичних енклитичних облика *нас*, *вас* налазимо и облике: *не* Ш(15) 393, *ве* Ш(1) 124.

§ 98. **Показне заменице**. Облици показних заменица: *тај*, *овај*, *онај* каткад гласе: *та*, *ови*, *они*, на пр.: *та* људи В 2735, *та* свијет В 2425, *та* поса Ш(2) 466, *та* ферман МП 13, *та* сахат С 75; *ови* свијет МП 98, 184, *ови* бој С 98, *ови* случај С 118, *они* час В 1692.²

§ 99. Поред обичних облика показне заменице за количину: *оволики*, *шолики*, *онолики* и сл., каткад налазимо и облике са редуцијом: *овлика* Ш (5) 403, *овлике* Ш (2) 831, и прилошке облике: *овлико* Ш(2) 136, *шолко* МП 196.

§ 100. Ређе налазимо и оваке облике показних заменица за каквоћу: *такови* Ш (1) 475, Ш (3) 307, Ш (4) 51, *таковому*

¹ Облици: *нами* Ш(1) 598, *вами* Ш(4) 594, С 127, вероватно ће бити унесени од издавача Његошевих.

² Мислим да Његошев није облик *ончас* МП 3, 17.

Сп 53, *онаковому* В 1973; и у неодређеном и одречном облику: *некакова* МП 98, *никакове* Сп 53.

§ 101. Ретко кад код Његоша упитно-релативна заменица *ко* гласи и *шко* МП 111, О 26, и у одречном облику *никшо* С 161 и *нишко* Сп 47.

§ 102. Од заменице *што*, поред обичног генитивног облика *чега*, налазимо и облик *чеса* В 857, Ш (2) 322, 319. Тако имамо и неодређене облике: *којечеса* Ш (3) 719, *нечеса* Ш (3) 81 (исп. и придевске облике: *нечесова* В 818, Ш (1) 407, *нечесове* В 2104).

§ 103. Поред облика замен. *сав* (никад дијалекатски *вдс*) имамо и црквени облик *вес* МП 8 (и *всјех* МП 47). Необичан је облик у локативу *свом* (м. *свем*): у *свом* свјету Ш (5) 559.

§ 104. *Напомена*. Датив сингулара код заменица женског рода каткад је са партикулом *зи*, на пр.: *њојзи* В 813, 1956, *његовојзи* В 410, *својојзи* Ш (1) 403. Напоменућу овде да се у црногорским дијалектима (у Цеклину) могу чути и заменички облици као: *мјзи* (мј), *вјзи* (вј), *онјзи* (џни).

ПРИДЕВИ

§ 105. Најпре ћу навести неколико придевских сложеница које Његош доста често употребљава, обично у својим првим радовима, а нарочито у „Слободијади“. Нема сумње да се у томе огледа утицај језика Л. Мушицког (исп. пр. из његових ода: *краснопрости*, *буквонеуксни*, *крвожедни* и др.)¹ кога је Његош радо читао и подражавао. Тако налазимо и код Његоша придевске сложенице (чији је последњи део образован од глаголског општег дела), где имамо

а) у првом делу придев (прилог): *кривосудне* Венеције С 54, *брзотечни* источник С 16, *брзотечни* океан С 48, *брзотечне* газове С 31, *брзотечни* Татарин С 68, *брзотечна* кола С 11, *црнотечна* врела С 56, *мушнотечни* вали С 126, *стрмогледне* литице С 78, *брзолетна* зрна С 92, *цкленовидна* круна С 95, *стрмотечну* ријеку МП 114, *гордевидне* планине С 56. и сл.;

б) у првом делу именица: *страховидни* ѓкџ С 49, *змијовидни* цефердани С 20, *крвовидно* трупје С 24, *крволишни* данак С 22, *крволишни* боји С 54, *огњеносно* оружје С 73, *бојеносна* искра С 82, *митроносни* владика С 77, *јадоносна* магла С 90,

¹ Сјени Доситеја Обрадовића, ст. 8, 28, 37.

троносни Призрен С 106, *градоносни* облак В 759, *громоносна* кола С 11, *злоносни* полет С 113, *смртоносни* мачеви С 24, *месоједне* тиге С 24, *јунакородни* Медун С 108, *цареродна* Вијена С 70, *крвосипни* бој С 135, *кололетни* дим С 135, *громометног* величаштва, *пламеносипној* колесници МП 111.

Није тешко видети да је у овим сложеницама заступљено више падежа, а најчешће акузатив, где је обично увек однос последњег (глаголског) дела према првом (именичком), као однос предиката према објекту (исп. *смртоносни* мачеви = мачеви који носе смрт и сл.).

§ 106. Нађу се каткад примери да је језичка анализа раздвојила сложеницу на делове, узимајући место њеног именичког дела на *о* самостални падеж, на пр.: *крвљу шечни* (м. *крвдшечни*) потоци С 3, *крвљу платне* слободе С 127. Као што се види, у овим примерима је однос раздвојених делова остао исти као и у сложеници. Интересантно је да налазимо и самосталне облике (вероватно, образоване према последњем делу придевске сложенице) као: *јечни* (исп. *многдјечни* и сл.) бубњи С 107, угледаше војску *гредну* (која греде) С 169, *крочно* јато С 30, *звечне* пушке С 199, *цебехане* Турцма *ходне* С 136.

§ 107. Особина је црногорског дијалекта да неки придеви сложене деклинације место наставка *-ни* (који је тамо обичнији: *народни*, *древни* и сл.) имају и умекшано *-њи*. Таквих облика има и код Његоша: *народњи* Ш (1) 477, *народња* В 2317, С 203, Ш (2) 213, *народњега* Ш (4) 697, *народње* В 88, Ш (2) 238, *народњу* Ш (4) 384, *древњег* МП 53, *западњега* С 198.

§ 108. Ваља овде навести и дијалекатске облике придева са неумекшаним сугласником *н* од основе испред наставка *-ски*: *цештински* Ш (4) 570, *цетинскога* Ш (4) 438, В 2384, *лански* В. 86 *ћештински* Ш (1) 165, *требински* Сп 92.

§ 109. Као и у дијалекту налазимо и код Његоша место обичнијег наставка *-ив* наставак *-ав* у примерима: *лажав* Ш (2) 283, 508, *лажавога* Ш (5) 507, 518, *лажаву* С 48.

§ 110. Необична је у говорном језику употреба придева са наставком *-ов* (*-ев*) као у примерима: *челикова* сабља С 152, *челикове* споне попуцаше Ш (1) 401, *брилијаншови* прстен Сп 87, *ускрсова* јаја В 860, *ћуд* лисичју а *зечево* срце Ш (3) 801. Нема сумње да је ово код Његоша образовано у неким случајевима према сличним примерима у руском језику (исп. у руск. *брилијаншовое ожерелье* и сл.)

§ 111. Познато је да неки придеви за појачавање свог значења узимају још и придевски наставак *-ан*. То имамо каткад и код Његоша: *пунан* Ш (2) 420, *пунану* Ш (2) 127, *ситани* С 49, *ситана* Ш (2) 204.

§ 112. Ваља навести и неколико придева (облика старог трпног придева садашњег времена) које је Његош узео из црквеног језика: *невидимом* руком Ш (1) 567, *невидимом* снагом С 57, један *невредим* оста, Л 50, шар *движими* Л 76, ланцем *невидимим* МП 46, свему *видимоме* МП 47, стварих *видимијех* МП 47, на *зовомом* мјесту Сп 83, богом *бранимо* гнијездо Ш (3) 130, рај *мними* ће праоци живе МП 62.

§ 113. Код Његоша налазимо, као што је то обично у јужном дијалекту, поједине падеже придева са краћим и дужим наставцима. Тако у инструменталу сингулара мушког и средњег рода поред честих примера са наст. *-им*: *свијетлим* гробом В посв., *закршћеним* пићем В 567, *царским* утоком Ш (1) 224, *божественим* електризмом Л 16 и др., налазимо често и примере са наст. *-ијем*: *ђавољијем* трагом В 557, *умнијем* сјеменом В 750, *силнијем* пашом Ш (1) 707, *ускијем* каналом Л. 47 и сл.

§ 114. У генитиву плурала код Његоша су обичнији у употреби дужи облици с наст. *-ијех*: *страшнијех* В 152, *дивнијех* В 275, *зрелијех* В 1818, *светијех* Ш (2) 626, *свијетлијех* Л 31, *бесмртнијех* С 103, Л 15, *гвозденијех* В 1988, *турскијех* В 1998, *стамболскијех* Ш (1) 213, *грубијех* Ш (1) 213, *узанијех* Ш (4) 875 итд. Ређе налазимо облике на *-их*: *дивних* В 2636, *пуних* Ш (1) 356, *бесмртних* Л 30, *заробљених* Л 51, *сјеверних* Л 55, *коловитних* Л 15, *играјућих* Л 15.

§ 115. И у дативу, инструменталу и локативу плурала, поред облика са наставком *-им (-има)*: за слободу *падшим* јунацима Ш (1) 18; с *бистрима* очима Ш (1) 28; у *правилним* колима Л 15 и др., обични су исто тако и примери с наст. *-ијем (-ијема)*: вијек се протегнуо *храбријема* јунацима Ш (1) 449, он ће ера бити страшна *људскијема* кољенима В. посв., с очима *бистријема* Ш (1) 119, с *клешијем* Турцима Ш (4) 344, са бојима *честијема* С 122, по горама *крвавијем* С 83 и др.

§ 116. **Компарација придева.** Компаративни наставак *-ији* каткад је сажет у *ѿ*: *воли* је В 1619, 2336, Ш (3) 443, Ш (4) 523, *најсрећни* Ш (2) 108, *најжесточѿ* С 108, *најсрећниѿ* Ш (2) 770, *најславниѿ* Ш (2) 770, *најстрашниѿ* В 1811.

§ 117. Каткада се на готове компаративне облике наново додаје компаративни наставак, на пр.: *жешћија* С 75, *лакшија* С 83, *полакшије* Ш (1) 483.

§ 118. Необичнији су компаративни облици као: *грдња* (м. грђа) Ш (5) 443, 444, МП 197, *страшње* (м. страшније) С 185, *лашње* (м. ласније) С 205¹.

§ 119. Познато је да у народним песмама придевски префикс *пре-* може имати значење прилога *много*, *врло* и сл. То налазимо и код Његоша:

Е *презгодна* глава бјеше. В 1938,

Бјеше једна кућа *превелика*. В 1459,

Те *преблизу* напуштише Турке. МП 161,

Од Црнице *преиштом*. С 148 и сл. Отуда имамо тај префикс и у именици, на пр.: нагрдиће красну главу, *прекрвници*. В 1950.

БРОЈЕВИ

§ 120. У овом ћу одељку навести само неколико необичнијих облика код бројева. Облик броја *четири* гласи и са редукцијом вокала: *четир* Л 20, О 23, Сп 51 (bis) и *четри* Сп 54.

§ 121. Поред облика *двјеста* В 1342, МП 19 (и: *четириста* С 74, 75, МП 10) налазимо и старији облик двојине *двјести* В 879, С 73.

§ 122. Особина је неких црногорских дијалеката да за збирне бројеве од четири па на даље имају облик на *-еро*: *четверо*, *петеро*, *шестеро* итд. То налазимо и код Његоша: *четверо* постах Ш (2) 452, *седмеро* Брдах МП 13.

§ 123. Каткад је за бројне придеве (прилоге): *двострук*, *тродострук* и сл. узет у првом делу сложенице облик збирног броја *двоје*, *троје* (према облицима: *четворострук*, *петорострук* и сл.): *двојеструка* веза Ш (1) 21, *двојеструке* мисли МП 201, *двојеглава* Височица С 108, *тројеструке* редове С 211.

§ 124. Ваља навести и дијалекатске облике бројних прилога: *триш* (од старијег *тришт*, — исп. и *двâш* од *двâшти* у Ак. Рј.) МП 198, *четириш* (*четирипуш*) МП 198.

§ 125. У црногорским говорима је врло обична употреба бројних именица на *-ина* као: *пѣтина*, *шѣстина* итд. То налазимо и код Његоша: по *шестину* у један (гроб) копамо В 2719, па изнаћи око *десетине* (људи) Ш (1) 80, којих у све није више од *десетине* било Ш (1) 426; и на *-иња*: а ти више у њима проричеш но којимудраго *десетиња* В 1723, *десетињи* главе откидоше МП 80, и с *петињом* војеводах С 142.

¹ Од облика *ласан* поред *лашње* налазимо и *ласније* С 32, 127.

ГЛАГОЛИ

§ 126. Код Његоша се често налазе облици трајних (итеративних) глагола образовани, вероватно, дуљењем основног глаголског вокала, што није особина црногорских дијалеката. Тако налазимо облике: *претрчају* (м. претрчавају) Ш (3) 379, да *истрчеш* хата В 1809, *очишћају* (очишћавају) МП 208, *очишћали* МП 208, *обожају* (обожавају) МП 187, *осветљају* (осветљавају) МП 93, *освјетљати* С 39, *окићају* С 88, *окиће* С 163, *окићај* МП 50, *принућа* ме МП 111, *окожу* ме МП 114, *очекаше* С 26, *продужа* се С 75, 116, *подбуњаше* С 16, *подчињати* се С 5, *покорати* се С 5, *обесмрћа* С 3, *захваљам* ти Ш (1) 471, Сп 129, *очекаху* С 130, не *лишај* (не лишавај) МП 206.

§ 127. Његош често употребљава и дијалекатске облике итеративних глагола изведених,

а) наст. *-ова* или *-ева*: *честитовати* С 114, *запитовати* В 2585, *повукова* В 507, *примовали* МП 206, *завидује* МП 54, *миноваху* (мињиваху) С 143, *кажеваше* С 8, *кажева* Ш (4) 358;

б) наставком *-ава*: *пуштаваш* В 2530, *допуштава* Ш (2) 800, *сауштавају* се Л 20, *спуштавах* се В 1169, *развишљава* В 506, *помишљава* Л 42, *занимава* Л 17, 18, *присвојава* Ш (1) 341, *извољава* Ш (1) 341 *опроштавај* МП 4, *пружаваху* С 51, *знавао* Ш (3) 514, *знава* С 37 (исп. и *знавање* Ш (2) 769); *угађавā* МП 207.

в) наставком *-ива*: *клонивати* се С 165, *споменива* се МП 113. *задојива* се С 124, *побивали* су их МП 205.

§ 128. Каткад се за образовање неких трајних (итеративних) глагола узима основа презента основног глагола: *каживат* В 2110, *каживати* С 6, *кажујем* Ш (3) 737, *кажује* В 335, 1053, 2131, *кажева* Ш (4) 358, *предскажујућ* Ш (1) 382; *припашују* В 2360.

§ 129. У облике глагола *бāцџи-бāцати* место сугласника *ц* унесено је *ч* из облика трпног придева, те отуда имамо: *бачиш* МП 94, *бачих* О 452, *одбачио* МП 196, *бачали* МП 76, 208, *бачале* МП 107.

§ 130. Према инфинитивима са основом на сугласник *с*, а у презенту са сугл. *д* (на пр. *бости*, *бодем*) начињени су и облици: *изисти* (изићи) Ш (1) 159, С 122, Сп 50, *изист* Ш (4) 408, *обисти* (обићи) Ш (4) 8 67 (и: *обисти* — обидем, у значењу *пробати* В 2371).

§ 131. **Презент.** Глаголи *заклињати* и *вејати* који имају обично облике: *заклињем*, *вијем*... имају каткад и старе облике: *заклинам* те МП 61, *заклина* се С 93, *вија* се Ш (1) 464.

§ 132. Супротно изнесеним случајевима, од глагола *гађати*, поред обичнијих облика: *гађа* В 2765, 2773, *гађају* В 138, Ш (4) 886 *разгађа* В 508, *погађа* В 508, налазимо и облик *угађеш* В 1016; од глагола *набрајати*: *набраје* (бројанице) В 1214.

§ 132а. Код глагола: *помагати*, *пуцати* имамо и облике: *помагају* (очи) Ш (1) 37, *пуче* (пушка) С 50, *пучу* В 1120, 1838, 2756 (и *пуцају* В 2565).

§ 133. Чешће имамо и облике презента глагола III промене (Лескинове) са јотованим крајњим сугласником основе: *узимље* В 2060 Ш (4) 31, *називљу* В 690, *називљу* Ш (5) 108, *позивље* Ш (4) 119, *позивљу* Ш (4) 111, *пишљу* С 149, *почепље* С 32, *колебље* се Л 75 (исп. и: *колеба* се В 2512), *колебљу* се В 2514, Л 52, *сишље* С 156, 185, *просишље* Ш (1) 441, С 183, *просишљу* Ш (1) 209, С 73, *надимљу* се Л 63.

§ 134. Супротно наведени примерима налазимо и облике презента: *окретају* Ш (3) 455, *растежају* В 522, *кликтају* С 21, *општезају* МП 200.

§ 135. Према глаголима типа *давати-дајем* образовани су и презентатски облици као: *пружајеш* В 2388, *пружаје* Л 20, *закопајеш* МП 56, *задржаје* В 2257, *цркаје* МП 176, *цркају* МП 134.

§ 136. Да наведем напоследку још неке презентатске облике. Тако имамо од глагола *задѣши*¹, *одѣши*: *зидијеш* С 209, *одије* С 112; од сложених глагола са *гнати* увек: *подженем* В 2250, *разжене* га С 76, *дожене* га Сп 47, *ужене* јој В 845 и сл., од *биши*: *биде* МП 58 (са и из инф.).

§ 137. Облици старог конјуктива *мож* и *ој* (**хоћ*) налазе се по каткад у Његошевим делима у значењу „можеш“ и „хоћеш“.

Мож ли знати, оче игумане В 2218, *Не мож* чути МП 121, *Мож* ме ружит Ш (2) 575, *мож* виђет В 1226; *Оли* челе хватат у капицу В 497, *Оли* сада дозиват Мацаре Ш (4) 644. У примеру: *Хоћ* ли мени дати вјеру тврду О 135, — сугласник је *ш* могао овде доћи из дијалекатских облика 3. л. презента: *хѡше*, *нѡше*, које ређе налазимо код Његоша: *хоше* нама село изгорјети МП 30, *хоше* О 20, 156, 434.

§ 138. Најзад ваља овде истаћи да је све оно што сам изнео о презенту код Његоша, — особина и црногорских говора.

§ 139. **Императив.** Већ сам раније напомињао (в. § 17а) да се у императиву каткада губи вокал *и* као: *помоз* В 179,

¹ Исп. пр.: Немој брате *зађеш* сиротињу О 249; у дијалекту је обичније *зађести*.

остав В 301, *излаз* В 1789, *бјеж* В 1564, *довед* С 10; у множини: *отворше* се Ш (1) 10, *оставше* В 1840 итд. Наводио сам (в. § 42) такође и облике са изгубљеним консонантом *ј* као: *ошва-ра'* В 836, *чиша'* В 840, *да'* В 2061, *исприча'* В 2242, *шиска'* В 1453, *чека'* С 121; у множини: *дочека'мо* С 99, *измјеша'ше* С 123, *да'ше* С 97 и сл.

§ 140. Добро су познати црногорским говорима стари императивни облици: *виђ* (*виђи*) и *јеђ* (*јеђи*). Код Његоша сам само нашао: *виђ* С 4 и *виђи* В 1, 66, Ш (1) 91 (bis).

§ 141. Према облицима императива: *даји*, *продаји* (исп. пр.: *продајите* крсте и кандила О 17) и сл. образован је и императивни ненародни облик *торжествуји* (скачи у вис торжествуји МП 48).

§ 142. Да наведем овде и дијалекатске облике императива као: *притезај* МП 18, *помагај* МП 4. *окићај* МП 50.

§ 143. **Аорист.** Аориски облици од глагола *моћи* гласе код Његоша увек: *могах* Ш (1) 734, *мога* Ш (1) 457, Ш (3) 368, С 123, *могаше* В 1529; од гл. *видети* поред обичнијих облика: *виђех* В 1980, Ш (1) 433, МП 63, *виђесмо* Ш (4) 511, *виђеше* В 1599 налазимо и дијалекатски облик *виђох* Ш (8) 592; од глаг. *штети* имамо краће и дуже облике: *хће* В 264, *кћех* Ш (1) 232, *кће* Б 1051, С 52, 116, 146, 158, *шће* В 60, *шћесте* В 868, *шћеше* Ш (2) 466, и: *шћеде* Ш (1) 298, *шћедоше* Ш (3) 737. Исто то налазимо и од гл. *стати*: *стах* С 93, *ста* В 1387, С 6 и *стаде* В 1466, 1567. Према овим облицима образован је и облик у 3 пл. *довеше* (м. *доведоше*) С 150.

§ 144. У неким црногорским говорима (око Цетиња) аориски облици од глагола сложених са *ићи* каткада гласе: *пђх* (пођох), *дђх* (дођох), *пђше* (пођоше) и сл. Такве облике понекад налазимо и код Његоша: *оше* (одоше) МП 28, *доше* (дођоше) МП 3, 76, О 21, *поше* (пођоше) МП 12.

§ 145. Аориски облици од глагола сложених са *нѐсти*¹, код Његоша гласе: *занесох* Ш (3) 540, *донесоше* Ш (1) 87, *понесосмо* Ш (1) 670. Ни једанпут нисам забележио дијалекатске облике *дђнијех*, *дђнијесмо* и сл. Од глагола *изићи* забележио сама аористе: *изидох* В 1633, *изиде* В 2582 (никад: *изиђох*...).

§ 146. **Имперфекат.** Необично је у нашем језику да глаголи IV (Лескинове) промене образују имперфекат наставком -ијѧ- место

¹ У Црној Гори се облик *нѐсти* не чује већ имамо увек облике: *дђнијети*, *дђмијети* и сл. образоване према аористу: *донијех*, *однијех*.

наставком -а- од основе са умекшаним крајњим консонантом. Маретић за примере: *звечијаше* н. п. I 42, *вриштијаху* н. прип. 123¹ каже да су погрешни и необични. Међутим у црногорским дијалектима се такви облици често могу чути, па је природно што их имамо и код Његоша², на пр.: *желијаш* Ш (3) 397, *желијасмо* Ш (4) 691, *сједијаше* Л 66. *грмијаше* В 1469, С 95, Л 21, Ш (3) 44, *грмијаху* В 1745, *трептијаху* С 161, *фриштијаху* В 1746 и сл.

§ 147. Каткад неки имперфекатски облици глагола IV промене образовани наставком -а- не умекшавају крајњи основни сугласник, те према *возаху* В 1461, имамо и: *улазаху* Л 36, *пролазаху* Л 46.

§ 148. Поред обичних облика од глагола *бити*: *бјеше* В 1459, 1405, 1531, *бјесмо* В 1343, *бјесте* С 49, *бјеху* В 1422, 1423, 1456, 1457 итд. (само сам забележио дуже облике: *бијаш* Ш (1) 516, *бијасмо* МП 31) налазимо каткад и облике: *бјаш* МП 6, *бјаху* С 47, О 161. Овакви се облици могу чути у јужним крајевима Црне Горе. Налазимо их често и код Љубише (Исп. из Прич. В. Дојчевћа³: *бјаш* 47, 65, 68, 69, *бјасмо* 82, *бјаху* 88, 108, итд.).

§ 149. **Футур.** Сем обичне употребе краће форме футура, где се на инфинитивну основу додају енклитични облици глагола *хтети* (*бићу*, *нагрдиће*, *затријеће* и др.), имамо каткад употребљен и дужи футурски облик: *бити ће* В 2408, *сресити ће* Ш (4) 224, *остати ће* Ш (3) 160, *погинут ће* Ш (3) 159, *ослачат ће* Ш (5) 228, *пошћуцат ће* Ш (5) 285, *даши ће* МП 10, *чинити ћемо* Ш (4) 441, *чути ћете* С 86 (bis).

§ 150. Ређи су случајеви да глаголи са инфинитивом на -ћи, поред обичног дужег футурског облика (*пошећи ће*, *наћи ћемо* и сл.), имају и краћи: *врћу тебе* О 84, *дићемо се* (дићи ћемо се) Ш (4) 215.

§ 151. **Партиципи.** Облици прилога времена садашњег обично су на -ћи (*цијучући* В 124, *презирући* В 247, *кријући* В 774 и др.), али их има (вероватно стиха ради) и краћих на -ћ: *играјућ се* В 117, *грабећ* В 122, Л 18, *предскажујућ* Ш (1) 382, *идућ* Ш (2) 281.⁴ Вероватно стиха ради налазимо неправилно образован облик: *раздвајући* (м. *ваздвајајући*) В 2121, као и од перфективног глагола *сѣтити се*: *сјетећи се* (м. *сјећајући се*) С 163.

¹ Gram. i stilistika, стр 262.

² Често и код Љубише налазимо такве облике (Исп. Причања Вука Дојчевћа, С. књижевна задруга 81: *желијаш* 32, *сједијаше* 95 и сл.).

³ Издање Срп. књиж. задруге.

⁴ Маретић је у Вуковим делима нашао само пример *стерућ*, н. п. 1,613 (исп. Gram. i stil. стр. 640).

§ 152. У Његошевим делима наилазимо каткад и на старије облике прилога времена прошлог, али само у придевском значењу (узете из црквеног или руског језика): *падишм* јунацима Ш (1) 19, *падишој* С 3, *погипшима* Ш (3) 76, *погипше* С 78, *погипшијех* С 67, 95, *погипшу* О 436, *погипшега* С 68, *изнемогша* С 3, *поникише* искре С 8, *непривикши* Сп 77. Од нових облика у придевском значењу забележио сам само пример: *блеснувшом* искром С 26.

§ 153. Сложени глаголи од *гинути* поред обичнијих облика прошастог придева: *погинуо* В 1296, 1305, *погинули* В 1515 и сл. имају и дијалекатске облике: *погибло* Ш (3) 115, 121, *изгибла* С 144¹, образоване према облицима оних свршених глагола који имају промену и по I и по II врсти (Лескиновој): *дйгао* и *дйгнуо* (према *дйћи* и *дйгнути*), *пдо* и *пдгнуо* и сл.

§ 154. Од глагола *хтећи* поред облика прошастог придева: *хшио* В 1157, *штио* С 67, *шћео* МП 105, *шћели* Ш (2) 374, *кћели* Сп 82², налазимо и контаминоване облике: *охшио* МП 206 (bis), *ошћела* В 2670, С 115 где је почетно *о* узето из презенатске основе.

§ 155. Познато је да прошаста придеви од свршених непрелазних глагола могу имати и придевску употребу: *излежало* право МП 84, *не увехле* вјенце МП 104, *заспале* ноге С 149, *ојаћела* кула В 2785¹. Необично је што имамо придевско значење тог партиципа и од трајног глагола у примеру: *Расли* цвјете, дивото јуначка МП 84.

§ 156. У трпном придеву код сложених глагола од *нести* основни сугласник *с* често је, по аналогiji, замењен сугласником *ш* (према *ндошен*, *доношен* и сл.), на пр.: *пренешена* В 1858, *занешен* Л 18, *занешено* МП 44, *нанешене* О 25, *понешена* Сп 67.

§ 157. Према руском језику, од глагола *надути* налазимо облике прошастог придева образоване од презенатске основе: *надмена* војска С 115, *надменој* Венецији С 121.

§ 158. Напоменућу најзад да смо према облицима *ојјен*, *вијен* (*савијен*) и сл. добили и облик *нечујене* (м. *нечувене*) Ш (3) 125, као што имамо и обрнут случај у примеру *опивени* (м. *опијени*) Л. 32.

¹) У црногорском дијалекту постоји и иманица *погибао* — *погибли*,

²) У писмима Његошевим налазимо и облике: *хошио* Сп 72, *хошјели* Сп 70, 131.

³) Облике *ојаћелл-ла-ло* често налазио у н. п. од гл. *ојадити*, али образовани према трпном придеву *ојаћен-а-о*, тако и обл. *учињели* (м. *учинили*) С 116, *опаљели* (м. *опалили*) МП 31.

ПРИЛОЗИ

§ 159. Овде ћу само навести неколико прилошких облика, иако сам неке од њих већ раније спомињао.

а) За начин: *кѣми* (у зн. *слабо*, *рђаво* и сл.: тек да стеку да се *ками* ране В 1422); *лѣсто* (у зн. *брзо*: сва је (војска) *листо* на ноге скочила МП 18); *зѣфајду*¹ (у зн. *залуду*: да пребројим прстима *за фајду*, В 2239, ал' *за фајду* — прах их не прихвати МП 60, ал' Французу све *за фајду* С 191); *нѣвлашшто* (у зн. *намерно*: *навлашшто* нас је сатворио Л 49. У дијалекту се обично чује облик *нѣвлѣш(ш)* и *нѣлѣш* у истом значењу, исп. у ст. сл. обл. *влѣштѣ* = властит); *понаѣсоб* (сваки нашом *понаѣсоб* муком Л 7).

Поред обичнијих прилошких облика: *непрѣстано* С 59, *беспрѣстано* МП 87 налазимо и облике: *непрѣстана* С 59, *беспрѣстана*² Ш (3) 488, С 48, 197, О 167; *дзбѣља* (*озбиља* сам војску покупио С 153); *крѣвом* (у зн. *тајно*: он ме *кровом* у кућу намјести Ш (1) 248); *пјѣшком* (неки *пјешком*, а неки на крила. Л 30). У Црној се Гори чују још и облици: *пјѣше*, *пјѣшке* и *пјѣшки*); *смѣром* (у зн. *мирно*: да сједите посад *смирор* С 149); *наопѣслом* (у зн. *како ваља*: тад би ствари *наопѣслом* ишле Ш (2) 117). Истог су значења и дијалекатски облици: *наопѣсло* и *наопѣслен*.

б) За време: *прије* Ш (1) 750, *прије* В 543, Ш (2) 183, *поприје* Ш (2) 11, *преје* В 653, Ш (4) 310, 344; *ланих* В 1296, *ономланих* Ш (5) 426, *посад* С 149, *поскора* С 9, *умах* (ѣдмах) 4С 5, *готова* (*гѣшово*) В 1996, *подна* (пѣднѣ) Ш (4) 101, О 440; *пошље* — у дијалекту је обично временско значење *после*, ређе је у значењу прилога *сем*, *осим*: У Турака нема ни оружја, *пошље* дуге бритве о појасу. О 169; *часом- часом* (у зн. *каткад*: *Часом* поје, игра, весели се, *часом* плаче, кука јадикује МП 94. Исп. и код Вука: *часом* ведро, а *часом* облачно. н. пословице 189, живот му је *часом* пун, а *часом* празан. 238).

§ 160. Прилозима су каткад додате познате партикуле. Тако налазимо парт. *-н*, *-на*: *отолен* В 3734, Ш (1) 302, 713, *отлен* С 16, *доклен* В 78, 644, С 209, *већен* МП 24, *ондена* В 1359, *тудијена* С 57, *-р*, *-ра*: *тадар* С 9, *тадер* О 29, *досадер* С 25, О 29, *туђер* О 50, 55, *такођер* Сп 71, *тадера* С 120; *-ке*: *данаске* С 47.

¹) Погрешно је овај облик транскрибовати: *за фајду*.

²) Погрешно је транскрибовано *без прѣстана*

СИНТАКСА

ПАДЕЖИ

§ 161. **Номинатив.** Позната је особина нашег језика да се уз глагол *бити*, и све оне који показују бивање (постати, остати и сл.), употребљава предикативно и номинатив и инструментал (исп. пр.: *Остала сам удовица млада.* н. пј. 1,742 и: *Размисли се може ли и како, Црногорац другојачи бити и остати правим Црногорцем.* Ш (3) 150—53). Ову особину имају и још неки глаголи са рефлексивном заменицом „се“ којих је значење блиско значењу глагола бивања. Навешћу овде из Његоша неколико номинативних облика (инструменталне облике в. у § 217 и 218) који стоје као резултат радње уз глаголе: *градити се, назвати се, прометнути се*:

А како се градите *вјештице*? В 2135,

Називљу се *цареви синови*. В 690,

Тисућу се људи на свијету

Називају *вучи и лавови*. Ш (4) 852,

Соломуни да се прометнуо. Ш (4) 743.

§ 162. Да наведем и неколико случајева морфолошке употребе вокатива место номинатива. Такве случајеве имамо обично код именица мушког рода, пошто оне често имају у вокативу више слогова него у номинативу:

А ће био *Драшко Поповићу*? В 1384,

А жени се *Суљо барјактаре*. В 1757,

Кад то виће *босански везире*. Ш (2) 412,

Које носи *паша Карамане*. Ш (5) 514,

Марковићу Лазо с јатаганом

Одсјече је (главу) вољу *ораћему*. Ш (1) 434—35 итд.

Необичнији су и ређи облици кад уз именицу не стоји каква реч као њен атрибут:

Да је главом *царе* како каже. Ш (3) 254,

За њу *царе* знава није. С 37,

А кад *Вуче* с војском удри. С 19 и др.

Несумњиво је да смо све горње и сличне облике добили стиха ради, а облик је вокатива узет место номинатива, вероватно, према једнакости тих падежа код именица средњег, а често и мушког и женског рода. И рекао бих да неки научници¹ погрешно мисле да ту употребу није изазвао метар, јер бисмо је иначе и у прозном језику очекивали. И зато треба овде напоменути да у таквим случајевима немамо увек употребљен ни прави морфолошки облик вокатива. Ако је на пример потребан за стих само један слог, онда у том случају именица уз коју стоји атрибут остаје морфолошки у номинативу (ако није у стиху нарочита инверзија), а само њен атрибут добива проширени, тј. вокативни облик. То се да лако видети по акценту у оним примерима код којих је акценат номинатива и вокатива различит, исп. пр.: А жени се Суљо барјактаре и сл., где облик *Суљо* има номинативни (узлазни) акценат³.

§ 163. Стиха ради се узима и номинативни облик м. вокатива, на пр.:

Ти бжеж', *варвар*, с свјета брже! МП 51,

Сви питају: „*Махмуш калиф*, ђе си! МП 66

Славо, дико и поносу,

А *потоњи стид* и бруко! С 164, исп. у нар. песмама:

Бог т' убио, Дојчин Петре, *варадински бан!* 1, 456,

Ој ти, Јано, *бисер мој!* 1, 344 и др.

§ 164. **Генитив.** Од многобројних генитивних значења навешћу овде само најкарактеристичније примере његове употребе код Његоша. Као што је познато, у нашем се језику присвајање исказује обично каквим присвојним придевом. Но од имена састављених од две речи које се не могу обухватити једним придевским обликом имамо обично употребљен посесивни генитив. Код Његоша, у неким (ранијим) делима, имамо мало необичнијих примера, где је и од једне речи (именице) употребљен посесивни

¹) М. Štepel, Rad CII, 8.

²) Под „атрибутом“ овде треба схватити и презиме.

³) Интересантно је навести и неке случајеве где м. номинатива, ради попуне стиха, имамо употребљено презиме и у генитиву, а име остаје у номинативу:

Но га гледа *Караџића* Мимо 'О 395,

За Смаилом Абдул *Зечевћа*

За Абдулом Усеин *Аџића*. О 459.

генитив, иако бисмо тамо очекивали употребу присвојног придева. Нема сумње да је то код Његоша употребљавано, у већини случајева, стиха ради:

Јер на земљу ударите,
 За помоћи *Москве* краљу. С 38,
 Ваша дрска рука, ријеч
 Мене *паше* вјенац даше. С 70.
 Нит'(ћу) *Османа* име држат
 Врховнијем над мојијем. С 148, али тако имамо и:
 Глас *владике* к боју звани. С 141,
 На *Ситнице* мост дођите. С 39,
 На гиздави мост *Ситнице*. С 39.
 А Вијена славом хучна
 Сад отире *сузах* токе. МП 89,

§ 165. Аблативно значење генитива Његош каткад не обележава предлогом, што би данас било необично. То често налазимо уз компаративе где се обележава да нешто има од чега бољу или већу особину:

Нађено је *драже* негубљена. В 777,
Љепши сунца, *зоре* и *мјесеца*. В 924,
 Развеза је *боља* *слабе* *свезе*. Ш (4) 831,
 Већ би свијет *црњи* *пакла*¹ *био*. Ш (4) 239,
 Он (Бог) је *стариј*² *начела* и *конца*. Л 47,
 Михаиле, подобни ми чином,
 Али духом много *нижи* *мене*. Л 47,
 Да ти рану ту душевну,
Смрти *тежу* извидамо. С 167,
 Ал' слободу *главе* *дражу*. С 205,
 Ал' је овђе он *силниј*³ *икога*. МП 206.

Употреба генитива без предлога уз компаратив особина је нашег старог језика. Такве примере налазимо врло често код дубровачких песника, исп. прим.:

Силна *вихра* *јачи* и *бржи*. Гунд. Осм. 5, 90,
Сунчанице, *сунца* *дража*. И. Ђорђић, пјес. разл. 23 и др.

Али, наравно, и Његош чешће употребљава овакве примере са предлогом *од*:

Очи горе *живје* *од* *пламена*. В 1301,
 Чело јој је *љепше* *од* *месеца*. В 1304 и др.

¹) Овај пример није сигуран, јер у првом издању стоји написано *пакла*.

§ 166. Није обично да испред генитива материје не стоји предлог *од*. Код Ђегоша сам нашао само један такав пример:

Грло јој је *чиста филдиша*. В 1869.

Такве примере налазимо и код других писаца:

Држак му је *дрва шимширова*. С. Милутиновић, Об. 55,
Наруквице *куповних чипака*. Р. Катанчић, Fructus 66 и др.

§ 167. Уз медијалне глаголе као: *проћи се, стидети се, бојати се, плашити се* и сл., поред случајева где је обично генитив *сам*, без предлога *од*, довољан да обележи аблативно значење, као у примерима:

Да се прође *таквијех послова*. Ш (1) 140,

Стиде се *лудости*. Ш (2) 523,

Не бојим се *клетве* ни другога В 2400,

Они су се *мене* уплашили. Ш (1) 388; — има их и са предлогом испред генитива што унеколико појачава аблативно значење тог падежа:

Од напасти да нам се прођете. Ш (2) 360,

Но се проћи *од Бјелопавлића*. О 199,

Не бојим се *од вражјега коша*. В 529,

Но се бојим *од зла домаћега*. В 531,

Што се стидиш *од те паралаже!* Ш (1) 336,

Да се Турци *од мене* не плаше. Ш (1) 329.

§ 168. И уз глагол *желети* може да стоји генитив (м. обичнијег акузатива), јер се може схвагити као извор жеље:

Жељела му кућа *мушке главе*. В 2420; исп. овде и пр.:

Жалије му *снахин вјенац* било,

Него *главу* свог сина Андрије. В 1299, где имамо акуз. као и уз гл. *жалити*; али такође и:

Жалије му *војводе Уроша*

Но обадва да изгуби сина,

Жалије му *војводе Уроша*

Но сву земљу што је изгубио,

Жалије му *војводе Уроша*

Него очи да је изгубио. В 576—81.

§ 169. Познато је да иза речи које показују количину, а нарочито иза прилога за количину, долази партитивни генитив:

Зубовах је туште изострила,

Роговах је туште зашиљила. В. 2036—37 и др.

У примеру: Ту измиље *некаквога пука*,

То ни у сан никад доћ не може В 1545—46, имамо

партитивни генитив зато што је и ту психолошки схваћена количина: *много, сила* и сл. и тај је пример потпуно правилан и у народном духу¹

§ 170. Треба напоменути да уз облике глагола *стати, стајати (стаде, стоји, стани, стане)* који означавају неко бивање, код Његоша не долази, као обично, генитив (исп. у н. п.: Стоји звука *дробнијех ђердана*. 3, 18, Стаде јака *бијела Стамбола*. 2, 66 и сл.), већ акузатив. Исп. пр.: Стани смијех *везирске рицале*. Ш (2) 409 и др. (в. пр. у § 202).

§ 171. Врло је обична црта нашег језика да уз негацију долази генитив, нарочито уз прелазне глаголе (објективни генитив). И највероватније је да се овај генитив може најпре узети као партитивни, тј. да се нешто негира до минимума, па према томе негира се потпуно и у целини. Да наведем у том правцу само неколико примера:

Нека свати не буде *планине*. В 1852,
Да *крвава боја* не чинимо. Ш (2) 55,
А све жене дјецу унијеле
Која *боја* бити не могаху. Ш (3) 558,
Петар се смије и не хоће *дара* примити. Ш (3) 609,
Него Марко не обрати *главе*. МП 87.

У пр.: Да је бјеше Србин уграбио,

Ако хоћаш *главе* обратити. В 489, генитив је дошао зато што имамо психолошки негативну реченицу (*ако хоћаш = нипошто не шћаш*, тј. не бих). Забележио сам и примере негативне реченице где је употребљен и акузатив и генитив:

Мајка *чедо* наћ не може,
Нит' љубавник *љубавнице*. МП 117;
Немој који *пушку* опалити,
Док не пукне мога *цефердара*. О 96.

§ 172. И уз глаголе у медијалном облику може стајати генитив после негације м. номинатива (субјективни генитив):

Краја им се прегледат не може. Ш (4) 864,
Да се незна ни *стана* ни *трага*
Од невјерна домаћега врага. В 2605-6,
У ове се горе нигда није
Овакога младеша дизало. В 1983-4.

§ 173. Још су необичнији примери таквог генитива од показне заменице *то*:

¹) Исп. Даничићеву Синтаксу, стр. 93.

Па се *тога* код нас не догађа. Ш (5) 535,
То се у нас доживљети неће...

Тога горе трпјети не могу. Ш (1) 817-8,

Да му *шога* у царству не бива. Ш (5) 574. Ово је
обично и у руском језику, исп.: *Этого* у насъ не случается и сл.

§ 174. Генитив после негације долази, иако ређе, и у безличним реченицама. Такви се примери налазе, не само у народним песмама, већ и у народном говору јужног дијалекта. Код Његоша сам забележио примере:

У кућу му *пушке* не висило. В 2418,

Не утече *ока* ни *свједока*. В 2597,

Њему *дана* не свиће *бијела*. Ш (2) 290,

Да *слободне главе* више,

Не подраста ни *јавља* се. С 120,

Немој који *пушку* опалити,

Док не пукне *мога џефердара*. О 96.

У њу неће *кокоша* појати. В 1702, (где је *појати* схваћано без предмета, тј. непрелазно).

§ 175. Не само у негативним већ и у афирмативним реченицама налазимо често генитив место акузатива. Нема сумње да је то обично стиха ради, пошто у обичном говору не постоји.

А припаши *мача свијетлога*,

А у руке узми *џефердара*. В 2040-41,

Дићемо се одмаха на Турке,

С њима ћемо *боја* учинити. Ш (4) 215-6,

Бранит себе и војнике

И *Рагузе главна града*. С 183,

А да може извадити *ножа*,

Још којег изгубити *шћаше*. О 119.

Од горњих случајева треба разликовати пример:

Видите ли *онога кадије*? В 1906, где имамо ген. место акуз. према именицама м. рода за жива бића, — а у примеру: Који живе докле *сунца* грије. В 78, имамо обичан темпорални генитив који често срећемо и у н. п. иза глагола *трајати*, *тећи* и сл.; исп.:

Мријет неће док *свијета траје*. В 1047,

Ти ћеш живјет док *Турчина* траје. Ш (2) 228,

Докле *тече сунца и месеца*. н. п. 2, 43 и сл.

§ 176. **Предлози с генитивом.** *Предлог од:* Каткад налазимо код Његоша употребу предлога *од* туђег (талијанског) порекла. То најчешће налазимо испред посесивног генитива:

Капетан сам од *царева града*. В 369,
 И остали врховни главари
Од народа храброг црногорског. Ш (1) 344,
Сераскјеру од шурске ордије. Ш (2) 61; па и у
 примерима: На олтар се *од цркве* попеше. В 1325,
 Око града *од Кошора*. С 54,
 Да ће име *од побједи*
 Паст на нашу силну војску. С 128,
 Според града *од Новог*. С 191.

§ 177. Ређе налазимо примере предлога *од* с генитивом м. предлога *о* с локативом такође, романског порекла:

Што би река, и ка ти се свиђа,
Од фермана, што не допануо. МП 8,
 Причај штогод, Драшко, *од Млешаках*. В 1400,
 Проводећи разговоре
Од вишештва и хрибрости. С 106.

§ 178. Предлог *до*. Ако глаголска радња долази до нечега, а не дотиче се њега, онда то може бити схваћено као изузето од ње, и тада предлог *до* стоји у значењу предлога *осим*:

Нико не зна *до нас* ће је оно. В 2142,
 И бог знаде *до тебе самога*,
 Је ли ико ту жив претекао. В 2740-41,
 Нејма цара *до једнога цара*. Ш (1) 26,
 А они су листом празноруки,
 Сви *до тога рускога* принципа. Ш (4) 563.

§ 179. Пошто се за изузимање употребљавају и прилози: *већ*, *осим* и сл., то *до* често има и ту функцију:

Што је ово *до вражје суђење*. Ш (3) 506,
 Шта би свијет био *до шрпија*. Ш (5) 80,
 А да што је народ *до шрпија*. Ш (5) 32,
 Те грдобе и тијех грдилах,
До ја нико вообразит не зна. Л 36.

§ 180. Предлог *око*. Како има примера где се предлогом *око* показује радња око нечега:

Око њега руке не превијаш,
 Свагда бјеше као огледало. В 2804 — то можемо
 имати (иако ретко) и примере интересовања за нешто:
 Није, брате, ништа међу нама,
 Но му нешто *око снахе* зборим. В 1262-63.

§ 181. Ваља овде напоменути да Његош има доста често

(обично у прози) и облик *около*: Дођоше поглавице турске, *около* седам осам, и посједаше с Црногорцима. В 713; Пушке пуцају уз поље, пјевају људи, има *их около* сто и педесет. В 1755; Народ се чуди његову послу и сав се окупи *около њега*. В 2647; Црногорци, који су на испуп *около грамаџе*, сви проспу огањ. Ш (4) 358; Монах дрхтећи и обзирући се *около себе*, вади из штита шиш. Ш (3) 632 итд.

§ 182. *Предлог с*. Овај предлог у аблативној употреби може имати развијена различита значења. Тако из меснога значења развило се и значење начина:

Ја бих, браћо, *с оиштег договора*,
 Да главаре браће истурчене
 Дозовемо на општем скупу. В 678-80,
 Ми смо дошли *с оиштег договора*
 Сераскјеру од турске ордије. Ш (2) 60-1,
 Иду к њему *с оиштег договора*. Л 52,
 Ви ме сада *с нова* расцарите. Ш (1) 421.

§ 183. Извор глаголске радње може бити схваћен као њен узрок, те зато предлог *с* често има и узрочно значење:

А с чега се то мало свадисте. В 356,
 Те ти удри недаћ у харему
С Роксолане куга на султане. Ш (2) 241-2,
Муке с муке и зову се муке. Ш (3) 219,
 Да вас Турци *са нас* коре. С 73.

§ 184. Забележио сам и један пример где предлог *с* стоји у временском значењу (дужег трајања) м. предлога *од*:

С ђетињства сам у двору поднивлѐн. Ш(3) 172, (исп. сличну употребу у руском језику: *Съ дѣтства* живу здѣсь и сл.

§ 185. *Предлог осим*. Од старог облика *сѣънѣ* (исп. и ст. сл. *сѣѣнѣ*) добивено је у нашем језику више различитих предлошких и прилошких облика. Тако и код Његоша можемо наћи облике: *сјем*, и сложене: *осим*, *досим*. Забележио сам неколико примера њихове предлошке употребе у обичном значењу изузимања:

Сјем остале војске паде,
 Ускоковић Станко витез. С 190,
Сјем Азије, ђе им је гњијездо. В 19,
 А о томе нико и не сања
Осим тебе и *друга твојега*. Ш (1) 179,
 Који нема тора ни обора,
 Ни другога блага и имућа,

*Досим струке и оружја сјајна. О 74,
Заблешташе очи од брзине,
Те не могу ништа видијети
До сим врха високог Ловћена. МП 62.*

- § 186. Облик *досим* јавља се и у прилошком значењу, на пр. ;
Да се прође сваких договора,
Досим са мнош царевим већилом. Ш (2) 265,
Глас ничему чут не могу умну
Досим вјетру ће трепеће листе. МП 59,
Виђет ништа...
Досим нешто како маче риђе. МП 60.

§ 187. *Предлози: дно, крај.* Ови се предлози налазе доста често код Његоша сложени као: *додно, одно, садно; скрај, искрај, открај, украј.* Навешћу за то само неколико случајева:

Од Мрамора *додно Поточинах*
Четрнајест откидоше главах. МП 81,
Од дно Гарча до дно Лисца. С 132,
А може ли ђаво *са дно пакла*
Црњи бити него Црногорци. Ш (2) 617,
Са дно Чева до на врх Једношах. Ш (3) 116,
Гоне Турке *до дно Граховога. О 39;*
Скрај огњевах Црногорац (отрча). С 200,
Да утече ноћу *искрај мене. Ш (5) 493,*
Искрај свога Диздар Јакуп-аге. О 93;
Од крај Бара до поља Грахова. О 163,
Што је друга хала *украј њега. О 453.*

§ 188. *Предлог у.* Употребу предлога у каткада налазимо архаистички и тамо где би данас била обичнија употреба предлога *код*, на пр.:

А све лажа и клето пањкање,
У тебе нас јесте омразило. Ш (1) 14—15,
Тад задоби плату *у принципа,*

На годину стотину цекина. В 1393-94 и др. Нема сумње да су горњи случајеви схваћени у обичном значењу припадања, што налазимо и у примеру:

Бог велики и његова сила:
У њиву му сјеме скаменио,
У жене му ћецу скаменио. В 2411.

§ 189. *Предлог за.* Мало је необично да предлог *за* стоји уз генитив (м. уз акузатив) кад је нешто нечему намењено; несум-

њиво је да *за* преузима у том случају, заједно са значењем, и конструкцију предлога *ради*:

Досадни смо и својојзи кући

Толи да смо цару *за дивана*. Ш (2) 396,

Не давши му до оне токе које су биле Баја Пив-
јанина и нешто мало новаца *за пута*. Ш (5) 523.

§ 190. Навешћу овде и неколико предлога компаративног карактера, тј. уз које долази аблативни генитив за поређење. Узмимо најпре предлог *ближе* који задржаве конструкцију уз *близу*:

Ви сте *ближе бога и чудесах*. В 2230,

Какав олтар *ближе неба* стоји. В 933.

Напоменућу да и уз придевски компаративни облик *ближи*, уз који бисмо данас очекивали датив, налазимо код Његоша употребу генитива:

Ми смо Срби *ближи рати*

Него *мира* у три пута. С 209.

§ 191. Вредно је овде навести и неколико примера где предлози: *проћ*, *сироћу* и *сирам* имају опречно, непријатељско значење, те зато стоје са генетивом као предлог *против*:

Први они барјак развијаше

Проћ Турчина општега крвника. Ш (4) 182,

Ал' му *проћ нас* ништа неће

То служити ни помоћи. С 159,

Да готови буду поћи

Кад им рече *проћ нахијах*. С 167,

Шта ће јадан кахур учинити

Сироћу тебе и све твоје силе. МП 15,

Ја сам могу *сирам једнога* стати,

А с оваким храбријем народом

Не бојим се никога до Бога. Ш (4) 400-2,

Али опет окд пење

Мармонт, Дука и Лористон

Сирам славенске двије војске. С 191,

Капетани истурише

Осам хиљад своје војске

На Грахово *сирам Цуцах*

И на Сливље *сирам Пјешивца*. С 163.

§ 191. Употреба предлога *сирам* (*сирама*) у стављању чега насупрот чему (*према* чему) има конструкцију предлога *против*:

То је божја рука начинила,
 А људска је слаба *спрама божје*. Ш (2) 542,
Сирам овога све моје погрешке
 Малене су, видјет са не могу. Ш (3) 190-1,
 Румелија *спрама Анадола*
 Ка да ставиш на гувно тевсију,
 А Босна је *спрама Румелије*
 Ка да ставиш сахан на тевсију. Ш (5) 590-3,
Спрам ка-ана лонци што су,
 То су краљи *спрам султана*,
 А кавури *спрам нас* то су. Ш (5) 601-3.

Исто то имамо и у сложеном облику *наспрама*:

А Турска је *наспрама Русије*
 Како сахан мали на тевсију. Ш (5) 598-99.

§ 193. *Предлог између*. Сем примера са предлогом *између* у обичној значењу налазимо и предлошке облике као: *помеђу*, *намеђу*:

Помеђу њих топи и кумбаре. О 19,
 Паде туре *намеђу* бојева. О 385.

§ 194. *Предлог поради*. Овај се предлог налази код Његоша само у каузалном значењу:

И Новака *поради* халака. В 2662,

Проказала је дужника *поради* 33 талијера. Сп 66. Необичнији је пример: Не имајући одговора на моје писмо од 5. ов. м. *за поради* Кате Голубове. Сп 84 (исп. *заради* у сл. значењу).

§ 195. Напослетку да наведем и сложене предлоге: *според*, *успоред*, *напоред*:

А *според њих* руски солдат. С 190,
Според града од Новога. С 191,
 Бајко паде *според* унутке мртве. В 1962,
 Иде Новак *успоред овацах*. О 120,
 Иде Гашо *наспоред овацах*. О 137;

испреко: Са Московом *испреко свијета*. Ш (4) 589,
 Кутузова *испреко Дунаја*. МП 12.

§ 196. *Датив*. Каткад се и код Његоша може наћи примера за посесивни датив у слободној употреби:

Тијесна су врата *уљанику*. В 1169,
 Но хајдуци паши говораху
 Аман, пашо, *Босни* господаре. МП 23,
 Који иде по ћуди *господу*. Ш (3) 23.

§ 197. Уз инфинитив доста ретко стоји датив (као логички подмет у реченици):

Кажу, нејма смрти без суђења,
 Ма је лако и *суђењу* доћи,
 Ђе се смуте онакве гомиле. Ш (3) 89-91;
 Живјет *му* је док је мени драго,
 И опета ђетињски лудује. Ш (2) 297-8.

§ 198. Употреба етичког датива код Његоша је врло честа. Навешћу за то само неколико примера:

Сав их народ гледа куд одоше,
 А они *ши* стубе те уз цркву. В 1322-3,
 Два *ши* лава претрчају
 Разбојиште сустопице. Ш (3) 379-80,
 Чујете ли ако бога знате
 У што *ши* је очи уковао. Ш (3) 196-7,
 Ту *ми* смртна, цефердарска
 Разнијеше зрна пашу. С 90,
 Ту *ми* турском пјешцу, хатли
 Подрастоше у мах крила. С 103 и др.

§ 199. **Предлози уз датив.** Навешћу овде само неколико примера мало необичније употребе предлога *к* у преносном смислу, где се њиме не обележава правац кретања, већ се показује: или неко стање које постоји с обзиром на нешто, према нечему или нека намена нечему, (где би данас била обичја употреба предлога *према* или акузатива с предл. *за*):

На наша ћеш дјела видијети:
 Нашу љубав *к твојој царској глави*,
 Нашу љубав *к твојој царској кући*. Ш (2) 222-25,
 Међу ссбом сина држе
 Готовога *к приваћењу*
 Славенскога скиптра, вјенца. МП 53,
 Тврди ступе цркве прађедовске
 Важни *к дјелма* ползе отачаске. МП 55,
 Које *к боју и крвљењу* (војнике)
 Налазаше за 'способне. С 97,
 Кад војводе гласом топа
 Глас владике *к боју* звани
 Разумјеше и зачуше. С 191.

§ 200. Забележио сам код Његоша само један пример, где предлог *противу* стоји уз датив: Каква је средства *противу Шће-*

пану употребљавала (Порта), то се види из рапортах тадашњег посланика млетачкога. Ш (предговор).

§ 201. **Акузатив.** Чешће се глаголи *тужити* и *плакаћи* употребљавају прелазно у значењу глагола *жалити* и *оплакивати*. У том случају имамо уза њих објекат у акузативу; на пр.:

Тужи млада ђевера Андрију,
Мила сина Милоњића бана. В 1994¹
Не плач', мајко, дилбер Фатиму.
Удата је, не укупата. В 1855-56.
Не плачимо куће ни љубовце. МП 23.
Твој те отац плаче и жалосна мајка. МП 115,
Плаче Батрић Живка Буровића,
Плаче Батрић Јанка и Грујицу. О 503.

§ 202. Већ сам раније напоменуо (в. § 170) да уз облике глагола *стати* и *стајати* код Његоша долази увек акузатив. То је обично и у црногорским дијалектима. У том случају имамо предмет у логичкој функцији подмета цео обухваћен глаголском радњом; исп. примере:

Фиска стоји младе убојнике. В 2560,
Стаде писка јадне калуђере
И црковне проче служитеље. Ш (1) 503-31,
Стани смијех везирске рицале. Ш (2) 409,
Стаде звука бедем и капију. МП 75,
Стоји цика мало и велико. О. 237.

§ 203. Нарочите је врсте облик акузатива и уз показне заменице *исти* и *тај*, употребљен место обичнијег темпоралног генитива, иако се обележава потпуно одмерено време:

Све исти дан довршише. Ш (3) 577,

Желим и Вас са осталим члановима комисије *тај исти дан* видјети. Сп. 113,

Зар мишљаше турска сила,
Да ће тај дан проћи ласно. С 133.

§ 204. Ваља овде напоменути да именица *пуш* (у зн. *foi*), кад када стоји са својим атрибутом у акузативу где би обичнији био генитив:

Он помисли да је неке путе
Од зла тога ослободио се. Л 6,
Које ш њима учинисмо (бојеве)

¹ Исп. овде и непрелазно: *Тужи млада за срце уједа.* В 1301.

Са Русима нашом браћом
А и сами *неке* *путе*. С 196.

§ 205. **Предлози с акузативом.** Навешћу неколико случајева употребе предлога уз акузатив који су мало необичнији или по облику или по свом значењу. Узећу најпре *предлог проз*.¹

Овај предлог, добивен контаминацијом предлога: (старијег) *през* (исп. у дијал.: *јпрездан* и *прездан* = сваки други дан и сл.) и *кроз*, често се налази код Његоша у истој употреби у којој је и предлог *кроз* у основном значењу:

Па је носе *проз градске улице*. В 1419,
Те га ружи и *проз уста плоче*. Ш (2) 27,
Два убио једног *проз другога*. МП 83,
Проз ордију турску многу. С 90,
Проз срчане наше жиле. С 165,
Проз сва гњезда црногорска. С 133,
Проза село Маршениће. С 160.

§ 206. Његош употребљава и црквени облик *чрез*. Њиме се обележава:

а) средство помоћу кога нешто бива:

Бог из тебе само бегенише
Чрез пророка са земљом владати. В 918,

б) узрок: Ако боли вас подруга грдна
Која паде на свијетло име

Чрез нишавца овог самозванца. Ш (4) 435,

в) правац¹: Нека они *чрез јудол плачевну* (пренесу). Л 73,
И пренесу *чрез јудол плачевну*. Л 77.

§ 207. Забележио сам код Његоша и један пример употребе предлошког облика *чрез* (у значењу предлога *кроз*) који ја нисам чуо у црногорском говору:

Те му Турке бију *чрез аргаше*. О 480.²

§ 208. *Предлог по*. Необична је употреба овог предлога уз акузатив за место или правац простирања где бисмо у савременом језику имали или локатив или акузатив с предлогом *на*:

На литице ваше непрегледне,
Које су се свуда накапиле,
По границе Дужда млетачкога. Ш (1) 593-5,
Ставите их *по границе*
Од Грахова до Гусиња. С 169.

¹ У Синтакси Даничића примера у овом значењу нема.

² Предлог *чрез* постоји и у словеначком јез., исп. р. *скрезь*.

Слични се примери могу чути, иако ређе, и у црногорском дијалекту: *Растурио сијено по оне долине* (Дуга); *Пуштио овце по подине* (Дуга) и сл. Овакву употребу предлога *по* налазимо и код старих далматинских и дубровачких писаца: Марулића, И. Гундулића, И. Ђорђевића и др. Исп. и у ст. сл. јез.: *Бјдџтъ пагоубъ н тржси по мѣста*. Остр. Мат. 27, 7.

§ 209. *Предлог за*. Употреба предлога *за* уз акузатив да покаже неку намену није необична у нашем језику. Код Његоша сам забележио примере:

Ђе Софија *за коњушку* служи. В 2279,
Овде мјеста ни живљења нејма
За човјека наоко *за ђавола*. Ш (2) 554 и сл.

Интересантнији је пример у том значењу:

Ја сам снио што нијесам нигда
Мило ми је *за моје оружје*. В 2381.

§ 210. Није обично да уз глагол *помислиши* место предлога *на* стоји предлог *за* (свакако под утицајем конструкције уз глаголе *сетити се*, *опоменути се* и сл.):

Сав претрнем да их бог убије,
Кад помислим *за оно страшило*. В 1484.

§. 211. Најзгодније ми је овде навести и неколико примера дијалекатске употребе акузатива уз глаголе мировања (м. инструментала односно локатива) уз предлоге *у*, *на*, *над*, *под*, *међу*:

Све ћу ти их затворит *у кућу*,
Па *у живи огањ* изгорјети. В 2214—15,
У његове пребивам *сараје*. Ш (1) 665;
Аљинах је *на небеса* доста. В 2226,
Коло *на веље гувно* поје. В 1209
Дим је црни лега *над Бајице*. В 2579;
Најгоре им пак бјеху тамнице,
Под дворове ће дужде стојаше. В 1474—75,
А ево му облик *под Маше* Ш (1) 184;
Једна сламка *међу вихорове*. В 35,
Све слободно зборити можете,
Како да сте *међу Црногорце*. Ш (2) 47,
Како ти је *међу Црногорце*. Ш (3) 666.

§ 212. **Инструментал**. Није обично у савременом језику да уз глаголе: *смејати се*, *брукашти се*, *ругати се* долази инструментал. Такве примере налазимо код Његоша:

Но ко знаде *тим се збором смије*. Ш (5) 579,
 Ко се може *овијем смијати*. Ш (5) 580,
 Јер су собом рођени јунаци,
 Јер се *смрћу смију и ругају*. Ш (2) 680—81,
 Што се *старцем једнијем брукаше*. Ш (3) 294.

и адноминално: Нека знате каква је *подруга*

*Нашом мајком црквом православном.*¹ МП 5.

§ 213. Ретка је примена инструментала уз глаголе који синтаксички стоје у пасивној употреби, а кад је уза њих лице које се схвата више као извор радње. Код Његоша налазимо неколико таквих случајева, можда и према руском језику:

Да им Турци покор плате
Ђуарилићем учињени. Ш (3) 582,
 Да освете крв очевах
Црногорцем проливену. С 68,
 Стијесњени *врагом* и *ђаволом*. Ш (3) 141,
 Иван чашом наздрави освете
 Светим пићем *Богом* закршћеним. В 585—6.²

§ 214. Забележио сам само један пример инструментала од релативне заменице *који* кад се она односи на лице:

О висока неба кћери!
Којом вјечност види човјек. С 1, што значи: помоћу које, захваљујући којој или сл., дакле, даље развијено узрочно значење.

Још је необичнији такав инструментал од личне заменице:

Ја сам душе твоје помрачене
 Зрака сјајна огња бесмртнога
Мном се сјећаш шта си изгубио. Л 12.

§ 215. Врло често инструментал значи и начин вршења радње. Необичнији су примери с таквим значењем:

Војска *станом* бјеше пала
 Близу града од Новог. С 181, — или:
 И занешен не чујох ангела,
 Но *трепетом* свјет свјетовах гледах. Л 18,
 Падни раја *плачем* око мене. Ш (2) 274. У последња

¹ Исп. овде и социјативну форму:

Да се грдна *брука* не *набија*
С лијешијем нашијем народом. Ш (4) 516—17.

² У последњем примеру облик инструментала може бити схваћен и као средство. Исп. пр.: Задојен *ђаволом* (тј. *ђавољим особинама*) и др.

два примера данас би била могућа једино социјативна форма. Исп. опет код Његоша: Падни пред њу *с плачем* и *с молбама* МП 61.

§ 216. Инструментал за место (просекутив) у нашем језику обично долази уз глаголе кретања. Код Његоша сам забележио један пример и уз глагол мировања:

Која (војска) бјеше *мјестом* сјела (м. по месту)

Кудијен ће кренут Турци. С 134.

§ 217. Већ је напред напоменуто (в. § 161) да уз глаголе: *бити*, *постати*, *остати*, као природна допуна долази врло често и инструментал. Да наведем неколико примера:

Он ће *другим* бити *Скендербегом*. Ш (3) 608,

Те би Србин данас *Србом* био. В 220; —

Посељом им бјеше слатко

Њежна трава и цвијеће. С 24;

Постадоше лафи *ратарима*. В 259,

Боље им је умријет јуначки,

Нег *илијеном* постати душману. МП 213;

Топал паша *робом* оста. Ш (3) 622,

Размисли се може ли и како

Црногорац другојачи бити

И остати *правим Црногорцем*. Ш (3) 149—51.

Поред номинатива имамо инструментал и уз глаголе: *звати* (*се*), *назвати* (*се*), *казати* (*се*), *прометнути* (*се*):

Што ви код вас *ноћу* називате. Л 31,

И назва се *Шћепаном малијем*. Ш (3) 316,

Те се звати *Србином* не хоће. Ш (4) 323,

Да се кажем *царем русинскијем*. Ш (1) 738,

Живином се *сваком* промећемо. В 2146,

Да бисмо се *сољу* прометнули. О 34.

§ 218. Уз глаголе: *учинити*, *поставити*, *познавати*, уз које стоји објекат у акузативу, природна је допуна увек код Његоша у инструменталу:

Лава *робом* да учини. Ш (3) 615,

Момчад тада њега *пашом*

Поставише, начинише. С 68.

Припознаје Мустафу султана

Најјачијем царем на свијету. Ш (2) 79—81.

§ 219. Ређи су случајеви код Његоша да инструментал стоји уз глаголе који иначе не траже као своју допуну ни номинатив ни акузатив:

Женско мачем не сјеците
 Већ га *робом* доведите. С 97,
 Четврти му *робом* служи. С 210,
 Жене *робјем* Турци поведоше. Ш (2) 562,
 Скендер-бег је срца Обилића,
 Ал' умрије *тужним изгнаником*. В 32,
 Паде Милош, чудо витезовах,
Жертвом на трон бича свијетскога. В 257—8,
 Да их *даром витешкијем*
 У стамболске руке дамо. С 97,
 Џебехану и захиру...,
 Што *пошпором* војсци ходи. С 200.

Иако инструментал има у овим и сл. примерима исто значење као и инструментал у примерима у §§ 217 и 218, тј. једначи се са субјектом односно објектом у реченици, ипак је инструментал добио у тим реченицама значење начина, те се и може заменити свугде номинативом односно акузативом, уз прилог за начин *као*. Отуда је, несумњиво, и дошло да се може и таква конструкција заменити инструменталом; на пр.:

Мрким вуком по пољу са вију
 Своме кнезу да добију славе. МП 214,
 Да горимо *свијећом*, залуду —
 Исправит се никад не можемо. Ш (3) 154—5.

§ 220. Иако у горњим примерима инструментал има значење начина, он се може схватити и са значењем намене:

Онда њине мајке тужне
 И осталу женску чељад
 Војска *ропством* собом узе. С 52.

§ 221. **Предлози с инструменталом.** *Предлог с.* Предлог се *с* каткада код Његоша употребљава и уз инструментал за оруђе. Та је особина доста позната јужном дијалекту, а несумњиво је дошла утицајем талијанског језика. Тако сам забележио примере:

Бог из тебе само бегенише
 Чрез пророка *си земљом* владати. В 918,
 Царска купа да *с њом* цар напија. Ш (1) 65,
 Бог је мени очи даровао
 Те *са њима* видим што су људи. Ш (2) 603,
 А гоји се *са невином крвљу*. Ш (3) 512,
 И треба га одмаха казнити
С вјешалима са срамотном смрћу. Ш (4) 885,

Мучи вило стале ти *с каменом*. МП 82,
 Који вјенце цвјетне плету
С којијема окићају
 Аврорино бистро чело. С 88.

§ 222. Има случајева да се код Његоша привидно предлог *с* изоставља испред социјатива, на пр.:

Срамота је пошла *срамотњаком*. Ш (2) 177,
 Не враћам се *силовитом* војском. Ш (2) 189,
 Онда везир *својом* војском
 Без обратка бјежат поче. С 109,
 Узех *собом* робја неколико. Ш (5) 485,
 Војска ропством *собом* узе. С 52,
 Рат водити *сваким* непрестано. Ш (2) 677,
Свијетом се не познајем добро. Ш (5) 584. Забележио

сам такав један пример и у прози: Носе шенице измијешате *зрнима шишчанима*, налите вином и медом. В 2647. Несумњиво је да у овим случајевима социјатива имамо почетно *с* (*з*) дуго, постало спајањем два *с* (*с* *својом* — *двојом*).

§ 223. Као и у црногорским дијалектима налазимо код Његоша уз инструментал и предлог *су*, али само уз заменички облик *чим*:¹

Су *чим* ћете изаћ пред Милоша
 И пред друге српске витезове. В 76—7,
 Наша земља су *чим* се дичила
 До слободом и до прибјежиштем. Ш (1) 140—1,
 Нек нам кажу су *чим* је раздражен
 Небожител Анолон високи. МП 194,
 Су *чине* нас гођ задијеш
 На све смо ти свако доба
 Одговорит ми готови. С 209.

§ 224. *Напомена*. Вредно је овде напоменути да се су у црногорским говорима налази у слободној употреби обично и уз бројеве и прилоге за количину (мало, колико и др.). Навешћу за то из Његоша само неколико примера:

Виђи врага су *седам бињшах*,
 Су *два мача* а су *двје круне*. В 1—2,
 Соко Бајо су *тридест змајевах*
 Мријет неће док свијета траје. В 1046—7,

¹ У црногорским дијалектима су се каткад чује и уз инструментал бројних именица као: су *двојицом*, су *петином*, су *десетином*, па и: су *неколицином* и сл.

Сједи Данил вожд јуначки, су *тридесет поглавицах*.

[Ш (3) 384,

На ватри га су *сто робах* клети Турци изгореше. Ш (3) 480,

Су *четрдеста других* пођу поклонит се вољи паше Ш (3) 773,

Но се соко у Варну затвара

Су *тридесет хиљадах Арапах*. МП 21,

Стаде бранит града од Московца

Су *грацкијех хиљаду топовах*. МП 21,

А и ја ћу одовуда

Су *толико других* доћи. С 39,

Њих је оно помамило,

Што не двапут повратише,

Су *помало моје војске*. С 153.

Нема сумње да је ово нов појав у нашем језику и да је предлог су могао бити добивен само из сложених речи с префиксом су-. Напоредна употреба примера (са истим значењем) као: *сукратити* и *скратити*, *сукобити се* и *скобити се*, *супроћ* и *сароћ* (исп. и *проћ*), *супрасна* (свиња) и *спрасна*, *суждребна* и *саждребна*, *сувремен* и *савремен*, *сувише* и *савише* и сл. учинила је те је префикс су- схваћен са истим значењем као и префикс с (*са*). Пошто је употреба префикса с и *са* (као и већине других) обична и у слободној употреби то је и префикс су (према њима) могао бити тако употребљен.

Али сад настаје питање зашто се предлог су везао готово само уз наведене и сличне прилошке изразе.

Видели смо из горњих примера да имамо увек уз бројеве и прилоге (за меру или количину) генитив имена (односно дуални облик који је схваћен као генитив): *су два мача*, *су седам бињишах*, *су толико војске* и сл.¹; па како уз генитив може бити употребљен и месни предлог с (*са*), то се могла осетити потреба и за морфолошком диференцијацијом тих израза, те је, за разлику од генитивног значења, њихово социјативно значење обележено и *морфолошки* (предлогом су), и поред тога што је синтаксички њихова употреба била доста јасна.²

¹ То се увек замишља и у примерима где генитив није исказан: А су *колико си*, вели он, дошао (друга)? и сл.

² У црногорским дијалектима место прилошког *штога* (на пр.: Он је стога побјегао, јер се бојао) употребљава се често и облик *суштога* (који је новијег датума), опет по мом мишљењу, да се тј прилошки облик *а морфолошки* разликује од предл. с уз замен. генитив *штога* (на пр. Скини се с *штога* дрвета и сл., никад *су штога...*).

§ 225. Необично је да уз предлоге: *међу*, *под*, *пред* стоји инструментал, иако се глаголима означава извесно кретање. У Ц. Г. у народном говору то би се ретко чуло (и то само код мало писменијих), док су, напротив, врло обични случајеви употребе акузатива и уз гл. мировања (в. § 211) тако да је то тамо „постало скоро правило“. Исп. о томе Вукове примедбе, н. пј. I (1891) предг. XLIX и стр. 21. Код Његоша имамо:

Ер ти често идеш *међу њима*. В 2208,

Изведоше *међу народом* Ника Ђурова. Ш (1) 161,
Владика Сава дође *међу народом*. Ш (1) 122, Оду главари у собу к Шћепану и воде га *међу народом*. Ш (1) 193, Излази *међу Црногорцима*. Ш (4) 116.

Враг унесе сабљу *међу њима*. Ш (2) 651,¹

Хајте к мени *под мојим шапором*. В 1099,

Не мари ме врћи *под гомилом*. Ш (1) 747,

И доведи мене *под шатором*. Ш (2) 125,

Уводи их *под серискјеровим шатором* Ш (4) 1,

Довеле два татарина *пред Шћепаном*. Ш (1) 628.

§ 226. **Локатив.** За овај ћу падеж навести само неколико случајева употребљених уз глаголе извесног кретања, што опет није народна црта (исп. § 225), а код Његоша је то могло доћи, у већини случајева, и стиха ради. Тако имамо примере

а) уз предлог *у*:

Те на хата *у рају* полеће. В 1784,

Кад сам доша *у своје народу*. Ш (1) 311,

И угнао воду *у ушима*. Ш (2) 232,

Те му удри недаћ *у харему*. Ш (2) 241;

б) уз предлог *на*:

Ако мислиш *на томе* гледати,

То се у нас доживљети неће. Ш (1) 184—85,

¹ Пошто предлог *међу* иде с акузативом и инструменталом, а како се и употреба тих падежа често код Његоша меша, то имамо и овакве примере:

Све једнако продужаше (ватра),

Међу куле и Турцима. С 75,

Ка невеста много стидна

Међу кишом и свашове

Кад захваља на здравце. С 110,

Ал' му силу божанствену

Вјечно скрити, угасити

Међу Млешке и Шамболом. С 117

Да се враћаш на *твоме* престолу. Ш (1) 670,
 Да на *њему* с војском ударите. Ш (4) 210,
 Паде на *њем* клетва бесчистија. В 2342,
 Ко би на *њем* (писму) мога отписати. Ш (4) 655;

в) уз предлог *о*:

Радшта ћемо разбијати главу
О стијени овој кривојзи. Ш (2) 476-7,
 Тиранства се вихорови
О брежуљку слободном . . .
 Немилосно луди ломе. Ш (3) 352-4.

§ 227. Најзад да овде наведем примере где и предлози *низ* и *за* стоје уз заменички облик локатива *њем*:

Кад погледам поље и ливаду
 Ал' народа *низ њем* много иде. МП 63,
 Крик јутарњи са мунаре
 И небеса *за њем* маре. Ш (5) 610,

Мићуновић пружи шал те сви *за њем* рукама ухватише В 2386. Нема сумње да је ово необично, а дошло је, вероватно, према употреби предлога *на*, *у* и сл. с акузативом и локативом и мешању тих падежа без обзира да ли глагол значи кретање или мировање (в. § 225 и 226).

УПОТРЕБА ЗАМЕНИЦА

§ 228. **Личне заменице.** Познато је да се акценатски облици личних заменица употребљавају обично онда кад је на њима сила говора:

У тебе је моје спасеније,
 А *у мене* твоја срећа сјајна. Ш (1) 216-17,
 Благо *нама*, наше сунце сјајно. Ш (1) 315,
 Правда ви је што је *вама* драго. Ш (3) 336,
 Благо *њему* и његовој души. Ш (4) 799, и др.

§ 229. Пун заменички облик може бити употребљен и стиха ради. То имамо у примерима:

Ере ти се ја све бојим, синко,
 Да ће *тебе* Турци изгубити. В 2532-33,
 Свагда носим рена *уза себе*. В 1238,
 А он књиге *уза себе* нема. В 2193.

Забележио сам и један случај где заменички облик *их* стоји (према руском језику) место облика *њих* (њихов):

Цар над царма и да и *их* (њихов) јеси. МП 66. Исп.
у н. п. Но *их* (њихову) сестру сунце проси. 1, 229,

У примеру: Њу (пушку) покрај *се* и пружим *се* лећи. МП 58,
енклитично *се* уз предлог *покрај* употребљено је према пр.: *на се*,
за се, *преда се* и сл.

§ 230. Кад је лична заменица субјекат у реченици, па се понавља у односу према себи, онда код Његоша долази увек облик повратне заменице *себе*, на пр.:

Ти издао пријед и послијед...
Заробио *себе* у туђина. В 384-5,
Већ теготни оков физически
Збаци с *себе*, ослободи га се! Л 14,
Онда везир с *својом* војском
Без обратка бјежат поче. С 109,
Лијечимо *себе* и остале Ш (5) 43 и др.¹

§ 131. **Присвојне заменице.** Врло често налазимо код старијих писаца употребљен генитив личне заменице 3 л. место облика присвојних заменице *његов*, *њен*, *њихов*. Тих се случајева може наћи и у Његошевим делима (нарочито у „Слободијади“), али нису народног, већ књишког карактера. Да наведем за то неколико примера;

а) м. заменице *њен-а-о*:

Тадар су ми три везира
Од *ње* боја проплакали. С 9,
Сви волимо изгинути
Нэ *ње* име изгубити. С 15,
Које ће јој очи црне
И *ње* срце ишчупати. С 20,
Докле траје Венеције,
Ње врховни трон и владе. С 54,
Од *ње* зора и *ње* силе
Куд пролази земља дрхти. С 61,
Други Босни војеродној
И Травнику *ње* властнику. С 121,
Нашој мишци поклонеше
У витешку *ње* невољу. С 139,
По *ње* јеки би се рекло. С 207,

¹ У црногорским дијалектима су доста обични и примери као: Лијечимо *нас* и остале; поведи га са *шобом* и сл.

Већ словенску главу брже
Послушали по ње вољи. С 215,¹

б) м. замен. *његов*:

Ко *њег'* главу недостојну
Увјенчава и окиће. С 163.

в) м. замен. *њихов-а-о*:

Хоће братску крв да свете
И разуру *њих* домовах. Ш (3) 573,
Њих јунаштва казат фална,
Од нестања српског царства. С 1,
И планина једна другој
Њих гласове предаваше. С 17,
Оштре маче повадише
Њих врхове смртоносне
Црној земљи обратише. С 24,
Огласите турској војсци,
Да се главар *њих* врховни,
Облачио и кренуо. С 106,
Њиног оца, бранитеља,
Уздизника *њих* имена. МП 40,
Француска се *њих* јунаштвом
Сва забуни храбра војска. С 190.

§ 232. Облици присвојних заменица: *мој*, *твој*, *његов* стоје и место заменице за сва лица *свој* када се нарочито истичу:

А ја мичем све на *моју* душу. В 2621,
Противнике гоним *моје*. С 152;
Излаз' к нама часа не почаси
На *твојега* крилата халата;
Не заборав сабље и миждрака
И *твојега* бича пакленог. В 1790—94,
И он мисли у *његовој* глави,
Да ми ништа слано не једемо. Ш (1) 115,
Поп Стефан с *његовим* братом Ђуром. Сп 56.

§ 233. Када је неко име у једној реченици логички или граматички подмет, па се јавља и даље у реченицама у зависном падежу, тада се уза њ не употребљава заменица *свој*. Али код приморских писаца, под утицајем талијанског језика, доста често nailазимо и на такву употребу. Такве сам примере нашао и код Његоша:

¹ У рукопису „Горског вијенца“ стих 409 најпре је гласно: *Ње* невоља како ме бољела, што је доцније исправљено у: *Та* невоља...

Да му врага онога однесу
 Милиј' му је него *своја* душа. Ш (4) 785—86,
 Како дође бијелу Одесу,
 Ту га флота *своја* сусретнула. МП 18,
 Док је *свога* рода и порода,
 Да не дајеш паре ни динара. О 498.

§ 224. **Упитно-односне заменице.** Заменице *који*, *какав* или *чесов* имају каткада значење неодређених заменица *неки*, *нешто*, *некакав* (*макакав*):

Укрешите *који*, да пушимо! В 954,
 Дану причај *који* што сте дошли. В 2093,
 Такови су синови природе
Којим њежност, *којим* излишности. Ш (4) 51—2,
 Ове је године порта отоманска *које* у одијелу, *које*
 у новцу, *које* у житу и разним стварима, више од сто тисућах
 галијерах потрошила. МП 156.

Отправљен је ради истраживања *каквих* руда. Сп 85, —
 Били икад Отмановић силни
 Онолику силу отпратио
 На *чесову* лажу и скитача. Ш (3) 255—57.

§ 235. Особина је црногорских дијалеката да заменица *какав* у упитним реченицама може имати позитивне нијансе придева *добар*, *леп*, *наочит* и сл. Такво је значење и код Његоша у примерима:

А бјеше ли *какав*, аманати. В 1625,
 Бјеху ли им *какве* куће, Драшко. В 1423.

§ 236. Употреба релативне заменице *чију* у црногорским је дијалектима обична (и може се односити и у једнини и множини на лица сва три рода. Исп. пр.: то је *жена чије* сам дијете видио, .. *жене чију* сам ћецу срио, ... *дијете чију* сам капу нашао и сл.). Необично је што код Његоша место те заменице налазимо увек у употреби генитивни облик релативне заменице *који*, па и кад се она односи на имена мушког рода у једнини што може бити и утицајем руског језика, на пр.: Ја шах, *којега* је диплома на врховну власт подписата блистателним именом обладала од два дијела свијета, и *којега* је халифска патента украшена великољепним титулом обладала од два мора. Ш (2) иза 770. Отуда се каткад јављају и извесне нејасности у тексту:

Фердинанда цара млада,
 Дунај славу *кога* гласећ
 Са весељем хучно иде. МП 90,

Ономе л' се та противи...
Којега се крепкој вољи
 Посидона страшно царство
 Покорило и предало. С 8,
 И њему се подсмјехиват
 Од *којез* се мача остра
 Тресе свијет подунавски. С 210,
 Думан пашо, крјепка мишцо,
 Турства славо, перјанице,
Којега је још прађеле
 Мач Османов припасао
Којега је племе храбро
 Божествена кћер Јунона
 Својим млеком задојила. С 28¹
 Другој вожда знатна даде
 Мићуновић силна Вука
Којега се мача Турци
 Ка' огњена грома боје. С 18.

§ 237. Место обичне употребе прилога за количину *колико* (*неколико*) са генитивом плурала (*колико* имаш *синова* и сл.) у црногорским дијалектима се врло често употребљава неодређени вид заменице *колика* (*колике*) и сл. са облицима као уз бојеве од 2—4, без обзира на колики се број помишља. Код Његоша имамо то увек, на пр.:

Колика му брата остадоше. В 2011,
 Да пребројим зрна из пушаках,
Колика ти токе изломише. В 2811-12,
 Броје *колика* пута која одјекне. В 138,
Колика су мртва и рањена. Ш (3) 96,
Колика си љеша избројио. Ш (4) 46,
 Са *његова неколика* друга. О 203,
 Само *неколика главара* остадоше. В 2217.

УПОТРЕБА ПРИДЕВА

§ 238. Супстанивизирање придева је у нашем језику врло познат појав. Обично у тим случајевима налазимо облике одређеног вида. Тако код Његоша имамо примере:

Како су им неки од *шаријех*

¹) У овом је примеру помешано директно и индиректно исказивање.

Оградили негђе воденицу. В 830-31,
Свемогући на трон сједијаше. Л 34,
 Да *вјечнога* попиреш законе. Л 12,
Ближи паде, а *даљни* остаде. Ш (5) 156,
 Да *смршнога* нигда уху
 Наше име чуло није. С 128 и сл.

§ 239. Ређе се у том смислу може употребити и неодређени вид придева:

С његове ће стране више
Мртва пасти, крви с' присут'. С 159,
 Колика су *мртва* и *рањена*. Ш (3) 96.

Овај појав, да и облик неодређеног вида замењује именицу, потпуно је разумљив кад се има на уму да је скоро нестало разлике у функцији одређеног и неодређеног вида и да је њихова употреба формална. Тог мешања имамо често и код Његоша. Исп. примере одређеног м. неодређеног вида:

Од вазда су Срби народ *храбри*. Ш (4) 314,
 А ја знадем један (начин) доста *лаки*. Ш (2) 368,

и примере са неодређеним м. одређеног вида:

А владику тога *луда*
 Жива предај у рукама
 Једренскога *главна* паше. С 125
 Онда диван робовидни
 Властелину своје *грозну*
 Ниским гласом одговара. С 114 и сл.

§ 240. Познато је да се обично у народном језику придеви на -ски употребљавају у одређеном виду. Код Његоша има примера где се у зависним падежима они јављају и у неодређеном облику:

Трећу даде Лекићу спахији,
 А четврту *сушску* Смаилаги. МП 79,
 Бој чињаху, заметаху
 Око мртва *шурска* меса. С 24,
 Крену везир с војском турском
 Ка ће Кчеву *црногорску*. С 130,
 Од пушчана и *шошовска*
 Дима густа, кололетна,
 Нити једна нити друга,
 Знаше војска када мрче. С 135,
 Еол роди својом силом
 Из влажнога *океанска*.

Њедра облак мраком мутни. С 146,
 Против мишце и оружја
 Рјешителног *српска* гњезда. С 69.
 Оста остру мачу *српску*. С 174,
 Од *персиска* оштра мача. С 87,
 Од *витешка* јуришања. С 172,
 Заклат млада вјенценосца *српска*. МП 64.
 Код *везирска* горда стана. С 107.

§ 241. Придеви као: *мáлїи, дáвнїи, глáвнїи, пушчáнїи*, који се употребљавају у номинативу у одређеном виду, у зависним падежима каткада имају код Његоша и неодређени облик:

Даје храбру војсковођи
 Од Заљути села *мала*. С 140,
 Док се с војском састанемо
 Млетачкога двора *давна*. С 116,
 А владику тога луда
 Жива предај у рукама
 Једренскога *главна* паше. С 125,
 Од *пушчана* и топовска
 Дима густа кололетна. С 135,
 Како дође под шатором
 Романскога *главна* паше. С 132.

§ 242. Ређи су и необичнији случајеви да се од присвојног придева на *-ов* употреби одређени облик у независном падежу.¹

Сулејмане, *Орканови* сине. Ш (2) 203,
 Ти везире, *цареви* већиле. Ш (2) 394.

УПОТРЕБА БРОЈЕВА.

§ 243. Број *један* може имати у реченици више различитих значења. Необичнија му је употреба, кад је наглашен, у значењу придевског облика *једини*, на пр.:

Она *једна* може таму
 Пред свијетом ту очистит',
 Она *једна* може право
 Оружију нашем дати. С 164,
 Свуд испод нас муње сијевају,

¹ Познато је да се од придева на *-ов, -ин* у зависним падежима чисто употребљава и одређени вид; исп.:

Па *изаћи* око десетине,
 Те су били у *Петровом* граду. Ш (1) 81-2,
 Праунука *Петрового*. МП 48,

А нас *једне* само сунце грије. В 166-68,
Једноме је све покорно мени
 У просторе и за просторима. Л 35.

Исп. овде и обрнуто:

Кунем ти се вером и ћитапом,
 Ту делије ни *једине* није (м. ни *једне*). МП 11.

§ 244. Код Његоша се број *један* доста често употребљава онако како се неодређени члан употребљава у страним језицима. Али у многим таквим случајевима тај број има и значење истицања, те зато може значити *пошпуно, само* и сл., на пр.:

Отпремит' се право пут Стамбола,
 Ради гласа *једнога* празнога. Ш (2) 37-67,
 Ко је икад на свијет дочека,
 А од ћеце *једне* распуштене,
 Штогод друго до вјечите муке. Ш (3) 337-8.

§ 245. Бројем *један* истиче се значење именице уз коју стоји и у примерима:

Ко је слијеп, *један* пустињаче! Ш (2) 792,
 Што будалиш, *једна* Бошњачино! Ш (2) 827,
 Грдни *један* скитач безобразни. Ш (4) 767 и сл.

§ 246. Није необична ни употреба броја *један* у значењу неодређене заменице *ма који* (ма какав), на пр.:

Ту љубави чисте братске није,
 Коју *један* човек из пакости
 Ви могао собом претргнути. Ш (4) 900,
 Ја сам каза што мени требајује
 И без шта се повратити нећу
 Ни за *једно* благо на свијету. Ш (2) 304-6,

или у значењу заменице *неки*:

Ми имамо *једну* траву за то. В 2136
 Но понавља оно што ће чује,
 Како *једна* прекоморска тица. В 2572-3.

§ 247. Употреба облика збирних бројева у множини: *двдји-а-е, шрдји-а-е...* (исп. *двдји* опанци, *двдја* кола, *шрдје* виле и др.) у Црној Гори није позната, већ се у тим случајевима као и уз збирне именице употребљава облик *двоје* с генитивом плурала, на пр.: *двдје дианка, двдје гаћа, двдје сватдвд, шрдје чарши* и сл. То налазимо и код Његоша:

Часне *двоје* постах да постите. В 861,
 Већ је *шроје* појало *пјевацах* В 2567,§

Једном послах двоје слијепацих. О 59,
 Могу пребит двоје слијепацих. О 60,
 Заспим под лист и осјенку букве
 Више троје б'јелијех оваца. МП 58,
 Убило ме троје синцирлијих. МП 31.

§ 248. Напоменућу најзад да уз збирне именице каткада стоји и прости број:

Имаш дома десет унучади. В 2212.
 Те ја скупи педесет момчади. В 2749.

УПОТРЕБА ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

§ 249. Нашао сам код Његоша необичнијих примера употребе глаголског вида. Тако место облика перфективног глагола *обући* често имамо облике имперфективног глагола *облачити*:

Ту измиље некаквога пука...

Облачили прње и јачине. В 1559,

Горда се је душа сатанина

Облачила у хаљину црну. Л 41,

Он (ад) једини у простору св'јетлом

У црну је *облачен* порфиру. Л 20,

Огласите турској војсци,

Да се главар њих врховни

У порфиру браноносни

Облачио и кренуо. С 106¹. Исто тако налазимо

перфективни облик м. имперфективног и у примеру:

За тебе ћу послат поклицаре,

Да се *враћаш* на твоме престолу. Ш (3) 659-70².

¹ Сличне примере налазимо и у прози (код Љубише): „Уљегосмо у једну одају *облачену* са свакоје стране мраморнијем плочама“. Припов. 89, изд. Срп. књижевне задруге. „Кад Панто *навлачи* ново рухо, спази да му је..“ оп. cit. 109.

² У примерима: Тек домаће нападнемо Турке
 Свој својега никад *пушташ* неће. В 534,
 Тек се њини *пушташе* крдови
 Збучаше се ка имање на со. Ш (5) 368-9,
 Како мога вјероват Турцима,
 Тере им се на вјеру *оушта*. В 2001, глагол *пуштати* има перфективно значење (у дијалекту: *пуштати*—*пуштџм*, за разлику од имперфективног глагола: *пуштати*—*пуштџм*).

У примерима пак: Благо теби, Амзо барјактаре,
 Кад си први барјак *развијао*. Ш (2) 193-4,
 Први они барјак *развијаше* Ш (4) 180, — облици *развијао*, *развијаше*, биће, мислим, од перфективног глагола *развијати*, а не од имперфективног *развијати*.

§ 250. Ређе може бити и обрнутих случајева, да облик перфективног глагола стоји онде где би се очекивао облик имперфективног:

Међу вам је и наћи га хоћу,
 Да ћу *стати* овдје три године. Ш (2) 326-7, исп. у н. п.
 Ту је трудна чета *починула*,
 Починула три бијели дана. IV. 53¹.

§ 251. Познато је да има глагола који се употребљавају и са рефлексивним заменичким обликом *се* и без њега (*молиши* и *молиши се*, *мислиши* и *мислиши се* и др.). Навешћу овде само неколико необичнијих примера без „се“:

Бјела брада *вије* до појаса. В 588,
 Што је ово неколико доба,
 Те су наше горе умучале,
 Не *разлежу* ратнијем клицима. В 279-81,
 Јер су својим *привикли* горама. Ш (2) 762,
 Нек громови турски *оре*. Ш (1) 820,
 Па одмаха сви главари
Разлећеше ка орлови. С 61.

§ 252. Није обично да се глаголи *поносиши се* и *десиши се* употребе транзитивно, без „се“:

Да храм вјечни бесмртија
 С њима ките и *поносе*. С 16,
 Турци спремни на зло црногорско,
 Зна се зашто, кад *десе* прилику. Ш (1) 760.

§ 253. Најзад ћу навести примере у којима не бисмо очекивали рефлексивну форму глагола:

Да *се* навјек с лица земље,
 Њино име не *изамре*. МП 105,
 Да *се* њима шире *буде*. С 192.

§ 254. За употребу времена забележио сам само неколико интересантнијих примера.

Аорист. Аориске облике Његош врло често употребљава. Навешћу овде само неке случајеве аориста у модалној употреби. Тако имамо аорист у кондиционалним реченицама место потенцијала:

А та рука ви можете бити,

¹ Трајање радње у оваквим и сл. случајевима увек је обележено појединим речима или изразима (Исп. у горњим прим.: три године, три дана).

Ако *внасте* и ако *шћедосте*: Ш (4) 264-5,
Ако ли нас вјероват не *шћеше*,
Нека раде што је њима драго. Ш (2) 465-6.

Ако л' не *мће* Венеција
То крваво дјело с нама
Дијелити по наполи,
Прођимо се диват војску. С 116,

Али боја још немојте
Са Србима пожижати,
Ако *мога* војска твоја
Проћ без њега икојако. С 112.

Без муке се пјесна не *испоја*,
Без муке се сабља не *сакова*. В 604-5 (тј. да није

било муке не би се песма испевала...).

§ 255. Аорист наткада у реченици стоји и место обичнијег футура егзактног или презента:

Кад ме жена пита ће сам био,
Казашу јој да сам се еијао;
Куку њојзи ако не *вјерова*. В 814-16,
Црногорци ако *вјероваше*,
Тај се поса о лакојзи сврши. Ш (2) 465-6,
Ако *дигнух* моје јаничаре,
Сву ћу твоју земљу покорити. МП 2.

Такви су и ови примери без свезе *ако*:

Не *шћесте* ли послушат Батрића...
У крв ће нам вјере запливати. В 865,
Не *смутити* ли, бабо, Црногорце...
Све ћу ти их (синове) затворит у кућу,
Па у живи огањ изгорјети. В 2210.

§ 256. Аорист стоји у значењу футура у примерима:

Тек домаће нападнемо Турке,
Свој својега никад пуштаћ неће —
Разлучи се земља на племена. В 532-35,
Него јуриш, ако ме чујете;
Јер ми Турци *однијеше* главу. МП 31.

§ 257. Разумљиво је да се у Његошевим многобројним изрекама находи и гномички аорист. Да наведем само неколико примера:

Старо дрво *сломи* не *исправи*! В 801,
Не *сложи* се бајрам са божићем, —

Је л' овдје, браће Црногорци? В 867-8,
Мртву главу не *диже* из гроба,
Ни *вракова* бистра џефердара! В 2814-5.

§ 258. **Императив.** Познато је да се за 3 л. императива употребљава у појединим изразима скамењени облик 3 л. старог оптатива. Забележио сам код Његоша неколико таквих случајева:

Удри за крст за образ јуначки,
Ко гођ паше свијетло оружје. В 668-9,
Помози Бог, јуначки народе. Ш (3) 162,
Највиши ви *буди* празник
Свијетли двадест пети јунја. МП 48,
Сваки коњик *притезај* колане. МП 18,
Стид те *буди* Србином се звати. МП 64.

§ 259. Ваља овде напоменути да оптативни облик *буди*, као и у дијалекту, узима каткад у зависним реченицама значење свезе (макар, кад, пошто), на пр.:

И ја нешто видим са очима,
Буди оно што је сваком јавно. Ш (3) 525-6,
Да се други науче зборити
Буди ондје ће су јачи Турци, Ш (2) 841-2,
И помислих кад од њега поћох,
Дајбуди ћу повест доста враћа. В 1659-60.
Ма *буд'* ли сам ја игумње влијеп,
Ка толики свијет ослијепи? Ш (1) 116-17,
Буд' ли мисла за мир Црногорци,
Радшта к мени спремили нијесу
Двадест тридест својијех главарах. Ш (2) 110-12,
Буди ли се ти тако проричеш
Мишљаху ли у свијет за кога. В 1501-2.

§ 260. Навешћу посебно овде и случајеве употребе императива уз заменицу *који* (*неки*) у значењу оптативних облика, на пр.:

Дану *причај* који што ете дошли. В 2093,¹
Немој који грозда откинути. В 1596,
Ал' навјере *немој* који,
Што на мене помислити. С 39,
А нама св *немој* који,
Што бојати и бринути. С 44.

¹ Исп. прим. — *Укрешити* који да пушићо. В. 994. и сл.

§ 261. Поменућу и обичну употребу историског императива која је код Његоша врло честа и од перфективних и имперфективних глагола. Довољно је да за то наведем само ова два места:

Кад се шћаше ођест куд да иде,
 Па *обуци* оне пусте токе,
 Шал црвени *свежи* око главе,
 А *пани* му перчин низ рамена,
 Двије пушке *метни* за појасом,
 А *припаши* мача о појасу,
 А у руке *узми* цефердара. В 2035-41,
 Бјеше ми се снаха помамила, ...
 Свуд је *води* по манастирима
 И *чишта'* јој масла и бденија,
Куми врага у све манастире
 Да остади снаху Анђелију,
Куми врага -- ништа не помаже!
 Те ја *узми* троструку канџију
Ужени јој у месо кошуљу, —
 Враг утече некуд без обзира. В 839-46.

Ови облици од перфективних глагола могли би се заменити перфективним презентом, док би облицима од имперфективних глагола, чини ми се, била обичнија замена аористом, иако ни то не би био њихов прави еквивалент. Вероватно да то долази отуда што су облици императива сачували овде још извесну нијансу модалности, зато се може употребити и патенцијал.

§ 262. Облик *виђи* поред императивног значења (*Виђи слику*, а *виђи* прилику. Ш (1) 90) има и значење интерјекције, на пр.:

Виђи врага су седам бињишах. В 1,
Виђи посла цара опакога,
 Кога ђаво о свачему учи. В 66-7.

§ 263. Да наведем овде и један пример императива у коңцевном значењу:

Половина главе *изгубише*,
 Не оставте Косу у кавуре. В 1839-40.

§ 264. За изрицање слабије заповести употребљава се описни императив. Он може бити образован на више начина,

а) од императива неког глагола и инфинитива:

Вјеруј ово и *смјеј* ми *казати*. МП 195,

б) од императива неког глагола са императивом:

Но *ходи* га *врзи* на откупе. О 17,

в) са свезом *нека*, да и презентом:

Нека будеш и царским утоком,
Ах несрећна цара раскрућена. Ш (1) 224-5,
Како ово на глас изустимо,
Да вратише војску свуколику. Ш (2) 83-4,

г) са појединим речцама (*дану*, *ела*):

Дану причај, што се догодило. В 450,
Дану причај, господин сердаре. Ш (3) 784,
Дану, Вуче, што оно збораше. В 1259,
Ела узајми неколико. Сп 47.

§ 265. Напоследку да наведем и неколико примера где је императив изостављен, а може се по смислу погодити:

На ноге те, Турци соколови. МП 18,
На ноге се, моји соколови. МП 14,
На ноге се витезови. С 31¹,
Дану, Вуче, што оно збораше. В 1259,

§ 266. **Футур**. Облик помоћног глагола *хшети* може каткад у футуру бити изостављен, ако је већ раније у реченици био поменут, на пр.:

Протећи ће крвава ријека,
Од нечисте крви агарјанске,
Опрат Србу љагу са образа. Ш (1) 7-10,
Ко ће свијет исправит леђима,
Ко л' цијеле *опаметиш* људе. Ш (3) 534-5,
Ко ће чете сакупљати, четовођа!
Ко л' крајини *бранит* крило, братско крило! В 1929-30.

§ 267. За футур се код Његоша метра ради употребљава и конструкција инфинитива са пуним обликом глагола *хшети*, на пр.:

Ми *хоћемо заврћи* бојеве...
Турке ћемо навућ на границе. Ш (4) 331-2,
Чуј, Шћепане, што ти *хоћу рећи*. Ш (3) 209,
С Турцима се *хоћемо поклати*,
Ако ће нам сјеме утријети. В 2398-9,
Кукавице, *хоћеш* ме *познати*. МП 7².

¹ Речце *ше* и *се* у горњим примерима припадају изостављеним императ. облицима (*уставише*, *дигните се*).

² Горње примере треба разликовати од реченица конструјисаних са глаголом *хшети*, на пр.:

Наш честити девлет и падиша
Хоће имаш у својим рукама
Лажу ону те се царем зове. Ш (5) 464-6,
Скендер бегу ми смо помагали,
Арнаути то *знаши* не *хоће*. Ш (3) 302-3 и др.

§ 268. Код Његоша и у модалним реченицама облици футура стоје у значењу потенцијала. Навешћу неколико таквих случајева с прилогом *ка̑* (како):

Хајде са њом управ друмом
 Острошкијем, низ та брда,
Ка̑ ћеш силом твојом *цацст*
 На крваво србско Кчево. С 122, •
 Он обрати силну војску,
Ка̑ ће доћи под барскијем
 Управ градом на крајину. С 124,
 И отиде широм хитра (војска)
Ка̑ ће србска сва племена
Оцколити, задушити. С 134.

§ 269. Код Његоша налазимо и употребу футура са свезом *ако* у концесивном значењу. Навешћу за то примере:

С Турцима се хоћемо поклати.
Ако ће нам сјеме *утријети*. В 2398-9,
 Све *ако ће* горе црногорске
 Трипут веће *пораст* небесима,
 Сакрити га мојој сили неће;
 Сва *ако ће* ова силна војска
 У ваше се горе укопати,
 Три пута ће друга виша доћи. Ш (2) 328-33.

§ 270. Инфинитив. Врло се често у делима Његошевим налази инфинитив као глаголска допуна у значењу финалних и експликативних реченица. Узећу да наведем неколико ређих случајева:

Зар се она *дигла бици*
 С сином неба, братом сунца. С 7,
 О висока неба кћери...,
Дај ми пјевац славна дјела. С 1,
 Па најпрвом *рече ићи*
 Јаничарском бјесном полку. С 19,
 И кад мрске Меке жерце
Бјеше аваци наредио, С 26,
 Мене *рече сјеђет* пред пећином. МП 198,
 Па *нареди укопат* Радоја. МП 26,
 Ако мога не осветиш сина,
Чинићу те на колац *набити*. МП 39.

Необичнији су случајеви инфинитива као допуне, са извесном намерном нијансом, место којих би била обичнија копулативна реченица:

Утрућено (море) *истегне се лећи* (м. и леже) Л 21,
 Њу *покрај се и пружим се лећи*. МП 58,
 На *росиу са сјест ивадим траву*. МП 39.

§ 271. Пошто експликативне реченице служе, у ствари, као објекат глагола главне реченице, разумљиво је што уз глаголе може стајати тако и експликативни инфинитив:

Напамет сам добро утврдио
Летурђију, кретиш и вјенчати. В 2086-7.

§ 272. Необичније је да експликативни инфинитив има значење футура. Нашао сам само неколико таквих случајева:

Куну му се биш дружина вјерна
 Само своју ријеч да одржи. Л 53,
 Ал' се с пута не враћају,
 Веће на мост управ иду
Мишљаху их даље *виђет*. С 10,
 Бога ми ћу поћи на Стијену,
 Да *знам* своју *изгубити* главу. О 202.

Ја сам му *одговорио* сву могућу силу *упошребити*
 да бих... Сп 102.

§ 273. Каткада код Његоша инфинитив стоји и у слободној употреби у значењу модалног футура, што налазимо и у народном говору, на пр.:

Тек домаће *нападнемо* Турке...
 Разлучи се земља на племена,
 Крвава *се исклати* племена,
 Враг ђаволу *доћи* у сватове,
 Те свијећу српску *угасити*. В 533-7,
 Кад данашњу премислим *вијећу*:
Исклати се браћа међу собом,
 А крвници јаки и опаки
 Затријеће сјеме у одиву. В 79-83.

§ 274. Веза инфинитива с имперфекатским облицима глагола *хшети*, коју наш данашњи књижевни језик слабо познаје, код Његоша је врло обична. Најчешће се та конструкција употребљава у кондиционалним реченицама и значи могућност; на пр.:

Траг по трагу мени *погинуо*,
 Да је бјеше Србин *уграбио*
 Ако *хоках* главе *обратити*. В 487-9,
 Да једнога не би *пријатеља*...

Свога дома већ не *ћах гледати*. В 1440-2,
Шћаше ли им вјера мила *бити*,
 Да издижу мирно у Рудине. В 344-5,
 Да не бјеше под оним именом,
 Не *шћаше* се *бојаш* од урока. В 1627-8,
 Да уз цара сједијаше, мудра главо,
Шћаше царев везир *бити*, сестри тужној!
 Да код краља сједијаше, мој младико,
 Ђенерал му *шћаше бити*, моја ружо! В 1940-3,
 Шта још чуда *шћаше порадиши*,
 Да млад нама с хата не полеће. Ш (2) 206-7,
 Многе л' *шћаше оцрниш* влахиње
 Да нам мало више поживова. Ш (2) 219-20.

§ 275. Значење претпостављене или допуштене могућности овог облика налазимо и изван кондиционала:

Најгоре им пак бјеху тавнице
 Под двореве ће дужде стајаше...
 Коњ *хоћаше* у њима *цркнути*,
 Човјек пашће ту свезат не хћаше,
 А камо ли чојка несретњега. В 1478-80,
 Пут мене се поосмјехну принцип,
 Распита ме за наше крајеве
 И *шћах рећи*, љуби Црногорце. В 1635-7,
 Кад се *шћаше ођест* куд да иде,
 Па обуци оне пуне токе... В 2035-6,
 У хиљаду другијех пушаках
Познати га *шћаше* када пукне. В 2806-7.

§ 276. Ова конструкција значи још увек и намеру вршења (извршења) неке радње у прошлости, на пр.:

Хоћах убити једну кукавицу,
 А жâ ми је фишек оштетити. В 183-4,
 Па ме сила, браћо, наћерала,
 Те *помутиш хоћах* Црногорце. В 2216-17,
Хоћаху ме *оженити* Латинком,
 Да с њом мрсим петке и сриједе. Ш (1) 230-1,
 Тада паша на ноге скочио...
Ђаше даши да га укопају. МП 25,
 Хајдуци му гроб копати сташе,
 Рака *ћаху* плитко укопати. МП 27.

§ 277. У Црној Гори је обична конструкција инфинитива уз аорист глагола *имати*, на пр.: *имах умријети* (у зн.: замало да не умрех), *имах прескочиши* (замало да не прескочих) и сл. Забележио сам код Његоша само један такав пример:

Имах мртав падну од смијеха. В 5049.

§ 278. Забележио сам код Његоша и неколико примера употребе предлога *за* с инфинитивом (према талијанском) место зависне реченице са свезом *да* и *презентом*:

Само да сте цару на бјељегу
За примиши од мене дарове. В 1106,
 А људске су доста силе слабе
За изнаћи оно чеса није. Ш (2) 321-2,
 Но је боље повратит Хризаду,
За угодиш богу великоме. МП 198,
 Јер на силу ударите
 Отмановић силна цара
За помоћи Москве краљу. С 38.

§ 279. **Партиципи.** Често се код Његоша партицип презенте мења, тј. употребљава се придевски, што је, несумњиво, код њега књишког порекла, на пр.:

Смије ви се мјесто на кому сте,
 А камо ли вас *љубеће* срце. Ш (1) 127-8,

Све земље црничке *налазеће* се на граници Паштровићима пописане су. Сп 113.

У кицећу пламену пучину. Л 58,
У горећу потонуше бездну. Л. 58,
 Чист и *пламтећ* искреношћу. МП 51,
 Наше сунце никад *заходеће*. МП 8,
 Али опет у *дрхтећој* руци
 Кантар право мјерити не смије. Ш (3) 765-6 итд.

§ 280. Забележио сам неколико случајева промене овог партиципа (према руском или талијанском) и кад показују привремено својство нечега, дакле, са правим партиципским значењем:

Гледе силу страховиту
 К себ' *идућу* Црногорци. С 20,
 Тад *сиаваћој* војсци јави
 Крик, лајање месоједне,
 Ненаситне птице и пса. С 24,
 Онда ти се одмах хитро

За *бјежећом* војском другом
 Павратише у погању. С 103,
 И мадри се пламен огња
 Од *горећих* тада кула
 С крвљу турском сав угаси. С 74,
 И *дливућа* крвљу поља
 Свуд осташе у рукама
 Османове ћеце хитре. С 114.

§ 281. Како партицип презента значи, у ствари, неразвијену реченицу, то се *каткад* дешава да место и зависне реченице имамо употребљен тај облик; на пример место каузалних реченица:

Везири те вељи много памте,
Лијућ крвцу с тобом се *бијући*
 И пред тобом у трку *бјежећи*. МП 85;

исп. овде и прим. из дијалекта (Никшић): Мокра је трава *наодећи* (падајући) киша и сл.

§ 282. Тако сам забележио и један пример да место условне реченице стоји партицип претерита: Ја ћу учинити да ту ствар точно нећеде, и *показивши се*, да је то било, кривци ће бити жестоко кажњени. Сп 53.

За употребу глаголеких придева не бих имао шта нарочито рећи.

УПОТРЕБА СВЕЗА

§ 283. У овом ћу одељку навести оне случајеве употребе свеза код Његоша који се не слажу са данашњим књижевним језиком. Одмах ћу напоменути и то да се у свим тим случајевима огледају код Његоша црте црногорских дијалеката.

Свеза се *али* врло често јавља у дисјунктивном значењу, на пр.:

Ријечања били међу вама
 Око робља *ал'* око другога. В 350-1,
 Волиј' су ти кокош *али* јаје,
 Него овна *али* груду вира. В 1678-9,
 Хајте, људи, да што послујемо
Али дома хајте да идемо. В 428-9,
 Кажуј, бабо, рашта си лагала
Ал' на душу нашу под камење. В 2184-5,

Сачувај ме, боже, губавила
 Ал' срамотна наква дволичија. Ш (2) 142-3 итд.

§ 284. У дисјунктивној употреби *каткад* имамо и свезу *оли*:

Но помагај за бога милога
 Ол' помагај ол' сам посијецај. МП 5,
 Која ти је мука ол' невоља,
 Али ти се Мисир одметнуо
 Ол' скадарски паша Бушатлија
 Оли ти је Москов заратио. МП 8,
 Оли ћемо удрит на Меоца
 Оли ћемо удрит на Лијешће. О 45.

§ 285. Кад се нешто ставља насупрот концесивној реченици, место свезе *него* иако има врло често адверзативно значење) била би обичнија свеза *али*, на пр.:

Али тице те су најслабије
 Лови свјетлост лисичијих очия,
 Него орла кријући гледају. В 773-5,
 Слабостма смо земљи привезани, —
 Ништава је, *него* тврда веза. В 770-1.

§ 286. Овде ћу навести и неколико примера употребе свеза туђег порекла: *ма* (тал.), *ема*, *ама* (тур.). Њихова је најобичнија употреба адверзативна, на пр.:

Ма нијесу сви сватови Турци,
 Него има и Црногорацај. В 1759-60,
 Вјерне слуге помјани, господи,
 Владаоце, *ма* твоје робове. В 2654-5,
Ма ако смо за грјех праћедовски
 Закривили да се измучимо,
Ма нијесмо да се истражимо. Ш (1) 337-9; —
 Не, сердару, још није покоља,
Ема би се могло догодити. В 2048-9;
 Безимењак ово вама пише,
 Безимењак, *ама* Србин прави. Ш (1) 573-4.

Ове свезе могу имати асеверативно и афективно значење, на пр.:

Ема нећу, божја ви је вјера,
 Више слушат оце у Ђеклићел В 941-2;
Ема што се друже с крвницима? В 1893.

§ 287. Да видимо затим употребу и још неких свеза. Узећу најпре свезу *ше* која код Његоша, као и у црногорским дијалек-

тима, има више значења. Њена копулативна употреба толико је обична да не треба наводити за то много примера:

Хајте кући *те* га доведите. Ш (1) 181,

Пуштише га на слободу *те* оде кући Ш (1) 38 итд.

§ 288. Ретко ова свеза има и каузално значење:

У први мах омесише добро,

Те побише војсци калаузе. О 476. Може се схватити каузално значење и у примеру:

Ти си нешто губав калуђере,

Те не желиш гасит но жарити. Ш (2) 140-1.

§ 289. Ретко се такође ова свеза јавља и у експликативном значењу:

Ако бог да и Мухамед светац

Те то клето племе истражимо,

С тијем ћемо Брда устрашити. МП 79,

Да сам имā бољег учитеља (сигурно је)

Те бих и ја данас боље читā. В. 2070-1; исп. за то

примере из црног. народних песама:

Ако бог да *те* ти здраво дођеш

Нећу знати што ћу теби дати. IV 301,

Ако би ми бог и срећа дала

Те би градске плијенио овце. IV 417 и сл.

§ 290. Свеза *те* у релативној употреби је код Његоша врло обична. Навешћу само неколико примера:

Али тице *те* су најслабије,

Лови свјетлост лисичијих очих. В. 773-4,

Ја сам хајдук *те* гоним хајдуке. В 1191,

Чујте добро, наша браћо драга,

Те сте скоро у Русији били. Ш (1) 163-4,

Углава је да приспије војска

О госпођи малој *те* зовете. Ш (1) 703-4,

Гледај, каже, на лијеву страну

Те шар види онај поголеми

Те пружаје црнокраке луче. Л 20 итд.

§ 291. Свеза *те* може имати и консекутивно значење, ако се зависна реченица схвати као последица радње у главној реченици, на пр.:

Сви градови што су данас турски

Јесам ли их опсео мраморјем,

Те нијесу за људе градови
Но тавнице за невољне сужње. В. 386-9.

§ 292. У црногорским дијалектима ова свеза може имати и модално значење. Код Његоша сам такође нашао такве примере:
Бјеше човјек *ше* од средње руке. В 1626,
Ови свијет ништа друго није
Осим једно *ше* привиђеније. МП 98.

§ 293. *Напомена*. Напоменућу овде да код Његоша нисам забележио ни један пример употребе свезе *ше* у вези са свезом *да* у финалним реченицама, иако је то у дијалекту обично; на пр.: Отишао је тамо *ше да* му се не рече е се крије. Реци им нека дођу *ше да* би нам помогли сађести сијено и сл. Исп. такве мере из народних песама:

Онда оста њина стара мајка,
Те да њија чедо у колевци. I 120,
Остави јој прозор на очима
Те да гледа ка бијелу двору. II 124,
Па потеже злаћена кубура
Те да гађа у леђа јунака. III 185,
На његу се Туре загонило
Те да би му окинуло главу. IV 10¹. Исп. с овим и

употребу свезе *еја (еда)* у § 297.

§ 293а. Најзад свеза *ше* има и значење истицања:

Прокле мати од невоље сина,
Те кнегиња Иванбеговица. В 692-3,
Па га оно пашче Ђоровића
Избезуми некако на братску,
Те срамотно црн му образ био. В 2003-5
Какву штету себи урадисмо,
Те велику како ми се види. Ш (4) 685-6,
Силна хата к̄а горскога дива,
Некована и не објахана,
Те халата Арсланагић-аге. Ш (1) 212-14,
Бјеше робја све из једног села,
Те момака бјеше ваљастижех. Ш (5) 487-8;

или у случајевима где се понавља оно што се истиче:

¹ Горње примере из народних песама наводи Маретић у својој студији *Metrika narodnih naših pjesama* (Rad 170, стр. 101) и погрешно мисли да је у њима свеза *ше* „samo zato, da bi se stih ispunio“.

У стотину да пише куранах,
То не може *те* не може бити. Ш (2) 596-7,
Причање је души посланица, ...

Па још какво *те* какво причање. Ш (2) 559-60.

§ 294. *Свеза јер (ер)*. Ова свеза има код Његоша, поред каузалног, и архаично, експликативно значење. Њена је каузална употреба толико обична да за то није потребно наводити примере. Ево неколико примера за експликативну употребу:

Да л' не видиш чисто Црногорце,
Јер су злијем трагом обрнули. Ш (1) 374-5,
Ја бих река *ере* су Татари. Ш (1) 640,
Кад нас почну корит Црногорци
Ере смо им на образ пљунули,
Ми ћемо им поса обрнути. Ш (2) 455-7,
Да не речеш кад од мене поћеш
Јер нијеси смио говорити. Ш (2) 566-7,
Та им лажа у пук не помага,
Те рекоше *ере* си умро. Ш (3) 653-4,
Да имају и да хоће дати,
Свак би река *ере* си подмлађен. Ш (5) 184-5,
Ако л' реку *ере* они неће (дати девојку),
Ја ћу устат из куће је отет. МП 198,
Познадоше Црногорци
Јере (то) турска војска није. С 145,
А не знаду кукавице
Јер је очи јошт њихове
Ни виђелу сву нијесу. С 153,
Не би река *јере* су тридесет
Но *јере* је стотина пуна. О 442,
Такви су ме гласи допанули,
Јере су се они завадили. О 230¹.

§ 295. *Свеза е (је)*. И ова се свеза јавља често у каузалној и експликативној употреби. Да наведем најпре неколико примера са каузалним значењем те свезе:

И да раји узду попритегнем,
Е је раја ка остала марва. В 1093,
Он је бољи *е* више уграби. В 1190,

¹ Код дубровачких писаца ова свеза има и консекутивно значење. Исп. Rad ХС1, стр. 53-4: Толику чух милост, *ер* казат не знају; Славна Аркадија, толи ми твоје добро сад драго је, *ер* при њем забивам добро исто ја моје и др.

Мило им је кривоклетницима,
Е ми круну моју одузеше. Ш (1) 409-10,
 Куни сердаре Вукота ти, *е* најбоље умијеш. В 2408;
 Жа Хоташу било Црногорце,
Је мишљаше да ће погинути. О 39,
 Ако водиш овце на Риђицу,
Је Риђица нигда није сама,
 Но прођите напријед овчари. О 389.

§ 296. Примери су ове свезе у експликативној употреби:

Кад виђели *е* их погрдише,
 Скочи народ и би их побили. В 1610-11,
 Је л' истина *е* ово овако. В 2294,
 Мишљах чисто мојега ми дина,
Е патрика памет научно. Ш (2) 279-80,
 Да му кажу *е* чобани
 Желе к њему приступити. С 98,
 Да свијету каже свему
Е он оне и презире. С 112.

§ 297. Напоследку ваља и то напоменути да се каткад код Његоша нађе место обичније свезе *еда* (најчешће уз потенцијал) и облик свезе *еа* (*еја*), на пр.:

Да им дамо вјеру до растанка,
Еја би се како обратили
 И крвави пламен угасили. В 681,
 Да бисмо га како умолили,
Еја би ни хатар учинио,
Еја би ни како допуштио. О 14,
 Што си ми се, побре, посрлио
Еа су те Турци прекорили
 На несретну хару Мушовића. О 212.

§ 298. *Свеза да*. Сем разних значења у зависним реченицама, свеза *да* има и значење истицања. Узећу за то неколико примера:

Ох до бога, аох до вијека,
Да чудно ли с главе погибосмо! В 1966-7,
 Ја ти не бих предавао бира,
 Да се питам зрно *да* ђавоље. В 2074-5,
Да грдно ли мене издадoste,
 А да бисте од бога платили. МП 53¹.

¹ Место *да* у оваквим и сл. случајевима у Ц. Г. се чује често и *шд*.

§ 299. Навешћу овде и неколико примера свезе *да* у концептивном значењу:

Кнеже Бојко, ти си нешто сјетан...
Него причај, *да* и није мило. В 1363-4,
Нема тога ко *с'* не боји чега,
Да ничега, ано свога хлада. В 1504-5.¹

§ 300. Каткада је свеза *да* код Његоша и изостављена:
Кога зове уз ове главице...
Ја мним га је доиста дозвоао. В 947-8,
Ја мним те је дочекā лијепо. В 1653,
Ја мним нам се ругати нећете. Ш (2) 20.

§ 301. *Свеза где*. Врло је често код Његоша *где* (ђе) употребљено као свеза и то у модалном, експликативном, темпоралном, каузалном и релативном значењу. Да наведем за те случајеве по неки пример. У модално-експликативном значењу (= како):

Сто путах сам овђена сједио,
Гледā јеком града стравичнога,
Бе с' пода мног јалове облаци В 157-9,
Сто путах сам гледао облаке,
Бе из мора дођу на гомиле
И прекриле сву ову планину. В 148-50

§ 302. *Свеза где* обична је у експликативном значењу:

Кад је виђу *ђе* се смије млада
Свијет ми се око главе врти. В 1279-80,
Неки кажу да су га познали,
Бе се с пушком испред двора шета. Ш (1) 377-8,
Већ вас виђу под сјајним покровом, —
Част народност *ђе* је васкрснула
И *ђе* олтар на исток окренут,
Бе у њему чисти тамјан дими. В 2352-5,
Не враћам се силовитом војском
Да бих знао *ђе* ћу погинути. Ш (2) 190-1,

§ 303. *Свеза где* у каузалном значењу стоји у примерима:

¹ У писмима Његошевим има случајева да је свеза *да* употребљена и каузално, на пр.: Много остајем обавезан, *да* сте изволели зауставити егере да не иду у Котор. Сп 80. — Налазим дужност благодарити Вам, *да* сте на моје прошеније имали доброту послати ми... Сп 91. — Много ми је жао *да* не могу одговорити жељи вашег капитанта. Сп. 63. Нашао сам такав и један прим. у „Огледалу“:

Ја не жалим *да* ћу погинути
Ради вјере и закона свога. 19.

Благо Андриј' *ће* је погинуо
 Дивне ли га очи оплакаше. В 1305-6,
 Чудо ми је — свемогући рече —
Бе ми у двор с вама није доша̃
 Друг вам чином једнаки Сатана. Л 41,
 Турци су се посилити љуто
Бе је умро владика Данило. О 124.

Исп. овде и пример:

Да је куга заминула,
 Да сам јој се замолила,
 Би ми сина разминула,
Бе је мене један био. (Н. Шаулић: Тужбалице, ст. 247).

§ 304. Темпорално значење свезе *где* налазимо у примерима:

Па с Турцима како који може,
 А ја знадем *ће* ми шаке падне. В 433-4,
 Какво влаше, крмска потурице,
Бе издајник бољи од витеза. В 376-7.

§ 305. Ређе свеза *где* стоји и у релативном значењу (= *што*):

Чујем лелек *ће* горе пролама. В 656,
 Док ево ти једнога каваза
Бе од паше за мене дошао. В 2197-8.

§ 306. *Свеза шек* (тур. порекла). Употребљава се код Ње-
 гоша у темпоралном, каузалном и ексклузивном значењу. Њена
 је употреба у темпоралном значењу толико обична да за то не
 треба наводити много примера (у значењу *шек што*):

Тек соколу прво перје никне,
 Он не може више мировати. В 120-1,
Тек домаће нападнемо Турке
 Свој својега нигда пуштат неће. В 532-3,
Теке њене свјетле зраке
 Позна Петар дјелом знатни. С 141 итд.

§ 307. Много се ређе ова свеза јавља у каузалном значењу.
 Забележио сам у том смислу само ове примере:

Аљинах је на небеса доста,
 Па бог даје коме какву хоће;
 А мени је свакоја једнака,
Тек сам своје очи изгубио. В 2225-8
 Она није боља но пећина,
Теке није освештана црква. О 14.

§ 308. Да наведем напоследку и неколико примера свезе *тек* у значењу изузимања (ексклузивном):

Ја ћу ти га поклонити, Вуче,
Тек ако ћеш да се окумимо. В 1037-8,
 Шта те к људској вуче колијевци, ...
 Ђе прелести смртне свеколике
Теке лице из глибине вире. Л 22,
 Не смјеше се ни два уставити, ...
 Но сви поше куда који знаше...
Тек ја остах старац у Једрени,
 И то рањен од козачке руке. МП 12,
 Пипера ми није погинуло
Тек сте једно момче обранили. О 239.

НЕГАЦИЈА

§ 309. Узећу да наведем овде само неколико значајнијих случајева негације. Обичај је у нашем језику да у негативним реченицама стоји и уз глагол негација. Код Његоша сам од тога забележио само један пример отступања:

Од пушчана и топовска
 Дима густа, кололетна,
 Нити једна нити друга
Знаше војска када мрче. С 135.

Слични случајеви негације могу се чешће чути и у црногорским дијалектима, па зато ја и не сумњам да су народног порекла и ови примери из Вука: нити закону јеврејскоме ни цркви ни ћесару што *сагријеших*; знам јамачно, да ни смрт ни живот ни висина ни дубина ни друга каква ствар *може* нас раздвојити; ни оцеви наши ни ми *могасмо* понијети.¹

§ 310. Ако је број *један*, *а*, *о* истакнут у негативној реченици, онда се испред њега може изоставити одречна речца *ни*; на пр.:

Ту тиранско срце *једно*
 Не остаде ни се каза. С 58,
 Роб се *један* црногорски
 У држави нашој неће

Моћ сакрити ни примити. С 119; исп. то и код других писаца: Без ране нас не оста *једнога* (Б. Радичевић, П 2, 43).

¹ Исп. Т. Маретић: Gramatika i stilistika, стр. 517. Маретић мисли да их је Вук при преводу оставио као у ст. сл. јез.

§ 311. Заменице *икакав*, *ико* и прилог *игде* иза предлога *без* обично су код Његоша у негативном облику:

Сирак тужни *без нигђе никога*. В 73,
 Сам се шеташ пољем *без никога*. В 515,
 Самовољно *без никаква зора*. В 1785,
 Човјек један *без никакве силе*: Ш (4) 391,
 Моћ ће човјек ова два закона, ...
Без никакве муке различити. Л 75,
 А камо л' ће мало Срба
Без главара никаквога. С 48
 Попали их као муња,
Без никакве бојне муке. С 170 и сл.

§ 312. Ваља навести и неколико случајева где искључне свезе: *него*, *но*, *да*, *нако* (тј. *но* + *ако*) са негацијом, чине управо реченични смисао афирмативним (тј. да треба, постоји, има и сл. *само* оно што се том реченицом каже); на пр.:

Сва је Турска данас у Европу
 Ка стог сухе сламе ал' сијена;
Не требају *него* смјела рука,
 Да уњ метне ватру с једне стране,
 Да се цио пепелом прометне. Ш (4) 262-6,
 Нас *не* бјеше *но* тридесет стотинах. Ш (3) 103,
Није Петре *но* један у мајке. О 455.
Нема њему до шеснаест љетах. О 475,
 А Рус *не* имаше *него* двјести хиљадах солдатах. Сп 47.

За појачавање значења ове конструкције може доћи прилог *само*:

Он *не* бјеше *но само* настао,
 Црногорца већ бјеше свакога
 Он готово претека јунаштвом. Б 1994-6,
 Но весеље ово *не* трајало
Нако само мјесец и пол дана. О 28.

Употреба ове конструкције се налази каткад и у народним песмама из јужних крајева, а нарочито код приморских писаца (исп. Ак. Рј. 7, 843-4), и дошла је утицајем талијанског језика.

КОНГРУЕНЦИЈА

§ 313. И у овом ћу одељку само говори о значајнијим случајевима конгруенције у Његошевим делима. Узећу најпре слагање у роду.

Именице *четовођа* и *слуга* стоје и у сингулару као именице граматичког женског рода у примерима:

Истина је, *наша четовођо*. Ш (1) 549,

Тере *своју слугу* дозиваше. О 19.

§ 314. Али у множини именице овог типа поред употребе у граматичком женском роду, на пр.:

Ја се, *вјерне слуге*, надам,

Да ћемо их вјером божом

На састанку домамити. С 36,

Војевode вјеште боју. С 61,

Два Ченгића *паше вјеште*. С 61,

Двије главе са *двје паше*. С 65,

Вино пили *двје четобаше*. МП 73 итд.,

имамо *чешће* и случајеве њихове употребе и у мушком роду; на пр.:

Зли смо, оче, ми до бога слуге. Ш (4) 561,

Занатлије никакви нијесу. Ш (8) 149,

Горди аге и *кадије*,

Покупише *одијела*

Са Турака *погипшијех*. С 96,

Већ Ченгићи *храбри паше*,...

Сад на *ноге* устаните. С 57,

Па почеше *вјешти паше*

Разређиват *турске војске*. С 34,

Чујте, *паше* и *бегови*

И *војевode сви остали*. С 35,

Сви му паше и *главари*,

Предузето *мрско дјело*

Одобрише, *похвалише*. С 36,

Криви *томе* ви нијесте

Већ *владика* ваш *Данило*

И *остали војсковође*. С 80,

Онда *храбри војевode*

Повратише *славородну*

Црногорско-српску војску. С 143,

Хајте *брже, вјерни гласоноше*,

У *осјенку* *Пелејева сина*,

Бризеиду за *руку* узмите. МП 208.

Посебно ћу навести примере уз број *два*:

Два владике и *два патријарха*. Ш (4) 545.

Три сердара и *два воеводе*. В 1044,

*Два војводе небесног војинства. Л 34,
 Па два паше двотуглије. С 34,
 Три хиљаде погибоше
 И два паше с Беглербегом. 64,*

или с атрибутом:

*Ход се њихов уподобит може
 Хучну ходу два морска војводе. Л 35,
 Дигоше се два вјерни војводе,
 На зефирна полећеше крила. Л 52 итд.*

§ 315. Интересантнији су у том правцу случајеви мешања природног и граматичког рода; наиме: број стоји у мушком, а атрибут, слажући се с именицом, у граматичком женском роду; на пр.:

*Легиони два вјерне војводе
 Забуњена погнаше Сатану. Л 58,
 Онда војнство побиједоносно,
 Предвођено с два своје војводе,
 На нас силом непобједном удри. Л 58,
 Тако дивно небесно војнство
 Два војводе своје спровођаше. Л 35.*

§ 316. Врло је необичан пример где номен у предикату стоји у женском роду, а атрибут у мушком:

*Већ бијесне турске војске
 Бјеху водит престануле
 Силни паше и везири. С 77.*

§ 317. Слагање у броју. Уз колективну именицу *господа* предикат може стајати у сингулару, на пр.:

*Кад разумје Отмановић-царе,
 Што му збори стамболска господа. МП 10, или, односећи се на психолошки схваћену множину, у плуралу:*

Пјевају на балкону од велике собе у којој обједују господа. Ш (5) 600.

§ 318. Уз именице: *дружина* и *мнозина* предикат стоји увек у плуралу:

*Ал' пред кућу не нађе дружину,
 Он помишли да су му утекла. МП 35,
 Сва дружина ником поникоше. О 116,
 Залуду се недружина друже. В 1887,
 Мнозина плачу од жалости. Ш (3) 490.*

§ 319. И колективна именица *народ* често може бити схваћена као множина (скуп појединаца), те зато, у погледу слагања предиката,

ката с њом, и имамо мешања у броју. Навешћу неколико примера где се један предикат слаже са граматичким, а други (обично даљи) са психолошким бројем (множином):

И сав народ на ноге устаде,
Часоме се крсту поклонише. В 1328-9,
Чуј, народе, не потопите се. В 1604,

И народ се сав окупи около њега, да гледају, шта хоће да ради. В 2647.

§ 320. И уз заменицу *свак*, према двојаком схватању, имамо предикате и у једнини и у множини, на пр.: *Свак се ућушао и гледају*, шта ће бити с Бајом и татариним. Ш (1) 652.

§ 321. Врло су ретки примери код Његоша да уз колективне именице на *ад* (*момчад, јагњад, чељад* и сл.) стоји предикат у једнини. Забележио сам само један такав пример:

Брж' заповјед посла стидну
У которска окружија,
Да се чељад црногорска
По приморју сва пофата. С 49.

§ 322. Необично је што каткад уз бројеве од 2—4 атрибут уз именице мушког и средњег рода стоји у множини, а не у двојини, као именица уз коју се налази:

Како силни два везира
Чуше гласе огњеносне. С 133,
Два витешки противника...
Све једнако продужаху. С 211,
Пошли једном још у старо доба
Три-четири старца црногорски. Ш (2) 400-1,
Вид ти такви два страшни војинства
Представљаху на поља небесна. Л 55;

Исп. код М. Миљанова; Над њим су два његови ниски пријатеља. Међу њима два мршави јунака. Што су заједно ови два јунака били и сл.¹

Исп. и прим. у црног. и п.:

Удрише се два добри јунака. IV 88,
Удрише се два кршни јунака. IV 317².

§ 323. Исто тако налазимо атрибут у множини и уз именице мушког рода на *-а*:

¹ Целокупна дела Марка Миљанова, Српски писци, стр. 164, 169, 202.

² Исп. Маретић: Gramatika i stilistika стр. 406.

Два вишњега вјерни војводе
 Приправљају хитро легионе. Л 54,
Вечером се два војводе вјерни
 Представише творцу пред престолом. Л 59,
 Приспје њима помоћ добра,
Два шиперски војводе. С 108.

§ 324. Доста су обични примери да номен у предикату стоји у мушком роду:

Ал су два три порасли цвијета
 Из просуте крви црногорске. МП 65,
Пошли једном још у старо доба
Три четири старца црногорски. Ш (2) 400-1.

§ 325. Особина је црногорског дијалекта да често уз бројеве стоји именичка апозиција у акузативу плурала женског рода. Таквих примера има и код Његоша:

Видиш ове пет шотин момчади. В 111,
 Навртите *те пет шест* овновах В 1398,
 Напишимо књиге на све стране
У све наше двадесет племенах. Ш (1) 797-8,
 Спрам које се *све седам* краљевах
 Без престанка једнако кршћаху. Ш (2) 731-2,
 Ту се хазне *све седам* краљевах. Ш (2) 741,
Све четири коња оседлајте. МП 37,
 Узеше нам *два топа огњене.* МП 73,
 Десетињи главе откидоше,
Оне десет љуто обранише. МП 80,
 Сви ледови *два противне* пола. Л 56,
И тридесет и пет главах
Посјечене донијеше. С 41,
 Полећеше огњевито
 На *приморске шест* градовах С 179,
Све шест брже с крволићем
 На јуришу ухватише. С 179,
 Да нијесте гори за јунаштво
 Од *косовске* до *три* побратима. О 124,
 Загрмјеше топови на *све десет* градовах. Ш (1) 820

итд. Овакво се слагање, вероватно, прво јавило само уз бројеве *пет, шест, седам*... Ти су бројеви у нашем старом језику (исп. у ст. сл.) били збирне именице женског рода (основе на -i), те су придевске речи уз њих стајале обично у сингулару ж. рода (исп. прим. у ст. сл. *принесе друџџџ д талан'тџ; се друџџџ д талан'тџ*

приобрѣтъхъ іми. Зогр. Мат. 25.20; і приобрѣте другъжъ ѧ талантъ. Зогр. Мат. 25. 16.).

Остатке такве конгруенције налазимо у црногорским дијалектима (Васојевићи и др.) у прим. као: *Сву сам пет* оваца заклао; *Сву је седам* брава продао и сл.; исп. и у н. п. *Сву их десет* под мач оборио; *Ону осам* браће твоје; *На ноге се шрећу десет* момак'. (в. Бр. Коло 1902 г., стр. 138).

Али пошто су се те бројне именице психолошки могле схватити, не као „петица“ и сл. већ као множина (тј. имао се на уму њихов садржај), онда су и придевске речи уз њих биле у множини (тј. м. *сву пет*... било је: *све пет*... и сл.). Доцније се то уопштило и пренело и на остале бројеве.

§ 326. Напоменућу напослетку да и уз бројеве од *пет* долази обичније предикат у множини:

Богу шућур *двјести* су година
 Отка паћи вјеру прихватисмо. В 879-80,
Двадесет тридесет да ноћас ударе...
 Што би шћели, то би учинили. В 2535-7,
Седамдесет ту у кули
 Поглавица *остадоше*. С 111,
 И *хиљаде четири* се
 За њим Срба *напуштише*. С 162,
 Тридесет и пет *погибоше*
 Бранећи се око моста,
Тридест и пет ране љуте
 Од Тураках *допадоше*. С 40,
 У то *двјести* још *бахнуше*
 Дичне горе чобанинах. С 211,
Клањају се мнаду сунцу
Двје шисуће витезовах. Ш (3) 571,
 Наше браће *двадесет и шест*
Погибоше код шатора. Ш (3) 775,
 Он кад водом ногу скваси
Шест грозницах *ухвате* га. С 208,
 Ту *хиљаде бјеху* невољниках,
 Сви у љута гвожђа попутани. В 1461-2,
 Кад доћосмо на врх Поточинах,
 Али *сједе* око *триста* другах. В 1347-8 итд.

§ 327. Рећи су много случајеви да предикат стоји у једнини:
 Дим те црни бјеше приклопио,
 Сто хиљада *пришисло* Тураках. В 1744-5,

И *триста* их рањенијех бјеше. МП 32,
Три стотине њих удари
 На Француза бојем славна. С 211.

§ 328. Да наведем и један пример где је — броју ближи предикат у једнини, а даљи у множини: *Одвоји се двије стотине* момчади црногорске у ова кола и *почеше* пјевати. Ш (2) 820.

§ 329. **Слагање у лицу.** Навешћу овде само неколико примера где се глагол зависне реченице не слаже са предикатом у главној реченици:

Да ли ово светковање није
 На кому си сабра Црногорце,
 Да *чистимо* земљу од некрсти. Б 264-6,
 Што се не хће у ланце везати
 То се збјежа у ове планине,
 Да *гинемо* и крв *проливамо*. В 264-6,
 Свак похита кано патријарху,
 Да поуку од њега *чујемо*
 И *примимо* свете благославе. Ш (4) 491-3.

Јасно је да у горњим примерима имамо психолошки појав. Лице које је говорило унело је, у другом делу реченице, и себе у субјекат (отуда и предикат у 1 л. множине).

Нарочите је врсте пример :

Сунца нема, ал' је зора бистра
 И плам зраках исток *запалиле*. МП 59., — где је схваћено као субјекат *зрџке*, а не *плџм*.

РЕД РЕЧИ

§ 330. Несумњиво је да ће се увек у песничким делима наћи на мало необичнији распоред речи. Често писци за истицање узму т. зв. оказионални ред речи у реченици, а у песмама и стиха ради, те зато тамо и има више индивидуалног у том правцу. Навешћу овде из Његоша само неколико интересантнијих случајева. Узећу најпре примере где су два субјекта у реченици раздвојена предикативним додатком:

Гостит ће се *гавранови*
 Турским месом и *вукови*. Ш (1) 853-4.

Исто тако могу бити раздвојени и предикати:

Но ја хоћу чисто и открито,
 Да се *збори* преда мном и *твори*. Ш (1) 334-5.

§ 331. Пошто придев и именица, у ствари, чине један појам,

то је и необично да се они раздвајају каквом речју или изразом. Код Његоша сам забележио неколико случајева њиховог растављања :

У кућу ми однекуд дођоше
 Два *момчеша* те красна *бјеличка*. В 827-8,
 А Богу је жертва најмилија
 Поток *крви* кад провре *тиранске*. Ш (3) 160-1,
 С тога су ме к теби оправили
 Твоје *вјерне* које имаш *слуге*. Ш (3) 660-1,
 Ту ми *смршна, цефердарска*
 Разнијеше *зрна* пашу. С 90,
 Постељом им бјеше *слатко*
 Њежна трава и *цвијеће*. С 24,
Иликова кулу *Раша*
 Хоће Турчин да обара. Ш (3) 707-8.

Интересантан је у том погледу овај пример :

Отидоше с вишом славом
 Но и *једна* до *тадашња*
 Са мегдана црногорска
Војска дична, славна, хвална. С 174.

§ 332. Навешћу овде и један пример где имамо раздвајање именице и броја:

А код нас се саставит не хоће,
 Два без ноћи *дана* никојако. Ш (4) 876-7,

§ 333. У зависној реченици могу бити поједини делови истакнути и стављени испред свезе, на пр.:

Мало ли ти би крстове вјере
 Да истрчеш хата крилатога,
Дамаскију да крви напојиш. В 1807-9,
 А Богу је жертва најмилија,
Поток крви кад провре тиранске. Ш (3) 160—1,
 Он се мањи и од мрава чини
 Не да, *нико* да га царем зове. Ш (8) 313-4,
 Никад, старче, *ја* да те не виђу
 Да доходиш пред наше бродове. МП 192.

§ 334. Необично је кад се тако неки део зависне реченице нађе између делова главне реченице:

Свуд могоше *из зида* виђети
 Ће вираху ка миши из гњезда. В 1539-40.

§ 335. Дистрибутивни адверб *по* стоји између предлога и речи на коју се тај предлог односи:

Докле свако за *по* грозд ухвати. В 1597,
 Видјесте ли суда од два пића,
 Али капе за *по* двије главе. В 792-3.

§ 336. Да наведем и један пример где одречна речца уз сложени глаголски облик стоји иза помоћног глагола:

Тице сваке брзолетне
 Што можете чут у свијет,
 А и неке што је свијет
Ниши чуо ни видио. С 205.

§ 337. Нарочито је интересантан ред речи у овим стиховима:
Мртва трупја кроз гомиле

Све брат брата жељно тражи. Ш (3) 363-4 — где генитив мере (мртва трупја) стоји испред речи од које зависи, иако је уза њу предлог (м. кроз гомиле мртва трупја. .).

§ 338. Забележио сам један пример, где предлог *мимо* стоји иза речи на коју се односи:

Ђе се силни полет мјери, међу прве ти си, Симо,
 Трудно те је и зазрети, камо ли *те* проћи *мимо*. МП 171.

§ 339. Особина је црногорског говора да рефлексивна заменица „се“ стоји у реченицама испред свезе *нека*. То каткада налазимо и код Његоша:

Попе цуцки, да' им оно писмо, . . .
 Па *се* с њиме *нека* разговоре. В 2051-3,
 Пак *се нека* војске ваше
 Како чују бој огњени. . .
 Све навише попримичу. С 118,
 Па *се нека* и грехоте ставе. Сп 49.

Исп. код Марка Миљанова: Он *се нека* фали, а ви други Турци немате чим.¹

КОНТАМИНАЦИЈА РЕЧЕНИЦА

§ 340. Овде ћу навести и једну реченицу које се склоп може објаснити само контаминацијом двеју реченица:

Зар на главу *круну* ставит *шћаше*,
Крвљу оближом свога благодјеја,

С њом се дичит и владалац звати. МП 64 (тј. схваћено је као да се рекло у првој реченици: зар главу *круном* окрунити *шћаше* или сл.).

¹ Целокупна дела Марка Миљанова, *Српски писци*, стр. 221.

ЗАКЉУЧАК

Из досадашњег прегледа главнијих особина Његошева језика јасно се види да је његов језик, углавном, народни језик и то онакав каквим се говори у Црној Гори. Овде у овом закључку навешћу најважније појаве о којима сам раније говорио.

1. Замена *љ* је као и у јужном дијалекту: дуго *љ* је замењено са *ије*, а кратко *љ* са *је* (или *е* иза *р*); *љ* испред *о* и *ј* прелази у *и* (дио. сијати и сл.). Важнија су од тога отступања као у примерима: *изгорјети*, *горје*, *старјешина* и сл.; *жељео*, *смјео* и сл.; *овде*, *онде*, *тело* и др.

2. Вокале *а* и *о* налазимо често сажете у *а*, обично у облицима прошастог придева: *дошд*, *прошд*, *превезд* и др.

3. Глас *х* често се код Његоша губи у свим положајима речи (*рџана*, *ладит*, *њиов*, *вр* и сл.); али га чешће и пише, чак и у старијим облицима као *малахна*, *шанахна* и др. Употребљава га и онде где му није место: *увехнуши*, *хрђав*, *кахур* и др.

4. Од гласовних појава важније је поменути и губљење сугласника *ј* испред или иза палатала *и* и *е*: *издаице*, *Баице*, *швоега*, *чуж* и др.; у императиву: *да*, *исаича*, *дате* и сл.

5. Једначење сугласника по звучности врши се не само у засебним речима већ и у вези речи у реченици: *з друге*, *з Бдјом*, *ис штапа*, *бес преваре*, *от камена* и др.

6. Поред примера где се сугласник *с* не мења испред *љ* и *њ* (као и у дијалекту): *слџедовати*, *наслџедник*, *слџепоша* и сл., налазимо примере тог немењања, по угледању на поменуте примере, и испред старог *љ* и *њ*: *стијесњени*, *мисљасте* и др. Исто тако Његош каткад пише и: *чешће*, *јароску*, *мудроску* и сл.

7. Чешће извесни сугласници у међусобном додиру мењају место своје артикулације. То бива најчешће код носних сугласника, на пр.: *пантим*, *канџија*, *подјенчити се* и др. Сличне измене имамо и у примерима: *авса*, *уливсио се*, *вси* (пси), *љвishi* и сл.

8. Као и у црногорским дијалектима налазимо код Његоша примере где је иза лабијалних сугласника *ц*, *б*, *м* и *в* глас *љ* измењен у *ј*: *скуџен*, *куџен*, *љубјаше*, *изломјена*, *Граховјани*; *коџе*, *робје*, *здравје* и сл. (али налазимо и са *љ*: *копље*, *робље* и др.).

Ово је дошло према напоредној употреби извршеног и неизвршеног јотовања од кратког *љ*; исп. *мљесец* и *мјесец*, *пљена* и *пјена* и др.

9. Његош чешће употребљава апстрактне именице образоване наставком *-ост*: *каквост*, *шврдост*, *нељепост* и сл.; настав-

ком *-оша*: *висоша*, *бистроша* и сл.; наставком *-ло*: *опачило*, *подобило*, *махнишило* и др.

10. Образовање глаголских именица је често према руском (црквеном) језику: *познаније*, *страданије*, *зачетије* и сл. Каткад се нађу (као и у дијалекту) облици на *-ће*: *даће*, *разбиће*, *просуће*, *поклаће* и др.

11. Од именица мушког рода често су употребљени, метра ради, и краћи облици множине (без уметка *-ов* или *-ев*) као: *громи*, *боји*, *друми*, *краје*, *маче* и сл. Али налазимо (као и у дијалекту) и овакве облике: *зубове*, *шрудове*, *јеленове* и сл.

12. У генитиву плурала је обично увек (као и у дијалекту) наставка *-ах* (*-их*): *ногах*, *пушах*, *зраках*, *небесах*, *људих*, *ћудих* итд. (вероватно образовано према придевским облицима у генитиву плурала).

13. У дативу и инструменталу плурала налазе се и облици на *-ма*: *бојма*, *Туџма*, *војницма*, *крилма* итд.

14. У дативу плурала су врло обични (као и у дијалекту) енклитични заменички облици: *ни* (нам), *ви* (вам). Исто тако и у акузативу плурала, поред обичних облика *нас* и *вас*, налазимо и облике *не* и *ве*.

15. У неким Његошевим делима (нарочито у „Слободијади“) обичне су придевске сложенице, несумњиво образоване књишким утицајем, као: *брзотечни*, *страховидни*, *стрмогледни*, *горевидни*, *бојеносни* и др.

16. Његош употребљава дијалекатске облике итеративних глагола као: *честитовати*, *запитовати*, *повуковати*; — *пуштавати*, *развишљавати*, *клонивати се* и др. Али налазимо код њега и народске облике: *окићати*, *окружати*, *покорати се* итд.

17. Према глаголима типа *давати* — *дајем* образовани су и дијалекатски облици презента: *пружајеш*, *закопајеш*, *задржаје*, *прскаје* и сл.

18. Особина је говора у Црној Гори да глаголи IV промене (Лескинове) имају често у имперфекту и наст. *-ија-*. И код Његоша налазимо такве облике: *желијаш*, *сједијаше*, *грмијаше*, *трептијашу* и сл.

19. Од прилога је важније поменути само неколико дијалекатских облика као: *ками* (у зн. рђаво), *листо* (брзо), *зафајду* (залуду), *смиром* (мирно) и др.

20. Његош каткад уз аблативно значење генитива уз компара-

тиве не употребљава предлог од. Нађено је *драже негубљена*. Развеза је *боља слабе везе*. Он је *стариј'* *начела и конца* и др.

21. У неким (ранијим) Његошевим делима употребљава се посесивни генитив и од једне речи (именице) место обичнијег посесивног придева: За помоћи *Москве* краљу. На *Ситнице* мост дођите и др.

22. Врло је често употребљен уз негацију генитив, не само уз прелазне глаголе (Нека свати не *буде планине*), већ и уз непрелазне: *Краја* им се *прегледаш* не може. Не *утече ока* ни *свједока*. Њему *дана* не *свиће* бијела итд. И у афирмативним реченицама налазимо стиха ради употребљен генитив м. акузатива: А припаши *мача свијешла*, а у руке узми *цефердара* и сл.

23. Важније је поменути уз генитив и употребу: предлога *осим* (у значењу изузимања) који се јавља у неколико различитих облика (*сјем, сим, досим*): *Сјем Азије* ће ми је гњијездо. *Досим* врха високог Ловћена. *Досим струке* и *оружја сјајна* (и прилошки: *Досим* са мном царевим већилом и др.); предлога *за* у значењу намене: Досадни смо и својојзи кући, толи да смо цару *за дивана* и др.; предлога *проћ* (спроћу) и сл. у опречном, непријатељском значењу: *Проћ Турчина општега крвника*. *Спроћу тебе* и *све твоје* силе и др.; предлога *ближе*: Ви сте *ближе богоа* и *чудесах* и др.; предлога *од* испред посесивног генитива (према талијанском): Око града *од Котора* и сл. или место предлога *о* с локативом: Причај штогод, Драшко, *од Млешаках* и др.

24. Уз облике глагола *стати, стајати* имамо увек акузатив, а не, као обично, генитив: Фиска стоји *младе убојнике*. Стаде писка *јадне калуђере* и др.

25. Каткад се предлог *по* налази уз акузатив као у прим.: Ставите их *по границе* и др., где би се пре очекивао локатив.

26. Уз глаголе у пасивној употреби ређе је употребљен (можда према руском) инструментал од лица које се схвата као вршилац радње: Да им Турци покор плате, *Ђуприлићем* учињени. Стијесњени *врагом* и *ђаволом* и сл.

27. Врло је често прирочна допуна у инструменталу, не само уз глаголе: *бити, постати, назвати* и сл.: Он ће *другим бити Скендербегом*. Што ви код вас *ноћу* називате и др. (где може доћи као допуна и номинатив или акузатив), већ и уз неке глаголе уз које иначе никад не стоји допуна ни у номинативу ни у акузативу: Четврти му *робом служи*. Жене *робјем* Турци *поведоше* и др., па и: *Мрким вуком* по пољу се вију и др.

28. Уз заменички облик у инструменталу *чим* употребљен је каткад предлог *су*: *Су чим ћете изаћ пред Милоша. Наша земља су чим се дичила и сл.* Предлог *су* је чешће употребљен социјативно уз бројеве и прилоге за количину: *Су два мача а су двије круне. Су помало моје војске* и сл. Облик *су* у овакој слободној употреби дошао је, несумњиво, из сложених речи са префикском *су-* (*сумрак* и др).

29. Необично је да предлози *низ* и *за* стоје уз замен. локативни облик *њем*: *Ал' народа низ њем много иде. Сви за њем (шал) рукама ухватише и др.* Ово је могло доћи према употреби предлога *на*, у и др. с акузативом и локативом и према мешању тих падежа код Његоша.

30. Његош ређе употребљава (нарочито у „Слободијади“) место облика присвојне заменице: *његов, њен, њихов* и генитив личне заменице 3 л.: *Ко њег' главу недостојну, увјенчава и окиће. Тадар су ми сви везири од ње боја проплакали. Да се главар њих врховни... и др.* Ово код Његоша није народна црта.

31. Место релативне заменице *чији* употребљава се увек генитивни облик заменице *који*, што није дијалекатска црта: *Фердинанда цара млада, Дунај славу кога гласећ, са весељем хучно иде и др.*

32. Од придева на *-ски* у зависним падежима налазимо и облике у неодређеном виду: *Од персиска оштра мача. Око мртва шурска меса итд.* Исто тако и од придева *мали, главни* и сл. налазимо облике у неодређеном виду: *Од Заљути села мала. Романскога главна паше.*

33. Употреба збирних бројева у множини: *двоји-а-е, троји-а-е* није позната, већ имамо увек (као и у дијалекту) збирне бројеве *двоје, троје...* са генитивом плурала: *Часне двоје постах да постите. Већ је троје појало пјевацах и др.*

34. Облик аориста у модалној употреби може стајати а) место потенцијала: *А та рука ви можете бити, ако знате и ако шћедосте и др., б) место футура егзактног или историског презента. Ако дигнух моје јаничаре, сву ћу твоју земљу покорити и др.; в) место футура: Него јуриш, ако ме чујете, јер ми Турци однијеше главу и др.*

35. Употреба историског императива врло је обична: *Па обуци оне пуге токе, шал црвени свежи око главе, а пани му перчин низ рамена... итд.*

36. У модалним реченицама облици се футура налазе и у значењу потенцијала: *И отиде широм хитра (војска), ка ће српска сва племена опколити, задушити и др.*

37. Често је инфинитив као глаголска допуна у значењу фивалних и експликативних реченица: *Зар се она дигла бити* с сином неба, братом сунца. *Па нареди укопат Радоја. Куну му се бит дружина вјерна* итд.

38. Инфинитив стоји и у слободној употреби у значењу модалног футура: *Разлучи се земља на племена, крвава се исклаши племена, враг ђаволу доћи* у сватове, те свијећу српску *угасити* и др.

39. Конструкција имперфекатских облика глагола *хтети* и инфинитива је врло обична и значи а) могућност: *Да не бјеше под оним именом не хташе се бојат* од урока и др.; б) намеру: *Хоћаш убит* једну кукавицу, а *жа ми је фишек оштетити* и др.

40. Према талијанском језику налазимо и употребу инфинитива с предлогом *за* (м. зависне реченице са свезом *да*): *Само да сте цару на бјељегу, за примити* од мене дарове и др.

41. У дисјунктивном значењу налазимо свезу *али*: *Волиј' су ти кокош али јаје, него овна али груду сира* и др. Исто тако и свезу *оли*: *Но помагај за бога милога, ол' помагај ол' сам посијецај* итд.

41. Свезу *ше* налазимо у више значења, а) у копулативном: *Хајте кући ше га доведите...*; б) у експликативном: *Ако Бог да и Мукамед светл, ше то клето племе истражимо, с тијем ћемо Брда устрашити...*; в) у релативном: *Ја сам хајдук ше гоним хајдуке...*; г) у консекутивном: *Јесам ли их (градове) опсуо мраморјем, ше нијесу за људе градови, но тавнице...*; д) у модалном: *Бјеше човјек ше о средње руке...*; е) у асверативном: *Какву штету себи урадисмо, ше велику, какако ми се види.*

43. Свеза *јер* стоји и у експликативном значењу: *Ја бих река ере су Татари. Те рекоше ере си умро* и др.

44. И свеза *где* употребљава се у више значења, а) у модалном: *Сто путах сам гледао облаке где из мора доћу на гомле...*; б) у експликативном: *Кад је виђу где се смије млада, свијет ми се око главе врти;* в) у каузалном: *Благо Андриј' где је погинуо, дивне ли га очи оплакаше...*; г) у темпоралном: *Какво влаше, крмска потурице, где издајник бољи од витеза;* д) релативном: *Чујем лелек где горе пролама.*

45. Иза предлога *без* заменице *икакав*, *ико*... долазе увек у негативној форми: *Самовољно без никаква зора. Сам се шетам пољем без никога* и др.

46. Искључне свезе *него*, *но*, *до*... са негацијом чине реченични смисао афирмативним: *Не требају нево смјела рука...*, да

се цио пепелом прометне. Нас *не* бјеше *но* тридест стотина и др. Ово је, несумњиво, добивено утицајем талијанског језика.

47. Чешће именице типа *слуга*, *паша* и сл. у множини стоје граматички и у мушком роду: *Зли смо, оче, ми до Бога слуге*. Већ Ченгићи *храбри паше*... *Два владике* и два патријарха и др.; имамо и примере мешања атрибута у роду: *Легиони два вјерне војводе*. Предвођено с *два своје војводе* и др.

48. Уз бројеве од 2—4 атрибут именица мушког и средњег рода стоји каткад у множини (а не у двојини): *Два вишешки противника*. *Два војводе вјерни*. *Два страшни војинства* и др.

49. Често именичка апозиција уз бројеве стоји у акузативу плурала женског рода: *Видиш ове пет стотин момчади*. *Оне десет љуто обранише*. На *приморске шест градовах* и др.

50. Распоред је речи у Његошевим делима каткада необичнији. Истицања ради налазимо: раздвајање придева од именице (*Два момчеша* те *красна бјеличка* и др.), стављање појединих делова зависне реченице испред свезе (*Не да, нико да га царем зове* и др.) и још друге случајеве инверзије у реченици.

Језик Матије Антуна Рељковића

У В О Д

Исцрпно и свестрано проучавање језика наших писаца из различитих епоха и различитих крајева наше језичке територије једна је од најпречих потреба данашње науке о нашем језику, јер докле год се систематски не проуче писани споменици свих наших крајева и у току целе њихове прошлости, уколико, наравно, за њу има споменика, не може се дати ни пуна историја о развоју књижевнога језика нашег ни тачна слика о развоју наших дијалеката и њиховом узајамном односу у прошлости. А кад се наши писани споменици исцрпно и свестрано проуче и када се у њима утврђени материјал буде допунио и осветлио материјалом савремених дијалеката, које још у већим размерама и систематски треба проучити, наша ће наука дати потпуну историју развоја целокупног нашега језика. А онда тек пошто развој целокупног нашега језика у прошлости буде претстављен у потпуној слици гледаће се *правилно* на развој особина у савременим народним говорима и њихов узајамни однос¹⁾. Да бих у том правцу и ја што допринео проучио сам језик Матије Антуна Рељковића. Њега сам одабрао из више разлога: 1) што је Рељковић из краја у коме је данашњи народни говор карактеристичан многим својим особинама; 2) што има дела у стиху и у прози, оригиналних и преводних; 3) што је први писац граматике славонскога говора; 4) што је сва своја дела написао у циљу просвећивања народа свога краја „за прости народ славонски и за малу децу, која не знају ништа и која при-

¹⁾ А. Белић, Српскохрватски језик. *Станоја Станојевића Народна енциклопедија српско-хрватско словеначка*. IV, 405.

мају све за готово.* Уз све то Рељковић је и највећи писац сла-
вонске књижевности 18 века и заслужује да има засебну језичку
монографију.

* * *

Матија Антун Рељковић рођен је у Свињару, данас Давору,
у Славонији. Отац му је био Стипо Рељковић, граничарски официр.
Име мајке му непознато је. По одласку његовога оца у рат у
Италију Матија је остао у церничком манастиру код Миховила
Павуновића. Код њега је неко време учио латински, а после је
отишао на школовање у Угарску. У шеснаестој години ступио је
у војску. Служити је почео у градишкој регименти. Године 1751
именован је заставником. Касније је добио чин натпоручнички
(1758). Године 1774 постао је *capitaine-lieutenant*, а 1778 капетан.
Мисли се да је пре одласка у седмогодишњи рат служио у Заду-
брављу и Нијемцима. У седмогодишњем рату борио се код Колина
и Вратиславе (1757). У последњој бици заробљен је и одведен у
у Франкфурт на Одри. Кад је пуштен из ропства, учествовао је
још у бици код Максена (1759) и Торгауа (1760), где је био
рањен у леву руку. По повратку из седмогодишњег рата у Сла-
вонију служио је у бродској регименти: у Сикиревцима, Шапцу,
Бошњацима. Кад је настао рат за баварско наследство, Рељковић
је са својом „кумпанијом“ отишао у Чешку (1778) одакле се вратио
1779. Око 1779—81 био је капетан у Андријевцима, а крајем 1782
у Бабиној Греди. Ту је завршио своју активну војничку службу.
Године 1785 царском дипломом добио је племство. Идуће године
(1786) одлуком дворског ратног већа стављен је у пензију. Кад је
при крају владе цара Јосифа II настао рат с Турском, Рељковић је
заповедао дефанзивном дивизијом на „savskom kordunu“. Иако
пензионисан вршио је до краја живота извесне дужности. Умро
је 1798 г.

Био је ожењен и имао је четворо деце; три сина: Јосипа
Стјепана (1754—1801), који је био жупник и професор гимназије у
Винковцима, Ива, Фрању и једну кћер. Године 1780 умре му
жена и он се по други пут ожени, али му је и друга жена ускоро
умрла. Потомство његово живи сада у Клокочевику, крај Брода.

Седмогодишњи рат био је за Рељковића, по његовим речима,
„ništa drugo nego jedna skula“ (школа). Мислећи раније да нема
уређенијег краја од његове Славоније, он је у току овога рата,
пролазећи кроз „live zemlje, jake gradove, plemenite varoše, lipo
uredena sela i obštine i posmatrajući њову uredbu, њову službu

Вођу, њиов посао и пољу, владаће и дому, тимареће марве, проhod rикотворја"... , увидео да се варао у своме мишљењу, увидео је да је његова Славонија много заостала иза других земаља. Боравећи у Франкфурту и ревностно читајући „plemenito sastavljene kniige“, за време ропства, Рељковић је допунио своје образовање — научио је и француски језик — и упознао се са тадашњим рационалистичким правцем немачке и француске књижевности. Кад је ослобођен ропства, одмах је у Саксонији отпочео књижевни рад. Године 1761 написао је Сатира (*Satir illti divji čovik u verše Slavoncem*), и идуће (1762) издао га је у Дрездену. По повратку у Славонију све време које му је преостајало од „dužne službe“ — а он је, као што је речено, службовао све до уочи смрти — посветио је писању књига за свој славонски народ. Написао је сем поменутога дела још седам дела (в. ниже).

* * *

Своја проучавања вршио сам на основу издања Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу (в. ниже). Да бих слику језика Рељковићева дао што потпуније, употребио сам и његову граматику (1767), која није ушла у Академијино издање, и из ње сам изнео све што сам сматрао да је потребно. Нисам говорио само о акценту и квантитету у њој, јер о томе већ имамо студију (Stjepan Ivšić, *Akcent u Gramatici Matije Antuna Reļkovića (Rad 194, 1—60)*). Поменућу овде да је и Маретић за свој рад *Jezik slavonskijeh pisaca 18 vijeka (Rad 180, 146—233)* употребио друго издање Сатира (1779). Студију Маретићеву употребио сам утолико уколико ми је потребно било да констатујем налази ли се извесна црта и у делима других славонских писаца. Нисам нарочито истицао да код других славонских писаца нема неке црте која се код Рељковића налази, јер то нисам могао чинити због тога што то Маретић изреком не спомиње. Сем тога, да је баш и нема у оним делима која је Маретић испитао могла би се наша у другим истих писаца. Нема ни у Рељковићевом Сатиру извесних црта којих има у другим његовим делима и обрнуто.

Како је данашњи говор Рељковићева краја описан (Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor, Rad 196, 124—254* и *Rad 197, 9—138*) настојао сам да, према студији Ившићевој, увек констатујем и како је у данашњем говору пишчева краја, „јер тек када се утврди шта је месна црта и изворна код писца, његов се материал може употребити као поуздана грађа за историју језика“.

ОПШТА КАРАКТЕРИСТИКА

I. *Графика*. — Сва своја дела Рељковић је написао латинским алфабетом. Петнаест гласова нашега језика обележавао је редовно онако како се данас латинским писменима у нашем језику обележавају, а шеснаест друкчије: комбинованим писменима и на више начина (§ 3. и 4.). У погледу обележавања гласова *c, ć, đ, ġ, ĺ, ñ, s* његов се књижевни рад дели у две групе: а) дела написана пре граматике (тј. 1767 г.), б) граматика и сва доцније написана дела. У првој групи дела, или у првом периоду његовога рада, *c = c, cz; ć = ch; đ = gy; ġ = x; ĺ = ly(i), gl(y); ñ = ny(i), gn(y); s = s, sz*, а у другој: *c = c; ć = ch (tj); đ = gj (dj); ġ = cx; ĺ = lj; ñ = nj; s = s*. Промену у обележавању ових гласова Рељковић је учинио онда кад је почео да пише граматiku, када је у њој морао да сваки глас нашега језика обележи једним словом или једном групом слова. У *избору* слова ишао је својим путем. — Писменима *tj, dj* он, у ствари, није обележавао гласове *ć, đ*, него своје етимолошке погледе: *ufatjen, rodjen* и др. (§ 8). Поређењем његове графике са графиком других славонских писаца¹⁾ показано је да је он једини међу њима гласове *ĺ, ñ* обележавао писменима *gl(y), gn(y)*. Показано је и то да он први међу славонским писцима употребљава групе *tj, dj*, тако да је несумњиво да се у томе погледу угледао на далматинске писце — исто онако као и раније при употреби писмена *gl(y), gn(y)* и у доцнијем етимологисању.

Уопште узевши, његова графика доста је упрошћена и не претставља нарочитих тешкоћа за утврђивање гласовних особина његова језика.

II *Правопис*. — Правопис Рељковићев је и етимолошки (историски) и фонетски (гласовни, према изговору), али више етимолошки него фонетски. Нарочито је пазно на „*koren gići*“, пошто је написао опомену (1779, § 8). То се лепо види по примерима: *odide* (=отиде), *odidosmo* (=отидосмо) и сл., *jamačstvo, poručstvo* и сл., којих у раније написаним делима нема.

III *Фонетика*. — Главне су фонетске црте његова језика: а) *икавизам* (са доста екавизама и нешто јекавизама); б) задржавање гласа *l* на крају извесних речи и слога; с) немењање група *-jt-, -jd-* (са отступањем у инфинитиву); д) неумекшавање група: *-tљ-, -dљ-, (-stљ-, -zdљ-) -pљ-, -vљ-* (са ретким отступањима); е) *šč* место

¹⁾ Према Маретићевој *Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*.

прасловенског *št'*, *sk'* (пеђе *št*); f) неизговарање гласа *h*; g) непалатализовање задњенепчаника у *dat. (loc.)* именица женскога рода на *a*; h) палатализовање консонаната *l*, *n* пред вокалом *i*. За све изнете карактеристичне црте налазе се потврде у данашњем говору његова краја.

IV *Морфологија*. — 1. *Деклинација*. — У складу је с временом и природом Рељковићева дијалекта: а) у *instr. sing.* именица женскога рода наставак је често — *jom* (*krvjom*, *ričjom* и сл.); б) *gen. plur.* без *a* (*divojak*, *stabal* и сл.); в) у *dat. instr.* и *loc. plur.* архаични, новији и најновији наставци. У *dat.* су множине именица наставци: *-om* (*-em*), *-ma* за мушки (и средњи) род; *-ama*, *-am* (*-ami*) за женски род; *-ama*, *-ami*, *-am* за *instr.* именица женскога рода основа на *a*; *-ma*, *-ima* за *dat.* и *loc.* именица основа на *i*; у *loc.* и *instr.* мушкога и средњег рода *-i* (*-ima*); у *loc. plur.* именица женског р. основа на *a*: *-a*, *-ama*, *-am*. — 2. *Конјугација*. — а) краћи инфинитив (супински облик; врло чест); б) имперфекат са изједначеним лицима у *sing.* према аористу, због неизговарања гласа *x*, и са аориским наставком у 3. лицу *plur.* (*bijaoše*, *htjaoše*), в) пасивни глаголски придев на *-t*, *-ta*, *-to*.

V *Акцента и квантитет*. — 1 *Акцент*. — Троакцентска система посавских говора: ~ (обележава га знаком *˘*, раван чакавском *˘*), ˘ (обележава га знаком *˘*) и ˘ (обележава га удвајањем консонаната. Рељковић је у ствари удвајањем консонаната обележавао квантитет, краткоћу претходног слога, али у највише случајева онда када на слог пада ˘).

2. *Квантитет*. — Кратке слоге обележавао је удвајањем консонаната најчешће, као што је речено, у оним слоговима на које пада ˘. Дуге на више начина: знаком *˘*, писменом *h* (према немачком) и, у неколико случајева, удвајањем вокала.

VI *Синтакса*. — И у синтакси падежа и у синтакси глаголских облика има доста особина које су у данашњем књижевном језику ретке, а много више таквих којих у савременом књижевном језику уопште нема, али ипак и за њих има потврда било у данашњем дијалекту пишчева краја, било у другим говорима нашим или у другим писаним споменицима.

1. У синтакси падежа: а) *Gen.*: употреба *gen.* место *acc.* уз извесне глаголе (*upita*, *svoje snaše lvke*, *uze marame* и сл.); *gen. abl.* уз компаратив без предлога „од“ (*mudrost jest napridnija jakosti* и сл.); *gen.* место *acc.* неживих бића (*posici hrasta*); *gen.* партитивног који се данас схвата као *abl. gen.* уз који стоји

предлог „од“ (*koji niki putnika... izgubio bijaše*); честа употреба предлога *s* у каузалном значењу (*jer je otišao s tebe = због тебе*) и др. б) *Dat.*: употреба *dat.* уз инфинитив у предикату (*škrту бити, здраву бити*). в) *Acc.*: честа употреба предлога *kroz* у значењу узрока и начина (*vidi da je kroz svoju budalaštinu sve svoje ušane izgubio, čovik uzmlаžа знаће kroz истраживаће и сл.*); употреба предлога *ob* (*ob dan, ob noć*); предлога *nad* (*niје боје ствари паћи над језик*) и др. д) *Instr.*: Употреба *instr.* уз неке глаголе уз које се данас употребљава, у књижевном језику, други падеж (*što se опакo lanom brine* и др.). е) *Loc.*: честа употреба предлога *po* у нарочитом значењу (*po језику се подижу људи на господство, po poklonu она ствар постане паša и сл.*).

2. У синтакси глаголских облика: а) *Презент*: употреба презент перфективног у значењу футура (*Ti ne primiš ništa више nego па прилику опога, колико си дао*); б) *Императив*: Стара употреба 3. лица *sing.* (*Bog te pomози*). в) *Фушур егз.*: употреба футура егзактног са свезом „*da*“ за радњу која је била пре неке друге радње у прошлости (*da ја budem slušao, ne би и ваše руке урао*); конструкција *будем* с инфинитивом у значењу правог футура и футура егзактног (*s teškim znojem budeš се hraniti, dokle budeš на свиту živiti*); футура егзактног у значењу правог будућег времена (*ovako просећи ми не будемо па онај skalin došli*). д) *Потенцијал*: употреба у кондиционалним реченицама уз „*da*“ у иреалном значењу и индикативу (*Da би ја то hotio učiniti... ја не би питао тебе, hoću ли = кад би...*); придева *rad* уз *биh* као потенцијал (*ја би те rad viditi од жеје и др.*). е) *Партицип садашњег времена*: употреба уз зависне падеже (*vidi slavičа stojeći = види славуја где стоји*). ф) *Инфинитив*: честа употреба уз *acc.* (*Čuvši ga vikati, jedan drugome rekoše...*). г) *Конгруенција*: имен. м. рода на *-a* редовно су у једнини мушкога рода (*jedan veliki budala*). х) *Придеви*: неправилна употреба одређенога и неодређенога вида.

VII *Образовање речи*. — Врло много глаголских именица од перфективних глагола. Доста сложеница саграђених не у духу нашега језика.

VIII *Лексичка грађа*. — Има доста речи — не узимајући у обзир туђе — којих у данашњем књижевном језику нема у употреби. Оне су већином узете из народнога говора пишчева краја. Речи: *klup, posteљ, mlahav* (= слаб, чакавска и кајкавска реч), *oputra, iznebruha, razdropiti* кајкавске су речи, али у употреби (неке) и у данашњем говору пишчева краја (*Rad 196, 138—140*).

Сем ових особина за које се, као што је речено, находи пуно оправдање у данашњем дијалекту Рељковићева краја има у његовим делима и нешто књишких, традиционалних језичких црта и доста језичких црта страних језика. У почетку овога одељка, у I поглављу, истакао сам две ствари које јасно сведоче да је он познавао дела неких писаца јужних крајева — далматинских и дубровачких: обележавање гласова *l*, *li*, у прво време, писменима *gl(y)*, *gn(y)* и доцније етимологисање, употреба писмена *tj*, *dj*. У своме предговору граматичи Рељковић изрично помиње Фауста Вранчића: ... „Koja (Славонија) drugačije, i po svidočanstvu Fausta Vrančića Šibenčanina izmed svih drugih slovinskih naroda najčistije jezika slovinskoga riči izgovarala jest.“ Мало ниже, опет у предговору, вели: „Nike riči za poznati jesu li prave slavonske, ili su od Turaka ostale, prigledao sam ričnik dalmatinski, horvatski, pemski i poljski i gdi sam našao, da ovi narodi jednu rič ili svi, ili najposli dva, jednako izgovaraju, onu sam i ja uzeo i u moj ričnik postavio, imajući za mene svidočanstvo tolikih naroda slovinskih.“ Да он у својој граматичи о овоме и не говори, на основу самих језичких црта то би се јасно видело: а) употреба облика заменице *ki*, *ka*, *ko* (§ 137), б) gen. plur. заменица и придева: *ovije*, *starije*, *dobrije* и сл. (§ 47) Рељковић је могао узети и из народних текстова — песама и приповедака народних (§ 52); с) речи: *jur*, *jurve*, *sciniti*, *rakati* (хракати — дубровачки), *nakrkli* (дубровачки *krklo*), *pridikatur* и др.

Ившић мисли (*Akcentat u Gramatici Matije Antuna Rejkovića, Rad, 194, 3*) да су и имперфекти: *bijaoste* и сл. (§ 167) код Рељковиће књишки, али, по моме мишљењу, ти су облици народни.

Туђих језичких црта у његовим делима има у знатном броју. Оне су код њега и разумљиве, јер су сва његова дела сем једнога (Сатира) преводи са страних језика: латинског, немачког и француског (§ 1). Истичем само: а) промену партиципа садашњег времена (према латинском): *kradućega*, *stojećega* и сл. Овај глаголски облик мења не само у делима преведеним с латинског него и у другим делима; б) употреба предлога *od* с gen. место предлога *o* с loc. (А *od* pisma što ću govoriti = А о писму...); с) предлога *od* у значењу посесивном (*gospodar od golubiñaka* и сл.); д) броја *jedan* према неодређеном члану романском и немачком (Али се догоди у оно време *jedan* glad...; угледа на по поја *jednu* lisicu сл.); е) за с инфинитивом (*za ukazati se zafalan* и сл.); ф) *ne... nego* место само (*ne ima nego pet nogu* и сл. - романизам) и др.

СКРАЋЕНИЦЕ:

а) Рељковићевих дела:

SI = Satir iliti divji čovik (1762);

SII = Satir iliti divji čovik (1779);

F = Fabula od mlinara i njegovog sina;

E = Ezopove fabule;

P = Pilpajeve fabule;

N = Nauk političan i moralski;

O = Prava i pomjivo ispisana ovčarnica;

Pr = Postanak naravne pravice;

NS = Nek je svašta;

Gr = Nova slavonska i nimačka gramatika (1767).

Број иза *SI* и *SII* значи стих, а знак * значи прозни текст на страни означеној бројем иза *SI* и *SII*. Иза осталих скраћеница први број значи страну књиге, а други басну, односно параграф. Слова *a* и *b* уз број стране *Gr* значе први, односно други стубац на странама на којима је текст сложен у два ступца.

б) главне литературе:

Rad = Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu;

Jφ = Јужнословенски филолог;

Глас = Глас Српске краљевске академије;

RESl = Revue des études slaves;

Sl = Slavia. Časopis pro slovanskou filologii;

RSl = Rocznik slawistyczny;

LjJA = Ljetopis Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu;

RJA = Rječnik Jugoslavenske akademije;

Zima, Sint. razl. = Nekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. Zagreb 1887.

П Р В И Д Е О

ТЕКСТ, ГРАФИКА И ОРТОГРАФИЈА, АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ

I ТЕКСТ:

*Djela Matije Antuna Relkovića*¹⁾. Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić. Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1916, стр. XXXVIII+679

§ 1. Ово издање Југославенске академије у Загребу садржи сва књижевна дела Матије Антуна Рељковића осим граматике (*Nova slavonska i nimačka gramatika*, штампано 1867 год. у Загребу²⁾, Разложења,³⁾ нешто писама⁴⁾ и две песме.⁵⁾ Издање је приредио и биографско-библиографски увод написао Т. Матић. Увод садржи: I *Matija Antun Relković* (I—XVI). II *Izdanja Relkovićevih djela* (XVI—XXV). III *Vinkovački rukopis*⁶⁾ (XXV—XXVIII). IV *Relkovićeva grafika* (XXVIII—XXXI). V. *Kako je priređeno ovo izdanje* (XXXI—XXXVII). На крају увода наведена је литература о Рељковићу (XXXVII—XXXVIII).

¹⁾ Матић пише Relković, а ја Рељковић, в. § 77.

²⁾ За живота пишчева доживела је још два издања, 1774 и 1779 (оба у Бечу).

³⁾ У *Opomeni pritolmačiteja štiosu*, која се налази на крају Овчарнице (стр. 553—554, исп. § 8) Рељковић помиње неку своју књижицу: *Venceslava Ivana Pauls Razložene svrhu plodeña i pripaše ovaca, s jednim nadometkom od sjaña i timareña duhana*, али се од тога првог превода Рељковићева Паулове књиге није сачувао ни један примерак. Исп. II одељак Матићева увода.

⁴⁾ *David Bogdanović, Pisma M. A. Relkovića. Vijenac XXVIII* (1896) 602 и 613—615.

⁵⁾ *Dr. Josip Matasović, Bilješka k izdanju Relkovićevih Djela. LjJA 34* (1920), 110—112.

⁶⁾ Назива га „*Vinkovački*“ по томе што се налази у гимназиској књижици у Винковцима. У њему су сачувана четири дела Рељковићева: *Езопове фабуле*, *Пилпајеве фабуле*, *Наука политичан и моралски Пилпај брамине* и старији облик *Сашира* (од год. 1762). Прва три дела за живота пишчева нису штампана.

После следују дела Рељковићева (1—659). На 661 и 666 страни су *Ispravci pogrješaka*. Од 663—679 садржај (*Gdje je što*), а на самом крају *Faksimile druge strane vinkovačkog rukopisa Relkovičeva Sattra*. — У издању дела иду овим редом: *Satir iliti divji čovik* (1762),¹⁾ *Satir iliti divji čovik* (1779), *Fabula od mlinara i njegovog sina* (узета из првога издања Рељковићеве граматике. Фабула је у стиху), *Ezopove fabule*,²⁾ *Pilpajeve fabule*,³⁾ *Nauk političan i moralski od Pilpajbramine*, *Prava i pomljivo ispisana ovčarnica* (превод с немачког, штампана у Осеку 1776⁴⁾), *Postanak naravne pravice* (превод с латинског, штампао у Осеку 1794), *Nek je svašta* (штампао у Осеку 1795⁵⁾).

Матић је, као што се види, уз *Сатшура* од 1762 г. ставио *Сатшура* од 1779 и *Фабулу млинара и његовог сина* од 1767, а дела очувана у винковачком рукопису пре Овчарнице, јер сматра — зато што се на крају наслова Пилпајевих фабула налази написано: „*godine 1767*“ да су написана пре 1767. По бележењу акцента и квалитета, а и по другим особинама језичким види се да она заиста стоје у блиској вези.

Издање је приређено по издањима издатим за живота Рељковићева и по винковачком рукопису.

УРЕЂЕЊЕ ТЕКСТА

(транскрипција Рељковићеве графике⁶⁾)

§ 2. Одмах морам истаћи да је посао урађен са успехом и да је издање поуздамо за утврђивање језичких особина Рељковићевих. У

¹⁾ *Сатшура* од 1762 Рељковић је написао у Саксонији 1761 год., а издао га у Дрездену 1762. По повратку у Славонију он је ово дело прерадио, допунио и издао у Осеку 1779 год.

²⁾ Dr. J. Kasumović у својој студији *M. A. Relkovičova Basne Ezopove (Rad 207, 1—94)* утврдио је да је Рељковић басне које је оставио у рукопису под псеудом Езопових и Федравих превео из више зборника. Касумовић је за више од 100 басана нашао извор (*Esopie en belle lettre*, Amsterdam 1690). Није пронашао извор за више од 100 Езопових басана, Федрове басне и Езопов животопис.

³⁾ О Рељковићевом преводу Пилпајевих басана исп. Т. Матић, *Relkovičev prejevod Pilpajevih basna. Rad 220, 156—170*. Матић је у тој својој студији утврдио да је Рељковић Пилпајеве фабуле превео с француског, по преводу Д. Сахида, а не А. Галана.

⁴⁾ Исп. Dr. V. Čović, *Relkovičeva Ovčarnica. NvJ XXIX (1921) 22—33*.

⁵⁾ Пуне, нетранскрибоване наслове Рељковићевих дела дао је Матић у II и III одељку свога увода.

⁶⁾ Иас се у првоме реду тиче транскрипција текста. Иначе треба напоменути да је Матић врло савесно проучио изворе за познатије Рељковићевог живота и прегледно написао биографију (I одељак увода). Исто тако прегледно је описао познатија Рељковићевих дела и винковачки рукопис (II и III одељак увода).

одељцима који следују (одељак графици и ортографији, §§ 8., 9. и 10.) најбоље ће се видети оправданост констатације коју сам учинио.

Према принципу: „новом графиком треба да се изразе они исти гласови које је писац обележавао на свој начин“ и Матић је, као и други приређивачи Академијиних издања, гласове љ, љ, џ, љ обележавао у овоме издању писменима: *l̄, ll̄, ḡ, d̄*¹⁾. Остале гласове, наравно, онако како се код нас и данас латинским писменима обележавају. У речима у којима по данашњој ортографији пишемо *ij*: *прије*, *Славонија* и сл. писао је *j* и када га у таком положају Рељковић није писао. Исп. § 66. Слово *h* задржао је у свим случајевима у којима га Рељковић пише. На вокал *iza* кога је написано *h* стављао је знак којим ми данас обележавамо дужину (-); опширније о *h* в. у § 63. Ортографију Рељковићеву уредник није мењао. Акцентске знакове (\ / ^) оставио је без измене. Двоструке консонанте и вокале означио је курсивом²⁾.

Транскрибујући текст првога издања Сатира, по досада једином познатом примерку дрезденског издања од 1762 г., који се налази у универзитетској књижници у Загребу, Матић је навео у напоменама сва неслагања између текста дрезденског издања и текста сачуваног у винковачком рукопису. Како је текст дела очуваних у винковачком рукопису (*Езопове басне*, *Палтајеве басне*, *Наука политичан и моралски* и старији облик *Сатира*) Рељковић доцније исправљао³⁾, Матић је транскрибовао исправљени облик, а у напо-

¹⁾ Ове је знакове најпре предложио Ђура Даничић (1878) — Први их је увео, за *Stare pisce*, А. Павић год. 1882 у I књизи Палмотићевих песама. (М. Рељкетар, *SI II* 143.)

²⁾ Први је Т. Маретић тако почео означавати двоструке консонанте и вокале у издању Бернардиновог лекционара.

³⁾ Говорећи о винковачком рукопису, Матић вели: „У *Ezopovom životu* ра и почетку *fabula Ezopovih* и на првеј три стране *Pilpajevih fabula* има много исправака учињених касније другим црnilом (у *Ezopovim fabulama* црnilом, а у *Pilpajevim* бledim) и првом реду је мијењан *pravopis*, но има цијелих ријечи *istruganih* и *zamijeњениh drugima*. Иначе је у другим дијеловима *rukopisa* мало *popravlјano*. О *ispravcima* појединиh *slova* теško је ишта рећи, но где су *ispravljene* *cijele* ријечи, *mislim*, да су *ispravci* од *iste* *ruke*, која је *pisala* *rukopis*.

Dobrotom г. *dra D. Brlića* добио сам из књићнице *obitelji Brlićeve* у *Brodu* два *pisma*, што ih је *Relković* *pisao* *svome* *rođaku Andriji Brliću*: *jedno* је *pisano* у *Babinoj*; *Gredi* 6 *studenoga* 1783., а *drugo* у *Župaии* 30. *siječnja* 1789. *Premda* су та *pisma* *iz* *mnogo* *kasнijeg* *doba* *nego* *vinковачки* *rukopis*, *opet* *se* *u* *пiтma* *i* *rukopisu* *razabiru* *iste* *karakteristične* *crte* *pisma*, *te* *držim*, да је *vinковачки* *rukopis* *Relkovićev* *autograf*“ (стр. XXVIII—XXXIII *uvoda*). *Ispravke* су *takve* *vrste* да не може бити *сушње* да их он није *чинио* и да *rukopis* није *аутограф* *Reљковићев*.

менама је навео, где му је год било могуће прочитати, и неправљени првобитни облик. Свугде где год је што отступало од најобичнијег начина писања, као и све случајеве где би могло бити двојачко тумачење, Матић је у нетранскрибованом облику навео испод текста. Тако нам је дата могућност да утврдимо праву особину Релковићева језика.

Напомене су многобројне, а понегде захватају готово половину стране. Многе од њих сасвим су непотребне. На пример, он више од десет пута наводи реч *Бог* написану са *h* на крају (*Bogh*). Ако је то уопште требало назначити довољно је било учинити то само у једној напомени. Исто тако деривате од речи са *h* на крају: *duhshu, puhshu, duhshevni* (душевних) *duhshevno, Duhshi, Duhsom poslughshan, posluhshni, Siromahshtvom, Suhshe, dihshe, Grihshnika, grihshno* и сл., које је Релковић тако писао из етимолошких разлога (исп. § 8.) није потребно било готово свугде нотирати. Матић је оваквих случајева навео негде око 70! Ни погрешке ове врсте: *zoiedno* м. *zaiedno*, *metare* м. *ne more*, *gavore* м. *govore*, *takle* м. *dakle*, *koxet* м. *кажем* (= *кажем*), *shtibi* м. *shtiti*, *xenskogo* м. *xenskoga* (= женскога) *dubroj* и *dobroj izihavsi* м. *izihavsi*, *scetyadi* м. *cselyadi* м. *ueugleda* м. *ne ugleda*, *ueispunish* м. *neispunish*, *komo* м. *kamo*, *Prvaru* м. *privaru*, *dage* м. *dakle*, *koко* м. *kako*, *vivu* м. *xivu*, *nikakvoka* м. *nikakvoga*, *devedega* м. *dovede ga*, *prigoga* м. *prigoda*, *iednoge* м. *jednoga*, *nomogu* м. *ne mogu*, *Dvnevi* м. *Dnevi*, *jast* м. *jest*, *oper* м. *opet*, *schikok* м. *shirok*, *dedega* м. *dade ga*, *pokolanye* м. *pokaianye*, *nedna* м. *niedna*, *tvolh* м. *tvoih*, *budastih* м. *budalastih* итд. никакве потребе није било да се у напоменама нотирају. Наравно, приређивач овим није учинио никакву принципску грешку. Напротив, ово нам све показује како је *савесно* радио.

Неке крупније грешке које је при транскрипцији учинио, као: *polja* место *poļa* (3. л. sing. praes. од глагола *politi*), *poljaše* место *poļaše* (исп. § 74.), *smetavši* место *smetavša* (исп. § 169.). Матић је сам исправио (*Ispravci pogrješaka*) онда када је изашла Ившићева студија о данашњем посавском говору.

Б. ГРАФИКА И ОРТОГРАФИЈА

§ 3. На XXIX страни свога увода Матић је у оваком табеларном прегледу изнео писмена којима је Релковић обележавао: *c, č, ć, d, ġ, ĩ, ñ, s, š, ž*:

	c	č	ć	đ	ǵ	ǰ	ń	s	š	ž
I. Vinkovački rukopis	c i cz no kasnije cz nestaje, te ga n. p. u Pil-pajevim fabulama gotovo ni nema.	cs	ch	gy	x	ly i ǵl (y)	ny i gn (y)	s i sz, no sz se nalazi rjede nego cz mj. c, te ga daje u rkp. sa svim nestaje.	sh	x
II. Satir (1762)	c	cs	ch	gy	x	ly	ny	s	sh	x
III. Ovčarnica (1776) Satir (1779.) Postanak naravne pravice (1794.) Nek je svašta (1795.)	c	cs	ch, tj	dj, rjde gj	cx	lj	nj	s	sh	x

Kao potvrdu za upotrebu iznetih pismena naveo je iz prvoga дела Езопових басана LXXXIX басну, почетак prvoga издања Сатира и почетак другогa издања Сатира (по 14 стихова). У одељку: „Како је приређено ово издање“ показао је на примерима, какво све значење имају групе:

gy = *đ*, *di* (у *lagy* = у *lađi*);

ly = *ǵ*, *ǵi*, *li*, *lij*, *liji*;

li = *ǵi* (*priatelice*, *strashliv*), *ǵ* (*usterplieniem*);

ny = *ń*, *ńi*, *ni*, *nij*, *niji*;

ni = *ńi* (*niov*), *ń* (*putovanie*, *manie*);

sly, *slj* = *šǵ* (*promislyava*, *zamisljena* и сл.);

y = *i* (*zlocsincy*, *lovcy* и сл.), *ij* (*ranye*, *kervolye*), *ji* (*poglavny* = *poglavji*), *iji* (у *Asy*, *zmy* = *zmiji*, *potamny* = *potamniji* и сл.);

z = *ž* (*bliznji* — ретко);

s (или *ŕ*) = *š* (*siromastvo*, *mlostvo*, *spion*, *strof* и сл. — под утицајем туђе ортографије или због „etimologijskih razloga“).

О Матићевом објашњењу како Рељковић поступа у писању примарнога *tj* и *dj* и секундарнога *tj*, *dj* исп. у одељку за овим.

§ 4. Према ономе што је досада изнето изгледало би да је Рељковић све друге гласове писао онако како се данас латинским писменима пишу, а ове само на показани начин. У ствари, није тако. Он је неке и од ових гласова (*c*, *č*, *ć*, *s*) и знатан број осталих обележавао друкчије.

Наведеним текстом и изнетим материјалом у напоменама Матић нам је омогућио да то покажемо и дамо потпуну систему знакова којима је Рељковић обележавао своје гласове.

с обележавао је, у туђим речима, и писменом *t*: *portiu* E 213, *portie* E 215, *desperattonu* E 263.

č и групом *cl*: *ricli* S I 71, *clini* NS 647, *Dobrociftva* NS 631, *cfetirim* S II 4, *micle* итд. Нотиран је пример *osli* (= очи) S I 3.

ć и групама: *chj*, *chy*, *chi*: *chjoshkove* (= хошкове) S II 2931, *vochja* S II 71*, *Vichju* Pr 566 (14), *chjudorednog* Pr 502 (4) *chjudi* Pr 572 (29), *chjud* Pr 579 (44), *chjorav* NS 629 (36), *vrichju* NS 635 (41), итд.; *machya* (= маћа) E 194, *buchyak* (= бућак — „замућена вода“) E 274 XCII, *sidechie* (= сидеће) E 143.

f у туђим речима са *ph*: *Delphici* E 223, *Delphicom* E 225, *Phedri* E 316, *phala* (фала) S II 1624.

i у великом броју речи и писменом *j*: *prolazjshe* E 188, *neprj-stance* E 222, *vidnje* (= вридније) O 507, *otesanj* (= отесани) O 502, *tojma* (= мојма) O 512.

j када га је писао обележавао га је поред писменом *j* и писменима *i*, *y*: *iedna* S I 14, *s iezici* E 204, *iednu* E 204, *koiu* E 208, E 211, *razkoshiet* R 351, *poiedu* P 351, *poylli* E 183 итд.

k у туђим речима и групама *ck*, *ch*, *cch*: *peckar* E 204, *Back*, *Cathechismus* S II 480, *Monarcho* P 440 I, *Monarche* E 341, *Vachusa* S I 65, *Bacchusa* S I 65, *chronike* S I 26, S I 459. Рељковић је несумњиво у овима речима изговарао *k*. То потврђује и писање *monarku* S II 132 (о гласу *h* § 63.).

r писменима: *er*, *er* (често са \ или / знаком на *e*), *rh*, *erh-vêrste* E 213, *kermacsá* E 193, *proxder* E 225, *stêrka* E 192, *prîtêrka* E 218, *šêrp* E 193, *špêrdao* E 186, *podaprho* E 217, *uzaprho* S I 66, *razderho* E 147, *poterho* NS 657 итд.

s и писменом *l*: *lina* E 186, *lobbu* (= sobu) E 186, *lvaki* E 187, *lebi* E 187, *lianyem* (= sjañem) P 355 итд.

t у туђим речима *th*: *Therjaka* (= митридат) O 546, 547, *Therlaka* O 548.

§ 5. Рељковић је, дакле, петнаест гласова наше азбуке писао онако како се и данас латинским писменима код нас пишу, а шеснаест (с вокалним *r*) на овај начин:

с = *c*, *cz*

č = *cs*, *cl*, *sl*.

ć = *ch*, *tj*, *chj*, *chy*, *chi*.

ǰ = *x*, *cx*.

đ = *gy*, *dj*, *gj*.

f = *f*, *ph*.

i = *i*, *y*, *j*.

k = k, ch, ck, cch.

l̄ = ly, lyi, gl, gly, lj, li.

ń = ny, nyi, gn, gny, ni.

ɾ = êr, (er, èr, ér), erh, rh.

s = s, sz, f.

t = t, th.

š = sh (s, f испред неких консонаната, обично: p, t, k).

ž = x (z у неким случајевима. Исп. напред).

§ 6. Остављајући на страну друге гласове, задржаћемо се на писању: *c, ć, đ, ġ, l̄, ń, s*. Као што се из Матићева табеларног прегледа види — да и не наводим његове речи о томе (увод, стр. XXVIII) — Рељковић ове гласове није подједнако писао од почетка па до краја свога књижевнога рада. У *Satiru* од 1762 г. и делима очуваним у винковачком рукопису *c = c, cz; ć = ch* (и ретко *chj, chy, chi*); *đ = gy; ġ = x* (и *ž = x*); *l̄ = ly(i), gl(y), li*; *ń = ny, ny(i), gn(y), ni*; *s = s sz*, а у свима осталим делима: *c = c; ć = ch, tj; đ = dj, gj* (последње ретко); *ġ = cx; l̄ = lj; ń = nj; s = s* (ретко, f). Пре Матића обратио је пажње на ову чињеницу Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa* (стр. 272—275) испоређивањем графике II издања Сатира (1779) са графиком првога издања. Али ни Маретић ни Матић не објашњавају овај поступак Рељковићев и не истичу његову оригиналност у овоме правцу. Несумњиво стога што ни један ни други не узимају у обзир његову граматику, а Рељковић је у њој извршио ову реформу. Ево шта он о писању ових гласова каже у своме чланку: *Razlika ispisivanja riči među slavonskima pisci* (Gr 1767 г.¹): „Једни obiĉaju pisati: Scasc, Sciroka, Scuma etc. â grugi: fsafs, fsiroka, fsuma, pridaju dakle prvi slovu S u pomoć C, â drugi, za pooštriti glàs njegov, dvostruĉe ga još jednim Ss. Obadva ova slova ne mogu služiti za pomoćnika slovu S u izpisivanu reĉeni riči; uzrok je ovaj: jerbo, ako C pomáže krupnije izreĉi S u imperativu: Pisci ti, schreibe du, kako bi dakle upisao: *Pisci*, die Schreiber, ako dva *Kosca* zovu se zwey Kôrbe kako indi: dva kosca, zwey Mäder, i dva *Kosca* livade.

Što se dotiĉe dvostrukoga fs, scinim, da se ovo slovo ne dvostruĉi zato, da riĉ krupnije izgovori, nego da razluĉi jednu od druge, koje su jednake. *Lisica*, der Fuchs, iziskuje jednostruki S, â *Liflica*, ein Flechtelein, diminitivum riči *Lissa*, ein Flechten, dvostrukoga po-

¹) Страна није обележена. Чланак се налази одмах иза предговора.

tribuje. Ja slidim one, koji pišu *H* u ovakvima ričma i kojemu slovu ti nikakove protivnosti náci nećeš, ako dakle nećeš sa mnóm, â ti slídi koga ti voļa.

Talijanskom ortografiom ne može se pravo pisati slavónski, jerbo oni: *Gn* misto našega *nj*, â *Gl* misto *Lj* potribuju. Odkuda, koji pišu: *Gnoi* na misto *njoj*, ihr, *Gnyva* misto *Njiva*, ein Ackerfeld, kako će upísati: *Gnoj*, blutiger eiter, item *Mist*; ona je puna *Gnjiva*, sie ist voller Berdrufs.

Ako *Uglyem* pomazan u nimačkomu iznosi: Mit Baumöhl gesalbet ili geschmiert, kako će indi upísati: *Ugljem* pocrñen, mit Kohlen beschwärzet, i tako mloge ostalé riči“.

Пре него што је граматикy почео да пише Рељковић о овим питањима није мислио, него је писао онако како су писали други писци. Сад када је имао да дâ азбуку, да сваки глас обележи једним знаком или само једном групом увидео је да је неправилно обележавати глас *l̥* писменима *gl* [*ly(i)*, *gl(y)*] и *n̥* писменима *gn* [*ny(i)*, *gn(y)*], па их је зато напустио, а узео писмена *lj*, *nj*.

Глас *š* обележавао је већ од почетка писменима *sh*; у изнетом чланку он образлажава зашто га тако пише, а не као други писци писменима *sc*, *ll*, *ls*, и сл. Промену је учинио и у обележавању гласа *ǵ* (ц). Раније га је писао знаком *x*, а истим знаком и *ž*. Сада је узео знак *cx* за *ǵ*, а *x* задржао за *ž*. У граматичи Рељковић ништа не говори о словима *cz*, *sz* која је раније употребљавао поред *c*, *s* (за исте гласове). Њих је, као што се из табеларног прегледа види, напустио раније. Писменима *tj*, *dj*, која Матић ставља поред *ch*, *gj* (= *č*, *đ*) Рељковић и није обележавао гласове *č*, *đ*, већ је *tj* и *dj* употребљавао из етимолошких разлога (исп. § 8.¹).

¹) О писању гласова *č*, *č̣*, *ǵ*, *đ*, *ǵ̣*, *n̥*, каже: „С dakle за izreči *cherv* (*č*) dobio je u pomoć sebi *h*, koji kada se s kojim glasovitim sastanu slovom izgovaraju se: *cha. che. chi. cho. chu.* napriliku: *chàko neche ichi choràv chupriòm etc.*

C за izreči stàro slovo *cserv* (*č̣*) ima за pomoćnika *s* koji zajedno izgovaraju se *csa. cse. csi. cso. csu:* *chasha se csèsto ucsini csoviku csudna.*

C за izreči *cxerv* (*ǵ̣*) ima за pomoćnika *x*, koji kada se skupa sastave izgovaraju: *cxā. cxe. cxi. cxo. cxu.* to jest malo laglje nego *csa. cse etc.* napriliku: *cxāmia, cxémo, cxigirica, cxollàn, sincxir, macxár, hamcxár etc.*

G за izreči *gjerv* (*đ*) dobio je u pomoć *j*, koji kada se obodvoje s kojim glasovitim sastanu slovom izgovaraju se oštrije nego *ga, ge* to jest: *gja. gie. gjl. gjo. gju: ejerdàn gjërma, gjungje, gjubgre. Gjuro etc.*

L ... kada dobije k sebi u pomoć *j*, onda se obadva pod jezikom rastepe kako

§ 7. Ако сада испоредимо Рељковићеву графику са графиком других славонских писаца — оних славонских писаца, наравно, којих нам је графику претставио Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa* — видеће се две ствари: 1) пре Рељковића ни један од њих нема писмена *tj, dj*, што значи да их је Рељковић први међу славонским писцима почео употребљавати, 2) гласове *l, n* једини је Рељковић обележавао и писменима *gl(y), gn(y)* и то, као што је речено, само у прво време свога рада. И једно и друго јасно нам сведочи да се Рељковић у овоме погледу — у погледу употребе писмена *gl(y), gn(y)* за *l, n* и *tj, dj* — у реченом смислу — угледао на далматинске писце. По угледу на Рељковића готово сви славонски писци су после почели употребљавати писмена *tj, dj*.

	č	ć	đ	ǵ	l	n	š	
Ј. Липовчић (1750)	cf cs	ch	gj	cx	lj	nj	f ff fs sf	
А. Ј. Кнезовић (1759)	cs csi cf cfi ch chi	cs csi cf cfi ch	gj gy	gi g	li lj ly	ni ny	f s ff ss sf fs	
А. Канижлић (1759)	cf cs ch	ch chj tch tchi cs	gy	gy	ly	ny	fc sc	
Е. Павић (1762)	cf cs	ch	gj	cx	lj li	nj ni	ff fs sf ss	
В. Дошен (1768)	cf cs	chj ch	gy	*	ly	ny	zh	
М. А. Рељковић	I {	cs	ch	gy	x	ly (i) gl (y)	ny (i) gn (y)	sh
	II {	cs	ch tj	dj gj	cx	lj	nj	sh
А. Ивановић (1788)	cf cs	cf cs ch tch	dy dj gy	gy	ly	ny	sh (l)	
Б. Леаковић (1795)	cf cs	chi ch tj	gi gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	
Ј. С. Рељковић (1797)	cf cs	ch tj	gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	
Гр. Пешталић (1797)	cf cs	ch tj	gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	
Ј. Маревин (1800)	cf cs	ch tj	gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	

da bi *gl* ù jedno salio, pak se malo oštrije izreknu. Nap.: *lja. lje. lji. ljo. lju. alj. elj. ilj. olj. ulj: kralja, prijatelja.* etc.

N... kada ù pomoć dobije *j* onda se pod jezikom rastopè, kako da bi *gn* ù jedno salio, pak izrekao: *nja. nje. nji. njo. nju.* napriliku: Perinja njegova njima dobro poslušti.... etc. (Gr. 8—17).

* Маретић не даје никаквог знака за *ǵ*.

И осталих пет писаца: Ј. Амброзовић (1808), Г. Чеваповић (1820), К. Павић (1821), А. Хорват (1824) и М. Јаић (1833) имају поред *ch* и *gj* (за *ć* и *dj*) и *tj* и *dj*.

§ 8. *Opomena pritolmačiteља štioцу*, коју сам поменуо у § 1. (напомена^е), навешћу овде у целини, јер нам у њој сам Рељковић каже како поступа у означавању гласовних група. Она гласи: „Nisam ja, dobrovoljni štioče, moje ime zato na ovu knižicu dao pritisnuti, kako da bi se pofaliti hotio, da sam štogod ja od sebe načinio, jerbo je onaj veći od mene, koji je nu u nimački jezik za hasnu svijū vilaetā naših najprije sastavio, nego zato, da oni štioци, koji bi kakovu razliku riči u slavonskom pisaњу u њoj smotрили, moguć znati, od koga uzrok tražiti, zašto se jedna ili druga rič ne piše, kako se izgovara, nego drugačije. U pritolmačeњу prve knižice godine 1771. pod imenom „Wenceslava Ivana Pauls Razložēne svrhu plodeņa i pripaše ovacā s jednim nadometkom od sijaņa i timareņa duhana“ nisam hotio moje ime ukazati, ali kada jurve od nikih za rečene uzroke upitan bija od drugačijeg pisaņa, nego se gdikojа rič običaje slavonski izgovarati, najdo, da je od potribe da se očitujem, za moći svaki put odgovor dati od moga pisaņa onima, koji bi me radi bili zato upitati. Na питање dakle, zašto ja pišem: *vodjen, rodjen, ufatjen, bratja, medjuto, frixak, texko, sladko, pitje, uhshi* (= уши) etc., — zašto ne pišem, kako se običaje govoriti: *vogjen* (= вођен), *rogjen, vigjen, ufachen* (= уфаћен), *bracha* (= браћа), *megjuto, frishak, teshko, slatko, piche* (= пиће) etc., *ja sam odgovorio, da vaļa najpri gledati koren riči, od kuda je ona izišla, pak onako pisati, da oni, koji nisu iz kniže učili govoriti, mogu se po pravom pisaњу ravnati.*¹⁾ Jerbo se ne govori: *ja vogjim* (= ја вођим), *rogjim, vigjim, facham*, nego: *ja vodim*, dakle *vodjen*, а nije *vogjen*; *rodim*, dakle *rodjen*, а nije *rogjen*; *vidim*, indi vaļa reći *vidjen*, а nije *vigjen*; *fatam* dakle je *ufatjen*, а nije *ufachen*; i tako od ostalih, kakono: *brat*, а nije *brach* (= браћ), — zašto bi dakle bilo боље reći *bracha* nego *bratja*? Pak se i ne veli: jedan *izmegj* vas, nego jedan *izmed* vas, indi *medjuto* jest priličnije nego *megjuto*. *Frixak* čovik, његов adverbium jest *frixko*, а nije *frishko*. *Texko* dohodi od riči *texak, sladko* od *sladak*, а nije *teshko, slatko* etc. . . . I tako tko ima *uhshi* за слушање, nek sluša, jerbo uho jest за слушање, ali *ushi* jesu druge, koje i čovika i živinu kine, i jedna ovakva *ush* najdražje pribiva за *uhshima*. Ovaj odgovor jest izvađen iz gori rečenih uzroka; ako bi tkogod s њиме ne bio zadovoljan, neka se dostoji за izčišćenje slavnoga jezika slavnskoga

¹⁾ Курзив је мој.

boji odgovor na svitlo iznesti, i hoće mu svaki domorodac dužan biti zafaliti; navlasito pak kad bi tko onu trudbu na sebe uzeo i pravi ričnik¹⁾ slavonski sastavio, onoga ime ne bi nikada u tavnu zaboravnost došlo, pače dok teče jezika i pokoleiia, on bi od posliđnih uvijek spomiñan bio“.

§ 9. Има у овоме разлагању Рељковићевом једна ствар коју на овоме месту морамо пречистити. Наиме, он за именице *braća, piće* вели да их пише — с обзиром „на koren“ — *bratja, pitje*, али да их народ његовога краја изговара — и по његовом мишљењу погрешно — *braća piće*. С обзиром на историју ових појава (ново јотовање) ми, међутим, и поред оваквог Рељковићевог исказа сматрамо (в. ниже) да је народ његовога краја тада говорио, као што у неким местима и сада говори (*Rad* 196, 197), и *bratja, pitje* и сл. Сматрамо, дакле, да је ово црта не само његовог него и народног говора његовога краја. О изговору речи *medjuto, texko, sladko, uhshi* и др. које он наводи не може се сумњати да их је и он и народ изговарао онако како их и ми данас изговарамо. И партиципе пасивне глагола на *-titi: ufatjen, vodjen* и др. народ је неоспорно изговарао: *ufaćen, voden* и сл.; а, ја мислим, и сам Рељковић у обичном говору свом. То можемо тврдити на основу тога што је Рељковић у првим својим делима (в. ниже) примарно *ć* писао знаком *ch*, а секундарно *ć* групом *ti* (= *tj*). Исто тако правио је разлику, у првим својим делима (у првом издању Сатира и делима очуваним у винковачком рукопису) међу примарним и секундарним *đ*. Матић у своме уводу (стр. XXXIV—XXXV) вели: „Glas *ć*, što je nastao od primarnoga *tj*, piše se u vinkovačkom rukopisu i u I. izdanju *Satira ch*, a u kasnijim djelima Relkovićevim se bileži za takvo *ć* uz *ch* također *tj: osvetjuje, vratja, nakitjena, prifatjat, izpratjen, zapustjenu, namistjaše* itd. . .

Drukčije je sa *sekundarnim tj*, jer ga i vink. rukopis i I. izdanje *Satira* redovno pišu *ti*, a što ima primjerâ sa *ch*, to su ponajpače riječ: *trechi*, u kojoj se konsekventno bileži *ch*, pa verbalni i kolektivni supstantivi na -ње, dotično na -ње i -ња, gdje se doduše piše *ti*, ali također i *ch: prignuče, pritischē, lishche, bracha* i sl. U instr. sing. *i-* osnovâ bileži se redovno *ti: mudrostiu, oblastiu, smertiu* itd., a isto tako i u riječi: *kerltianski*. — I u kasnijim djelima Relkovićevim piše se za sekundarno *tj* redovno *tj*. U *Satiru* se nade *tj*, što je nastalo od *t* i nastavaka -ње, -ња, u rimi sa *ch* od primarnoga *tj: pitje*

¹⁾ О речнику Рељковићеву в. одељак *Лексичка грађа*.

— *viche* (S II, stih 1945. i 1946.), *pitju* — *lichu* (od *litati*, *lijetati*; S II, stih 2075. i 2076.), *povracha* — *bratja* (S II, stih 711. i 712.)...

U vinkovačkom rukopisu i u prvom izdanju *Satira* ima također tragova razlici među *đ* (gy) i *dj* (di, dj), te se konsekvntno piše: *diak*, *diavao*, *milloserdie*, *gvozdie*, *chudiu*, *rodiake* itd. U kasnijim djelima — osim dosta rijetkih slučajeva, gdje se za *đ* bileži *gj* — piše Relković *dj* bez razlike za *đ* i za *dj*. Tek gdjegdje može se i u kasnijim djelima po pismu suditi, da je mislio napisati *dj*, a ne *đ* n.p. *Diakovacski*“.

§ 10. При транскрибирању ових речи Матић је, по моме мишљењу, поступно како треба. Место „примарнога *tj*“ писао је редовно, у свима делима *č*, а место „секундарнога *tj*“ само у случајевима где је Рељковић писао *ch*, иначе редовно *tj*. Тако исто поступно је и при транскрибирању „примарнога и секундарнога *dj*“: у оним речима и облицима (instr. sing. основа на *i*) у којима је Рељковић у првом издању *Satira* и винковачком рукопису писао *di* Матић је писао *dj* у свима делима, а у другим положајима редовно *đ*.

§ 11. Правопис Рељковићев, у ствари, није етимолошки (историски), већ као свих наших старих писаца који су писали латинским алфабетом, и етимолошки (историски) и фонетски¹⁾. Примећује се само да је у доцнијем своме раду — пошто је написао *Opomeni* — више пазио „на корен рићи“ него раније. Тако, у првим делима нема примера: *družstvo*, *zajedništvo*, *odide* (= *otide*), *odidosmo* (= *otidosmo*) и сл. док се у доцније написаним делима (Постанак наравне правце, Нек је свашта) таквих примера налази више.

§ 12. Код префикса крајње сугласнике готово редовно задржава без измене пред почетним муклим сугласником глагола и других речи:

a) *ob*: *obkopali* E 240, *obkoliše* P 401, *obslužio* S II, VII, *obsluživao* S II 62, *obsluživati* P 366, *obslužitelji* P 416, *obstati* Pr 560, *obštine* S II 62, али *općinsku* S II 3011, *općinski* 3053, *obtužiti* E 183, *obtužili* E 183, *obtužen* E 217, *obtuži* E 237, *obtužio* P 403.

od: *odkupio* S I 404, *odkupiti* S II 1772, *odkupitelj* S II 1779, *odkriva* E 271, *odkrenuti* NS 620, *odkopa* P 396, *odpaši* E 190, *odpadniče* E 202, *odpuštena* E 215, *odpusti* E 212, *odpiva* S II 130, *odsuditi* S II 70, *odsudila* S II 3293, *odsudiše* E 224, NS 616, *odsuden* E 217, *odsudu* NS 611, *odsuda* NS 639, *odticaše* S II 305, *odtkati* S

¹⁾ Т. Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijema slovima*. — Исп. и А. Белић, *Правопис српскохрватскога књижевнога језика*. НЕ Ст. IV.

II 2330, odtovare E 328, odticaње O 504, odtušak O 504. Према овим примерима пише и: odide (= otide) NS 611, odide nikamo (= otide nekuda) NS 638, odidoše NS 639, NS 652, odidosmo NS 645, odidi NS 646, odido NS 652, odići NS 659. У ранијим делима: otide S I 1579, E 184, P 362, otidoše P 370, odići P 366 итд.

iz: izprodaje E 188, iztući E 200, izpečena E 204, izaprane E 205 izprazniti E 235, izplati Pr 579, izkazati E 262, izkrći E 286, izsičem E 286, izčeznuše E 340, izčeznu P 446, izprid P 417, izpod O 503, izpuniti Pr 557, izpitali NS 658 итд. Код овог префикса врло често крајњи сугласник префикса мења: ispsovati S I 784, isprodaju S I 1585, iskušati S II 1378, isprazniti E 191, ispuniti P 352, isprosiо P 450, istući E 203 итд.

pod: podpuno S II 153, podpune N 465, najpodpuniju O 499, podpis NS 612, podkovama E 228 итд.

raz: razplodiše S I 3039, razpraviti E 216, razpravljati E 216, razploditi E 236, razsade Pr 601, razsladeње NS 650, razsrdi S I 655, razsrdila S I 1532, razsrdiše E 209, razsikavši E 240, razstavili O 517, razsipa O 524, razširi S II 3118, razkošja S II 3441, raztapa O 528, raztopi Pr 573, raztavi P 351 итд.; фонетски: rastave S I 957, rasut S I 1533, rasipaše S II 178, raspjavljati P 366 итд. —

uz: uztavi P 410, uztegnu NS 621, uzstegnuti Pr 584; фонетски: ustrgnuti E 283. Забележио сам и usdišeš S II 916.

§ 13. У промени и другим положајима:

bc: drobca S II 1053, ždribca S II 2425, jubce P 452, domorodcem S II 63.

bs: srbski S I 164, skubsti S 382; фонетски: skupsti E 236.

čb: svidočbu S I 39, otačbini S II 62, srčbu S I 776.

čt (*čst*): zajedništva E 336, izdajništva P 425, krvništvo P 456, rodjačstvo Pr 574, zajedništvo Pr 583, jamačstvom Pr 590, jamačstvo, poručstvo Pr 590, baštioničstvo Pr 594, zapovidništvo-zapovidničstvu Pr 599. Навешћу овде и примере: društvo Pr 577, društvu Pr 599, NS 613, društva Pr 563. Примери као: društvo, junaštvo и сл. много су чешћи.

dc: srdca S I 1597, srdcu S II 1840, srdcem Pr 569, sudci S II 2182, sudce E 231; фонетски: srcem S II 167.

dč: srdčani S II 3116.

dk: sladka S II 1615, sladko S II 1662, sladkost P 432 итд.; фонетски: slatke E 197, slatki P 351.

kd: svakda O 524, svakdañim O 527; фонетски: svagdi S I 249.

sd: vasdan S II 669, 2968, 2995, Dresden S II 63.

stn: bolestno S II 2440, O 549, bolestnika S II 2452, bolestnik S II 2455, najkripostniji P 416, kripostnog O 519, krstna P 433, koristno O 516, najžalostnije, žalostne O 548, фонетски (ретко): žalosna E 236, žalosno E 246, kripostni P 395.

tb: ženitba S I 1169, ženitbu S II 1538, gostba S II 1502; фонетски: ženidba S II 1601, E 199.

tc: otca S II 1796, Pr 588, svetcu S I 1148, svetca S II 545, bogatci E 289; фонетски: oci S I 515, oca E 226, P 354, sveci S I 442, sveca S I 678.

tč: otčinskom P 564, otčinstvo Pr 581, otčina NS 626, svetčani S I 388, otčenašu NS 657; фонетски: očino P 369, P 370.

tć: (у футуру): имат ćete S II 1747, učinit ću S I 1699, bit će S I 610, ostavit će E 220, izbavit ću NS 624; фонетски: živiceš N 464, daćeš S I 222, moraćemo S I 1220, izplatiću E 207 итд.

zk: niskomu S II 3275, ugursuzki E 240, inglezku O 500, grizkaju O 517, mrzka Pr 564, mrzko Pr 565, francuzki NS 612.

zt: muzti S I 1603, E 197, NS 646.

žc: lažci E 321, P 396, lažcu P 401, neznažci S II 64, NS 620.

žk: težke S II 578, mužko S II 133, frižke S II 133, težkoga S II 1878 итд.; фонетски: teško S I 1449, teške O 515, friško S I 866 итд.

Неки примери, који у овај одељак иду (већји и сл.) биће наведени на другом месту.

В. АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ¹⁾

§ 14. *Акцент*. — Рељковић је бележио акценат у првом издању Сатира, али ретко, у Фабули од млинара и његовог сина и Езоповим фабулама. У првом делу Езопових фабула, а нарочито у Животу Езопу бележио га је врло често. Остала дела, као што ће се из наведених примера видети, имају тек по коју реч са обележеним акцентом. Акценатски знаци су му: $\acute{\ } \ \grave{\ } \ \hat{\ }$. Изнесене знаке Рељковић је описао у својој граматици (1767): „*Accentus acutus*, nadslovak oštri ($\acute{\ }$), povuče se perom... nad onim vocalom... na kojega glas pada onaki, koji silabu gori produžuje, na priliku: órao, órnica, úzda etc. — *Accentus gravis*, nadslovak teški ($\grave{\ }$), povuče se ozgor... na onaj vocalis, na koji glas teški dojde, koji silabu doli povlači, na priliku: kòst, mòst, píř, míř, pùk, zùk, zùb etc. — *Circumflexus*... služi nam: 1) za produžiti jedan vocal onoliko, koliko da bi dva zajedno

¹⁾ Акцент у граматици Рељковићевој, као што је речено, обрадио је Стј. Ивић у *Radu 194*, 1--60.

bila, na priliku: duuga, dūga, lūg misto luug, stūp m. stuup, gorī m. gorii, sūd m. suud etc., 2) nadkriti jedan vocal koji nasamo stoji, pak sam jednu rič zlamenuje, na priliku: . . . â čim dušu hraniš, ô tužni čoviče! etc., 3) za rastaviti jednu rič od druge, koje su jednake, na priliku: biô, bila, bilo adjectivum albus, weis, â bio, bila, bilo verbum auxiliare sum, fui, gewesen“. Али овде морам нагласити да Рељковић знаком \ , а у неким случајевима и / , бележи дужину иза акцента (последњим испред акцента, в. § 18, в), али дужину слога обележава знаком \ само иза слога са кратким низлазним акцентом (§ 14., з).

§ 15. Према опису Рељковићеву његови акценатски знаци одговарају: \ одговара књижевном дугом низлазном акценту, у колико њим не обележава дужину, / посавском ~ и књижевном дугом узлазном (изузев случајеве где означава дужину испред акцента), ^ у ствари има вредност једнога од два прва знака (§ 33.). У делима ^ знак налази се у врло малом броју примера (не узимајући у обзир „vocal који nasamo stoji i zlamenuje jednu rič“).

Засебног знака за бележење кратких наглашених слогова Рељковић нема, али се може рећи да је и њих, у највећем броју случајева, бележио. Њих је Рељковић бележио удвајањем консонаната. То се може закључити на основу познате нам акцентуације посавског говора из чешће поменуте расправе Ившићеве, а и из самих примера који ће се изнети у одељку о квантитету.

Именице мушкога рода

§ 16. а) Од именица с дугим кореновим слогом — тип *дрѹг-дрѹга* обележен је акценат знаком \ именицама: *mũž* P 434 VI, *mũža* E 191, *mũžu* S I 1232, *ždràl* E 308 LXXXVIII, P 387, *ždràla* E 250 XLV, *drùg* P 388 XIII, *drùgu* (dat. sing.) P 388 XIII, *sin* F 173, *sina* F 173, *vràg* P 451 VIII, F 173, *mràv* E 284 XX, *zèc* E 195, *kòs* E 251 XLVII, *kòsa* E 251 XLVII, *tàt* E 261 LVI, *tàtom* E 181, *tàtà* E 224.

б) Именицама — тип *грâд-грâда*, то јест именицама које имају пренесен акценат на крају у loc. sing.: *làd* E 184, E 247 XXXIX, *poradi làda* P 350, у *làdu* (loc. sing.) P 350, *zùbe* (acc. plur.) E 188, E 237 XXI, instr. plur. *zùbma* E 187, *smràd* E 191, E 194 (још неколико пута), *mùt* (= мутеж) E 274 XCII, *lùk* P 434 VI, *dàn* E 181, E 232 XI, E 205, gen. plur. *dànà* E 254 LII, поред: s 30 *dàná* E 222, *glàd* E 295 L, E 226, P 359 I, од *glàda* P 460 XII, *tàl* E 284.

в) Према знаку у овај тип ишле би именице: *ràst* P 430 III, *ràsta* E 334 XXXVII (В. хрâст-хрâста), *pàñ* (В. пãñ-пãња) P 350, к *pàñu*, *gràha* (В. грâх-грâха) E 234 XIV.

г) Од именица с дугим вокалом у основи и двосложним gen. sing. — тип *врач-врача*, то јест именица код којих је акценат у промени био на крају, обележен је акценат знаком / именицама: *stúp* S I 1908, 1928, 1930, E 217, E 222, *stúpa* (gen. sing.) S I 1906, *stúpu* E 222, *kráľ* P 309 XC, P 349, P 350, *kráľa* P 350, *kráľu* P 350, *kráľem* E 181, *mír* P 353, *ù míru* F175, P 352, *vráč* E 212, *vráča* E 212, *skút* E 191, *skúta* S I 1916, *skúte* E 199, *u dvór* E 209, *na dvóru* E 207 I, *dvóre* (acc. pl.) E 187, *u súd* E 223, *dják* E 189, *trúd* P 353, *trúda* E 231 IX, E 232 XI, *na pràvi pút* P 352, *zloga púta* E 225, *na pútu* E 192, *s púta* E 205, *pútem* E 196, *kvára* F 173. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 196, 211 § 50).

д) Према знаку у овај тип ишле би и именице: *sřp* (B. *српа*) E 192, *púk* (B. *пѹк*, по *пѹку*) E 207, E 212, *púka* E 212, *púkom* E 207, E 212, *púku* (dat. sing.) E 211, E 213, *pod nòs* E 213 (нòс-нòса) E 213.

ђ) Знаком \ и / бележи акценат именицама: *vrát* E 182, E 255 LIV, E 292 XLV, P 337, *vrát* E 239 XXII, *u vrát* E 239 XXII; *na vrát* E 193; *rèp* E 293X LV, *rèpom* E 196; *polak répa* E 287 XXVIII, *rèpom* E 219; *prút* E 232 XI, *snop prúta* E 232 XI; *u prút* E 231 XI, *grád* S I 278, E 216, P 375, *u grád* E 184, E 198, E 214, *od gráda* E 211, E 204, *iz gráda* E 221; *u grád* E 215, *grád* A 213; *káru* E 334 S I 70, *s kára* S I 710; *glús* S I 1237, E 215, *glàsom* E 315, *glása* E 215, E 231 VIII, *корупов glús* E 231 VIII. Знак / одговара посавском ~, а знак \ дугом низлазном или дужини иза " (*iz gráda* и сл. *Rad* 196, 229—30 и 157—162).

е) Од именица са старим акцентом на почетку и кратким вокалом у корену — тип *дòm-дòма* обележен је акценат знаком \ именицама: *mèd* P 350, P 351, P 434 V, *Bòg* F 173, E 234 XIII, *dòm* E 184. Именица *lòv* у вези с предлогом и има: *u lòv* E 233 XII, *idući* *u lòv* E 239 XXIII, *otide ù lòv* P 350. Према томе ова именица има акценат *lòv* и *lòv* (*Rad* 196, 217.).

ж) Од именица са секундарним дуљењем вокала у зависним падежима — тип *стàрац-стàрца* забележио сам само ове са знаком \ у зависним падежима, који одговара књижевном дугом низлазном акценту: *jàrca* (g. sing.) *jàrcem* E 189, *stàrca* T 173 (bis), *stàrcu* F 173, *stàrče* F 173. Тако и у посавском говору (*Rad* 196, 118 b). У чакавском у оваквим примерима акценат је *jàrca*, *stàrca*, *divójka* и сл. Овакви нам примери: *jàrca* (*jàrca*), *stàrca* (*stàrca*) и показују да најархаичнији икавски говор или посавски није чакавски, него штокавски (*стàрац-стàрца*, а не *стàрца*).

з) Од именица са кратким акцентом на првом слогу у пот.

sing. и дужином на другом слогу — тип *rûbār-rûbāra* обележен је акценат знаком ` на другом слогу, који у ствари означава дужину иза кратког низлазног акцента, именицама: *skulār* E 206, *skulāri* (instr. pl.) E 196, *skulāri* (nom. plur.) E 197, *ptičār* E 180, P 426 I, *ptičāta* E 180, *ptičāre* (acc. pl.) E 220, *duhār* E 227 I E 291 XXXIX, *kopùn* E 230 VII, *kurjāk* E 239 XXII, *gavràn* P 426 I, *gavrāna* (gen. sing.) E 251 XLVIII, E 293 XLV, *ribāra* (gen. sing.) E 264 LXX, *mlinār* F 173 (три пута се налази), *korāka* (gen. sing.) P 388 XIII, *pogàn* E 239 XXIII. — Од ових именица налазе се gen. plur. са акцентом: *kurjakóvā* S 306, *oblakóvā* E 225, *stakoróvā* E 237 XX и *skulārā* E 205, *golubovā* P 426 I. Треба читати: *kurjakōvā*, *oblakōvā*, *stakorōvā*, *golubōvā* и *skūlārā* (*Rad* 196, 228).

Забележио сам instr. plur. *skulāri* E 196, loc. sing. по *običāju* E 185 E 231 VIII и *košār* (В. *кѡшѡр*) E 193.

Према знаку у овај тип ишле би и именице: *komād* (В. *кѡмѡд-комѡда*) E 204, *buġāk* (В. *буѡѡк-буѡѡка*) E 205, *kuhāč* (В. *куѡѡч-куѡѡча*), *ostāk* (В. *ѡсмѡк-ѡсмѡка*) E 248 XLI, *čizmār* (В. *чиѡмѡр-чиѡмѡра*) E 330 IX, *mesār* (В. *мѡсар-мѡсѡра*) E 228 III, *sokāk*, *sokāku* F 173: Ја мислим да и ове именице имају на првом слогу кратки низлазни акценат иза којег Рељковић, као код првих, знаком ` обележава дужину.

и) Од именица вишесложних са старим акцентом на средњем слогу, које у савременом књижевном говору не знају за промену акцента — тип *zákon-zákona* налазе се са знаком ` именице: *náčin* F 174, E 179, *náčina* E 183, *vášar* E 199, и *vášar* E 188, по *vášaru* E 188, *náuk* E 181, E 201, E 227, *vilāet* E 295 L, *vilāeta* E 180, по *vilāetu* E 300 LXV, *vilāetu* P 352, *vilāeti* E 233 XI.

Са непостојаним „а“: *rúčak* E 202, *rúčka* E 201, *járam* E 213, *kúrsa* E 190, *rážnet* E 239 XXIII, ù *živac* F 173, *krivac* F 173. И прве и ове примере треба читати са књ' жевним / (нáчин, рúчак и слично).

ј) Нешто се више налази именица са тросложним gen. sing. и са дугим другим слогом — тип *zānāt-zanáta* — акцентованих знаком / : *haráč* E 213 (bis). E 215, E 216, E 217, E 222, E 223, *arāča* E 215, *šenāt* E 214, E 215, *zanāt* E 201, E 229, *kristāl* E 183, E 206, E 207, E 239 XXII, *hinād*, *pajdáš* E 233 XII, *pajdáša* E 231 VIII, *ovčār* E 239 XXII, *miráč* P 351, *s oltāra* E 225, *zanāte* (acc. plur.) S I 1369, *armāra* S I 1754. Gen. plur.: *junākā* E 180, *ovčārā* E 328 (= *junākā*, *ovčārā* или *junākā*, *ovčārā*. *Rad* 196, 225, e).

Двојак акценат имају: *likār* E 228 III поред *likār* E 320 IX,

Е 256 LV, *hàlàt* поред *alátom* Е 267 LXXVII, Е 179; *težák* S I 50 (1674), S II 3099, *težáče* S I 1703 поред *težák* S II 3442.

У примерима: *likār*, *hàlàt* (на првом слогу грешком је знак стављен), *težák* знак \ стоји несумњиво грешком место /. Све изнете примере дакле треба читати са ~ (*haráč*, *zanāt*, *likār* и сл. *Rad* 196, 219, 50).

к) Од именица с вишесложном основом — тип *одговор-одговора* има само: *odgovór* Е 190, Е 193, *dogovór* Е 238 XX, *pridgovór* Е 181. Примере треба читати са ~:

Од именица типа — *господар-господара* акценат имају: *gospodār* 183, Е 185, Е 219 V, *gospodāra* Е 183, *gospodārom* Е 212, *baščovāna* Е 193, *baščovānu* Е 193. Ивиши вели да се у Посавини говори *gospodār-gospodāra* (*Rad* 196, 219, 50).

Грешком је мислим знак \ место / у примерима: *pid gospodārom* Е 183, *gospodāru svome* Е 189, Е 269 LXXXII.

л) Навешћу овде и gen. plur. *kōñā* S I 1626, Е 184, Е 226 поред *kōñā* P 418, *prijateljā* Е 187, *prijateljā* S I 937, *vàlovā* Е 192, *otáčā* Е 110; *rākā* Е 273, *dāna* P 394. У данашњем посавском говору: *kōñā* или *kōñā*, *prijateljā* или *prijateljā*, *vàlovā*, *otáčā*, *rākā*, *dānā* и *dānā* (*Rad* 196, 225—230).

љ) Дужина слогова иза необележеног акцента у gen. plur. обележена је у примерима: *pòslòvā* Е 189, *poslovā* S I 585, *nováčā* Е 189, Е 190, *dukātā* Е 257 LVII, *svidòkā* P 430, *zločináčā* Е 226. P 426 VIII, *roditeļā* S I 197, *prijateljā* Е 250 XLVI, *prijateljā* S I 198, P 385 поред *prijateljā* Е 219, где је знак / грешком. Грешка је у примеру: *magāgasa* Е 327 XXVI, јер на слогу на коме се налази знак \ нема дужине у gen. plur. Све ове gen. треба читати с књижевним " на првом слогу.

Именица средњег рода

§ 17 а) Знаком / обележен је акценат у nom. sing. именицама: *prāse* Е 348 LIV, *blāgo* F 175, Е 212, Е 210, P 349, gen. sing. *blāga* Е 210, *zlāta* Е 210. Знак \ одговара књижевном и посавском дугом низлазном акценту¹⁾.

б) Именица *meso* има једанпут знак /: *měso* S I 1200, а у instr. sing. *měsom* Е 220. У првом случају / стоји грешком место \, јер у граматичи има *měso*²⁾.

¹⁾ *Rad* 196, 248.

²⁾ *Rad* 194, 38, в.

в) Од именица са старим акцентом на крају има акцентоване: *díte* F 173, *kľúse* F 173, *prélo* F 175, *úže* S I 1601, *vino* S I 1742, *stáblo* 2184, *kráľevstvo* P 350 (bis), *kráľevstva* P 350, P 352, *kráľevstvu* P 352. Изнете примере треба читати са књижевним /.

г) Овакав знак имају и именице: *ústā* E 180, E 182, E 152, *vrāta* E 339 XXIII, на *vrāti* E 205, s ovu stranu *vrāta* E 209, prid. *vrāti* E 239. Треба их изговарати са ~¹⁾).

д) Од именице *kráľevstvo* има ном. plur. *kráľevstvā* E 233 XI, где је знаком \ обележена дужина (*kráľevstvā*).

ђ) Као именице под б) има акценат и именица: *Veličānstvo* E 234 XIV, P 352, P 425 IV, *Veličānstvu* P 353.

е) Gen. plur. има само: *stabàl* S I 1214, *stabalā* SI 1216²⁾.

ж) Од именица типа *mesto* има акцентоване облике ових именица: *mistā* (= *mistā*) E 223³⁾, *slovā* (ном. plur.) E 210, *slōvā* (gen. plur.) E 210⁴⁾, *drvā* (gen. plur.⁵⁾, *kolā* (= *kolā*⁵⁾, *dobrā* (acc. plur.⁶⁾).

з) Именица *doba* (В. дѳба) има: u to *dōba* (*dōba*) E 183, 199, E 200 и: u jedno *dōba* (= *dōba*) E 191.

и) Именица *mōre* (В. мѳре) има знак ^ : *mōre* E 206, E 207, *mōra* E 207 поред *mōre* E 206. Ившић (*Rad* 196, 54.) наводећи ову именицу вели да у посавском гласи: „*mōre* (обично) и *mōrje* (*Gradište*): *mōre* и V^а, а у *Radu* 194, 54. наводи из граматике Рељковићеве *mōre*. Изнети пример: *mōre* E 206 потврђује да је са акценатом ~.

ј) Именица *selo* има у ном. plur. знак / у наставку: *selā* E 202 (= *selā*).

к) Од именица *koleno* и *game* има акцентоване облике: на *kolinā* E 182, на *ramenā* E 227-I (= на *kolinā* на *ramenā*; ово су ген. у служби lok.).

л) Глаголске именице на — *ће* имају знак / на слогу на коме је у књижевном говору, у колико их има, дуги узлазни акценат: *ispisivaће* E 179, *odgovāraћа* E 211, *pogublěће* E 224, *nepošćěћu* E 204, *pošćěће* F 174, E 222, *vesěће* E 205, *obećāће* S I 1380, *priobraćěће* E 179, *vlādaћа* F 174, *stāћа* S II 3367. Са обележеном дужином на другом

¹⁾ *Rad* 196, 250, γ.

²⁾ *Rad* 196, 252, β.

³⁾ Ившић нема *mista* са ~ (*Rad* 196, 251).

⁴⁾ *Rad* 196, 252. е.

⁵⁾ Ившић нема *kola* са ~ (*Rad* 196, 250, е).

⁶⁾ *Rad* 196, 253, γ.

слогу: *vládàñe* E 179, E 213, *dávàñe* E 201, *nagovàràñe* E 187 и са само обележеном дужином: *pitàñe* E 193, *nastojàñe* E 194. Наведене примере треба читати: *ispisìvãñe*, *odgovãràña* (*Rad*, 194, 29), *pogubļēñe* (или *pogubļenē*), *poštēñe* (или *poštēñē*), *vesēļē* (или *vesēļe*), *obečãñe* (или *obečãñe*), *priobračēñe* (или *priobračēñe*), *vlādãña*, *stãñe* (или *stãñe*), *dãvãñe*, *nagovãràñe*, *pitãñe*, *nãstojãñe* (*Rad* 196, 243—248 и *Rad*, 194, 29, 37—38).

љ) Овај знак имају и именице типа *г̀ворѣње*: *govorēñe* E 201, *govorēñu* E 215, *katēñe* E 221, *orãña* S I 1768. Примере треба читати са ~¹.

м) Исти знак имају и неке именице на слогу на коме је у књижевном говору дужина иза акцента: *ufãñe* S I 1369, E 191, *zlatēñe* E 204, E 207, E 212, *zlatēña* E 211.

Именице женскога рода

Основе на -а

§ 18. Речено је напред да Рељковић нема никаквог знака за кратки узлазни акценат, па је према томе немогуће говорити о акценту пот. sing. именица са некадашњим старим акцентом на крају и кратким првим слогом — тип *в̀да-в̀дѣ*, *ж̀на-ж̀нѣ*. Не може се, дакле, поуздано знати је ли Рељковић изговарао *в̀да* или *водã*.

а) У gen. sing. овај тип именица има на крајњем слогу знак /, који одговара у књижевном говору дужини иза акцента, а у посавском ~²): *zoré* S I 1701, *hasné* E 179, *vodé* (bis) E 182, E 183, E 194, *fajdé* E 186, *žené* E 219, *zlocé* E 239 XIX. *službé* E 207, E 210, E 212, *parbé* S I 1772, *srčbé* E 306 LXXX.

б) Именица *noga* има gen. sing. *nogé* E 195, а gen. plur. (дуални облик): *nogù* E 203, E 292 XL, P 313 XCVII, што значи да је акценат у овом падежу *nõgũ* (*Rad* 197, 16).

в) Од именица с дугим првим слогом, то јест именица које у dat.-acc.-voc.-sing. и пот.-acc. plur. у књижевном говору имају пренесен акценат обележен је акценат само именицама: *duša* и *glava*. Прва има знак / на првом слогу gen. sing., а друга и на првом и другом слогу: *dūše* E 228 II, *glávé* E 240 XXIV. Њих треба изговарати: *dūšē*, *glāvē*.³)

¹) *Rad* 196, 245. d.

²) *Rad* 197, 23, b).

³) *Rad* 197, 23, b).

г) Gen. plur. забележио сам: *vodā* S I 13, *ženā* E 278 III *strānā* E 188, *grēdā* E 222. У посавском говору ове именице имају у gen. plur. акценат: *vōdā*, *strānā* или *vōdā*, *strānā*. Према акценту две последње именице, ја мислим да ове gen. треба читати: *vōdā*, *ženā*, *strānā*, *grēdā*.¹⁾

д) Од вишесложних има: *dācija* E 215, *prilīčice* E 173, *buda-lāštini* E 188, па *mesārнице* (acc. plur.) E 200. Примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 18—23).

ђ) И именице са старим првим наглашеним слогом — тип *slāva* имају у gen. sing. на крајњем слогу знак / као и именице типа *vōda*: *kućé* E 203, *ribé* F 203, E 274 XCII, *muké* E 228 III, E 231 IX, E 233 XII, *gubé* S I 808, *mrižé* P 427 I, *mačké* P 446 V, *jamé* P 459 XI, *viské* E 221, *babé* E 239 XXIII, *skulé* F 174, *biké* (B. *būka*, *būka*, *būka*, *būka*) E 281 XII, *vrané* E 317 II. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 196, 146—147 и *Rad* 197, 23).

е) У gen. plur. овај тип именица има на првом и другом слогу знак /; на првом слогу знак \ одговара дугом низлазном акценту, а на крајњем дужини иза акцента: *vranā* E 317 II, *ranā* E 231 IX, *jātū* E 256 LVI, *žabā* P 459 XII, *krāvā* S I 1587 и *krāvā* S I 1589, где је на другом слогу знак / грешком место \. Без означене дужине има *žāba* (са удвојеним *a* под акцентом *žāāba*) E 318 IV.

ж) Са означеном дужином, а без акцента има gen.: *pticā* E 274 XCIII, E 211, E 251 XLVII, P 399 XXI, *brigā* E 194, *skulā* S I 504, *kniḡā* P 349, *prsā* S I 1119, *ribā* P 391 XIV.

з) Именицама овога типа, које иза акцентованог првог слога у ном. sing. имају групу сугласника, у gen. plur. обележена је само дужина, а то је природно, јер Рељковић нема знака за кратки низлазни акценат: *smokāvā* E 182 и *smokāva*, са необележеном дужином на наставку, E 182, *patākā* E 198, *gusākā* E 198.

и) Од вишесложних именица са кратким низлазним акцентом на првом слогу и непокретним акцентом у књижевном говору — тип *pđtreba* забележио сам gen. sing. само: *potribé* E 205, E 221, *okladé* E 206, *božicé* D 183, *iligé* E 195, E 200. И ове gen. треба читати са ~ (*Rad* 197, 23).

ј) У gen. plur. имају обележену дужину на наставку: *godinā* E 185, E 223, *iligā* E 182, E 194.

¹⁾ *Rad* 197, 26.

к) Dat. plur. са акцентом има само од именице *godina: godinám¹⁾* E 180. Знак / у овом случају одговара посавском ~.¹⁾

л) Од тросложних именица са старим средњим наглашеним слогом — тип *báтина, дѣвѣјка* обележен је акценат у gen. sing. знаком /, који одговара посавском ~²⁾, именицама: *košaré* E 187, *krmačé* E 195, E 286 XXIX, *večeré* E 203, *lisicé* E 227 I, *stolicé* S I 1571, E 197, *policé* S I 1572, *loviné* E 223 XII.

љ) Грешком ће бити забележен знак \ место / у примерима: *rabotè* E 213, *stolicè* E 207.

м) У gen. plur. означена је дужина именицама: *divojakà* S I 427, *dtvojàk* S I 306, *polàčà* E 247 XL, *palàčà* P 383 IV. И из овог малог броја примера види се да се код овог типа именица акценат у gen. plur. повлачи, то јест наведене gen. треба читати: *divòjàkà* (Rad 197, 20) *pàlàčà* и сл.

н) И вишесложне именице овога типа имају у gen. sing. знак / на наставку: *hařinícé* S I 1518, *prepelicé* P 446 V, *ovčarnicé* E 238 XXII. — Других облика, именица овога типа, са акценатом нема.

њ) Од тросложних именица са кратким узлазним акцентом на средњем слогу — тип *старина* имају знак / на наставку gen. sing. именице: *sramoté* E 193, *stariné* E 180, *teškoćé* E 182, *čistoćé* E 237 XIX, *gospodé* E 206, *dužiné* S I 1698.

о) Тако и вишесложне: *neprijateļicé* P 443 II, *priļubodnicé* P 443 II, *sočivicé* E 194, поред: *bilinè* E 292, *pijuļacè* E 293. Све наведене gen. — у примерима *bilinè*, *pijuļacè* знак \ стоји несумњиво грешком место / — треба читати са ~ (Rad 197, 23).

п) У gen. plur. обележен акценат имају само именице *teškócà* E 192, *sirótà* S I 610, а дужину: *živinà* S I 1263, E 181, E 228 III, *kri-
vinà* S I 1264, *hudobà* P 439 IV. У посавском говору овакве именице имају акценат у gen. plur.: *vòdà*, *visinà*, *dasàkà* и др. или: *vòdà*, *visinà*, *dasàkà*, а гдегде и *vòdà*, *visinà*, *dasàkà* (Rad 197, 26).

Основе на — i

а) Од именица типа *ствâр-ствâри*, то јест именица које у књижевном говору у loc. sing., gen.-dat.-instr.-loc. plur. имају акценат на крају забележио сам ове облике акцентоване знаком \,

¹⁾ Rad 197, 17, e.

²⁾ Rad 197, 23.

који одговара ~ у књижевном говору: *stvár* E 183, E 184, E 215, E 220, *stvári* (nom. plur.) E 180 (bis), E 192, E 311, E 218, *stvári* (acc. plur.) E 180, E 193, E 205, E 219, P 350, *stvármí* (instr. plur.) E 191, *stváрма* E 218, *znídi* (nom. plur), P 252, *čúd* E 179, E 181. Instr. plur.: *stvármí* и *stváрма*. Треба читати *stvármí*, *stváрма* (*Rad* 196, 28).

б) Истим знаком акцентоване су и неке именице типа *lāж-lāжи*, то јест именице које у књижевном говору у ном.-acc.-sing. имају ~ акценат, а у осталим падежима " и пренесен акценат у падежима у којима и именице под а): *lāž* S I 1445, E 181, E 222, *část* E 194, E 199, E 200, P 433 V, *nóc* E 230 VIII. Треба читати *lāž* и сл.

в) Од двосложних акценат ` има именица *misao* F 174.

г) Свега три именице типа под б) имају знак ´: *kčér* E 237 XIX, *kčero* (voc. hypokor.) E 237 XIX, *kóst* S I 1199, *zób* S I 182. Али биће да је овде грешком знак ´ место ` , јер Рељковић сам наводи именицу *kóst* у граматици са знаком ` , а Ившић вели да се именица *kčér* говори у Посавини *kčēr*.¹⁾

д) Од вишесложних именица, које у књижевном говору имају на првом слогу кратки низлазни акценат и дужину на другом слогу, са знаком ` на другом слогу наводе се: *oblást* E 213, *radóst* E 217, *žalóst* E 218, *kripóst* P 349, *staróst* P 350, *ugodnóst* E 179. У овим речима знак ` означава дужину иза кратког низлазног акцента (*öblást*).

ђ) Исти тип именица има на другом слогу знак ´ али је то грешком место ` , ако није према instr. sing. у коме је у посавском на наставку ~:*) *oblást* E 184, E 237 XVIII, *mudróst* E 201, E 216, E 222, *milóst* E 183, *pamét* E 236 XVII, E 228 II, *bolést* E 234 XIV, *kripóst* S I 1917, *srčanóst* E 224. У овим случајевима може знак ´ означавати и дужину слога.³⁾

е) Мало је већи број именица са знаком ´ на слогу на коме у књижевном говору имају дуги узлазни акценат непроменљив: *vároš*, *vároši* E 223, P 252, и *vároši* E 181, *od drágosti* E 198, E 227 I, P 350, P 352, *jákosti* E 205, *nárav* P 350, *žubav* P 352, *žútost* (код В. је нема) E 185, *dúžnost* 234 XIV; *nehátност* (код Вука је нема) P 351, *zafálnost* E 223, *pokórnosti* (gen. sing.) E 203, *tvrdokórnost* E 184, *nenávidóst* F 173. Последња именица има три знака

¹⁾ *Rad* 197, § 67.

²⁾ *Rad* 197, 25. β.

³⁾ *Rad* 197, 30.

∕ од којих први одговара ∕ акценту, последњи означава дужину а средњи је знак несумњиво грешка, означава тачку над вокалом *i*. У свим овим именицама знак ∕ треба читати као дуги узлазни акценат у књижевном говору; у посавском говору ове именице имају акценат: *sjājñōst* и *sjājñōst* (*Rad* 197, 30).

Заменице

§ 20. Акценат бележи само у *gen.*—*acc. plur. зам. jā*: а) знаком ∕: *svaki nās* (*gen.*) E 230 V, *za nās* E 180, *a nās pusti* E 188, *kod nās* S I 1779, S I 1783, *u nās* S I 1780; *od vās* E 183, E 191, E 234 XIV, *vās pet* S I 1711, *sada vās poznajem* E 223. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 35, d).

б) Грешком ће бити знак \ место ∕ у примерима: *svrhu nās* E 184, *operi nās* E 194; *kroz vās* S I 1107, *molim vās*, *što vās na put krenu* P 418 VIII, *to vās* S I 1552.

в) Од демонстративних заменица *ōvāj*, *ōnāj* има са акцентом облике: а) *ovò* E 186, *ovè* E 180, *onò* E 193, *onà dila* E 181, *onà* E 193, *oni* E 180, *onè* E 232 X.

г) Са ∕: *ové* E 180, *oné* E 180 *oně* E 180. Ако у последњим примерима није грешком знак ∕ место \ код ових заменица има двојак акценат: *ovò* и *ovè²*).

д) Од заменице *šāj* има *tò* E 199 и *tó* E 183.

ђ) Акцентоване облике заменица има још: *toliké* E 231 IX, *takové* E 186, *kojé* E 180, E 196, *kojéga* E 183³).

Придеви

§ 20. Неодређени вид. — а) Обележен акценат имају: а) од придеви типа *гладан-гладна-гладно*: *glâdan* P 388 XIII, *těžak* E 182, E 213, *tâvan* P 441 I, *gòrak* E 213. Наведене примере треба читати: *glâdan*, *šējak* итд. У посавском говору придеви овога типа имају акценат: *glâdan-glâdno-glâdna* (*Rad* 197, 45, д.). Што се код Релковића налази *glâdna* (*nom. sing. ж. рода: Glâdna sam*) P 459 XII и *drâga* (*osveta nije Bogu drâga*) E 285 XXI, *jâka* (*slabija i ni tako jâka*) S I 1464, *mlâda* (*има једна mlâda gospoja*) S I 777 где знак \ стоји место ∕ у књижевном и посавском говору то ће бити према *nom. masc. и neutr. или према acc. sing. ж. рода glâdnu*, пошто

¹) *Rad* 194, 41.

²) *Rad* 197, 38. в.

³) Оваквих примера Ившић не наводи.

се акценат у неким падежима мења у посавском говору (*Rad* 197, 43, f.)

Придеви: *мудар-дра-ро* и *ружан-жна-жно* у неодређеном облику имају само знак ´: *múdar* E 179, E 181, *múdrì* (nom. plur. m.) F 175, *rúžan* F 175. Ившић вели да се у Посавини говори: *múdar* и *mūdâr*, *rúžan* и *rūžân* (*Rad* 197, 45).

b) Од придева типа *млâд-млâда-млâдо* забележио сам с акцентом: *mlâd* F 173, *lûd* E 200, што треба читати: *mlâd*, *lûd*.¹⁾

с) Двојак знак имају: *prâzan* E 187 и *prázan* E 187, *krâtak* и *krátak* E 213. Тако и *tûžan* и *túžan* F 175, што треба читати *prâzan* (*prázan*) или *prâzan*, *krâtak* (*krátak*) или *krâtak*. Ившић наводи: *prâzan* (Grabarje) и *prázan* (Živke)²⁾, а за придев *kratak*, помињући у напомени да се код Гопића (N Vj 17, 28.) налази: *krâtak*, *plítak*, *tûžan* и др. вели да *krâtak* нема у посавском говору.³⁾

§ 22. *Одређени вид.* — а) Од придева *зâо, злâ, злб* има: *zlû* (потуџи на своју *zlû* sriću) E 224. Треба читати *zlû*.⁴⁾

b) Придеви типа *млâд-млâда-млâдо* у одређеној виду имају на првом слогу знак ´, који одговара посавском ~⁵⁾: *drâga* (*drâga* moja) E 191, B 193, *drâgo* (Тако, *drâgo* mojej) E 239 XXIII, *mlâdé* (а они ће њима послати своје *mlâdé* курјаџице) E 214, *pústé* (samo da se *pústé* не наžvóká) S I 1613, *drâge* (gen. sing. f.) E 180, *drâgi* (моји *drâgi* pajdaši) E 187, *jâki* F 173.

Грешка ће бити што има: *Gospojo drâga* E 192, *моје drâgo* dite E 232 X, јер би требало читати: *drâga*, *drâgo*.

с) Придеви типа *стâр-а-о* имају тако исто знак ´ на првом слогу одређеног облика: *prâve* (ne bi l' *prâve* skule паџинили) F 174, *prâvu* (*prâvu* istinu u sebi uzdržaje) E 179, *prâvi* P 350, *prâva* mati E 194, *stârije* E 180, *stâri* F 173, *stârih* F 175, и *stâra* vrimena P 349, *mâlo* dite E 193. Све ове примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 50).

Грешком стоји знак ` место ´ у примерима: *prâvi* E 183, *prâva* E 183 (to je istina *prâva*) S I 1590, *mâlom* E 274 XCIII, *mâli* sinčić E 237 XIX.

d) Придеви типа *глâдан-глâдна-глâдно* најчешће имају обележен акценат знаком ´ (= ~): *glâdna* (ti *glâdna* živinico) E 196, *glâdnima* (ukaza ôrlom *glâdnima* mесо) E 221, *rúžno* (ali ono *rúžno*

¹⁾ Исп. примере са овим акцентом из граматике Рељковићеве у *Radu* 194, 43.

²⁾ *Rad* 197, 45.

³⁾ *Rad* 197, 46, напомена под 2).

⁴⁾ Види шта о акценту овога придева вели Ившић у својој студији (*Rad* 197, 49).

⁵⁾ *Rad* 197, 49.

ugledalo!) F 175, *rúžnoga* E 189, *múdroj* (по својој *múdroj* памети) P 350, *múdroga* P 352, *múdré* E 180, *múdrè* E 180 (*Rad* 197, 50).

е) Од придева *шўжан-жна-жно* има: *túžnu* (поче ју опакo *túžnu* milovati) E 197. Треба читати *tážnu*.

Биће грешком знак \ место / у примерима: *tèškoga* (poradi ñegova *tèškoga* jezika) E 183, *múдри* E 179.

ф) Од придева на -ski са акцентом се налазе: *мордлску* E 180, *мордлској* E 180, *индијанскога* E 180. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 52. d).

г) Са акцентом се још налазе ови придеви: *од остáлиh* E 187 (*ostálih*, *ostáli*, *Rad* 197, 51); *опáка* (opákā) S I 1471, *вáрошку* E 182, *свирáчев* E 239 XXII.

§ 23. *Бројеву*. — Са акценатским знаком находе се: *двà* E 232 XI, *двì* E 191; *пét* SI 1512, E 195, *šést* SI 1512, *двáнајест* E 222; *drugè* SI 1511, *drugá* E 192, *drugóga* E 187, E 194 поред *drugòму* E 186, *једнóга* E 184, E 233 XII; *обадвóјга* E 179. Примере са \ треба читати с књижевним ~, изузев *drugòму*, где је знак \ грешком, а примере са / треба читати са ~.¹⁾

Прилози

§ 24. — а) Са знаком \, који одговара дугом низлазном акценту у књижевном говору, а тако и у посавском²⁾ има прилоге: *јáко* E 222 X, *скúпо*, *тù* F 175.

б) У примерима: *сутрадàн* (*sùtradān*) E 206,³⁾ *једнàко* (стално) E 201, *sigúrno* E 232 X, *neizmirno* P 349, *упрàво* E 206, *натрàг* E 222, P 427 I знак \ означава дужину слога иза кратког низлазног акцента.

в) Знаком \ акценатовани су и прилози: *на двòр* (Ившић: *падвòр*⁴⁾) (*izajde padvòr*) E 207, *одселè* (В. одселе) E 204, *отрàгу* (*òtrāgu*⁵⁾) (В. острáгу) E 191. У овим случајевима знак \ означава дужину слога иза " .

д) Прилог *òdmāh* има двојак знак: *òdmāh* E 231 VIII, E 234 XIII и *odmāh* E 190. Према томе може се читати *òdmāh* и *òdmāh*.

е) Знаком / обележен је акценат прилозима: *бадавáд* E 231 IX, *озгòре*; *полагáно* E 231 IX, *òндì* F 175, *залúду* E 189, *унúтра* E

¹⁾ Такав је акценат ових бројева у данашњем посавском говору (*Rad* 197, 55—57).

²⁾ Тако у посавском говору (*Rad* 197, 57).

³⁾ *Rad* 197, 58.

⁴⁾ *Rad* 197, 58.

⁵⁾ *Rad* 197, 59.

205, *teāni* E 237 XVIII, *odāvna* F 174, *jadóvno* E 226, *opét* E 195. *nenápravno* E 185, *mogúće* E 221, *náfalice* (*nāfālice*, *Rad* 194, 45) E 189, *takóđer* E 229 IV, *joštére* E 215, *pišícé* F 173, *nepristancé* E 224, *strmoglavcé* E 224, *mlogo pûta* E 194, *jedan pût* E 228 II P 418 VIII, *prvi, drugi, treći pût* E 229 IV, *veće pûta* E 228, *većepûta* E 239 XXIII.

Овај последњи прилог акцентује и знаком \wedge : *jedan pût* E 179, P 350, *opoga pûta* P 351. Једанпут и \backslash : *drugi pût* P 426 I.

Све прилоге под е) акцентоване са \prime , треба читати са \sim^1).

Глаголи

Презенти

§ 25. — а) Од глагола са једносложном основном садашњег времена обележен акценат знаком \backslash имају ова лица глагола *знати*: *znām* F 173, E 232 X, *znāš* E 210, *ne znāš* F 175, E 194, *znāte* E 195, E 206, а једанпут *znām* E 193. Према знаку треба читати: *znām* ..., *znāto* ... и *znām*. — Од глагола *дати* има: *ne dāš*, што треба читати *ne dāš*.²⁾

б) Од простих и сложених глагола прве врсте — тип *илетем-илешемо* означен акценат имају лица: *moré* S I 1863, *pekú* S I 1607, *stekú* S I 1708, *odnesé* E 193, *donesé* E 193, *iznesé* P 350, *uvedé* E 180, *odvedé* E 185, *izvezéš* S I 1809, *ujedé* S I 808, E 298 LIX, *navedé* S I 1468. Акценат у презенту ових глагола према знаку је: *pečētm* ... *pečēto* ... *pekū*.³⁾

в) Истим знаком акцентовани су презенте образовани према 3 л. плу. атематских глагола: *dadéš* E 186 и *dādeš* F 185, *dāde* S I 1593, *ne dāde* E 233 XII, *dādemo* E 189, *znādem* E 186, E 192, *znādeš* S I 1857, F 175, E 190, E 193, *znāde* S I 1594, F 174, E 185, E 190, E 193, *ne znāde* E 216 и *znadé* S I 1815, F 173, *znādé* E 185, *poznādé* E 223, *imādéš* S I 1858, E 186, *imādé* S I 1816, E 214, *imadé* S I 1785, *imādú* E 180, *imadú* E 236 XVII и *imādēmo* E 179, *prodādem* E 185, *prodādeš* E 191, *udādé* E 194, *upāde* E 230 VI, *vaļāde* S I 1551, E 232 XII XII, *vaļāde* S I 1803. Ја мислим да је акценат у изнесеним облицима презенте: *dādeš* ... *dādū* и сл. Што се налази *imadé* S I 895 несумњиво је да је грешком знак \backslash место \prime , а у случајевима: *znāde* S I 1552, *znādu* E 130, као и наведени облик

¹⁾ *Rad* 197, 60.

²⁾ *Rad* 197, 83—84.

³⁾ *Rad* 197, 74.

imàdèmo E 179, знак ` и показује да је акценат *dādēš¹⁾*, јер њим Рељковић бележи дужину иза акцента, па је према томе знаком / обележио у изнесеним примерима дужину испред ~ акцента.

d) Од глагола типа *шр̀áжиши-шр̀áжѝм* има акцентована лица садашњег времена: *slúžiš* E 193, *sádim* E 193, *kúpiš* E 201, *kúpit* E 186 (bis), E 189, *márim* F 176, *fále* F 184, *pláti* E 186, *kvári* E 188, *báci* E 181, *slúže* E 193, *rúže* F 174, *krívi* F 175, *túži* E 233 XII. Све ове примере треба читати са ~.²⁾

e) Глагол *хр̀áниши-хр̀áнѝм* има: *hrániš* SI 1824 и *hrànim* E 233 XII, *hràniš* E 233 XII, *hràni* SI 20, SI 822, *hràne* E 194. — Тако и *шр̀áжиши-шр̀áжѝм*: *trázim* F 175, E 231 VII и *trážiš* E 193, *tráži* E 217. Има и *rádiš* E 185, E 233 XII. Према знаку наведене примере требало би читати: *hràniš* и *hrànim* и сл. У посавском говору, међутим, акценат је у презенту ових глагола: *gràdim*, *gradim* и *gràdim* (*Rad* 197, 82).

f) Према књижевном *ч̀иниши-ч̀инѝм* има: *číné* E 237 XIX, *držé* SI 1459, *stojé* SI 1559, *gubí* F 173, *zlobí* F 174, *zlobé* E 194, *kudí* F 174, *učé* F 175, *uplašé* SI 1667, *opazé* E 188, *stovaré* E 187, *okladé* E 206, *govoré* E 210. Акценат је у презенту ових глагола, према посавском говору: *držim* . . ., *činim* и сл.³⁾

g) Од глагола типа *сл̀éдиши-сл̀éдѝм* акцентоване облике презента има: *slidé* E 183, *šútiš* E 239 XXIII, *ne cúte* E 224, *zatáje* E 190, *zabráne* E 231 IX. У посавском глаголи овога типа имају акценат: *slídím* и *slídím*. Ја и мислим да знак / у свим овим примерима, сем првог, означава дужину испред ~.

h) Према књижевном *нав̀áлиши-нав̀áлѝм* има: *naváli* F 175, *odbáci* E 174, *nakáne* SI 1693, *timáriš* E 193, *tímári* E 193, *dokúči* E 180, *obtúži* E 184, E 185, *ugáse* E 227 I, *profáliš* E 197. Све примере треба читати са ~.⁴⁾

У примерима: *dogàđa* E 193, *timàre* E 194, *povràte* E 218 знак ` стављен је грешком место /.

i) Од глагола типа *д̀áватиши-д̀áвѝм* (*dájém* и *dávám*) има: *zadržáješ* E 186, *izprodáje* E 188, *isprodáju* S I 1585, *pridájem* E 185, *dáje* F 175, E 196, *uzdržáje* E 179, *mzdržáju* E 179. Примере треба читати са ~.⁵⁾

¹⁾ *Rad* 197, 74.

²⁾ Такав је акценат најчешћи у посавском говору (*Rad* 197, 83. с).

³⁾ *Rad* 197, 80.

⁴⁾ *Rad* 197, 82.

⁵⁾ Такав је у посавском говору (*Rad* 197, 86. с).

j) Према *плáкати-плáкãм* има: *móram* E 228, *móraš* E 226, *móra* E 173, E 179, E 192, E 233 XIII, *plácaju* E 190, *strka* E 192, *kúra* E 194, *kára* S I 128, F 173, E 198, *rúča* E 208, *sméta* E 208, *spáva* E 231 VIII, *čúva* E 233 XII, *pára* S I 1371, *ráđa* F 283, *vláda* S I 1862, E 182, *náda* P 250, *pítãmo* (= *pítãmo*) E 189, *šéce* E 188, *skáče* E 198, *mášu* E 220, *púše* (од *púhati*) E 180. Наведене примере треба читати са ~.¹⁾

k) Према књижевном *прáштати-òпрãштãм* има: *popúšća* E 191, *opráštãt* E 215, *okápaš* E 194, *okáram* E 193, *oglédate* E 237 XIX, *skračãvam* E 215, *odgovára* S I 127, E 185, E 186, E 189, E 235 XVI, *prigováraš* S I 1826, *razgováram* E 215, *razgováraš* S I 1408, *razgovára* S I 1372, *ukáze* E 179, E 183, E 238 XXI, *dogáďã* E 179, *pomáže* S I 1659. Наведене примере треба читати са ~.¹⁾

l) Од глагола типа *бáцати-бáцãм* има: *bacãš* E 232 XII, *vaľãš* F 175 што треба читати: *bacãš* или *bãcãš*, *vaľãš* или *vãľãš*.²⁾

Забележио сам *imãš* E 232 X и *imãš* E 189, E 190.³⁾

Примере: *oružã* E 277 I, *povracã* S I 727, *počekã* E 183, треба читати са ~.⁴⁾

Од глагола *smijati se* има *smijé* (= *smijé*.⁵⁾

m) Од глагола типа *вѣдети-вѣдѣм* има акцентоване облике презента: *vidé* E 180, *skupé* E 222. Треба читати: *vidě*, *skupě*.

n) Исти знак имају примери: не *vodé* (*вòдити-вòдѣм*) E 197, *pusté* (В. *пúстити-пúстѣм*) E 208.

o) Од глагола *спрѣсѣти-спрѣдѣм* има: *sprédëto* S I 1337, што треба читати: *sprédëto*.

p) Према књижевном *ићи-ићѣм* има: *iděš* E 224, *idé* E 188, E 195; *otíћи-òтѣдѣм*: *otidé* S I 1579; *дòћи-дòћѣм*: *dojdé* S I 1742; *сáћи-сáћѣм*: *sájde* P 350 (= *iděš* и *sãjděš*); *увући-увућѣм*: *uvúkú* (= *uvãkú*) E 236 XVII; — *свући-свућѣм*: *svučé* E 234 XIV; *рãсѣти-рãсѣтѣм*: *rãste* (= *rãstě*) E 193.

r) Од глагола *звãти-зòвѣм* има: *zověš* S I 1477, *zové* S I 1201, E 184, E 202.

И у овим примерима знак ´ треба читати као ~.

¹⁾ Rad 197, 86.

²⁾ Rad 197, 85.

³⁾ Rad 197, 84—85.

⁴⁾ Rad 197, 85, ß.

⁵⁾ Rad 197, 87.

Партицип презента

§ 26. — У својој студији о данашњем посавском говору Ившић вели да је акценат у овом глаголском облику онакав какав је у 3 лицу plur. садашњег времена. То се види из овога малог броја примера код Рељковића: *sādeci* (= *sādeci*) P 350, *bižēci* E 233 XIII, *čutēci* P 353, *smijūci* E 227 I, *šūtēci*. Овај последњи пример треба читати *šūtēci* (*Rad* 197, 105).

У примерима: *nosēc* F 175, *jašēc* F 175, *mogūci* E 232 XII знак ` означава дужину слога иза „

Забележио сам и пример *protivēc* E 175. У посавском *protivēc* (*Rad* 197, 105).

Имперфекат

§ 27. — Само се облик 2 и 3 лица sing. налази с акценатским знаком. У једним примерима знак ´, а у другим ` . Првим знаком обележен је ~ акценат, а другим ~ и дужина иза слога са обележеним или необележеним акценатом.

а) У примерима: *mogāše* E 193, *poznāvaše* P 349, *tajāše* E 224, *podlāgaše* P 349 знак ´ има вредност ~. Акценат ~, дакле, налази се на слогу на коме је у књижевном говору дужина иза акцента онаког какав је у презенту, јер је акценат имперфекта једнак, изузев код неких једносложних основа, акценту презента у књижевном говору, а тако и у посавском уколико у њему овога облика има.¹⁾

б) У примерима: *kāraše* E 232 XI, *hrāñāše* E 296 LII и према овоме *hrāñijaše* E 250 LXVI, *spāvāše* (= *spāvāše*) E 230 VIII, *fāļāše* (= *fāļāše*) E 253 L знак ` стоји место очекиваног ´ (*hrāñāše*).

в) Дужина је означена знаком ` на слогу на коме је и у књижевном говору у облицима: *bijāše* (= *bijāše*) E 182, E 183, *imadijāše* E 232 XI, *ogļēdaše* E 232 XI, *govorāše*²⁾ E 199, E 229 IV, *držāše* E 205, *mišļāše* E 230 VI, *mučāše* E 227 I, *ležāše* E 230 VI, E 234 XIV, *tražāše* E 295 LI, *učāše* P 416 I, *bojāše* E 229 IV, *vaļāše* P 434 XIII, *pasāše* E 321 X.

Императив

§ 28. — Забележио сам ове примере императива са акценатом: *kāži* E 182, E 232 X, *kūpi* E 195, *odstūpi* E 207, *čūti* E 219. Све ове примере треба читати са ´.

¹⁾ *Rad* 197, 61 и 62.

²⁾ Ившић наводи *govorāše* (*Rad* 197, 92).

Инфинитив

§ 29. а) Са акцентом се у главноме находе глаголи који имају дуги узлазни акценат на корену, и кад су прости и сложени: *probùditi* E 179, *dokùčiti* E 179, *poslùžiti* E 180, *zabràniti* E 182, *kùpiti* E 184, E 189, E 204, *šùtiti* E 219, *sahràniti* E 233 XIII, *izpráz-niti* E 235 XVI, *paždášiti* E 236 XVI, *trùbiti* E 289 XXII, *obrániti* E 232 X, *foliti* E 237 XIX, *obtùžiti* E 234 XIV, *nahràniti* S I 1700, *brániti* S I 1406, *uzvisiti* P 353, *timárit* S I 1594, *zafalit* F 175, *pofalt* F 175, *hránit* E 300 LXVI, *vládati* E 181, *dogovárati* E 190, *kárati* E 191, E 234 XIV, *gátati* E 196, *vécúti* E 213, *dotrkati* E 221, *spávati* E 231 VIII, *priglédati* S I 873, E 210, *rúčati* E 204, *nahràniti* S I 1700, *dávati* E 197, *izpísati* E 179, *ukázati* F 104, E 180, *kázati* E 182, *podlágati* E 213, *skákati* E 237 I. Све их треба читати с књижевним ´.

б) Неки имају знак \ место ´: *obrániti* S I 300, *razglédati* S I 874, *hrániti* S I 1291, *odgovàrat* S I 816, *odgovàrati* E 216, *krèčati* E 246 XXXVIII, *kázat* S I 1596, *natèzat* S II 3386.

Аорист

§ 30. — Акцентованих аористских облика има врло мало. —

а) Од глагола *íti* сложеног с префиксом има облике: *nájdo* F 175, *sájdo* F 175, *nájdoše* P 350, *prójdoše* P 352. Примере треба читати са ´.¹⁾

б) Од глагола *у̀класити* и *у̀красити* има: *uklåde* E 195, *ukràde* (*ùkrāde*) E 221.²⁾

в) Глагол *drèknuti* има у 3 л. sing. *drèknu* E 232 VIII. Облик треба читати: *drèknu*.³⁾

г) Такав знак има и 3 л. sing. глагола *kupiti*: *kùpi* E 195 (*kùpi*).

д) Глаголима IV врсте обележена је у облику 2 и 3 л. sing. дужина другог слога од краја, што значи да је на првом слогу кратки низлазни акценат: *upùti* E 214, *posàdi* F 173, E 184, *uvràti* S I 1627, *obràti* E 183, *povràti* E 183, *odjàvi* E 239 XXII, *okèsi* E 188, *probùdi* E 231 VIII, *odstùpi* E 208.

е) У примерима: *ukazà* E 221, *povikà* E 298 LVII, *nabrà* E 317 II, *izabrà* E 187, *ugledà* E 243 XXFII, *pogledà* E 198, *pobojà* E 211, *uzdržà* знак \ означава дужину крајњег слога, јер у посавском говору такви глаголи имају обично у 3 лицу sing. аориста кратки

¹⁾ Тако у посавском говору (*Rad* 197, 89.).

²⁾ *Rad* 197, 90. γ.

³⁾ Глаголи II врсте (Лескинове) у посавском говору имају у аористу акценат већином као глаголи IV врсте (*Rad* 197, 89, § 118).

низлазни акценат на првом слогу и дужину на крајњем. Дужина та тумачи се утицајем глагола IV врсте код којих је *i* на крају дуго.¹⁾

Што се у ова три примера: *zapé* P 426 I, *napisá* E 222, *nakupová* E 198 налази знак ´ на крају мислим да је грешком место ~. Иначе и ´ знак у њима означава само дужину крајњег слога.

Глаголски радни придев

§ 31. — а) Глаголи на *-и-* у инфинитивној основи, тј. глаголи код којих је акценат у књижевном говору неповучен имају у глаголском радном придеву знак ´, на првом или другом слогу од почетка, који одговара ´ у књижевном говору, а ~ у данашњем посавском говору²⁾:

а) *kúpio* E 186, E 191, E 200, E 221, *rastúpio* E 191, *povrátio* E 191, *zarúčili* E 191, *usúdio* E 227 I, *narúžio* E 237 XIX, *uvrídio* F 174, *urédio* P 353.

б) Од глагола са вокалом *a* у инфинитиву, а са дугим слогом испред инфинитивног *-ати* обележен акценат имају примери: *spřdao* E 186, *kázali* E 190, *okúpaо* E 192, *okúpali* E 205, *uspávaо* E 192, *ukázao* E 223, *prikázali* E 236 XVII. — Са два знака: *spáváo* E 184, *kázála* E 190. Примере ове треба читати са акцентом ~.

с) Примери: *bojála* E 235 XV, *načinili* F 174 одговарали би Ившићевим: *okopála* и сл. (*Rad* 197, 98, γ).

Погрешке ће бити у примерима: *pitáo* E 189, *imáli* E 204, *rázložio* E 237 XXXIX, *pokáraо* S I 223, *zapòvidio* S II 1684, *hrànila* P 459 XII.

У примеру: *pooráli* S I 1692 знак \ означава дужину слога иза *a*.

О акценту овога глаголског облика види још у одељку о квантитету, јер је кратки низлазни акценат Рељковић обележавао и удвајањем консонаната. Примери под б) могли би се читати: *okúpáli* и сл.

Глаголски шрћни придев

§ 32. а) Свега је ово примера са обележеним акцентом и квантитетом: а) *svézani* (према *svězan-повезан*) E 180, *napláceni* E 183, *urédeni* P 351, *urédenu* P 352 и *razdrít* (= *razdrít* или *rázdrít*).

б) *umrļána* E 189, *kuhàna*, *kuhàno*, *kuhàne* E 185 *potišàne* E 180, *svezàni* E 233, *upitàn* E 205. Јасно је како наведене примере треба читати: у примерима а) знак ´ одговара посавском ~, а у

¹⁾ *Rad* 197, 90, γ. и 92, d.

²⁾ *Rad* 197, 94—101.

примерима b) знак \ означава дужину иза кратког низлазног акцента.¹⁾

§ 33. *Акценташки знак ^*. — У делима је мало речи с овим знаком, много мање него у граматици. Находи се на слоговима на којима је знак / или \ . Тако: а) на слогу на коме је у књижевном говору дуги узлазни акценат, а тако и у посавском: *više*, P 349, *mīra* (gen. sing.) P 349, на *svītu* P 351, *tūpa* F 174, *žūpi* F 174, *stūpi* F 174. — Знаком ^ бележи акценат и именици *ōrao*, *ōrla*: *ōrao* E 211, *ōrla* E 211, *ōrlom* E 221, *ōrlovi* E 220, *ōrlove* E 220, *ōrlovā* (= орловā) E 230. Облике ове речи треба читати с књижевним / .

b) Има га на слогу на коме је у књижевном говору дуги низлазни акценат, а у посавском ~ или ^ (/): *pūk* P 349, P 350, *pūka* P 353. *trūd* SII 166²⁾, *stól* E 207, *pišem* F 174, *pisao* F 174, *ispisīvat* F 174, *težāk* SII 163, *težāci* SII 167, *jedan pūt* E 179, *opoga pūta* P 351 *mūdrih* P 352, *cērna* F 174.

c) У примерима: *pūtem* F 173, *žūpa(h)* F 174³⁾, *mārvom* S II 2080, *ōkā* S II 1639 знак ^ може, према акценту у данашњем посавском говору, означавати дужину испред ~. Наведени примери, дакле, могу се читати: *pūtēm*, *žūpā*, *mārvōm*, *ōkā*.

Није ми јасно зашто се находи знак ^ на првом слогу облика: *ōpaka* S II 1865. У посавском говору акценат је *opāka*.⁴⁾

Квантитет слогова

§ 34. *Дуги слогови*. — На више начина Рељковић бележи дуге слокове: знаком \ иза слога с дугим или кратким низлазним акцентом, / испред слога на коме је ~ акценат, писменом *h* (према немачком начину обележавања дужине) и у неколико случајева удвајањем вокала. Пошто обележавање дужине слога знаком \ или / стоји у непосредној вези с акцентом то је о њима и говорено у одељку о акценту. У примерима: *jāmā* E 256 LVI, *vrānā* E 317 II, *polāčā* E 247 XL знак \ на другом слогу, код прва два примера, а у последњем на другом и трећем означава дужину слога (*vrānā* и *pōlāčā*). Тако у речима: *glāvé* E 240 XXIV, *dūše* E 228 II знак / на првом слогу означава дужину испред ~: *glāvē*, *dūšē* исп. § 18., в. Што се тиче обележавања дужине слога писменом *h*

¹⁾ Rad 197, 101—105.

²⁾ Rad 194, 16—20.

³⁾ Rad 194, 19.

⁴⁾ Rad 194, 43.

ту нема неке сталности, јер га Рељковић пише и онда кад дужину бележи знаком \. Како све употребљава *h* речено је у одељку о графичи.

Примера за удвојен вокал има свега ово: *baal* (*Baal*, *krivi bog*) S II 65, *pasàa* (*Pasàa*) E 265 LXXII, *blee* Pr 639 (41), *zaspee* Pr 639 (41¹).

§ 35. *Кратки слогови.* — Много је важније од бележења дугих бележење кратких слогова. Њих Рељковић обележава удвајањем консонаната. Штета је само што Рељковић не удваја сваки консонант у положају иза кратког слога и што не удваја у подједнакој мери оне које већ удваја. Од консонаната удваја: *l, t, r, n, s, d, p, b, ĺ, m, k, g, f, ŋ*. Од свих ових консонаната најчешће удваја *l*.

§ 36. *Kons. l.* — Удваја га иза слога на коме је у књижевном говору кратки низлазни акценат: а) У именицама мушкога рода: *zalogaj* E 251 XLVI, *pallac* Pr 592 (74), *kollari* S II 3263, *vollova* S I 1659, *golluba* (gen. sing.) E 262 LXVII, *kollovoza* O 520 (14), *spolla* (gen. sing.) S II 203, *pilliće* S II 3407, *pillića* E 268 LXIX, *pilli-ćem* E 294 XVI. — Код ових именица и испред слога на коме је у књижевном говору кратки узлазни акценат: *bollesnik* E 310 XCII, *gollubiće* P 463 VII, *gollubiñaka* P 436 VII, *gollubiñaku* P 436 VII, *lllok* S II 25, *llloku* S II 37. Ја мислим да је у првим примерима *kons. l* удвојен по аналогији, то јест да је у примеру *gollubiće* двоструко *l* према *gollub*, а у *bollesnik* према *bollest*. Што је удвојен консонант *l* у *lllok* то је можда стога што се изговара са кратким низлазним на првом слогу.

б) У именицама средњега рода: *kollo* S I 253, *kolla* S I 311, *salla* S II 164 (реч се јавља више пута и увек са одвојеним *l*), *jillo* E 197, E 200, *jillom* S II 3334, *vrillo* E 259 LX, P 374 VI, *pille* E 283 XVI, *pilleta* E 394 XVII, *pilletu* P 394 XVIII, *dillo* S I 217, N 489, *dilla* S I 447, *dilli* (instr. plur.) S I 999, N 469, *dillih* E 181, *sellih*²) F 174, *dillovañem* T I 675, *dillovañe* S I 870, *dillovaña* S I 904, *millovaña* S I 904, *millosrdje* E 229 (више пута), *millosrdjem* E 272 LXXXVIII³) — Код именица овога рода иза слога на коме је у савременом књижевном говору кратки узлазни акценат: *sello* S I 566, *sellu* S I 137, *telleta* E 345 LVII. У овим примерима удвојен је кон-

¹) У издању удвојени вокали и удвојени сугласници означени су курсивом.

²) О акценту у loc. и instr. plur. именица типа *sèlo, pèro* у посавском в. *Rad* 196, 253, g.

³) Исп. код Вука.

сонант према другим падежима, који имају на првом слогу кратки низлазни акценат.

с) У именицама женскога рода, основа на *a*: *silla* F 173, *sillon* SI 722, *sille* (nom. plur.) F 173, *skellah* S II 14, *skellu* S II 943, *skullu* S I 144, *skulle* (nom. plur. и acc. plur.) S I 23, S II 264, *illiġa* E 182, *illiġe* (gen. sing.) E 183, *pallica* E 284 XVIII, *zdillu* P 432 IV, *zdition* T II 1049, *žillu* S II 2483, *žillice* O 518 (10), *žille* S II 3008, *štalli* S I 351, E 195, O 500 (1), *štallu* S II 753, *polla* (= половина) P 373 V, *bulle* S II 1571, *s bullama* S II 181, *Millica* S II 1170, *villami* O 537 (19), *lalloke*¹⁾ E 182, E 185, E 192.

Код именица овога типа удваја консонант *l* испред слога на коме је у савременом књижевном говору кратки узлазни акценат у речима: *pollovica* P 432 IV, P 435 VI, *pollovici* O 504 (6), *pollovinci* O 504 (6), *okollovština* O 516 (6). И овде мислим да је удвајање према *polla*, *kollo*.

У више речи удваја *l* иза слога на коме је по Вуку кратки узлазни акценат: *fallinga* S I 84, *fallinge* S I 3, *dillaču* E 240 XXIV, *dillačom* P 376 VI, *pollača* P 349, *pollačom* P 353, *pollače* P 455 X, *pčelle* S 277 I, *mulle* S 288 XXX, *gallije* E 298 LVIII. Ако ове именице нису имале кратки низлазни акценат у говору Рељковићеву онда је удвајање, бар код неких, по аналогiji, то јест према *falliti*, *dillati*.

Иза слога на коме је стајао кратки низлазни акценат — у посавском је и данас у многим примерима непренесен — удваја консонант *l* у речима: *kapellu* E 303 LXXIII, *svirallu* E 264 LXX. — Рељковић удваја овај консонант и у речи *budala* и дериватима њеним: *budalla* E 187, 188, *budallu* S I 1436, *budalle* N481, *budallami* N 471, *budallama* N 491, *budallaština* N 491, *budallaštini* N 474, *budallaštinom* N 475.

д) У именицама типа *žalost*: *žallost* S I 358, *žallosti* E 216, E 246, *žallostju* E 241 XXVII, *millost* S I 436, *millosti* S I 518, E 262 LXVII, *bollest* S I 833, E 263 LXIX, *bollesti* S I 832, *bollestju* S I 835, *hollost* E 257 LVI, *hollosti* E 284, *solli* S I 1602.

е) У придевима: *α*) иза слога с кратким низлазним акцентом у књижевном говору: *millu* S I 218, *mille* S I 326, *milla* S I 435, *milloga* S II 1405, *vellikog* S I 756, *velliki* E 187, *vellike* S I 877, *velliko* S I 1898, *žallostan* S I 1367, *žallosna* E 230 VI, *žallosno* E 246, *žallosnu* E 262, *bollestan* E 254 LXIX, *golloj* E 310 XCII, *fallišan*.

¹⁾ Rad 197, 29.

β) Иза слога на коме је у књижевном говору кратки узлазни акценат, а у посавском кратки низлазни (*Rad* 197, 47): *malleno* S I 204, *malleni* S I 275, *mallene* E 193 *mallenom* P 436 VII, *millosrdan* P 350, N 490, *malloumni* O 521 (14), *gollema* E 548 XLII, *gollemoj* E 255 LIV.

Удвојен је и у придеву *zelen*: *zellenim* S I *zellena* S I 14, *zellene* S I 377. У посавском је акценат: *zèlen-zelèno* или *zelèn-zelèno* (*Rad* 197, 46. h).

По аналогiji је удвојен консонант у примерима: *žallosnije* E 300 LXVI, *nemillostivoj* P 455 X, *fallišnija* S I 1209.

У придеву *veseo* консонант је удвојен иза другог слога: *vesello* E 186, E 205, *vesellu* S I 858, S I 1070. Тако и у придеву *debeo*: *debelle* E 185, *debello* E 242 XXIX, *debella* E 241 XXVIII на коме је у посавском кратки узлазни акценат (*Rad* 197, 47).

f) У прилога: *izdalleka* S I 891, *podalleko* E 255 LIV, *odselle* *zallud* S I 419, *zalludu* S I 1589, E 239, *mallo* S I 218 (више пута) *dolli* S I 624, *nafallice* E 189, *pollak* S I 1578.

g) У инфинитиву: *millovati* E 197 (више пута), *falliti* F 174, E 191, *šalliti se* Pr 836 (41).

h) У презенту глагола који повлаче акценат: *vollim* S I 1481, *volliš* S I 1653, *mollim* S I 805, *molliš* S I 827, *mollite* S I 489, *molle* S I 419.

i) У презенту двосложних глагола са старим ' на првом слогу (књижевни "): *balli* S II 1278, *falli* S II 22, *sfalli* P 409 II, *šalle* S I 598, *šalli* S I 768, *žalli* S II 1277.

Удвојен је и у примерима: *polložiti* E 221 XLVI, *vellim* S I 73, *velli* E 260 LXII, *polleti* E 294, P 434 VI.

j) У аористу: *ullize* E 257 LVIII, *ullomi* E 343 LV.

k) У глаголском радном придеву: α) иза слога са кратким низлазним акцентом у књижевном и посавском говору: *spalla* S I 107, *palla* S II 168, *snilla* E 191, *millova* E 249 XLII, *čulli* E 264, *čulla* S II 989, *jilla* E 196¹⁾;

β) иза слога на коме је у посавском обично кратки низлазни акценат — непренесени акценат: *imalla* S I 25, *imalli* S I 505, *imallo* P 451 VIII, *upalla* S I 108, D 275 XCIV, *postalle* S I 239, E 180, *postallo* S II 207, *propalle* S I 240, *propalli* Pr 623, *učille* S I 337, *nastallo* S I 1014, *nastalla* E 289 XXXII, *dodilla* S I 1849, *urodilla* S I 1915, *ostallo* S II 394, E 207, *ostalla* S II 2087, *nestalla* S II 2088,

¹⁾ Тако у посавском говору (*Rad* 197, 97).

prisillo S II 1896, *nosilla* F 173, *pojelli* E 183, *pojilla* E 196, *pojilli* E 201, *napalla* E 199, *popalla* E 199, *nanella* E 252 XLVIII, *sazrillo* E 274, *zapallo* E 309 LXXXIX, *navella* P 418 VII, *ukralle* P 426 I, *hotilla* P 458 X¹).

γ) Иза трећег слога: *zaostalla* S II 260, (*nepristalle* S II 451), *dogodillo* P 425 III²).

δ) У примерима: *ožallostila* E 260 LXIII, *razžallostila* E 264 LXIX консонант је удвојен према *žallost*.

У примерима: *postavilla* F 175, *premorallo* P 452 IX, *pritisnulla* S II 168*, *udarille* E 269 LXXXI, *dollatila* S I 759 и: *lajalla* S I 821, *uzella* E 255 LIV, *skupillo* N S 647 (43) удвојен је *l* према акценту у посавском говору³).

§ 37. — Конс. *t* Рељковић удваја врло често, најчешће после консонанта *l*. Удваја га: а) Иза слога на коме је у књижевном говору кратки низлазни акценат: *matti* S I 46, S I 80, S II 220, S II 568, E 190, *kitti* (3 л. praes.) S I 135, *kitte* (3 л. plur. praes.) S II 8, *pitti* S I 158, S II 1344, E 184, E 333 XXXVI, *pitta* E 204, *pitte* S I 270, *datti* S I 301, E 182, 189 (bis), E 258 XXI P 356, *latti* S I 304, S I 671, S II 440, E 199, *žitto* S I 553, S II 796, *žitta* S I 1654 E 248 XLI, *žittom* S II 792, *bitti* S I 570, S I 699, E 280 IX, *čutti* S I 783, P 352, *hattovä* S I 1018, *hatta* E 221, *hattove* S II 1935, *svatta* (gen. sing.) S I 1053, E 200, *hitti* S I 1162, *hittaju* S II 167*, *hittaše* Pr 589 (68), *litto* S I 1584, *littu* S II 71*, E 284 XX, *fattam* S I 1642, *fatta* N 490, *fattaše* E 237 XX, *znatti* S I 1773, *putti* (gen. sing. од именце *pūt-pūti*) E 189, *ruttava* E 213, *dva katta* S II 70*, *ratte* (= ратове) S II 426, *sitte* S II 1182, E 287 XXVII, *svittuje* S II 1935, *littina* S II 2087, *štettu* E 221, P 399 XXI, *klatti* E 280 IX, *blattu* E 289 XXXIV, *skotti* O 529 (5), O 544 (bis), O 550 (26), *sittari* S II 3263, *kittores* S II 167* (нема код Вука), *lotta* S II 3209, *ottoka* S II 365 V.

б) У примерима: *moritti* R I 88, *oratti* S I 1774, *izbitti* E 198, *poklatti* E 326 XXIV консонант *t* је удвојен иза слога на коме је био кратки низлазни акценат и треба их читати: *morīti*, *orāti* и сл., јер у посавском говору у многим речима акценат је непренесен.

в) Само у *dittici* (детић) E 186 консонант *t* је удвојен иза слога на коме је у савременом говору кратки узлазни акценат.

Нејасно ми је што удваја *t* у речи *pruttje*, јер је у посавском

¹) У посавском је у овим случајевима акценат обично непренесен (*Rad* 197, 98. β).

²) Тако у посавском (*Rad* 197, 98).

³) *Rad* 197, 96.

prüce и *pručë*. — У страниј речи *batalija* (битка): *battaliju* E 214, *battalije* E 272, *battilü* E 343 LV. У посавском *bätalija* (*Rad* 197, 28).

§ 38. — Kops. *n*. — а) Иза слога са кратким низлазним акцентом: *ranno* S I 552, S II 1218, S II 1484, E 211, *ranna* S I 908, O 519 (12), *rannu* E 243 XXXII, O 519 (2), *ranne* O 502 (4), *rannice* O 546 (14), *ranni* (3 л. praes.) S I 1701, *ranniti* E 285 XXI, *rannio* E 308 LXXXVII, *rännivši* E 248 XL, *ganne* S I 1778, N 473, *plennes* S II 122*, *trunne* S II 122*, *trunnući* S II 122*, *trunnu* S II 66, *trunneñe* O 542 (91), O 543 (10), O 549 (23), *lanneta* E 232 X, *lanne* E 232 X, *vunna* S II 1006, O 497, *vunni* S I 163*, S II 2327, O 519 (12), *vunnom* O 519 (12), а према овим и *vunnata* гера O 508 (3), *vranne* S II 2076, E 207, E 208, *vrannu* E 207, *vranna* E 317 II, E 327 XXV, *sinne* E 247, *sinnu* E 247 XXXIX, *sinna* N 486, *Hunni* S II 3213.

б) Иза слога са старим кратким низлазним акцентом: *ispunnio* O 551 (31) *izpunniti* Pr 557, *izpunni* Pr 558, *ispunnimo* Pr 558, *zasinni* S II 167, *podpunna* S II 153, *podpunne* S II 65, *podpunno* S II 789, *napunniti* E 203, итд. Удвајање сугласвика *n* у овим случајевима је по аналогiji, према *punniti*, *punno* и сл. Тако је и у примерима: *podpunnostima* Pr 564 (10), *nadopunnivati* Pr 558, *obranñiti* (= обрånити) консонант *n* удвојен по аналогiji.

§ 39. Готово у једнаком броју и у истим положајима удваја kops. *r*. — а) Иза слога са кратким низлазним акцентом у књижевном говору: *gorri* (adv.) S II 14, 1315, 1319, E 188, *mirrom* S II 68, NS 648 (43), *mirre* S II 3476, *mirri* O 207 (8), *varrañe* S II 208, *varra* S II 430, S II 1062, S II 1068, *korra* E 317 XXV, *korru* S II 166*, *burra* S II 167*, E 192, *burre* (gen. sing.) P 357 I, N 483, а према овим и *burrovito* (бурóвито) O 536 (17), *virre* S II 3475, *virra* E 202, *torre* (може) E 209, E 223, *zorru* E 221, *urru* E 221, *parru* E 230 VI, E 269 LXXX, *parrom* E 235 XVI, O 540 (5), *parre* O 500 (31), *starre* E 239 XXIII, *jarre* E 245 XXXV, *jarretu* E 245 XXXV, *barra* E 316 I, *barru* E 316 I, *birrañu* O 497, *birrañe* O 497.

Није ми јасно зашто удваја *r* у речи (*h*)*arač* и онда када она на другом слогу има знак /: *harráč* E 213, E 222 (bis), *harráč* E 213 и *aráč* E 213.

б) Према акценту посавског говора удвојен је овај консонант иза кратког низлазног акцента у примерима: *privarri* S II 604, S II 1040, Pr 589 (68), *privarriti* S II 1083, Pr 572 (72), Pr 635 (41), *privarrite* Pr 636 (41), *privarrio* Pr 579 (45), *usparri* S II 167*, *košarre* E 187, *košarru*, *košarre*, *košarrom* E 187, *uzmirrite* NS 648 (43) *pu-starre* NS 654 (44), *bukarru* E 203, *bukarre* (gen. sing.) E 203.

§ 40. Kops. s удвојен је у овим речима: а) *missu* S I 397, S I 626, *jessen* S I 1742, *lissu* (љѣса) E 220, па и, у gen. plur. *lissā* O 532 (10), *lassice* E 322 XV, *rissa* P 365, *rissu* P 355 V, *sissaju* O 515 (4), *kosse* (bile *kosse*) E 326 XX, E 325 XXII.

б) Иза другог слога на коме је стари кратки низлазни акценат: *odkossa* (откос) S I 879, *orassi* E 333 XXXV, *prokassa* E 239 XXIII, *prisissa* (прѣсисати-прѣсишѣм) O 501 (16), *nebessā* P 385 X.

в) Овај консонант удваја још у примерима: *messare* (acc. plur.) E 202, *spassonošno* N 472 и *interessa* (B. њнтерес и интѣрес) N 483.

§ 41. Kops. p удваја само иза слога на коме је у књижевном говору кратки низлазни акценат: *skuppa* S II 189, S II 1215, *skuppe* S II 187, S II 667, *skuppi* S II 266, S II 1339, *skuppiš* S II 1373, *kuppi sino* S II 105, *kuppiti* NS 629, *luppiš* S II 122*, *luppu* E 268 LXVIII, E 316 I, P 360 I, *sappa* E 282, *zappunu* E 331 XXXII, *kappe* E 336 XLI, *truppot* P 556 X, *rippe* O 516 (6). — Према *kuppiti* има *nakuppi* S II 1902. — Није ми јасно зашто удваја *p* у *opprostio* E 250.

§ 42. Скоро у једнаком броју примера и у истом положају удвојен је kops. d: *raddo* S II 2506, *radda* E 192, *stadde* S II 951, *medda* E 204, *pridda* mnom E 270, *staddo* N 497, O 601, *stadda* O 497, O 530 (6), *staddu* O 497, NS 650 (44), *gadde* O 253 (3), *huddi* O 536 (17), *padde* Pr 503, *joddaŋe* NS 652 (44), *rodde* (gen. sing. од *rōd*) E 207, *hoddi* (3 л. praes.) E 238 XX, *viddi* E 247 XXXIX.

Иза другог слога само у примерима: *neraddo* S II 66, *imadde* E 233 XII, E 234 XIV, E 237 XIX, *posudde* (gen. sing. од *pōsuda*).

§ 43. Још у мањем броју примера удвојени су: *b*, *l*, *g*, *k*, *m*, *n*, *f*.

а) *babbe* E 239 XXIII, *babba* E 239 XXIII, *babbo* S I 1123, *sobbe* S I 1663, 1666, S II 984, S II 2:01, 2104, *sobbu* E 186, E 191, E 208 (више пута), *robbu* E 186, E 257, *žlibbu* E 194, *ribbu* E 203, *žabbom* E 224, E 225, *žabba* E 224, E 225, *slabbe* O 509 (4);

б) *vaŋŋa* S I 552, S I 878, E 194, E 203, *vaŋŋaš* N 487, *voŋŋa* E 214, *voŋŋe* E 215, *moŋŋaše* E 239 XLIV, *žēŋŋa* E 194, *žēŋŋe* E 243 XXXI, *boŋŋe* E 193, E 201, *boŋŋemu* E 232 XI, *raŋŋe* E 230 VI. — Тако и: *napoŋŋe* E 247, *najboŋŋe* и *vesēŋŋe* E XXII;

в) *vlagge* O 600 (2), *vlaggu* O 500 (2), O 503 (6), *pigge* O 518 (9), *sagge* O 501 (2), *saggu* O 502 (4), *sagga* O 503 (6), *šuggu* O 503 (6), *riggajući* Pr 639 (41);

- d) *hukkom* S II 167*, *hukke* П 501 (2), *zrakke* S II 167*, *žakke* E 187, E 220, *jekke* O 507 (2), *sokka* O 501 (2), *vikkom* Pr 639 (41);
- e) *jammom* S I 815, *jamma* O 505 (7), *kommandu* P 866 V, *šumme* O 536 (14), *simmenite žilice* O 518 (11), *simmeštem* O 530 (6);
- f) *jaññeta* E 238 XXII, *jaññe* E 232 XXII, *raññen* P 397 XX, P 434 VI, и *napuññen* Pr 568 (18);
- g) *uffañe* S I 231, S I 1379, *uffati* S I 1318 (више пута), *offuri usne* N 489, *groffa* S II 133*.
-

ДРУГИ ДЕО ФОНЕТИКА

Самогласници

ѡ

§ 44. Рељковић је из онога дела Славоније, западног дела (родно место Давор) у коме се данас говори *икавски*¹⁾. Ившић у својој студији (*Današnji posavski govor, Rad 196*, стр. 162—163) вели да на томе подручју има данас неколико сталних екавизама: *cěsta, jăstrěb, kđren, lěmat, -net* (на пр. *donět*), *oběcat, đbedvi, ozlědit, vretěno*. Често и *věce, věčnik*. Гдегде *železnica* место *želiznica, sěno* поред *sino* (у Мачковцу, Давору). Осим наведених речи говоре гдегде икавци *pre-* место *pri-* (< *prě*): *prearat, prětit, pějт, prepăli se* (Давор), *prěd, prěko* и др. Сталан је екавизам, каже Ившић, и у *dat.* и *loc. sing.* именица основа на *a*, гдегде и основа на *i*: (на) *livăde*, (на) *cěste*, (у) *mladoste* и др. Али за *e* у овим последњим примерима мисли да може стајати „*poradi -e* и *ŭ-* deklinaciji *i* и *konsonantskoj* deklinaciji (staroslov. *svekrъve, dьne*).“ Тако је, у овом правцу, према опису Ившићевом, данашње стање у говору Рељковићева краја. Јекавизама, као што се види, у њему данас нема.

§ 45. Код Рељковића међутим, поред икавизама — *икавизам* је главна црта његовога језика и није условљен никаквим нарочитим погодбама; видеће се то из примера које ћу наводити.

¹⁾ У средњем и највећем делу Славоније говори се данас *икавско-јекавски*: у дугим слоговима *ѡ = i*, а у кратким *ѡ = je*. У северноисточном делу и у дугим и у кратким слоговима *ѡ = e*. То је општа констатација, иначе и у одвојеним деловима има мешавине (*Rad 196*, стр. 131 и 162—175). — О пореклу становништва у Славонији и развиту говора у њој исп. Stjepan Pavičić, *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stojeću, Rad 222*, 194—269 и тамо наведену литературу.

ради других особина његовога језика — има доста не само екавских него и *јекавских* облика. Али неки јекавизми који се у његовим делима налазе несумњиво нису црта његовога говора (gen. plur. заменица и придева на *-ije*). Они су код њега књишки, узети из народне поезије или из дела писаца из јужних крајева. Књишког код Рељковића има и изван особине о којој говоримо.

§ 46. Изнећу сада све јекавске и екавске облике који се у његовим делима налазе.

а) *Јекавски облици*. — α) *ѣ* = *ije*: *sijeno* S II 167, E 278 IV, E 258, E 302, O 503, *sijena* E 278 IV, O 503 (више пута) *sijenu* E 258, *sijenom* Г 515 (4) — у граматици: *sijeno* 444, 453 поред *sino* 516 — *dijete* F 173, E 261 LXVI, E 262 (неколико пута) E 321, P 359 I. Чешће се ова реч налази у икавској форми: *dite* S I 171, 177, 190, E 220, P 406, Pr 558, *dicu* S I 299, *ditešce* S II 1030 — у граматици: *dite* 84 — *svijest* N S 645 (43), N S 647 (43), N S 653, N S 658; — *bijele* (po tebi se *bijele* gradovi) S II 13, *bijelo* (Tada svi troje počеше uzdisati čineći veliki plač i suze roneći niz lice *bijelo*) P 438 VIII, *bijeli* (bijeli kao ovce) N S 652 (44)¹⁾. Два прва примера потсећају на стихове из народне поезије. — *dviје* E 182 поред *dvi* E 341. У граматици има *pijetao* (написано *pietao*) 89.

β) Gen. plur. заменица и придева, које смо напред поменули, налазе се са наставком *-ije* (<ѣхъ- заменица тврних основа) ови: *ovije* fabula E 179, *ovije* događaja E 192, *ovije* ditiča E 249, *našije* neprijateља P 429 IV, *našije* dila N 460, *vašije* E 233, *mlogije* E 194, *dugije* E 199, *mudrije* N 466, P 352, *starije* E 480, E 210, *dobrije* E 226, P 415, N 474, ovaj svit jest *dobrije* pakao a *zlije* raj N 468, *slidečije* E 245, *zlatnije* S II 2313, *najlipšije* E 180, *drugije* E 192, 235, 266, *malenije* P 354, *velikije* P 323. Ни Ившић у својој студији о данашњем посавском говору ни Маретић у својој студији о језику славонских писаца 18 века (*Rad 180*) оваквих облик не износе.

γ) *ѣ* = *je* само у примерима: *zbjegovih* (po *zbjegovih* i štokakvih *lukah*) S II 170, *sjedete* S II 1975, *sjedu* S II 2117. Код овога глагола *ѣ* у презенатској основи стоји према *ѣ* у инфинитивној основи (праслов. *sěsti—sędq*). У граматици има *pjesnikah* V.

б) *Екавски облици*. — а) *obećate* S I 51, *obećao* S II 70*, *obećање* S II 931, *obeća* P 412 итд. поред *obiće* E 304, *obićaje* N 483 (в. ниже) *obedio* (слаже се са *uredio*) S II 2334, *bedu* (-*redu*) Pr 603, *zameri*

¹⁾ Говорехи о акценту ^ Рељковић у својој граматици поред осталог вели: „Circumflexus... služi nam za rastaviti jednu rič od druge, koje su jednake, na pr. *bio, bila, bilo* — adjectivum, albus, weis, ā *bio bila, bilo* verbum auxiliare.“ Стр. 26.

(-numeri) S II 2260, *primer* E 228 III, Gr 242, *vreteno* S II 1015, *obe* S I 1663, S I 1666, S II 2101, S II 131*, O 506 (8) поред *obidvi* S I 731, *obidve* E 252, P 374 V, P 432 III, O 550 (26) итд. У граматички има: *ren* 400 поред *rin* 442, *lepak* 405, *zenica* 409.

§ 47. Глагол *jesti* и облике од њега пише у екавском и икавском облику: *jesti* E 255 LIV, E 270, E 271 итд., *jisti* S II 1645, E 179, N S 614. Први је облик чешћи. Тако има *jedem* E 287 IV поред *jidem* E 233 XII, *jideš* E 233 XII, *jede* E 278 поред *jide* N 474, N S 623, *jidemo* S II 1647, *jidete* E 194, *jidu* S I 850, *jedući* E 262 поред *jidući* E 201, *jio* S II 1662 поред *jeo* P 328. — Кад је сложен: *pojesti* P 383 IX, P 403, P 408 поред *pojisti* E 183, N S 655, *pojedem* E 284, *pojede* E 270 поред *pojide* E 183, *pojidemo* N S 613, *pojideš* S I 638, *pojedu* S I 1583 поред *pojidu* S I 1019, P 351, *pojidoše* E 183, *pojili* E 201 поред *pojeli* E 183; — *ujesti* E 304, *ujede* S I 321, E 224 итд. поред *ujisti* E 304, *ujideš* E 239, *ujide* S II 483, *ujio* N S 616, *ujila* E 221; — *izisti* E 326 XXIV, *izjide*¹⁾ O 542 (9), *izila* E 311 поред *izjede* E 251, *izjedemo* E 267; — *najide* N 477 поред *najedavši* E 291. — Именице: *jelo* E 339, P 408 I поред *jilo* S II 1662, E 201 итд. *jezbina* E 235 XVI поред *jizbinom* E 196, *jistvinā* N S 655 (44), *jideŋe* N 470*).

Како поступа с глаголима на *-net* в. § 159.

§ 48. Префикс *pre* (*prě-*) час пише у икавском облику час у екавском; у икавском облику ипак чешће: *prepade* E 183, E 229 IV (више пута), *prepadu se* E 288, *prepasti* E 194, *prepadoše* E 213 поред: *prípade* S II 1837, *prípadoše* S II 1671, *prípao* S II 168**, P 431 III, *prípala* E 304. *prípasti* E 225 XV, N 467, *prípada* Pr 568; — *prenočiti* E 245 поред *prinočiti* P 458 I, P 453 IV, *prinočio* E 310; — *prevari* E 198 (више пута), *prevariti* P 407 XXVI поред: *privari* S II 1038, *privariti* S II 1083, E 256 LIV, *privario* E 188, *privarila* E 227, *privarena* P 362 III; — *prestaneš* S II 3493, *prestati* P 426 I поред: *pristati* P 376, *pristade* E 338; — *presiče* P 388 XIII; — *prevrtati* E 240 поред *privrne* S II 1856, *privrćući* S II 168*, *privrnuti* O 513 (12); — *pregrizem* E 243, *pregrizavši* E 246, *pregristi* поред *prigristi* E 273 XCI, *prebi* P 435, *pribiven* N S 629.

У неким глаголима има само *e*, а у неким *i*: *prekopaše* Б 249, *prekopasmo* E 249, *pregoriti* П 423, *previti* E 287, *prerizati* E 273,

¹⁾ Маретић у својој студији вели: „Ne palazi se (код славонских писаца) ni *izjesti* ni *izjisti*, nego *izisti*, *izidem*, *izili*“ (*Rad* 180, 150).

²⁾ Матић врло често нотира да је Рељковић ове облике најпре писао у екавском облику, па је после исправљао и писао у икавском.

prerizan N S 639, *prekršiti* E 287, *pregibati* E 345, *pregone* P 362, *presilo* S I 1500; — *pristupi* S II 1756, *prigledajući* E 410, *prigledati* E 210, *prigledaše* E 187, *prinemogao* P 442 II, *pristrašeni* S II 167**, *pristrašiti* E 338, *pristraše* E 448, *primetnuti* N 465, *priplivati* P 385, *priokrenuti* P 414 V, *pricipiti* O 541, *prići* (прећи) E 217, *prikrstiti* S I 176, *priporučiti* E 182 итд.

Поменућу овде да у глаголу *primorati* редовно пише *pre-*: *premorаше* E 212, *premorala* P 452 IX, *premorati* P 450 итд.

Неки особити појави

§ 49. а) Рељковић употребљава облике: *prije* (*najprije*), *pri* (*najpri*), *poslije* (*najposlije*), *posli* (*najposli*). Облик *prije* налази се и у стиху и у прози (око 85 пута), *najprije* (и у стиху и у прози) око 20 пута, а *pri* и *najpri* само у стиху — 6-7 пута; облике *posli* и *najposli* употребљава поред *poslije* и *najposlije* и у стиху и у прози (*poslije* око 90 пута, *posli* 70; *najposlije* око 40 пута, а *najposli* 45 пута). — Облици *pri* (*najpri*), *posli* (*najposli*) могу се сматрати за праве икавизме, али и облици *prije* (*najprije*) *poslije* (*najposlije*) нису само јекавизми, него јекавизми и икавизми у исто време, јер ђ испред консонанта *j* у икавском даје вокал *i* као и у јекавском говору. Овде ја прихватам мишљење А. Мусића, који тумачи *prije* и *poslije* у нашем језику на овај начин¹⁾. Он сматра да је *poslě*, *ne* од „adverbijalizirane imenice“, од које би био компаратив *poslěžde*²⁾, још у прасрпскохрватском начињен компаратив **poslěje*, који је сачуван у јекавском и икавском *poslije* (јекавско *pošlje* и икавско *posli* је сачувани позитив). Због истог значења *poslěđь* (-ь) и *poslěje* (по Мусићу) могао се схватити облик **poslěje* и за компаратив од *poslěđь* (-ь). Према схватању облика *poslěje* од *poslěđь* (-ь) и *poslid* могао се образовати компаратив *prěje* од *prěđь* (-ь)³⁾. Тако је и облик *prije* облик и јекавски и икавски као *poslije*. За облике: *prě* и *pri* Мусић вели да су постали по угледу на екавско **posed* и *posle*, икавско **poslid* и *posli*, то јест када је нестало облика **posed* и **poslid* остало је *posle* и *posli*, па је од екавског *prěđ*, икавског *prid* образовано *prě* и *pri* (Дужина је на *ě* и *i* из *prěđ*, *prid* — у јекавском *prijed*). Облици, дакле, *prije*, *prě*, *pri* постали су, по Мусићу, према *poslije*, *posle*, *posli*.

¹⁾ А. Мусић, *Prije i poslije*. ЈФ IV, 151—163.

²⁾ Облик *poslěđь* или *poslěđь* по Мусићу је адвербијализирани облик именице постале од именице *slěđь* или *slěđь*.

³⁾ -*đь* (-ь) у *prěđь* (-ь) стоји према *poslěđь* (-ь).

b) Речи: *koren* (са етимолошким *e*, али већ у првим споменицима нашим *корѣнь*), *jastreb* (= *јастрабъ*, у јужним говорима *јаструјеб*), *bolest* (са етимолошким *e*, али у икавским говорима често *bolist*) пише редовно у екавском облику: *koren* S II 76, S II 2070, O 553, *ukoreni* S II 2281, *iskorenut* S I 66; — *jastreb* E 409, *jastreba* E 309; — *bolest* O 545, *bolesti* O 508 итд.

с) Речи: *jelen* (праслов. *jelenь*), *jasen* (праслов. *jasenь*) редовно пише у икавској форми: *jelin* E 258, *jelina* E 301 итд., *jasin*, *jasina* E 286'.

d) У стиху има *sreca* (-*treća*) S I 520 иначе редовно *srića*.

e) Именице *treba*, *potreba* пише стално: *triba* S II 1725, E 212, *potriba* S II 1726, а поред *tribuješ* S II 1591, *tribuje* O 493 итд. има *trebuje* E 271, *potrebujem* E 186, E 192.

ф) Забележио сам *primda* S I 64. а другде редовно *premda* S I 275, S II 163, O 508.

g) У граматици, у предговору, има *prim*, а у делима увек *prem* S II 256, P 470, *akoprem* E 218, E 199, *prem* ако S II 163 (руски *прямъ*).

h) Рељковић редовно пише *prez* S I 537, 1510 итд., *prezposlen* S II 1908, *prezgrišan* S II 352 итд., али у *prez* вокал *e* није рефлекс *ѣ*, него је ту *e* према *bez*, који је контаминацијом са *bez* дао *brez*, па после *prez*.

§ 50. Најзад овде морам поменути да је Рељковић у другом издању Сатира унео и познату народну песму „Диоба Јакшића“, која се налази у другој књизи Вукових Народних пјесама, стр. 633—637, са насловом „Јакшићи кушају љубе“. У напомени Вук каже: „Ова је пјесма штампана у Сатиру Рељковића, али сам је слушао у народу нашем, особито од једнога момчета из Ужичке нахије, од кога сам је овамо преписао.“ Код Рељковића се у овој песми налазе и икавизми поред јекавизама, а и у другом понечем не слаже се с Вуковом. Варијанте овде нећу наводити, јер је то учинио М. Murko: *Pramen národní písně „Jakšiči zkoušejí ženy“ ve sbírce Vuka Karadžiće. Sborník prací věnovaných prof. Dru Janu Máchalovi*, стр. 329—335.

Вокали у неким речима

§ 51. У нашим речима. — а) Реч *vrabac* код Рељковића се налази редовно с вокалом *e* у основи: *vrebac* C 319 VI, P 359 I, *vrebca* E 319 VI, P 383 IX, Gr 404, *vrebče* E 319 VI, *vrebci* P 383 IX. Ово је једна од оних речи које се налазе у многим споменицима и дијалектима нашим у којима се место нама данас обичних

вокала налазе други: *гроб-греб, пепел-поиел, крести-крести, расти-рести*. Такве речи данас се сматрају обично за дублете. Код речи *вбрац* имамо *e : a* (*verb- : *vorb- > vre- : vra-). Напомињем овде да Рељковић има: *grob* N 471, *krasti* N S 630, *raste* E 193. У говору Рељковићева краја ово је — употреба облика *vrebac* — несумњиво чакавизам.¹⁾

b) Према књижевном *jadañe, jadajući* има код Рељковића: *jodañe (jodañe i tužni plač Jefremov)* N S 652 (44), *jodajući (s uzdi- sañem i jodajući ñemu odgovori)* E 262 LXVI. Овакви су примери забележени још код два славонска писца, Великановића и Пешталића. Код првога *jodañu*, а код другога *jodañem* и два пута *jodañu*. У речнику Југославенске академије, где су ови примери наведени, каже се: „*jodañe*, n. jaukañe, kao da je verbalni supstantiv od glagola *jodati*, kojemu nema potvrde i ваља да postaje od *jo*; na ñem *iodeln* ne treba pomisliti.“

c) У граматичици има *dano* (= dno) 440 а. Вокал *a* стоји, по моме мишљењу, према деминутиву *dance*.²⁾

d) Прасловенскога је порекла *e* у придевима: *sunčena* O 545 (12) поред *sunčani* O 528 (4), *koporљena* O 511, *zemљeni* E 170, E 220. У граматичици: *pušćeni* 428, 552, *sabљeni* 428, *sabљeno* 452, *vošćena* (svića) 418, *novčena* 422, *srđčena* 427, *zemљena* 439. За чакавизам треба сматрати и ове облике код Рељковића.³⁾

e) Према књижевном *utvara* има Рељковић *utvora* E 192.

f) Нејасно ми је *o* у прилогу *stobokonce* O 533 (*stlb-вок. l).

§ 52. У *шуђим речима*. Њих је мало са измењеним вокалом у основи или наставку, јер их Рељковић најчешће оставља у оном гласовном облику који имају у језику из којег су узете.⁴⁾ Измењен вокал имају ове: *polača* (тал. palazzo лат. palatium) P 349, *polaču* E 247, *polače* P 356, P 453 X поред *palače* P 457 X, *mos* (нем. Maas)—мера O 550, *baguda* (тал. bago и baso)—свилена буба S II 2279, *bogažja* (фр. bagage) P 367 V, *bukara* (тал. boccale) S II 2111, E 203, *škatula* (тал. scatola) P 354, P 367, *skula* (лат. schola) S I 23, S II 264 често, *skular* E 200, *štrof* (die Strafe) IX, *rajtaru*

¹⁾ Ившић вели да се у целој Славонији говори *vrebac* (*Rad* 196, 180). О овој речи (вребач) и речима: *крести, рести* в. М. Rešetar, *Primorski leksionari XV vijeka. Rad* 134, 100. Исп. још А. Vaillant *La langue de Dominko Zlatarić*, стр. 247 и 254.

²⁾ У Посавини се често говори *dano* (*Rad* 196, 175).

³⁾ У Славонији се данас говоре овакви придеви. Ившић наводи: *zemљeni, vošćena, srčeniца* (*Rad* 196, 181—182).

⁴⁾ в. на крају „Лексичка грађа“.

(der Reiter) E 353, *remeta* (грч. ῥημίτης) — пустињак P 384 IX, P 398 XX, *obrstar* (нем. Obrst, Obrster) S II 2249, P 410 поред *obrster* S II 135, *obrstera* N S 614, *meštar* (мац. mester, нем. Meister < лат. magister) S I 495, *majur* (мац. major, нем. Meier, Meierhof) E 182, *mandula* (тал. млет. mandola нем. Mandel) E 185, *kopun* (тал. carponne) E 310 VII, *drakun* (тал. dracone) E 289, *duplir* (тал. doppiere) — велика свећа P 350, *tañur* (тал. taliere) S II 3226, P 349, *tišlar* (der Tischler) P 373 V, P 452, *cedula* (лат. schedula, тал. cedola мац. cédula) S II 122, *zobun* (тал. giulbone) S II 1885, *pavun* (тал. pavone) E 283, *ocet* (лат. acetum) E 200, *taľuge* (из алб. tevl'igu') E 201 LXVI, *lotarija* (нем. (фр.) loterie) Pr 579 (45), *korizme* (quaresima) S I 1328.

Непостојано а код предлога и код глаголских предметака.

§ 53. С гледишта порекла дужих облика неких предлога и глаголских предметака очекивали бисмо да се они у нашем језику употребљавају само испред речи у којима је иза почетног консонанта полуглас испао, а краћи у свим другим положајима. Такве консеквентности у употреби ових облика, као што је познато, нема ни у савременом језику — књижевном и народном — ни код наших старих писаца. Краћи се облик употребљава, не у свим случајевима наравно, и тамо где би требало да се употреби дужи облик и обрнуто, или се уз исту реч час употребљава дужи облик час краћи.²⁾ Шта више нашем данашњем језичком осећању изгледа необична употреба неког дужег облика и у положају у коме је по својој пореклу оправдана, а тако исто и краћег облика.

У овој тачки ја ћу изнети све оно што у овој правци претставља необичност и у савременом књижевном говору реткост.

а) Правило је нашег књижевног језика да се облик *ка* употребљава пред речима које се отпочињу гласом *к* или њему сличним: *ка кући*, *ка граду* и сл. — Рељковић има *k Ksantu* E 196, E 201.³⁾

б) Предлог *с* кад се налази испред речи са консонантом *с* у почетку или гласом сличним њему, у колико се у таквом положају не губи — стварно се не губи, већ стапа с идућим консонантом који тим постаје дуг (в. ниже) обично гласи *sa*: *sa sviju strana* P 358, *sa svim* E 262, *sa strahom* P 359, *sa zemľom* O 354, *sa žabom* E 225 итд.

¹⁾ Х. Барих, *Словенске етимологије. Прил. I*, 231—227.

²⁾ М. Rešetar, *Les semi-voyelles dans les formes à prefixes en slave méridional*. RESI III, 205—220. Исп. још А. Vaillant, оп. с. 172—182.

³⁾ Маретић вели да се код славонских писаца, а тако и код далматинских 18 века не налази облик *ка* ни испред задњенепчаника (*Rad 180*, 149 и *Rad 209*, 178).

Испред *s*, *š*, *ž* има краћи облик само у примерима: *s svojima* Е 194, *s ženom* S I 1366, *s ždralom* Е 308, *s časti* С 362 III.¹⁾

с) Дужи облик предлога *od* Рељковић је употребно у примерима: *oda sna* S I 1197, Е 184, *oda zla* S I 1406, S II 1724, 1802, 1871, Е 286 XXV, N 456, *oda šta* S II 2434, Е 264 LXX, P 371 III, N S 640 (40^a).

д) Облик *iza* у примерима: *iza šta* (da ništa ne učinimo, *iza šta* ne moremo kakvegod hasne imati) Е 334 XXXVII, *iza sna* (probudivši se kakono *iza sna*) P 370 II.

е) Свега се два пута налази облик *kroza*: *kroza što* Е 202, Pr 560.²⁾

§ 54. У префиксима. — Доста је велики број сложених глагола у којима има вокал *a* у положају у коме га у данашњем књижевном говору нема: *izaklaše* Е 265 LXXII, Е 285 XXIII, Е 287 XXVII, *izaklani* Е 265 LXXII, *izaklavši* га Е 277 I, *izapsovan* бише Е 253 L, *izapraће* О 515 (3), О 515 (4), *sadružuje* Pr 597, *satvorlo* S I 405, *satvori* S I 1195, *obazirajući se* Е 267 поред *obzirajući se* О 516 (6), *salazimo* Е 258 XX, *sadiruju* О 502 (4), *razalije* О 548 (19), *odavi* S I 907, *satare* Е 332 XXXII, *sataru* S II 168.⁴⁾

Примери *izbere* S II 150, *sbija* Pr 602 у књижевном говору су обичнији са вокалом *a*.

Особит је пример *savišje* О 515 (3), *savišjeg* О 542 (8), *savišjoj* О 543 (10^b).

Непостојано *a* развило се прво у затвореном слогу, одакле се преноси и испред свака два сугласника, па из таког положаја и у отворене слоге (в. А. Белић, *О писању с и са у нашем језику*. ЈФ VIII, 142—145).

Контраховани вокали

§ 55. Примера за овај појав нашега језика мало је у језику Рељковићеву.

а) *-ao* > *o*: *došo* S I 467, Е 226 и компаративној свези *kao*: *oni* вјују *ko* i други *vuci*, а орлују *ko* *romatni Turci* S I 307—8, *krajevica*

¹⁾ Овакви су примери чести и код других славонских писаца, а тако и код далматинских писаца 18 века (*Rad 180*, 149 и *Rad 209*, 178).

²⁾ Овакав је облик чест и код других славонских писаца, а тако и код далматинских писаца 18 века (*Rad 180*, 149 и *Rad*, 209, 179).

³⁾ Маретић вели: „Nijedne potvrde nijesam našao za *kroza*, *nada*, *ntza*... (*Rad 180*, 150) — И код далматинских писаца нема облика *kroza* (*Rad 209*, 179).

⁴⁾ Оваких примера има и код других писаца славонских, а тако и код далматинских писаца 18 века (*Rad 180*, 150 и *Rad 209*, 179).

⁵⁾ Код Вука се налази облик *saviше*. Налази се и код Златарића. Исп. А. Vaillant, op. c. 176.

ko sveca slaviti S I 442, *događa se tebi ko i њему* S I 1388, *i nogama ko robiņu gaziš* S I 1412.

b) *-ojo > o: kom se hrani i junak i ptica* S II 70, *s kom si se zakleo* S II 2473.

c) *-oe > o: dvoga* O 522, *obodvo* S I 1240, S I 1652 поред *obodvoje* S I 268, E 200, E 225 итд. Има и оваквих примера: *obodvojga* E 280, *obodvom* O 520 (14). Ја мислим да је вокал *o* у првом слогу (у *obodvo*, *obodvom*) постао после контракције *oe* у другом слогу, да је настао асимилацијом према контрахованом другом вокалу *o*,

d) Рељковић пише: *mojega-moga, tvojega-tvoga, svojega-svoga, kojega-koga, mojemu-motu, tvojemu-tvomu, svojemu-svomu, kojemu-komu* готово у подједнакој мери, али облици: *moga-motu, tvoga-tvomu* итд. не морају бити контраховани, него образовани према *toga-tomu*.

e) Пошто је пропуштен консонант *j* сажета су два *i* у примеру *historice* E 332 XXXII.

f) Овде бележим и овакве примере, који се налазе само у стиху: *u've* S I 70, S II 234, *u'no* S I 1892, S II 160, *na'nom* S I 1328, *na'vom* S II 3272, S II 3492. Ја мислим да и у овим примерима имамо контракцију, а не губљене вокала *o*, и да из оваквих случајева настају примери: *s'vim, s'nim* и сл.¹⁾

Изостављени и скраћени вокали

§ 56. У прози готово нема речи у којима би неки вокал био изостављен док у стиховима има доста примера зато.

a) Вокал *i* изостављен је у облицима императива: *pristan'* S 310, *drž'* S I 730, S II 715, *govor'* S II 2835, *ustan'* S II 3365 *hodmo* S II 1181;

b) У *dat.* и *loc.* заменица *ja, ti, se: men'* S I 568, S II 738, *teb'* S I 636, S I 678, S I 681, S II 1330, *seb'* S I 1518, S II 552, S II 1916, *ne vaļa t'* S I 1335, *što t' se vidi* S I 1634;

c) У речцама: *li, niti, ali (jali)* је *l'* S I 125, *ako l'* S I 1443, је *l' dobro* (проза) S I 62, *vidi l'* S I 47; *nit'* S I 364, S I 528, S II 1491; *al* S I 21, 50, 121 итд.; *jal* S I 1440, 1708, S II 192 итд.

d) У заменици *koji: koj'* S I 770, F 173;

e) У предлога *poradi, zaradi: zarad* S I 655, *porad* Pr 549.

¹⁾ У данашњем посавском говору често се говори: *vāj m. ovaj, vi m. ovi, ni m. oni* (Rad 196, 188) и *s'vim, s'nim* место: *s ovim* и *s onim* (Rad 196, 189).

f) Место *bi* има *b'*: *nešto b'* S II 1008, *činilo b' se* S II 2511. Унутра речи изостављен је вокал *i* у примерима: *vid'li* S I 654, *histor'ja* S I 1890, *b'jena* S I 1530.

g) Вокал *o* изостављен је у речима: *ovak'* S I 630, *kolik'* F 173, *kak'* S I 1358, S II 1754, *sam'* S I 867, *nut* (= *nuto*) S I 971; — *od'nud* S I 317, S I 531, S I 577, S II 1067, S II 1195, *od 'nog* S II 2244, *od 'vud* S II 3160.

h) Вокал *e* у *se*: *što s'* S I 1744.

§ 57. Предлог *među* гласи *med* (*izmed*), а врло ретко *među*: *med žene side* S I 737, *vaļa metnut... ņu med kumu i med diverušu* S I 1087, *med živine* S I 1363, *med vami* S II 86, *med nami* S II 733, *med sobom* S II 2960, E 183, P 401, Pr 579, *med ņima* E 188, E 244, *med ovce* E 214, *izmed živina* S I 1263, *izmed žena* S II 1022, *izmed ovih* S II 3267, *izmed kameņa* O 602 итд. У два три случаја *među*: *među tobom* S I 1267, *među vami* S II 1588, *među sobom* S II 2985 и увек овако када је у вези са *to*: *međuto* S I 57, S II 3171, N S 638 итд.¹⁾

§ 58. У негативном облицима глагола *imati* често је редуциран вокал *i* у консонант *j*: *nejmaš* S I 96, Pr 587 поред *ne imaš* E 205, P 398, N S 643, *nejma* S I 585, S I 600, Pr 603 (стих), S II 163 (проза), O 534, Pr 574 итд. поред *ne ima* S II VI, S II 163*, E 205 итд. *nejmato* Pr 581, *nejmaju* S II 3194 поред *ne imaju* N S 617. У прози су чешћи примери са нескраћеним вокалом *i*.²⁾

Покрешни гласови

§ 59. Покретност гласова огледа се у нашем језику код прилога, свеза, неким облицима заменица и придева, а у старом језику каткада и у облицима именица и глагола (код дубровачких писаца на пр.: *s molbome*, *veme* (1 л. sing. praes.), *dame* и сл. Данас

¹⁾ За облик *med* проф. Белић сматра да је постао по аналогји у крајевима где је *među* гласило *теју*, *теј*.

²⁾ Матић у напомени испод текста, стр. 6., вели: „У S I и S II *vidi se* по броју slogova у стиху, да ли *i* од глагола *imati* с negacijom *vaļa* читати као посебан slog или *ne*, па је према читању транскрибирано у овом издању: *nejmate* или *ne imate*, *nejma* или *ne ima* итд. Сам Relković у S I пише увјек *i* (*neima*, *neimade*, *neimam* итд.), а у S II његово писање одговара редовно читању, те се пише *i*, гдје се то slovo према стиху има читати као посебан slog, а иначе *j*. У прози, гдје се ни по чему не може одредити број slogova, држао сам се писања Relkovićева и према тому транскрибирао *i* или *j*. У V се редовно пише *i* (и иначе *i* мјесто *j*), а у каснијим дјелима се чеће наде *j*.”

се у нашој науци зна да су сви ови појави морфолошке природе.¹⁾ — У савременом језику код неких речи (прилога) готово су у подједнакој употреби и дужи и краћи облици (*кад-а, тад-а*), а код других речи (свеза, заменица, придева — код заменица и придева особито у *instr. sing.*) дужи се облици осећају као архаизми: *дока, пака, јере, с шиме, с једнине* и сл. Код Рељковића има облика, ове врсте, не само ретких у књижевном говору, него и таквих који се никако у том облику не употребљавају.

а) *Прилози: prija* (слаже се с *Lucija*) S II 1086, *takija*:²⁾ пак га *čovik takija uvridi* (одмах) S II 1755, *Dok on ču, da mu je brat s vojske došao, takija otide k њему* Gr 330 (поред *taki* Gr 240), *smetavša* (место *smetavši*) E 252 LXVI.³⁾

У изнетим примерима *a* стоји према облицима: *sada, tada* и сл. — У стиху се налази: *ond'* S I 264.

Адверб *sasvim* код Рељковића обично гласи *sasvime*: да је *uzorit sasvime* E 192, али му *sasvime* не оprostи E 200, *kada sasvime видише* E 238 итд. — И адверб *već* обично *veće*: *šuti veće* E 193, ја *veće vidim* E 228 III, *zaboravila da je pitala veće* P 402 XXIII, она *veće* nije паша N S 622 (22) итд. — Поред облика *uvik* има и *uvike* S I 81.

б) *Свезе: teke* S II 1892, *pako* (navlastito *pako* od oraņa) S I 1768, *jere* S I 624.

в) *Заменице и придеви.* — а) Наводим најпре *instr. sing.* са *e* на крају, јер су такви облици, као што је речено, у савременом књижевном говору ретки: *s ovime* E 194, ми *čemo rogan ovime ražijem ubiti* E 239 XXIII, *s onime* E 269, *kime* P 359 I, *s kime* P 404 XXV, *prid kime* N 465, *s jednime* E 191, *za jednime* E 302 LXXI, ми смо *ganuti jednome zlom čudju* P 419 VIII, *jedan prid drugime* E 271, са *zlime* P 430 III. Вокал *e* развијен је у изнетим примерима под утицајем додавања партикуле *ре, р* (< же, жь).⁴⁾

¹⁾ А. Белић, *Прилозици историји словенских језика. Глас LXII*, 199—215.

— У облицима као: *мноме, шиме* и сл. сматрали су неки да глас *e* настаје од *ь* на коме је био акценат (А. Белић, *Прилозици, историји словенских језика, Глас LXII*, 199—215).

²⁾ Прилог *takija* говори се и данас у Посавини (*Rad 196*, 189),

³⁾ У данашњем говору пишчева краја говоре се партиципи садашњег времена: *идуца* (м. *idući*), *вадуца* (м. *vadeći*) и партиципи прошлог времена: *рекавша* (м. *rekavši*, *сретавша* (м. *sretavši*) итд. (*Rad 196*, 189).

⁴⁾ *Глас LXII*, 199—215.

b) За *dat.* и *loc. sing.* употребљава и дуже и краће облике (облике без или са вокалом *u* или *e* на крају, § 138): *kom, svakom, velikom, onom, dobrom* и сл.; *velikomu, svomu, tvomu, drugomu* и др.; *svome, tvome, jednome* итд. Покретност вокала *u* (*y*) у овим облицима настала је у оно време (од XIV—XV в.) када је у заменичкој и придевској промени настало мешање *dat.* и *loc.* за мушки род према именичкој промени. Тада су та два падежа добили по два облика, краћи (стари локатив) и дужи (стари датив) на пр. *tomu-tom*. Форма *tom* престављала се као основна, а вокал *u* (*u*) осетио се као покретни вокал. Вокал *e* у овим облицима води порекло од партикуле *pe*, (*рь*), јер се *e* додавало облицима који су се завршавали сугласником.

О облицима заменица и придева за *gen.* и *acc. plur.* в. § 138.

Сугласници

§ 60. У свима делима Рељковићевим не налази се више од две речи са гласом *j* од прасловенског *dj*. Те речи су *gospođa* и *takođe*. Прва се редовно налази са *j*, док се друга чешће јавља са *d*, него са *j*: *gospoja* S I 767, N S 612, *gospoји* S I 771, *gospojo* E 192, P 411 III, *gospoje* E 256, *gospojine* E 192; *takoјer* O 504 (7), Pг 558, N S 648 (43) поред *također* E 192, P 423 итд.

И у савременом говору Рељковићева краја чују се извесне речи са *j* од прасловенског *dj*. Ившић наводи: *mlāji* (*Davor* — место у коме се Рељковић родио), *tuји* (*Dolina*), *viјat* (место *vidat-Strizivojna*). Ово је чакавска (и западно кајкавска) црта у тим говорима која се огледа и у језику Рељковићеву. Зато је сигуран пример *takoјer*, и да не узимамо у обзир *gospoja*, која се реч тако говори и у штокавским говорима у којима нема никаквих чакавских црта.¹⁾

Сугласник *h* (*x*)

§ 61. Рељковић је овај глас *знао*²⁾, али га није изговарао. Докази су нам зато ови: 1. што га нема у многим речима и облицима у којима му је место, 2. што га је често писао онде где не треба³⁾. За прво се може навести доста примера: *trbu* S I 167,

¹⁾ Маретић у својој студији о језику славоњских писаца не износи ни један пример са *j*, док из дела далматинских писаца 18 века наводи их повећи број, а за реч *gospođa* каже да увек гласи *gospoja* (*Rad* 209, 190).

²⁾ У својој граматици Рељковић каже: „H, ha ... izgovara se i zlamenuje staro *hir*, to jest: ha, he, hi, ho, hu, na пр.: *kuhač kuha od kruha juhu*“ (*Gr* 12).

³⁾ Матић наводи овакве примере: *hichi* (iči), *griaho* (grijaо), *poieho* (pojeо), *iha* (tija = ča), *hroniti* (roniti) итд. Исп. увод, стр. XXXVI.

ladu S I 893, *ladim* S I 57, *siroma* E 264, *rast* S II 3393, *roma* P 395 X, *diañe* O 547, *drtañe* O 548, *sanuti* S II 3008 итд. У 1 лицу sing. аориста и 3 лицу plur. имперфекта нема га готово никада (в. § 158. и 160.). Не налази се често ни у gen. plur. заменица и придева: *takovi* (= *takovih*) S I 1045, *svoji* P 359, *oni prvi* O 535, *lipi* E 193, *drugi* P 366 V итд.

Што се налазе примери: *hoditi* S I 3, *hoće* S I 101, *hañine* S I 283, *grihota* S I 390, *hrane* (3 л. plur. praes.) S I 602, *snaha* S I 703, *ruho* S I 985, *grohotom* E 189, *suho* P 355, *gluhoća* E 226, *kruha* E 248, *uho* E 312, *grah* P 388 XIII; — *hambar* P 371 IV, *duhar* E 227 I, *kuhač* E 239 XXII, *hekser* E 248 XL итд. биће то, што каже Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa* (стр. 354) „samo pogodeno, kako čovjek u opće iza nekoliko pogrješaka može pogoditi istinu.“¹⁾

§ 62. Група *hv = f* у примерима: *prifati* S I 517, *ufaćeñe* P 365 IV, *profali* P 366 итд.

§ 63. Група *ht = kt* у примерима: *ktio* S I 69, *ne kti* S I 798, E 199, *ktijući* S II 122*, *ktijaše* E 180, *zaktivañe* E 212, *zaktiva* E 222, *zoktivaš* N S 638 итд.

Сугласник *j*

§ 64. Поменуо сам у § 2. да и Рељковић као и други наши стари писци²⁾ овај глас често није писао у положајима као³⁾: *koī* (= *koji*), *nie* (= *nije*), *poslie* (= *poslije*), и *Slavony* (= у Slavoniji), *najmily* (= *najmiliji*) итд. Нема сумње да неписање *j* у оваквим положајима стоји у вези са изговором, тј. са природом нашега *j*. У свима говорима нашим — изузев чакавских у којима се каткада развија једно врло фрикативно, јако *j* — оно је слабо (*i*) тако да се између палаталних вокала а особито испред вокала *i* готово и не чује. Матић је, следејући другима, у наведеним и сличним речима писао *j*. У питање да ли је то оправдано или не ја се овде нећу упуштати. Упућујем читаоца на Решетарову рецензију Керблеоровог издања Гундулићевих дела (*Slavia II*, 138—153), где се говори и о овоме питању.

Примера у којима би овај глас био изостављен у другим положајима код Рељковића нема (сем у случајевима сажимања

¹⁾ Ивишић вели да гласа *h* нема на подручју посавскога говора (*Rad 196*, 198).

²⁾ Маретић, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, 356—357.

³⁾ Примере наводим из нетранскрибованог текста и материјала изнетог у напоменама (в. § 3.).

в. § 5.). Напротив, он га пише у више случајева у којима за њ не зна савремени књижевни језик. Ти су случајеви ови:

а) У компаративу (суперлативу) придева: *jačji* E 269 LXXXI, P 369 II, *jačja* E 302 LXX, *jačje* P 378 VII, *jačjemu* E 240 XXV, *pričja* E 265 LXII, *pričje* Pr 565 (13), *najpričje* E 184, *višje* S I 286, E 183, E 202, *najvišje* S I 1085, *povišje* S II 2222, *najvišjega* S II 167**, *višjemu* E 218, *bržje* S I 795, E 217, P 390 XIV, *najbržje* E 217, *najdražja* E 220, *dražje* E 254 LII, *najtežje* Pr 574 (33), *bližje* E 239 XIII, *najbližje* N S 626 (35), *najbližjeg* E 217, *frižje* O 519, *gorji* S I 306, *gorju* E 230.

Овако и *starji* м. *stariji*: *starji* O 512 (10), *starja* S II 2785, *starjemu* S I 6, *najstarji* S II 2222, Pr 582 (51), *najstarjega* P 412 IV, *starje* O 509. Ретко има: *starijega* S II 205, E 291 XXXVII. У свима изнетим примерима Рељковић је изговарао глас *j*¹).

Према изнетим компаративима пише *j* и иза гласа *ć*, где га, без сумње, није изговарао: *večje* S I 68, *večji* E 180, E 232 X, *većju* S II 2772, *večjega* S I 282, E 216, *večjeg* S II 157, *največji* S II 2175, *največjeg* S II 132, *največjim* S II 122*, *največjem* S II 164*, *najvećja* E 235 итд. Примери без *j* много су ређи: *najveći* S II 299, *najvećega* E 211, *najvećemu* S II 164*. — Бележим још ове примере: *češćje* E 219, *najvrucjom* Pr 559, *ditečju* P 460 XI.²)

б) У бројевима: *dvanajest* S I 1895, P 428 II, *dvanajesto* P 356, *jedanajesto* P 356, *jedanajeste* godine и *jedanaeste* O 509 (4), *šesnajest* S II 2221, *trinajesto* P 356, *četnajesto* P 356, *četnajest* P 355, O 538 (8), *dvajest* S I 2625. Без *j* забележио сам: *petnaest* S II 2311.³)

в) Бележим овде и примере: *dvojumeći* P 404 XXIV где *j* стоји према *dvoje*, *strija* (*strije*) O 504 (7) где је *j* развијено у положају *stria* (= *strela*), икавски *striha* — без *h* *stria*, *strija*.

§ 65. Развитак консонанта *j* у примерима које сам изнео *strija*, *dvanajest* и др.) обичан је појав у нашем језику и лако објашњив. Необичнији су примери: *ukojčenom* O 540 (6), *ukojčene* O 551 (31), *puklojsinu* (= пукотина) P 373 IV, P 373 V, *puklojsine* E 374, *parojla* (= обећање) P 379 VII, *letojzina* P 420 VIII, *letojzinu* E 339. Изнети примери су вероватно дошли из кајкавског где су они сасвим обични. Исп. R. Strohal *Osobine današnjega ravnogorskoga narječja*. Rad 162, 45, β) и γ) и V. Rožić, *Kajkavački dijalekat u Pri-gorju*. Rad 115, 92—93.⁴)

¹) У Посавини се и данас говори: *jačji*, *višji*, *težji*, *gorji*, *širji* (Rad 196, 191). — И други славонски писци имају овакве компаративе (Rad 180, 153).

²) И други славонски писци 18 века пишу *j* иза *ć* (Rad 180, 173).

³) И други славонски писци обично пишу *j* у овим бројевима (Rad 180, 154)

⁴) Ивић наводи пример *Gójspa* (Rad 196, 208).

§ 66. У посавском говору наводи се неколико речи са *rj* према некадањем *ř*: *mōrje, odgovárjat, stvárjat* (*Rad 196*, 190—191). Рељковић има: *zamírjaš* (м. *zamíraš*) S II 921, *namírjenu* (м. *namírenu*) N S 624 (34). Не мислим да је тачно тумачење Ившићево да *rj* у оваквим примерима стоји према итеративним глаголима као: *obnavlátì, pomačlatì* и сл. Таком се тумачењу противи пример *morje*. У наведеним примерима, дакле, *rj* стоји према *ř* — утицај кајкавског.

§ 67. Присвојни придев од именице *zmija* Рељковић редовно пише без *j*: *zmiskoj, zmiskom* P 387 XI, *zmiske* P 403 XXIV, *zmiskog* O 549 (24). Других примера на *-iski* нисам забележио ни са *j* ни без њега. Код њега овакви придеви имају друкчији наставак.

§ 68. Глас *r*. — Рељковић за овај глас каже (Gr 11): „Koliko god puta *vocalis e* preteče slovo *r* s drugim kojim neglasovijim slovom, kakopo: *rb, rc, rd, rg, rh, rk, rl, rm, rn, rp, rs, rt, rv, rž, rz* etc. pak se na niki način odgrize, da niti visokoga, niti niskoga glasa ima, nego se ona dva *consonanta* protresavši jezikom, kako da ne bi *e* ni bio među njima, izreknu, mora svaki put pokriven biti jednim *circumflexom* (è) na priliku: *Tércséchega, kěrmka, děrschchucha, běrv, směrt*... Матић (Увод, XXXV) вели да у текстовима има мало *ēr = ě*, али где се налази одговара изнетом правилу, јер се *Λ* означавају и дуги и кратки слогови без разлике. Према оваком теориском разлагању Рељковићеву *r* у његовом језику има вокалну службу када је носилац слога. Али је ли *r* вокално и у прошастим придевима као *umro, razdro* и сл.? Рељковић пише *umro* E 260 LXII, E 310 и *razderho*¹⁾ E 298 LX, *proxderho* N S 611 (42), *prosterho* E 332 XXXII, *podaperho* E 217. Свакако ја мислим да у овим случајевима *h* не обележава дужину вокала *o*, то јест да је *r* у овим облицима сугласник, него да њим означаје баш његову вокалност.²⁾

§ 69. У свим Рељковићевим делима налазе се ове речи у којима је консонант *l* задржан на крају речи и на крају слога неизмењен у вокал *o* (нисам узимао у обзир оне речи које су у савременом књижевном говору у употреби с неизмењеним *l* на крају слога³⁾): *pepel* S I 278, *vol* S II 2202, E 241, P 377, *stol* E 207, NS 625 (34), *bivol* E

¹⁾ Матић их је транскрибовао: *razdr'o, proždr'o* и сл.

²⁾ У савременом посавском говору говоре се ови облици и са *r* вокалним (*Rad 196*, 177). — Маретић каже да се код славонских писаца налазе ови облици са *r* консонантским (*Rad 180*, 188).

³⁾ О таквим случајевима исп. А. Vaillant, оп. с. 291—295.

288, E 295, *sokol* P 360, P 364, *dol* P 350, *dil* P 402, *sol* P 356, O 560 (6), Pr 573, *bil*¹⁾ (= бео) P 374 (6), *pol* S I 399, 1217, 1669, S II 70*, S II 132* поред *po* S I 195, *ozdol* O 526 (9), O 550 (27), *pogibil*²⁾ S II 495, E 234, E 260, E 319, E 322 поред *pogibio* S I 590, N 463, N 471, NS 635 (41), *veliku pogibio* NS 641; — *polnoći* E 231, E 254, E 265, P 392 поред *ponoći* S I (9), *poldnevni* O 531, O 533, *poldne* NS 637 поред *podne* S I 11, 477, S II 627, *stolŋe* misto S II 70*, *stolŋoj varoši* P 352, *dolŋe* S II 2324, *dolŋi* O 500 (2), O 504 (6), O 505 (8), *dolŋeg* O 404 (6), *najdolŋe* E 305 (79), *solne vode* O 547 (17), *kolcem* NS 636 (4).

Овде бележим и: *istolmačeŋem* E 180, *istolmačiti* E 181, *tolmač* E 211, *tolmačeci* E 336 XLII итд. Задржавање *l* у овој последњој речи несумњиво је према маџарском *tolmács* (немачки *Dolmetsch*).

Из изнетих се примера види да Релковић *kops. l* задржава најчешће иза вокала *o*. Ово задржавање *l* црта је народног говора лишчева краја³⁾, а у народном говору је несумњиво чакавизам или кајкавизам.

Палатализовање консонанта *l, n*

§ 70. О умекшавању ова два сугласника у речима у којима стоје иза и испред задњенепчаника *k, g* (*gŋista, gŋizdo, haŋgir*) говори се у § 81. Овде ћемо прегледати случајеве друге врсте.

Пред вокалом *i* палатализовани се налазе у овим речима: *razdiŋitelica* S II 104*, *voŋi* (3 л. praes. од гл. *voleti*) O 510 (6), *osoŋile* E 179, *upaŋitel* Gr 454 а, *mŋi* Pr 561 (1).

У савременом народном говору лишчева краја често се ови сугласници у оваком положају умекшавају. Ивишић у својој студији наводи много прима: *bŋit* (: *bijeliti, Stupnik*), *dŋit* (: *dijeliti, često*), *dŋitelina* (: *djetelina, Otok*), *mŋit* (*često*), *navŋit* (*Drežnik*) итд.; *čŋit* (*Banovci*), *začiŋila* (*Dolina*), *divŋit* (*Orubica*) итд. *Rad* 196, 191 и 193³⁾.

Према овоме сасвим су разумљиви и ови примери код Рел-

¹⁾ Маретић вели: „Тако они (славонски писци) svagda pišu *bio* (tj. *bijel*) *cio dio, pogibio*“ (*Rad* 180, 150).

²⁾ У савременом посавском говору у неким речима не прелази *l* у вокал *o* (*Rad* 196, 190, с.). — И други славонски писци имају речи са неизмењеним *l* (*Rad* 180, 150—151). — Код далматинских писаца ретки су примери у којима је *l* задржано (*Rad* 209, 192—193).

³⁾ И Решетар наводи примере: *guŋiti, guŋikoža* (*Der štok. dialekt*, 126—127). — Умекшавање ових сугласника у говорима источне Србије: -*љују, пољуше, помбљи, поклоњи, побуњило* и сл. А. Белић тумачи аналогичом: *ључим: разључим, наваљила: наваљам, љују: пољевам* и сл. (*Дијалекти источне Србије*, стр. 222—3).

ковића: *podije* S I 1116, *mołba* S I 595, E 293, *mołbu* S I 637, E 260, *mołbom* S I 676, *mołbe* E 198 поред *molbu* NS 627 (36)¹⁾, *poļa* (crna krvca *poļa*) S I 66, *poļaše* me suze S I 292, P 454 X, NS 649 (44), *pokloñe* E 205, E 305 LXXX, *nasloñe* N 483, *pokloñ* E 194, E 304 LXXVII.

Засебно наводим примере: *obaļana* (*obaļana* четирим водама) S I 4, седло *obaļano* S II 49. У речнику Југославенске академије у Загребу за ову реч вели се: „*obaļati*, *obaļam*, рф. гл. нејасна постања. Само у једној књижи на два места (у Сатиру Рељковићеву од 1779): Slavonijo, zemļo plemenita... nakićena zelenim gorama, *obaļana* четирим водама (= oblita). Други је примјер из народне pjesme, коју је писац ипео у своју књигу; у истој pjesmi на str. 146 каже се: i joštere седло *okovano*.“ — По моме мишљењу *obaļano* је глаг. придев начињен према глаг. **obaļati* који је опет начињен од *obaļiti*.

Реч *strela* (*strijela*) код Рељковића редовно гласи *striļa*: *striļu* E 241 XXVII, *striļe* P 370 II, *striļom* P 453 IX. Консонант *ļ* у овој речи може бити према глаголу *streļati*.²⁾

§ 71. Место књижевног наставка *-ñstvo*, *-ñski* Рељковић често има *-nstvo*, *-nski* у речима: *sužanstva* E 227 I, *ditinstva* P 364 IV, *sužanstvo* N 466, *izvanskima* E 240 XXIV, *izvansku* E 264 LXIX.³⁾

Према L' *Espagne* пише редовно: *spañsku* O 506 (1), *spañskom* O 506, *spañske* O 507, *spañskih* O 520.

§ 72. Матић у своме уводу (стр. XXXIII) вели: Samo se katkada, i to ponajраче у внк. рkp., паде уз правилно писање и оваквих примјера: *priatel*, *priatelstvo*, *povolno*, *polski*, *zemalski* — а veoma често је управо у таквим случајевима у внк. рkp. *l* касније поправљено у *ly*. S obzirom на то писао сам у овом издању *ļ*, а у бијеškама испод текста сам у исправљеном дијелу внк. рkp. упозорио на неколико таквих (особито поправљених riječi), no nijesam smatrao потребним, да се и даје svуда registрују у бијеškама.“ По моме мишљењу Матић је у овоме погрешно што није све ове случајеве истакао, јер се и код других славонских писаца у овим речима наводи *l* место *ļ*. Маретић наводи: *pobolšaña*⁴⁾, *zadovolština*, *prijateliski*, *zemalskomu* итд. Међу ове примере наводи и презиме *Relković* (*Rad* 180, 154). То ће бити

¹⁾ Ившић наводи уз *mołba* и *diļba* (*Rad* 196, 191). — Маретић вели да сви славонски писци имају само *mołba* (*Rad* 180, 154).

²⁾ У овом облику наводи ову реч и Ившић и тумачи *ļ* на исти начин (*Rad* 196, 191).

³⁾ И други славонски писци 18 века, а тако и далматински имају често овако (*Rad* 180, 155 и 209, 195).

⁴⁾ Међу далматинским писцима 18 века Терзић пише: *pobolšati* (*Rad* 209, 193).

утицај кајкавских дијалеката — јављање затвореног (високог) *l* место *l̥*, исто онако као што се и пред *i* јавља затвореније *l* него у другим говорима; оно и даје у горњим примерима *l̥*; обрнуто томе у *brblivico* Е 341 имамо такође то високо *l*.

§ 73. Консонанте *k*, *g*, *h* Рељковић оставља неизмењене у *dat.* и *loc. sing.* именица основа на *a* (изузетак чини *loc. prilici* Е 311 XCV, Р 355): *k majki* Е 261 LXV, *k jednoj riki* Е 311 XCV, *u riki* Е 323 XVI, *priliki* Е 212, Е 260 LXII, Е 340 XLIX, *neslogi* Е 232 XI, Е 233 XI, *vlagi* О 535 (15), *svrhi* Pr 597 (83), О 523 (3), *u tugi* S I 1408, Е 218, Е 263 LXVIII, Е 288 XXX, NS 652 (44), *na ruki* Е 206, Р 424 X, Pr 592 (73), *u ruki* Е 206, Е 207, Р 381 VIII, *u slogi* Е 233, *odluki* Р 376 VI, Р 393 XVI, *u muki* Р 427 I, *u knigi* О 507, О 514 (3), О 514 (1), *u snagi* О 512 (9), *po razliki* О 533 (12), *na prostirki* О 537 (19), *u kašiki* О 546 (13).¹⁾

Задржавање ових консонаната у *dat.* и *loc.* несумњиво је према другим падежима. — Примера где би се они задржавали и у *pot. plur.* именица основа на *-o* нема; у том положају увек су измењени у сибиланте *c*, *z*, *s*.²⁾

§ 74. *Грвне -stj- -skj-*. — Ове две прасловенске консонантске групе, као и групе *-zdj-*, *-zgj-*, неједнако су заступљене у нашим дијалектима. У чакавским говорима групама *-stj-*, *-skj-* одговара група *šč* (прва, прасловенска измена групе *-stj-* дала је *šč* а група *-skj-* групу *šč̣ > šč̣ > šć*) и тако у великој мери у штокавским икавским говорима (западној Босни, Далмацији, Славонији), а у штокавским екавским и јекавским говорима група *št*. Али, као што је познато, у штокавским екавским и јекавским говорима стара група *št* (од *-stj-*) у многим облицима речи замењена је обновљеним јотовањем групом *šč̣*: у имперфекту, компаративу, придеву пасивном и итеративима тако да данас има мало примера и у штокавским екавским и јекавским говорима где би се у имперфекту и компаративу задржавала група *št*.³⁾ У језику Рељковићеву групе *-stj-*,

¹⁾ Ивишић вели да у данашњем посавском говору *kons.* *k* и *g* обично не прелазе у *c* и *z* у *dat.* и *loc. sing.* именица основа на *a* (*Rad* 196, 200). — И други славонски писци, а тако и далматински 18 века често остављају ове консонанте неизмењене у оваком положају (*Rad* 180, 165 и 209, 217).

²⁾ У савременом посавском говору чују се *pot. plur.*: *jastuki*, *opanki* и сл. (*Rad* 196, 200). — У чакавском су овакви *pot.* обични.

Код других славонских писаца има *pot. plur.* са неизмењеним задњенепчаником (*Rad* 180, 159—160).

³⁾ О групама *-stj-*, *-skj-*, *-zdj-*, *-zgj-* в. А. Белић, *Прилози историји словенских језика* (III. Из морфолошких промена гласовних појава у српском језику) *ЈФ* IV, 20—24.

-*skj*- заступљени су обично групом *šč* и у оним речима у којима се у штокавским екавским и јекавским говорима чува старо *št*: *taščom* E 292 XLII, E 343 LV, *tašču* E 310 XCIII, *tašća* E 317 II, *tašće* N 488, Pr 569 (20), *zapuščenu* S II 217, *zapuščeno* O 545 (13), *pušća* E 215, *pušćate* E 310 IX, *zapuščena* O 502 (2), *spuščati* O 506 (8), *spuščaju* O 511 (8), *podpušća* O 516 (6), *pušćane* O 545 (12), *pušćenoga* O 521 (14), *spuščane* Pr 567 (18), *spuščanu* O 567 (18), *spuščanjem* Pr 568 (18), *pripušća* Pr 588 (66) *dopušća* Pr 584 (55), *dopušćeno* Pr 586 (60), *odpušćato* NS 657 (44), *neoprošćen* NS 643, *oprašćam* NS 657 (44), *oprašćato* NS 657, *oprašćаш* NS 657, *ponamišća* NS 630 (37), *namišćаше* S II 133*, *narašćaj* O 509 (4), O 512 (10), *navišćeње* Pr 561 (3); — *zaišće* S I 7726, E 296, Pr 562, *zaišćeto* N 468, *išću* E 316 (више пута), *išće* P 382 VIII (више пута), *išćete* P 445 IV, *išćeš* P 458 XI, N 472, *išćem* Pr 586 (60), NS 637 (41), *sidališće* N 473, *brodišće* NS 616 (17), *polašćice* E 288 XXX поред *polaštice* E 277 I и *polašćice* E 288.

У граматичи (речнику) има: *prišč* 427 б, *priščureње* 427, *ščucati* 412 б, *ščucaње* 428 б, *plašč* 432а.¹⁾

Ретко има у оваквим примерима *št*: *ištem* E 214, *s prošteњem* S II 75, *dopušteња* S II 122*, *dopušteњem* E 212, *oprošteње* P 381 VIII.

§ 75. Јотованье (ново). — У писању Рељковић није разликовао старо *ļ* од групе *lj* и старо *ń* од групе *nj*, па због тога и не можемо поуздано знати како је изговарао речи изведене на *-je* (*-ње*): *veselje* или *veseļe*, *oranje* или *oraње* и сл.²⁾ Ипак има више разлога на основу којих можемо тврдити да су ове две групе у његовом говору биле измењене. Ту је први разлог сам факат што не прави речену разлику, а други је разлог тај што у данашњем посавском говору нема примера у којима би се оне чувале неизмењене. Најзад и познато нам је да је претварање настало најраније код ових двеју група у говорима у којима се ново јотованье врши.³⁾

§ 76. Консонантске групе: *-tj-*, *-dj-*, *-stj-*, *-zdj-* (< *-tђj-*, *-dђj-*, *-stђj-*, *-zdђj-*) налазе се, изузевши малог броја случајева, неизмењене.

¹⁾ У данашњем посавском говору обично се говори *šč* у речима у којима се у штокавским екавским и јекавским говорима налази *št* (*Rad* 196, 197 и 200—201) Други славонски писци имају и *št* и *šč* (*Rad* 180, 156).— Како су ове групе заступљене у језику далматинских писаца 18 века исп. А. Белић: *T. Maretić, Jezik dalmatinskih pisaca XVIII v. (Rad* 209 и 211) *JФ* II, 143—154.

²⁾ Матија Дивковић, писац почетка XVIII века пише старо *љ* са *ћл*: *земља* и сл., а у случајевима: *робие* (= робје), *гробие* (= гробје) и сл. пише *ј*. И дубровачки писци су такође разликовали старо *љ* од *лј* све до 18 века.

³⁾ О овим групама Маретић ништа не говори у својој студији о језику славонских писаца 18 века, вероватно зато што се на исти начин пишу.

а) Код изведених именица на *-је (-ње)*: *prutje* E 233 XI, *okotrenutje* E 252 XLVIII, *uzdignutje* E 324 XVIII, Pr 572 (27), *pritisnutja* E 314 XVIII, P 414 V, P 445 IV, *cvitje* P 351, *zadobitju* P 365, *rasutje* P 384 IX, *rasutju* S II 150, *listje* S II 2947, P 395 XVIII, *podignutje* N 489, *pridobitja* N 493, *uzdignutju* O 501, *prolitje* S II 71*, O 501 (2), O 523 (2), *napuhnutje* O 501 (2), *prignutje* N 468, Pr 559, *pitja* O 508 (2), *nagnutje* O 515 (3), *pramalitja* O 518 (10), *pramalitje* O 530 (6), *obiknutjem* S II 3307, *svanutja* NS 650 (44), *uskrsnutja* NS 628 (36), *pitje* S II 1945, S II 2075; — *milosrdje* E 229 V, E 246 XXXVII, P 356 (bis), *milosrdja* P 411 III, *milosrdjem* E 228 III итд. *gvozdje* E 243 XXX, *gvozdja* P 356, *gvozdju* E 260 LXIII, *očigledjem* NS 617.

Од оваквих речи забележио сам само ове примере где место *tj* има *ć*: *lišće* E 234, *piće* E 364 IV.

б) У instr. sing. на *-ју (-њу)*: *smrtju* S I 37, S II 113, E 217, E 225, *pametju* неколико пута, *čeladju* S II 157, S II 168*, *s bolestju* S I 835, O 543 (10), *radostju* S II 132, *naglostju* S II 166, *mudrostju* E 184, *oblastju* E 212, *svitlostju* E 220, *žalostju* E 241, *nenavidostju* E 297 LVI, *poniznostju* E 251, *jakostju* E 241 XXVIII, *holostju* E 320 VIII, *trulostju* P 350, *goručnostju* P 416, *nezafalnostju* P 430 III, *vridnostju* N 478, *žubezļtvostju* P 430 II, *kripostju* N 484, *zadovolnostju* O 507, *častju* O 522 (1), *mastju* O 542 (8), *sigurnostju* O 551 (31), *dužnostju* Pr 558, *starostju* Pr 598 (86) итд.

в) У другим положајима: *bratjo* S II 1842, *bratji* S II 2599, *bratja* S II 2595, *krstjanski* (консекв.) S I 10, *Egipťjani* E 221.

Неколико пута има *braćo* S 487, E 265 LXXI, *braća* P 364 IV.

§ 77. Кад је реч о овој особини Рељковићева језика треба на овом месту потсетити читаоца на напред изнету *Opomeni* (§ 8.) у којој Рељковић даје објашњење својим читаоцима зашто пише неизмењене изнете групе. На први поглед изгледа да их пише из етимолошких разлога, а да су у ствари оне у његовом говору биле измењене. Ја ипак мислим да његово разлагање треба овако разумети. У народном говору његова времена било је *pitje* и, како он сам вели, *piće*. Налазећи више оправдања, према своје етимологисању, у изговору облика као *pitje*, *bratja* и сл. он је и тако и писао, а несумњиво и изговарао. Да је немењање ових сугласничких група говорна особина Рељковићева језика потврђује нам и то што се и у данашњем посавском говору, после више од сто година од његовога живота и рада говоре гдегде ове групе неизмењене.¹⁾

¹⁾ Rad 196, 197.

Уосталом и да у савременом говору пишчева краја нема таквог изговарања, може се с доста сигурности тврдити да га је било у време Рељковићево, јер је познато да главни део појава новог јотовања долази у непосредно време пред његовим књижевним радом — крај 17 и почетак 18 века.

§ 78. Сугласничке групе: *-bj-, -pj-, -vj-* (< *-bъj-, -pъj-, -vъj-*) гласе само тако: *grobje* E 268 LXVIII, *grobja* E 210, *snopje* S II 3411, *kopje* P 410 III, *zdravje* S II 132, E 213, E 234 итд., *zdravja* Pr 572 (28), *zdravju* E 259 LXI, N 472, *drvje* S II 167*, P 350, *drvju* S II 167*, E 223, *drvja* E 256 LVI, *poglavje* P 367 V, *kravju* S II 3098, *kravjim* O 515 (14), *љubavju* P 419 VIII, P 453 IX, Pr 565 (13), *divji* E 189, *divje* E 181, E 248, E 326, *divja* E 208, *divjeg* E 262, *divjega* E 305, *podivja* E 198, *divjak* E 244, *divjaka* E 240 XXVI. У свима наведеним речима Рељковић је вероватно изговарао: *bj, pj, vj* а не *bļ, pļ, vļ*. Оне се и у данашњем говору задржавају гдегде без измене.¹⁾

§ 79. Групе *-jt-, -jd-*.²⁾ — Инфинитив глагола *iti* кад је сложен гласи двојако (кад је прост гласи само *ići*, никада нема *iti*³⁾: *naći* S I 362, E 186, E 249, P 354, N S 634 итд., *doći* S I 1373, S II 1769, E 291 XXXIX, N S 625, N S 637 итд., *poći* S I 728, *proći* S I 1100, N S 632 (39) итд. према овима *unići* E 183 и *najti* Pr 558, *izajti* O 517 (8), *obaјti* O 528 (3). Од примера првих има много, а од других само изнесене.⁴⁾

§ 80. У облицима овога глагола међутим групе *-jt-, -jd-* увек су неизмењене: *doјde* S I 35, 737, S II 445, E 185 итд., *poјde* S I 36, S I 1038, S I 1166, P 397 итд., *proјde* S I 1341, E 216, *proјdi* E 189, *proјdoše* E 187, *proјдите se* S I 487, *preјde* P 408 II, *najde* S I 673, *najdoše* P 350, *sajde* S II 62, *sajdo* F 175, *sajdoše* E 226 I, *izajde* E 248, P 357, *izajdo* P 435, *uzajdi* E 210, *razajde* O 545 (13), N S 629 (40) итд.⁵⁾

¹⁾ *Rad* 196, 195 b. — Све ове групе пишу највише овако и други славонски писци (*Rad* 180, 152—154). — Како у писању ових група поступају далматински писци 18 века исп. *Rad* 209, § 17, § 19, § 21, § 10.

²⁾ О овим групама у нашем језику исп. А. Белић, *Српско-хрватске гласовне групе -jt-, -jd- и прасловенске -kti-, -gti- и -hti-*. *ЈФ* II, 217—226.

³⁾ Код других славонских писаца 18 века, а тако и код далматинских находи се (ретко) и инфинитив *iti* (*Rad* 180, 195 и *Rad* 211, 21).

⁴⁾ Маретић каже да се код славонских писаца налазе и једни и други инфинитиви (налазе се и контаминовани облици: *najći, doјći*), али не вели који су облици обичнији (*Rad* 180, 195). — Код далматинских писаца 18 века обичнији су инфинитиви са *ć* (*Rad* 211, 21).

⁵⁾ Код других славонских писаца налазе се ови облици и са *d*, а тако и код далматинских писаца (*Rad* 180, 195 и *Rad* 211, 21).

Навешћу овде и аорист *ođe* који је код Рељковића необичан стога што нема облика *dođe*, *prođe* и сл. према којима би био начињен.¹⁾

Како се и у данашњем посавском говору чују инфинитиви: *dōjt*, *nājt*, *obājt* (*Rad* 196, 196), то изнети инфинитиви: *paći*, *doći* и др. код Рељковића претстављају паралелне облике других околних штокавских говора.

Једначење сугласника

§ 81. Овај одељак чини саставни део одељка о ортографији, јер су у њему наведени примери у којима је једначење консонаната ефективно извршено, само што није и графички претстављено. Овде ће се навести примери где је асимилација сугласника графички претстављена, а поред тога и примери једначења друге врсте, не само по звучности.

а) По звучности, у реченици: *z dragim* S I 385, *z drugima* E 240 XXV, *z drugim* E 340, P 357, P 428, *z duge* N 471, *z Bogom* E 391, P 358, P 405, *z glave* P 382. Пише, наравно, и *s* пред звучним консонантима: *s dragim* S 840 и другде.

б) По начину образовања. — Пред облицима заменице *on* (*ona*), који се почињу палаталом *ń* час пише *š*, час *s*: *š ĩim* S I 1801, *š ĩom* S I 936, *š ĩime* S I 598, E 198, P 362 II, *š ĩome* S I 1541, P 428 итд.; — *s ĩime* S I 3, E 281, P 354 итд.

Консонант *n* прелази у носно уснени сугласник *m* у речи *himba* (*hinba*) E 294 TLVII, Pr 577 (42). — Обрнуто горњем случају једначење се врши у примерима: *upanti* S I 141, E 218, P 384 IX, *zapantio* S II 122*, P 433 IV, *upantiti* O 512 (10), *zanku* E 273 XCI, *zanka* P 359 I, *hunku* P 445 IV.

• Рељковић готово редовно пише: *ľubezľiv* P 426 I, Gr 457 б, *ľubezľivo* E 201, *bojazľiv* Gr 461a, поред *bojažľiv* Gr 456.

с) Једначење по месту образовања. — Иза задњенепчаника *g* консонант *n* прелази у палатал *ń* у речима: *gńilo* S I 848, *gńizdo* S II 3196, E 314, P 360 I *gńizda* P 361 II, P 370 III, *zgńesti* S I 1269, *gńista* Gr 408.²⁾

Навешћу овде и примере: *vańkuš* Gr 447, *hańgir* Gr 406 поред *hangir* Gr 445.³⁾

¹⁾ Ившић вели да се у Посавини говори и *ođem* (*Rad* 196, 196 — напомена ⁵⁾).

²⁾ У Посавини се данас обично говори: *gńizdo*, *gńista* (*Rad* 196, 192—193). Код других славонских писаца: *gńizdo*, *gńiv*, *gńivi*(se) *Rad* 180, 155.

³⁾ У Славонији се говори (гдегде): *bańka* (: banka), *sańka*, *bitańga* (*Rad* 196, 193).

Дисимилација

§ 82. а) У непосредном додиру. — Група *mn* > *ml* у речима: *mlogih* S I 46, *mlogo* E 204 итд., *mloštvo* E 317, *mložstvom* N S 647, *uzmložati* S II 1921, *uzmložao* S II 2318, *uzmložava* S II 163*, *uzmložaће* O 500.¹⁾

Иста група (*mn*) прелази у *vn* у речима: *tavno* S II 102, *tavnoj* S I 346, E 236, *tavnost* S II 167*, *potavni* E 220, *stavni* E 225; према овима и *tavan* (*taman* -adj.) P 441; — *tavnica* E 192, *tavnice* P 416 VI.²⁾

Група *mñ* > *mļ* у речима: *sumļiti* S II 92, E 217, *sumļi* E 181, *sumļe* (3 л. praes.) E 213, *sumļim* P 391 XIV итд., *pomļa* E 260, *pomļom* E 194, *peromļa* E 204 поред *potñā* Pr 566, *posumñati* Pr 571 (26).³⁾

б) У различитим слоговима. Консонанти *n—m* дисимилирани су у *l—m* у речима: *zlateће* E 204, *zlamenuju* E 253 L, *zlamenujte* NS 633 (40), *Jerolim* S II 125.⁴⁾

У свима наведеним примерима извршен је прелаз једнога од два по артикулацији иста или слична гласа у други који је по артикулацији даљи, а образује се на истом месту.

Дисимилација се огледа у губљењу гласа *l* у речи *blagoslov*, која код Рељковића редовно гласи *blagosov*: *blagosova* S I 20, P 430 III, *blagosovi* S I 27, *blagosoviv* P 390 XIV, *blagosove* P 400 XII итд.

§ 83. Навешћу овде и глаголске именице: *poželeће* E 299 LXI, E 310 XCI N 463, *poželeћа* E 381 XXXII, *truneће* O 544 (11), *plodeће* П 497, O 500, *plodeћу* O 497, *godeће* O 498, *radeћа* Pr 558. *naplodeће* O 500, *slideћу* O 500 (2), *razbodeће* O 500 (2), *nahodeћу* O 542. — Рељковић пише и *misleће* E 213, P 391, P 356, N S 615, *misleћа* E 302, *misleћem* P 355 поред *mišļeћу* O 515 (4), *čisteће* O 515 (4), *propustaће* Pr 577, *pričesteћа* N S 642 (42), *pripusteћа* N S

¹⁾ Сви писци славонски, вели Маретић, пишу *mlogi*, *mlogo*, *mloštvo*, а само се код неких налази по који пример са *n* место *l* (*Rad* 180, 154). — Далматински писци имају *ml* место *mn* каткада само у глаголу *mniti* (*młiti*) *Rad* 209, 193.

²⁾ У Посавини се и данас често говори *tavno* место *tamno* (*Rad* 196, 204). И други славонски писци редовно имају *tavno*, *tavnica* (*Rad* 180, 156).

³⁾ Речи *potñā*, *sumñā* и сл. гласе *potļa*, *sumļa* и код других славонских писаца (*Rad* 180, 154). — Од далматинских писаца 18 века тројица ове речи редовно пишу са *ļ*, а неки и са *l* и *ñ* (*Rad* 209, 194).

⁴⁾ Маретић оваквих примера не наводи (*Rad* 180).

656 (44). Исп. о овима именицама у одељку „Лексичка грађа“¹⁾. Последњи примери наводе нас на мисао да у торе изнесем примерима стварно и не постоји дисимилација палаталних сугласника, већ образовање према инфинитиву и другим облицима, а не од трпног придева како је правилно да се од ових глагола овакве именице у нашем језику граде.²⁾

§ 84. Наводим још ова два примера у којима је извршена дисимилација консонатата: *nijakvi* (hotijase da postanem *nijakvi* svirač) Е 239 XII, *nijakvo* (nego još *nijakvo* vesele i naslađivaње u tome imaše) Е 243 XXII.

§ 85. Реч *mogućstvo* налази се више пута у делима Рељковићевим и обично без консонанта *ć* испред *s*: *mogustvo* Е 271, Е 281 X, Е 285 XXI, Р 401 II, *mogustva* Р 370 II, *mogustvom* Р 446 IV, *nemogustvo* Е 208 XXX, N 385 поред *mogućstvo* Рг 599 (88) итд.

Како је ово један од врло ретких, ако не и једини случај када се *ć* у оваквом положају у нашем језику губи показаћу на овоме месту, да би се дало фонетско објашњење овоме појаву, у каквом се облику ова реч и сличне њој наводи код писаца којих је ортографију испитао Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*.

Дајући преглед консонантских комбинација свакога писца понаособ Маретић је показао и како је сваки од њих — они, наравно, код којих је нашао речи са овом групом — писао групу *ćst* у речима: *mogućstvo*, *pokućstvo*, *umićstvo* (наводим речи које Маретић износи), *zlosrićstvo*, *gorućstvo* и сл. — Велика већина писаца — њих 38, међу којима 10 Славонаца — пишу само *ćst* у наведеним речима. Остали имају овако: Басил Градић (Дубровчанин, 1567): *mogućstvo* (2), *mogućstva* (2), *svemogućstvo* (3); — Арканђео Гучетић (Дубровчанин, 1595): *svemogućstvo*, *mogućstvo* поред *svemogućstvo* — Франо Главинић (Чаковац, 1628): *svemogućstvo* поред *mogućstvo*, *mogućstvom*; — Антун Бачић (Бошњак, 1732): *mogustvo* (5), *mogustvom* (5), *mogustva* (3); — Антун Јосип Кнезовић (Славонац, 1759): *mogustvo* (5), *mogustva* (5), *mogustvom*; — Филип Ластрић (Бошњак, 1766): *mogustvo* (2), *mogustva*, *mogustvom* (2); — Антун Иваношић

¹⁾ Ове именице пишу овако врло често и други славонски писци, а тако и далматински 18 века (*Rad* 180, 156—157 и *Rad* 209, 203—204). — Говоре се овако често и данас у дијалекту пишчева краја. Ившић наводи: *moleње*, *voleње*, *kudeње*, *šuteње*, *sramoteње* (*Rad* 196, 204—205).

²⁾ Маретић, а тако и Ившић, види у овим случајевима дисимилацију (*Rad* 180, 156—157 и *Rad* 209, 203—204).

⟨Чакавац, 1788): *mogučtva* поред: *mogučstvo*, *svemogustvo*, *svemogučstva*; — Бернардин Леаковић (Славонац, 1795): *mogustvo* (3), *svemogustvo* (2), *svemogustva* али *pokučstvo*; — Гргур Варешанин (Бошњак, 1799): *mogujstva*, *mogujstvu*, *mogustvom*, *svemogujstva* (2), *svemogujstvu*; — Грга Чеваковић (Славонац, 1820): *svemogučtvo*¹⁾.

Изнете примере, по моме мишљењу треба тумачити овако. Облик *mogučstvo* > *mogučtvo* > *mogujctvo* (исп. *nošca* — *pojca*) > *mogujstvo* (< *mogujtstvo*). Облик *mogustvo* < **moguts'tvo* > *mogucstvo* > *mogustvo* (< *mogutsstvo*). Форма *svemogučtvo* < **svemoguts's'tvo* > *svemogučtvo*.

§ 86. У групи *-čsk-* испуштен је консонант *s* у примеру *moro-вићку* S I 1489. У оваквом положају сугласник *s* чешће се губи у нашем језику.

§ 87. Испред речи која се почиње консонантом *s* Рељковић често не пише предлог *s*, али у том случају нема право губљења предлога *s*, него се ту предлог *s* слива с идућим гласом тако да он постаје дуг²⁾: *Budući se dakle ksantus svojima skulari zadosta napio i najio* E 196, *pribivaše (lav) svojim dvorom u šumi . . .* P 397 XX, *Ja sam vidio gospoju slugom spavati.* P 423, *Ali ona (riba) . . . pokaja se što nije otišla svojom drugaricom . . .* P 392 XV, *kada je čovik svojim prijateljom . . .* P 357 I, *On živlāše u svojoj insuli svojim sinom* P 365 V, *Niste mi ništa sobom donesli* Gr 493, *povedite moga brata sobom u crkvu* Gr 360³⁾.

Наводим овде још пример *svuču* (= *svuč ću*) S I 1489.

Губљење и скраћивање консонаната

§ 88. О гласу *h* говорено је у § 61., о гласу *j* у § 64., а у овој ћу тачци изнети све остале случајеве губљења и скраћивања сугласника (у односу, наравно, према стању које влада у савременом књижевном језику).

§ 89. Консонантске групе: *pt-*, *tk-*, *pš-*, *kč-*, *pč-* добро чува у почетку речи: *ptica* S I 20, *tko* (редовно тако), *pšenica* S I 19, *kči*⁴⁾

¹⁾ Број у заградама означава колико пута дотични облик Маретић наводи.

²⁾ А. Vaillant нема право што сматра да се *s* у оваквом положају губи. Исп. -ор. с. 344.

³⁾ Из данашњег говора пишчева краја Ившић наводи: *ide sviĥama* (mjesto *ide sa sviĥama*), ропеві *sobom* (*Rad* 197, 120). — И други славонски писци 18 века, а тако и далматински често не пишу предлог *s* испред речи које се почињу консонантима: *s*, *z* *ž* (*Rad* 108, 149 и *Rad* 209, 178—179).

⁴⁾ Матић у напомени вели: ¹⁾ *„kchi*; по *čini* се да је првобитно било *chi*. —

²⁾ *kčeri* — *čini* се да је првобитно било *cheri** P 421.

Р 421, N S 626, *pčela* Р 351 итд. — Само у једном примеру испустио је глас *p*: *šenično* Е 332 XXXIV.¹⁾

§ 90. У именицама типа *dužnost*, *dažd* редовно пише дентале на крају.

§ 91. Испред наставка *-stvo* консонант *t* и *d* обично не пише у речима: *bogastvo* S I 328, *bogastva* Р 370 II, *gospostvo* Е 201, Р 368 I, *gospostvu* Р 389 XIII поред: *bogatstvo* N S 659 (44), *gospodstvo* N S 613 (8). — Овде можемо навести и пример *pritobomje* (= *pred tobom je*) S II 119 (напомена испод текста).

§ 92. Реч *jaghe* Рељковић час пише са *g* час без њега: *jahe* S I 647, Е 238 XXII, *jañeta* Е 238 XXII, Е 242 XXIX, *jañešce* О 510 (6) *jaghe* О 521 (14). У оваквим случајевима консонант *g* губи се због мерења границе слога.²⁾

§ 93. Консонант *v* изоставља у речима: *crjenim* S II 167, *zacrjeni* F 201, *crjena* О 501 (2), О 550 (25), *crjene pige* О 518 (9), *crjenkastih* О 508 (3), *zacrjeniti* N S 619 (23) поред *zacrveni* Е 257 LVII; — *kraļestvu* S I 4, Е 313 *kraļestvo* S II 30 17, Е 216, *kraļestva* Е 217, *kraļestvom* Е 306 поред *kraļevstvu* Р 410 III.

У речи *kraļevstvo* губљење *v* могло би се тумачити и дисимилацијом — због *v* у другом слогу, али то не мора бити. О облику *crjen* према *crven* исп. А. Vaillant, оп с. 325—326.

Уметање сугласника

§ 94. Испред консонанта *b* унесен је сугл. *m* у речима: *žumboriti* S II 166, *tambahe* О 529 (5), *tambor* (tur. *tabor*) Gr 447. — Из данашњег говора пишчева краја Ившић наводи примере: *kolombaru* (место *konombaru* < *konobaru*), *stūmbōl*, *prāmded*, *štundīrat*, *špāncir* (м. *špacir*). Исп. *Rad* 196, 208.³⁾

§ 95. Из предлога који су се некада завршавали консонантом *n* (*сън*, *вън*) ушло је то *n*, још врло давно, у речи: *unišao*

¹⁾ У данашњем говору пишчева краја говори се често: *tica*, *ko*, *šenica*, *čela*, *či* (*Rad* 196, 206).

²⁾ На страни 238, у напомени ³⁾ Матић о писању ове речи вели: „У овој се *fabuli* riječ „jahe“ piše redovno „jannye“, no još se razabire, da je prvobitno mjesto prvoga *n* bilo napisano *g*: *jagnye*. U vink. rkp. ima i inače dosta slučajeva, gdje je *gn(y)* = *n*, a upravo u takim slučajevima je veoma često poslije poprav[en] *gn(y)* u *ny*. Isp. zbog izgovora također S I, stih 647: *janye*, zatim E 115: *jagncze*. Naprotiv, u kasnijim djelima (S II, O) piše R. konsekventno *jagnje*, *jagnjiche*, *jagnjenje* itd. . .“

³⁾ Решетар бележи: *komprcati se*, *dumbrava* (*Der štok. dialekt*, 125—127) а Матретић поред *tāmbor* и: *čēmpres* (cupressus), *ambis* (lat. abyssus грч. ἄβυσσος), *ārantos* грч. ἀραντός, *kōmendija* (lat. comoedia). Исп. *Gram. i stil.* 85—86.

S I 62, *unide* S II 3047, *unići* E 183, *unišavši* E 210, E 226, E 336, *unišla* P 351, *snišavši* E 269, *unikodeći* Pr 597, *nutarńe* Pr 564, *nutarńa* O 500 (2), *nuglovi* Gr 436 6.¹⁾

Примери под а) гласовне су природе, а примери под б) морфолошке.

§ 96. Навешћу још две речи у којима је унесен глас *r*. То су: *oputra* (*oputru*) P 434 VI и *iznebruha* (место *iznebuha* = *iznebušice*) E 231, E 331. Оба две ове речи налазе се са *r* у RJA. За прву се вели да се налази у једној славонској басни (*Zbornik za narodni život*, 7, 155), а за другу, код *nebruh*, да ју је забележио најпре Фрања Курелац с назнаком да ју је чуо у Срему око Бешенова. Налази се још код два славонска писца J. Маревнића и K. Павића. У првога *iznebrua*, а другога *iznebruva*. Речи су, без сумње, кајкавске и *r* је у њима према народној етимологији.

§ 97. *Метатеза*. — Са извршеним премештајем гласова, у непосредном додиру, има речи: *žličňak* (*Löffelkraut*) O 544 (11), *žlica* Gr 439 a, *sav* S II 1234 поред *vas* E 201, E 214, E 279 IV итд., *tko* (< кѣто) редовно тако, *caklenu* S II 71, *caklenom* S II 168, *cakleni čađa* O 544 (11²⁾).

Речи у којима би био извршен премештај гласова даљних слогова нема.³⁾

Консонанти у страним речима

§ 98. а) Немачком *b* одговара глас *p* у речима: *paur* (*der Bauer*) S II 163 (употребио ју је више пута и увек у изнетом облику), *piltaur*, *piltaura* E 257, *pilthauere* (*der Bildhauer*) E 299 LX поред *bilthaora* E 240.

б) Консонанту *v* консонант *b* у речима: *birtshaus* (*der Wirtshaus*) E 270, *birmajte*, *birmance* (*werben*) N S 633.

в) Гласу *f* одговара глас *p* у речима: *pranča* (*die Franze*) P 353, *pacijan* (маџ. *fácán*) Gr 403. — Обрнуто има *f* место обичног *p* у речи *kanaf* (тал. *сапаре*, рум. *кѣперѣ*) S II 61. Према немачком *die Seife* пише: *sajuna* S II 1005, *safungija* S II 1002.

д) Немачке речи *der Moler*, *mahlen* пише: *mařar*, *mařara* P 417, *namařati* E 247, *namařat* E 248, *namařan* E 318.

¹⁾ Ившић наводи *nuz* (*nuz orguře*, *Gradište*) и тумачи га аналогичном предлога *niz* (*Rad 196*, 208).

²⁾ О речи *staklo—cklo* исп. A. Vaillant, оп. с. § 333.

³⁾ Из данашњег говора у Посавини Ившић наводи више речи у којима је извршен премештај гласова истога и различних слогова (*Rad 196*, 205).

е) Према млетачком изговору пише *š*, *ž* (место *s*, *z*) у речима: *šenat* E 214, *šenatu* E 213, *šenatom* E 233 итд., *intereseš* (тал. interesse) N 491, *dišput* N 475, *mužikaš* E 189 порео *musikus*, *musike* E 343, 339, *Oštrogoti*, *Vižigoti* S II 3209–10, *žakama* (Sack) S I 65; *žaka* P 430 II, *žačica* P 431 II, *damašak* S II 1101, *damaške* S II 1091 (Damascus, Damasco), *krištal* (лат. *crystallus*, нем. *krystall*, тал. *cristello*) E 183, *ušur* (лат. *usura*) Pr 585.

ф) Рељковић пише: *spański* (Франјски) O 497, *spańska* O 506, *spańske* O 507 (редовно), *svedsko* O 506, *svedsku* O 500, али је несумњиво изговарао *špański*, *švedski*. Поред *spiļa*, *spiļe*, *spiļi* има *špiļa* P 353 (писано *spilja* *špilya* и *shpilja*, *špilya*).

г) Према тал. *palizzata* (фр. *palissade*, нем. *die Palisade*) има *palisata*, *palisate* E 247. Тако и *kamerata* (тал. *camerata*, фр. *camerade*, нем. *Kamerad*) — другога E 280 IX, *komorata* (= друга) E 328 XXVI поред *kamerad* E 257.

h) Двојако пише и речи: *falinga* S I 84, P 397, *falinke* S II 139 (тал. *fallire* нем. *fehlen*, *fälen*), *meger* (тур. *mégér*) S II 2335, E 197 поред *meder* N S 619 итд., *јapunđe* E 191, *јapunče*, *јapunču* E 300 (тур. *јapunđa* *јapunđy*), *panča* E 269, ро *panča* E 269, *panđa* P 458, *panđe* E 299 LXI (тур. из перс. *penđe*, *penče*), *penčer* (тур. *penğere*, а то из перс. *penčere*) E 255 LIII поред *penğeri* S I 1558, 1568 итд.

и) Турску реч *qatčy* редовно пише: *kančije* E 245, *kančiju* P 413.

ј) Редовно пише: *evangeļe* S I 474, *evangeļu* Pr 602, *evangeliumskom* NS 913, *angeo* P 356.

к) Према латинском редовно пише *Macedonija*.

§ 99. На крају овога одељка наводим два примера у којима Рељковић има *đ* мест *dž*: *hođa* (jedan derviša iliti Turski *hođa*) P 415, *inđeniri* (on sam vlada i sam *inđeniri*) S II 2932. Ја мислим да и у другом примеру *đ* стоји према *dž* (*inđeniri*), јер се у народу често говори *инџињер* (инџињир). Рељковић, додуше, на једном месту има *inžinijer* P 351. Примера у којима би био глас *ć* место *č* нисам нашао. На основу самог примера *hođa* не може се још тврдити да је ово црта Рељковићева говора. Ившић у својој студији вели да се у североисточном делу посавског говора *đ* и *ć* говори место *dž* и *č*: *ćića* (= *čića*), *ćitat* (= *čitati*), *věčer* (= *večer*), *đep*, *kandija*, *săđak* и др. (*Rad* 196, 203),¹⁾ тако да је он отуд тај пример — могао добити.

¹⁾ О изговору *ћ* и *ђ* место *ч* и *џ* Исп. М. Rešetar, *Der štok. dialekt*, 131–132.

Трпни глаг. придев прошлог времена у старословенском језику, грчком и латинском тексту.

За старословенски језик и словенске језике уопште карактеристична је жива употреба т. зв. трпног придева прошлог времена, који је, углавном, једини од старих партиципа сачувао и своју промену по падежима.

Сврха овога чланка није у томе да покаже уколико је и на који начин тај глаг. придев изгубио своје чисто глаголске особине и колико то може да стоји у вези с тиме што он долази у атрибутивној служби: о томе ће бити говора другом приликом.

Овога пута ради се само о томе да се изнесе материјал узет из старословенског превода јеванђеља који ће, упоређен са грчким оригиналом, дати извесну могућност да се добије претстава о границама употребе трпног придева образованог помоћу суфикса *no/to.

Као што је познато, четири старословенска јеванђеља нису обичан ропски превод. Напротив, новија испитивања све више показују колико је код превођења тога тако неприкосновеног текста словенско језичко осећање налазило свој прави израз и тежило да се ослободи грчких окова.

То ће се, свакако, још најбоље видети када се свестрано испита нарочито старословенска синтакса, та душа свакога језика.

Колико је пак код превођења било самосталности и у којој је мери при томе играла улогу латинска Вулгата, бар као помоћно средство, питање је које је још отворено.

Покретао га је и Јагић и доцније Погорјелов¹⁾ и други. Остаје ипак као вероватно да је тога утицаја могло бити, иако

¹⁾ Sbornik fil. fak. Bratisl. III 209—16.

не у оноликој мери као што то замишља проф. Погорјелов или да је тај утицај веома сумњив, као што се то чини проф. Слоњскоме. Несумњиво је, међутим, да има довољно случајева, који су и најважнији и најзанимљивији, где се словенски текст разликује и од грчког и латинског, где је он, дакле, отишао својим независним путем, који је захтевао нарочити словенски језички узус.

Када се испитује старослов. превод, потребно је увек имати на уму две ствари. Прво, сигурно је да је први преводилац располагао готовим језичким обртима и техничким изразима који су већ постојали у језику на који су преведене богослужбене књиге, и друго, преводилац је код превођења морао да наилази на такве случајеве за које није било готовог словенског језичког израза: зато су се многе конструкције морале стварати *ad hoc*, често по угледу на грчки оригинал. У таквој ситуацији био је, донекле, и наш Вук када је узео да преводи Нови Завјет.

Било би интересантно испоредити с те стране Вуков превод и старословенски. Аналогја има ту врло много. Није сасвим искључено да би се на крају показало да старослов. језик пре хиљаду година није био оскуднији у речима и обртима од просто-народнога српског језика пре једног века.

Тиме што је глаголска система грчког језика много више развијена него старосл., наилазимо на доста честе случајеве када за неколико различитих грчких облика има у ст.-сл. махом само један нарочити облик, па је понекад било потребно да се преведе и дескриптивно. Грчки је језик особито богат разним партиципима који су многобројнији него у старосл. језику који се, у томе погледу, разликује од данашњих словенских језика: ови су, заправо, сачували као једини партицип споменути трпни придев који је због тога и добио много ширу употребу.

У грчком језику има три глаг. придева прошлог времена за који служи један старослов. трпни придев прошл. вр. Ти су грчки облици *partic. perf. med.*, *partic. aor. pass.* и *adjectivum verbale*: 1) λελυμένος, 2) λυθείς, 3) λυτός. Словенски се у тим случајевима слаже са латинским језиком који исто тако има само један еквивалент, и то глаг. придев на *-tus*, који има шире, општије, значење него слов., јер он може да замењује и грчки *partic. praes. pass.*: привѣдѡш... страстьми ѡдржѡмъ Мт. IV₂₄ — συνεχομένους — comprehensos, видѣтъ... тръсти ли вѣтромъ колѣблемъ Мт. XI₇ — σαλευόμενον — agitatam.

Примери, који се даље наводе, подразумева се, из Маријиног су јеванђеља, ако није друкчије истакнуто. Примери су дати само за случајеве када глаг. придев није саставни део финитних пасивних конструкција. Огромна већина примера припада првоне типу, који је у новозаветном грчком језику и највише заступљен.

1) а. окаменено ли имате срдце ваше Мк VIII₁₇ — πελωρωμένην καρδίαν — caecatum cor, видѣша юношѣ одѣнѣ въ одеждѣ Мк XVI₅ — νεανίσκον... περιβεβλημένον — iuvenem coopertum, смоковничѣ имѣаше... въсажденѣ Л XIII₆ — συκῆν... πεφυτευμένην — arborem plantatam, обрѣтѣ же камињь отхвалениѣ отъ гроба Л XXIV₂ — λίθον ἀποκεκυλισμένον — lapidem revolutum, къ дѣвѣ обрѣченѣ мѣжеви Л I₂₇ — πρὸς παρθένον ἐμνηστευμένην ἀνδρὶ — ad virginem desponsatam viro.

б. Старосл. иде за грчким оригиналом, док се у латинском преводу находe почесто и описне конструкције: да чѣда вѣнѣ съберитѣ расточенаѣ въ едино Ј XI₅₂ — τὰ τέκνα διεσκορπισμένα — filios qui erant dispersi, да имѣтѣ радость моѣ исплнениѣ въ себѣ Ј XVII₁₃ — τὴν χαρὰν... πεπληρωμένην — gaudium impletum, отъпоустѣ же имѣ (варааж Зорг.) въсаждѣнаго въ темници Л XXIII₂₅ — βεβλημένον — qui missus fueret.

2) а. изгнаноу вѣсоу проѣла нѣмѣ Мт IX₃₈ — ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου — eiecto daemónio, келеви наречены таден Мт X₈ — ἐπικληθεῖς — (нема у лат.), онаже наваждѣна матерниѣ своѣѣ... рече Мт XIV₈ — ἡ δὲ προβιβασθεῖσα — illa praemonita a matre sua.

б. что прѣмѣдрость данаѣ моу Мк VI₂ — ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα — sapientia, quae data est, единѣ же отъ обѣшеноу злодѣѣ Л XXIII₃₉ — εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων — unus de his, qui pendebant.

Има и примера где се у грчкоме за исту сврху употребљава наизменично и један и други партицип: сѣаноѣ въ срдци Мт XIII₁₉ — τὸ ἐσπαρμένον — quod seminatum est, сѣаноѣ на камени Мт XIII₂₀ — ὁ... σπαρεῖς — qui... seminatus est, пропѣтаѣ съ нимѣ поношаѣшете моу Мк XV₃₂ — οἱ συνεσταυρωμένοι — qui crucifixi erant, прѣкениша голѣни і дроуѣмоу пропѣтоу Мт J XIX₃₂ — τοῦ συνσταυρωθέντος — qui crucifixus est, сѣршени глѣнѣмѣ отъ ѣн Л I₄₅ — τοῖς λελαλημένοις — quae dicta sunt, днѣнѣша сѣ о глѣнѣхъ отъ пастырь Л II₁₈ — περὶ τῶν λαληθέντων — de his, quae dicta erant, дати жрѣтѣ по реченоу Мт въ законѣ Л II₂₄ — κατὰ τὸ εἰρημένον — quod dictum est, да сѣждѣтѣ сѣ реченоѣ пророкомѣ Мт VIII₁₇ — τὸ ρηθέν — quod dictum est, ничтоже боле повѣѣнаго вамѣ творите

Л III₁₈ — παρὰ τὸ διατηρηγμένον — quod constitutum est, сѣтвори повелѣнаа Л XVII₉ — τὰ διαταχθέντα — fecit quae ei imperaverat.

Један случај где се стсл. разликује и од грчког и латинског: **взпрошенз же вѣвх отх фарисѣи** Л XVII₂₀ — ἐπερωθεῖς δὲ ὑπὸ τῶν φ. — interrogatus quando venit.

3) а. Изнет је ђео материјал: **сѣберетх извѣрнѣиѣ его** (често) Мт XXIV₈₁ — τοὺς ἐκλεκτοὺς — electos, **не оумвѣнами рѣкѣми ѣсти** Мт XV₂₀ — ἀνίτοις χερσίν — non lotis manibus, **разорѣх цѣвѣ снѣх рѣкотворѣнѣх** Мк XIV₅₈ — τὸν ναὸν... τὸν χειροποίητον — templum hoc manu factum, — **тѣ ли еси ѣх ѣнх вѣвѣнааго** Мк XIV₆₁ — τοῦ εὐλογητοῦ — filius dei benedicti, **проповѣдѣти лѣто гѣне приаѣто** Л IV₁₉ — ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν — annum dom. acceptum, **оуправленз естх вх цѣрѣтвѣне бжне** Л IX₈₂ — εὐθετός ἐστιν — aptus est, **послѣлѣ ѣнх мон вѣвлѣбленѣу** Л XX₁₈ — τὸν ἀγαπητόν — filium meum dilectum, **положи е вх гробѣ исѣченѣ** Л XXIII₅₈ — ἐν μνήματι λαξευτῷ — in monumento exciso, **оувѣрнте нѣбса отвѣрѣста** Ј I₅₂ — τὸν οὐρανὸν ἀνεωγῆота — caelum apertum, **ѣже не вѣстх закона проклѣти сѣтх** Ј VII₄₉ — ἐπαρατοί εἰσιν — maledicti sunt.

б. **не вѣста вх рожденѣхз жѣнами** Мт XI₁₁ — ἐν γεννητοῖς γυναικῶν — inter natos mulierum, **отвѣрѣе очн слѣпоу рождену** Ј IX₃₂ — τυφλοῦ γεγεννημένου — caeci nati.

Тај упоредни материјал показује да се у старословенском трпни придев прошлог времена још осећао као глаг. придев за прошлост. (За садашње време био је у живој употреби глаг. придев на *-то-). То се види и из случајева када за споменуте грчке партиципе долазе у стсл. и остали глаг. придеви *прошлог* времена. На пример: **прѣповѣсавз сѣ слѣужи ми** Л XVII₉ — περιζωσάμενος — et praecinge te, et ministra mihi, **вѣ вѣсѣ градх сѣвѣралѣ сѣ** Мк I₃₈ — ἦν ὅλη ἡ πόλις ἐπισυναγμένη — erat civitas congregata, **егда крѣпѣкѣу оуорѣжѣ сѣ храннтх свои дворѣ** Л XI₂₁ — καθωπλισμένος — armatus, **гѣлѣх исѣлѣвѣшкѣоу** Ј V₁₀ — τεθεραπευμένῳ — dicebant illi, qui sanatus fuerat.

Иначе, ако је грчки облик имао нарочиту нијансу у значењу, т. зв. нецеситативну, онда је долазио и глаг. придев садашњег времена. О томе питању в. ЈФ VIII с. 103—108.

Да је, међутим, и глаг. придев прошл. вр. могао да изгуби то разликовање по времену и да добије потпуно придевско значење произлази из случајева када је за обичан грчки придев употребљен у стсл. глаголски придев. Ево и тих примера: **гѣла ослабленѣоу** Мт IX₆ — τῷ παραλυτικῷ — paralytico, **прокаженѣиѣ**

очнштанте Л I₈ — λεπρούς — leprosos, никтоже приставлениѣ плата не бѣлена не приставлѣатъ Мк II₂₁ — ῥάκους ἀγνάφου — ranni rudis, вѣзнесе сѣмѣринъѣ Л I₅₂ — ταπεινούς — humiles.

Није тешко објаснити такове случајеве: трп. глаг. придев прошлог времена већ по своме основном значењу лако је могао да пређе у прави придев када је само престао да значи време и тиме постао носилац неке трајне особине. То вреди и за оне придеве садашњег времена као: неключимааго раба вѣрзѣте Мт XXV₃₀ — τὸν ἀχρεῖον δοῦλον — inutilem servum, иде есте ꙗко гроби неѣдоми Л XI₄₄ — τὰ μνημεῖα τὰ ἀδηλα — monumenta, quae non apparent.

И оба облика трп. придева за један грчки: приведше телецѣ оґпитѣны Л XV₂₈ — закла емоґ телецѣ питомъ ib. 30 — τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν — vitulum saginatum.

Најзад, има два случаја који стоје у вези са горе реченим, а то где је за грчку именицу употребљен стсл. трпни придев: сѣвѣстѣ сѣ писаное Мк XV₂₈ — ἡ γραφή — scriptura, кѣ (сѣѣ)инымѣ Сав. кн. J VII₄₆ — πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς — ad pontifices, и обратно стсл. именица за грчки партицип женли сѣ оґштеницеѣ Зогр. Л XVI₁₈ (Мар. оґштеноѣ) — ἀπολελυμένην... γαμῶν — dimissam.

Колико се грчки партицип пасива када није служио као саставни део финитних пасивних конструкција схватао у стсл. језичком мишљењу као обичан придев, показује ово неколико примера: тѣснѣ пѣтъ Мт VII₁₄ — τεθλιμμένη — arcta via, сѣґґ рѣкѣ имѣ Мк III₁ — ἐξηραμμένην — manum avidam, вѣсте во очн имѣ таґѣ Мт XXVI₄₈ — βεβαρημένοι — gravati, радоґи сѣ благодатѣнаѣ Л I₂₈ — κεχαριτωμένη — gratia plena, гноинѣ Л XVI₂₀ — εἰλκωμένος — ulceribus plenus, сан оґчиникѣ нѣкѣ таниѣ J XIX₃₈ — κεκρυμμένος — occultus, нѣстѣ во танио Л VIII₁₇ — κρυπτόν — occultum, дивьно Мк XII₁₁ — θαυμαστή — mirabile.

Поред тога налазе се и дублети као: оґје готова сѣтѣ вѣѣ Л XIV₁₇ оґготована Асем. — ἔτοιμά ἐστιν — parata sunt, или, обратно, стсл. сѣврѣшени Мт V₄₈, J XVII₂₂ — τέλειοι и τετελειωμένοι.

На основу изнетог материјала могао би се дати овакав закључак: старословенски трпни придев прошлог времена подударо се у значењу са грчким глаг. придевима медијалним и пасивним и само донекле са латинским глаг. придевом на *-tus*. Код стсл. придева није било разликовања по глаг. виду. Тај глаг. придев могао је да има и чисто придевско значење што исто вреди и за грчке глаг. придеве. Начин на који су преведени споменути грчки

глагола придеви не даје могућности да се узима у обзир и латински превод као неки углед. (Погорјелов наводи пример *мѣрж потрж-сѣнж* — *σασαλευμένον* — *coagitata*). Ма да се стсл. трпни придев прошл. вр. формално више слаже са латинским него с грчким, ипак се стсл. слаже не једанпут са грчком атрибутом и апсолутном конструкцијом, док се у латинском употребљава описни начин помоћу релативне реченице. Уопште о утицају латинског језика може се говорити само код појединих речи, које су доцније ушле у старословенски превод и то тек у Моравској (cf. Meillet, RES VI с. 39—41), док за граматичке конструкције није било потребе да се прибегава латинском начину изражавања.

14-XI-1930 г.

П. Ђорђевић

1. СТ.-СЛОВ. СЕДМЪ И СЕДМЬ.

Одавно је запажено да се сугласничка група -*дм*- у овим бројевима не слаже са прасловенском фонетиком у којој су слогови били отворени, као што то и за ову групу показују облици *дамъ*: *damъ* (од **dadmъ*, *dadmъ*), *вутѣ* (исп. санскртско *ūdhar*), *гитѣпъ* (исп. срп. *рудѣши*) и сл. у различним словенским језицима. Зато и покушавају различни научници да за ову гласовну групу у *седмъ* и *седмь* даду нарочите разлоге, да пронађу нарочите услове под којима се та група у њима ипак могла очувати. Тако подједнако и Meillet и Vondrák (исп. *Le slave commun*, 1924, стр. 111, 121; *Vergl. slav. Grammatik I* (1924) 369) виде за задржавање *d* испред *m* разлог у томе што се то *d* своди на раније *bd* („le *d* relativement fort parce qu'il était appuyé sur *b* s'est maintenu, tandis que le *b* devant consonne tombait“ Meillet 121—122)¹⁾.

Нема никакве сумње да се *d* у тој речи у редноме броју *седмъ* своди на *dm* (исп. на пр. грчко *ἔβδομος*); али је за мене велико питање, да ли је то *d* могло стајати у оваком положају у *прасловенском*. Ја сматрам да није могло стајати због тога што је закон о отвореним слоговима тако општег карактера у прасловенском и тако дубоко влада њим да је изменио целокупну структуру речи у њему (уклонио све дифтонге, све сугласнике на крају речи и све затворене слоге у речима). Зато не бих могао допустити овакво нарушавање његово у *прасловенско време*. Зато и не могу признати да су облици *седмъ*: *седмь* прасловенски, већ сматрам да су само јужнословенски, т.ј. да су се развили у време блиских језичких веза свих доцнијих јужнословенских језика.

Пре него што пређем на даље извођење, ја ћу поменути словенска образовања тих бројева за које сматрам да нам могу помоћи при објашњавању горњих ст. словенских облика. Овамо иде 1) руско *семь*: *седьмой*, пољско севернокашупско *setmë*: *sódmi*

¹⁾ Иљински сматра да је *d* било ту дуго (од *bd*), па се зато сачувало (исп. *Праславянская грамматика*, 1916, 261).

(Нич, *Język polski i jego historia* II.274) или *śétem*: *śódmi* које се налази у источној Пруској, у Маљборском и делимично у северном Коцевју (иначе се у пољском употребљава *siedm* као и у чешком *sedm, sedem, sedum* и *sedmý*) и 3) јужнословенско *седмъ*: *седмь*.

Ја се слажем са научницима који у пољским дијалекатским облицима виде прасловенске облике: **septmъ* и **sebdmъ*, што одговара грчком односу тих бројева уколико се тиче сугласничких група: *ἑπτά* — *ἑβδόμος*; исп. још лат. *septem*, лит. *septyni*, ст. инд. *sapta*, лат. *septimus* и сл.

Поменути облици морали би дати, према гласовним законима прасловенског језика, **semъ* и **semъ*; зато ја мислим да је за редни број у прасловенском био облик **sedmъ*, као што то показује руски облик *седьмой*, а да је само у простом броју било **septmъ* које је, опет по гласовном закону о отвореним слоговима, морало дати у прасловенском *semъ*. На тај начин у руским облицима *седьмой* и *семь*, по моме мишљењу, сачувало нам се продужење прасловенских облика *sedmъ* и *semъ*, добивених од: **sebdmъ* и **septmъ*, које се — као што *sedmъ* показује — такође сводило првобитно на **setmъ* и затим *semъ*¹⁾.

Исп. *semъ* у староруск. (Свят. Изб. од 1073); према *semъ* начињено је и *семий* Остр. јев., или и савремено дијалекатско *semъ, семой* (в. Иљинског ор. cit.).

Ја сматрам да смо већ у прасловенском добили дублете којима се лепо објашњавају пољски дијалекатски облици. Према *sedmъ* развио се полугласник и у **septmъ*, тако да је оно могло гласити **setmъ*. Према томе у *śétem* и *śódmi* пољских дијалеката огледало би се **setmъ* и **sedmъj* прасловенског језика.

Може бити само питања о губљењу умекшаности у пољским облицима; али оно у овом положају не претставља тешкоће. Јер у одређеној форми *sedmъj* њ се губило не остављајући трага (исто онако као у народном *tńi* или *tniejszy* од **tńi*; *żadny, jednego* и сл. од *żadny, jednego* и сл.; исп. Лоса, *Gramatyka polska*, 1922, I, стр. 27 и даље). Тако исто *śétem* у пом. sing. добивено је према зависним падежима **setmi* > **setmi* и сл. У говорима у којима имамо *siedm* оно је образовано према *siedmъj*, а тамо где имамо *siedmъ* јасно је да је у њима или *mъ* старо или из зависних падежа,

1) Ја се не задржавам на питању о томе како је ово *седмъ* постало, јер би ме то одвело од главнога питања овог прилога; руско *седьмой* јасно показује да је оно морало постојати, а пољски облици допуштају могућност такве претпоставке.

пошто је *-тъ* на крају речи или остајало умекшано или је давало *-т* (исп. Лоса, Gram. polska I 22. Нич, ор. cit. 270--274). Све остало је и само по себи разумљиво (т. ј. *siedem* и сл. облици). У чешком имамо *sedm* (*sedem*, *sedum*) према *sedmŭ*.

Остају нам још само старословенски или јужнословенски облици. Старословенско *седмъ* ми не можемо изводити из *седѣмъ*, пошто се полугласници у њему чувају, а у броју *седмъ* нема их никад. Ја сам принуђен зато да претпоставим облике без *ѣ* већ за заједнички јужнословенски прајезик. Полазећи од прасловенских облика *седѣмъ* и *семь*, јужнословенски је прајезик развио *седмъ* примајући само *д* из *седѣмъ*; а према кардиналном броју *седмъ* — развио се нови редни број *седмъ* који је потиснуо потпуно стари облик *седѣмъ*.

Не треба да нас чуди ово стално утицање у различном правцу ординалног броја на кардинални и обрнуто. У томе је цела историја развитка словенских бројева. Зар нису и *ѣмѣшь* и *шесѣшь*, као и *седмъ* и *осмъ*, затим и *деваѣшь* и *десаѣшь*, постали сви према редним бројевима. Зато није чудо што редни бројеви и даље утичу на просте; али то не искључује да и прости бројеви могу дати повод за образовање нових облика редних бројева као што је *седмъ* утицало да се образује *седмъ*.

На показани начин могу се претпоставити за прасловенски језик ови облици броја *седам*:

а) *седѣтъ* и (**setmъ* =) *семь*; поред **setmъ*, а под утицајем *седѣтъ* и **setъmъ*;

б) руска језичка група уопштила је *седѣмъ* и *семь* (= *седѣмоѣ* и *семь*);

в) западнословенска група има: *седѣтъ* и *setъmъ* (кашупски и пољски дијалекатски облици); према *sedmŭj* развија се у пољском и чешком ново *sedm* (*sedmŭ*, исп. горе пољске и чешке облике);

г) јужнословенска група, добивши *sedmŭj* и *семь*, развија поред *sedmŭj* и *седмъ*, а према *sedmъ* и *seamŭj* које потискује *sedmŭj*; та два облика доцније и остају у различним њиховим дијалектима (исп. ст. слов. *седмъ* и *седмъ*).

2. Dopuna članku o moći i morati JF VIII 155—159.

Jedna potvrda gornje „konstrukcije“? Ja svoju tvrdnju da su jedanput bili i glagoli: **primoriti* i **moriti* (uz **primorati* i *morati*) potvrđujem slovenačkim oblicima: *morva*, *morta*, *mormo*, *morte*, *morjo*, — *morla*, *morlo*, *morli*, *morle*, dakle oblicima koji izgledaju kao da su tvorbe bez tematskog vokala, a koji se upotrebljavaju malone isključivo u značenju *debeo*.

Glede tih formi pregledao sam tri knjige, sve tri iz kruga pučkog pisca A. M. Slomškega (1800—1862), te našao: u Slomškovim „Drobtinicama“ za god. 1846 u značenju *debeo*:

<i>more-</i> , <i>mor-</i> , <i>mog-</i>	<i>mora-</i>
<i>Prezent:</i>	
<i>Sing.</i> : <i>morem</i> 1 put	<i>moram</i> 4 puta
<i>more</i> 3 „	<i>mora</i> 18 „
<i>Dual</i> : <i>morta</i> 1 „	
<i>Plur.</i> : <i>mormo</i> 7 „	<i>moramo</i> 1 put
<i>morte</i> 4 „	
<i>morjo</i> 6 „	<i>moral</i> 4 puta
<i>Praet.:</i>	
<i>Sing.</i> (fem): <i>morla</i> 2 „	
<i>morlo</i> 1 „	
<i>Dual</i> : <i>morla</i> 1 „	
<i>Plur.</i> : <i>morli</i> 3 „	

Ta statistika pokazuje: u *sing.* praes. u velikoj je pretežnosti *mora-* (22 : 4, odnosno za treće lice: 18 : 3), u *plur.* praes. je u pretežnosti *mor-* (17 : 1) kao što i u part. praet. (7 : 4), i to tako, da je *mora-* samo u muškom rodu *sing.*, dok je u drugim slučajevima *mor-*. Istaći treba osobito to, da particip nema nikada „g“ (nije, dakle: *mog-*), nego uvek *r*, dakle: *mor-*.

U značenju *possum* nalazim glagol u prezentu 34 puta, i to 29 puta: *more-*, a samo 5 puta: *mor-* (*ne mormo* 2 puta, *ne morte* 1 put, *ne morjo* 2 puta). U part. praet. (8 puta) je uvek forma *mog-*.

Prema tome je, koliko se radi o razlici osnova *more* i *mor-*, u značenju *debeo* u prezentu u pretežnosti *mor-* (u dualu i pluralu isključivo), a u značenju *possum* *more*. Još izrazitija je razlika u part. praet.: u značenju *debeo* isključivo *mor-*, u značenju *possum* *mog-*. Dakle:

debeo : <i>mor-</i>	possum : <i>more-</i>
<i>mor-</i>	<i>mog-</i>

Sad se radi još o odnošaju izmedju *mor-* i *mora-*. *Mora-* je u ogromnoj pretežnosti u sing. praes.: 22 prema 4 *more* (u pluralu je samo 1 *moramo* prema 7 *mormo*). U participu su 4 *moral* prema 7 *mor-* (ali masc. *morl* nema uopće).

U svojoj raspravi o „moči“ i „morati“ u „Radu“ knj. 227, p. 2, 10, navodi prof. A. Musić kraće forme *mor-* iz slovenskih narodnih pesama u značenju *debeo*, a svi su slučajevi iz prezenta — particip navodi samo jedan: *morla*, dok imademo u „Drobtinicama“ mnogo participa.

Prof. Musić tumači (str. 10) kraće oblike *morm* itd. sa Škrabecom iz *moram po analogiji s \bar{m} — č \bar{m} (hoč \bar{m}) — mor \bar{m}* . Da je analogija glagola *s \bar{m}* zahvatila glagole *hoč \bar{m}* i *mor \bar{m}* , trebalo bi valjda tumačiti time što su svi pomoćni glagoli, dakle, iste kategorije,¹⁾ — ali sad nastaje pitanje: zašto je ta tobožnja analogija obuhvatila samo *morem* u značenju *debeo*, a ne i *morem* u značenju *possum*? Ta i *morem* (= *possum*) je pomoćni glagol, a ipak se *mor-* = *possum* skoro ne upotrebljava.²⁾

Dalje ističem da sam u „Drobtinicama“ za 1846 od glagola *hočem* našao uz jednu jedinu iznimku (*hočmo*) samo pune oblike: *hočem*, *hoče*, *hočeta*, *hočemo*, *hočete*, *nočete*, a ipak baš taj glagol trebalo je da je dao povod za postanak kraćih oblika kod *morem*!

Kao uzrok, zašto ona analogija nije obuhvatila glagol *morem* i u značenju *possum*, mogla bi se navesti možda činjenica da se *morem* = *possum* pretežno nalazi u *negativnim* rečenicama,³⁾ dakle glasi *ne morem* (*nemorem*), a negirano se *hočem* koje bi bilo paralelno

¹⁾ Smeta kod toga to, što se *sem* vezuje sa participom, a *hočem* i *morem* (*moram*) sa infinitivom, što se, dakle, sintaktički različito vezuju.

²⁾ Poznato je „morda“ (= možda) u starijim knjigama, pa i u „Drobtinicama“: *morde*. Tu treba *mor-* tumačiti kao i *mož-*: *e* je ispalo kao što često u adverbima biva. Uz *morde* imamo u „Drobt.“: *more* biti, *morebit*.

³⁾ U „Drobtinicama“ 1846 nalazim *more-* (*possum*) u 38 slučajeva za negacijom *ne* (*ne morem*, *ne moreš*, *ne more*, *ne morava*, *ne moramo* [ne *mormo*, 2 puta], *ne morte* [1 put], *ne morejo* [ne *morjo*, 2 puta], ni *mogel*, ni *mogla*, ni *moglo*, niso *mogli*, bi *mogli*); *pozitivno more-* nalazim samo 4 puta, i to u *zavisnim* rečenicama („da se dobro seme v' semli vzimiti *more*“, str. 140; „Ni sim ga si *mogel* napraviti“, 95; — „da bi *mogli*, 199) i u jednom pitanju („Ali kdo *more* pomagati...?“, 110). I u mom rodnom dijalektu *pozitivno morem* = *possum* je samo u *zavisnim* rečenicama, *zato* se tamo može reći: „Pite, keko *morete*“ i „Če mo *moga*, mo *priša*.“ (JF V 163). — U drugim slučajevima za *pozitivno possum* „Drobtinice“ upotrebljavaju: *zamorem*, *zamogel* (5 slučajeva), *premorem* (5 slučajeva) i *lehko* (11 slučajeva).

izrazu *ne morem*, ne upotrebljava, nego *nočem* (*nečêm*); izrazu *nečem* slično je *nemrem* (dakle, forma sa izbačenim *o*).

Ipak bih se usudio ovde postaviti drugo mišljenje o kraćim oblicima: *mormo*, *morli* itd., naime ovo: za *debeo* bila je prvobitno osnova *mori-* te je glagol glasio: **morim*, **moriš*, **morimo*, **morili* itd., a vokal *i* je osobito iza *r* mogao ispasti, kao što ispada (preko poluglasničkoga izgovora) toliko puta u slovenačkome¹⁾; t. j. kraće forme *mormo*, *morli* izvodim od osnove *mori-*, koju sam u svojoj „konstrukciji“ gore pretpostavio.

U takvom slučaju imali bismo uporedno: **morim* = debeo i *morem* = possum. Forme jednoga i drugoga mogle su se u nekim dijalektima tako mešati da je napokon *more* dobilo i značenje *debeo*.

Priznajem, da bi trebalo poznavati *istoriju* kraćih oblika.

Pregledao sam i „*Drobtinice*“ za god. 1847, te našao ovu statistiku izražavanja pojma *debeo*:

<i>more-, mor-, mog-</i>		<i>mora-</i>	
Prezent:			
<i>Sing.</i> :	1. —	moram.....	5 puta
	2. moreš.... 1 put	moraš.....	4 „
	3. more.... 3 „	mora..... (oko)	75 „
<i>Dual</i> :	1. morva... 1 „	—	—
	2. morta.... 2 „	morata.....	1 „
	3. —	—	—
<i>Plur.</i> :	1. mormo... 17 „	moramo.....	4 „
	2. morte.... 1 „	morate.....	1 „
	3. morjo.... 21 „	morajo.....	3 „
Part. praet.:			
<i>masc. sing.</i> :	mogil (el) 4 „	moral.....	1 „
<i>fem.</i> „	morla... 1 „	—	—
<i>neutr.</i> „	morlo... 2 „	—	—
<i>Dual</i> :	bova morla... 1 „	—	—
	sta morla.... 2 „	—	—
<i>Plur.</i> :	so morli.... 5 „	morali ..	2 „
	so mogli.... 1 „	—	—
	so morle.... 1 „	—	—

Što se tiče osnova *more-*, *mor-*, vidimo da u dualu i pluralu prezenta i u participu služi za izraz *debeo* isključivo *mor-*.

¹⁾ Na pr. u „*Drobtinicama*“: tovarša, natararca, opravti, spozabla, potolažli, obesli, okusli, prosjo, zgrabjo; vidla (*masc.*: vidil). Nalaze se i forme: odpovedli, povedla, sigurno prema *veděti*.

Isporedimo li dalje *mor-* sa *mora-*, vidimo da stoji *mor-* prema *mora-* u prezentu kao 52 prema 10, a u participu kao 12 prema 3, dakle je *mor-* u ogromnoj većini prema *mora-*.

Za izražavanje *possum* malo ne isključivo je *more*; prema 48 *more-* stoje 2 *mor-* (ne mormo, morjo).¹⁾

Opet vidimo da *mor-* vlada kod pojma *debeo*, a da je skoro isključeno od pojma *possum*.

„*Mor-*“ ide u značenju *debeo* i u particip; za značenje *possum* služi u participu *mog-*.²⁾

Statistika „Drobtinica“ za god. 1847 daje isti rezultat kao i statistika godišnjaka 1846.

Konačno sam u pogledu „*moći-morati*“ pregledao knjigu: „*Čujte, čujte, kaj žganje dela*“ (1847), prevod Zschokkeove, „*Branntweinpest*“, koji je kao prevod F. Globočnika izašao pod auspicijama Slomšekovim.

Statistika izraza za *debeo* je u toj knjizi ova:

more-, mor-, mog-

mora-

Prezent:

Sing.: 1. — moram..... 1 put

2. —

3. —

Dual: 1. — morava 2 „

2. —

3. —

Plur.: 1. mormo 1 put

2. — morate..... 1 „

3. morjo 1 put morajo..... 1 „

Part. praet.:

masc. sing.: — moral..... 1 „

fem. „ morla.... 1 put

Dual: morla..... 1 „

Plur.: morli..... 1 „

morle..... 1 „

¹⁾ I u tom godišnjaku „*Drobtinica*“ nalazimo da je *possum* pre svega u negativnim rečenicama; između 72 slučaja samo ih je 7 u *pozitivnim* rečenicama, i to u *zavisnim* rečenicama: „Lepši ko moremo“; — „Naj pomaga kolikor more“; — „...nastopke greha, koljkor more“; — „Govorijo, kako on nevsmilen biti more“; — „Kdor je le mogel, je pritekel“; — „...pomagali, kjer so kaj mogli.“ — U glavnim rečenicama ima *zamorem* 14 puta, *premorem* 6 puta, *lehko* 29 puta...

²⁾ Ima pored 12 slučajeva *mor-* u participu i jedno 5 slučajeva *mog-* u značenju *debeo* (neke jezične varijacije treba tumačiti u „*Drobtinicama*“ time što su u njima prinosi različitih pisaca).

Kao što se vidi iz te statistike, imamo u knjizi „Čujte, čujte itd.“ za *debeo* forme od osnove *mor-*, nijedne od osnove *more-* (ili *mog-*), samo što za sing. i dual uopće nema primera. Broj svih primera nije veliki, nije veći od primera sa osnovom *mora-* (6:6). Ali fakat što nema *more-* znači ipak nešto u vezi sa jednakom pojavom u „Drobtinicama“.

S druge strane ni u toj knjizi *possum* nije nikada *mor-* nego uvek *more-* (*mog-*).

Sve tri knjige Slomšekove, odnosno sve te tri knjige pisane u Slomškovom krugu, daju isti rezultat: za pojam *debeo* osnova *mor-* i *mora-*; ali je *mor-* (sem u sing. prez.) u većini, te ide i u participij preterita; za pojam *possum* osnova je *more-* (*mog-*), a ne *mor-*.

Ne možemo misliti da bi taj odnošaj osnova bio rezultat kakvog gramatičko-veštačkog rada (Slomšek jezičnih izveštačenosti nije voleo), nego treba držati da taj odnošaj odgovara nekim živim govorima. Uostalom kraće forme za *debeo* imamo i u narodnim pesmama.

U odnošaju *mor-* : *mora-* ja vidim odnošaj: *mori-* : *mora-*.

Zagreb, juna 1930.

Fr. Ilešić

3. Славянские этимологии.¹⁾

III. Сербо-хорв. *Gàvan* „имя какогo- шо богача“.

В сербо-хорв. народных сказках и песнях под этим именем воспевается какой- то богатый человек, который за свою необычайную жестокость к бедным был наказан Богом тем, что его усадьба была превращена в озеро (Балатон в Венгрии по одному рассказу, Червонде в Имотском по другому). С XVII в. это имя встречается и у писателей, которые обычно так называют богача в Евангелии (Лука XVI 19—31); в таком же значении употребляется имя *Gàvan* и в соврем. сербской народной песне (ср. Караджич, Нар. песме I 126—132). А Вук сохранил в своем Рјечник'е следующее предание о Гаване: „В монастыре Троноши в Ядре был нарисован с правой стороны у дверей обнаженный старец, которого опоясали змеи, жаля и впиваясь в его сосцы. Известно, что родители имеют обычай об'яснять детям различные иконы по церквам и монастырям, — и мой отец мне рассказывал, что этот старец назывался „богатый Гаван“, и что, не смотря на

¹⁾ См. Јужнослов. фил. V 183 и сл.

свое богатство, он был весьма жесток и скуп, и за то его Бог наказал описанным образом (Караџић Рјечник³ 84, ср. также *Budmani Rječnik III* 114).

Судя по этим данным, можно было бы думать, что имя *Gävan* принадлежало какому-то реальному лицу, но, подобно имени лидийского богача, царя Креза, стало нарицательным. Как ни естественно такое предположение, однако против него говорят следующие весьма важные обстоятельства.

Во-первых, история ничего не знает о таком богаче: ни в сербских исторических источниках, ни в иностранных не сохранилось никаких известий о сербском Крезе.

Во-вторых, самое имя *Gävan* совершенно не употребительно в сербском быту как старинном, так и современном, — сербская ономастика, вообще говоря, его не знает. Единственное исключение представляет *Mico Gauan* в одном латинском документе XIV в. (*Monum. Rag. I* 139), но нельзя быть уверенным, что *Gauan* не играет здесь роль прозвища, тождественного с *народным* названием богача.

Таким образом, происхождение *Gavan* как лица и как имени окутано глубокой тайной, что принужден признать и сам составитель загребского академического словаря.

Но если так, то невольно закрадывается подозрение: да точно-ли *Gävan* есть собственное имя? И не вернее-ли думать, что оно искони било нарицательным, но что, благодаря своей этимологической изолированности, осмыслено народом как имя какого-то сербского „креза“. Примерами подобного рода осмыслений кишит история любой народной поэзии, но нередко такая персонификация нарицательных имен встречается и в сочинениях разных писателей — дилетантов, переходя со страниц их сочинений даже в народ. Чтобы не ходить далеко за примерами, я сошлюсь на р. *чур*, из которого русские „ученые“ XVIII в., не зная истинного значения и происхождения этого слова (из корня **(s)keur-* „зарубка, черта“), превратили его в „бога границ“ (*RES VIII* 241).

Мы убеждены, что совершенно такой же случай превращения *appellativi* в собственное имя мы имеем и в сербск. *Gävan*. Все указывает на то, что последнее есть остаток того корня **geu-* „получать, доставать“, которое так широко распространено в лт. языке. Я имею в виду именно такие образования, как *gäuti*, *gäunu*, *gavaï*, „получать“, *gäüsva* „место изобилия“, *gausà* „имущество,

обилие“, *gausùs* „вместительность, обилие“, *gaüstis* „богатеть“. Эти образования, особенно praeteritum *gavaï*, дают нам право восстанавить для праслав. языка глагол **gavati* в значении „богатеть“; его причастие прош. врем. страд. зал. и представляет имя *gavanъ* „обогащенный“, ergo „богач“. В этом последнем значении, т. е. в качестве нарицательного имени, имя *gavan* небезызвестно и современному сербо-хорв. литературному языку — его не чуждается, между прочим, даже король хорватских поэтов Прерадович. Ср:

Oj čovječe, mučeniče,
Da si možeš pregledati
Vas imetak prebogati
Što ti ga je dao Bog:
Gavanom bi vidio se
Kom vjekovi diljem nose
Blago u skut jedan sve.

(Pjesnička djela, Zagr. 1873, str. 51).

В заключение еще два слова. Мы назвали сербо-хорв. *gàvan* изолированным образованием, но эту изолированность надо понимать очень условно. Так как литовск. *gausùs* etc. современные этимологи (Berneker EW I 139) сближают с лат. *favere*, которое, в свою очередь, невозможно отделять от слав. *gověti*, то весьма вероятно, что *gàvan* связано нерасторжимыми узами родства с знатным семейством этого последнего слова, в заимствование которого не верят многие даже германские лингвисты, не исключая и новейшего исследователя герм. элементов в праслав. словаре Stender-Petersen'a (Slavisch-germanische Lehnwortkunde 61).

IV. Сербо-хорв. *tùtulja* „зоб“.

Это слово поразительно напоминает формой и звуками лат. *tutulus* „род головного украшения овальной формы“, но так как центры значения обоих слов находятся совсем в разных плоскостях, то нет основания считать сербское слово латинским заимствованием. Против этого говорит также очевидная связь имени *tùtulja* с сх. же *tùtlic* „сорт яйцеобразной тыквы“ и болг. *шүшуля* „цевка“: все три предмета: „зоб“, „тыква“ и „цевка“ объединяются понятием „чего-то овального, шарообразного“. Но как раз то же представление лежит в основе и лат. *tutulus*. Поэтому уже давно этимологи (в последний раз Peterssen Beitr. 479), ничего не зная о славянских словах, выводят лат. имя из корня *teu-* „надыматься“;

формально лат. *tutulus* в таком случае оказывается удвоенным образованием *tu-tu-lus*. Хотя такое расчленение слов до известной степени подтверждается лтш. *tun-tu-lēt* „запутывается в разные одежды“, тем не менее, ввиду наличности в иде. языке переднезубного расширения корня *teu-* (ср. лт. *tautà* „народ“, собств. „масса, купы“ и т. д.), мы считаем не менее возможным выводить все перечисленные слова из корня **teu-t-* (ср. Траутманна BSW 315).

V. Сербо-хорв. *žūstar* „ловкий, проворный, шустрый“.

Единственная известная мне этимология этого слова принадлежит Matzenauer'у (CS 382). Именно он выводил его, хотя и не совсем уверенно, из ит. *justo* „справедливый, честный“. Но не говоря уже о том, что эта этимология не объясняет *-rъ* в сербском слове, против нее говорит значение серб. прилагательного, которое не имеет почти ничего общего с смыслом итальянского. Это сознавал и сам Matzenauer, указывая (ib.), что в семасиологическом отношении к интересующему нас имени ближе подходило бы ит. *destro* „ловкий, умелый, хитрый“, но даже сам не находит возможности признать, чтобы *d* на сербской почве перешло в *ž*.

Но лучшим доказательством, что сербск. *жўстар* не есть слово чужое, служит поразительная его семантическая и фонетическая близость к р. диал. (симб.) *жўстро* „бойко, проворно“. Это слово, правда, осталось неизвестным Далю, но зато его приводит Словарь Академии Наук (II 626) и совершенно верно сопоставляет с сх. *жўстар*.

Очевидное сходство серб. и русс. слов позволяет нам восстановить их праслав. форму как *žustrъ*. Но как объяснить его происхождение?

Как и во многих других случаях, спасает положение литовск. язык: связанный миллионами нитей со славянским, он и в этом случае указывает путь к правильному объяснению слова. А именно трудно отрицать, что с значением *жўстар* как нельзя лучше совпадает лт. *gubūs* „ловкий, искусный, смысленный, сведущий“. Но это слово, конечно, нельзя отделять от корня **gūb-* в слав. *gъnōti*, лтш. *su-gaubti* „собирать в сноп хлеб“, лт. *dvi-gubas, trė-gubas* и вообще с корнем *geub-* (ср. Verneker EW I 360, Trautmann Balt-slav. Wb. 100). На слав. почве этот корень должен был измениться в *žub-*, а в соединении с суфф. *-st-* (ко-

торый доньне слышится в лтш. *gubstu* „извиваюсь“) в *žubst-* > *žust-*. Что касается суфф. *-rъ*, то он, вероятно, того же происхождения, что и р. *шусѣрый*.

Эти комбинации доказывают, что значение „ловкий“ в слав. *žustrъ* и лт. *gubùs* развилось из значения „умеющий во время согнуться“. В общем же оба слова представляют прекрасную семантическую параллель к лт. *vikrùs* (того же значения), образованному от корня *цei-* „вить“ (B ū g a Kalba ir senovē 73).

VI. Сербо-хорв. *ùditi* „вредить“.

Подобно тому как праслав. глагол **verditi* „вредить“ (дис. *врѣдити*, б. *врѣд'ъ*, с. *vrediti*, п. *wrzedzić*, р. *вередѣшь*) образован от корня *цerdh-* „резать“ (ср. гт. *warten* „вредить“, др.-инд. *vardh-* „обрезывать“ Miklosich EW 383), и подобно тому как нем. *schaden* ведет начало от корня **sketh-* того же значения (ср. гр. ἄσκηθής, Kluge⁶ 330), и синоним этих слов. — сх. *ùditi* представляет собой результат подобного морфологического и семасиологического процесса. В самом деле, более чем вероятно, что его корень восходит к иде. **oũdh-*, который сам есть не что иное как первая „полная ступень“ (VS I) двусложной базы **oũedh-*. Ее же „вторая полная разновидность“ (VS II) **uedh-*, resp. **uodh-* дошла до нас в др. инд. *vadhajati* „заставляет бить, убивать“, *vadhas* „убийца, удар“, *vadhriṣ* „скопец“; удлиненная ступень той же разновидности, сохранилась в слав. *vaditi* „мешать, препятствовать, вредить“ (ч. *vaditi*, п. *wadzić*). Наконец, не исключена возможность, что оба слога базы доньне живут в слав. *ovodъ*, resp. *ovadz* „oestus“ (ср. Matzenauer LF XI 334).

Итак, сх. *ùditi* означало первоначально „резать, портить.“ К этому значению совершенно точно подходит то сх. *ùditi*, которое значит „резать, портить“ и которое Даничић (Ког. 193) ошибочно считал производным от имени *ùd* „член“ („делить на члены“). Что касается лт. глагола *udyti* „бранить“, с которым сопоставлял сх. *ùditi* Miklosich (LP² 1039, EW 379), то, повидимому, оно ведет свое начало от звукоподражательного корня **aȳed-* „кричать“, ср. гр. αὐδή „крик“, др.-инд. *vádati* „говорит“ итд. (Hirt, Ablaut § 613).

VII. Сербо-хорв. *čàpra* „кожа, кожаный мешок“.

Происхождение этого слова не вполне ясно. Matzenauer (Cizí slova 136) предполагал заимствование из тур. языка, но ука-

зять точно источник слова ему не удалось; загребский академический словарь неуверенно сближал *čäpra* с тур. *çevre* „плащ“ (I 890), но серб. *p* не может соответствовать османск. *v*, а *a—e*.

Между тем, если принять во внимание, что слав. названия „кожи“, „шкуры“ обычно производятся от корней, обозначающих „резать, драть“ (ср. *skora* < *sker* „резать“, *škura* < *skura* < **skourid*. итд.), нельзя не придти к мысли, что и *čäpra*, точнее *čäp-zr-a* образовано от известного иде. корня *(*s*)*kēp-* „резать“; его корень отличался бы в таком случае от *čерьсь* „чепец“ (РФВ LXXIV 123) лишь удлиненной ступенью своего вокализма, а его суффикс *-zr-* совпадал бы звук в звук с формантом лт. *kerùrė* (ср. JФ V 185).

Если наша догадка верна, то имя *čäpza* выйдет из своего изолированного состояния в сербском словаре. Оставляя в стороне формы с „подвижным *s*“ (*ščäpъ* и пр.), к нему мы теперь присоединим сх. *čäpür* „пень срубленного дерева“, *čäporak* id. и *čäprlj* id. Последнее имя, правда, Вернекер (EW I 143) выводил из итал. *cepperello*, но без всякого основания.

VIII. Бл. врѣга „шишка“.

Говоря об этимологии имени *čirъ* (РФВ LXX 258 слл.), мне уже приходилось указывать, что в слав. языках имеется довольно значительное число слов, обозначающих различные „опухоли“, „нарывы“, „шишки“ и пр., и ведущих начало от корней с исконным значением „резать“. Новым примером такого рода образования может служить слово, которое мы выписали в качестве заглавия настоящей заметки.

В самом деле, трудно сомневаться, что б. *врѣга*, как и чередующееся с ним *врѣга* „нарост, шишка, булдырь“, образовано от того корня **цег-* или, точнее, от той базы **церег-*, которая лежит в основе столь общеизвестных слов., как гт. *wrikan* „преследовать, мучить“ или лат. *urgere* „теснить, толкать, гнать.“ Из слав. словаря сюда же можно присоединить **vorgъ*, первоначальное значение которого: „тот кого подкалывает, режет“ наилучше сохранилось в ч. *vrah* „убийца.“ Из понятия „убийца“ развилось, с одной стороны, значение „дьявола, черта“ (согласно учению церкви, что он человеккоубица бѣ искони) в цсл. *врагъ*, сх. *vrâg*, п. *wrôg*, р. *vôrog*, а, с другой стороны, „опасного, вредного человека“, которое сосуществует с первым в цсл. *врагъ*, п. *wrôg* и р. *vôrog*. Сообразно с этим. и **vôrzьda* первоначально обозначало „убийство“ — ср. сх. диал. *vrâzda* „суд за убийство“ и

ч. *vražda* „убийство“, — и лишь впоследствии получило значение „неприязненных отношений вообще“ в дцс. *vražьda*, б. *vražďa* и с. *vražda*. А так как грозящее смертельной опасностью положение является для человека „бедствием“, то делаются понятными и значение „нужды, несчастья, беды“, которое имеет лт. *vařgas* и значение „терпеть, нужду“ в лт. же *vargti*; но лт. *vėrgas* „раб“, которое часто относят сюда же (Преображенский ЭС I 100), скорее образовано от корня **цег-* „связывать“, не имеющего ничего общего ни с корнем **цег-* „резать“, ни с корнем **цег-* „повергать“, как полагает Преображенский ib., вопреки указаниям Persson'a Beitr. 501.

Но что такое представляет собой база **цег-*, которая лежит в основе б. *врѣга* и *врѣга* и их перечисленных инослав. и иде. родичей? Ответить — не трудно: без сомнения, она является не первичной морфемой, а лишь заднебным расширением известного иде. корня **цег-* „отделять, резать“. Как показал не так давно Persson Beitr. 278, такое расширение не было единственным в иде. языке, но сопровождалось и целым рядом других. Из них ми назовем лишь те, которые представляют интерес для слависта.

Во-первых, зубной детерминатив мы имеем в праслав. **verdъ*, ср. дцс. *врѣдъ* »*λάβη, βλάβη, πάθος*«, б. *врѣдъ* „вред“, сх. диал. *vrĭjed* „веред, опухоль“, с. *vrèd* „удар, рана, опухоль“, ч. *vřed* „опухоль“, п. *wrzód*, р. *vèred*, которые уже Miklosich EW 383 совершенно верно сближал с др.-инд. *vardh-* „обрезывать“, другие параллели ср. Walde EW² 823 и Persson Beitr. ib. Во всяком случае, слово **verdъ* не имеет ничего общего с др.-инд. глаголом *várdhati* „растет“, как предполагал Преображенский ЭС I 74.

Во-вторых, зубноносовой детерминатив, согласно выводам Persson'a ib., расширяет наш корень в праслав. **vorpa* „отверстие, дыра“, ср. б. *врѧпа* „затычка“, ч. *vrѧpa* „бочечная втулка“, п. *wropa* „отверстие“, р. *ворѧпа* „отверстие в корме судна, где проходит руль“. В принципе верно объяснил эти слова еще Поттебня (К ист. зв. II 8); напротив, ошибочно сближал их Miklosich EW 152 с корнем **цег-* „запирать“ (ср. также Преображенский ЭС I 17).

В третьих, в качестве определителя нашего корня выступает зубной спирант в праслав. *vьrchъ* „вершина“, о котором ср. Изв. XX, 3, 102.

• Наконец, в четвертых, тот же детерминатив, усложненный формантом *-k-*, мы имеем в **vorska* „чίδα“, — ср. цсл. враска „чίδα“, сх. *vräska*, с. *vräska* „складка кожи, трещина“, — в глаголе **verskati*, ср. с. *vréskati* „производить трещину“.

IX. Бл. струвамъ „делаю“.

Что этот глагол нельзя отделять от б. *сшвор'ъ* и вообще от праслав. *sštvoriti*, с этим согласны, кажется, все лексикологи. Но остаются совершенно неясным фонетическое и морфологическое взаимоотношение обеих глагольных форм.

На первый взгляд, может показаться правдоподобным предположение, что *сшрувам* возникло из *сш(в)ор-увамъ*, вследствие выпадения *о*. Но мало сказать „выпадение“, необходимо еще подыскать для него сколько-нибудь рациональную причину. Ведь по общему закону болгарское неударяемое *о* или переходит в *у* или остается без изменения.¹⁾

¹⁾ Правда, Лавров приводит в своем „Обзоре“ (стр. 15) несколько примеров спорадического „выпадения“ *о*, но все они, при ближайшем рассмотрении, оказываются мнимыми. Так, в форме *хѣ* (= *хѣм*) выпало не *о*, а *ъ* (ср. Вегнекер EW I 398). — То же следует сказать о форме *цѣрква*: параллельное *цѣрква* получила свое *о* из формы в син. п. *цѣрковъ*. Как показано в наших сложных местоимениях² 71, 123 (ср. также ПГ § 273) в наречиях типа *до-кле*, мест. *шакво*, *какво* и даже в *шваръ* мы имеем дело с выпадением не *о*, а *ъ*. — Свидетельство п. *кѣору* и лт. *katrās* делает в высшей степени вероятной мысль, что в б. *никушрѣ* после *ш* никогда не было никакого гласного звука. — Повидимому, чередование суффиксов *-ъв-* и *-ов-* у одной и той же основы на *-имы* имеем в *йолъвина* и *йоловина*: первое относится ко второму приблизительно так же, как напр. прилаг. *медъвнъ* относится к *medovina*. — С точки зрения той этимологии имени *товаръ*, которая предложена в Изв. XXIII, 2, 191, не представляет ничего странного и его дублет *шваръ* (чит. *тваръ*). — В форме *бивлишѣ*, по всей вероятности, таится суфф. *-ъл-*, точно соответствующий лат. *-ulus* в *bibulus*. — Форма *юшв'ъ* образована по аналогии глаголов типа *бодвам*, где, если и выпал какой гласный, то не *о*, а *-у-* (в. **бодувам*). Поэтому напрасно Младенов в своей новейшей *Geschichte der bulgarischen Sprache* (Berl. und L. 1929, § 55) ссылается на эти глаголы как на примеры выпадения *о*. Последний лингвист к примерам Лаврова прибавляет еще *забикалям* и *обикалям*, хотя такие формы, как *наблвям*, ясно указывают, что речь здесь может идти только о т. н. декомпозиции глагольных префиксов“ (ср. PF XI 182); ничего не доказывает и форма *забравъ* „забываю“: корень этого слова **bh(ц)ъг* — относится к корню **bh(ц)ог* в *заборавъ* как низшая ступень к высшей. Что касается *сирмахъ*, то его отношение к *siromachъ* имеет параллель в чередовании р. *балмошъ*: *боломошь* „дурь, сумасбродство“: она указывает, что мы находимся здесь перед лицом чередования двух разновидностей одного и того же суфф. превосходной степени: *от* (> слав. *-ът-*) и *-ото-*.

Но, насколько мне известно, такая причина еще не найдена, и потому мы решаемся предложить для объяснения *сѣрувам* следующую гипотезу.

Законы славянской апофонии („чередования гласных“) позволяют, рядом с корнем **tver-* (ср. лт. *tveriũ tvėrti* „класть, заключать“), построить корень **tvŕ-*, как низшую ступень первого. И, действительно, лт. *tvirtas* „крепкий“, и слав. *tvьrdъ* показывают, что наше предположение есть нечто ббльшее, чем простая теоретическая реконструкция. Но если так, то мы вправе допустить существование в праслав. языке и глагольного корня **tvьr-*, а, в частности, такой формы наст. вр. *tvьrę*, которая относилась бы к лт. **tvirti* так, как слав., напр., *tvьrę* относится к лт. *mirti*. На болгарской почве глагол *tvьrę* был расширен столь употребительным суфф. *-увамъ*, в результате чего возникла новая форма — *ѣвьр-увамъ*, откуда после полной диссимиляции первого *v* со вторым и после выпадения слабого *ь* и получилось **ѣрувамъ*. В соединении с префиксом *с(ъ)-* оно и дошло до нас в соврем. литературной формѣ *сѣрувамъ*.

Х. Церковнослав. солъга „ѣалка, ѣосох, ѣросѣь“.

Это встречающееся во многих церковнославянских памятниках (сербской и русской редакции) имя Matzenauer (CS 310), хотя и считал темным, все-таки, не поколебался зарегистрировать в числе заимствованных слов, неуверенно сближая его (как и р. *шелыга* „железная палка“) с ср.-гр. *σαλιβα* „род оружия“. Конечно, это объяснение не могло встретить сочувствия у Miklosich'a (EW 314): из комбинаций чешского лингвиста он принял только сопоставление с р. *шелыга*, но и он оставил открытым вопрос об отношении начального согласного русс. имени к такому же звуку церковнослав. После Miklosich'a имя солъга, насколько мне известно, не обращало на себя внимания этимологов.

В виду этого, позволяю себе высказать следующие соображения о происхождении загадочного слова.

К числу лучших страниц капитального исследования P. Person'a „Beiträge zur idg. Wortforschung“ (Upps. 1912) принадлежат, между прочим, те, которые посвящены изысканиям о происхождении лат. *solium* „кресло, трон, ванна“ (SS 379—386). Решительно оспаривая обычное производство этого слова из корня *sēd-* „сидеть“ (которое отстаивает даже Walde ² 722), шведский лингвист возводит его вместе с лт. *súolas* „скамья“ (которое соединяли

с лат. именем еще Fick EW³ II 67, Schmidt KZ XXXVI 102 и Lindsay LSpr. 327) с корнем **syel-* (точнее к его двусложной базе **seyel-*) „палка, балка и то, что сделано из них“; из того, же источника Persson выводит др. инд. *sāras* „корыто, ведро“, лт. *silis* „ясли“, *sèle* „корыто“, лтш. *sile* „корыто, ясли“, причем в балт. словах он с полным правом видит потомков низшей ступени упомянутого корня **sl-jo-*.

Все эти образования, взятые в совокупности, не позволяют сомневаться, что исконным значением корня **s(y)el* было „палка, бревно“. А если так, то уже простой здравый смысл велит сюда же присоединить и цсл. *солыга*: это имя образовано от корня *sol-* с помощью того суффа. *-yga*, который наблюдается, напр., в таких словах, как *bulyga*, *kərkyga*, *skvalyga*, ит п.; напротив, *солига*, известное в некоторых церковнослав. памятниках русского извода, заключает в себе суффа. *-iga* (ф. *kovriga*, *koblīga* и пр.).

И так, цсл. *солыга* гесп. *солига* представляют собой образования от высшей ступени корня **syel-* и в этом смысле являются ближайшим родичем лат. *solium* и др.—инд. *sāras*. Но мы видели выше, что иде. языку не были безызвестны и формы от низшей ступени того же корня; ср. вышеупомянутые балтийские образования, отражающие иде. **sl-*. При таких обстоятельствах, естественно думать, что рядом с **sl-* иде. язык знал еще другую разновидность редуцированной ступени — **sol-*. На слав. почве эта последняя должна была бы звучать как **szl-*. Вполне возможно, что она дошла до нас в следующих двух образованиях:

1) Церковнослав. *слага*. Оно сохранилось в одной Минее русс. редакции во фразе: оловяными слагами бити по ребрамъ (*plumbo tundi latera*). Первоначальная его форма была бы в таком случае **szl-aga-*.

2) Русс. *ослоуѣ*. Мы читаем это слово, которое встречается как в древне-русс. письменности, напр. в Житии Стефана Пермск., в Никон. летоп. (Срезневский Матерьялы II 725), так и в современных русских говорах в значении „палка, жердь, дубина“, — как *о-szl-орѣ*, где *szl-* есть корень, — *-ор-* суффа. (*vbz-орѣ*, *vbrt-орѣ*), а *о-* префф., повторяющийся, между прочим, в *о-skzrdѣ* „большой топор“ (ср. пр. *skurdis* „кирка“). Что *ослоуѣ* ни в каком случае не могло упроститься из (*о*)*сшъльѣѣ* „столп“, как учили Грот (Труды II 927), Соболевский (РФВ LXIV 123) и Преображенский (ЭС I 663), это лучше всего доказывает с. *roslōrje* „здание“, с которым совершенно верно сравнивал наше

имя еще Miklosich EW 432; поэтому с полным правом отделяя *ослойъ* от *сшолйъ*, *осшълойъ* Шахматов (Очерк § 427). Только как курьез напомним, что Горяев ЭС 242 сближал р. *ослой* с *шлейок*, *шлейашъ*.

Говоря о происхождении цсл. *слага*, р. *ослойъ* и с. *poslôpje*, я должен сделать одну существенную оговорку: их корень лишь в том случае может отражать низшую ступень корня *sol-*, если в этих словах некогда слышался *ъ* после *s*. Но так как этого доказать нельзя за неимением более древних примеров, чем XVI в., то мы должны учесть и другую возможность происхождения перечисленных слов: а именно они могут отражать т. н. „вторую разновидность“ баз, **s(e)leg-* и **s(e)lep-*; в таком случае *slaga* представляла бы ее удлиненную высшую ступень, а — **slopъ* ее нормальный краткий вариант.

Москва

Г. Ильинский

1. Љубомир Стојановић

У прошлој књизи ЈФ стигли смо само да објавимо о смрти Љуб. Стојановића. Сада ћемо се задржати укратко на његову животу и научном раду.

*

Родио се 6 августа 1860 у Ужицу, од оца Васе, пушкара, и матере Саре. Своје место рођења и живот у њему Стојановић је у 62 год. живота описао необично живо и рељефно (исп. Гласник Геогр. Друштва за 1922 год., стр. 157—176). Гимназију је учио у Ужицу, Шапцу (IV р.) и Београду (од V—VII разр.). По казивању

Стојановићевих рођака, у Шапцу је Стојановић био дат првобитно у трговину. Али када је сâм газда радње, који је био иначе малим Стојановићем врло задовољан, видео његову велику љубав према читању и књизи, он је посаветовао родитељима Стојановићевим да га даду у гимназију. Они тако и учине. У Београду се у гимназији одликовао и у наукама и својим радом. Са друговима је обновио ђачко друштво *Наду* 1879 год., био је први њен претседник и на једном од њених скупова прочитао је један превод свој из Бокачија, којим је доказао да је Стјепан Љубиша у једној од својих прича у причањима Вука Дојчевића обрадио предмет узет из Бокачија. Као што се види, већ су га тада интересовала научна питања; сем тога, као ђак гимназије, он је бележио народне пословице, поскочице и речи. Интересантно је да је Стојановић, који је био ведро духа и имао несумњивих способности за различне научне гране, већ у гимназији добио потстицај да се упише у филолошко-историски факултет. Момчило Иванић, који је као суплент присуствовао на Стојановићевом испиту из књижевности 1879 год. и којег су изненадили трезвени и бистри Стојановићеви одговори, запитао га је чиме се мисли бавити у животу, и нарочито му је истакао да способни Срби треба да се баве националним наукама, које странци не могу радити. Иванићу, као ученику Даничићеву, сигурно је пред очима лебдела слика великог учитеља његовог. Сâм Стојановић признаје (Годишњак С. К. Академије XXXII. 152) да је то било од значаја за његову одлуку. Његов патриотизам повео га је ка националним наукама у раним годинама живота. И доцније је његова љубав према народу и његово схватање дужности према земљи одлучивало о правцу који ће дати и своме животу и раду.

У Великој школи пробавио је као студент четири године, од 1879—1883. Већ у почетку својих студија упознао се са Ст. Новаковићем, поводом речи које је из народа покупио, и одмах у првој години израдио је светосавски темат о краљу Твртку, који је био награђен II^{ом} наградом. Он се од тога времена све до свога повратка из иностранства колебао између историје и језика, и тек после рада код Лескина (у Лајпцигу) и Ј. Шмита (у Берлину), који су га — по његовим речима — увели у праву науку, он се искључиво посвећује филологији. Новаковић је морао запазити способности Стојановићеве, јер му он доцније, као министар, у два маха нуди да иде на страну као државни питомац.

После свршене Велике школе Стојановић је отишао за суплента гимназије у Ужице да помаже родитељима који су једва чекали да сврши школу. Због тога је и одбио да иде одмах на страну. Али, како му наскоро отац умре, он се пријави за државног питомца и, уз помоћ Новаковићеву, који је тада био министар унутрашњих дела (1884), успе.

Стојановић тако одлази у иностранство и задржава се на студијама својим четири године. План студија израдио му је Новаковић: годину дана да остане у Бечу код Миклошића, годину — у Петрограду код Јагића, годину — код Лескина у Лајпцигу, и годину дана да путује по библиотекама. Тај програм је Стојановић само утолико изменио што је после Петрограда путовао један семестар по библиотекама, и што се после задржао код Лескина један семестар, а код Ј. Шмита у Берлину два семестра.

Овај Новаковићев програм био је тада већ у многоме застарео. И његово потпуно извршење не би могло дати Стојановићу праву лингвистичко-филолошку школу која му је била потребна. Стојановић га је, истина, нешто изменио; али, углавном, он се њега држао. Доцније је Стојановић морао увидети сву недовољност студија које му је он прописивао. Пре свега, бављење код Миклошића годину дана — било је сасвим и непотребно и некорисно, јер је тада, 1884—5 г., Миклошић био у претпоследњој години свога рада у Бечком универзитету, продужавајући свој рад онако како га је на 30—40 година пре тога радио. Нови лингвистички правци, који су се јавили после 70^{те} године, њега се нису коснули. Он је био сав у својим делима и није могао изван тога ништа саопштити младом Стојановићу. Миклошић је сав био и у Даничићевим делима, која су Стојановићу била добро позната, и владао је свакако „неограничено“ предавањима Јов. Бошковића у Великој школи. Све је то била застарела, Стојановићу добро позната наука. Њу је требало задахнути новим духом. Нема никакве сумње да је Јагић у Петрограду био човек новијег времена; али се Јагић разбијао на различне дисциплине: и на историју књижевности, историју културе и, пре свега, на филолошко издавање споменика. Баш у то време (1883 г.) он је издавао Маријино старословенско јеванђеље. Колико се његовим предавањима из старословенског језика користио Стојановић — није нам познато; али је и сам Јагић, нарочито у то време свога рада, недовољно пратио, заузет својим крупним, нарочито издавачким пословима, развитак лингвистичких студија у области индоевропских и

различних словенских језика. Према многим странама тога развитка он је био чак и прилично скептичан. Остајао је Стојановићу рад код Лескина и Ј. Шмита. Лескин, који је био један од вођа „младограматичарске школе“ написао је већ био своју старословенску граматику, која је била од великог значаја по развитак граматику словенских језика; он је у то време (1887 г.) издао један део својих студија о српскохрватском акценту (1885) и спремао је други (1893); али је свакако највише радио на својим великим испитивањима литавског језика (*Die Bildung der Nomina im Litauischen* 1891, исп. његов ранији *Ablauf der Wurzelsilben im Litauischen* 1884). Стојановић се користио његовим лекцијама из словенских језика и доцније је класификацију језичке грађе у својим граматицама удешавао, колико се могло, према њима. Један семестар, који је Стојановић провео у Лајпцигу, без претходне добре спреме из осталих индоевропских језика, није могао Стојановићу надокнадити изгубљено време у Бечу и по библиотекама. Најзад, — Јохан Шмит у Берлину, којег је Стојановићу свакако препоручио Јагић, није му могао заменити К. Бругмана, који је већ тада снажно и одлучно био узео у своје руке заставу лингвистичке науке у Немачкој. Сем тога, Јохан Шмит је био индогерманиста; да се са правом коришћу неко користи његовим предавањима, требало је много више познавања и грчког, и индиског, и старогерманског и других индоевропских језика него што се то може претпоставити код Стојановића у то време. Па ипак се не може рећи да Стојановић није могао од њега чути доста новог и значајног за развитак својих погледа на језик. Али све је то било недовољно. Било је потребно много више самосталног рада Стојановићева на различним дисциплинама тадашње језичке науке, много више познавања различних индоевропских језика, науке о језичким принципима, физиологије гласова и, више свега, самосталног рада Стојановићева у свима тим областима. Место тога Стојановић је, веран плану Новаковићеву, сваки тренутак слободног времена употребљавао на рад по библиотекама и на уређење и преписивање наших старих споменика које је тамо налазио. У томе га је свакако поштравао и Јагић, који је и сâм највећи део свога времена и своје необичне радне снаге на то трошио.

И, заиста, ми видимо Стојановића да ради по библиотекама и у Бечу, и у Петрограду, у Москви, Кијеву, у Прагу, у Берлину. Споменик III С. К. Академије у којем је већ 1890 године саопштио

резултате тога свога рада — показује колико је тај рад био интензиван (225 страна in 4°). Иако је тај рад био врло значајан за нашу стару књижевност, за историју и језик, ипак га је он највише омео у самосталном раду на појединим лингвистичким дисциплинама. Јагић је био књигом Стојановићевом одушевљен и у своме Архиву поздравио га је као новог Даничића. У ствари, он то није био; али је овим јасно био обележен пут којим ће он и даље ићи. То је — издавање старих споменика. И поред тога што је то колико важан толико и потребан рад наше науке, ипак Стојановићеве су способности биле тако ретке да је велика штета што оне нису биле искоришћене у довољној мери и на другим пољима испитивања језика.

Када се вратио, постао је професор гимназије и у њој је радио пет година. Штета је што он није одмах ушао у Велику школу, јер овако, будући изванредно савестан и предан послу човек, он се сав посветио гимназији. Ушао је толико у методiku гимназиске наставе да је једне или две године предавао сам све предмете у своме разреду, како ми је сам причао. Из овога су времена његове три школске граматике српског језика (I—III) и његова кратка граматика старословенског.

Његове граматике српскога језика биле су интересантне по методу који је у њима примењиван, а који је владао у то време код неких немачких граматичара у делима за средњу наставу, и по јасноћи и прецизности језичких дефиниција. Многобројни примери и вежбања показују са колико је љубави он у овај посао ушао. Али нових или оригиналних погледа у њима није било, сем нешто новог материјала. Старословенска граматика међутим сасвим је несамостална и израђена је по Лескиновој граматичи.

1893 год. постао је Стојановић професор Велике школе и на томе положају остао је до 1899, када је пензионисан. Од тога времена није се више враћао у школу.

Ја сам био слушалац Стојановићев од 1894—1895 год., једну годину. Словенска филологија, према тадашњем уређењу Велике школе, предавала се свега годину дана, са шест часова недељно. Стојановић је три часа недељно посвећивао вежбањима, а три часа предавањима, првог семестра старословенском језику, другог — српскохрватском. Старословенски је језик предавао по Лескину, уносећи и научну литературу која је после Лескина изашла; та су предавања била врло добра и претстављала су заиста резултате тадашње науке. Много су слабија била предавања из

историје српскохрватског језика. Нарочито је фонетика у њима била непотпуно обрађена; историја облика била је знатно боља, јер се ту Стојановић широко користио богатим материјалом Даничићеве Историје облика. У одељку о падежима било је оштроумних комбинација и лепо изложеног развитка наших облика. Науку о суфиксима и синтаксу — Стојановић уопште није предавао. Према томе, јасно је да је предавање народног језика у обиму у којем се тада давало — било недовољно и за доцнији рад кандидата у средњој школи, а камоли за доцнији њихов самостални рад. Томе је било криво предметно уређење тадашњег Филозофског факултета које је давало словенској филологији свега 6 часова, и то свега једне године. За то се време и није могло више дати него што је давао Стојановић. Али, ма како ми строго судили о појединим партијама Стојановићевих предавања, мора се признати да је у њима била проведена модерна тачка гледишта на развитак језика и да је савремена литература о прасловенском, старословенском и нашем језику у њима налазила примене. Према предавањима Јована Бошковића она су значила велики корак унапред.

За то време, т. ј. од 1893—1899 г., када је био професор Велике школе, поред мањих текстова које је тада наштампао, Стојановић је издао две расправе и једно дело на којима се морамо зауставити. Прво је — његова приступна академска беседа (1896), у којој је говорио о постанку главних дијалеката нашега језика (Глас LII 1896). У то време, када је Стојановић имао да држи своју беседу, јавила се расправа Х. Хирта (*Indogerm. Forschungen IV*) о утицају основног слоја једног језика на други језик којим је основни слој био покривен и од тог другог језика асимилиран. Та је идеја теориски потпуно тачна, само је сваки пут кад ју је ваљало применити требало имати *доказа* да је основни слој заиста имао особине које се јављају у горњем слоју; да дијалекат са новим особинама није могао сâм, својим средствима, развити те особине. Стојановић је претпоставио да су трачки и илирски слојеви учинили да се развију два основна дијалекта Јужних Словена, бугарски језик и српскохрватски, а романски супстрат потстакао је у области штокавског дијалекта јављање јужног говора. Јагић је оштро устао против тумачења Стојановићева и показао је сву произвољност тих претпоставака (*Arch. XIX 270—275*). Стојановић му је одговарао (Дело 1897 г., књ. 14, стр. 347—363), али, уствари, Стојановић је своју хипо-

тезу методолошки слабо извео. Утицаја туђих на наш језик могло је бити; само Стојановић није ничим доказао да их је заиста било. Међутим било је и несумњивих и врло озбиљних разлога који су говорили против овако изнесених претпоставки.

Заузимањем Стојановићевим и под његовом редакцијом и непосредном контролом издато је 1897 год. фотолитографски Мирослављево јеванђеље, велики и сјајни споменик нашег језика и наше орнаментике друге половине XII в. (Мирослав, брат Немањин, био је жупан у Хуму од 1169—1197). Издање је у свим правцима изванредно. 50 страна снимљено је у оригиналној величини, остале су на половину смањене. Овако драгоцено издање било је потребно због богатих орнамената, који се на свакој готово његовој страни налазе, и због палеографског значаја овог споменика. Сем тога, то је први велики, готово најстарији споменик нашег народа. Његово издање требало је да буде беспрекорно у сваком правцу. Ово је заслугом Стојановићевом и постигнуто. А сем тога, на крају издања додати су Стојановићеви *Прилози*, где он, са необичном акрибијом, говори о свим странама језика и текста овог важног рукописа. Стојановић се документовао ту као одличан филолог; штета је била само што је то његово испитивање било готово неприступачно у драгоценом издању јеванђеља које се могло наћи само по библиотекама.

1897 године била је велика свечаност поводом преношења Вукових костију из Беча у Београд. Стојановић, као претставник катедре словенске и српске филологије, морао је том приликом говорити о раду и животу В. Ст. Караџића. Као резултат проучавања Вукове реформе јавила се његова студија: Вук Стеф. Караџић, његов рад на српском језику и правопису (Глас LV 1898). У том се прегледу Вукова рада видело јасно колико је издање П. П. Ђорђевића Скупљених граматичких и полемичких списа Вука Стеф. Караџића (I—III, 1894—1896 г.) била корисна публикација. После познатог дела Платона Кулаковског о Вуку Караџићу (Вукъ Караджичъ, его дѣятельность и значеніе въ сербској литературѣ, Москва 1882), ово је било прво озбиљно дело о Вукову раду и Вуковој реформи.

Од 1899 године Љуб. Стојановић, пошто је био пензионисан, напушта школу и одаје се политици. Тај део његова живота и рада може се поделити на два периода: од 1899 год. до 1912 год. — време је његовог активног учешћа у политици и управи земље; и време од 1913 до смрти, до 1930 г., време је његовог пасивног

учествовања у политици. Истина, и у другом раздобљу, он није напустио политику; напротив, он је постао у новоствореној републиканској партији вођа странке; али како та странка, по циљевима својим, да данашњи државни поредак замени другим, није могла развити свој рад по самим условима живота нашег народа, он се бавио више теориским расправљањима политичким неголи активном политиком. У том другом раздобљу Стојановић је био од 1913 до 1923 секретар С. К. Академије, а тада се повукао и са тога положаја, пошто је сматрао да му Закон о чиновницима, којим се прописивало да државни чиновници не смеју исповедати начела противна данашњем државном поретку, не допушта да остане и даље у државној служби. Исто онако као што се 1912 год., када је дао оставку на државно саветништво, одрекао и пензије, пошто је сматрао да је она била увећана његовим политичким радом, на који је тада дао оставку, тако и сада. Будући републиканцем није хтео, остајући у државној служби, и најмање да одустане од својих политичких погледа; а са његовим се карактером није слагало да прими неки положај на који по прописима закона није имао права.

Иако је, са спољашње стране, Стојановић остајао за све поменуто време, последњих 30 година и нешто више свога живота — политичар, ипак се у његову раду то време различно огледа.

Прво време од 1899—1912 време је агилне политичке борбе и политичког и државничког рада. Он је био готово за све то време народни посланик (од 1901 г.), министар (1903, од 30 маја до 2 августа и од 31 септембра до 26 јануара 1904, од 17 маја 1905 до 17 априла 1906, од 11 фебруара 1909 до 11 октобра исте године), министар претседник (од 17 маја 1905 до марта 1906) и државни саветник (од 18 новембра 1910 до 7 фебруара 1912). За то време он се није могао посвећивати дубљим научним испитивањима која траже много времена и целог човека. Али како је ипак бивао често слободан од државне службе (министра или претседника министарства), он се одмах лађао научнога рада и продужавао га је тамо где га је раније прекидао.

Овде морам нарочито истаћи велику радну снагу Стојановићеву и његову велику љубав према послу. Увек кад год би имао и најмање времена, он га је употребљавао за научни рад. И поред тога што је дуго година био политичар, њега политички рад није могао свега да га обузме. Његова је душа била у научном

послу, у научном раду. Иако је сматрао да му дужност налаже да се одазове позиву државе и народа да сарађује на народним пословима или њима да управља, он никад није жалио за влашћу. Он није тражио да оде са власти — то би се противило његовом основном принципу да поверени му посао врши са много љубави и оданости до краја; али када се политичко стање, било у његовој политичкој групи било иначе, косило са његовим принципима, он је без имало оклевања остављао политички положај, којему је био дотле свом душом одан, и седао је за свој писаћи сто и продужавао је, тихо и прибрано, раније започети посао.

Сви радови које је у овом периоду израдио носе карактер описаног начина живота. Не дубока испитивања, — већ макар и велика дела, али таква да се могу лако прекидати, без уштрба по сам посао.

Из овога су времена његови описи старих рукописа С.К.Академије и Народне библиотеке које је он скромно назвао каталогима (Каталог рукописа и старих штампаних књига збирке С.К.Академије, 1901 и Каталог рукописа и старих штампаних књига Народне библиотеке 1903 г.). Ово су две драгоцене књиге. Из њих се јасно види природа талента Стојановића. Он је све послове умео да упрости до невероватности. Све је видео јасно и одређено, и једном изабране линије држао се докраја. Зато је он био способан да покрене и изврши велика предузећа. Изгледало је да он у сваком послу прво види крај, тако је он брзо прелазео преко свих тешкоћа и ишао право циљу. Тако и овде. Главно је било дати шта има у поменутиим библиотекама и оставити даљим испитивачима да оцене вредност дела која се описују. С друге стране, тачним саопштавањем записа, одломака споменика, палеографским примедбама и напоменама о самом садржају споменика, — он је давао могућности да се добије претстава о најважнијим одликама њиховим. У даље анализе он се није упуштао.

Из овога су времена и ове велике колекције које чине част и великој радљивости Стојановићевој и нашој науци. То су његови значајни Стари српски записи и натписи. Прво I—III књ. са опширним регистрима 1902—1905; затим IV књ. — 1923, V—1925, VI—1926. Колико је ваљало прегледати описа рукописа, издања рукописа, рукописних збирака — да се добије ова велика збирка. У првим трима књигама има 6.082 записа и натписа; у VI књизи њихов се број пење на 10.522.

У овим записима и натписима има безброј података историског, језичког и културног значаја. Било је потребно, по хронолошком реду записа и натписа, као што је он чинио, отпочети ову збирку; а доцније би се она, по утврђеном плану, лако наставила! Замерало му се што сви записи и натписи нису проверени и тако нису наштампани у дефинитивном облику. Али у томе се и огледају главне црте симплификаторског духа Стојановићева. Он је верификовао оне записе, или сам или преко других, које је могао; а остале је наштампао онако како их је код кога издавача нашао; само је тачно обележио како је у ком случају поступао. Да је чекао да све прво провери, па их онда наштампа, он не би ни до данашњег дана отпочео своје издање. Међутим корист и од оваквог издања много је већа од штете да наша наука нема ове збирке још. А Стојановић је у овим стварима био рационалист, а не хишерпедантни теоретичар. Он је сматрао да је и то добра страна његове збирке што су натписи и записи учињени приступачним свима и свакоме, и што их је могао свако ко је у прилици испоредити са оригиналима и тако дати своје поправке. У два одељка VI књиге (стр. 244—249) он упућује на исправљене или допуњене записе и на оне које због каквих било разлога ваља избацити. Најзад поменућу да је Стојановић своје богато искуство о записима и натписима (о њиховом датирању, годинама итд.) унео у прилоге VI књизи.

У другој половини овог периода свога рада Стојановић је издао и другу велику колекцију, која иде у више хиљада страна, — значајну Вукову преписку у седам великих књига (I—VII) од 1907 до 1913 год. У њој се садржи велики део података, не само о Вукову раду, о учешћу у том раду Вукових помоћника, о многим странама Вукове значајне графичке, ортографске и књижевно-језичке реформе, него и врло много значајне грађе о културној историји прве половине и једног дела друге половине XIX века. Замерало се Стојановићу што не даје коментара уз писма, што не дешифрује увек загонетне иницијале или шифре. Стојановић је то чинио (махом у регистрима) када је то знао; али он није сматрао да му је дужност као издавачу да поводом докумената које даје врши та испитивања. Међу осталим стварима он је сматрао да се и ради таквих испитивања и издају писма. Главно је за њега било да сва писма буду по могућству датирана и тачно издана. Регистри су имали да скрате посао испитивача кад им само понешто треба из те преписке. Писма су, углавном, добро издана,

нарочито она која су писана нашим језиком; у писмима писаним страним језицима има доста грешака.

Не треба ни да помињем да је, када је наилазио, радећи ове крупне послове, на какав интересантан податак или текст, он га је негде публиковао, према његовој вредности и значају (у Архиву Јагићеву, Споменику С.К.Академије, Гласу или где другде); али ипак те расправе нису мењале оних крупних линија његова рада које смо горе обележили.

По природи свога духа, Стојановић је био створен за велика научна предузећа. И за оно време што му је од политике преостајало, он је стигао да изда две поменуте значајне научне збирке.

За време наших ратова за уједињење Стојановић је, док је војска ратовала, нарочито 1912 године, био уз њу. 1915 г. заједно са њом је прешао Албанију и населио се, у избеглиштву, у Ници. Ту је поникла у њега идеја о републици, за коју је успео да придобије само своје најближе сараднике из политичке пред-ратне акције. Већина се њему блиских људи у томе правцу није са њим слагала. Они су сматрали да би ма каква промена ранијег државног уређења у ослобођеној отаџбини била кобна по њен даљи развитак. Али, на жалост, он је остао непоколебљив. Разочаран у својим ранијим политичким сарадницима, искључив у својим политичкодржавним погледима, он је сматрао да му у ослобођеној отаџбини ваља апеловати на нове сараднике и тражити да се приме нове државнополитичке концепције. Али у томе није успео. Његов је покрет остао тако у зачетку да и сам његов вођа није био ни једанпут изабран за посланика. Али он му је до краја живота остао веран.

У овом периоду свога живота Стојановић је био, иако се бавио политиком, у ствари, изван политике и политичког живота. Зато је и имао духовне мирноће више него онда када је био у отвореној политичкој борби. Тада је имао да води борбу на два фронта: и са својим политичким противницима и са већином својих политичких једномишљеника. Ова друга борба била му је тежа од прве. Она је учинила да је, дошавши у опреку са њима, у главним питањима политичке тактике и политичког програма, напустио цео свој велики дотадашњи политички рад, напустио своје дотадашње друштво и променио и основне своје политичке погледе. Сада није имао ни једно ни друго. Он се задовољавао својим политичким идејама, без обзира на то да ли их је когод

одобравао или није. Тако је он нашао наново своју духовну равнотежу и свој унутрашњи мир. Сад је могао мислити и на замашнија научна дела. Он издавачки посао није напуштао. Уосталом он му је био, заједно са приходом од граматика, и извор за живот, пошто се од сваке пензије и прихода од државе одрекао заувек. Изгледало је у једно време да ће као стални секретар С.К.Академије моћи до краја живота водити њене послове; али, као што рекосмо, 1923 год. и од тога се, са изнесених разлога, одрекао. Тако се сада вратио само у своју библиотеку и за свој писаћи сто, од којег га је само смрт отргла.

Није случајно, дакле, што је он тек сада, готово у седамдесетим годинама живота, стигао — поред приличног броја мањих научних расправа — да дâ и своја два највећа научна дела: *Живош и рад Вука Шеф. Караџића* (1924) и *Шаре српске родослове и лешописе* (1927).

У првome, врло обимноме делу (готово 800 страна велике осмине) Стојановић износи живот и рад Караџићев како се он приказује на основу Караџићевих дела, велике његове преписке и других извора који су Стојановићу били приступачни. Али је врло интересантан начин како нам црта Караџића овај његов необични познавалац. Очекивали смо да ће нам у широким потезима приказати целу епоху Караџићеву и насликати портрет овог великог човека и реформатора. Место тога имамо хронику живота и рада; више материјал за један такав посао неголи сам рад. Ја мислим да је томе крив изванредан прагматизам који се огледа у Стојановићевим научним схватањима. Исто онако као што је био у животу отсудан у својим одлукама, као што није знао за компромисе у политици, тако се бојао у науци удаљавања од факата. Он је сматрао да је потребно дати објективне чињенице из Вукова живота и рада, па нек свако замишља духовни лик Караџићев онако како нађе за потребно. То је истина. Али ипак да је такав лик Стојановић дао, он би само осветлио драгоцене податке које даје, али их не би изменио. Свако је и даље могао да коригује његово мишљење, а читаоци би свакако много добили. Али и овако ово монументално остаје као једно од најдрагоценијих по сигурности изношења факата, по поузданости суда о појединим питањима, у нашој научној литератури и најзнатније дело доданас о значајној Вуковој реформи.

Шари српски родослови и лешописи (CVIII + 382, 1927) претстављају не само кодификацију свих историских података наших

родослова и летописа, и оних које је Стојановић у више махова по различним рукописима издавао и свих осталих које су други издали, него и врло опширну и потпуно успелу расправу о постанку наших родослова и летописа. Са много оштроумља и довитљивости Стојановић показује да су први летописи наши састављени у почетку друге половине XIV в. под утицајем превода Хамартолове Хронике. Овај закључак Стојановићев, по моме мишљењу, потпуно је исправан.

Сем ових двају великих дела Стојановић је за последњих десет година свога живота израдио приличан број студија језичког и историског садржаја, дакле, из оних области науке међу којима се колебао и у почетку своје научне каријере.

Језичке су садржине расправе: О значењу и употреби глаголских облика (ЈФ II 1922), О реченицама без *verbum-a finitum-a* (ЈФ III 1923), Значење глаголских партиципа (ЈФ VIII 1928—1929) и још последње дело које није завршио, али за које је материјал у потпуности био спреман: о значењу претериталних времена код Вука и Даничића. Све се се ове расправе налазе у вези са школском синтаксом коју је Стојановић такође у ово време и написао и издао (1922).

Стојановића у овим расправама интересује данашње значење и данашња употреба горњих облика. Он не даје узроке појавима и историско објашњење. Често он на основу свога језичкога осећања даје исправке Вукову изношењу факата. Иако је Стојановић био одличан познавалац језика и врло добар стилиста у делима својим, ипак у његовим описима значења и употребе помених облика нема довољно прелива, као да се његова природа необично бистрога и продорног посматрања и мишљења, без нијанси и прелаза, огледа и у језичком осећању његову. Али његова анализа, и овако упрошћена, остаће као утврђивање значења извесних облика од великог интереса и несумњива значаја, чак и у случајевима када се са понечим у његову схватању не слажемо.

Од његових историских прилога из тога времена да поменем: Стање српске цркве од пропасти српске државе до васпостављања патријаршије 1459—1556 (Глас CVI), Житија краљева и архиепископа српских од арх. Данила и др. и о годинама архиепископовања појединих архиепископа (на истом месту).

Напослетку, и за све време овог последњег периода свога рада, Стојановић није напуштао свој издавачки рад. Поред већ

поменутих књига записа и натписа издао је једну књигу Даничићевих ситнијих списа (Ситнији списи. Ђ. Даничића I Критика, полемика и историја књижевности, 1925 XI + 467). Ту су ушли Даничићеве научни списи од 1845 до 1877 године и тако су сада, у лепом издању, постали приступачни целој књижевној публици. Много је важније издање повеља и писама наших владалаца до сада растурених по различним збиркама, у различним часописима и по другим различним издањима. У плану је Стојановићеву било да изда све повеље које су до данас познате. Пописао је све повеље, преписао их је свугде са оригинала — где је то било могуће — или са фотографија, из места куда није сам могао ићи, и тако је цео материјал поделио у четири велике књиге, од којих би свака изнела по 40—50 штампаних табака. Прву је књигу наштампао (Старе српске повеље и писма. Књига I Први део 1929 XIII + 644). Да би испоредио Луцићеве преписе и Вучетићеве ишао је у Дубровник, и тамо је поређење извршио. Од друге књиге сложено је 26—27 штампаних табака; али је у рукопису остављен како текст за ову књигу, тако и за идуће две у којима би биле манастирске повеље. Да се види значај ове Стојановићеве збирке, довољно је рећи да се прошлост неманићког периода наше државе и нашег народа, углавном, у њима садржи, иако је несумњиво да за њ има података и на другим странама. Колико је потребно било ново издање, јасно је за сваког када речемо да је највећи део ових повеља био наштампан, на једном месту, још 1858 год. у Monumenta Serbica Фрање Миклошића! И сви смо се ми до овог издања Стојановићева служили тим издањем. Иако Миклошићево издање за историчаре није било рђаво, ипак за језичка испитивања оно није било довољно тачно; неки су споменици штампани код Миклошића по несавршеним преписима итд. Сада је све то поправљено у оноликој мери у коликој је то било могуће. Унесени су и нови споменици који су пронађени у новије време.

Могло би се и овом издању Стојановићеву понешто и замерити. У њему није вођено довољно рачуна о ономе што је досада рађено о тим споменицима, о њихову датуму састављања и њихову саставу. Могло би се пожелети да је и број штампарских грешака у њима мањи. Али све је то улазило у схватање о начину штампања оваквих споменика које је било у Стојановића. Он није био за ону дипломатску акрибију која иде до најмањих ситница и која се данас примењује у штампању овако старих и

овако драгоцених споменика. Зато је Стојановић могао обухватити својим радом за кратко време целину и, опет за кратко време, чак врло кратко, био је у стању целину да изда. Она је задовољавала основне захтеве науке, и то је за Стојановића било довољно. Документи су морали бити тачно наштампани. То је све. Ако се хтела дати верна слика оригинала, онда је требало споменике фотолитографисати, тако је он мислио, као што је у своје време Стојановић учинио са Мирослављевим јеванђељем. Он је сматрао да ови наши споменици и заслужују да тако буду издани. Нема сумње да ће доћи време када ће се то и остварити. И само тада ће се они моћи како треба проучавати са свих тачака гледишта.

То су најзнатнија дела којима је испуњен последњи период Стојановићева живота и рада. Као што се види, Стојановић свој рад није никада напуштао. Иако су му животне прилике често у раду сметале, он је гледао да испуни њиме сваки тренутак свога времена које му је остајало од других послова. Сам Стојановић овако говори о своме раду у својој биографији, пошто је укратко изнео главне моменте из свога живота: „Ова несталност и често мењање посла, што га је пратило целог века, огледа се и у књижевним радовима и нису били погодни да што знатније уради. Па ипак је нешто урадио“ (Годишњак XXXII, 1923, 160). Ова строгост суда није оправдана. Стојановић, кроз цео живот свој, није престајао да мисли о науци. Он је стално купио, сређивао и издавао старе и нове споменике, изворе и грађу за историју нашег народа, историју књижевности и за језик наш. Још за дуго његове ће књиге бити један од главних извора за те дисциплине. По тој страни свога рада, он је стао одмах уз Даничића. Али кроз цитиране редове веје сета да Стојановић није дао оно што је могао дати или оно што је он од себе очекивао. Једном, на неколико месеци пред смрт, затекао сам га у мало суморном расположењу. Он ми је стао говорити о томе да човек, после неколико година живота, треба да подвуче линију и да дâ себи рачуна о своме раду. И тада ми је, са извесном горчином, изнео своје неостварене наде.

Да, када се узму сјајне особине његове, може се рећи да је он могао дати и друкчија дела; али се ипак мора признати да су његове заслуге и без тога врло велике за нашу науку. И он, као и сви други који су радили на нашој науци, има данас своје одређено место. Ја мислим да је он завршио онај развитак који је ишао од

Даничића преко Новаковића њему. Није узалуд он добио план рада од Новаковића. Али он је тако исто отворио широк пут у нашој земљи савременој лингвистици, дајући на својим предавањима нове идеје и резултате добивене новим методама. То је, истина, до извесне мере било код њега подражавање великим учитељима које је на западу слушао; али то би се подражавање претворило несумњиво и у творачки самостални рад, да су му животне прилике допустиле да се целим животом својим и свим снагама својим посвети великим научним проблемима који су стајали пред нашом науком. Јер такав рад тражи концентрисање и рада и свега труда на пословима једне врсте. Али и овако Стојановић је у приликама у којим је живео отео од њих за науку највећи део који један снажан и безгранично одан својој струци човек може отети. Његова необична свежина духа и радљивост свршили су послове који су се морали у нашој науци свршити и за које би била потребна цела група људи.

Ја ни приближно нисам изнео све што је Стојановић урадио у области научне критике и на специјалним питањима оних наука којима је посветио крупна дела о којима сам говорио¹⁾. Он се бавио у великом степену публицистиком и политичко-партиском литературом; многа питања школске наставе и уређења школа он је обрадио у својим чланцима и броширама. Када се све то узме на ум, онда је јасно да је овај човек целог себе дао нашој науци, нашој култури и нашој просвети. Он је био у праву да при састављању биланса свога живота са поносом погледа на велико дело своје и да и у том тренутку нађе ону хармонију између свога живота и рада коју је он изнад свега ценио и изнад свега волео...

*

Стојановић је био велики родољуб. Свој народ је волео више свега и болела га је свака увреда која му је наношена. Родољубљем се руководио, као што смо видели, када се одлучио да посвети свој живот обрађивању националних наука, родољубље га је водило у политику и родољубље му је диктовало како ће распоредити и коме ће наменити после смрти своје имање. Ја мислим да уопште није било озбиљнијег корака у његову животу

¹⁾ Библиографију научних Стојановићевих радова може читалац наћи у Годишњаку С.К.Академије XXXII 160—165 и у Јужн. Филологу књ. II—III, VI—VII и IX—X.

пре којег не би испитао, да ли ће он бити користан за наш народ.

У своме тестаменту, исказујући своју последњу жељу, он је оставио све своје имање, и непокретно и покретно, нашој науци. Како су му биле добро познате њене потребе, он је, свакако после свестране процене, нашао да је пре свега потребно да се *омогући* научни рад. Зато је цео приход од свога иметка оставио за помагање проучавања српског језика, књижевности и историје или на терену или по библиотекама. Он није хтео да се приход од његове задужбине троши на издавање научних дела или на куповину књига; он је завештао своје имање Српском семинару Универзитета у Београду да он располаже средствима задужбине, али да их троши једино на прибирање *грађе* из поменутих научних грана.

Ево шта он вели: „Од свеколиког мог покретног и непокретног имања... оснивам за спомен својих родитеља фонд под именом *Задужбина Саре и Веље Стојановића*, Мостарца, пушкар из Ужица, која ће бити при Београдском универзитету, а којом ће руковати професори (редовни и ванредни) Српског семинара истог Универзитета“.

„Приход од Задужбине руковаоци ће трошити на давање помоћи за путовање ради испитивања живог народног говора, или прикупљања грађе за историју српског језика, српске књижевности, политичке историје и других старина српских. — Свако лице које би добило помоћ дужно ће бити за два месеца по повратку поднети Семинару кратак извештај о резултатима свога рада из кога ће се моћи видети шта је за науку добивено, а прикупљену грађу дужно ће бити обрадити и предати за штампу Академији наука или ком другом научном листу, и то у року од две до три године. Које лице то не би учинило, неће моћи по други пут добити помоћ. — Руковаоци могу и каква талентирана студента, после положеног дипломског испита из горе поменутих наука, послати на који туђи универзитет ради усавршавања, и то за два, три, највише четири семестра, према своме нахођењу“.

У тестаменту Стојановићеву има и других прописа, легата и одредаба; али нас се тиче овде само оно што има непосредне везе са науком.

Из горњих се редова јасно види шта је хтео Стојановић. Он је сматрао да је најпотребније да онима који знају да раде

помогне да могу научно радити, т. ј. да се стручњацима омогући рад на терену или у библиотекама или да се млади људи спреме за стручни рад. Њега се није тицало научно дело које је написано; он је сматрао да је пре свега потребно створити прилике да се оно напише.

Он помаже да се купи грађа:

- 1) из српске дијалектологије;
- 2) из историје српског језика;
- 3) из српске књижевности;
- 4) из политичке историје;
- 5) из других старина српских.

То су научне гране на којима је он радио, које је носио у срцу своје и којима је наменио уштеђевину свога целог живота. И ту је избијала она хармонија међу његовим духовним и материјалним животом која је била основица његова бића. Тако се он, и после свога живота, двојако постарао о науци која му је била тако драга: и духовно, делима својим, и материјално својом имовином...

*

Први знаци болести јавиле су се код Стојановића на сам дан нове 1930 године. У први се мах није мислило да ће болест бити тако опака, али се убрзо видело да она неће брзо проћи. Болови у нози нису му давали мира, и он је убрзо изгубио сан и потпуну моћ ходања. Било је потребно консултовати велике ауторитете. Стојановић је маја месеца, после дијагнозе која му није била позната а која је све његове пријатеље у бригу бачила, отпутовао у Париз. Али се отуда вратио после десетак дана. Париски лекари нису му препоручивали никакво нарочито лечење. „Идите кући и одмарајте се“, био је њихов лаконски одговор. Али они нису знали Стојановића. Он није хтео лагано да умире. Живот или смрт, само не животарење, дуга болест или постепено ишчезавање. Он је преклињао другове да му кажу болест његову, па да он сам одлучи, хоће ли оставити да она њега сатире или ће сам учинити крај својој бољци и животу. Он је био један од оних људи који би то и учинили. Више под утицајем оваквог његовог расположења неголи из уверења да ће он лако себи наћи лека, узети су у обзир и крајњи начини лечења, који су могли дати или живот или смрт, онако како је он желео. Отпутовао је у Праг код чувених радиолога. Они су се с муком одлучили на

тешко лечење. Болесник је био исцрпен и слаб, тако да се морало чекати док се није нешто опоравио. 14 јуна показали су се знаци реакције. Видело се да и последња средства не помажу. 16^{ог} изјутра поновио се удар, а у 3 часа по подне — нестало је Љубомира Стојановића.

Његова последња жеља је била да се сахрани тамо где умре, без говора и венаца. Тако је и поступљено. Када су дошли из

Београда званични претставници Академије (Б. Поповић и А. Белић) и Универзитета (ректор Чед. Митровић), његови пријатељи и поштоваоци, Стојановић је скромно и тихо, како је желео, сахрањен на православном гробљу у Прагу 19 јуна 1930 год. у 10 час. пре подне. Није му било суђено да почива у својој земљи коју је толико волео.

*

Љубомир Стојановић својим обилним, индивидуалним и разноврсним радом ушао је у историју нашег народа. И она ће у своје време рећи свој суд о њему. Али ми, његови савременици, који смо имали срећу да га познајемо, и пред очима којих је прошао цео његов творачки живот — можемо слободно рећи да је он био један од ретких синова нашег народа. Редак је био и као човек и као радник. Увек је био готов да себе потчини каквом вишем интересу. Без егоизма и позе, он је створио себи животне принципе који су његовим животом гвозденим руком управљали. Његова духовна дисциплина била је заиста велика.

Његова интелектуална и радна снага била је велика. Он је био природом својом одређен за крупна дела. И он их је, бар у науци нашој, остваривао утолико уколико су му животне прилике допуштале. Свесно или нарочито он није ниједан тренутак живота у том правцу пропустио.

Наш народ је имао необично заслужних и изванредно даровитих претставника на пољу словенске филологије: Копитара, Миклошића, Даничића, Јагића и Стојана Новаковића — који су осветљавали својим радом научне видике и далеко изван граница нашег народа. Уз њих стаје и последњи и најмлађи од њих — Љубомир Стојановић.

А. Белић

2. Олджих Хујер

Ове године навршава се 50 година живота овог чешког научника. Чешка наука скромно је прославила тај јубилеј свога претставника, који је још у пуној снази и од којег не само чешка наука него и словенска уопште очекује с правом нова и корисна дела. Цео његов досадашњи рад на то нас упућује. Нама је мило што можемо у име редакције овога часописа, на којем је својим прилозима сарађивао г. Хујер, свесрдно поздравити Јубилара и пожелети му да свој рад продужи и у другој педесетници живота са истом енергијом и успехом као и у првој.

Родио се 25 новембра 1880 год. у Пацежицима код Турнова. По свршеном универзитету у Прагу био је гимназиски наставник у Прагу, Часлави и Кр. Винохрадима. Пошто је два семестра пробавио на студијама у Лајпцишком и Берлинском универзитету изабран је 1911 год. за доцента Универзитета у Прагу. Од тога времена посвећује се универзитетском раду и замењује, у току

времена, као редовни професор на катедри свога учитеља Ј. Зубатог.

Проф. Хујер бави се упоредном граматиком индоевропских језика и односом индоевропских језика других група према словенским језицима. Само то већ показује да и упоредна граматика словенских језика и однос чешког језика према другим словенским језицима, по неопходности, улазе такође у круг његова рада. И поред тога што велики део свога труда и времена посвећује различним питањима латинског, грчког, лигавског и других индоевропских језика, увек наравно са упоредно-историске тачке гледишта, он све више, као и његов учитељ Зубати, посвећује своју пажњу словенским језицима, а нарочито чешком језику; али ипак он ни најмање не напушта да прати и литературу о свима осталим индоевропским језицима и да сам у њој учествује својим прилозима.

Овако велико поље рада, овако разбијена пажња научникова на велико мноштво објеката чине да велики део његова времена одлази на упознавање са многобројним делима и расправама. Ретко ко од научника посвећује толико пажње библиографским прегледима као г. Хујер. Позната је његова библиографија словенске лингвистике у *Indoger. Jahrbuch*-у у току више година, његови библиографски прегледи у *Sb. Fil. Чешке академије наука* и слични прегледи по другим публикацијама. Са колико познавања предмета, са колико улажења у дубину ствари он пише те прегледе и са колико љубави — најбоље показује преглед лингвистичког и филолошког рада код Чеха у области словенске и чешке филологије који је г. Хујер наштампао у нашем часопису 1922 год. (исп. ЈФ III 112—137, Чешка филологија и лингвистика од 1909—1921 г.). Критички и библиографски радови уопште најважнији су за кретање науке унапред; али они најмање дају лично ономе ко их врши. Зато је рад г. Хујера у овом правцу необично користан за све словенске лингвисте и филологе, и ово је случај када му они за тај алтруистички и за науку тако потребан посао изјављују јавно захвалност.

Он има на ту захвалност права и према унутрашњој вредности тога рада. Уравнотежена духа, беспристраснога суда, са трезвеним одмеравањем границе међу оним што је могућно и вероватно и оним што није такво, г. Хујер је као створен за право оцењивача вредности научних дела. Урођена отменост и миран темпераменат допуњују поменуте лепе особине г. Хујера.

Ове особине огледају се и у његовим самосталним делима. Његово прво крупно дело „Словенска именска деклинација“ (1910), око које се групишу и многобројни ситни радови његови о заменичкој деклинацији у словенским и другим индоевропским језицима и др., показују све те особине. Изванредно познавање литературе, савесно изношење материјала, трезвена критика која свугде пробија — учинили су од поменутог дела његова једну од најпотребнијих књига словенских филолога и лингвиста. Ове сјајне особине његове потврдио је и његов мали увод у историју чешког језика (I издање 1914, II издање 1924), који би у даљим издањима својим могао постати, проширен и прерађен, одлична граматика прасловенског језика.

Ја немам ни намере ни могућности да говорим на овоме месту о многобројним прилозима које је Хујер дао етимолошком тумачењу словенских језика и историском осветљењу многих граматичких питања њихових. Сетимо се само оних многобројних ситних прилога које Хујер систематски објављује од 1901 год. у *Listy filologické* из свеске у свеску, из године у годину, затим у *Časop. pro moderní filologii*, да о другим разбацаним по различним издањима његовим прилозима и не говорим. Списак радова који доле дајемо — то ће најбоље показати. Најзад г. Хујер је сауредник г. Мурка у издавању и редакцији Слације, великог словенског филолошког часописа код Чеха, врло богатог разноврсном садржином (*Slavia* излази од 1922 г.).

Словенска филологија нема много специјалиста који се баве овом страном историје словенских језика. Ако поменем Розвадовског код Пољака, Мејеа код Француза, Бернекера код Немаца, Иљинског код Руса, — онда сам од данас живих најглавније поменуо. Међутим још је увек толико знатних послова пред словенском филологијом баш у овом правцу. Оно што је урадио г. Хујер претставља врло важне прилоге таким студијама. Зато је редакција овог часописа сматрала да ће најбоље обележити овај датум у животу и научном раду професора Хујера и учинити лепу услугу претставницима наше науке, ако наштампа што исцрпнију библиографију свих његових досадашњих радова који су разбацани за 30 година његова рада по најразноврснијим издањима. Редакција је захвална д-ру Јоз. Курзу што се овог посла примио и што га је са много акрибије и љубави према своме учитељу извршио.

А. Б.

3. Јозеф Хлумски.

Ni zisk, ni slávu.

Данас (23 јануара т. г.) прославља се у Прагу јубилеј једног одличног научника и ретког пријатеља нашег народа; г. Ј. Хлумски, редовни професор Карловог универзитета и управник прашког Фонетског института, навршује 60 година свог плодног живота. О угледу и симпатијама које овај најистакнутији претставник савремене експерименталне фонетике ужива у научном свету најјасније сведочи Зборник који су му том приликом посветили његове колеге, ђаци и пријатељи, а на којем су сарађивали научници готово

свих европских народности.¹⁾

Родио се Хлумски у Новим Дворима под Крконошама, у крају где жилави чешки елеменат већ столећима води огорчену борбу против немачког надирања, потпомогнутог од капитала, а до пре неколико година и од државе. Можда му је баш ова оријашка борба двеју раса усадила несвакидашњу љубав према свом напаћеном народу и целом словенству уопште.

Завршивши гимназију у „чешком рају“ Јичину, ступа Хлумски у бискупску семинарију, али је већ после две године напушта: савест му није дала да се прими позива за који му је недостајало убеђење.

Прешавши на универзитет он показује широки научни интерес студирајући упоредо словенску, германску и, нарочито, романску филологију. Ускоро одлази на страну: у Штразбург, Берлин и Париз, где, уз остале, слуша Гастона Париса и П. Руслоа. У то време настаје и његов први научни рад „L'analyse du courant d'air phonateur en tchèque“, La Parole 1902. По повратку кући он се озбиљно спрема за хабилитацију из романске филологије. Међутим, ускоро је видео да у томе неће успети. Многи човек не би поднео овај неправедни удар судбине и дигао би руке

¹⁾ Mélanges de Phonétique, de Linguistique et de Littérature offerts à Joseph Chlumský par ses collègues, ses disciples et ses amis. V Praze 1931. О Зборнику биће засебно говора у идућој књизи Филолога.

од незахвалне научничке каријере, али за несаломљиву горштакчу природу Хлумскога био је то само потстицај за још интензивнији рад. Иако зрео човек, он мења донекле правац својих студија, одлази 1910 понова у Париз, где одмах постаје асистент и сарадник Русловљев. У тесном контакту и интимном пријатељству са оснивачем експерименталне фонетике отварају му се нови видици и он проживљује своје најлепше дане. Управник (chef des travaux) најбогатије снабдевене експериментално-фонетске лабораторије на свету, у коју се стичу научници и ђаци са свију страна, он добива сем теориског и завидно практично фонетско образовање, које још продубљује путовањима по готово целој Европи.

Заузимањем професора Крала, Зубатог и Јанка хабилитује се Хлумски ускоро (7 августа 1912) на Прашком универзитету „за фонетику с нарочитим обзиром на фонетику експерименталну“, али ипак и даље остаје у Паризу, где сви у њему гледају Русловљевог наследника — кад изненада букне светски рат, који прекида четворогодишњи плодни рад. Вративши се у Праг почео је одмах предавања на универзитету, али као свестан Чех подносио је доста непријатности од аустриских власти; сем на универзитету морао је да предаје и на гимназији, чак и више часова него што је било прописано. Ово изванредно напрезање и борба са све већом оскудицом свакидашњих потреба много су га спречавали у научном раду. Ка свему томе долазиле су и непријатности у самом универзитету. Као свака нова наука, тако је и експериментална фонетика била трн у оку неким члановима колегијума. Они нису пропуштали ни једну прилику, а да не нападну експерименталну фонетику и њеног претставника, али уз помоћ неколико људи који су видели даље од зидова свог кабинета, Хлумскоме је увек полазило за руком да ове нападе часно одбије.

О правом раду није међутим у Прагу могло бити говора, јер је за њ недостајао основни услов: потребни апарати. Истом после ослобођења, кад су се услови за рад из основа променили, долази активност и организаторска способност Хлумскога до потпуног изражаја. Поставши (27 маја 1919 г.), ванредни професор (за редовног је постављен 28 јуна 1923 г.) почиње са уређењем Института за експерименталну фонетику. Богатом потпором Министарства просвете омогућено му је да овај институт за сразмерно кратко време снабде одличним апаратима, тако

да он иде међу најбоље уређене у Европи. Сем осталог има 2 кимографиона, Лиоретов апарат за преписивање фонографских ваљака, стробоскоп и ендоскоп за посматрање гласних жица, фонограф за записивање и неколико фонографа за репродукцију, микроскоп за фонетске сврхе и сл. Нарочито треба истаћи збирку дијапазона која се сваке године допуњује (сада их има 95) и која треба да буде копија познатог Кениговог тонометра у Паризу. Баш ових дана врши се сеоба Института из тескобне привремене лабораторије у Физикалном институту у нове просторије које одговарају свим захтевима науке.

Иако је Хлумски са објављивањем својих радова почео сразмерно касно — прави творачки период почиње код њега истом 1911 —, ипак је успео да напише велики број одличних дела; њихова библиографија показује, поред осталог, и 32 оригинална рада. Истина, то су већином чланци, али чланци у којима има каткад више садржине него у гдекојој дебелој књизи. Нарочито се примећује како се плодност Хлумскога повећава из године у годину. По својој природи до крајности опрезан, он је дуго времена скупљао материјал и сада га помало објављује. Свестраност његових студија огледа се и у његовим радовима: сем питања која се тичу теориске и практичне стране опште и експер. фонетике, има их из славистике (чешког, српскохрватског, руског, пољског, бугарског и лужичко-српског језика), романистике (француског и латинског) и германистике (енглеског, немачког и готског). Ако још додамо да је помагао у раду многим испитивачима из најразличитијих крајева света, тако међу осталим гђици Хомбургеровој при проучавању црначког изговора, Алексејеву и Карлгрину при испитивању кинеских интонација, Лоту при студију келтских дијалеката, Веријеру при утврђивању шведских интонација, Ивковићу и писцу ових редака при студију српских интонација, видимо да има одиста мало језичких области на којима није Хлумски с успехом сарађивао. Колико је скупоценог времена он при том утрошио улазећи у сваки најмањи детаљ, и колико је драгоцених савета у току рада давао, то би могли рећи само ми, који смо имали срећу да нам он буде учитељ.

Није овде место да се говори о научним заслугама Хлумскога, али ипак не могу пропустити, а да бар у најопштијим потезима не изнесем резултате којима је он највише задужио науку.

Основна црта која провејава кроз све радове Хлумскога је његов критички став према самом методу. После првих великих

успеха Русловљевих поверовали су многи, да се употребом експериментално-фонетских метода долази до јефтиног материјала из којег би често, не проверавајући га и верујући у непогрешивост апарата, изводили недовољно образложене закључке, више пута у супротности са основним искуством. Разуме се да грешка није била у самом методу, него у његовој примени: ни из најсавршенијег апарата не падају готови резултати, због чега није довољно да се експеримент изврши правилно, него га треба правилно и протумачити. Јер шта нам користи и најлепши рукопис, кад га не умемо прочитати. Убрзо се дакле јавља реакција против оваквог „експериментисања због експериментисања“ и данас се од сваког експерименталног фонетичара тражи пре свега темељно познавање предмета, пажљиво посматрање живог говора и, разуме се, потпуно владање специјалним методама експерименталне фонетике, које се не стиче ни брзо ни лако.

Ову међусобну контролу слуха и апарата проводи Хлумски доследно у свим својим делима. „Где се појави неслагање, где се резултати објективних метода противе здравом и извезбаном уху, ту је увек вероватно да ће ухо бити у праву“, те и сличне речи чуо сам неколико пута из његових уста. Није дакле чудо што је радо узимао учешћа у дискусијама о теориским питањима опште и експерименталне фонетике; њима посвећене стране у *Revue de Phonétique* писао је готово искључиво он. Истичем само чланак „La question du passage des sons“, *Rev. de Phon.* II 80—93 у којем, поред осталог, документовано побија мишљење Е. А. Мајера, да експлозију не треба рачунати у сугласник, затим „Méthodes pour obtenir le profil de la langue pendant l'articulation“, *RPh* III 167—173, где потанко износи све тешкоће са којима се испитивач мора борити и при утврђивању једне тако елементарне ствари као што је положај језика. Од резултата важних за општу и историску фонетику помињем само доказ Хлумскога да је т. зв. „чврсти приступ“ у ствари самосталан глас (= ларингална експлозива); да при сваком *r* у почетку речи постоји дужи или краћи вокални елемент. Затим испитивања о степену назалности код свих гласова, а нарочито код самогласника. Посматрања о слабљењу артикулације предњег језика при *-s* у андалуском дијалекту довела су га на мисао да сличан процес треба претпоставити и при преласу индоевропског језика у прасловенски: *-s > -x > o*, исп. „L' s andalouse et le sort de l' s indoeuropéenne finale en slave“, *Slavia* VII 750—753. Нарочито су много светлости унела његова

испитивања у један од најзамршенијих спорова опште фонетике; у питање о разлици међу категоријама *s* и *š*, које нису успели да реше ни највећи фонетичари (Свит, Зиверс, Јесперзен и др.).

Како се са сразмерно простим средствима може доћи до драгоцених података и на толико обрађеном пољу као што је енглеска и француска фонетика, показује расправа „*Les consonnes anglaises comparées aux consonnes françaises à l'aide du palais artificiel et de l'observation directe*“, Prague 1924. У њој је нарочито лепо изнесен физиолошки узрок неких пре тога необјашњених акустичких разлика између француских и енглеских гласова.

Највећи део испитивања Хлумскога односи се, природно, на чешки језик и ту се његовим радовима може захвалити што је приличан број спорних питања чешке фонетике дефинитивно скинут са дневног реда.

За физиологију чешких гласова остаће увек полазном тачком методски савршен чланак „*La photographie des articulations dessinées au palais artificiel*“, RPh IV 46—58; он је међутим и принципски исто толико важан, јер се њиме показало како су неосноване сумње неких недовољно обавештених фонетичара (на пр. Јесперзена) у могућност тачних испитивања помоћу вештачког непца. Најкарактеристичнијем чешком гласу *ř* посветио је у сваком погледу узоран чланак „*Une variété peu connue de l'r linguale (le ř tchèque)*“, RPh I 33—67, који може да послужи као образац гласовне монографије уопште; у њему је први пут несумњиво доказана акустичка и физиолошка једноставност тога гласа.

Ипак, најважнија и најкрупнија дела Хлумскога посвећена су питањима чешког квантитета, мелодије и интензитета.

Квантитет. Познато је како важну улогу игра у чешком квантитет; он је тако битан део чешког говора да се о њему води рачуна чак и у правопису, а осећај за дужине одлично је развијен код Чеха. Можемо дакле лако разумети какво су запрепашћење изазвала испитивања проф. Крала, који је први покушао да објективно утврди трајање чешких гласова и при том дошао до закључка да се чешки дуги и кратки вокали по трајању много не разликују. Овакво тврђење чинило се управо јеретичним и било је, бар на око, у супротности са једним од основних појмова чешке фонетике. Није дакле чудо што је Хлумски свој хабилитациони рад посветио питањима чешког квантитета: „*Pokus o měření českých zvuků a slabik v řeči souvislé*“, Praha 1911. Своју је грађу доцније непрестано допуњавао и проширивао тако да је

у свом животном делу „Česká kvantita, melodie a přízvuk“, Praha 1928, могао дати коначну формулу готово за све појаве у вези са овим делом чешке фонетике.

Од констатација општег карактера треба споменути факат да су у чешком (као и у неким другим језицима) *u* и *i* *ceteris paribus* нешто краћи од осталих вокала, чиме се објашњава њихово често скраћивање у свакидашњем говору (напр. *paří* < *paříi*). Исто је тако општије природе констатација да се увећањем броја слогова скраћује трајање вокала. Насупрот томе, продужавање вокала под утицајем акцента, као што је обично у неким језицима, у чешком је непознато¹⁾ (нема га ни у српском); овакво дуљење могуће је само при истицању, али ни ту није редовно.

У најинтересантијем питању, односу дугог и кратког вокала по трајању, испитивања Хлумскога потврдила су углавном акустички утисак: дуг вокал траје просечно два пута толико колико кратки. Ипак је горе изнесено Кралово правило донекле оправдано; пред паузом може се последњи кратки вокал толико продужити да се трајањем приближује дугоме (сви примери Кралови били су ове врсте: двосложне речи пред паузом). Ово дуљење вокала у крајњем слогу не мора бити увек осетно за ухо, али ако се реч често налази у таквом положају (ако напр. често сама образује реченицу), онда може првобитно кратак вокал да се продужи (исп. *večer* > *večír*), другим речима, артикулациона дужина постаје акустичка. При изговору какав је обичан у Прагу, дуљење последњег вокала је правило. Насупрот томе, дуљење последњег слога у реченици (изван паузе) остаје артикулационо.²⁾ У *риш.му* одлучује акустички квантитет т.ј. дужина самогласника, али уза све то није ни дужина сугласника (сугласничке групе) који затвара слог сасвим без утицаја на ухо, јер се увећавањем паузе између самогласника јаче истиче претходни самогласник због чега се овакви слогови могу употребити као дуги (по позицији).

Мелодија. Кретање мелодије у чешким речима први пут је утврђено у чланку Хлумскога „La mélodie des voyelles accentuées en tchèque avec une mention de l'état en serbe et en allemand“, *Slavia* IV 1—25; ту је констатован и необично важан факат да се мелодија јако мења под утицајем акцента: при појачању се мелодија

¹⁾ Али се зато под акцентом дуљи конзонант.

²⁾ Појединости о појму артикулациона и акустичка дужина изнео је Хлумски у чланку „Quelques observations sur l'accent d'intensité, la mélodie et la quantité articulatoire et acoustique“, *RPh* VI 1—34.

пење, при слабљењу обрнуто пада. Као допуна овоме чланку написана је расправа „La mélodie des voyelles accentuées et l'influence des consonnes sur la mélodie des voyelles“, Slavia V 233—249, у којој је показано да суседни конзонанти не утичу у већој мери на мелодију чешких вокала и да се *i* и *u* не изговарају више од осталих самогласника, како је то погрешно мислио *Е. А. Мајер*. Нарочито су интересантна испитивања Хлумскога о реченичкој мелодији. Он је први у пуном опсегу оценио важност т.зв. *швајцке мелодије* у чешком и показао њену распрострањеност¹⁾. Но он се није задовољио само констатованем овог за све фонетичаре загонетног појава, него је дао и његово објашњење: пошто се неакцентовани слогови у оба наведена случаја изговарају отприлике на истој висини (око средине гласовног опсега), онај који говори има једнак утисак напрезања дигао глас при акцентованим слоговима или га спустио.

Акценташ. Уз лепо развијен квантитет друга карактеристична црта чешког изговора је слабост акцента због чега су се код странаца до у најновије време јављале сумње о његовом месту. Нарочито за тросложне речи са другим вокалом дугим (*natura* или *positione*) тврдило се да имају акценат на другом слогу, а не на првом, па су то мишљење заступали чак и неки Чеси. Хлумски објашњава овај погрешни утисак странаца пре свега слабошћу чешког акцента, затим поменутиим фактом да неакцентовани слог у чешком може бити виши од акцентованог²⁾ и, најпосле, особином неких језика да акценат продужује вокал.³⁾ Сам опис акцента израђен је код Хлумскога свестрано; све његове особине: артикулационе, акустичке и психолошке описане су у његовом раду подједнако, а осветљена је и њихова међусобна веза. — Још више полемика изазвало је питање о месту чешког *споредног акценша*. Ту остаје још доста рада за доцније испитиваче, али ипак имамо Хлумском да захвалимо за два важна опажања: 1) тросложне речи пред паузом могу бити без споредног акцента и

1) Под швапском мелодијом разуме се особина неких језика да акцентовани слог истичу ниским тоном, а не високим као што је то обично.

2) И мој први утисак био је да речи типа *také* имају акценат на другом слогу због тога што је, у односу са нашим језиком, први слог знатно нижи. Истом после дуљег боравка у Прагу постало ми је јасно да сам бркао мелодију са акцентом.

3) То је опет главни извор гретака Руса и Француза који су се бавили чешким акцентом.

2) споредни акценат се огледа пре свега у квантитету сугласника (под споредним акцентом сугласник се дуљи).

У права и оригинална научна дела морају се рачунати и предавања Хлумскога, јер их је он као први професор фонетике у Прагу морао да саставља *ab ovo*. Помињем само предавања о артикулационој и акустичкој страни фонетике, о фонетским методима, упоредној фонетици чешког, француског, енглеског и немачког језика, затим учење изговора помоћу фонографа и систематско упућивање у рад с апаратима. Јасноћа његових излагања у вези са одличним говорничким талентом чине његова предавања необично пријатним.

Сем ових чисто научних радова велика је заслуга Хлумскога што је Чешка академија приступила важном предузећу да уз помоћ фирме *Pathé* оснује фонографски архив; у њему су записани примери чехословачких дијалеката, говори истакнутих људи, певање и свирање првих уметника и хорова и сл. Хлумски није само управљао целим овим заморним и неблагодарним послом, него је прикупио и потребна финансиска средства која су била прилична. Са својим у сваком погледу првокласним фонографским архивом, може се Чешка академија с правом поносити.

Али тиме још није исцрпен рад нашег јубилара. Као агилан и истакнут члан Сокола и свестан грађанин Чехословачке Републике он соколском подмлатку предаје грађанску науку. Знајући како важну васпитну улогу тај предмет врши у Француској, његовој „другој отаџбини“, посветио му је и неколико расправа са крајњом жељом „да се сви чланови чехословачког народа осећају као једна породица“.

Његовом раду нису изостала ни спољашња одликовања. Од 1916 је члан Чешке академије, а од 1918 члан прашког Научног друштва; сем тога *Officier de l'Instruction publique* и *Maître en phonétique à l'Université catholique de Paris*.

Остаје ми још да кажем нешто о Хлумскоме као учитељу и човеку. Ту се може окарактерисати са две речи: необично строг и праведан. Од својих ђака тражи вредноћу и крајњу савесност у раду; лењивце уопште не трпи, али ако код кога примети интерес за науку, посвећује му не часове и дане, него недеље и месеце. У приватном разговору духовит козер, зачуђава опсежним знањем, необичним даром за посматрање, бистрином суда и досетљивим примедбама. Чврст карактер који се некемо може чинити и непопустљив, по природи колерик, али у својим судовима

хладан и непристрасан. Ове његове особине створиле су га еминентним критичаром, који ништа не прашта, али зато даје пуно признање свему што је у неком раду добро. До претераности скроман, ради на науци за своје лично задовољство, не тражећи „ни користи ни славе“. Ипак, признање није могло да мимоиђе овог заслужног човека и данас, приликом његове прославе, када му долазе честитке са свих страна, шаљемо му и ми из Београда срдачне поздраве и жеље, којима се придружује и цела редакција овог часописа: да и даље са истим успехом продужи свој неуморни рад на велику корист не само чешке, него и словенске и опште науке.

Б. Милешић

4. Библиографски преглед научних радова проф. О. Хујера (1901—1930 г.)¹⁾

1901

Jan Roubal: Dvě rukopisné bible české. Výroční zpráva c. k. vyšší školy reálné v Pardubicích za škol. rok 1901. LF 28, 478—479.

1902

Slov. zájmeno čiso. LF 29, 390—396.

Vojtěch Kehrle: Grammatické zvláštnosti mluvy domažlické. XXX. výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Domažlicích 1900—1901. LF 29, 87—88.

В. А. Францевъ: Осѣлашки языка Славянъ Полабскихъ, собранные и объяснены Ф. Л. Челаковскимъ. Санкшійшербургъ 1901. Sl Př 4, 154

Věstník slovanské filologie a starožitností. Ročník 1. Praha 1901. Sl Př 4, 201—202.

Программы чшенія для самообразования. Третье, вновь переработанное и дополненное издание. С.-Петербургъ 1899. Sl Př 4, 248—249.

Славяновѣдѣніе въ повременныхъ изданіях. Систематическій указатель сѣашей, рецензій и замѣтокъ за 1900 годъ. Санкшійшербургъ. 1901. Sl Př 4, 296—297.

Сарађивао је у одељку за словенску лингвистику зборника *Věstník slovanské filologie a starožitností* II, 1902.

Rejstřík jmenný. *Věstník slovanské filologie a starožitností* 2, 295—312. Rejstřík věcný, ib. 313—327. (Заједно са Л. Нидрлом, Ђ. Поливком и Јос. Зубатим).

Вести. Sl Př 4, 150, 200—201.

1903

Drobnosti grammatické. 1. Slov. zájmeno vsъ. 2. Čes. pepř, peř, peprný, perný. LF 30, 441—443.

¹⁾ Оцене и прикази штампани су курзивом; скраћенице као у библиографији ЈФ.

Księga pamiątkowa ku uczczeniu 25-letniej działalności nauczycielskiej w uniwersytecie Lwowskim radcy dworu prof. dra Ludwika Ćwiklińskiego wydana przez przyjaciół i byłych uczniów. We Lwowie 1902. LF 30, 51—54.

E. Berneker: Slavische Chrestomathie mit Glossaren. Strassburg 1902. LF 30, 150.

Staročeský Lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. Vydal dr. Čeněk Zíbrt. V Praze 1903. LF 30, 309—312.

В. Богородицкий: Изъ чшеній по сравнительной грамматикѣ. IV. Обзоръ надежныхъ окончаній именнаго склоненія въ аrioевропейскихъ языкахъ. Учен. Записки имп. Казанскаго университета. Годъ LXIX (1902) Январь, Мартъ. LF 30, 338—390.

Jan Fr. Magiera: Słowianie (Narody i ich piśmiennictwo). Kraków 1902. SI Př 5, 198—199.

Ситне вестн. LF 30, 319—320, 395—396; SI Př 5, 144, 150, 152, 244—245, 285, 293, 294—295, 295.

1904

K etymologii slova „panъ“. LF 31, 104—107.

Historische Grammatik der lateinischen Sprache. III. Band. Syntax des einfachen Satzes. Erstes Heft: Einleitung in die Geschichte der lateinischen Syntax (Golling), Literatur zur historischen Syntax der einzelnen Schriftsteller (Landgra, und Golling), Tempora und Modi, Genera verbi (Blase). Leipzig 1903. LF 31, 275—278.

Karl Brugmann: Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1904. LF 31, 444—447.

Frantova Práva. Text prvotisku norimberského z r. 1518. Vydal dr. Čeněk Zíbrt. 1904. LF 31, 468—470.

1905

Dissimilace souhlásek v češtině. XLI. roční zpráva cís. král. akademického gymnasia v Praze 1905. 3—20. — Оц. Ant. Beer, LF 32, 395—396; E. Smetánka, LF 32, 396—397.

Ant. Kudrnovský: Přípony s- v-. Výroční zpráva c. k. státního vyššího gymnasia v Litomyšli za školní rok 1904. LF 32, 153—156.

W. G. Hale and C. Darling Buck: A Latin grammar. Boston and London 1903. LF 32, 299—301.

Ant. Beer: Kleine Beiträge zur gotischen Syntax. Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Philologisch-historische Classe 1904, XIII. LF 32, 314—315.

A. Leskien: Handbuch der altbulgarischen (altkirchen-slavischen) Sprache. Grammatik-Texte-Glossar. Vierte Auflage. Weimar 1905. LF 32, 389—390.

Ferdinand Hoffmeister: O nominálních a pronominálních ablativech na d ve staré latině. (Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Pelhřimově za škol. rok 1903—1904). LF 32, 392—393.

J. Baudouin de Courtenay: Szkice językoznawcze. Tom I. Warszawa 1904. SI Př 7, 142.

1906

Tenney Frank: Attraction of mood in early Latin. The University of Chicago Press, 1904. LF 33, 60—61.

A. Ernout: Le parler de Préneste d'après les inscriptions. Paris 1905. LF 33, 279—281.

Josef Řezáč: Řečtina v tertii (Program c. k. gymnasia v Roudnici n. L. r. 1903—04). LF 33, 305—306.

B. Dolák: Vývoj složených jmen (komposit) v češtině (spisovně i lidově). První a druhá výroční zpráva obecní reálky král. města Nymburka za školní r. 1903/4 a 1904/5. LF 33, 310—312.

Ситне вести. LF 33, 400.

1907

K české přehlásce a v ě. LF 34, 216—224.

F. Sommer: Griechische Lautstudien. Strassburg 1905. LF 34, 47—49.

M. Niedermann: Precis de phonétique historique du latin. Avec un avant-propos par A. Meillet. Paris 1906. LF 34, 136—138. О истој књизи у немачком издању, ib. 473.

A. Meillet: Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave. I. 1902. II. 1905. Paris. LF 34, 140—142.

J. Procházka: Diaktoros. (Výroční zpráva jub. vyš. gymn. v Rokycanech. 1905/6. LF 34, 153—154.

A. Meillet: De quelques innovations de la déclinaison latine. Paris 1906. LF 34, 264—266.

J. M. Edmonds: An introduction to Comparative Philology for Classical Stuauents. Cambridge, at the University Press. 1906. LF 34, 386—387.

Geneva Misener: The meaning of γάρ. The Lord Baltimore Press. 1904. LF 34, 387—388.

J. Prošek: Prvky mluvy lidské. (XXI. a XXII. program c. k. stát. vyššího gymnasia v Roudnici n. L. za šk. r. 1905/1906 a 1906/1907). LF 34, 467—468.

Одговор г. Ант. Хавлику. LF 34, 478.

Ситне вести. LF 34, 473—474.

1908

Slovanská komposita obsahující předložku bez. Čtrnáctá výroční zpráva c. k. čes. gymnasia na Kr. Vinohradech, za školní rok 1908. Král. Vinohrady 1908. 24—33.

Пříspěvky grammatické a etymologické. 1. Lat. cuius, slov. čьъ. 2. Stind. kaňkanah, kaňkanī, slov. kačoľь. 3. Slov. sabota, sobota. LF 35, 214—222.

Žubatý Josef. Ottův slovník naučný 27, 697—698.

Julius Dutoit: Zur Geschichte und Kritik der Gutturaltheorie. Programm des Kgl. Luitpoldgymnasiums in München für das Schuljahr 1905/1906. LF 35, 61—62.

A. Meillet: Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. Deuxième édition corrigée et augmentée. Paris 1908. LF 35, 151—153.

Поржезинскій В., Введение въ языковѣдѣніе. Москва 1907. LF 35, 290.

A. Meillet: Les dialectes indo-européens. Paris 1908. LF 35, 290—292.

F. Sommer: Zum inschriftlichen $\nu\delta$ $\epsilon\phi\epsilon\lambda\kappa\upsilon\sigma\tau\acute{\iota}\kappa\acute{o}\nu$. Lipsko 1907. LF 35, 468—469.

Josef Janko: O stycích starých Slovanů s Turkotatary a Germány s hlediska jazykozpytného. Zvláštní otisk z „Věstníku České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění“, ročník XVI (1908). Nvč 3, 207—212.

Ситне вестн. LF 35, 158—159, 320—321. Реферати о лингвистичким радовима у часопису Věstník českých profesorů 15 (1908) 235—237, 487.

1909

Slav. domovъ, dolovъ. IF 23, 152—158.

Slavische Miscellen. 1. Zu slav. pan. 2. Slav. čьъ, lat. cuius. IF 24, 70—72. Zu IF 24, 70 f. Anz 25, 104.

E. Hermann: Probe eines sprachwissenschaftlichen Kommentars zu Homer. Festschrift der Hansaschule zu Bergedorf, str. 171—214. 1908. LF 36, 56—57.

J. Janko: O stycích starých Slovanů s Turkotatary a Germány s hlediska jazykozpytného. Zvláštní otisk z „Věstníku České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění“. Ročník XVII (1908) str. 100—131, 139—192. LF 36, 57—60.

Reinhold Wagner: Grundzüge der griechischen Grammatik. Stuttgart 1908. LF 36, 143—145.

K. Brugmann: Pronominale Bildungen der indogermanischen Sprachen. Berichte über die Verhandlungen der königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, sv. LX, str. 11—84. V Lipsku 1908. LF 36, 278—280.

A. Ernout: Les éléments dialectaux du vocabulaire latin. Paris 1909. LF 36, 280—282.

A. Ernout: Recherches sur l'emploi du passif latin à l'époque républicaine. Paris 1909. LF 36, 378—381.

Ф. И. Кнауэръ: Учебникъ санскриѣтскаго языка. Лейпзигъ 1908. LF 36, 465—466.

1910

Slovanská deklinace jmenná. V Praze 1910. Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Tř. III. Č. 33. Str. XVIII + 173, Аутореферат: Věstník české akademie 19 (1910) 519—521. — Оц. Jos. Zubatý, Věstník české akademie 19 (1910) 325—326; Fr. Trávníček, ČMF 1 (1911) 344—347; E. O. Карский, РФВ 65 (1911) 483—484; А. Соболевский, Новый трудъ о славянскомъ склонении, РФВ 66 (1911) 397—401; Jan Loš, RSl 4 (1911) 243—248; A. Meillet, BSL 17 (1911) 132—135; С. Кульбакинъ, RSl 5 (1912) 105—116.

Nynější stav našeho vědění o dialektech starořeckých. LF 37, 14—22, 92—99.

О новě objeveném jazyce indoevropském. LF 37, 213—216. (Предавање у друштву Jednota českých filologů).

Ситне вестн. LF 37, 478—480.

1911

K slovanské deklinaci zájmené. 1. Deklinace zájmenе съ. 2. K deklinaci zájmen osobních. Sb Fil II, 189—207 — Оц. A. Meillet, BSL 18 (1913) 316—317; V. Jagić, JArch 36 (1916) 512.

Odchyly v oboru syntaktickém. (Některé zvláštnosti staré češtiny.) Čítanka pro vyšší třídy reálných gymnasií. Sestavil Jan V. Novák, Díl I. Pro pátou třídu. Třetí, přepracované vydání. V Praze 1911. 21—36.

E. Nachmanson: Beiträge zur Kenntnis der altgriechischen Volkssprache. V Upsale 1910. LF 38, 371—374.

Čeněk Zibrť: Staročeský rukohled a novočeský rukozpyt. V Praze. LF 38, 381—384.

Sigmund Feist: Europa im Lichte der Vorgeschichte und die Ergebnisse der vergleichenden indogermanischen Sprachwissenschaft. Berlin 1910. LF 38, 461—463.

1912

Zur Deklination der Personalpronomina. IF 30, 49—54.

Genitiv singuláru indoevropských zámen osobních. SbFil 3 168—182. —
Оц. V. Jagič, JArch 36 (1916) 512.

Koncovka 3. plur. slovanských praesentních kmenů na -ī. LF 39, 211—215.

С. М. Кульбакинъ: Древне-церковно-славянскій языкъ. I. Введение. Фонетика. Харьковъ 1911. RSI 5, 225—234.

Kühner R.: Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Zweite Auflage. Erster Band. Elementar-, Formen- und Wortlehre, neubearbeitet von dr. Friedrich Holzweissig. Hannover 1912. LF 39, 138—140.

E. Smith: Tocharisch, die neuentdeckte indogermanische Sprache Mittelasiens. V Christianii 1911. LF 39, 140—141.

Jos. Wright: Comparative grammar of the Greek language. London 1912. LF 39, 283—285.

Raphael Kühner: Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Zweiter Band: Satzlehre. Zweite Auflage in zwei Teilen neubearbeitet von Carl Stegmann. Erster Teil. Hannover 1912. LF 39, 285—287.

De la méthode dans les sciences. Deuxième série. Paris, 2e éd. 1911. Linguistique par A. Meillet (265—314). ČMF 2, 270.

Richard Loewe: Germanische Sprachwissenschaft. Zweite Auflage. Leipzig 1911. ČMF 2, 445—447.

Kr. Sandfeld Jensen: Notes sur les calques linguistiques (Festschrift V. Thomsen). ČMF 2, 475—476.

С. Младеновъ: Старинѣ германски елементи въ славянскійѣ езици. София 1910. Nvč 7, 41—44.

Východní filologie. Filologie v literatuře české r. 1911. SbFil 3, 305—306. Zaједно са Р. Дворжаком.

Srovnávací filologie. Filologie v literatuře české r. 1911. SbFil 3, 306—307. Zaједно са А. Бером.

Ситне вести. LF 39, 320, 397—399.

1913

Genitiv plur. *nostrī nostrum, vestri vestrum*. Sborník prací filologických dvornímu radovi professoru Josefu Královi k šedesátým narozeninám. V Praze 1913, 160—165.

Jazykové poměry starověké Itálie. LF 40, 192—222, 327—335.

Drobnosti grammatické. 1. Stč. *nuž se na ňeho...* a pod. 2. Čes. *navšćieviti, navštiviti*. 3. Stč. *nemále, nemál*. 4. K čes. *an, ano*. LF 40, 280—284, 437—442.

Gotské *bus, buk*. ČMF 3, 223—225.

Skupina *kt* ve slovanštině. ČMF 3, 356—360. — Оц. А. Соболевский, РФВ 71 (1914) 252.

С. М. Кульбакинъ: *Древне-церковно-славянскій языкъ. II. Морфология. Харьковъ 1912*. RSI 6, 248—259.

Wilhelm Havers: *Untersuchungen zur Kasussyntax der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1911*. LF 40, 45—49.

Josef Chlumský: *Pokus o měření českých zvuků a slabik v řeči souvislé. V Praze 1911*. LF 40, 143—146.

L. Niederle: *Život starých Slovanů. Základy kulturních starožitností slovanských. Dílu I. svazek 1. (Slovanských starožitností oddíl kulturní). V Praze 1911 (na obálce 1912)*. LF 40, 297—300.

Josef Janko: *O pravěku slovanském. Praha 1912*. LF 40, 300—305.

Herman Lommel: *Studien über indogermanische Femininbildungen. Göttingen 1912*. LF 40, 362—364.

С. М. Кульбакинъ: *Древне-церковно-славянскій языкъ. Издание 2-е, измѣненное и испуравленное. Шарков 1913*. LF 40, 364—371.

Josef Straka: *Původní tvořivost českého jazyka příponou -ovo-. Zvláštní otisk z výroční zprávy c. k. vyššího gymnasia v Táboře za rok 1910/1911 a 1911/1912*. LF 40, 386—388.

Josef Vašica: *Několik poznámek k evangeliáři Olomouckému. Zvláštní otisk z výroční zprávy kníž. arcibiskupského gymnasia v Kroměříži. 1912*. LF 40, 389—393.

A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. Troisième édition corrigée et augmentée. Paris 1912*. ČMF 3, 62—64.

Jazyk. (Srovnávací filologie a j.) Filologie v literaturě české r. 1912. SbFil IV, 384.

Ситне вестн. LF 40, 159—160, 316, 317—320, 398—400, 477.

1914

Úvod do dějin jazyka českého. V Praze (G. Voleský) 1914. Str. VI + 63. Оц. Jos. Zubatý, *Věda česká* 1 (1914) 301—303; *Národní listy* 1914, бр. 334; Miloš Weingart, ČMF 4 (1915) 355—360; J. Menšík, ČMusČ 89, 229—233; Al. Gregor, ČMM 39 (1915) 261—262; A. N., ČČH 21 (1915) 293—294; J. Kapras, *Sborník věd právních a státních* 16 (1916) 240—241; A. Meillet, BSL 22 (1921), 108. Slov. *stergo *sterkti, *storža atd. LF 41, 430—434. — Оц. Fr. Trávníček, *Česká věda* 2 (1920) 81—82.

Věda a báchora. *Česká kultura* 2, 47—50, 68—70, 83—86, 100—103. — Оц. A. Beer, *Věda česká* 1 (1914) 52—54.

K. Brugmann: *Zur Geschichte der hiatischen (zweisilbigen) Vokalverbindungen in den indogermanischen Sprachen. Berichte über die Verhandlungen der kgl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig, philologisch-historische Klasse, 65 (1913) 139—218*. LF 41, 62—64.

Alexander Doritsch: *Beiträge zur litauischen Dialektologie. Heidelberg 1912*. LF 41, 64—66.

Pasakos apie paukščius. Žemaitische Tierfabeln. Text, Wörterverzeichnis und Übersetzung, herausgegeben von Hugo Scheu und Alexander Kurschat. Heidelberg 1912/1913. LF 41, 144—146.

Alexander Kurschat: Litauisches Lesebuch. Beilage zum Jahresbericht des Kgl. Gymnasiums zu Tilsit 1911, 1912, 1913. LF 41, 146—147.

Д. П. Джуровичъ: Говоры общесловянскаго языка I. Varšava 1913. — Д. П. Джуровичъ: Къ вопросу о происхожденіи именъ славянскихъ народовъ, Varšava 1913. LF 41, 294—299.

Sigurd Agrell: Intonation und Auslaut im Slavischen. Upsala 1913. — Tore Torbiörnsson: Kritische Bemerkungen zur slavischen Laut- und Akzentlehre. Le Monde Oriental VIII, 116—168. Upsala 1914. LF 41, 386—393.

F. Bezdek: Lautlehre der altschechischen Gesta Romanorum. Jahresbericht des k. k. Staats-Realgymnasiums mit deutscher Unterrichtssprache in Brünn für das Schuljahr 1912/1913. LF 41, 463—465.

Erdmann Hanisch, Die Zusammenschreibung von Wörtern in älteren polnischen und czechischen Handschriften. Beilage zu dem Jahresberichte des Königlichen Gymnasiums zu Beuthen über das Schuljahr 1912/13. LF 41, 465—467.

Antonín Tomsa: O slovosledu u Dalimila. (Zpráva cis. král. reálného gymnasia v Kolině za školní rok 1911—1912 a 1912—1913.) LF 41, 473—475.

J. Holub: Evangelium sv. Matouše s homiliemi. Praha 1913. Věda česká 1, 87—93.

Frant. V. Austrata: Uvedení do mluvnice staročeské. Druhé vydání poopravené. V Olomouci 1913. Věda česká 1, 220—221.

Sb Fil IV (1913). Věda česká 1, 247.

W. Roman Wegnerowicz, Mladá Litva. Česká revue 1914, 4—5, 248—262. Věda česká 1, 247—248.

K. Domin: Koření se stanoviska botanického a hospodářského. V Praze 1913 Věda česká 1, 248.

J. Kubín: Lidomluva Čechů klaaských. Praha 1913. Věda česká 1, 254—257.

Josef Truhlář (nekrolog). Věda česká 1, 119—120.

Filip Fedorovič Fortunatov (nekrolog). LF 41, 475—477.

Ситне вестн. LF 41, 76—78, 160, 319—320, 400, 480.

1915

Drobnosti gramatické. 5. Sloven. Pahlký. 6. čapka. LF 42, 21—23. — Оц. Fr. Trávníček, Česká věda 2 (1920) 81—82.

Slov. vezgati. LF 42, 222—227. — Оц. Fr. Trávníček, Česká věda 2 (1920) 81—82.

Výraz pro pojem „rodice“ v jazycích indoevropských. LF 42, 421—433; исп. и LF 46 (1919) 316—318. — Оц. J. Polívka, Nvč 11 (1916) 84; Fr. Trávníček Česká věda 2 (1920) 81—82.

Josef Zubatý. Národní listy 18 aprila 1915 год. Прилог броју 107. О vědecké činnosti Jos. Zubatého. Предавање одржано на свечаној седници друштвава Jednota českých filologů и Klub moderních filologů 17 aprila 1915 год. — LF 42, 157—158.

Jan Heyer: K obohacování slovníku, zejména českého. XXXIII. výroční zpráva první české státní reálné školy v Brně za škol. rok 1913—1914. — Jan

Soukup: Příspěvky a výklady ke slovníku českému. Výroční zpráva c. k. vyšší reálné školy v Rakovníce za škol. rok 1913—1914. LF 42, 75—78.

Sigmund Feist: Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen. Berlin 1913. — Sigmund Feist: Indogermanen und Germanen. Halle a. S. 1914. LF 42, 143—149.

В. Поржезинский: Сравнительная грамматика славянских языков. Выпуск I. Введение. Общеславянский языкъ въ свѣтъ данныхъ сравнительно-исторической грамматики индоевропейскихъ языковъ (Фонетика. Формы склонения). Москва 1914. LF 42, 302—305.

August Zimmermann: Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache. Hannover 1915. LF 42, 377—381.

A. Meillet: Aperçu d'une histoire de la langue grecque. Paris 1913. LF 42, 460—461.

Baltisch-Slavisch. Bibliographie des Jahres 1913. IJ II, 159—185. Заједно са Јос. Зубатим.

Filologie srovnávací. Filologie a literární historie v literatuře české r. 1913. Sb Fil 5, 264. Заједно са Јос. Зубатим.

Fr. Št. Kott (некролог). LF 42, 477—478.

Ситне вести. LF 42, 80, 318, 319—320.

1916

K homerské distrakci. LF 43, 1—11. — Оц. Bohumil Sládeček, Česká věda 2 (1920) 20—21.

Drobnosti grammatické. 7. K nauce o duálu. 8. Východočeské dativy na -oř. 9. Stčes. starší „parentes“. LF 43, 231—235. — Оц. Fr. Trávníček, Česká věda 2 (1920) 81—82.

Stč. hliněnicě. LF 43, 402—403. — Оц. Fr. Trávníček, Česká věda 2 (1920) 81—82.

O studiu češtiny. Universitní studium. V dohodě se spolky odbornými vydal Universitní sbor Svazu československého studentstva. V Praze 1916. Redigoval PhDr. Bedřich Mendl. 42—46.

Edwin W. Fay: Indo-European verbal flexion was analytical. (A return to Bopp.) Bulletin of the University of Texas. Number 203. Austin 1913. LF 43, 56—58.

Hermann Güntert: Über Reimwortbildungen im Arischen und Altgriechischen. Heidelberg 1914. LF 43, 58—60.

A. Seidel: Grammatik der litauischen Sprache. Wien und Leipzig. LF 43, 60—62.

Antonín Frinta: Fonetická povaha a historický vývoj souhlásky v ve slovanštině. V Praze 1916. LF 43, 286—291.

L. Niederle: Život starých Slovanů. Základy kulturních starožitností slovanských. Dílu I. svazek 2. (Slovanských starožitností oddíl kulturní). V Praze 1913. LF 43, 348—352.

Jan Soukup: Příspěvky a výklady ke slovníku českému. Díl II. Výroční zpráva cís. král. vyšší reálné školy v Rakovníce za škol. rok 1914—1915, str. 3—18. LF 43, 70—71. — *Díl III. Výroční zpráva c. k. reálné školy v Rakovníce za škol. rok 1915—1916, str. 3—12.* LF 43, 443—444.

A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas: Lietuviu dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje surinktos, Annales Academiae scientiarum fennicae, ser. B, tom. VI. 1913. Nvč 11 (1916) 457—459.

Baltisch-Slavisch. Bibliographie des Jahres 1914. IJ III, 149—175.

Antonín Kašík (некролог). LF 43, 160.

August Leskien (некролог). LF 43, 381—382.

Ситне вести. LF 43, 77—80, 382—384, 447—448.

1917

Drobnosti grammatické. 10. *glybokъ*. 11. *Čes. plátěný*. 12. *Slov. bridžkъ*. LF 44, 26—30, 224—228. — Оц. Fr. Trávníček, Česká věda 2 (1920) 81—82.

In memoriam. (Некролог J. Гебауеру.) Venkov 1917, бр. 123 (25 маја) стр. 3—4.

Bohumil Vydra: Nářečí ve spisech Terezy Novákové. (Rozbor grammatický.) Zvláštní otisk ze III. výroční zprávy českého dívčího lycea u sv. Voršily v Praze za školní rok 1914—1915. LF 44, 72—74.

Sigurd Agrell: Zur slavischen Lautlehre. Lund 1915. LF 44, 128—131.

Jan Husek: Moravskoslovenská vesnice Nová Ves u Uh. Ostroha. Výroční zpráva zem. reálky a reál. gymnasia v Bučovicích za škol. rok 1914—1915 str. 3—24 a za škol. rok 1915—1916 str. 3—13. LF 44, 300—302.

Al. Gregor: Ze skladby nářečí moravských. (Parataxe a hypotaxe). Výroční zpráva první české stát. reálky v Brně za škol. rok 1914—1915, str. 6—16. LF 44, 302—303.

Alois Hlavinka: Povaha česká v řeči. V Olomouci 1916. LF 44, 361—369.

Stephan von Smal-Stockyj und Theodor Gartner: Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. Wien 1913. LF 44, 440—444.

Baltisch-Slavisch. Bibliographie des Jahres 1915. IJ 4, 210—234.

K řešení otázky o pravlasti Indoevropanů. Nvč 12, 101—102.

Ситне вести. LF 44, 78—80, 159—160, 382—384.

1918

Drobnosti grammatické. 13. K nauce o pobočných slabikách v češtině. 14. *Slov. my, lit. mēs*. LF 45, 84—87, 188—192. — Оц. Fr. Trávníček, Česká věda 2 (1920) 81—82.

Dvě drobnosti místopisné. 1. Podbaba. 2. Paka. Nvč 13, 55—56. — Белешка Agrární archiv 6, 58.

O mučenicích českých knihy patery. Podle prvotisku vydal Václav Flajšhans. V Praze 1917. LF 45, 45—48.

Jan Mašín: Slovník českých vazeb a rčení. V Praze 1916. LF 45, 48—50.

Hermann Güntert: Zur Herkunft und Bildung des italienischen Imperfekts Heidelberg 1917. LF 45, 116—118.

Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft seit ihrer Begründung durch Franz Bopp herausgegeben von Wilhelm Streitberg. II. Die Erforschung der indogermanischen Sprachen unter Mitwirkung von A. Brückner, K. v. Etmayer, N. Jokl, J. Karst, E. Kieckers, H. Reichelt, A. Thumb, R. Thurneysen, A. Walde herausgegeben von W. Streitberg. 1. Griechisch, Italisch, Vulgärlatein, Keltisch. 1916. 3. Slavisch-Litauisch, Albanisch. 1917. Strassburg. LF 45, 238—245.

K. Brugmann: Zu den Wörtern für 'heute', 'gestern', 'morgen' in den indogermanischen Sprachen. Berichte über die Verhandlungen der königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig, phil.-hist. Klasse, 69. Band, 1917, 1. Heft. LF 45, 245—247.

Kamil Suchý. Der Dialekt der Marchebene in Ungarn. V Praze 1916. LF 45, 247—249.

Hermann Güntert: Indogermanische Ablautprobleme. Strassburg 1916. LF 45, 374—378.

Ant. Beer: K dějinám slov böhmsch a čechisch. V Praze a v Karlíně 1917. Naše doba 25, 287—289.

Baltisch-Slavisch. Bibliographie des Jahres 1916. IJ 5, 256—281.

Ситне вести. LF 45, 62—64, 128, 253—256, 320, 383—384.

1919

K výkladu některých slov. 1. Sřbožje, sřčestje. 2. Csl. onuřta, řes. onuřcř atd. 3. řepice. LF 46, 181—189, 340—345. — Оц. F. Trávnířek, NV 3 (1921) 75—76.

A. Frinta: Náboženské názvosloví řeskoslovenské. V Praze 1921. LF 46, 53—60. Одговор г. А. Фринти. LF 46, 127—128.

Herbert Petersson: Zur slavischen und vergleichenden Wortforschung. Lunds Universitets Årsskrift. NF. Afd. 1. Bd. 11. (1915). Nr. 5. — H. Petersson: Baltisches und Slavisches, Ibid. Bd. 12 (1916) Nr. 2. LF 46, 114—118.

Sigurd Agrell: Slavische Lautstudien. Lund 1917. LF 46, 364—368.

H. Barić: Beiträge zur slavischen Sprachgeschichte, Wien und Leipzig 1918. LF 46, 368—371.

Некролози: Fr. Černý, Ignát Hošek, Ernst Windisch, K. Brugmann, Otto Schrader. LF 46, 123—124, 319—320.

Ситне вести. LF 46, 124—125, 318—319, 384.

1920

Jazyk řeskoslovenský. Česká demokracie III, бр. 11 (21 марта 1920) 6—7. Исправка ib. бр. 12, стр. 6.

Lubor Niederle: Život starých Slovanů. Základy kulturních starožitností slovanských. Dílu II. svazek 1. (Slovanských starožitností oddíl kulturní). V Praze 1916. — Aleksander Brückner: Mitologja słowiańska. Kraków 1918. LF 47, 50—53, 116—119.

Otakar Jiráni: Skladba jazyka latinského. Díl první. Sklaaba věty jednoduche. V Praze 1915. Česká věda 2, 18—20.

K. Kramář: Die Germanen des Tacitus und die Völkerwanderungen in der Urgeschichte der alten Welt. Budweis 1914. — K. Kramář: Příchod Germánů i Baltoslovanů z kolěbky altajské do Evropy. Poněkud pozměněný otisk z programu gymnasia v řes. Budějovicích 1915. — K. Kramář: Die Ankunft der Germanen, Litauer una Slaven aus der Urheimat am Altaj. Budweis 1916. Česká věda 2, 76—77.

Fr. Sedláček: Přízvuk podstatných jmen v jazycích slovanských. V Praze 1914. Česká věda 2, 71—79.

Čtenie kněžě Beneřovy. Z rukopisu kapitulní knihovny olomoucké k tisku upravil Dr. Vojtěch Měrka, 1. část. Text. V Prostějově. Česká věda 2, 82—84.

Václav Mostecký: *Tvorba některých kmenů jmenných v češtině staré. Výroční zpráva vyššího gymnasia v Jindřichově Hradci za školní rok 1912—13 (str. 3—28) a 1913—14 (str. 13—24). Česká věda 2, 84—85.*

Jos. Zubatý: *Výklady etymologické a lexikální. Sbfil I—VI. — Jos. Janko: Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému. Časopis pro moderní filologii a literatury 5 (1916) a 6 (1918). — Frant. Křemen: Příspěvky k českému slovníku z píseckých archívalů. Listy filologické 44 (1917) a 45 (1918). — Jan Soukup: Příspěvky a výklady ke slovníku českému. Výroční zpráva vyšší reálné školy v Rakovníce za šk. rok 1913—14, 1914—15, 1915—16. — Týž: *Bohemika ve zlomku Inventáře kláštera Břevnovského z let 1390—1394. Věstník České akademie 21 (1917), 202—210. — Aug. Sedláček: Heraldické příspěvky k českému slovníku. Listy filologické 43 (1916). Česká věda 2, 85—88.**

Josef Straka: *O původním deiktickém významu zájmených neuter to a ono, i která přecházel ku platnosti příslovečně a spojkově. V Táboře 1915. Česká věda 2, 88—89.*

Ant. Frinta: *Čeština emigrantských osad v Prusku. Sbfil 4 (1913) 207—231. — B. Vydra: Nářečí ve spisech Terézy Novákové. (Rozbor grammatický). Zvl. otisk ze III. výroční zprávy českého dívčího lycea u sv. Voršily za šk. rok 1914—1915. — Ant. Studénka: Příspěvky k hláskosloví nářečí pomoravských. X. výroční zpráva státního gymnasia v Strážnici za šk. rok 1913—1914. — K. Suchý: *Der Dialekt der Marchebene in Ungarn. V Praze 1916. — Al. Gregor: Ze skladby nářečí moravských. (Parataxe a hypotaxe). Výroční zpráva první české státní reálky v Brně za šk. rok 1914—1915. Str. 6—16. Česká věda 2, 89—91.**

Некролози: Rudolf Dvořák, Jan Loriš, A. A. Šachmatov. LF 47, 58—59 346—347.

Ситне вести. LF 47, 59, 123, 255, 256, 351, 352, Česká věda 2, 380, 385—386, 389.

1921

Praslovanské tvarosloví. Část I. Praslovanské skloňování. (Výtah z univ. čtení.) Výtah pořídil a vydání redigoval PhC Jos. M. Kořínek, 1920/21. Autoris. vyd. „Spolku Českoslov. filosofů a přírodovědců“ v Praze. Стр. 108.

Latinské *nonne* v biblických překladech staročeských. *Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868—1921. Kraków 1921. 124—132. Оц. F. Trávníček. NV 3 (1921) 218.*

Пів. -ої -аї в слованських слабиках конcových. Зборник филолошких и лингвистичких студія А. Белигу поводом 25-годишњице његова научног рада посвећују његови пријатељи и ученици. Београд 1921. 180—184. Оц. М. Нога, NV 5 (1923) 62; ZSlPh 5 (1929) 208—209.

Des sources de l'histoire de la langue tchèque RESI 1, 54—70.

Drobnosti grammatické. 15. K dissimilaci souhlásek. 16. K prajazykové změně *ѣr* v *ru*. 17. *otcové*=parentes. 18. Stč. *dievka* masc. LF 48, 111—113.

Jsem s to. Naše řeč 5, 87.

Sigurd Agrell: *Zwei Beiträge zur slavischen Lautgeschichte. Lund 1918. LF 48, 52—54.*

Karl H. Meyer: *Slavische und indogermanische Intonation. Heidelberg 1920. LF 48, 148—155.*

- Jaroslav Dvořáček: Ze života slov. V Praze 1920.* LF 48, 293—296.
Jan Otrębski: Przyczynki do gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich. Kraków 1919. LF 48, 296—293.
N. van Wijk: Altpreussische Studien. Haag 1918. LF 48, 298—302.
J. Marouzeau: La linguistique ou science du langage. Paris 1921. LF 48, 302—304.
 Baltisch-Slavisch. Bibliographie des Jahres 1917. IJ 7, 112—137.
 Přehled českých časopisů filologických. NV 3, 67—68.
 České hovory. NV 3, 69.
 Revue des études slaves. NV 3, 157—158; 4 (1922) 65.
 Ситне вести. LF 48, 58, 62, 317—320.

1922

- Praslov. *vz-* a *jbz-* v češtině. SbFil 7, 23—31. — Ou. M.Noha, NV 5 (1923) 85—87.
 Drobnosti grammatické. 19. K haplogii v češtině. 20. K užívání čes. *jeden*. 21. K LF 43, 233. 22. Dial. *letoší*. 23. Novákovic, Novákovi. LF 49, 206—208, 288—292. — Исп. К. Novák, Ad vocem Novákovi, LF 50, 64. Приказ бр. 23. у час. *Naše řeč* 7 (1923) 123.
Antonín Profous: O místních a zvláště pomístních jménech v okrsku chrasteckém u Chrudimě. V Praze 1918 (1920). LF 49, 52—55.
A. Meillet: Linguistique historique et linguistique général. Paris 1921. LF 49, 246—248.
Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868—1921. Kraków 1921. LF 49, 312—318.
 Baltisch-Slavisch. Bibliographie der Jahre 1918 und 1919. IJ 8, 197—256.
 Заједно са М. Фасмером.
 Slavia. NV 4, 64—65.
 Ситне вести. LF 49, 57, 61, 61—64, 159—160, 252—254, 254—256, 320.

1923

- Slov. stogz.* Slovanský sborník, věnovaný Jeho Magnificenci prof. Františku Pastrnkovi, rektoru university Karlovy, k sedmdesátým narozeninám. 1853—1923. Redigoval Miloš Weingart. Vydal Klub moderních filologů v Praze. 1923. 48—52. — Оц. Г. Ильинский, Sl 6 (1927—1928) 481; А. Соболевский, Изв 30 (1926) 441—442.
 Lat. *anser*. Sborník prací filologických universitnímu professoru Františku Grohovi k šedesátým narozeninám. V Praze 1923. 59—61.
 Drobnosti grammatické. 24. K dissimilaci souhlásky *h* v češtině. 25. Čes. *starati se o někoho*, míti o někoho starost, strach. LF 50, 32—34, 319—320.
 Чешка филологија и лингвистика од 1909—1921 год. ЈФ 3, 112—130.
 Úvodem. Sl 1, 1—2. Заједно са г. М. Мурком.
Max Vasmer: Osteuropäische Ortsnamen. Dorpat 1921. LF 50, 56—57.
Max Vasmer: Studien zur albanesischen Wortforschung. I. Dorpat 1921. LF 50, 57—58.
J. Свенцицький: Нариси з історії української мови. Lwów 1920. LF 50, 169—171.

K. Brugmann: Verschiedenheit der Satzgestaltung nach Massgabe der seelischen Grundfunktionen in den indogermanischen Sprachen. Leipzig 1918. LF 48, 155—157.

Т. А. Ильинский: Пра slavянская грамматика. Нѣжинъ 1916. LF 50, 272—277.

R. Ekblom, Zur Physiologie der Akzentuation langer Silben im Slavobaltischen. Uppsala 1922. LF 50, 343—345.

Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću povodom 25-godišnice njegova naučnog rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici. Beograd 1921. LF 50, 345—349.

Adalbert Bezzenberger (некролог). LF 50, 59—60; SI 2 (1923—1924) 186—187.

Louis Leger † (некролог) LF 50, 173.

Vatroslav Jagić (некролог). LF 50, 277—279.

Jan U. Jarník (некролог). LF 50, 279—280.

Bohdan Jedlička (некролог). LF 50, 349—350.

Јужнословенски филолог. Књига II., св. 1—2. Београд 1921, SI 1, 195—196.

Ситне вести. LF 50, 63—64, 174—176, 284—286, 350, 354; SI 1, 477—478.

1924

Úvod do dějin jazyka českého. 2. vydání. V Praze 1924. Nákladem Jednoty českých filologů. VI + 92. В. исправку ка стр. 74 у LF 51 (1924) 64. Оц. Ст. Младенов, Училищенъ Прегледъ 23 (1924) 936—946; А. Белић, ЈФ 4 (1924) 213—215; A Meillet, BSL 25, Nr. 77 (1925) 161—162. R. Trautmann, ZSIPh 2 (1925) 549—550; Г. Ильинский, Изв 31 (1926) 349—352; Ch., Průdy 8, 377—378; Národní listy 1924, бр. 190, 201.

Des recherches tchèques sur la linguistique comparée ainsi que sur la philologie hindoue et l'orientale. Revue des travaux scientifiques tchécoslovaques. Section première. I (1919) 115—122.

Petar Skok: Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta. Zvl. otisk z Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, kn. 224, 1921 (str. 98—167). LF 51, 182—184.

Indogermanisches Jahrbuch VIII, 1922. Bibliografie baltsko-slovanské jazykovědy. SI 2, 179—180.

A. Meillet: Les dialectes indo-européens. Nouveau tirage avec une introduction nouvelle et des additions. Paris 1922. SI 2, 560—561.

Baltisch-Slavisch. Slavisch. Bibliographie der Jahre 1920 und 1921. IJ 9, 192—256.

Bulletin de la Société de linguistique de Paris. Tome vingt-quatrième, premier fascicule (№ 73). Paris 1923. SI 2, 580—581.

К výkladu o střídání *o-:e-* na počátku slov ve slovanštině od G. Il'jin-ského. SI 2, 560.

Matica Slovenská. SI 2, 782—783.

Ситне вести. LF 51, 61 — 64, 189 — 192, 318 — 320, 379 — 382. SI 2, 180—181, 560.

1925

- Prof. dr. Jos. Zubatý. SIPř 17, 75—77.
 Jos. Zubatý. Lidové noviny 19 apríla 1925 (бр. 195) стр. 7.
Kamil Suchý: Základy náuky o jazyku slovenskom. O složených predložkách. Trnava 1924. LF 52, 180—183.
E. Kieckers: Sprachwissenschaftliche Miscellen. I. II. Dorpat 1922, 1923. LF 52, 183—184.
Hannes Sköld: Linguistic gleanings. Lund 1923. — H. Sköld: Lehnwörterstudien. Lund 1923. LF 52, 307—310.
Max Vasmer: Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I. Die Iranier im Südrussland. Leipzig 1923. LF 52, 374—376.
Stanisław Stoński: Tak zwane perfekum w językach słowiańskich. Warszawa 1923. LF 52, 376—377.
Eduard Hermann: Berthold Delbrück. Jena 1923. LF 52, 378—379.
 Litevský slovník Kazimíra Bugy. SI 3, 178.
Harold H. Bender: A lithuanian etymological index. Princeton 1921. SI 3, 178—179.
 Lotyšský slovník K. Mühlenbachův. SI 3, 179 4, 843.
Архив за арбанаску сѣпарину, језик и етнологију. SI 3, 179—180.
Revue des études hongroises et finno-ougriennes. SI 3, 571.
 Sedmdesáté narozeniny prof. Jos. Zubatého. LF 52, 184—185. — О jazykozpytných pracích prof. Jos. Zubatého (pređavaňe na svečanoј седници друштва Jednota českých filologů и Klub moderních filologů 25 apríla 1925 г.) — Životní dílo Jos. Zubatého (pređavaňe у друштву Odbočka Jednoty českých filologů v Brně 19 јуна 1925 г.).
 Некролози: Kazimieras Būga, Antonín Havlík. Václav Vondrák, Wilhelm Streltberg, Christian Bartholomae. LF 52, 60—61, 311—314.
 Ситне вести. LF 52, 60, 63—64, 190—192, 318—320, 320, 382—384; SI 3, 563—564.
 Masarykův slovník naučný. Díl I. V Praze 1925. Нарочито чланци: A, Abeceda, Ablativ, Agglutinace v jazykovědě, Agrell Sigurd, Ahlquist, Aktivum, Albánský jazyk, Altajské jazyky, Alveoláry, Anafora, Anakolut, Analytické jazyky, Antiklimax, Antithesis, Antitheton, Anton, Aorist, Apelativum, Apostrofa, Appel K., Argot, Armenský jazyk, Árské jazyky, Artikulace v řeči, Asbóth Oskar, Ascoli G. I., Asibilace, Aspiráty, Asyndeton, Atrakce pádová, Aufrecht Theodor, Augment, Augmentativa, Australské jazyky, Avestský jazyk.

1926

- K nauce o asyndetu. Μνημα.. Sborník vydaný na paměť čtyřicetiletého učitelského působení prof. Josefa Zubatého na universitě Karlově, 1885—1925, V Praze 1926. 159—174. — Оц. Karl H. Meyer, IF 46 (1928) 344. M. Ştefănescu, Arhiva 35 (1928) 266—267. E. Fraenkel, SI 7, 363—364. A. Meillet, BSL 29 (1929) 205.
 Drobnosti grammatické. 26. Stč. *zástáti, zástojím.* 27. K čes. *předstihnouti.* 28. K české kvantitě. 29. K české deklinaci zájmené. LF 53, 41—42, 123, 314—316, 317, 345—347.
 † Václav Vondrák (некролор). SI 4, 611—613.

Ernst Schwentner: Die primären Interjektionen in den indogermanischen Sprachen. Heidelberg 1924. LF 53, 184—186.

Paul Kretschmer: Die indogermanische Sprachwissenschaft. Göttingen 1925.

— *P. Kretschmer: Die Wortschöpfer, Wien 1925. LF 53, 387—388.*

Сш. Младеновъ: Български къмъ словашкия рѣчникъ (съ особенъ огледъ на хипотезата за словашко-българско езиково единство). Списание на Бъл. академия на науките, книга XXX. сѣр. 29—112. София 1925. LF 53, 389—390.

Slovanský sborník věnovaný J. M. prof. Františku Pastrnkovi, rektoru university Karlovy, k sedmdesátým narozeninám (1853—1923). Redigoval Miloš Weingart. Vydal Klub moderních filologů v Praze 1923. — Sborník prací věnovaných profesoru dru Janu Máchalovi k sedmdesátým narozeninám (1855—1925). Pořádali Jiří Horák a Miloslav Hýsek. Vydal Klub moderních filologů v Praze 1925. LF 53, 390—394.

Zeitschrift für slavische Philologie. Sl 4, 629.

Balkan-Archiv. Sl 4, 843.

V. B. Tomaševskij o vývoji skupin tert, tort, telt, tolt ve slovanštině. Sl 4, 843—844.

V. Pisani: Studi sui pronomini delle lingue indoeuropee. Rivista indo-greco-italica 9 (1925) 1—2, 62 и д. Sl 4, 844.

Одровор В. Пражаку. LF 53, 319—320.

Baltisch-Slavisch, Slavisch. Bibliographie der Jahre 1922 und 1923. IJ 10, 326—394.

V. Conev (некролог). LF 53, 400.

Ситне вести LF 53, 62—64, 192, 398—400; Sl 4, 629—631, 844.

1927

Alfred Senn: Germanische Lehnwortstudien. Heidelberg 1925. LF 54, 291—294.

R. Ekblom: Der Wechsel (j)e-~o- im Slavischen. Upsala 1925. LF 54, 358—360.

Holger Pedersen: Le groupement des dialectes indoeuropéens. Köbenhavn 1925. LF 54, 360—362.

Baltisch-Slavisch, Slavisch. Bibliographie der Jahre 1924 und 1925. IJ 11, 451—522. Белешке и у другим одељцима под значком H.

Некролози: Andrzej Gawroński, Vilém Thomsen, LF 54, 171—172.

Ситне вести. LF 54, 60—63, 303—304, 366—368.

1928

Jos. Straka: Zájmeno on a spojka an, ano. V Táboře 1927. LF 55, 276—277.

Sigurd Agrell: Zur Geschichte des indogermanischen Neutrums. Extrait du Bulletin de la Société Royale des lettres de Lund 1925—1926. Lund 1926. Str. 19—16. LF 55, 354—358.

Knut Knutsson: Über die sogenannte zweite Palatalisierung in den slavischen Sprachen. Lund 1926. LF 55, 358—361.

Miloš Weingart: Dobrovského Institutiones. Část I. Církevně slovanské mluvnice před Dobrovským. V Bratislavě 1923. — Část II. Rozbor institucí. V Bratislavě 1925. — Jos. Hanuš: Dobrovský a Slovensko. V Bratislavě 1924. LF 55, 361—366.

Slavisch. Bibliographie des Jahres 1926, IJ 12, 255—304. Белешке и у другом одељцима.

W. Taszycki a v. Wijk o poměru jazyka lužického k ostatním jazykům západoslovanským. Česko-lužický věstník 9, 55.

Jan Łoś (некролог). LF 55, 366—367.

Ситне вести. LF 55, 60—64, 156—160, 281—287.

Pol. *ksiądz, księga*. SI 6, 850.

1929

K české konjugaci. 1. Praesetní tvary slovesa *býti*. 2. Dial. *musme, muste*. LF 56, 356—361.

A. W. M. Odé: *Reflexe von „tabu“ und „noa“ in den indogermanischen Sprachen*. Amsterdam 1927. LF 56, 40—42.

Edward Klich: *Polska terminologia chrześcijańska*. Poznań 1927. LF 56, 282—286.

Andrzej Gawroński: *Szkice językoznawcze*. Warszawa—Kraków 1928. LF 56, 369—372.

Slavisch (Bibliographie des Jahres 1927). IJ 13, 303—360. У другом одељцима библиографије белешке под значком *H*.

Jan Pelikán (некролог). LF 56, 56—57.

Václav Ertl (некролог). LF 56, 57.

Wiktor Jan Porzeziński (некролог). LF 56, 168—169.

Aleksěj Ivanovič Sobolevskij (некролог). LF 56, 384—385.

Jan Baudouin de Courtenay (некролог). LF 56, 385—386.

Ситне вести. LF 56, 59—61, 173—175, 296—297, 297—299, 300, 386—389.

1930

Сборник статей в честь академика Алексея Ивановича Соболевского изданный ко дню его рождения Академиею наук по инициу его учеников под редакциею академика В. Н. Перейца. Ленинград 1928. LF 57, 54—59.

Slavisch. Bibliographie des Jahres 1928. IJ 14, 261—331. У другом одељцима библиографије белешке под значком *H*.

Ситне вести. LF 57, 63, 63—64.

Сарађивао је у првој свесци првог дела енциклопедије. „Ottův slovník naučný nové doby (Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému)“. V Praze 1930.

Нештампана предавања проф. Хујера

Úspěchy moderního jazykozpytu. Jednota českých filologů 1911—1912 г. Nový výklad o souvislosti epického verše řeckého s veršem severoárským a germánským. Jednota českých filologů 22 фебруара 1913 г.

Dosavadní výsledky studia o nově objevených jazycích indoevropských. Jednota českých filologů 6 фебруара 1915 г.

O pracích bohémistických prof. Dra Jos. Krále. Jednota č. filologů 20 октобра 1917 г.

Свечани говор при откривању спомен-плоче на кући у којој се родио Јан Гебауер у Оубиславицама одржан 29 јуна 1918 г. (Исп. LF 45, 317—318). Рукопис предавања чува се у музеју у Новој Паци.

* * *

Г. Хујер био је 1900—1905, 1906—1908, 1914—1924 године члан управе друштва *Jednota českých filologů* (секретар, претседник контролне комисије, потпретседник, претседник); од 1913 г. он је уредник славистичког и индоевропског одељка часописа *Listy filologické*. Редиговао је *Mlýna*, зборник у част Ј. Зубатор. Уређује лингвистички део часописа *Slavia*; члан је редакционог одбора часописа *Naše věda (Česká věda)* и стални сарадник Јужнословенског Филолога; редиговао је одељак упоредне граматике, класичне и оријенталне филологије у *Revue des travaux scientifiques tchécoslovaques I—III (1924, 1926, 1928)*,

О г. Хујеру писали су: *Hš., Ottův slovník naučný 28, Doplnky 1909, 606—607*; *A. Brückner. Slavisch-Litauisch (Die Erforschung der indogermanischen Sprachen 3), Strassburg 1917, стр. 37*; *Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Ročník 24. V Praze 1914. 62—63*. Лѣтописъ на Българската академия на наукитѣ IX (1927) 40; о радовима из славистике в. М. Нона, *ZSlPh 5 (1929) 200*, и д.

У Прагу, 15 септембра 1930 год.

Јос. Курц.

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1929 г.

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије
која су изашла у Југославији

Према одлуци I Конгреса словенских филолога у Прагу од 1929 год. (6—13 октобра), а према пристанку уредника славистичких часописа, сваке ће се године издавати у појединим славистичким часописима библиографија дела и чланака научне вредности који се тичу словенских језика, а који су изашли у дотичној словенској држави и дотичне године. Та ће библиографија доносити по утврђеном плану садржину и кратку карактеристику дела и чланака.

Поступајући по тој одлуци ми доносимо у овој књизи библиографију за 1929 год., а у X која ће изаћи одмах иза ове библиографију за 1930 годину. Ако би се где појавиле празнине, оне ће бити доцније попуњене.

Како у ову библиографију није ушло оно што се тиче српскохрватског, словеначког и старословенског језика, а што је изашло изван наше земље, наш ће часопис, водећи и о томе рачуна, донети кратак преглед доцније и тога, са упућивањем где читаоци могу наћи преглед садржине и оцену тих дела.

Скраћенице

Бог	Богословље IV, 2—4 (1929).
Венац	Венац, књижевно омладински лист XIV (1929).
VDAZ	Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu IV (1929).
Гај	Гајрет. Лист Гајрета Друштва за културно и економско подизање Муслимана X (1929).
ГИДНС	Гласник Историског друштва у Новом Саду.
GMBH	Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XL (1928), XLI (1929).
GSv	Godišnjak Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu za školske godine 1924/25—1928/29. Zagreb, 1929. Стр. 1193, 8°.
ГСА	Годишњак Српске краљевске академије XXXVIII (1929).
ГСГД	Гласник Српског географског друштва XV (1929).
ГСкНД	Гласник Скопског научног друштва IV (1929).
ГЛЕМ	Гласник Етнолошког музеја у Београду IV (1929).
ГлПД	Гласник Професорског друштва IX (1929).

- ГлСПП Гласник Српске православне патријаршије X (1929).
 Глас Глас Српске краљевске академије CXXXVI (1929).
 ГодНЧ Годишњица Николе Чупића XXXVIII (1929).
 Dubr Dubrovnik. Mjesečna ilustrovana revija I (1929).
 ЖОН Живот и обичаји народни (II одељење СЕЗБ) XLIV (1929).
 ЖР Живот и рад IV, 13—24 (1929).
 Зап Записи, часопис за науку и књижевност. Цетиње IV (1929).
 ЗББП Зборник у част Богдана Поповића. Београд 1929, стр. 1—426.
 ZbNŽ Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XXVII, 1 (1929).
 ZbŠ Zbornik Ferdi Šišiću povodom šezdesetogodišnjice života 1869—1929, posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici. Uredio Grga Novak. Zagreb 1929, XVI + 677, 8°.
- Е Etnolog. Glasnik Kraljevskog etnografskog muzeja v Ljubljani III (1929).
 ЈФ Јужнословенски филолог VII, 3—4 (1928—1929), VIII (1928—1929).
 КS Књижевни север. Subotica V (1929).
 ЛМС Летопис Матице српске. Нови Сад 319—322 (1929).
 ЛjJAK Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 42 1928/29.
 МС Матица српска 1826—1928. Нови Сад 1927, стр. 1—704 fol.
 Мис Мисао. Књижевно политички часопис. Београд XXIX—XXXI (1929).
 Mentor Mentor. Dijaški list. Ljubljana XVII (1929).
 NVj Nastavni Vjesnik. XXXVII (1929).
 HE Нова Европа XX (1929).
 Прил Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VIII (1928), IX (1929).
 Rad Rad Jugoslavenske akademije 237 (1929).
 СКГл Српски књижевни гласник. Београд XXVI—XXVIII (1929).
 Спом Споменик. Београд (Акад.) LXIX (1929).
 СПр Страни преглед III, 1—2 (1929).
 SC Sveta Cecilija. Smotra za crkvenu glazbu s glazbenim prilogom. Glasilo Cecilijina društva u Zagrebu, XXIII (1929), 1—6.
 ČZN Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor XXIV (1929).
 ČJKZ Časopis za slovenski jezik, knjiž. in zgodovino. Ljubljana VIII (1929).

I Филозофија и језик

1. Ваčić Јанко, Logika prema govoru (Gramatičko-psihologijsko razmatranje). NVj XXXVI (1928) 28—34.

Логичко-психолошка расправа без вредности за граматичко или лингвистичко тумачење факата. Он говори о двама струјама говорног изражавања: психолошкој, која се служи сликама, будући симболима претставе, и логичкој — са анализом или синтезом тих претстава. У прву би дошле бесподметне, бесприродне реченице и тако исто све друге у којима се цртају стања воље или осећања говорника или субјекта реченичног (императив, конјунктив, оптатив кондиционал, па и футур). Али и од ових реченица оне које би се дале свести на индикативне са именичким субјектом (извесне кондиционалне реченице, а сем тога и упитне) — ишле би у другу групу.

А. Б.

II O прасловенском и словенским језицима

2. Ђорђевић П. Трпни придеви у нецеситативној служби. ЈФ VIII (1928—1929) 103—108.

Поводом чланка Б. Хавранека о истом питању (Slavia VII, 766—784), износи његове недостатке и даје неколико својих напомена о значењу и употреби трпних придева. П. Ђ.

3. Ердељановић д-р Јов. Лужички Срби и д-р Арношт Мука. СКГл XXVI (1929) 527—533 и 695—611.

Говори о народном животу и особинама Лужичких Срба, о узроцима њихова бројног опадања, о буђењу националне свести код њих — националним и културним покретима и, напослетку, о д-ру Арношту Муки, његовом животу и раду: 1) раду на науци о језику, 2) раду на науци о народу — животу и обичајима народним, 3) раду у Маџици сербској, 4) путописима и 5) његовом издавачком раду. Р. А.

4. Mayer Antun, *Pabirci iz povijesti jezika*. NVj XXXVII (1929) 257-266.

1. Испитује туђице и супституције наших гласова место туђих. Правила о томе могу се према времену јављања одредити и дати податке и о трајању наших гласовних закона. Први чланак посвећен је словенском *o* (1. Slovenski *o*, 257—266).

Он, у ствари, износи нови материјал којим жели да потврди и да још даље развије поглед Кречмеров о томе да је првобитни заједнички глас и за словенско *o* и *ā* било *a* или *ā*. Тек после 8-ог века оно је прешло у *o*. Тиме се објашњава транскрипција словенских речи код византиских и других страних писаца, прво са *a* место слов *o* (т.ј. до 8 века), а после са *a*. А. Мајер иде још и даље од Кречмера и тврди да се словенски глас место индоевроп. *a* и *o* несумњиво изговарао до 8 в. као *a*, а после тога времена као *o*. Тиме он објашњава и то, зашто у позајмицама из ранијег времена из германског и романског место њиховог *a* стоји у словенским речима *o*.

Ја се са А. Мајером не могу сложити. Да већ у прасловенском језику нисмо имали место *ā* и *ō* — вокал *ō* или у *најгорем* случају *ōa*, ми не бисмо ни у ком случају имали у *свима* словенским језицима место *ō*а, већ који пут и *a*; тога нема. Друга је ствар, јављање *ā* у засебним словенским језицима. Познато је да се врло рано, можда већ у засебним групама словенских језика, јавља *ā* скраћивањем *ā* у извесном положају и под извесним акценатским приликама. Тада се у њима јавила могућност да транскрибују и туђе *a* својим *a*. Уосталом има и многих других момената (квантитет, различни преливи у гласовима) које треба узети у овим случајевима у обзир. А. Б.

5. Mayer Antun, *Pabirci iz povijesti jezika* 2. NVj XXXVII (1929) 346-351.

2. Словенска ликвидна метатеза.

А. Мајер се стара да јој одреди време када је поникла. На основу позајмица из страних језика и свога ранијег тумачења да су слов. *ā* и *ō* прво прешли у *ā*, па се оно тек после 8 века претворило у *ō* (исп. његов чланак под бр. 4), он и мисли да име Карла Великог, које су Словени примили нешто пре краја VIII века, показује тај прелаз (у 3^{њем} степену ликвидне метатезе, **Karlb* > *kralb*). О свему је овоме много писано и има много више материјала него што излази из излагања Мајерова. Овде морам приметити да ја никад, а нај-

мање у Slavia I₉, нисам тврдио да се ова метатеза извршила у прасловенско доба. Напротив, ја сам и тада сматрао, а и сада сматрам, да се она извршила или почела вршити у последње време заједнице Јужних Словена. То је време знатно доцније од прасловенског времена. И тада сам тврдио и данас остајем при истом погледу да се метатеза вршила и још извесно време по доласку Јужних Словена на Балк. Полуострво и да се у то време извршила метатеза код речи *Karl* > *кpaл'ъ*.

Тако касно време, као што претпоставља А. Мајер, за почетак вршења метатезе — не могу примити. Она се морала знатно раније отпочети. А. Б.

6. Skok P. O slovenskoj palatalizaciji sa romanističkog gledišta. ЈФ VIII, 38—65.

Тај чланак стоји у вези са приказом Ф. Рамовша (ЈФ VI 153—165) пишчеве расправе ZrPh XLVI 386—410. То је веома документована полемика „у оквиру стварности“ о двојаким рефлексима романских *k, g* пред палаталним вокалима: *krēša—krēša, scyležn—skvležn, Цайшаиш* поред *Каншаџиш, Кркар — Корчула (ocēlv, križv, Zeiša* и др.). За Рамовша је ту главно питање хронологије: први облици су старији; он те појаве посматра са чисто лингвистичког гледишта и „оснива зкључке на мистици фонетских закона“. Писац се не задовољава „слепим јахањем на тим законима“, него ствар хоће да објасни културно-историским моментима. Разлика између погледа Р. и С. своди се скоро на избор згодног термина, јер док Р. говори о супституцији туђега гласа домаћим, С. то зове „адаптирање на изговор настао из палатализације“ што је, као што и сам С. вели „*in ultima analysi* исто“. П. Ђ.

III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи

7. В. d-г. Tri hipoteze o „sedmero braće“ Hrvata. Vj IV (1929) 187—189.

Саопштава само тумачење Модестиново имена вођа Хрвата што их саопштава Константин Порфиригенит као: *Кркљићи, Ловинац, Мохљићи, Косињ, Туга* (у *Тугожирићи*) и *Буга* (у *Бужлини*). Како се ови називи налазе у именима места у Лици, закључио је М. да је Лика домовина стогодишње приче. О последњем имену, Хрват, говори он такође у *Имена petorice braće i dviju sestara* на роџетку hrvatske pripovijesti NVj XX 605—610, XXXIV 9—14, XXXVI 288—296; исп. такође његове чланке *Osvrt na odgovor g. dra Petra Skoka NVj XXXVII 105—109* и *Zastupa li Kosentzes Kasege? ib. XXXIV 115—117*).

Трачко-илирску хипотезу о тим именима изнео је К. Оштир *Etnolog I 32—34*, а аварско-турску Ј. Ј. Микола *JArch XLI 159*.

И ова тумачења као и сва досадашња имају својих тешкоћа А. Б.

8. Будимир Милан, Хрват ZbŠ (1929) 609—618.

Даје етимологију имена *Churvatu* на основу боје косе или коже. Прасл. основа **churvu* < *skr-uos* ∞ лит. *šifvas*, 'grau, blaugrau' струс. *serenyj* 'λευκός', грч. κίρρος 'fauve' || σκίρρος 'gypse plâtre'. П. Ђ.

9. Будимир М. Антички становници Војводине. I Amantini. ГИД НС II (1929) 165—175.

Овим античким становницима горњег Срема, који су несумњиво илирског порекла, налази писац имењаке на острву Еубоји, чије старије име гласи

*Αβοια. (При поређењу имена Ἐμαντες: Ἐβαντες мора се, природно, водити рачуна о илирско-трачкој алтернацији b/m.) За сигурна амантинска насеља на Дунаву могу се сматрати *Acumincum* и *Cusum*. Прво име је резултат обичне хапологије од старије сложенице *Acucumin-cum* (acu = слан, cumin < *quidrto = камен); српскохрватско име Сланкамен било би дакле тачан превод са илирског Исто је тако тачан превод име данашње Каменице, док би код Петроварадина, који Византинци називају Πετρικόν (petra „камен“) имали посла са народном етимологијом. Према томе *Cusum* би водило порекло од ариоевропске групе *quet-quepd = „гребен“ и имало би имењаке на целом Балканском Полуострву, исп. панонски *Cusus*, македонски Κίσσος, илирски *Orgessus* и сл. **Б. М.**

10. Будимир М. Pathissus — Тиса. ГИДНС II (1929) 1—15.

Нов покушај да се објасни однос оба облика са опсежним дигресијама о свим питањима која су с тиме у вези. Полазећи од најстаријег облика *Pathissus*, сачуваног код Плинија, утврђује се да је његов суфиксални елемент *is(s)o/es(s)o* илирско-трачког, а радикални (*Path-*) етрурског порекла, што се види из алтернације th/t; овај конглативат, уз многобројне остале, показује на дуготрајну и интензивну симбиозу протоиндоевропских Илиро-трачана са прастановницима Анатолије, Балканског и Апенинског Полуострва. Што се тиче даљег развитка првобитног облика, т. ј. губитка почетног слога, писац мисли да се може објаснити само утицајем језика у којем је тај слог постојао као префикс, а то је, по његовом мишљењу, једино словенски. Пошто се нови облик Τίσας први пут јавља у V веку, писац закључује да су се Словени почетком тога века, а вероватно још и раније, настанили у Потисју. — У спорном питању о положају илирско-трачког језика, који је као први индоевропски талас захватио Јужну Европу, писац нагиње мишљењу да он претставља протоиндоевропски тип старији од поделе на сатемску и кентумску групу.

Б. М.

11. Влајинац др Милан З. Моба и позајмица, народни обичаји удруженога рада, опис, оцена и њихово садашње стање. ЖОН (СЕЗБ II) XLIV (1929) 1—593.

В. даје и напомене о појединим називима *мобе* и *позајмице* (19—30, 314—320); исп. и његову расправу *Берба и заменица као мобарска и кулчарска рабоша у Срба средњег века* (ГСКНД I, 2, 47—66). И овде се даје доста материјала о називима поменутих радњи. Сасвим умесно исправља В. тумачење речи *моба* у Ак. Рјечп. Али би било још корисније да је В. могао дати карте простирања ових назива у нашег народа; оно података о њиховом географском месту — није још довољно.

И у осталим одељцима В., кад год му се укаже прилика, обраћа пажњу на изразе који се у различним моментима вршења поменутих радњи употребљавају.

А. Б.

12. Вушовић Данило, Неколико места у „Горском вијенцу“. Мис (1929) 76—80.

Тумачи четрнаест места у „Горском вијенцу“ која је Решетар рђаво протумачио у IX издању. Тако исправља Р. тумачење стихова: 269, 305, 530, 580—81, 659—60, 666, 1076, 1105, 1324, 1915, 1963, 2359—60, 2381—82 и 2424 и мисли да је његово погрешно тумачење долазило услед неразумевања локалних изрза у „Г. В.“

Д. В.

13. Грубор Ђ. Етимологије. ЈФ VIII (1928—29) 13—37.

„Коријену vel l, drängen, pressen, drücken; versammeln“ припадају још:
 1. *воље*, „Kropf“: скупљалиште (зрња нездравих сокова), скупљена (кожа);
 2. *вољ*, „Ochs“: castratus, compressis (testiculis); 3. *ваљаш* (сукно), „walken“
 (чинити да) се стисне; 4. *вељача*, „Februar“: доб (доба f.) у којој се мачке ве-
 љају (соџупт, стискују се); „бабини укуви“ цича која стискује.“

14. Ђерић В. О значењу речи Стара Србија у Вукову речнику (1852). Прил IX (1929) 198—199.

На основу географских имена из Вукова речника (изд. 1852 и 1898) писац показује како је Вук правио донекле разлику између „Србије“ (ми бисмо ту рекли Старе Србије) и „Старе Србије“ (Македоније). П. Ђ.

15. Живановић Јеремија, Боја и бојити. Венац XIV (1929) 629 и 772—773.

Износе се народне речи које одговарају горњим речима турског порекла:
чиниши (учиниши, начиниши) *масиши* (јомасиши), *вајциши* (у Тетову).
 Р. А.

16. Елезовић Глиша, Читаци. СКГл XXVIII (1929) 610—615.

У ГлСкНД (V, 39—320) А. Урошевић је, пишући о имену „читак“, закључио да је име читак турског порекла, да је постало од турског адј. „читк или „чатк“ и да се употребљавало за оне који су преврнули вером, тј. да су читаци нови муслимани (Јужне Србије), исламизирани Срби који су се у току времена помешали с правим Турцима. Г. Елезовић у овоме чланку саопштава да је код неког турског писца прочитао (имена пишчева и књиге се не сећа) да је читак име неких Турака који су били насељени негде у источној Бугарској и да је етимолошки та реч постала од *čit* плот и *ak* бео. Износи и неке податке из којих се види где све сада има читака у нашој земљи. Р. А.

17. Њешић Fr. О postanku izraza „Jugoslovenski“. Прил IX (1929) 145—165.

Закључак је пише: „Istorija izraza „Jugosloven“, kakvu daje ova moja rasprava, ne potvrđuje mišljenja, kao da je „Jugosloven“ svestan prevod nemačkog „Südslave“, ali je verovatno, da je nemački jezični osećaj, koji je bio kod naših preporoditelja jak, saradjavao kod jezičnog postanka tog izraza.“ Р. А.

18. Њешић Fr. Jedna konstrukcija sa „moći“ i „morati“. ЈФ VIII (1928—1929) 155—156.

Допуна расправи: О „моћи“ и „морати“ (ЈФ V, 162—171). Р. А.

19. Лукић Ј. П. Значење неких речи у старом црквеном словенском језику. Бог IV (1929) 140—150.

Даје објашњења, допуне и поправке за 24 речи које се налазе у Новаковићевим Примерима, већим делом у речнику: агладъкъ, аравоунъ, апомиризма, какоунаръ, катастато, хеледонъ, цволъ, мастихъ, пистикъ, таноура, поупоунѣъ, њндропъ, василискъ, вестелей, аксагъ, гејна, диапсалма, истъць ѡксодъ, ладанъ, клеврѣтъ, педепсати, пелати, маѣриа. П. Ђ.

20. Марган д-р Владимир, Pathissus-Тиса. ГИДНС II (1929) 406.

У својој расправи под горњим насловом (в. бр. 10) д-р М. Будимир споменује да „именица *ичела* долази од прајезичког облика **buqela* и сродна је са *букаши*, *бик*, и са именом *Бучак*, *Бучница*“. Ова веза између *ичеле* и

бука по В. Маргану потиче из астрално-митолошког мотива на који је указао Едвард Штукен у своме делу *Beitrag zur orient. Mythologie*: „У зодиаку (животињском кругу) на небу, једна од 12 звезданих слика је *Бук*, а у њему је најсветлија звезда *елдабаран* и значи у арапском *пчела*. У јеврејском *Deborha* (пчела). *Eldabaran* (= пчела), *лежи* у Бику (зодијаку)“.

Ово је очигледан неспоразум. Објашњење Будимира исправно је и на фонетској бази. А ово друго објашњење нема никакве везе са њим. А. Б.

21. Medić Mojo, Morski karas i grebulja. ZbNŽ XXVII (1929) 54—70.

Саопштава податке које је сакупио о називима (и местима у којима се код нас употребљавају) за ову врсту рибе: *zlatna riba, žuti karas, japanska sunčanica, šareni karas, morski karaš, američki karas, sunčani karas i lisnjak* и о називима за оруђе *grebulja* којим се *морску карас* (и друге рибе) лове: *grabač, grablica, grabljač, grebača, grebulja, grnalo, hod'-ovamo* (или боље *odovamo*), *prigonjač, prigrabač, prigabanj, prigreb, prigrnjač, zagreb*. Р. А.

22. Medved Ivan, Značenje nekih slovenskih riječi u hrvatskim čitankama za niže razrede srednjih škola. NVj XXXVII (1929) 378—386.

Допуњује и исправља тумачења значења неких словеначких речи и израза у хрватским читанкама. Р. А.

23. Melich János, Über zwei Eigennamen. ZbŠ 106—112.

1) Μεζάρης, име једног антског посланика код грчког историчара Меландра, чита писац *Meže-měř*, и сматра га за сложеницу од руског *meža* + *měř* њ из чега изводи закључак да су Анти били преци данашњих Руса.

2) Слов. *Srěmъ* објашњава из влат. *Srem* (< Σιρμ- у III/IV в.); ово словенско име — које је вероватно било *о-основа* — имало је и варијанту са кратким *е*, како то доказује стари мађарски назив *Szerem* (данас *Szerém*).

Б. М.

24. Modestin d-r Josip, Osvrt na odgovor gosp. Dr. Petra Skoka. NVj, XXXVII (1928) 105—109.

Полемика са проф. Скоком поводом пищевог објашњења познатих личних имена у цара Константина: *Κλουκάς, Λόβελος* итд. Ипак то објашњење остаје сумњиво. С. К.

25. Muderizović Riza, Popis sarajevskih zanatljia iz god. 1848. GMBH XLI (1929) 5—33.

Попис садржи 1596 обртника разделених на 25 разних корпорација: *čižmedžije, sarači, bakali, čebedžije, luledžije, nalbandi* (potkivači коња), *halači, kujundžije, berberi, mumdžije* (svjećari), *zildžije, kovači, kazandžije, abadžije* (krojači suknenog odijela), *terzije, atari* (travari, drogisti), *kasapi, dzelepčije* (stočni trgovci), *duhandžije, trgovci, kazazi* (zanatljije, који су sukali гајтан и ибришим. *Passementier*), *koltukčije* (zanatljije, који су pravili јастуке и mindere), *timurdžije, (gvozdari), aščije, tabaci* (који су činili кожу). Р. А.

26. Мурко М. Ko je stvorio „Jugoslavenе“ i „Jugoslaviju“. NE XIX (1929) 47—67.

Име „Jugoslavenи“ створили су Срби од којих су га примили Хрвати који су према њему начинили реч „Jugoslavija“ Р. А.

27. Радојичић Ђорђе Сп. Име „Србија“ у нашим домаћим изворима средњега века. Прил IX (1929) 199.

Наводи и трећи пример имена „Србија“, из прве половине XIV в., из синаксара једног четворојеванђеља српске рецензије (Гласник 67, 319—332).

П. Ђ.

28. Skok P. Leksikologičke studije. ЈФ VIII (1928—1929) 83—103.

Писац излаже постанак плеонастичког наставка *-ьсь: slovenec* из *slovèninъ* са гледишта „генералне (интегралне) лингвистике“. У вези са тим објашњава и облике *Словинац, Słowiniec, Slovák, Polak* и уопште губљење суф. *-inъ* који је на широком простору западнословенских јазика постао сувишан. Ти су узроци: 1) „Systemzwang“ (чеш. sg. *Slovan* || pl. *Slovane*), 2) моција (*Slovan-Slovanka Slovenec-Slovenka* због паралелизма суфикса *-ьсь -ька*), 3) деривација (adj. *slovanský*). Иновацију *Slovák* изводи из социолошко-психолошког разлога. Такав назив место *Slovan* потиче од словачких суседа Моравца који су суфиксом *-ák* (који има и пејоративно значење) у имену *Slovák* хтели да истакну инфериорније племе од себе.

П. Ђ.

29. Skok Petar, Iz mojega „Glossarium-a mediae et infimae latinatatis regni Croatiae“ ZbŠ 47—52.

На основу закључака солинских црквених сабора (530 и 533 године) утврђује се тачно разликовање термина *basilica* који значи „зграда за богослужење“ и *ecclesia* „духовна институција“, „бискупија“. Као што је познато, поједини романски језици уопштили су доцније један или други облик за оба појма. — Врло чести грчко-латински суфикс за придеве од далматинских градова — *itanus*, који налазимо и у средњој Италији, наводи се, по мишљењу аутора, и у (до сада необјашњеном) облику *martaritana* (sc. *ecclesia*), коју он сматра за грешку преписивачеву, уместо оригиналног *muccuritana*; радило би се, дакле, у овом случају о макарској бискупији.

У познатом тестаменту П. Цернија (од 1080) сачувала се реч *risarius* (у ген. облику, до сада тумачена као „псар“), за коју аутор тврди да је образована од романског *riza*, и према томе би значила „рвач који, у двобоју са оптуженим, прибавља доказ код средњеveковног суда“.

Б. М.

30. Станојевић Маринко, Обичаји и веровање на Тимоку. ГлЕМ IV (1920) 42—55.

Описује обичаје и веровања на Тимоку (ваљало је тачно обележити шта је забележено из кога места). Централно место образује опис Божића (стр. 48—54). Овом приликом саопштавају се и различни називи предмета од значаја за вршење обичаја.

А. Б.

31. Станојевић Ст. Лична имена и народност у Србији средњега века. ЈФ VIII (1928—1929) 151—155.

На основу имена из прве дечанске повеље С. доказује да страна имена уз српска и обрнуто не могу значити страну народност или народност извесне врсте

А. Б.

32. Станојевић Ст. Чокешина. ЈФ VII (1928—1929) 204.

Указује на повељу босанског краља Ст. Томаша (изданој 14 окт. 1458) на основу које се може поставити тврђење да је манастир Чокешина био на месту на којем је била „Чокешина црква“, која се помиње у наведеној повељи.

Р. А.

33. Станојевић Ст. О неким мотивима у нашим народним песмама. ЈФ VII (1928—1929) 205—213.

А. Мотив да се „гради црква од камена“ — узет је из византиске легенде о зидању цркве св. Софије у Цариграду. Б. Мотив „како соко штити Краљевића Марка од сунца“ — узет је из Зонарине биографије византског цара Василија I (867—886). В. „Ја сам свако по овци познао“ — доводи у везу са подацима у делу Теофанових настављача о Историји Византије, у биографији цара Михаила II (820—829). Г. „Троглав Арапин“ (троглави људи) доводи у везу са причом о једној *сѡашуи са шри главе* која се налази у византиској хроници познатој под именом Теофанових настављача. 2. „Прикова га за Леђанска врата“ — Прокопије, Готски рат, Ed. Comparetti I 166—7. Ђ. „Забрана лова у недељу“ — доводи у везу са закључцима Синода који је држан у Саболчу 1092 г. Е. „Од двојице четворицу гради“ — подаци о таким примерима Виљема Тирског, Михаила Аталијаша и Никите Акомината. Р. А.

34. Stojković d-r. Marijan, Nastačilo, stačilo, svatovski član. ZbNZ XXVII (1929) 82—84.

Износи своје тумачење речи *nastačilo, stačilo* (значи сватовског члана „којега је задача бдјети над тим, да сватовом ништа не понестане, што се јела а особито рица тице) од *nastačiti* = *nadostačiti* (у Осеку) што значи „доста набавити“ и наводи писце код којих се ова реч налази: Валвазора (*nastačilo*), Белостенца (*stačilo pirovni*), Алберта Фортиса (*stachieo*) и И. Ловрића и Ф. Иванишевића (*stachiel*). Реч се налази и у руском језику (в. у Даљеву речнику). Помиње, у почетку, В. Мажураића и износи оно што он о овој речи каже у Додацима Приносима за хрватски правно-повесни речник (стр. 56). Р. А.

35. Stojković d-r. Marijan, Kŕmine ili kârmine. NVJ XXXVII (1929) 266—270.

Досада је тумачено од лат. *carmina* (Акад. речн., Бернекеров SEW). И поред тога што се на даћама, а то и значе горње речи, пило, веселило и певало, Ст. сумња да су *крмине* у вези са *carmina*, јер би тешко било претпоставити да се овакав обредни обичај назива по *џесмама*. Он сматра да је у вези са *крмом*, глаг. *крмиши* у знач. *хране, храниши*, т. ј. да је храна која се том приликом износи и намењена покојнику.

Иако код нас *крма* значи обично храну за стоку, ипак са стране значења тумачењу Ст. не би било тешкоћа. Веће тешкоће задаје сам облик те речи *kârmine*; истина, Ст. покушава да га објасни на тај начин што претпоставља да је реч примљена од чакаваца, а „готови сви чакавци данданас изговарају *ар* (рјеђе *ер*) мјесто *р*“ (стр. 269); али то се не може доказати, јер још многи имају и *р* вокално. Ст. утврђује као основни облик *крmine*, који је и чуо од неких својих ученика из Истре; али и то би требало боље утврдити, јер би код чакаваца *крmine* могло постати и од *карmine*. С друге стране, реч у облику *kârmine* заузима много већу територију него што би била она на којој се штокавци дотичу са чакавцима који имају *ар* м. ј. У овом би правцу ваљало продужити испитивање ове речи и, пре свега, утврдити у потпуности њено географско простирање. А. Б.

36. Stojković d-r. Marijan, Poležaj, polažaj, položaj i t. d. NVJ XXXVII (1928) 133—136.

Писац покушава да горње облике доведе у везу с глаг. *џоложиши* (полаженик „положе тј. *насаде* на сламу, на сточић... као кокош на полог у гнезду кокошјем“). Ипак је вероватније да су примарни облици *џолаженик*,

полажајник, *полазник* и сл. који се јављају у центру нашег народа, као што је то лепо изнео Е. Шневајс у својој опширној монографији „Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten“, стр. 75—81. Тако се и радња коју врши полазник зове *полажење*, које и јесте главна функција полазника да дође први у кућу, док је седење (на слами и др.) споредно; оно, уосталом, и није свугде у обичају. П. Ђ.

37. Stojković Marijan, Prokleta Irudica. NVj XXXVII (1929) 177—179.

Реч Ирудица (писац не даје њен акценат), т. ј. Иродијада, добила је у нашим југозападним крајевима код католика значење вештице која се појављује за време олује као предзнак града. И то метафорско значење познато је у земљама латинске културе одакле је и дошло до нас. П. Ђ.

38. Шневајс Е. Самртни обичаји код Срба и Хрвата. ГСКНД V (1929) 263—282.

Етнолошка расправа са доста лексичке грађе, махом познате. Б. М.

IV Несловенски језици

39. Dr. Bradač Fran, Razlika med ei s futuro in êav s konjunktivom pri Sofokleju (Svršetak). NVj XXXVII (1929) 136—145, 222—232.

40. Majnarić Nikola, Najnovija tumačenja Homerovih poredaba pro-matrana s formalne i sintaktične strane. ZbŠ (1929) 289—299.

Епско поређење с обзиром на формалну страну има код Хомера следећи ток развика: кратко поређење, проширено кратко поређење, изведено поређење, проширено (изведено) поређење и неправилно изведено поређење. Изведено поређење (просто и проширено) развило се код кратког поређења са $\omega\varsigma$ ($\acute{\omega}\varsigma\tau\epsilon$) у реченици која почиње са $\omega\varsigma$ која је тек отуда и приступила поређењу са другим конјункцијама. Реченица са $\omega\varsigma$ ($\acute{\omega}\varsigma\tau\epsilon$) јесте према томе релативна, и то хипотетичкорелативна, које је радња без времена и као таква изражава се гномичким временима (презентом, аористом и перфектом). Реченица са *šako* (хипотетичкорелативна аподоза) претставља напротив увек одређени прошли догађај (у њој никад не стоји футур или императив) и тиме реченица са *kao* (хипотетичкорелативна протазе) даје облик и значење једне реалне (индикативне) хипотетске протазе. Као начин поређења са $\omega\varsigma$ ($\acute{\omega}\varsigma\tau\epsilon$) требало би према томе да се означи само индикатив (о конјунктиву у *Radu* 222, 294 и даље).

На исти начин писац објашњава времена и начине и у поређењима са $\eta\acute{\iota}\tau\epsilon$ и у оним са релативним адј. $\omicron\iota\omicron\varsigma$ и $\delta\omicron\omicron\varsigma$.

Неправилно изведено поређење (тако писац назива, с граматичке тачке гледишта, оно поређење у коме се у реченици са *šako* не узима радња реченице са *kao*, него радња једне од оних реченица којом је реченица са *kao* проширена) развило се при поређењу са $\omega\varsigma$ $\delta\iota\epsilon$. Реченица са *kao kad* ($\acute{\omega}\varsigma$ $\delta\tau\epsilon$) у ствари је састављена од две реченице: прва је реченица компаративна са *kao* ($\acute{\omega}\varsigma$) која треба да буде попуњена из реченице са *šako* ($\delta\tau\epsilon$), а друга темпорална са $\delta\tau\epsilon$, која као релативна реченица има значење евентуалне протазе, због чега се у истој може употребити евентуални конјунктив, који је због императивног смисла добио императивно значење и постао конјунктив индикативни. Према томе, вели писац, као начин поређења са $\omega\varsigma$ $\delta\tau\epsilon$ требало би

да се означи само конјунктив. Овим се поређења Хомерова доводе у склад и с формалном и са синтаксичком страном њиховом. Р. А.

41. Musić d-r. A. *Al* u грчком, gotском i latинском jeziku Rad 237 (1929) 194—210.

Противно тврђењу Фр. Скуча (Skutsch) доказује да је партикула *al* истоветна у сва три језика: у грчком је оно асеверативно; у готском адверзативно и конклузивно — постало од асеверативног; у латинском асеверативно, интерогативно и дисјунктивно, што значи да је ова партикула постала асеверативном („јатачно од deiktiчне“) већ у индоевропском прајезику. Р. А.

42. Pipenbacher d-r Josip, Gramatične drobнице ГлПД IX (1929) 464—467, 694—706.

Пише о томе како треба, при предавању латинског језика, изговарати латинске сугласнике. Он је против изговора *Kukero* и сл. м. *Цицero* и сл.; *natio* — треба читати *нацио*, а не *наџио*; *illusio* — *илузио* и сл.; *asigmatski* — *asigmatski*, *president* — *president* и сл. *konserva* — *konserva*, *kurs* — *kurs* и сл.; *Aeschylus* — *Eskil* (Αἰσχύλος) и сл. За овим говори о транскрибовању и читању имена и, напослетку, о реченици: о субјекту, објекту, предикату и др. Р. А.

V Старословенски језик и црквенословенски

43—4. Вучковић Ј. Прилози за разјашњење неких текстова у нашим богослужбеним књигама. ГлСПП X (1929) 299—301; 314—316 и 327—329.

Питање о богослужбеном језику српске цркве може да се разматра са неколико страна. 1) Данас влада прилична неуједначеност у погледу самог читања (изговора) црквених књига (в. о томе ЈФ VII, библ. бр. 2797). 2) Многа нејасна и нетачна места у тим књигама. 3) Скраћивање текста. 4) Питање замене црквенословенског језика српским. Писац наведених „Приложака“ расправља о свим тим питањима сем првога. Он је присталица *исцрпљеног* увођења народног језика у српску цркву, јер, као што он мисли, није све спремно да се то у потпуности изврши. Скраћивање се не може и не сме извести независно од осталих православних цркава. Могуће је, међутим, потребно и корисно извршити, претходно, исправку црквених текстова. Наводе се, даље, погрешна и нејасна места из Службеника. П. Ђ.

45—6. Ђуровић Дим. Значај св. Ђирила и Методија у историји словенске културе. Извештај Држав. тргов. акад. у Земуну за 1929/30 год.

И по идејама и по стилу писано сасвим у духу словенофилских маштања средином прошлога века. П. Ђ.

47—8. Куљбакин С. Оцена: Карский Ф. Е. Славянская кирилловская палеографија. Издање Академије Наук СССР. Ленинград 1928. XI + 494. ЈФ VIII (1928—1929) 187—194.

Књига Е. Карскога, поред добрих страна, има и крупних недостатака. Сама историја ћирилског писма, дакле основно питање слов. палеографије, претстављена је врло штуро, местимице и нетачно. Врло мало се говори о јужнослов. споменицима за разлику од руских. Приоритет ћирилице пред глаголицом, који и данас заступа и брани К-и, не може да служи као позитивна страна његове опширне Палеографије. П. Ђ.

49. Куљбакин С. Оцена: Огиенко Иван, Памятки старо-словянскої мови X—XI віків. Варшава 1929, 493 с. ЈФ VIII (1928—1929) 194—202.

О. нема права када у канон стсл. споменика уврштава и многе староруске споменике. Није оправдана ни умесна подела споменика XI в. на „украјинске“ и „северноруске“. О. сасвим произвољно узима неке стсл. језичке црте као „украјинизме“. Библиографија није критички употребљена. Нису изнете увек тачно гласовне особине појединих споменика. „Уопште акрибија није одлика ове књиге“.

П. Ђ.

50. Куљбакин С. Оцена: Иљински Г. Погодинские кирилловско-глаголические листки. *Byzantinoslavica, recuel pour l'étude des relations byzantino-slaves* publié par la commission byzantinologique de l'Institut slave. Tome I Prague 1929, 86—117. ЈФ VIII (1928—1929) 202—205.

По К-у тај је споменик писан крајем XII или почетком XIII века. Као доказ да је споменик везан с епохом цара Симеуна наводи неке лексикалне особине. Не прима претпоставку И-га да је глагољица у Бугарској владала за цара Симеона. У вези с тиме осврће се на чланак Мијатева (Български прегледъ I кн. 1) и убедљиво побија пишево тврђење да се на основу епиграфске грађе из старог Преслава може доказати употреба глагољице у источној Бугарској X века.

П. Ђ.

51. Куљбакин С. Оцена: Дурново Николај, Мысли и предположения о происхождении старославянского языка и славянских алфавитов. *Byzantinoslavica. Ročník I. V Praze* 1929, 48—85. ЈФ VIII (1928—1929) 205—210.

Основне претпоставке које је изнео Д. интересантне су, али недоказане и парадоксалне.

52—3. Kos Milko, О натпису цара Самуила. ГСкНД V 209—213.

Писац даје снимак и текст натписа и додаје понеке палеографске примедбе утврђујући у погледу садржаја и графике континуитет са грчким натписима 9 и 10 в. са истог географског подручја.

За потпуно палеографско осветљење споменика требало би упоредити тај натпис са другим старим натписом — Темнићким — и са најстаријим ћирилским рукописима.

Текст натписа није добро наштампан: крѣстѣхъ м. крѣстѣхъ, полагаж м. полагаж; на крају 6 реда иза сн(хъ) остаје још место бар за два слова. Исто тако 9 ред, како га чита г. Кос, и сувише је кратак — на крају има места још за 2 слова испред (сѧ вѧ); можда је било же сѧ вѧ.

С. Н.

VI Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)

54. Белић А. Граница слога у српскохрватском језику. ЗБП (1929) 1—14.

Још у својим ранијим расправама (исп. бр. 418 и 419 ове библиографије) изнео је г. Белић резултате свога посматрања о томе како се осећа граница слога у савременом српскохрватском језику. Иако су објављена правила намењена у првом реду практичкој примени, она су ипак стављена на строго научну основу. Само питање прелази тиме знатно границе обичне правописне

23*

реформе и заслужује пуну пажњу целокупне словенске лингвистике, јер је крајње време да се мање-више механичка правила којима се она досада задовољавала замене новим која би више одговарала стварности. У том правцу испитивања г. Белића могу одиста да послуже као образац. У њима се пре свега подвлачи разлика између психолошког осећања границе слога и поделе која се оснива на фонетско-физиолошком моменту. Прво је у савременом српскохрватском језику случај једино код *префикса*, тј. само, се они осећају као засебна целина, док у свим осталим случајевима имамо фонетску поделу. Нас овде, разуме се, интересују само случајеви у којима се у средини речи налазе сугласничке групе. Према томе како се поједини сугласници владају, дели их писац на три групе: 1) *р, л, њ, ј, в*; 2) *с, ш, з, ж* и 3) *џ, б, м, њ, д, н, њ, к, г, в, ч, ц, ђ, њ*. Сугласници образују групу (тј. преносе се на потоњи слог) само у ова два случаја:

1) када се сугласници друге групе налазе испред ма ког сугласника прве и треће групе (на пр. *па-сши*);

2) када се сугласници прве групе налазе иза ма којег сугласника друге и треће групе (*ва-шра*).

У свима осталим случајевима сугласници се одвајају, дакле:

3) када се сугласници прве групе налазе пред ма којим сугласником (*бор-ба*);

4) када се сугласници друге групе налазе иза ма којег сугласника (*лиј-саши*);

5) када се у групи налазе два сугласника треће групе (*свад-ба*).

На први поглед је јасно да се различито понашање сугласника при образовању група оснива на њиховој природи: сугласници прве групе су у данашњем српскохрватском језику најближи вокалима, па се тако и понашају, у другој су групи спиранти, а у трећој експлозивни и полуконсонанти. Сем овог главног момента, који у великој већини случајева одређује границу слога, има их још, (на пр. дужина претходног вокала, исп. *бу-дно* према *мед-на*,¹⁾ али су они споредни и могу се у пракси елиминисати.

Сва ова правила утврдио је г. Белић на основу свога језичког осећања, али може се рећи да она, углавном, одговарају општем изговору. Постоје, истина, извесна колебања, па чак, можда, и отступање у изговору појединаца, али при тананим испитивањима ове врсти и не може бити друкчије. Да она одиста имају општије значење показао је г. Белић у горњем чланку у којем их пореди са *невесним* дељењем људи код којих је језичко осећање добро развијено; то су од старијих Вук и Даничић, а од савременика г. Богдан Поповић.

Од 3, 4 и 5 правила код *Вука* опште нема отступања. Врло интересантна су отступања од 1 правила: група *сш* не дели се никад (*то-сша*), код *сш* има колебања (*Го-сшод* уз *Гос-шод*), а *ск* дели се готово увек (*шрс-ку*). Г. Белић је несумњиво у праву кад различито третирање ових група своди на саму њихову природу: прелаз од *с* ка *ш* је минималан, од *с* ка *и* је нешто дужи, а од *с* ка *к* најдужи. Сем тога примећује се да је веза спиранта са полупраскавим сугласницима лабавија него са праскавим, због чега Вук прву групу често

¹⁾ Можда у извесним случајевима и квантитет *иошоњег* вокала, исп. изговор *свѣ-тлост* према *свѣт-лост*. Такође *мешто* акцента може да утиче на границу слога.

дели: *сѣаш-ће* према *ни-шѣа*. Код 2 правила има колебања, ако се иза (полу)пра-скавих налазе *в*, *л* и *љ* (цр-ква и црк-ва), ако је други од конзонаната *р* и *ј*, граница слога је пред целом групом (до-бри, по-бједа), исп. међутим нап. 2. Када се у групи нађу два сонанта, онда, природно, први обично иде са претходним самогласником, а други са потоњим. Али у једном случају имамо отступање: кад је други од сонаната *ј*, онда цела група прелази у потоњи слог (*чо-вјек*), а у другом имамо колебање: кад је први од сонаната *в* (*сла-вљаху* поред *јав-љам*). Из тога се види да је *ј* у српскохрватском језику по својој природи ближе самогласницима — оно је у свим наведеним случајевима постало од *ѣ*-та —, а *в* сугласницима.¹⁾

Слично као код Вука, ни код *Даничића* није забележено ниједно отступање од 4 правила, а отступања од 2 и 3 правила такође су усамљена (као код Вука). Чешће је међутим колебање код 1 правила; у једном је случају чак обичнија граница слога *између* конзонаната: кад је други сугласник *м*, *н* или *њ* (дес-но). С тиме је увези и главно отступање од 5 правила: група (полу)пра-скави + *м*, *н*, или *њ* преноси се у већини случајева (спа-дне); код Вука има мало сличних примера, али за неке српскохрватске дијалекте овакво је дељење несумњиво. Као што се види, и *Даничићев* материјал потврђује углавном изнесена правила, али неоправданих отступања има код њега више него код Вука.

Извесна колебања примећују се најпосле и код г. *Б. Појовића*, али и његова подела слаже се у свим важнијим тачкама са гореизнесеном.

Ова испитивања понова нам показују, како су немогућни покушаји да се одреди неко опште правило за границу слога у свим језицима, јер ако применимо ма коју од познатих теорија о слогу на материјал српскохрватског језика, приметимо већа или мања отступања. Нарочито је међутим важна њихова примена на историски развитак српскохрватског језика. У својим, нажалост још необјављеним, предавањима показао је г. *Белић*, како се помоћу њих могу лепо да објасне неке ваоко загонетне гласовне промене. **Б. М.**

55. Милетић Бранко, Поводом Егблумових радова из српске фонетике и словенске акцентологије. ЈФ VIII (1928—1929) 65—82.

Исп. ЈФ III бр. 518 и ЈФ VII бр. 1847 и 1848.

Првом дјелу замера на техничким недостацима при регистровању говора и на недовољном материјалу. Ови недостаци не допуштају да се изведу сигурнији закључци о природи испитиваних фонетских црта. Због тога одбацује и хипотезу о развоју слов. акцента изнесу у оба друга дјела, јер за њу нема потврде ни у материјалу језика који се узимају у обзир. **Б. М.**

б) Граматика и грамат. питања

56. Врховац Радивоје, Матица српска и српски језик. МС (1826—1928) 123—205.

Има најпре опширан увод у коме говори о стању науке о нашем језику и гледиштима према којима се питање о нашем књиж. језику и правопису разматрало у првој половини XIX в., а затим излаже у одељцима: од постања

¹⁾ Питање је међутим да ли је Вук једнако осећао и *ј* другог порекла, исп. дељење *Самар-јанин*. Екавац осећа, разуме се, у свима овим случајевима границу слога *између* сугласника.

Летописа до године 1847, од 1848—1864 и од 1864 до у најновије време 1) о језику и правопису, нарочито у Летопису, уопште, 2) обрађивање појединих питања из науке о језику и правопису, 3) рад на систематској граматици српског језика, на речнику, речничкој грађи и научној терминологији. Р. А.

57. Георгијевић Крешимир, Три нове граматике српскохрватског језика: 1) *Musulín*, Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika za I razr. gimnazije; 2) *Trbojević*, Gramatika za više razrede srednjih škola; 3) *Strohal*, Gramatika današnjeg hrvatskog jezika. ГЛПД IX 563—569 и 643—646.

О граматици г. Мусулина изражава се критичар врло повољно и не чини јој ни методских ни научних замерака. У Трбојевићевој налази изванредан број погрешака једне и друге врсте, али ју ипак прима. Сасвим неповољна је критика Стрхалове граматике за коју вели да је „најслабије што смо досад уопће имали на том подручју“. И одиста, ако прегледамо замерке које се износе, морамо се сложити са мишљењем критичара да би за ову граматику било боље да се није ни појавила. Исп. и бр. 59 и 62. Б. М.

58. Дујмушић д-р. Јосип, Да ли још живи сложена деklinација? NVJ XXXVII (1928) 145—147.

Д. жели да унесе тачније појмове у практичне граматике нашег језика. Тако говорећи о Дивковићу и Босанцу, с једне, и Т. Маретићу, с друге стране, он замера Маретићу што у грамат. својој од 1913 год. (стр. 12) промену одређених придева назива заменичком када је треба назвати сложеном као што чине Дивковић и Босанац; али свакако и тај назив не би био оправдан.

Нема никакве сумње да се у промени одређених придева сачувало највише облика од сложене деklinације, иако има по нешто и од заменичке (исп. наст. *ијем* у инстр. синг., *ијех*, *ијем* и сл. у плур.); али је тако исто несумњиво да је заменичка промена утицала да се измене неки облици сложене деklinације у правцу заменичке (исп. *-џа*, *-џму*, *-џм* и сл. место *-џа*, *-џму*, *-џм* сложене и сл.). Вероватно се за таким појавима Маретић и повео.

Иначе свакако је нетачно код Д. кад мисли да је *шџ*, *шџа*, *шџо* постало од *та-и*, *та-ја*, *то-је*; познато је да је оно дужину добило од деиктичке партикуле *и* која се додавала свима падежима и облицима ове заменице, дакле: *тај*, *тај*, *тој*, *тогај* и сл. И у *Криваја* немамо стари облик сложене деklinације. А. Б.

59. Дујмушић Ј. Оцена: *Strohal*, Gram. hrv. jez. NVJ XXXVII (1929) 149—153.

Сасвим неповољно. Износи цео низ крупних замерака, махом оправданих. Исп. бр. 57 и 62. Б. М.

60. Стојановић Љуб. Значење глаголских партиципа. ЈФ VIII (1928—1929) 1—13.

Њихово је значење временско као и осталих глаголских облика, а не прилошко како им други одређују то значење. Партицип садашњи значи да се његова радња (без обзира на време вршења радње предикатове) врши у исто време кад и предикатова; а партицип прошли да је свршена пре ње. Према томе, партицип садашњи може се градити само од несвршених глагола, а партицип прошли може се употребити само кад се од тог несвршеног глагола направи свршени. Употребу ових облика у случајевима који не одговарају горњем правилу писац назива „неправилном употребом“ (погрешном) и „старијом употребом“ (архаичном). Овако је одредио значење партиципа С. и у

својој ранијој расправи: *О значењу и употреби глаголских облика у реченицама*. ЈФ II, 201—205, а овде је оно што је тамо изнесено проширио материјалом узетим из народних песама и пословица, из народних приповедака Вукове и Врчевићеве збирке и из списка Даничићевих. Ово су делови расправе: 1) Сажимање реченица партиципима, 2) Које се реченице могу сажимати партиципима, 3) Значење партиципа, 4) Који глаголи могу имати који партицип, 5) Неправилна употреба партиципа и 6) Старија употреба партиципа. Р. А.

61. Stojković d-r Marijan, Posvojni pridjevi vlastitih imenica na -ina. NVj XXXVII (1929) 851—354.

Сматра да се презимена на -иновић могу образовати и од „властитих имена и презимена“ на -ина и зато наводи примере: Pavlinović, Markovinović, Tičinović, Vidurinović, Žepinović, Grgurinović, Ivinović, Jurjetinović и сл. Мисли да се не може одржати Маретићево правило (Rad 82, 104) да се од имена на -а (м. рода) не могу образовати присвојни придеви на -ов и као доказ зато наводи презимена: Balentović, Kašiković, Kobilović, Matovinović, Radovinović, Vladiković и Zavidović. Р. А.

62. Strohal R. Neko'iko riječi na kritiku moje gramatike. NVj XXXVII (1929) 202—206.

Покушава да побије замерке изнесене у бр. 59, али без успеха.

Б. М.

в) Правопис српскохрватски

63. Белић А. Правопис српскохрватског књижевног језика према прописима Министарства просвете. Друго, прерађено издање. Београд. 1930. 168. 8°.

64. Белић А. Поводом расправе: „О писању руских имена у нашем језику“. ЈФ VIII (1928—1929) 137—141.

Износи разлоге зашто се не може примити компликовани начин писања руских имена у нашем језику који је предложио М. Московљевић (ЈФ VIII, 109—137). В. бр. 66. Р. А.

65. Белић А. О писању *с* и *са* у нашем језику. ЈФ VIII (1928—1929) 142—145.

Написано поводом расправе о истом предмету Н. Стамбука (в. ЈФ VII бр. 2492) и правила које је Маретић поставио у својој *Gram. i stil.* (стр. 58—59, издање 1899). Закључак: „Као што сви наведени примери сведоче... не може се рећи да је искључива употреба предлога *с* испред речи које се почињу самогласником *правило*, а употреба *са* — *нешто неправилно*. То не одговара ни стању које је у књижевном језику, а не одговара ни научним разлозима“. Р. А.

66. Белић А. Реферат бр. 63 и 67.

Референт, објаснивши најпре како је поникло „Правописно упутство“ Министарства просвете и изложивши најважнија и најкрупнија питања којих се тиче Правописно упутство истиче да је и у Боранићеву и у његову правопису Правописно упутство добило потпуну примену. При крају чини неке напомене и својој и Боранићевој књизи. Р. А.

67. Boranić d-r D. Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika. Peto izdanje preradeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Zagreb. 1930. 243. 8°. В. бр. 66.

68. Георгијевић Крешимир, О нашем будућем правопису. Венац XIV (1929) 785—791.

Кратак реферат о извршеном ортографском уједначењу досадашњих различитих правописних начина; без дубљег улажења у ствар. Р. А.

69. Московљевић С. М. О писању руских имена у нашем језику. ЈФ VIII (1928—1929) 109—136.

Говори о неуједначености која влада у писању руских особних имена у нашем књижевном језику и предлаже начин од више принципа на који их треба транскрибовати, али који је у целини тешко примити. В. бр. 64. Р. А.

г) Дијалекти

70. Белић А. Оцена: В. Важни, Čakavské nářečí v slovenském Podunají (в. ЈФ VII бр. 2167а) ЈФ VIII (1928—1929) 227—229.

Референт, ма да, како сам каже, није лично проучавао говоре које је Важни описао, даје врло повољан суд о раду Важнога и то „на основу самог материјала и на основу доследности јављања језичких црта“. Изнете су и опште особине овога дијалекта и дијалекта Хрватског Гроба. Р. А.

71. Белић А. Оцена: Ј. Ердѣљановић, Трагови најстаријег словенског слоја у Банату (в. бр. 2233). ЈФ VIII (1928—1929) 229—231.

Исправља г. Е. у одређивању хронологије језичким особинама изнетим у глави „Подаци из народног језика“ и говорећи о типу говора у Банату налази да банатски говори претстављају продужење говора северне Србије. Р. А.

72. Белић А. Оцена: К. Мајер, Beiträge zum Čakavischen (в. ЈФ VII бр. 2324) ЈФ VIII (1928—1929) 242—248.

У првом делу рада М., у коме говори о досадашњем раду на проучавању чакавских говора, нема ничег оригиналног. То су, истиче Б., библиографски подаци који су и досада били познати. Замерке учињене раду рецензента основане су на неоправданим сумњама. Ни у другом делу рада М. нема „ствари којима би се стварно обогатила било општа концепција о развиту чакавских говора на Крку било унапред покренуло фактично познавање његово“. Њивички говор, дакле, „и поред студије М. мораће се понова испитивати, ако желимо да сазнамо поуздано његове особине“. Р. А.

73. Белић А. Оцена: М. Малецки, Čakawizm... (в. ЈФ VII бр. 2331) ЈФ VIII (1928—1929) 261—269.

Даје садржину дела, задржава се на тумачењима М. — у неким га исправља — и истиче да је Малецки „главни део питања решио поуздано и добро“ (в. ЈФ VII бр. 2330 и 2331). Р. А.

74. Ђерић В. Поводом приказа Бојана Цонева. Прил. IX (1929) 251—256.

Одговара на приказ Цонева његове расправе „Неколико питања о дијалектима у Јужној Србији“ (ГСкНД I (1925) 5—34) и узгред наводи грешке које је Цонев чинио износећи особине македонских говора. Ђ. ставља ствари на своје место. А. Б.

75. Zovko Ivan, Zagonetke (Bosna i Hercegovina) ZbNŽ XXVII (1929) 151—157.

Текст јекавски. Неакцентовано. Није означио од којих је лица слушао загонетке.

76. Klarić Ivan, Porod, ženidba, smrt (Kralje u¹ Bosni) ZbNŽ XXVII (1929) 166—176.

На локалном, икавском наречју.

77. Krmpotić Ivan, „Zmija mladoženja“. (Osička općina u Lici). ZbNŽ XXVII, 2 (1929) 179—180.

Причање народним, штокавско-икавским говором. Неакцентовано.

Р. А.

78. Лазаревић Делимир, Српски дијалекти на Југу у контакту с грчким дијалектима. ГСкНД V (1929) 215—221.

Износи неке језичке црте, већином лексичке, заједничке нашим и грчким говорима, које је покупио око Ђевђелије, Водена, Јенице-Вардара и Дојрана, али без улажења у тумачење њихова порекла.

Р. А.

79. Московљевић д-р Милош, Данашња граница екавског и јекавског изговора у Србији. Прил IX (1929) 109—123.

Износи неке поправке и допуне ономе материјалу који је био познат о питању границе између екавског и јекавског изговора у Србији (110—113); али то су више напомене о томе неголи дефинитивни подаци. И после овога остаје као потреба наше науке да се поменута граница одреди од села до села, од места до места, да би нам биле јасне све измене које су се извршиле и право данашње стање у поменутом правцу. — У гл. III^{ој} М. жели да објасни развитак различне замене јата у нашим говорима зависношћу од „музикалности акцената и различних говора и крајева наших“. Ја се са тим не могу сложити и не налазим код г. М. довољно аргумената у корист такве тезе. — У гл. IV (116—122) говори о пореклу шумадиско-сремског говора. Сасвим тачно истиче за његов развитак значај икавског говора. Мислим да би се у том правцу могло још много више рећи. Исп. о томе код мене у чланку Штокавски дијалекат (Енциклопедија Ст. Станојевића IV књ., 1929, 1064—1071, нарочито 1071 стр.).

А. Б.

80. СКОК д-р П. Критиковање Г. Младенова. ГСкНД V (1929) 330—340.

Примедбе на критику Младенова пишева чланка „Лингвистичке белешке с пута по Јужној Србији“ која је штампана у Известия на народнија етнографски музеј въ София. Резултат је ових примедби „да критичар.... није дао никакве стварне критике, која би дала повода за стварну дискусију“.

С. Н.

81. Станојевић Маринко, Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине. Књига I, Београд 1929. Стр. II + 151, 8^о.

У Зборнику је већина чланака раније штампаних. Поред чланака: *Прилози речнику Шимочког говора* СДЗБ III (1927) 179—194. и *Прве године по ослобођењу Црне Реке* (в. бр. 2494 и 2495) и чланци: *Нежиш*, прилог за познавање народне апокрифне књижевности, објављен у Летопису Епархије Тимочке, књ. II, за 1924 г.; *Свадебни обичаји у Тимоку*, штампан у ЛЕТ, књ. III, за 1925; *Гласови црквеног пјевана у народу* објављен у ЛЕТ, књ. VI, за 1927; *Прве године по ослобођењу Црне Реке* штампан у Изв. Зајечарске гимназије за шк. 1924/25 г.; *Једно ипсимо Шиојана Новаковића* штампано у Изв. Зајечарске гимназије за шк. 1925/26 год. — Нови су чланци: *Зајечар у прошлости и са-*

дашњости, стр. 1—17; *Неколико фонетичких црпа заглавскога говора*, стр. 80—88; *Прилози речнику шимочкога говора*, стр. 134—144 (наставак рада, под истим насловом, објављеног у СДЗБ, књ. III); *Дијалектолошка грађа за познавање шимочкога говора. Приповешке* — (наставак објављене грађе у СДЗБ, књ. II). Р. А.

82. Strohal R. Jedan prilog k historiji hrvatskog dijalekta i hrvatskog pisma iz Turopolja. NVJ XXXVII (1929) 327—328.

Даје се, у транскрипцији, текст тестаментa написаног глагољским словима г. 1531 у Вукмерићу. Чакав-екавски. Р. А.

83. Tentor d-r M. Oцена: А. Кронија, Grada o božavskom narječju (в. ЈФ VII бр. 2302) NVJ XXXVII (1929) 374—378.

М. Тентор даје понегде допуне материјалу проф. Кроније, а на многим местима исправља излагање његово. Нема никакве сумње да Кронија мало познаје историју и дијалектологију нашег језика; зато је у ЈФ његова расправа штампана као *грађа*; „распоред саме грађе и начин г. Кронијин излагања“ морао је бити остављен (примедба редакције ЈФ VII 110). У интересу испитивања наших говора и даљих испитивача — све сумње односно саме грађе и тумачења (поред оних што их је изнео Т.) биће изнесене на другом месту. А. Б.

84. Fancev Fr. Dosad najstarija poznata hrvatska ručka pjesma. 36БП (1929) 116—121.

Даје „вјерно транскрибован текст pjesme“ *A ti, divojko šegljava*, која се налази у задарском рукописном зборнику из почетка 17 века (рукопис се чува у арх. Југославенске академије). Писац сматра „да су pjesma ovog rukopisnog zbornika i pjesma što se u Planinama (Зоранићевим) spominje samo s prvim stihom *A ti devojko šegljava* iste pjesme“ и да је прва најмање за сто година старија од рукописа (рукопис је „вјероватно писан 1628—1629“). Р. А.

85. Hraste M. Povodom g. M. Maleckoga kritike „Bodulskih Pisama“ Pere Ljubića (Šibenik 1927, str. 1—45) и ЈФ (IV 1926—1927) ЈФ VIII (1928—1929) 225—226.

Исправља М. у одређивању географског положаја цакавског говора: „У граду Хвару народ говори цакавски, а у Јелси то није случај... У доњем делу тога места још само пет старица и један старац, а у горњем делу места једна старица говори цакавски“. — Као Малецки и Храсте тврди да Љ. своје песме није написао дијалектом града Хвара ни Јелсе, него их је, вели Х., написао мешавином двају дијалеката: Старога Града и Врбања. Особине дијалекта Врбања Љ. је, истиче Х., „проводио тачно, а особине Старога Града негде је проводио, а негде — због недовољне пажње и непотпуног познавања дијалекта — није“. На крају Х. наводи примере за изговор вокала *ā*, *ē*, *ō*: у Врбању *ā* > *ao*, а у Ст. Граду *ā* > *o*. Вокали *ē*, *o* у говору Ст. Града увек су дифтонзи *ie* и *uo*, док су ови и други вокали у Врбању чисти итд. Р. А.

86. Cetinić-Tale Franko, Blato (na otoku Korčuli) ZbNŽ XXVII (1929) 183—184.

На локалном, чакавском икавском наречју. Неакцентовано.

87. Šluk Niko, Pitalice i odgovori (Pelješac u Dalmaciji) ZbNŽ XXVII (1929) 178—179.

Текст на народном, чакавско икавском наречју. Неакцентовано.

д) Тајни језици

88. Филиповић д-р. М. Оцена бр. 2408 ГСкНД V (1929) 361.
Кратак приказ. За састављача овог списка — неповољан.

ђ) Текстови стари и нови, издања; њихова критика,
порекло итд.

89. Вуксан Д. Један необјављени цетињски летопис. Зап V (1929) 166—172.

Нашао га је у цетињском манастиру. Исписан је у књизи која има наслов „крусоволъ“. Овде је дат садржај „крусовуља“ и текст летописа.

90. Вуксан Душан, Један зборник народних лијекова из Боке. ГЛЕМ IV (1929) 29—35.

Писац га је добио од А. Лазаревића, школског надзорника у Котору. Писан је у 18 веку; по мишљењу пишчеву писао га је поп Андрија. Зборник садржи 16 рецепата у којима се прописују лекови, за народне болести, махом од биља. Зборнику је додано и „Сказаније од мјесеца“. Штампана је и синђелија митрополита Арсенија из 1716 г. о постављењу Ђорђија, деде А., за свештеника.

Р. А.

91. Ivšić Stj. Popis grizanskih glagolskih isprava iz god. 1620. VDAZ IV (1929) 189.

Проф. Ст. Ившић саопштава попис докумената гришкога пука који је извршио глаголским словима 1620 год. поп Иван Хужинић, а који се данас наводи у архиву Југосл. Акад. Докумената је било прво 20, а после је додато још 7. Већину ових докумената Ившић идентификује, али за неке не може да утврди који би били.

А. Б.

92. Иларион, епископ горњокарловачки, О Гинамијеу псалтиру. Спом LXIX (1929) 107—117.

Доказује да горе наведени псалтир није штампан 1668 год. (в. Љуб. Стојановић, Записи и натписи I, 401, бр. 1639), него 1638 године.

Р. А.

93. Karlić d-r. Petar, Posljednji Trpimirović Stjepan II. VDAZ IV (1929) 99—106.

Историска расправа о Степану II^{ом} последњем Трпимировићу, са факсимилом исправе краља Степана II од 8 рујна 1089 г. која се наводи у Држ. арх. у Загребу.

А. Б.

94. Kolendić P. Оцена: М. Решетар, Libro од мнозијех розлога (в. ЈФ VII бр. 2442) Прил VIII (1928) 297—300.

Говори, уствари, о изворима овог дела, а не о самом издању. Истиче, прво, који се чланци налазе у вези са ћирилским или глаголским текстовима XV в., а затим који су преведени са талијанског. Готово ничег оригиналног у делу нема; још са мало труда могао би се утврдити и оригинал оних састава за које то К. није могао у Скопљу одредити.

А. Б.

95. Колман Отокар, Оцена: А. Vaillant, Les Piesni Razlike de Dominko Zlatarić (в. ЈФ VII бр. 2169) ЈФ VIII (1928-1929) 269—272.

Приказује и потпуно одобрава метод којим се В. служио да би на основу млађих рукописа дошао до тачног и по могућству изворног облика

Златарићевих *Piesni razlikih*. Не слаже се са В. само у погледу неких конјектура које В. предлаже да би се отклонило погрешно читање понеких места у рукописима. А. А.

96. Ласкарис М. Повеље српских владалаца у грчким публикацијам. Прил VIII (1923) 185—192.

Повеље, о којима писац говори, на грчком су језику. То су: општи хрисовуљ цара Стефана Душана дат Светогорским манастирима из 1345 г. и хрисовуљ манастиру Ватопеду из 1348 г. П. Ђ.

97. Поповић д-р Душан, Два надгробна споменика старе Белегишке цркве. ГИДНС II (1929) 99.

О гробном натпису из 1792 Теодору Михаиловићу који је, вероватно, имао заслуга за зидање те цркве.

98. Laszowski E. Hrvatska plemenska općina Cvetkovići III (Prilozi: dokumenta 17. stoljeća) VDAZ IV (1929) 1—99.

Штампа у продужењу ове своје расправе (исп. VDAZ II 13—81 III 71—111) цео низ докумената (у овој књизи од бр. 88—158 од 1602—1699), међу којима и велики број на локалном наречју (од којих су неки врло интересантни). Ово се место (у близини Јастребарског) налази југозападно од Загреба у непосредном суседству Пригорја. Документи су наштампани оригиналним језиком и ортографијом. А. Б.

99. Лесковац М. Једна мађарска песма о Вуку Караџићу. ГИДНС II (1929) 271—273.

Готово непознати мађарски песник Иштван Хонти написао је поводом преноса Вукових костију пригодну песму потсећајући Мађаре како и кости једног њиховог песника — Ракоција — чекају да буду пренесене у отаџбину. Б. М.

100. Н. Оцена: А. Соловјев, Душанов законик ЛМС 322 (1929) 157.

Белешка.

П. Ђ.

101. Радатовић Винко, Петар Канавеловић као писац комедија. Прил IX (1929) 32—71.

Доказује, „упоређујући њихов језик, фразеологију, стил, концепцију, композицију, технику и типична њихова лица“, да је комедије: *Фабрицијо Посиллавић* (Луcreција, Љубовници), *Јерко Шкријало*, *Пијеро Музувијер*, *Бено Појлесција*, (Робиња), *Вучистрах*, *Илија Куљаш*, и *Шимун Дундурило* написао Петар Канавеловић (в. о овоме питању још у Прил II 227—260 и Прил VIII 160—177). Р. А.

102. Rešetar Milan, Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova. Rad CCXXXVII (1929) 38—71.

„Za sada možemo kazati da je V-ćevo Posvetilište u *glavnome* његово originalno djelo i da ga je on sam u pet puta djelomice znatno mijenjao i širio, po svoј prilici za isto toliko raznih predstava“. Р. А.

103. Skok P. Parallèles roumaines sur „la fondation de Skadar“ ГСкНД V (1929) 221—242.

Писац даје библиографско-критички преглед румунских радова који се односе на ову заједничку тему балканске традиционалне књижевности, па онда преглед дакорумунских и арумунских варијаната. Главни су резултати

ови: дакорумунске варијанте су у вези са бугарским варијантама, арумунске пак су идентичне са новогрчким; распрострањеници ове легенде су били зидари звани гоге, који су најчешће цинцари; наша песма је изгубила везу са зидарском средином.

104. Skok P. Feretičev prevod „Pjesme nad pjesmama“ Прил VIII (1928) 59—74.

Из књижевне заоставштине попа Ивана Феретића из Врбника (1769—1839) наштампао је С. његов слободни превод „Песме над песмама“ 64—74) из 1815 г. (исп. о њему код Милчећића ZbNŽO IX 12—20). Текст је у случајевима када је то могао Скок транскрибовао (када се тиче сугласника *њ, ш, ћ, љ, ж, ч, ц, шћ, њ*), а у осталим случајевима „транслитерирао“ (тј. писао онако како је у рукопису).

Иако у тексту има прилично црта врбањског наречја, Феретић пише већ књижевним језиком; али му се подвуку који пут и дијалекатски облици. Иначе се може рећи да у морфологији има знатно више дијалекатскога неголи у фонетици. У писању има и неједнакости.

Свакако ће бити правилније схватити *ggeda* као *gleda* (исп. 64, I 7 и 68, IV 3) исто и као *ggnučia* = *gñjuća*; м. *terčemo* (64, I 3) — *tečemo*, *nakinčala* м. *na kinčala* (67, III 11), необично је *tvordiña* (68, IV 4), исп. *tvordñe* (73, VIII 10), према *tverdiñi* (ibid.), боље *narošena* (69, V 3) него *narosena*, боље *Ne s' nego Nes'* (70, V 13) и сл.; у *sešca* (72, VII 3), уколико се тиче *e* м. а, није грешка већ дијалекатски облик, као што има и *osesival* (69, V 2) и сл. Требало је када писац двојако пише речи обележити у напомени оригинално писање; на пр. обично имамо *prijatelice*, што одговара дијалекту, али и *prijateļi* (74, VIII 14) и сл.

Проф. Скок је свакако добро учинио што је овај текст објавио. А. Б.

105. Соловјев д-р Александар, Повеље манастира св. Николе Мрачког. Прил IX (1929) 1—19.

Доказује да три српске повеље манастира Мрачког (Дечанског и две Душанове) нису фалсификат, како је сматрао В. Марковић (Монаштво у Србији), него су само „рђави преписи учињени у једној прелазној области српско-бугарског говора и српско-бугарске правне културе“. Исто тако писац тврди да и четврта повеља овога манастира, повеља Ј. Александра (1347), није фалсификат и да је нетачно закључивати по њој да је у то време манастир св. Н. Мрачког припадао Бугарској. На крају писац даје у свом препису текст Душанове повеље од г. 1339.

Р. А.

106. Станојевић Ст. Када је Теодосије писао живот Св. Саве ЈФ VII (1928/29) 201—204.

Указује на једно место у Теодосија на основу којег изводи закључак „да се као *terminus post quem* поп за састављање Савине биографије од Теодосија може утврдити 1292 год.“ Изнета је и историја овога питања.

Р. А.

107. Стојановић Љ. Поменик манастира Шудикове. Прил VIII (1928) 180—184.

То је поменик XVII в. на 8^о у корицама, и наводи се у Народној библиотеци. Тај је поменик Стојановић испоредио са израније познатим (исп. Гласник СУДр XLII) и исписао је све називе места, а од имена само она

која се не налазе у Новаковићеву своду поменика и она која су код њега потврђена само једним примером или са два примера. Било би корисније да су изнета сва имена и да је код сваког обележено место у ком се помиње. На крају је наштампано и нешто позних записа који се у рукопису налазе.

А. Б.

108. Стојановић Љуб. Старе српске повеље и писма. ЗБИЈК XIX (1929) XIII + 644.

Српска краљевска академија одлучила је да у једној збирци изда све повеље и писма од најстаријег времена до краја прве половине XVI века. Почетак те збирке је ова књига. Стојановић је, који се прихватио да сва ова документа уреди за штампу, све повеље и писма поделио у две групе. У прву групу ставио је све повеље владалаца и других личности Дубровачкој Републици и ове њима, а у другу групу повеље владалаца и династа црквама, манастирима и властели и манастирска акта. У овој, I књизи, штампане су повеље и писма из прве групе (619 аката) почињући с потписима Немање и Мирослава на једном уговору састављеном у Дубровнику 27 септембра 1186 г. до докумената који се односе на везе Дубровника с Радосавом Павловићем 1441 год. С. је додао напред неколико речи о издању и преглед књига у којима су ови споменици раније штампани. — О овој књизи наше Академије донећемо оцену на другом месту.

109. Стојановић Љуб. Стари српски родослови и летописи. ЗБИЈК XVI (1927) CVIII + 382.

Стојановић нам је дао у овој књизи текстове свих родослова и летописа, који су досада познати. Пред текстовима најпре је рекао како је приређено издање (I—VII), а после је дао опширан приступ (VIII—CVIII) у ком говори о родословима, о времену њихова постанка, о текстовима међу собом, о изворима и о писцима (VIII—XXXIII). У другом делу говори о летописима: А. старији летописи, Б. млађи летописи, В. старији и млађи летописи међу собом, Г. општа историја у летописима, Д. постанак летописа, Ђ. извори летописима, Е. године, датуми и недељни дани у летописима (XXXIV—CII). У трећем делу говори о литерарној и историској вредности родослова и летописа.

Од десет родослова, колико их је у тексту, штампани су напоредо: карловачки, загрепски, Пајсијев и врхобрезнички, а остали засебно. Исто тако и од старијих летописа (има их пет) штампани су напоредо: копорински, пећки, студенички и цетињски, а само врхобрезнички засебно. После иду млађи летописи и летописачке белешке. На крају књиге штампане су речи из родослова и летописа којих нема у Даничићеву Рјечнику књижевних старина, регистар и летописачке белешке. И у овој публикацији наше Академије донећемо опширнију оцену у једној од идућих књига ЈФ.

Р. А.

110. Стојановић Љ. Нов примерак старе штампане српске књиге из млетачке штампарије од 1572 г. ЈФ VIII (1928—1929) 147—150.

Пореди садржину петроградског примерка малог зборника који је И. Каратајев у своме „*Описанију славјанорусскихъ кнѣзѣ, најечашаннихъ кириловскимѣ дуквѣми*“ описао и назвао „*Различнии ѿшребиѣ*“ са нашим примерком (налази се у оставштини проф. Ђ. Ђорђевића) и закључује да је наш примерак друго издање пишчево из исте године (1572).

Р. А.

111. Strohal R. Jedan glagolski natpis iz Kosinja od god. 1320. VDAZ IV (1929) 189.

Р. Строхал саопштава о глагољском натпису са речима „ч. т. олтар“ (1320) који су у Косињу у Лици нашли и спасли г. М. Дошен и проф. Рупчић.
А. Б.

112. Strohal Rudolf, Tri historijske isprave o narječju u varaždinskoj županiji. NVJ XXXVII (1928) 38—41.

Штампа три varaždinska документа, један од 1576, други од 1594, а трећи од 1599. Штета је што нам С. није рекао како је вршио транскрипцију извесних гласова, на пр. *ћ* и *ч*. Иначе документи показују извесне црте савременог кајкавског дијалекта; али да ли они у другим правцима показују, као што хоће С., како је varaždinski дијалекат прелазео у кајкавски или претстављају мешање књижевног језика својих писаца, који су могли бити из различних крајева, и у којој мери, — то је друго питање које се може решити само дубљим и пространим испитивањима. Било би врло добро кад бисмо добили збирку старих докумената из кајкавских крајева пажљиво и критички издату.
А. Б.

113. Strohal Rudolf, Vrag u crkvi (Oštarije u Hrvatskoj). ZbNŽO XXVII (1929) 180—182.

Даје текст једне прилике („Prilika, kako s(ve)ti Martin vidi djavla, gdi pisaše grisi, koj puk činjaše, kad se govoraše misa...“) узете из рукописног дела фра Марка Кузмића Задранина и, као паралелу овој прилици, текст приповетке *Vrag u crkvi*, коју је забележио у селу Оштаријама.
Р. А.

114. Г. Ј. Оцена бр. 108 Dubr I (1929), 205—206.

Неповољно.

Р. А.

115. Ђоровић В. Оцена: М. Павловић, Грачаничка повеља (в. ЈФ VII бр. 2394) Прил IX (1929) 256—259.

Не слаже се у датирању повеље и износи своја отступања у читању неколико места у тексту који даје П.

Р. А.

116. Ђоровић д-р Владимир, Списи св. Сава. ЗБИЈК XVII (1928) LXIII + 254.

Г. Ђоровић је покупио сва дела која је или св. Сава сам писао, или у којима је имао ма каквог учешћа или за која се може мислити да их је писао, и све је то наштампао у овој књизи. Додао је напред предговор, у којем је расправљао о свему што се тиче наштампаних текстова (Хиланд. пов., Карејског типика, Хиландарског и Студеничког типика итд.). У предговору има и један одељак о начину издавања наших старих рукописа. На крају је додао допуне, исправке и регистре. — О овој важној публикацији наше Академије ми ћемо засебно проговорити.
А. Б.

117. Чајкановић д-р Веселин, Српске народне приповетке. Београд 1929. Стр. VIII + 418, 8°.

Збирка садржи 217 дужих и краћих наших народних приповедака изабраних из материјала многих скупљача из збирке С.К.Академије. Приповетке је поделио на седам група: 1) Приче о животињама и басне, 2) бајке, 3) мушке проповетке, 4) кратке, већином шаливе приповетке, 5) скаске, 6) легенде и 7) веровања. У уводу говори о пореклу наших приповедака и указује на туђе утицаје који преовлађују: грчко-арбанашки у Србији и Ц. Гори, немачки

код Хрвата и Словенаца, маџарски у Војводини, византиски утицај. Најбоље приповетке имају национални карактер, јер се у многим помињу наше специјалности: крсно име, кумовство и побратимство итд. Писац је дао коментар и речник ређих речи. Р. А.

118. Шаулић Новица, Српске народне тужбалице. Књига I — свеска 1. Београд 1929, XXX + 336.

Збирка садржи 100 тужбалица. „Са извора су чисто народног и лично прибрано — већином из околине Дурмитора“. Писац није означио од кога их је чуо. Извесне напомене дате су уз сам текст. Р. А.

119. Шаулић Новица. Српске народне пјесме. Књига I, св. 1. Београд 1929, III—XLVIII + 917.

Ова одлична збирка садржи 113 јуначких песама из Црне Горе, Херцеговине и Санџака, међу којима има и муслиманских. Предговор даје нове податке о гусларима, гулама, о „припјеву“, за који даје 31 варијанту. Погрешно је тврђење да је без значаја име певача. Читалац мора имати уверење да народна умотворина није фабрикована. И као предмет научног проучавања само истински народне умотворине имају вредности. М. И.

е) Историја српскохрватског језика

120. Белић А. Оцена: А. Vaillant, *La langue de Dominko Zlatarić ЈФ VIII (1928—1929) 231—242.*

Износи укратко садржај и своје примедбе; али ипак суд врло повољан; нарочито истиче одељак о метрици поводом којег износи и своје мишљење о постанку дванаестерца и осмерца. Први је стих, по мишљењу рецензента, постао у крајевима са непренесеним акцентом (код чакаваца), а други у крајевима са пренесеним акцентом (у Дубровнику). Р. А.

121. Poljanec Franjo, *Pregled srpskohrvatskog književnog jezika*. Sarajevo 1959, стр. 47.

У овој књижици П. износи укратко важније фонетске и морфолошке црте старослов. језика; излаже главније моменте у развоју књижевног језика код Срба (српска рецензија стсл. јез., рускословенски и словено-српски језик, Вук и његов рад); говори о развоју књижевног језика код Хрвата: о раду Леваковића, Карамана, Далматина, Конзула, Гаја и његових савременика. Књижица је компилаторски рад, писана „без виших претензија“, а намењена је ђацима и наставницима средњих школа и за ту сврху може послужити. Д. В.

122. Решетар М. Посиловићев икавско-јекавски говор. ЈФ VIII (1928—1929) 83—87.

Решетар је прегледао само 50 првих страна дела „Цвијет од крипости“ (друго издање, 1701) и нашао да и П. као и Раднић (в. ЈФ VII бр. 2445) меша икавски и јекавски говор: у кратким слоговима у 240 примера има само у 4 примера јекавски изговор, а у дугим слоговима има много чешће јекавски изговор неголи икавски (јекавски изговор највише се јавља у флексивним завршецима — 81 пут јекавски: 14 пута икавски).

Овај појав код П. писац тумачи исто онако као и код Раднића Р. А.

ж) Методологија језичке наставе

123. Булатовић Машан А. и Јовановић Милан Ч. Упутства за израду писмених задатака српско-хрватског језика. Београд 1928 стр. 190.

124. Булатовић М. А. и Јовановић М. А. Изјава поводом бр. 123 ГлПД IX (1929) 264—268.

Одговарају на замерке критике и већину их своде на омашке или штампарске грешке.

125. Гарније Ш. М. Учење језика и психологија ГлПД IX (1929) 279—284. Превод.

126. Јанковић Љубица, Из савремене методике живих језика. ГлПД IX (1929) 586—591.

Препоручује примену Алге-Веберове методе за учење немачког језика у нашим средњим школама.

127. Лалевих Миодраг, Оцена бр. 123 ГлПД IX 116—120.

Износи се, на претеран начин, многе и разноврсне замерке, али уколико су оне стварне, а уколико су само последица алкаво извршене коректуре од стране писаца, не да се увек са сигурношћу утврдити. Несумњиво је да су неке критичареве замерке основане, али он се више пута задовољава простим тврђењем уместо да даје и доказе.

Б. М.

VII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)

128-9. Bosanac d-r Stjepan, Kritične napomene uređivanju akademijskoga rječnika NVj XXXVII (1929) 219—222.

Б. продужује своја објашњења оних примера које Маретић назива нејасним (од 1—12), исп. и раније његове напомене ове врсте (NVj XXXIII 49—54 247—8; XXXV 162—168; XXXVI 161—166).

Изгледа да Маретић кад год је и најмање могућно двојако или више-струко тумачење каквог израза, — назива га нејасним, разумејући то вероватно у смислу непотпуне одређености његовог значења у дотичном случају. — Б. је изнео у већини случајева (пландиште дивље, плави фаћели, плав плавати, врху једне плоче, плодно крило, пловећи ветрић, пловну у радости, почину на суво) објашњења која се могу примити и која су сасвим природна; „по грешну душу“ је цена, вероватно, борбе (тако чини ми се и Б. разуме овај пример); бијегом плаши код Палмотића — може имати више тумачења; „подвиже велик огањ о људех крстијанцех“ — врло је незграпно речено и даје могућност свакојаким тумачењима. У сваком случају — тумачења Б. нису неумесна, иако каткада по који пример допушта и какво друкчије тумачење.

А. Б.

130. Dukat Vladoje, Dubrovačko izdanje Dellabellina „Dizionarija“. Rad 237 (1929) 235—272.

По сведочанству Апендинијевом (Notizie storico-critiche II, 304) друго издање Делабеллина речника, прво дубровачко (1785), приредио је Петар Башић (Pietro Bassich), каноник дубровачки (1749—1814). Писац наведене

расправе, пошто је најпре изложио Б. начела изложена у предговору „Dizionarioja“, по којима је издање приређено, показује, поређењем, које је све измене Башић учинио. Р. А.

131. Dukat Vladoje, Joakim Stulić i Conte d'Ayala NVJ XXXVII (1929) 270—277.

Доказује да је Ајала (Sebastiano d'Ayala) помагао Стулићу при изради латинског и талијанског дела речника онако како каже Адам Баричевић у писму нештампаном, написаном Ђуру Ферићу (1791), а не онако како то „emfatički tvrdi Voltić“ у предговору свога Ричословника. Р. А.

132. Dukat Vladoje, Voltićev „Ričoslovník“ Прил IX (1929) 19—31.

Одређује, статистички (на одељку слова о), „koliko је, u jednu ruku, Voltić zavisан od svakoga pojedinoga od svojih prethodnika, a u drugu ruku, koliko jezične grade potječe od њега samoga“. Р. А.

133. Ђорђевић Т. Оцена бр. 146 Прил VIII (1928) 293—294.

Само приказ са неколико похвалних речи.

134. Костић д-р Мита, Прилог нашој лексикографији. ЈФ VII, 3—4 (1928—1929) 213—215.

Штампа, дословно, писмо Орфелиново писано митрополиту Путнику (Беч, 27 јуна 1783 год.) у коме Орфелин — пре Копитара и Вука — образложаваша неопходну потребу словенског и српског речника за учење домаћег књижевног и страног немачког и латинског језика. Р. А.

135. д-р Лукић Мита, и д-р Обрадовић Драгољуб, Речник страних речи и израза. Београд 1928. Издање Г. Кона. 371 стр. мале осмине. Цена 50 дин. В. бр. 141.

136. Maretić д-г Т. Речник српскохрватског и немачког језика. Други део: српско-хрватско-немачки. Израдили Dr. phil. Светомир Ристић и Јован Кангрга. Београд. Издавачка књижевница Рајковића и Ђуковића. 1928. (Wörterbuch der serbokroatischen und deutschen Sprache von Dr. phil. Svetomir Ristitsch und Jovan Kangrga. Belgrad. Verlagsbuchhandlung Rajković und Čuković. 1928). Str. X i 1260. LjАк 42 (1928/29) 99—122.

Ово је практични речник савременог српскохрватског језика. Суд о њему Маретићев сасвим је неповољан: он је „тако лоша књига, да не би никакве штете било, кад не би никад свијета угледала“ (99); за уреднике вели да су се „без темељне спреме дали на врло тешки посао“, тако да су дали дело које не може ниједан ваљан зналац нашега језика похвалити“ (100).

Нема никакве сумње да једно овакво дело, нарочито у првом издању, мора имати и извесних недостатака; само је питање, да ли су они такви да овај речник заслужује овако сурову оцену.

Маретић говори како је састављен овај речник; али неће бити да су речи *бериво*, *бишисаиш*, *ипорачун* и друге узете из загребачких речника, већ су неке у нашем књижевном језику већ раније биле, а неке су узете из књижевног језика после ослобођења.

Затим Маретић замера на неједнакости навођења међународних речи, неједнакости тумачења страних речи, неједнакости употребе страних географских имена и сл. Једна од најкрупнијих замерака Маретићевих у томе је што уредници често употребљавају за превод српских израза било дијалекатске

немачке изразе **било** ређе немачке изразе мало удаљене од српскохрватске реченице, а каткада **дају** и сувише велики број немачких синонима (то илуструје примерима од 104—106).

Иако признаје да писци **добро** бележе акценте у већини случајева, он ипак наводи доста „криво“ акцентованих речи. Али, у ствари, велика већина тих „погрешно“ акцентованих речи има акценат који се искључиво употребљава у београдском књижевном језику (башта, богобојаљлив, брѣгеш, брац, будаласи, букван, госпојина, градски, жршва, жршвеник; жршвовашци, зѣчи, зймовник итд.). Међу осталим примерима биће и штампарских грешака, а има и нешто београдских специфичних акценатских облика (*идра, снаха, вршан* и сл.); тако да се стварно број „криво“ забележених речи своди на минимум.

Затим се Маретић задржава на неким сувише општим одредбама састављачевим (о префиксу *до* и сл.), на њиховој непотребној опширности само код извесних речи. На тим особинама овога речника које нису од толиког значаја за оне који га употребљавају, он се задржава знатно више неголи на неуједначености чисто лексичких особина у њему. Задржава се такође на пропуштању неких речи и техничким недостацима (пропуштању да се наведе нека реч када се на њу упућује, или пропуштању да се нека реч из текста изнесе у азбучном реду). Како Маретић добро зна да су се такве ствари дешавале и другим лексикографима и да су се десиле и Вуку, он сматра да се Вуку „то догодило по слабости људској — а у овом рјечнику ти су примери знак и доказ велике непажње“!

Од 111—119 стр. износи Маретић попис појединих речи којима се макар с које стране може што приговорити. Истина је да се понекој речи може нешто и приговорити. Али ти приговори нити су тако значајни нити су тако крупни да могу смањити вредност овога речника, ако је он иначе има. Међутим и ти сами приговори нису такви да им се ма с које стране не би могло понешто приговорити што би много штошта оправдало у раду састављача речника или што би знатно ублажило значај тих приговора (тако код речи *амишан, бакоња, безначајан, божбаси, бранич, була, бурма, вуна, годишњица, грађа, досулаши се, драговић, живаљ, живеж, зимзелен, избијашци, ижорлаши, јава, козлићи* итд. итд.). У осталом нема речника нашега језика, не изузимајући *ниједнога*, којему се не би могло овако, и још знатно више у овом правцу, приговарати.

Маретић је на стр. 120 обележио 49 речи као сумњиве; али велики део њихов (преко четрдесет) *сасвим су обичне* речи не само београдског разговорног језика књижевних кругова, него и књижевног језика београдског (на пр. *бекућник, бекућница, белица, богашо* се најести или сл., *бош* посла, *буздован* глупак, *лав* освајач жена, *мудоња, мука, нововремски, нџна, њокалица, ношче, пришшајив, прошешаши*, није од *раскида*, ићи *ураскогак, хладовина* за човека, *црвљивко* и сл.). Према томе, „сумњивост“ њихова није оправдана.

Маретић признаје да у овом речнику има „сва сила речи“, којих нема ни у једном другом којим су се састављачи служили, а за које се ипак не може рећи да су лоше и сумњиве, „паче има доста међу њима без сумње добрих и лијепих ријечи, само би филолог желио знати, откле су коју писци речника узели“. У ствари, онај списак таквих речи који Маретић наводи на 121—122, стр. претставља сасвим обичне речи које се у београдском говорном језику употребљавају и које се и у нашим књижевним делима такође често

налазе (*блашавиши, благав, будалчина, гомила* у изнесеном значењу, *дройља, ђогаш, ђорнуш, живо месо, зешовљев, изврдаваши, на једвише јаде, љитав, љиавоси, молећив, мрљавиши, налеђушке, освојиши се, њаљевина* и сл.). Тек покоја ће реч бити са стране узета.

Из овог прегледа главних замерака које износи речнику Ристића и Кангрге Маретић види се да је његов суд претерано оштар и често неправичан. Истина је да речник има извесних недостатака, али је несумњиво да он има и добрих страна. Његови састављачи добро осећају значење речи; они добро бележе акценте како их у изговору чују (да ли их је тако ваљало у речнику навести без икаквих тумачења — то је друго питање); они узимају речи не само из штампаних извора него и из разговорног језика књижевних кругова београдског центра, а нешто можда и из других крајева. Тај језик је Маретићу недовољно познат и највећи део његових замерака отуда и потиче. Али тај језик постоји, он је ушао у књижевност и дужност је лексикографа савременог језика-нашег да о њему воде рачуна.

По себи се разуме да овај речник нема унутрашњег јединства. Он није само речник београдског говорног и књижевног београдског језика; он то није увек ни онда кад је то могао бити. У њему има и грађе из Караџића, из других речника и са стране. То је у ствари *пракшични речник* којему је задатак да што више речи покупи и објасни. Према томе, незгода је при његовој употреби (и код акцената и код значења) што није обележено шта претставља по који варијант који се наводи. Али и овакав какав је, овај ће речник моћи послужити многим да нађу оно што траже.

А. Б.

137. Меденица Радосав, Оцена бр. 139 СПр III, 1—2 (1929) 83—85. Сасвим неповољно.

Р. А.

138. Московљевић д-р С. Милош, Оцена бр. 135 Прил IX (1929) 243—251. Неповољно.

Р. А.

139. Обрадовић д-р Драгољуб, Немачко-српски речник. Београд, 1927. Стр. 364.

140. Павловић д-р Миливој, Оцена бр. 143 ЈФ VIII (1928—1929) 211—219.

Поред извесних замерака, већином оправданих, рецензент истиче тешкоће које су имали савладати састављачи овога речника, и истиче да су они ипак успели да те велике тешкоће савладају.

Р. А.

141. Павловић Миливој, Речници страних речи у српском књижевном језику. ЈФ VII, 3—4 (1928—1927) 217—230.

Говори о речницима страних речи који су издати за последњих 30 година и који су у употреби код нас: Јована Грчића, В. Ђисаловића и о речнику д-ра Мите Лукића и д-ра Драг. Обрадовића. Сви ови речници имају, ма да у разним размерима, углавном исте недостатке. Они нису рађени према потребама нашега језика, и отуда су сви претрпани. Од свих, каже писац, „по обиму а и по материјалу најприближнији добром речнику био би Ђисаловићев речник“.

Р. А.

142. Petrović A. Оцена: Arambašin I. Liječnički rječnik. Split 1912, I—VII + 357. Прил VIII (1928) 292—293.

Белешка о овом речнику, који, уосталом, има много мана, и цитат из предговора.

143-4. Ристић phil. d-r Светомир и Кангрга Јован, Речник српскохрватског и немачког језика, Други део: Српскохрватско-немачки. Београд. Издавачка књижарница Рајковића и Ђуковића (Wörterbuch der Serbokroatischen und deutschen Sprache von dr. phil. Svetomir Ristitsch und Jowan Kangrga. Belgrad. Verlagsbuchhandlung Rajković und Ćuković 1928). Стр. X+1260.

О овом речнику било је говора у овом часопису (ЈФ VIII 211—219, горе бр. 136). Он је део речника српскохрватског и немачког језика. Његова је намена практична: да попуни празнину која се већ одавно осећа.

Ја сам уверен да ће он својој намени добро одговорити. Али са овим практичним циљем не треба мешати друге захтеве који би се могли стављати речницима ове врсте. Када се ставе такви захтеви, он нас наравно не може задовољити: ни по јединству грађе, ни по потпуности, ни према одређивању извора речи, а често и по самој лексичкој обради. Али оно што је у њему најважније за циљ којему је намењен — одређивање значења речи које су у њему скупљене, у њему је поуздано и добро изведено.

А. Б.

145. Тривунац Милош, Оцена бр. 143 СПр. III, 1—2 (1929) 81—83.

За овај речник писац каже да је „достојан сваке хвале и да претставља најважнији датум у историји речника нашег и немачког језика“. Примећује им само то да су унели неке варваризме који нису стекли право грађанства, као и то да је требало унети и речи које су у вези са псовкама.

Р. А.

146. Hirtz d-r Miroslav, Rječnik narodnih zoologičkih naziva, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga prva: Dvoživci (amphibia) i Gmazovi (reptilia). Zagreb 1928, 4°, str. XV 197.

147. Шурмин д-р Ђуро, Даничић прихвата уређивање Рјечника. Прил VIII (1928) 269—270.

Објављује писмо Д. од 8 нов. 1876 којим Даничић извештава Рачког да прима позив Академијин да уређује РЈА.

Р. А.

VIII Биографије, аутобиографије и сл., грађа

148. Банашевић Никола, Његошево учење страних језика. Зап IV (1929) 193—202.

Б. доказује да је Његош још у младости доста добро знао талијански, руски и француски језик. Талијански је учио још у Топли код калуђера Ј. Троповића, руски на Цетињу по доласку из Савинског манастира, а за француски је узео учитеља још 1833 г. Учио је доцније и немачки језик и могао је разумети немачке текстове. Б. претпоставља да је Њ. понешто знао и енглески. При крају живота Њ. се интересовао и за новогрчки и турски језик. Чланак је писан убедљиво и документовано.

Д. В.

149. Б(елић) А. Велики губици пољске лингвистике (Јан Лош, Виктор К. Поржезињски, Ј. А. Бодуен-де-Куртене). ЈФ VIII (1928—1929) 178—183. Некролог.

150. Б(елић) А. Велики губици руске филологије (А. И. Собољевски, Петар Аљексејевич Лавров). ЈФ VIII (1928—1929) 184—186. Некролог.

151. Вуксан Душан, Везе Владике Рада и Фрање Миклошића. Венац XIV (1929) 354—356.

Владика Раде упознао се с М. г. 1847. Том приликом замолио је М. Његоша да му пошаље преписе повеља које се налазе у Цетињском манастиру, да их изда у своја Monumenta serbica. Његош је наредио Вукотићу да препише повеље и да их пошаље М. Од 4 повеље које је М. примио (1849) штампао је само три: MS XXII, XXXII и XCIII. У Цетињском манастиру сада се налазе само повеља под бр. XXII и XXXII, али има других пет немањихких повеља, „које су толико пропале да их је готово немогуће преписати“.

Р. А.

152. Вукчевић д-р Михаило, Из једног написа Његошевог школског друга. Зап IV (1929) 242—243.

Петар Достанић, Његошев школски друг из Савинског манастира, написао је осамдесетих година прошлог века књижицу од 22 листа о манастиру Савини. В. саопштава само оно место где се говори о Ј. Троповићу и Његошу и о Достанићевом гостовању по Црној Гори. Напис је подацима врло мршав.

Д. В.

153. Гавриловић Анд. Сличице из живота словенских научника Венац XIV (1929) 342—351.

Кратке белешке из живота Ј. Добровског, Већеслава Ханке, Јернеја Копитара, И. Срезњевског, П. Ј. Шафарика, О. М. Бодјанског, Ф. Миклошића и Грегора Крека.

Р. А.

154. Грујић д-р Р. Мушицкова акција противу Вукова издања народних пословица. ГИДНС II (1929) 101—102.

О преговорима Вука са Севастијаном Илићем да Вук штампа његове пословице са својим и о кораку који је Мушички предузео код Стратимировића да Караџићу не допусти да штампа пословице како он хоће, него да се над њима изврши строга цензура. Зато су оне и изашле на Цетињу, и то тек 1836 год.

155. Караман Љ. О личности и раду Гргура Нинског. НЕ XX/1—2 (1929) 21—30.

Извод из студије истог писца „О Grguru Ninskom i Meštrovićevu spomeniku“. Split 1929, стр. 32.

Р. А.

156. Kempf Julije, О grofovskoj porodici Jankovića-Daruvarskih. Vj. kraljev. držav. arkiva IV (1929) 141—158.

Хроничарско-историске белешке о породици Јанковића-Даруварских од времена када су добили племство (од 26 септ. 1588).

Б. М.

157. Kolendić d-р Petar, Ко је Miho Bunić Babulinović? Прил VIII (1928) 238—245.

„Pesnik Miho Bunić bez ikakve је sumnje dubrovački vlastelin Miho Marov Bunić, ser Michael Marini de Bona dubrovačkih arhivskih knjiga“ (родио се негде у таку 1541, а умро у другој половини месеца августа 1617).

Р. А.

158. Laszowski E. Književni rad prof. Antuna Nagya 1799—1822. Vj kraljev. državnog arkiva IV (1929) 191—193.

Он је дошао 18 новембра 1799 за професора граматике у великој гимназији загребачкој. Предавао је на хрватском, маџарском и немачком. Превео

је више корисних (нарочито економских) књига са латинског на хрватски и славонски језик. 12 маја 1812 год. допуштено му је да издаје „илирско-хрватске календаре“, али је доцније осетио да му осечки штампар чини конкуренцију издајући календаре на славонском наречју.

Л. саопштава садржину претставке Нађа у Будиму од 10 маја 1822, у којој тражи искључиво издавање календара у интересу „изглађивања“ љубљеног језика који треба да се од многих дијалеката прочисти, да би постао „општим, јединственим и углађеним“ језиком.

Ова му је молба одбијена.

А. Б.

159. Матић С. О Вукову „руском рецензенту“ из 1824. Прил VIII (1928) 271—272.

Говори о засебно отштампаном тексту критике на Вукове песме из „Сына отечества од 1824“, за који се мислило да је засебна књижница. Писац јој је (потписао се Г.), вероватно, уредник часописа Н. Греч.

160. Московљевић д-р М. Јосиф Добровски. ЛМС СIII књ. 322 (1929) 359—368.

Пригодни чланак не без недовољно проверених идеја (Моравска држава простира се од Балтичког до Јадранског мора; *први* мисионари дошли су у Моравску из Цариграда; православље и католичанство као две ствари у IX веку; Добровски је „осветлио *све* тамне кутове словенске прашуме“ итд.).

П. Ђ.

161. Нахтигал Рајко, Биографија д-ра Рајка Нахтигала ГСА XXXVIII (1929) 183—196. В. бр. 2956 (ЈФ VII, 3—4).

162. Назечић Салко, Иван Гучетић-Млађи. Београд 1928, стр. 24 (Прештампано из Гласника професорског друштва). В. бр. 166.

163. Novak G. Grgur Ninski. NE XX/1—2 (1929) 9—15.

О црквено-политичким приликама у Далмацији и Хрватској 923 и 924 и црквеним саборима 924 и 926/7. Популарно.

Р. А.

164. Novak д-р Grgo, Testament Hanibala Lucića i njegove neveste Julije. Прил VIII (1928) 117—135.

Први је тестамент на латинском, а други на талијанском језику.

Р. А.

165. Новаковић д-р Милета, Писма Фрање Рачкога Стојану Новаковићу. Год НЧ XXXVIII (1929) 231—282.

Писма су нађена у заоставштини Новаковићевој. Има их 34 (из периода 1872—1886). Главна садржина писама посвећена је књижевности и науци. Овде су публикована сва „у апсолутно тачном препису“.

Р. А.

166. Павловић Драгољуб, Оцена бр. 162. Прил VIII (1928) 301—302. Белешка.

167. Поповић А. Стогодишњица рођења Ђуре Даничића. ГИДНС II (1929) 298.

Наведени су важнији чланци и књиге које су изашле поводом прославе стогодишњице рођења Ђ. Даничића.

Р. А.

168. Поповић П. Оцена: М. Murko, Vatroslav Jagić. Neue österreichische Biographie (в. ЈФ VII бр. 2921 в.) Прил VIII (1928) 303.

Библиографска допуна.

169. Руварац Д. Сава Мркаљ. Прил VIII (1928) 268—269.

Објављује писмо М. сачувано у Патријаршиској библиотеци из кога се види „какве је књиге Мркаљ као учитељ наручивао и читао“. Писмо је недатирано, а писао га је неком свом пријатељу у Карловцу. Р. А.

170. Скок д-р Петар, Библиографија д-ра Петра Скока ГСА XXXVIII (1929) 167—172.

171. Fancev d-г Franjo, Dva dubrovačka komediografa iz kraja 18 stoleća. Прил VIII (1928) 160—177.

Један од њих је dum Antun Ferdinand Putica (Putizza), други Vlaho Stulli. Од првог писца сачуване су две комедије: „Pir Sima Bazatte“ (рукопис у универз. књижници у Загребу) и „Il Ciarlato in molo“ (рукопис у архиви Југ. академије), а од другог „Comedia Cate Sapuraliza“ (сачувана у два рукописа, од којих се један налази у универ. књижници, а други у арх. Југослав. академије у Загребу). Р. А.

172. Хајднрајх д-р Ј. Приказ: Новак А. Ка јубилеју Јосифа Добровског ЛМС СIII (1929) 311—313. Врло повољно. Б. М.

173. Horvat d-г Rudolf, Franjo Rački. NVJ XXXVII (1929) 169—177.

Кратак животопис с обзиром на тадање политичке прилике у Хрватској и библиографија најважнијих радова. Б. М.

IX Библиографија

174. Библиографија. ЈФ VII, 3—4 (1925—1929) 231—325.

Ова библиографија претставља дојуну и *продужење* библиографије штампане у II, III и V-ој књизи ЈФ: I Прасловенски језик (237—247), Словенска прадомовина (247—249), Словенска митологија (249); II Акценатска питања (249—255); III О речима; етимологије, из прасловенског значења речи итд. (255—269); IV Српскохрватски језик (269—293); V Словеначки језик (293—304); VI Старословенски језик (304—313); VII Бугарски језик (313—816); VIII Биографије, аутобиографије, некролози и сл. (316—320); IX Речници (321—322); X Језички библиографски прегледи, библиографије филолошких радова и др. (322—324); XI Везе са пограничним језицима (324—325). Сви су одељци, сваки од њих од различног времена, доведени до краја 1928 год. и почетка 1929 год. Р. А.

175. Francev Franjo, Prilozi za reviziju hrvatske bibliografije. ZbŠ 121—128.

1) На основу 2 рукописа из почетка 17 века доказује се да аутор песама „Pisan od Malte“ и „Boj ili vazetje od Klisa“ штампаних у књижници „Skazovanje od čudnovate rati ka je bila pod Maltom a za njom nasliduje rat od Klisa“ не може бити сам издавач задарски каноник Ivan Tanzlinger-Zanotti, него да оне припадају хрватској уметничкој поезији 16 века;

2) Исто је тако нетачно мишљење да је пригодну песму за инсталацију бана Бенка Туроца „Lusus Martis et Apollinis“ написао Стјепан Бериславић, него је аутор по свој прилици један од загребачких језуита;

3) Као аутор анонимне књиге „Series Banorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae“ која је штампана 1737, а које је писцем досада сматран Мађар Valentin Kéri, утврђује се са великом вероватношћу хрватски језуита Franjo Zdelar-Szdelar. Б. М.

Х О становништву, насељима, њихову пореклу

176. Антић Винко, Селце. НЕ XX (1929) 109—114.

Било је некад римска насеобина која је доцније порушена, а „део обале на коме је лежало старо насеље прозвали су касније дошљаци *Под миришћа* што значи рушевинѐ и то име очувало је до данас“.

П. Ђ.

177. Banić Milan, Sušak — juče i danas. НЕ XX (1929) 93—100.

Периферија данашњег Сушака у основи је чакавска (села Трсат, Подвезица, Драга и Кострена), док је центар, његова буржоазија „скоројевићка“, састављена од насељених дошљака (од 70 год. прошлог века) из свих јужно-словенских крајева бивше Монархије. Они су се „испремешали са аутохтоним приморским елементом, тако да данашњи Сушак по свом етнографском саставу није приморско насеље него прави југословенски калејдоскоп“.

П. Ђ.

178. Зеремски И. Бројно кретање српскога народа у Војводини. ГИДНС II (1929) 230—237.

Говори о бројном кретању српскога народа у бачкој жупанији. Он узима два датума: 1846/7 (Решов Шематизам) и 1880 годину (угарски попис). Из статистике коју он даје види се да је у бачкој жупанији 1845 било православних 123,689, а 1880 године 121,982.

Р. А.

179. Зеремски И. Бројно кретање српскога народа у Војводини од 1848 до 1880. ГИДНС II (1929) 385—395.

Ово је други део те студије — о становништву у Банату. Он узима два датума 1846/7 год. и 1880 (у торонталској, тамишкој и крашовско-северинској жупанији); прво узима места са чистим српским живљем, затим и са румунско српским.

За то време показао се мањак у становништву у првим местима за 5.675 душа; у другим — за 7.854 душа. У доцнијем времену прираштај је Срба већи.

А. Б.

180. Јагић Анте, Хрватске насеобине у Банату. ЛМС 319 (1829) 33—39.

Писац их дели у три групе: 1) Хрвате кајкавце у средини Баната (Кеча, Кларија, Бока и Неузина), 2) Хрвате штокавце, на југу Баната, уз Тису и Дунав (Перлаз, Опзава, Старчево крај Панчева и др.) и 3) „Шокце“ у Марији Радни и Рекашу, на северу, у румунском делу Баната. Први колонисти дошли су у Банат у мају 1801. год., а има их: у Клзрљи око 400, у Боци око 700, у Неузани око 200, у Кечи око 600. Друге колонисте — „подунав.ке“ Хрвате — населила је у та места Марија Терезија између 1760—1770 год. из личке и Модрушке жупаније и из околине Глине и Петриње. Њих има, према последњем мађарском попису и према подацима покупљеним на лицу места: у Перлазу око 537, у Опави, Хрвата и похраћених Немаца, око 400, у Старчеву око 1200. Мањих групица Хрвата има још у селима: у Борчи (код Панчева) 34, Глогоњу (код Опаве) 61, у Хомољници (код Старчева) 41 (према мађарском попису од 1910 Шокци у Темеш-Рекашу су екавски штокавци, око 1000 душа) и „према предању тврде да су се доселили из Далмације чак у половини XVII века“. Шокци у Марији Радни су штокавци иканци (сада их има око 100 душа). „И за њих се каже да су се доселили из Далмације почетком XVIII века“.

Р. А.

181. Јакшић Милутин, Оцена: д-р В. Пандуровић, Из прошлости барањских Срба (в. ЈФ VII бр. 2393) ГИДНС II (1929) 125. Доста неповољан суд.

182. Јакшић Милутин, Оцена: д-р Р. Јеремић, Једно шокачко насеље у Подунављу (в. ЈФ VII бр. 2271) ГИДНС II (1929) 128. Белешке.

183. Jovanović Sergije, Hrvatsko stanovništvo i njegova naselja i privreda u Gradišću (Burgenlandu). ГСГД XV (1929) 103—109.

Градишће је узана и дугачка покрајина која се пружа у меридионалном правцу од аустриске границе код Братиславе у Чехословачкој, према југу преко Нежидерског Језера до јужнословенске границе на северу од Прекомурја. Пре рата је чинило најзападнији део Угарске (делове мошонске, шопронске и вашке жупаније); али, пошто има много Немаца, после рата је припало Аустрији и чини покрајину Бургенланд (северни са округима Ајзенштаг и Матерзбург, средњи — Оберпулендорф, јужни — Обернарт, Гизинг и Јенердорф). По статистици од 1923 има у Бургерланду 285.926 душа на 3.967 км²: 230.000 Немаца, 40.000 Хрвата и 16.000 Маџара. Хрвати су и данас чакавци, штокавци и кајкавци; било их је некад и православних, сад су сви католици. Хрвате зову Воденим Хрватима (можда зато што су с мора). Хрватска су села по 10—15 на окупу; има их 5 група. Има их која су за српскохрватски језик изгубљена; али 57 их је која се могу назвати хрватским; у Маџарској је остало још 17 села поред аустриске границе. Приближан број Хрвата у Градишћу и оближњим селима у Маџарској био би 65.000—70.000. Штета је што није дата карта свих насеља, и оних која чунају словенски карактер и оних која га губе.

А. Б.

184. Каћански Г. Бројно кретање православног становништва у Србобрану од 1836 до 1928. ГИДНС II (1929), 441—443.

Таблица са бројним стањем венчаних, рођених и умрлих Срба у Србобрану од 1836 до 1886. 1847 било је у Србобрану 5.725 православних, а 1928—9.009.

185. Kostrenčić Marko, Postanak dalmatinskih sredovječnih gradova. Zbš (1929) 113—121.

Далматински градови средњег века постали су, по мишљењу К., „сливањем трију компонената, односно трију организационих јединица различитог порекла, које су на крају испреплитањем, побијањем и спајањем дале тај градски тип. То су: 1. римско-муниципални елеменат, 2. опћинa кршћанa вјерника по градовима, и 3. удружење грађана како се оно развило из потреба, гледања и схватања средњег века“.

Р. А.

186. Marčić Lucijan, Doseljavanje i iseljavanje na Zadarskim i Šibenskim ostrvima. ГСГД XV (1929) 61—65.

Средином X в. Константин Парфиригенит вели да су многа острва према Задру и Шибенику ненасељена (Пашман, Корнат, Дуги Оток, Силба, Скелда, Паг, Премуда, Молат, Сеструњ. Иж); Идрици 1153 г. од петнаест великих острва нашао је насељених свега шест.

До XV века мало је Словена који су раније населили то острвље остало на њима; у XV веку, услед турског притиска прелазе велике масе динараца на острвље. У XVI веку Мирковићи и Угљешићи, чак из црногорских приморских планина код Будве, насељују се у Велом Рату на Дугом Отоку.

У XIX веку обрнуто насеље иде са острва на копно: Пашманци иду у биоградско приморје, Угљанци насељују села око Задра; Тисно — Дубраву,

Дазлину и Гомилицу; Првић — Шепурина Сриму; Зларин — Заблаће (стр. 63). Пречани и Каљани са Угљана купују и обрађују земље у близини Бенковца у почетку Буковице.

187. Павловић Јеремија М. Малешево и Малешевци. Етнолошка испитивања. Са 109 слика и једном картом. Београд, 1929 стр. 467,8 8^о. Цена 60 дин.

За нас је од нарочитог интереса: I Покрајина Малешево, II Становништво и његова старина и порекло, III Говор и XII Забаве: 1 Певање и песме, 2 Приче и шале, 3 Изреке и пословице, 4 Загонетке, 5 Питалице и др. Текстови су сви неакцентовани. — Непознате и мање познате речи писац је објашњавао у самом тексту или у напомени, на истој страни, а оне за које није дао објашњења у тексту навео је у регистру на крају књиге. Р. А.

188. Раичевић Свет. Етничка проматрања у Конавлима. Зап IV (1929) 359—362.

Етнолошка расправа са нешто израза за кућу и одело, махом познатих.

189. Ригони Антун, Из повести Цриквенице. НЕ XX (1929) 106—109.

Локалне особине чакавског наречја којим се говори у Цриквеници „врло су незнатне“. П. Ђ.

190. Rubić Ivo, Naselja u primorju Poljica. Zbšiš 155—166.

Историја насеља некадашње пољичке републике од најстаријих историских времена, кад је била мала грчка колонија, до данас. Данашње становништво населило се од краја XIV века бежећи испред Турака; због њих се не граде насеља уз море где су се првобитно налазила, него под стрмим планинама, исп. имена Подстрана, Јесенице (тј. насеље под врхом Јасен), Круг (= стена). У новије време, нарочито после ослобођења, примећује се понова јако померање насеља према мору. Б. М.

191. Semiz D. Ko su, i odakle su, Srbohrvati NE XX (1929) 225—231.

Разматрање социолошко-политичко, без научне вредности и без доказа. Иначе има спомена о досадашњим погледима, али је све то изнесено некритички, непотпуно и без правога познавања предмета. А. Б.

192. Слијепчевић д-г П. Колонизација у Јужној Србији. ГСкНД V (1929) 340—346.

Критички чланак поводом скоро објављене књиге Ђорђа Крстића, судије Врховног суда под горњим насловом (Сарајево, 1928, 104, са једном картом насеља). Тиче се савремене колонизације и рада у том правцу аграрних власти за последњих десет година. А. Б.

193. Филиповић д-р М. Dr Leonhard Schultze, Makedonien. Landschafts- und Kulturbilder. Mit 86 Tafeln und 3 karten. Jena 1927 (Verlag von Gustav Fischer). Стр. X + 250 8^о b. ГСкНД V (1929) 352—357.

Приказ те књиге у којој Ф. наводи и понешто добре грађе; али је написана тенденциозно, у духу Вајгандових дела и различних бугарских писаца. Нарочито је испитао село Коњско, за које вели да је влашко, па пословењено, затим чифлуке Бардовце (код Скопља) и Паликулу (код ушћа Црне). Пристрасност и некритичност пишева огледа се нарочито у расправљању о Горњем Повардарју.

Пристрасност пишева одузима овој књизи вредност као објективном излагању о Јужној Србији. А. Б.

- 194.** Foretić Vinko, Dubrovnik i Korčula. Zbš (1929) 173—180.
 Говори о дубровачкој окупацији Корчуле која је трајала од 1413 до 1416 године. П. Ђ.
- 195.** Cvjetković d-r Воџо, Razvoj Bakra. HE XX (1929) 100—106.
 Бакар је један од најстаријих градова Европе. Био је најпре либуриско-јелински када се звао Volkerai, од тога назива потиче и данашњи Бакар и талијански Vissari и латински Volcera. П. Ђ.

XI Различно

- 196.** Antis, Словенски Институт у Прагу. ЛМС СIII (1929) 157—159.
 Говор о уређењу института.
- 197.** Белић А. Први конгрес словенских филолога у Прагу 1929 г. од 6—13 октобра. ЈФ VIII (1928—1929) 160—178.
 Писац, који је био учесник на овом конгресу, говори о организацији конгреса, излаже како је текао рад на њему и истиче значај конгреса за будућност словенске науке. Р. А.
- 198.** Иванишевић Ф. Најновија борба за глагољицу. HE XX (1929) 30—34.
 Говори се о одлукама римске конгрегације обреда 1898 и 1906 о деоби жупа у латинске и словенске, у циљу што већег ограничења глагољице Р. А.
- 199.** Колман Отакар, На маргини најновијих чешких превода са српскога. Прил VIII (1928) 248—267.
 Писац узима у разматрање четири превода који су се појавили у току 1926—1928 г.: Л. К. Лазаревић, *Пријовешке* (Јан Худец), М. М. Ускоковић, *Дошљаци* (Јос. М. Кадлец), Б. Нушић, *Општинско дејје* (Ј. М. Смазал), Бранко Лазаревић, *Три југославенске највише вредности* (Ф. Черни). У њима је нашао врло много разноврсних погрешака, али овде износи само две типичне категорије: погрешке *диференцијалне* (кад дотична реч гласи подједнако у два језика, у овом случају у српском и чешком, па преводилац узме оно значење које та реч има у његовом језику) и *комбинационе* (довођења у везу непознате речи са изразом којега му је значење познато и преношење тога значења на прву реч). Р. А.
- 200.** Laszowski E. Arhiv grada Koprivnice. VDAZ IV (1929) 74—98.
 Већ раније је Л. преписао и саопштио у VDAZ II (1900) повеље и исправе овог архива до год. 1526 које су штампане у различним књигама Cod. dipl. 13 јуна 1927 г. архивски стари документ из Копривнице пренесени су у DA у Загреб. У 111 бројева даје се кратак преглед садржине (регистар) тих докумената на латинском језику од год. 1338 до 1858. А. Б.
- 201.** Noršić Vjek. Franjevački samostan u Somboru. VDAZ IV (1929) 106—141.
 Када су 1363 Турци заузели Босну, и Фрањевци су из ње били постигнути. Остала су им у околним крајевима свега још два манастира, на Трсату и у Сењу. Многи од њих су нашили уточиште по другим хрватским крајевима. Ту су и подигли манастире и цркве св. Леонарда у Поповдолу код Самобора (1531), у Јастребарском (1610), Самобору (1618) и Клањцу (1630).

Овде се говори о њихову раду у Самобору, где су једно време пристали уз лутеранце. Износе се подаци о грађењу манастира (110 и д.), о манастирској цркви (112 и д.), о поседима и издржавању манастира (123 и д.), о гвардијанима и манастирској обитељи (132 и д.), о историји манастира и раду калуђера (135 и д.).

202. Р (Pelz Vlado), Prvi kongres slavenskih filologa u Pragu. NVj XXX VII (1929) 208.

Објављује датум конгреса и питања која ће се на њему расправљати.

203. Пилар И. Босанско богомилство и Гргур Нински. НЕ XX (1929) 3—9.

„Босанско богумилство, у облику средовјечне Босанске цркве, и није друго до задњи изданак, задњи вал, онога великога покрета за народни језик, за народну државну хрватску цркву, којој је био тако снажним и одличним носиоцем Гргур Нински“.

Р. А.

204. Радовановић д-р Вој. С. Свети Милош Обилић. ЖР IV (1929) 892—896.

У припрати цркве св. Спаса налази се, поред других српских светитеља и старих владара, насликан и С: Милош Обилић.

Р. А.

205. Čremošnik d-r Gregor, Dubrovački konsulati u Srbiji do Dušanovog vremena. GMBH XLI (1929) 81—94.

Утврђује дужности и начин бирања вршилаца консулске дужности у Србији до 1325 год. и стварање у то време правог козулског положаја, са одређеном платом и сфером рада.

206. Шоћ д-р. П, Библиографија Црне Горе. Мис XI (1929) 434.

Нотира библиографски рад о Црној Гори на нашем и на страним језицима.

Д. В.

XII Словеначки језик

Израдио проф. Ф. Рамовш

207. Baš Franjo, Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1929. Po-natis iz „Časopisa za zgodovino in narodopisje“ 1930. Стр. 15.

208. Bradač Fran, Slovar tujk. Ljubljana 1929. IV + 174 str. М. 8^о.

209. Bradač Fran, Češko-slovenski slovar. Ljubljana 1929. 315 str. М. 8^о.

210. Breznik Anton, Japljev prevod sv. pisma. ČJKZ VII 77—106.

Автор је у тем лепо preglednem sestavku точно orisal nastajanje Japljevega prevoda sv. pisma. Prikazal je vi-re, ki jih je Japelj (in njegovi sodelavci) upo-rabljal in sproti tudi označil, na kakšen način in v kolikšni meri so ti viri odlo-čevali. Jasno je podal, kako se je prevod od začetnega, še suženjskega naslanjanja na Dalmatina in Vulgato polagoma opraščal teh ozkih vezi in se uravnaval po novejših izdajah, a še črpal besedni zaklad Dalmatinove biblije, dalje tudi Pohlina, Vodnika in drugih. Nazorno je prikazan spor med sodelavci in odločilni vpliv Škrinarja, ki je podan v zboljšanem črkopisu, skladnji, besednem zakladu in sploh smiselnem načinu prevajanja. Avtor je obenem podal kratko oznako Kastelčevega prevoda in Paglovčevega Tobije. Razprava je v marsikakem pogledu važna za pojmovanje in presojanje razvoja slovenskega knjižnega jezika.

211. Dolenc Metod, Dodatna pojasnila k vprašanju o poreklu vso-benjkov. ČZN XXIV. 90—94. Gl. še št. 228.

212. Ilešič Fran, Miklošičev prevod „Lipe“ Jana Kochanowskega. ČZN XXIV. 104—108, 204—205.

213. Koštiál Ivan, Drobtnice iz zgodovine besed; Mentor XVII (1929), 40, 71—72, 148—149, 225.

1.) Palača in palačinka. 2.) Občna imena iz imen narodov. 3.) Svak pa sva-kinja, stric pa teta. 4.) „germanofobija“ v književnem jeziku. 5.) O „ponovnih posojilih“.

214. Kotnik Janko, Slovenski ro' opis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja. ČZN XXIV. 174—189.

Avtor opiše in poda tekst rokop'sne zbirke, pisane v mežiškem dialektu; rokopis je pisan okoli srede 18. stoletja in vsebuje molitve, pesmi (tudi ena narodna je vmes) in različne apokrifne tekste, kakršne imamo v Duhovnih brambah in v Kolomonovem žegnu. Jezikovno je rokopis važen za poznavanje kor. dialektov.

215. Murko Matija, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melo-dijami. Etnolog III. 5—54.

216. Ramovš Franc, Karakteristika slovenskega narečja v Reziji ČJKZ VII. 107—121.

Avtor skuša določiti sorodstveno razmerje rez. dialekta do drugih sosednjih dialektov slovenskega jezika. Sprva zavrne teorijo Baudouina de Courtenaya, ki je smatral Rezijane za samostojno slovansko pleme; na njihov govor je vplival še izvenslovanski jezikovni element, kajti Rezijani naj bi bili mešanica Slovanov in Avarov; avarski vpliv naj bi izkazovala vokalna harmonija, ki je prežela ves rez. vokalizem. V nadaljnem pokaže avtor, da je rez. dialekt pristen slovenski govor, ki je vsled menjajočih se političnih in socialnih razmer v Furlaniji sprva delil razvoj s koroškimi dialekti, pozneje pa se je ožje naslonil na beneška in goriška narečja. Sledeči glavni razvojni liniji navaja avtor značilne dial. poteze, ki to dokazujejo, in sicer: 1.) poteze, razvite v prvotni koroško-rez. razvojni epohi; 2.) poteze, ki so lastne rez. dial. z beneškim govorom ob Teru; v 4. poglavju govori o pojavih, ki jih je rez. dial. samostojno razvil in so njegova najkarakterističnejša posebnost, namreč: postanek zasoplih srednjejezičnih vokalov in pa vokalna harmonija, ki ni nič drugega kot rezultat ene razvojne smeri, ki se pričinja in v različni meri, tu v ekstremni, javlja in uveljavlja z moderno vokalno redukcijo, lastno vsem slovenskim dialektom. Končno omenja še raznovrstne arhaične poteze, ki so doma na slovenskem severozapadu in združujejo rez. dial. zdaj s koroškimi, zdaj z beneškimi, zdaj z goriškimi govori. Po ugotovitvi teh raznovrstnih vezi s sosednjimi dialekti in po dokazu, da so samostojno izobraženi rez. pojavi v skladu s slovensko jezikovno razvojno tendenco, se izkaže rez. dial. za pristno slovensko narečje.

217. Ramovš Franc, Cirminah — Rotenmann. ČJKZ VII. 168—169.

Avtor ovrže izvajanja K. Schwacha, Blätter f. Heimatkunde 1927, 66-9, ki smatra, da je *Rotenmann* prvotno ime in *Cirminah* slovenski prevod zanj; dejstvu, da se ta kraj prvič imenuje z nemškim imenom, ni pripisovati nobene važnosti, ker so listine pisali Nemci in ker iz tega še ne sledi, da slovenskega imena ni bilo ob strani. Schwachova etimologija, da je nemško ime zloženka iz *rot-*

„voda“ in *-mano* „meja“ je napačna; **reudh-* nikdar in nikjer nima drugega pomena kot „rdeč“, koren **mano-* pa si je Sch. enostavno izmislil. V tem pasu so Slovani starejši prebivalci kot Nemci; to dejstvo samo pravi, da je slov. ime starejše: potok, ki teče ob Rotenmannu, se je imenoval *čьrmbna*, naselbina ob njem na *čьrmbnê* in temu odgovarja nem. prevod *am Roten, zu dem Rot*, prebivalci pa so se zvali *čьrmbnane*, lok. *čьrmbnachs -Cirminah*, kar je pravilno prevedeno z nem. dat. pl. *rotenmannum, -mannun*, ki je tudi najstarejša izpričana nem. oblika t ga krajevnega imena.

218. Ramovš Franc, O jeziku v brižinskih spomenikih. ČJKZ VII 169—168.

Avtor podaja pripombe in korekture k izdaji Ed. Sieversa, *Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising*, v kolikor gre za brižinske spomenike. Podrobneje razpravlja o napačnem pojmovanju refleksov za *ϕ* in *ϕ*, za *ʒ* in *ʒ*, za *ê*, *e*, *y*, *r* in *l*; povsod se ozira na približno istočasne zapiske slov. krajevnih ali osebnih imen v listinah in navaja sklepe, ki nujno slede iz substitucijskega načina med slovenščino in bavarščino te dobe. Tako more kot glavno napako Sieversovega branja označiti to, da Sievers ni upošteval dejstva, kako je Nемец slovenske glasove dojemal in substituiral, kako je ta substitucijski rezultat grafično podajal in kako je pri tem še uplivala nestalnost starobavarske grafike; Sievers je slepo zaupal črkam in njim na ljubo določal glasovno vrednost, ne da bi upošteval možnost ali nemožnost eksistence take razvojne stopnje. Gl. še JF VII. str. 301.

219. Ramovš Franc, Nov rezijanski katekizem. ČJKZ VII. 157—159.

Za katekizem „To kristjanske učilo“, ki je izšel l. 1927. na rezijanskem dialektu ugotovi avtor, da je dikcija dialekta dobro pogodena, da pa je grafika t. j. transkripcija slabo, nedosledno podana, ker je vpliv knjižne pisave v različnih smereh in vselej nedosledno razdeli verno sliko dialekta. Posebe pokaže to na pisavi zasoplih vokalov, na ozkih in širokih *e*-jevskih in *o*-jevskih vokalih. Na mešanju med *e* in *a* v predtoničnem zlogu, na mešanju med *-n* in *-m* na koncu besede itd.

220. Ramovš Franc, Slov. dial. Varožl za Varaždin. ČJKZ VII. 169.

V dodatek k Ilesičevemu razlaganju v ČZN. XXIII. 270—2 pripomni avtor, da se je v imenu *Varoždin* izvršila disimilacija $d - n > l - n$; glede nadaljnega razvoja se je ime pozneje radi moderne vokalne redukcije obravnavalo prav tako kot množica nemških izposojenk na $\pm lin : > \pm \acute{z}lin \pm \acute{z}lq > \pm \acute{z}l$, gen. $\pm \acute{z}lna$.

221. Ramovš Franc, Osobenik „inquinus, advena“. ČJKZ VII 170—171.

Avtor zavrača razlago M. Dolenca ČZN. XXIII, 165-75, po kateri naj bi bilo *osobenik* skaženo za prvotno **vsobenjek*, čigar osnova naj bo *soba*. Prikaže da je *soba* v slovenščini mlada in le literarna izposojenka iz shrv., da je *osobenik* že v prvih slov. knjigah 16. stol. splošno znana beseda s pomenom „peregrius inquinus, advena“. Pravila slovanske tematologije ne dopuščajo nikakršne zveze med *soba* in *osobenik*. Opozori na pravilno razlago Miklošičevo Lex. pal. s. v. *osobê*, poda opazko k menjavi *sebê* — *sobê* in dodatke k besednemu pomenu in nadaljnjemu pomenskemu razvoju.

222. Skok Petar, Iz slovenačke toponomastike. Etnolog III. 179--195.

Pod tem naslovom sta združeni dve oceni. Najprej oceni avtor Pirchegerjevo študijo *Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet*. Tu podaja opazke k

posameznim razlagam krajevnih imen in v marsičem pravilno korigira, večkrat pa samo podvomi o P. izvajanjih. Poudari tri glavne napake P. tolmačenj in to: prepogosto sponiranje osebnih imen, ki zapeljuje k rekonstrukciji neznanih in nikjer izpričanih, zato več kot dvomljivih imen; eksistenca osebnih imen v funkciji krajevnih imen; opustitev navedbe vseh toponomastičnih apelativov pri imenih, ki dopuščajo različno interpretacijo. Dalje pogreša kulturno-historično sintezo o slovenski naselitvi v dolini Murice, Na sploh bi še pripomnil, da se P. Skok močno moti, ako pravi, da je sedmo poglavje P. študije dokaz, da je P. tako germanistična kot slavistična stran problema dobro znana; prav to poglavje priča o nasprotnem in daje študiji pečat začetniškega, v marsičem diletanskega dela; gl. mojo oceno v Slavil VI. 774 sl, in članek W. Steinhauer, Arch. f. slav. Phil. XLII. ter JF: VII. 261. V drugem poglavju poda P. Skok različne pripombe k študiji P. Blaznika „Kolonizacija Selske doline“ ter korigira na več mestih način, ki ga je B. uporabljal pri določevanju etnografskega sestava te doline. Napačno pa je Skokovo mnenje, da je ime reke *Sora* predslovensko **Zuora*, napačno zapisano in sporočeno kot *Zoura*, da predstavlja prvotno **Sarus*; to ime poteka iz slov. *spvra* in je v prvotni obliki *Sovra* še danes v zgornji poljanski dolini ohranjeno; gl. Ramovš, Hist. gram. II. 142.

223. Skok Petar, Još o rječi „Bezjak“ i metodu onomastičnog ispitivanja. ČJKZ VII 66—76.

Avtor dokaj vehementno, a vendar stvarno zavrača očitke, ki jih je Fr. Ilešič navedel proti njegovi razlagi imena *Bezjak*, gl. JF VII 263; z novimi primeri podpre svoje naziranje, da je prvotni pomen besede obscen, da je prav to omogočilo uporabo imena za vzdevek sprva posameznikov, nato tudi skupine (v označenju njihovih psihičnih svojstev) in po nji tudi govora. Posebe je še omeniti izvajanja o obliki *bez-* (ne *prez* ali *brez*), zavrnitev kakršnega koli razmerja med *Bezjak* in madž. *Besenyök* in pa razlago o besedi *brucoš*.

224. Skok Petar, Slovenačko-hrv.-kajkavska paralela u porodičnim imenima. ČJKZ VII 155—156.

Avtor opozori na tvorbo slovenskih priimkov na *-šek*, izvedenih iz krajevnih imen. Pokaže, da je isti način tvorbe doma tudi pri Kajkavcih. Interesantna je njegova končna opazka, ki se tiče adaptacije slov. *Podgoršek* v *Podgoščak* v Žumberku, kjer je jezikovni čut izredno točno izkazal pravilno dojetje in pojmovanje imena. Poudari važnost, ki bi jo študija o teh imenih mogla roditi za poznavanje migracij stanovništva.

225. Skok Petar, Supstantiviranje infinitiva u slovenačkom ČJKZ VII 156—157.

Avtor opozori na fakt, da more v knjižni slovenščini takorekoč vsak infinitiv doživeti substantivizacijo. Njegova, itak ne zaključena razmotrivanja so v splošnem pravilna. Dodati pa moram, da je ta inovacija (v kolikor gre res za novost; izključene so torej oblike kakor *molitev*, *rešitev* itd.) le literarna, da pa prodira iz knjižnega jezika v govor šolanih ljudi. Njen izvor pa je v nemščini, kar ni čudno, ako pomislimo, kako močno in suženjsko je bila slovenska terminologija zavisna od nemške (najjasnejši primer za to je jezik juristov, skratka upravni, uradni jezik).

226. Šašelj Ivan, Slovanski doneski iz Št. Lovrenca na Dolenjskem. ČJKZ VII 171—173.

227. Šolar Jakob, Slovenska medvokalna nosnika m in n. ČJKZ V. 47—65.

Zgornji tema je obravnavan na zadostnem številu primerov. Avtor je do-
gnal marsikak nov pojav oziroma je dosedanjim slutnjam ali trditvam dal značaj
istinitosti. Važna in deloma — vsaj kar se fines in trajanja tiče, tudi nova so
njegova opazovanja o zvenečnosti in nezvenečnosti vzglasnih in odglasnih zve-
nečih glasov ter opazovanja o gibljivosti jezika pri tvorbi istega glasu v različni
soseščini. Gradivo je velike vrednosti. obdelano je z izredno natančnostjo, tol-
mačeno do vseh potankosti in vseskozi pravilno. To je prva eksperimentalno-
fonetična študija o slovenskih glasovih; ponazarujejo jo potrebni fotografski
snímki in pálatogrami.

228. Šturm Fran, Romanska lenizacija medvokalčnih konzonantov in
njen pomen za presojo romanskega elementa v slovenščini. ČJKZ VII. 21—46.

Razprava podaja izčrpno gradivo romanskih (furlanskih in beneških) izpo-
sojenk v slovenščini (predvsem v njenih zapadnih dialektih) v okviru, ki ga
naslov označuje. Važna je ugotovitev, da je šla meja med zapadno in vzhodno
Romanijo čez slovensko ozemlje med Čedadom in Kobaridom na eni in Koprom
na drugi strani; izkazuje jo prehod intervokalične tenuis v medijo na zapadu
proti tenuis na vzhodu. Posebe bi še opozoril na avtorjeva izvajanja o besedah
križ, ločika, dota, papež.

229. Tuma Henrik, Imenoslovje Julijskih alp. Ljubljana 1929. 8°. 100 str.

230. Skok Petar, Toponomastički prilozi, 5. Zagreb; ČJKZ. VII. 1—20.

231. Skok Petar, Recimo još koju o riječi „car“; ČJKZ VII. 151—155.

Иницијали на крају реферата и бележака означају писце :

A. B. = A. Белић
B. M. = B. Милетић
D. V. = D. Вушовић
M. I. = M. Ивковић
P. Ђ. = P. Ђорђевић
P. A. = P. Алексић
C. K. = C. Куљбакин
F. R. = F. Раmovš

Све рукописе ваља слати проф. А. Белићу, Београд, Франкопанова 30 или једном од сталних сарадника, са ознаком да је за Јужн. филолог.

Јужнословенски филолог излази засада два пута годишње у свескама од 10—16 штампаних табака или у једној књизи од 16—25 штампаних табака.

Годишња је претплата 100 дин. како за Краљевину Југославију тако и за иностранство. Старије године (од 4 св.) — 100 дин.; свеске II и VII књиге засебно (т. ј. II 1—2, VII 1—2 и II 3—4, VII 3—4), свака по — 50 дин. Од прве књиге остао је мали број егземплара и може се добити само када се купе све досадашње књиге (I—IX).

Претплата се шаље или редакцији, Франкопанова ул. бр. 30, или књижевима: Геци Кону, С. Б. Цвијановићу и Ф. Баху у Београду.

Главно стовариште књига Јужнословенског филолога: књижарница Геце Кона у Београду.
